

T.C.

HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE HÜKÜMETLERİN
İÇ GÖÇ POLİTİKALARI (1923-1960)**

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Ramazan ÇELEM

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman HATİPOĞLU

Hatay-2022

T.C.

**HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE HÜKÜMETLERİN
İÇ GÖÇ POLİTİKALARI (1923-1960)**

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Ramazan ÇELEM

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman HATİPOĞLU

Hatay-2022

ONAY

Ramazan ÇELEM tarafından hazırlanan “**Türkiye’de Hükümetlerin İç Göç Politikaları (1923-1960)**” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile **TARİH ANABİLİM DALINDA DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

18/11/2022

Jüri Üyeleri	İmza
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman HATİPOĞLU (Tez Danışmanı-Başkan)	
Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ (Üye)	
Doç. Dr. Mustafa ÇABUK (Üye)	
Doç. Dr. İsa KALAYCI (Üye)	
Doç. Dr. Mikail KOLUTEK (Üye)	

Ramazan ÇELEM tarafından hazırlanan “**Türkiye’de Hükümetlerin İç Göç Politikaları (1923-1960)**” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunan jüri üyelerince kabul edildiğini onaylarım.

Doç. Dr. Mustafa Onur KAN
Enstitü Müdürü

T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (18/11/2022)

Ramazan ÇELEM

ÖNSÖZ

Doktora tezi olarak hazırlanan “Türkiye’de Hükümetlerin İç Göç Politikaları (1923-1960)” adlı bu çalışma, Cumhuriyet Dönemi’nde Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti dönemlerindeki hükümetlerin genel iskân kanunları çerçevesinde uygulamış oldukları iç göç politikalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu araştırmada, 1923-1960 yılları arasında Türk siyasi hayatının yöneticileri tarafından belirlenmiş olan ve ülkenin siyasi ve askeri alanları başta olmak üzere toplumsal, kültürel ve ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi konularında izlenen iç göç politikaları ele alınmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı’dan Cumhuriyet’e süreklilik göstermiş olan göç mevzusunun, yeni kurulmuş Türk Devleti’nde görev yapan hükümetler tarafından çıkarılmış kanun, yönetmelik ve kararnameler çerçevesinde belirlenmiş olan hükümler vasıtasıyla, hangi amaçlarla ve ne gibi uygulamalarla yapılmış olduğu ortaya konulmuştur. CHP ve DP dönemlerinde izlenen iç göç politikaları ve bu amaçla gerçekleştirilmiş olan göç uygulamaları, ayrıntılı olarak değerlendirilirken iki dönem politikaları arasındaki benzerlik ve farklılıklar konusunda da ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Tez çalışmamızın giriş kısmında; göç olgusunun tanımı yapılarak göçle ilgili terimler açıklanmıştır. Dört bölümden oluşan tezin ilk bölümünde; Osmanlı Devleti zamanında belirli dönemlere ayrılarak işlenmiş olan göç politikaları hakkında genel bilgiler verilerek iskân uygulamaları anlatılmıştır. İkinci bölümünde; 1923-1950 yılları arasında iktidarda bulunan CHP hükümetlerinin iskân kanunları kapsamında uygulamış olduğu iç göç politikaları nedenleri, amaçları ve sonuçları bağlamında ele alınmıştır. Tezin üçüncü bölümünde; 1950-1960 yıllarında görev yapmış olan DP hükümetlerinin izlemiş olduğu politikalar çerçevesinde göç hareketleri izah edilmiştir. Dördüncü bölümünde; iki dönem arasında uygulanmış olan göç politikalarının benzer ve farklı yönleri ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında vermiş olduğu değerli katkıları, bilgi birikimi ve hayat tecrübesi ile her zaman örnek alacağım değerli tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Süleyman HATİPOĞLU’na sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez konusunun belirlenmesinde vermiş olduğu değerli görüş ve önerileriyle çalışmaya yön veren, tezin araştırılması ve yazılması sürecinde sağlamış olduğu katkılar ve emekleri için Sayın Doç. Dr. İsa KALAYCI’ya tüm yardımları için şükranlarımı sunarım.

Tez çalışmasının yürütülmesinde ve sonuçlanmasında engin tecrübelerinden yararlandığım TİK Üyeleri Sayın Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ'e ve Sayın Doç. Dr. Mustafa ÇABUK'a vermiş oldukları her türlü destek için teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak uzun soluklu bu tez sürecinde göstermiş oldukları anlayış ve hoşgörülerini, vermiş oldukları manevi destek ve sabırları için sevgili eşim Aysel ÇELEM'e ve gözbebeklerim Zeynep Feyza ile Oğuz Mirza'ya da minnettarlığımı belirtmek isterim.

RAMAZAN ÇELEM

TÜRKİYE’DE HÜKÜMETLERİN İÇ GÖÇ POLİTİKALARI (1923-1960)

Ramazan ÇELEM

Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2022

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Süleyman HATİPOĞLU

ÖZET

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişi bulunan göç olgusu, tarihte yer almış büyük devletlerin kuruluş, gelişme ve yıkılış süreçlerinde önemli etkiler yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasıyla Anadolu coğrafyası üzerinde ortaya çıkan Türkiye Cumhuriyeti Devleti de kuruluş dönemi sürecinde karşılaştığı iç ve dış göç olayları neticesinde varlığını başlatmıştır. Devletin kuruluşu üzerinde büyük etkisi bulunan göçler, devam eden süreçte etkisini daha da artırmış ve uzun yıllar ülke içerisinde siyasi, ekonomik ve kültürel politikaların belirlenmesinde önemli rol oynamıştır.

XX. yüzyıl ile birlikte gerek iktisadi kalkınmayı sağlayacak üretimin gerçekleşmesi gerekse ordunun güçlendirilmesini sağlayacak asker unsuru için insan gücüne ihtiyaç duyulması, nüfus olgusunun ön plana çıkmasına neden olmuştur. İktisadi ve askerî açıdan güçlü olan bir ülkenin siyasi olarak da güçlü olacağı düşüncesi çerçevesinde hareket eden genç Türk Devleti, nüfusunu artıracak politikalar izleyerek bu çerçevede ülke dışındaki Türklerin, anavatana dönüşlerini gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Yeni kurulan ulus-devlet, Türk kültürünü esas alan türdeş bir topluluk yaratma hedefinde olmuş ve yeni devletin göç ve iskân olaylarına bakışı da bu hedef doğrultusunda olmuştur. Cumhuriyet Dönemi’nde çıkartılmış olan kanunlardan üç tanesinin (1923, 1926, 1934) son ikisinde (1926, 1934) göç ve iskân uygulamalarının temel belirleyici etmeni Türk ırkı ve Türk kültürü olmuştur. Gerçekleşen tüm göç ve iskân uygulamalarında Türk kültürüne bağlı olan veya yaratılmak istenen türdeş topluma ayak uydurabilecek ve bu kültürü benimseyecek olan dış ülkelerdeki Türklerin, Anadolu’ya göç etmesine sıcak bakılmıştır.

Ülke dışından gelen göçmenlerin yerleştirilmesi işlemlerinde Türk ekonomisine nerede daha iyi hizmetler verebilecekleri düşüncesiyle hareket edilmiştir.

Ayrıca göçmenlerin uyum sorunu yaşamamaları için de genellikle geldikleri yerlerin iklimi ve yaşayış şartları ile benzer özelliklere sahip olan bölgeler tercih edilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülke dışından gelen göçmenlerin iskânı dışında ülke içerisinde de çeşitli göç uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Siyasi, ekonomik ve güvenlik eksenli faktörler nedeniyle gerçekleşmiş olan bu göç hareketlerinde genellikle irade dışı etmenler söz konusu olmuştur. 1923-1960 yılları arasında ülke içerisinde yer değişikliği yapmış olan unsurlar arasında Kürtler, Çingeneler, göçebeler ve doğal afetler nedeniyle zarar gören kişiler yer almıştır. Kürtler ve Çingeneler, Türk kültürüne sahip olmadıkları veya bunun için gayret göstermedikleri için göç ettirilirken aşiretler, göçebeler ve Yörükler ise hem yerleşik hayatın özendirilmesi hem de ülke içerisinde asayişin sağlanmak istenmesi nedeniyle yer değişikliğine tâbi tutulmuşlardır.

1923-1950 yılları arasında görev yapmış olan CHP hükümetleri döneminde uygulanmış olan iç göç politikalarının belirlenmesinde ana etmen, yeni kurulmuş olan devletin sınırlarının ve ülke içerisindeki güvenlik ve asayişin sağlanması olmuştur. 1950-1960 yılları arasında görev yapmış olan DP hükümetleri dönemi içerisindeki iç göç politikalarının temelini ise ekonomik gelişmenin gerçekleştirilmesi çabaları oluşturmuştur. İki dönem arasındaki iç göç politikalarının en belirgin benzer yönü ise merkezi otoritenin sağlanmak istenmesi olmuştur. Hem dışarıdan gelen göçmenlerin hem de ülke içerisinde yer değişikliği yapılan ahalinin düzeni bozmalarına kesinlikle izin verilmemiş ve gerektiğinde bu şahıslar, tekrar başka yerlere göç ettirilmişlerdir.

ANAHTAR KELİMELELER

Türkiye, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Hükümetler

Göç, İskân, İç Göç Politikaları.

**INTERNAL MIGRATION POLICIES OF GOVERNMENTS IN TÜRKİYE
(1923-1960)**

Ramazan ÇELEM

Department of History, Doctoral Dissertation, 2022

Supervisor: Assist Prof. Dr. Süleyman HATİPOĞLU

ABSTRACT

The phenomenon of migration, which has a history as old as the history of humanity, has had important effects on the establishment, development and collapse of great states in history. The Republic of Türkiye, which emerged on the Anatolian geography with the collapse of the Ottoman Empire, started to coming out as a result of the internal and external migration events it faced during the establishment period. Immigration, which had a great impact on the establishment of the state, increased its influence in the on going process and played an important role in determining the political, economic and cultural policies within the country for many years.

With 20th century, the need for manpower for the military element, which will ensure both supplying production to economic progress and the strengthening of the army, has caused the population phenomenon to come to the front. The young Turkish State, acting within the framework of the idea that if a country is strong economically and militarily, it will also be strong politically, has pursued the return of the Turks outside the country to their homeland by following policies that will increase its population.

The newly established nation-state aimed to create a homogeneous community based on Turkish culture, and the view of the new state on immigration and settlement events was in line with this goal. In the last two (1926, 1934) of three of the laws (1923, 1926, 1934) enacted in the Republican Period, the main determining factor of immigration and settlement practices was the Turkish race and Turkish culture. In all the immigration and settlement practices that took place, it was welcomed migrate to Anatolia warmly to Turks in foreign countries, who were connected to the Turkish culture or could adapt to the homogeneous society that was wanted to be created, and would adopt this culture.

Immigrants who came from abroad in the process of resettlement, it was acted with the thought of where they could provide better services to the Turkish economy. Also, it was preferred places had similar climatic characteristics and living conditions, immigrants came from, so that they didn't have adaptation problems.

In the first years of the Republic, apart from the resettlement of immigrants from abroad also various migration practices were carried out within the country. In these migration movements, which took place due to political, economic and security-oriented factors but there were generally involuntary factors. Between 1923-1960, there were Kurds, Gypsies, nomads and people who were damaged due to natural disasters among the elements that changed their place within the country. While Kurds and Gypsies were subject to displacement because they didn't have Turkish culture and they didn't strive for it, tribes, nomads and Yörüks were subject to displacement due to encouragement of settled life and security.

The main factor in determining the internal migration policies implemented during the CHP governments that served between 1923 and 1950 was the provision of the borders of the newly established state and the security and public order within the country. The basis of internal migration policies during the DP governments that served between 1950-1960 was the efforts to realize economic development. The most obvious similar aspect of the internal migration policies between the two periods was the desire to ensure the central authority. Both the immigrants coming from abroad and the people who were relocated within the country were not allowed to disturb the order and these people were immigrated to other places when necessary.

KEY WORDS

Türkiye, Republican People's Party, Democrat Party, Governments,
Migration, Settlement, Internal Migration Policies.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar	xiv
EKLER	xvii
KISALTMALAR	xviii
GİRİŞ	1
I. Tez Çalışması İle İlgili Bilgiler	1
Çalışmanın Konusu.....	1
Çalışmanın Önemi ve Amacı.....	3
Materyal ve Yöntem	4
Konu ile İlgili Önceki Çalışmalar	5
II. Göç Olgusuna Genel Bir Bakış	7
Göç ile İlgili Terimler	8
Göç Çeşitleri	10
Ülke Sınırlarına Göre Göç Çeşitleri.....	10
Dış Göç	11
İç Göç	11
Bireylerin Tercihlerine Göre Göç Çeşitleri	12
Gönüllü Göç	12
Zorunlu Göç	13
Mübadele Göçleri	14

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ ÖNCESİ GÖÇ POLİTİKALARI

1.1. Osmanlı Devleti’nde Göç Politikaları	15
1.1.1. Kuruluş ve Yükselme Dönemlerinde İzlenilen Göç Politikası	17
1.1.2. Duraklama ve Gerileme Dönemlerinde İzlenilen Göç Politikası.....	19
1.1.3. Yıkılış Döneminde İzlenilen Göç Politikası	27
1.1.4. İttihat ve Terakki Dönemi’nde İzlenilen Göç Politikası	35
1.2. Cumhuriyet Dönemi Öncesi İç Göçlerin Nedenleri.....	45
1.3. İç Göçlerin Amaçları	47
1.4. İç Göçlerin Önlenmesi İçin Alınan Tedbirler	48
1.5. Göç Edenlerin Yerleştirilmesinde Dikkat Edilen Unsurlar	50
1.6. İç Göçlerin Sonuçları.....	53

İKİNCİ BÖLÜM

1923-1950 YILLARI ARASI İÇ GÖÇ POLİTİKALARI

2.1. 1923-1950 YILLARI ARASINDA GÖREV YAPAN HÜKÜMETLER	67
2.1.1. İsmet İnönü Hükümeti (29 Ekim 1923 – 6 Mart 1924)	67
2.1.2. İsmet İnönü Hükümeti (6 Mart 1924 – 22 Kasım 1924).....	68
2.1.3. Ali Fethi Okyar Hükümeti (22 Kasım 1924 – 3 Mart 1925)	68
2.1.4. İsmet İnönü Hükümeti (3 Mart 1925 – 1 Kasım 1927).....	68
2.1.5. İsmet İnönü Hükümeti (1 Kasım 1927 – 27 Eylül 1930).....	68
2.1.6. İsmet İnönü Hükümeti (27 Eylül 1930 – 4 Mayıs 1931)	69
2.1.7. İsmet İnönü Hükümeti (4 Mayıs 1931 – 1 Mart 1935)	69
2.1.8. İsmet İnönü Hükümeti (1 Mart 1935 – 1 Kasım 1937).....	69
2.1.9. Celal Bayar Hükümeti (1 Kasım 1937 – 11 Kasım 1938)	70
2.1.10. Celal Bayar Hükümeti (11 Kasım 1938 – 25 Ocak 1939)	70

2.1.11. Refik Saydam Hükümeti (25 Ocak 1939 – 3 Nisan 1939)	70
2.1.12. Refik Saydam Hükümeti (3 Nisan 1939 – 9 Temmuz 1942).....	70
2.1.13. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti (9 Temmuz 1942 – 9 Mart 1943)	70
2.1.14. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti (9 Mart 1943 – 7 Ağustos 1946).....	71
2.1.15. Recep Peker Hükümeti (7 Ağustos 1946 – 10 Eylül 1947)	71
2.1.16. Hasan Saka Hükümeti (10 Eylül 1947 – 10 Haziran 1948).....	71
2.1.17. Hasan Saka Hükümeti (10 Haziran 1948 – 16 Ocak 1949)	71
2.1.18. Şemsettin Günaltay Hükümeti (16 Ocak 1949 – 22 Mayıs 1950)	71
2.2. Hükümetlerin İç Göç Politikaları Kapsamında Yapmış Olduğu İdari	73
ve Yasal Düzenlemeler.....	73
2.2.1. İç Göç Politikalarına Yönelik Yapılan İdari Düzenlemeler.....	73
2.2.1.1. Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin Kurulması	76
2.2.1.2. Mübadele ve İskân Vekâletinin Görevine Son Verilmesi ve	78
Yetkilerinin Dâhiliye Vekâletine Devredilmesi	78
2.2.1.3. İskân İşlerinin Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletine	79
Devredilmesi	79
2.2.2. İç Göç Politikalarına Yönelik Çıkarılan Yasal Düzenlemeler	80
2.2.2.1. Cumhuriyet'in İlanı Öncesinde Yapılan Yasal Düzenlemeler	82
2.2.2.1.1. 333 Sayılı Kanun.....	82
2.2.2.1.2. 352 Sayılı Kanun.....	82
2.2.2.1.3. 356 Sayılı Kanun.....	82
2.2.2.1.4. 366 Sayılı Kanun.....	82
2.2.2.2. 368 Sayılı Mübadele, İmar ve İskân Kanunu (8 Kasım 1923).....	83
2.2.2.2.1. 441 Sayılı Kanun.....	83
2.2.2.2.2. 488 Sayılı Kanun.....	83
2.2.2.2.3. 512 Sayılı Kanun.....	83
2.2.2.2.4. 529 Sayılı Kanun.....	84

2.2.2.2.5. 675 Sayılı Kanun.....	84
2.2.2.2.6. 781 Sayılı Kanun.....	86
2.2.2.2.7. 802 Sayılı Kanun.....	86
2.2.2.3. 885 Sayılı İskân Kanunu (31 Mayıs 1926).....	86
2.2.2.3.1. 1097 Sayılı Kanun.....	89
2.2.2.3.2. 1164 Sayılı Kanun.....	90
2.2.2.3.3. 1178 Sayılı Kanun.....	90
2.2.2.3.4. 1247 Sayılı Kanun.....	90
2.2.2.3.5. 1331 Sayılı Kanun.....	91
2.2.2.3.6. 1407 Sayılı Kanun.....	91
2.2.2.3.7. 1505 Sayılı Kanun.....	92
2.2.2.3.8. 1507 Sayılı Kanun.....	93
2.2.2.3.9. 1771 Sayılı Kanun.....	93
2.2.2.3.10. 2263 Sayılı Kanun.....	93
2.2.2.3.11. 2371 Sayılı Kanun.....	94
2.2.2.3.12. 2396 Sayılı Kanun.....	94
2.2.2.3.13. 2502 Sayılı Kanun.....	94
2.2.2.4. 2510 Sayılı İskân Kanunu (21 Haziran 1934).....	95
2.2.2.4.1. 2577 Sayılı Kanun.....	103
2.2.2.4.2. 2650 Sayılı Kanun.....	104
2.2.2.4.3. 2661 Sayılı Kanun.....	104
2.2.2.4.4. 2837 Sayılı Kanun.....	105
2.2.2.4.5. 2848 Sayılı Kanun.....	105
2.2.2.4.6. 2849 Sayılı Kanun.....	107
2.2.2.4.7. 3123 Sayılı Kanun.....	107
2.2.2.4.8. 3242 Sayılı Kanun.....	108
2.2.2.4.9. 3371 Sayılı Kanun.....	108

2.2.2.4.10. 3657 Sayılı Kanun.....	108
2.2.2.4.11. 3667 Sayılı Kanun.....	109
2.2.2.4.12. 3683 Sayılı Kanun.....	110
2.2.2.4.13. 3938 Sayılı Kanun.....	110
2.2.2.4.14. 4062 Sayılı Kanun.....	110
2.2.2.4.15. 5098 Sayılı Kanun.....	111
2.2.2.4.16. 5227 Sayılı Kanun.....	113
2.2.2.4.17. 5420 Sayılı Kanun.....	114
2.2.2.4.18. 5606 Sayılı Kanun.....	115
2.2.2.4.19. 5613 Sayılı Kanun.....	115
2.2.2.5. İç Göç Politikaları ile Bağlantılı Çıkarılmış Olan Kanunlar	115
2.2.2.5.1. 627 Sayılı Kanun.....	116
2.2.2.5.2. 716 Sayılı Kanun.....	116
2.2.2.5.3. 997 Sayılı Kanun.....	116
2.2.2.5.4. 1624 Sayılı Kanun.....	117
2.2.2.5.5. 2577 Sayılı Kanun.....	117
2.2.2.5.6. 2884 Sayılı Kanun.....	117
2.2.2.5.7. 3116 Sayılı Kanun.....	118
2.2.2.5.8. 4305 Sayılı Kanun.....	118
2.2.2.5.9. 4623 Sayılı Kanun.....	119
2.2.2.5.10. 4753 Sayılı Kanun.....	120
2.3. İç Göç Uygulaması Kapsamında Göç Ettirilen Unsurlar	120
2.3.1. Anavatana Dönüş Yapan Göçmenler	122
2.3.1.1. Muhacirler	128
2.3.1.2. Mülteciler	130
2.3.1.3. Mübadiller	133
2.3.2. Yurt İçerisinde Göçe Tabi Tutulan Unsurlar	137

2.3.2.1. İstilazedeler	137
2.3.2.1.1. Şark Mültecileri.....	137
2.3.2.1.2. Garp Mültecileri	143
2.3.2.2. Afetzedeler	145
2.3.2.3. Çingeneler	145
2.3.2.4. Göçebeler-Yörükler-Aşiretler	147
2.3.2.5. Casusluklarından Şüphe Edilenler	150
2.3.2.6. Gayrimüslimler	151
2.4. İç Göç Politikalarının Nedenleri.....	156
2.4.1. Ekonomik Faktörler	157
2.4.2. Sosyo-Kültürel Faktörler.....	158
2.4.3. Politik Faktörler	158
2.5. İç Göç Politikalarının Amaçları	160
2.5.1. Ulus-Devlet Fikri	165
2.5.2. Türkleştirme Politikası.....	169
2.5.2.1. Türklük Karşısı Politikalar	172
2.5.2.2. İslam Karşısı Politikalar	178
2.5.3. Aşiret Düzenine Son Verilmesi.....	184
2.5.4. Tarımsal Üretimin Artırılması	184
2.5.5. Göçebeliğin Ortadan Kaldırılıp Yerleşik Hayatın Özendirilmesi.....	185
2.5.6. Merkezi Otoritenin Sağlanması.....	185
2.5.7. Dini Kimliğin Yerine Laik Toplumun Oluşturulması.....	186
2.6. İç Göç Politika Uygulamalarında Yardımı Olan Kurum ve Kuruluşlar	187
2.6.1. Umumi Müfettişlikler.....	187
2.6.2. Halkevleri.....	189
2.7. İç Göç Politikaları Kapsamında Yapılmış Olan Göç Uygulamaları...	190

2.7.1. Ülke Dışından Getirilen Göçmenlerin Yerleştirilmesi.....	190
2.7.2. Ülke İçerisinde Gerçekleşen Göç Uygulamaları.....	200
2.7.2.1. Güvenlik Nedeniyle Gerçekleştirilen Göçler	200
2.7.2.2. Ekonomik Amaçlı Gerçekleştirilen Göçler	203
2.7.2.3. Doğal Afetler Nedeniyle Gerçekleşen Göçler.....	203
2.8. İç Göç Politikalarının Sonuçları.....	205
2.8.1. İkinci Kez Göç Edenler-Ettirilenler	216

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1950-1960 YILLARI ARASI İÇ GÖÇ POLİTİKALARI

3.1. 1950-1960 Yılları Arasında Görev Yapan Hükümetler	225
3.1.1. Adnan Menderes Hükümeti (22 Mayıs 1950 – 9 Mart 1951).....	225
3.1.2. Adnan Menderes Hükümeti (9 Mart 1951 – 17 Mayıs 1954).....	226
3.1.3. Adnan Menderes Hükümeti (17 Mayıs 1954 – 9 Aralık 1955)	226
3.1.4. Adnan Menderes Hükümeti (9 Aralık 1955 – 25 Kasım 1957).....	226
3.1.5. Adnan Menderes Hükümeti (25 Kasım 1957 – 27 Mayıs 1960)	226
3.2. Hükümetlerin İç Göç Politikaları Kapsamında Yapmış Olduğu İdari ve Yasal Düzenlemeler	227
3.2.1. İç Göç Politikalarına Yönelik Yapılan İdari Düzenlemeler.....	227
3.2.1.1. Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüklerinin Birleştirilmesi.....	227
3.2.1.2. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü ile Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü'nün Başbakanlığa Bağlanması	229
3.2.1.3. İmar ve İskân Vekâletinin Kurulması	229
3.2.2. İç Göç Politikalarına Yönelik Çıkarılan Yasal Düzenlemeler	230
3.2.2.1. 2510 Sayılı İskân Kanunu Üzerinde Yapılan Değişiklikler.....	231
3.2.2.1.1. 5826 Sayılı Kanun.....	231
3.2.2.1.2. 5840 Sayılı Kanun.....	232

3.2.2.1.3. 6093 Sayılı Kanun.....	232
3.2.2.1.4. 6541 Sayılı Kanun.....	233
3.2.2.1.5. 6572 Sayılı Kanun.....	234
3.2.2.1.6. 7116 Sayılı Kanun.....	234
3.2.2.1.7. 7269 Sayılı Kanun.....	235
3.2.2.1.8. 7299 Sayılı Kanun.....	236
3.2.2.1.9. 7337 Sayılı Kanun.....	237
3.2.2.1.10. 105 Sayılı Kanun.....	237
3.2.2.2. Göç Politikaları ile Bağlantılı Çıkarılmış Olan Kanunlar	238
3.2.2.2.1. 6829 Sayılı Kanun.....	238
3.2.2.2.2. 6831 Sayılı Kanun.....	239
3.3. İç Göç Uygulaması Kapsamında Göç Ettirilen Unsurlar	240
3.3.1. Anavatana Dönüş Yapan Göçmenler	240
3.3.2. Yurt İçerisinde Göçe Tabi Tutulan Unsurlar	243
3.3.2.1. Afetzedeler	243
3.3.2.2. Göçebeler-Yörükler-Aşiretler	243
3.3.2.3. Gayrimüslimler.....	243
3.4. İç Göç Politikalarının Nedenleri.....	244
3.5. İç Göç Politikalarının Amaçları	249
3.5.1. Türkleştirme Politikası	249
3.5.2. Aşiret Düzenini Kaldırma	249
3.5.3. Göçebeliğin Ortadan Kaldırılıp Yerleşik Hayatın Özendirilmesi	250
3.6. İç Göç Politikaları Kapsamında Yapılmış Olan Göç Uygulamaları... 250	
3.6.1. Ülke Dışından Gelen Göçmenlerin Yerleştirilmesi	250
3.6.2. Ülke İçerisinde Gerçekleşen Göç Uygulamaları.....	255
3.6.2.1. Ekonomik Amaçlı Gerçekleştirilen Göçler	258
3.6.2.2. Doğal Afetler Nedeniyle Gerçekleştirilen Göçler	259

3.6.2.3. Güvenlik Nedeniyle Gerçekleştirilen Göçler	261
3.7. İç Göç Politikalarının Sonuçları.....	261

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İKİ DÖNEM İÇERİSİNDE UYGULANMIŞ OLAN İÇ GÖÇ POLİTİKALARI ARASINDAKİ BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR

4.1. İç Göç Politikaları Arasındaki Benzerlikler.....	268
4.1.1. Osmanlı - Cumhuriyet Dönemleri.....	268
4.1.2. CHP – DP Hükümetleri.....	270
4.2. İç Göç Politikaları Arasındaki Farklılıklar	281
4.2.1. Osmanlı - Cumhuriyet Dönemleri.....	281
4.2.2. CHP – DP Hükümetleri.....	284
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	295
KAYNAKLAR	302
EKLER.....	324

TABLÖLAR

Tablo 1: 1912-1920 Yılları Arasında Balkanlardan Gelen Türk-Müslüman Sığınmacılar ve Bunların İskân Edildikleri Yerler.....	42
Tablo 2: 1923-1950 Yılları Arası Göç ve İskân İşleriyle İlgilenen Bakanlıklar, Kurumlar ve Görevli Bakanlar.....	72
Tablo 3: Çemişgezek İlçesinde İskân Edilen Kişiler Hakkında Bilgiler.....	114
Tablo 4: 1927-1938 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Muhacir, Mülteci ve Mübadillerin Sayısı	123
Tablo 5: Kıbrıs Türklerinin İskânı İçin Uygun Görülen Vilayetler ve Yerleştirilecek Nüfus Miktarı.....	131
Tablo 6: 1923-1927 Yılları Arasında İskân Edilen Mübadillerin Türkiye'deki İllere Göre Dağılımı.....	133
Tablo 7: Şark Mültecilerinin Geçici Olarak İskân Edildiği Yerler	138
Tablo 8: Şark Mültecilerinin Anadolu İçerisinde 1916 Yılındaki Dağılımları	139
Tablo 9: Harikzedelerin gönderildikleri yerler ve kendilerine yapılan yardımlar ...	144
Tablo 10: Dersim Kırsalından Merkeze Gönderilen Aşiretler Hakkında Bilgiler ...	148
Tablo 11: Varlık Vergisini Ödemeyen Kişilerden Aşkale Kampına Gönderilenler	156
Tablo 12: Türkiye'de 1927-1955 Yılları Arası Gayrimüslim Nüfusun Dağılımı.....	179
Tablo 13: 1923-1938 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Muhacir, Mübadil ve Mültecilerin Sayısı	191
Tablo 14: 1923-1949 Yılları Arasında Türkiye'ye Göç Eden ve Vatandaşlık Alan Göçmenlerin Geldikleri Ülkelere Göre Dağılımı.....	191
Tablo 15: 1923-1949 Yılları Arasında Türkiye'ye Göç Eden ve Vatandaşlık Verilen Göçmenlerin Sayısı	191
Tablo 16: 1921-1927 Yılları Arasında Türkiye'deki İllere Göre Göçlerin Dağılımı	194
Tablo 17: Bulgaristan'dan Gelen Göçmenlerin Yıllara Göre Dağılımı.....	195
Tablo 18: Romanya'dan Gelen Göçmenlerin Yıllara Göre Dağılımı.....	196
Tablo 19: Yugoslavya'dan Gelen Göçmenlerin Yıllara Göre Dağılımı	196
Tablo 20: 1934-1952 Yılları Arasında Türkiye'ye Yapılan Göçlerin Dağılımı	199
Tablo 21: 1923-1929 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Mübadiller İçin Yapılan Para Miktarı.....	209
Tablo 22: 1950-1955 Yılları Arasında Nüfusu 50.000'den Fazla Olan 17 Şehrin Genel Nüfusu ile Bu Şehirlere Göç Edenlerin Sayısı	224

Tablo 23: 1950-1955 Yılları Arasında Nüfusu 5.000 ile 50.000 Arasındaki Şehir ve İlçelere Dışarıdan Göç Edenlerin Sayısı	225
Tablo 24: 1950-1960 Yılları Arası Göç ve İskân İşleriyle İlgilenen Bakanlıklar, Kurumlar ve Görevli Bakanlar	227
Tablo 25: Türkistan'dan Gelen Göçmenlerin İskân Edildikleri Yerler	241
Tablo 26: 1956-1959 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Sayısı	242
Tablo 27: 1950-1955 Yılları Arası Gelen İskânlı Göçmen Sayıları	242
Tablo 28: 1965 Sayımına Göre Türkiye'de Göçmenlerin Oranının En Yüksek Olduğu İller	242
Tablo 29: 1950-1959 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Geldikleri Yerler ve Sayıları	251
Tablo 30: 1950-1960 Yılları Arasında Türkiye'de Doğduğu İlin Dışında Yaşayanların Miktarı.....	256
Tablo 31: 1950-1960 Yılları Arasında Türkiye'de Doğduğu İl Dışında Yaşayan Erkek ve Kadın Nüfus Oranları	256
Tablo 32: 1950-1960 Yılları Arasında Türkiye'de En Yüksek Oranda Göç Alan İller ve Göç Alma Yüzdeleri.....	256
Tablo 33: 1950-1960 Yılları Arasında Türkiye'de Nüfusunun %20'sini ve Fazlasını Diğer İllere Gönderen Şehirler	256
Tablo 34: 1950-1960 Yılları Arasında Türkiye'de En Yüksek Oranda Göç Veren İllerden Gidenlerin En Çok Gitmiş Oldukları İller ve Bunların Dağılım Yüzdeleri	257
Tablo 35: 1935-1960 Yılları Arasında Türkiye'de Bölgelerin Yıllık Artışlarında Kır-Kent Oranları.....	257
Tablo 36: 1952-1955 Yılları Arasında Meydana Gelen Doğal Afetler Nedeniyle Göç Ettirilen Köyler ve Ailelerin Sayısı.....	259
Tablo 37: 1957 yılı içerisinde doğal afetler nedeniyle yer değişikliği yapılan köyler	259
Tablo 38: 23/6/1958 tarihinde 4/10500 Sayılı Kararname ile yer değişikliği yapılması kararlaştırılan köylerin listesi	260
Tablo 39: 20/10/1958 tarihinde 4/10902 Sayılı Kararname ile yer değişikliği yapılması kararlaştırılan köylerin listesi	260
Tablo 40: 1923-1960 Yılları Arasında Göçmenlerin Geldiği Ülkeler ve Gelen Göçmenlerin Genel Nüfus İçerisindeki Oranı.....	278

Tablo 41: 1923-1960 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Hane ve Kişi Sayısı Bilgileri.....	279
Tablo 42: 1923-1960 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Yerleştirildikleri İller	279
Tablo 43: 1927-1955 Yılları Arasında Türkiye'deki Şehirleşme Oranı	285
Tablo 44: 1934-1953 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Göçmenlere Yapılan Yardımlar	292

EKLER

Ek-1: 368 Sayılı Mübadele, İmar ve İskân Kanunu	324
Ek-2: 885 Sayılı İskân Kanunu.....	325
Ek-3: 2510 Sayılı İskân Kanunu	326
Ek-4: 1948 Yılında Muhacirler, Mülteciler, Göçebeler ve Gezginci Çingenelerin Ülke İçerisinde Yerleştirilmesi Amacıyla Çıkarılmış Programı Gösteren Karar	327
Ek-5: 1954 yılında Türkiye'ye Gelen Türkistanlı Göçmen Gruba Ait Fotoğraf.....	328

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
akt.	: Aktaran
AMMU	: Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi
B.	: Birleşim
bkz.	: Bakınız
BMM	: Büyük Millet Meclisi
C.	: Cilt
CCA	: Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
COA	: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
D.	: Dönem
De.	: Devre
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	: Demokrat Parti
İAMM	: İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TC. RG	: Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete
TDTC	: Türk Dili Tetkik Cemiyeti
TTTC	: Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti

GİRİŞ

1. Tez Çalışması İle İlgili Bilgiler

Çalışmanın Konusu

Osmanlı yöneticileri tarafından daha çok siyasi amaçlar doğrultusunda yapılmış olan göç ve iskân politikaları, Cumhuriyet döneminde de siyasi amaçlar barındırmasının dışında genel olarak ekonomik gelişmelerin sağlanması amacıyla çıkarılmıştır. Bu doğrultuda 1912 ile 1922 yılları arasındaki süreç boyunca yapılan savaşların dışında yaşanan salgın hastalıklar nedeniyle Türk Devleti'nin nüfus miktarı oldukça azalmıştı. Devletin, sosyal ve ekonomik alanlarda gelişmeler gösterebilmesinin yanında dış tehdit olarak da bazı ülkelerin siyasi emellerini bertaraf etmek amacıyla nüfusa dayalı bir savunma mekanizması kurulmak istenmiştir. Bu dönem içerisinde nüfus miktarının artırılması konusunda özellikle ülke dışından Türk göçmenlerin getirilmesinin iyi bir fikir olacağı düşünülmüş ve bu düşünce, Mustafa Kemal Paşa tarafından 1923 yılıyla birlikte birçok yerde dile getirilmiştir. Göçmen politikasıyla ulaşılmak istenen temel gaye ise gerek jeostratejik gerekse de sosyal ve ekonomik hedefler doğrultusunda Türk-Müslüman nüfusun, Anadolu topraklarını kendi vatanları olarak benimsemelerini ve göçmenlerin Türkiye'de kalıcı bir statüye kavuşturulmalarını sağlamak olmuştur.

Sadece elden çıkmış olan Balkan topraklarındaki eski Osmanlı tebaasının getirilmesini amaçlamış dış göç nitelikli iç göç politikası, Türk ulusal kimliğinin oluşumunda önemli etkiler göstermiştir. Bölgede yaşanan savaşlar, Müslüman-Hristiyan eksenli gerilimin artmasına yol açarken karşılıklı güven duygusunun da zedelenmesine ve farklı dinsel cemaatlerin birlikte yaşama isteğinin azalmasına neden olmuştur. Bu ortam içerisinde Anadolu'da kendini güven içerisinde hissedemeyen Hristiyan unsurlar, çare olarak, Anadolu topraklarının dışına kaçmayı görürken Anadolu toprakları dışında bulunan Müslüman ahali ise bir an öce "anavatan"a dönmeyi amaçlamıştır. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde gerçekleşen kitlesel dış göçlerin bu niteliği, yeni kurulan devletin açıkça ifade edilmese bile nicelik olarak Müslüman bir yapıda olduğunun bir göstergesi olmuştur. İskân kurumu, yabancılar için ve ulus-devletin asli unsuru olarak görülen göçmenler için farklı politikalar uygulamıştır. İskân kurumu bir anlamda, imparatorluğun yerleştirme kurumu olurken merkezi otoritenin sağlanması hususunda dışarıdan getirilen göçmenler için

şenlendirme uygulamaları yapılmasını sağlamış ve ülke içerisinde isyan etmiş şahıs veya aşiretlerin de çeşitli sürgün yöntemleri bağlamında yerlerinin değiştirilmesinde etkili olmuştur.

Cumhuriyet'in kurulduğu tarih itibarıyla ekonomiyi canlandırmak için birçok çalışma yapılmışken bu çalışmaların temelini ise “nüfus” olgusu oluşturmuştur. Nüfusun çokluğu, sadece ekonomik açıdan değil savunma politikaları açısından da önemsenmiştir. Bununla birlikte nüfus artışına sadece nüfus sayısının yükselmesi olarak bakılmaması gerektiği ve bir nüfusun; ülkenin askeri, ekonomik ve sosyal alanlar başta olmak üzere tüm alanlarda gelişmeler sağlamasının da ön koşulu olduğuna vurgu yapılmış ve nüfusun üretici, uygar ve sağlıklı olması gerektiği belirtilmiştir. Bu dönemde uygulanmış olan iskân politikalarının amacı da böyle bir nüfus yapısını oluşturmak ve Balkanlar'dan gelen göçmenlerin bir an önce üretici hale getirilmesini sağlamayı gaye edinmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ulusal sınırlar dışında kalmış ve Türkiye'ye dönmek isteyen muhacirler ile mültecilerin, ülke içerisine getirilerek yerleştirilmesine çalışıldığı gibi gelen bu göçmenler ile ülke sınırları içerisinde yaşayan ve Millî Mücadele'de ulusal birliktelik sağlamış olan tüm yerli unsurların kaynaştırılması ve böylece çağdaş bir ulus oluşturulması amaçlanmıştır. Modern Türkiye, bir anlamda yaşanan bu iç ve dış göçler sonrasında inşa edilmiştir.

Tez araştırmasının konusu da nitelik olarak dış göç olarak görülmesine rağmen bazı yazarlar tarafından (Kemal Karpat, Sema Erder, İlhan Tekeli) iç göç olarak adlandırılmış göç hareketleri neticesinde Osmanlı'nın eski topraklarından ülkeye getirilmiş olan göçmenler ile ülke sınırları içerisinde güvenlik, ekonomik ve doğal afetler nedeniyle gerçekleştirilmiş olan yer değişikliklerinin hangi politikalara göre ve ne şekilde yapıldığının ortaya çıkarılmasıdır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren iktidarda bulunmuş olan CHP ve DP hükümetleri, çıkarılan iskân kanunları çerçevesinde ülke dışından getirilen göçmenlerin ve yerli ahalinin huzur içerisinde yaşamasını, ekonomik refahın sağlanmasını ve Türk-Müslüman nitelikli bir devletin ortaya çıkması için politikalar geliştirmişlerdir.

Bu çalışmada, ülke dışından yapılan göçlerin iç göç mü? yoksa dış göç olarak adlandırılması gerektiği hususundan ziyade ülke dışından yapılan göç hareketleri neticesinde Türkiye'ye gelmiş olan göçmenlerin, ülke içerisinde hangi ilkelere göre ve nasıl yerleştirildiği; dış göçlerin, ülke içerisindeki iskân uygulamalarını nasıl etkilediği

ve yerli ahali ile ilişkilerinin sağlıklı olması amacıyla neler yapıldığı ortaya konulmak istenmiştir.

Çalışmanın Önemi ve Amacı

Göç politikaları, ulus-devlet nitelikli yeni ve türdeş bir toplum oluşturulması sürecinde en önemli etkenler arasında yer almıştır. Özellikle Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında uygulanmış olan göç politikaları kapsamında din etmeninin yanında Anadolu’da Türk kültürüyle uyum sağlanması ve toplumsal olarak bütünleşmenin sağlanması gibi ölçütler de belirleyici konumda olmuştur. Ülke nüfusundaki eksikliğin tamamlanması için ülke dışından ve özellikle de Balkan coğrafyasında bulunan Türk kökenli göçmenlerin ülkeye getirilmesi konusunda planlı bir siyaset takip edilmiştir.

Nüfusun benzeştirilmesi noktasında Osmanlı’dan Cumhuriyet’e süreklilik göstermiş olan göçler, Türkiye’nin nüfusunun artışında da oldukça önemli bir paya sahip olmuştur. Cumhuriyet hükümetlerinin, kuruluş döneminden 1960’lı yıllara kadar uzanan süre içerisindeki nüfus politikalarının genel eğilimi, nüfus oranının sürekli olarak artırılmasına yönelik gerçekleşirken ulus-devlet yapısı da güçlendirilmiştir. Ülkeler arasındaki ilişkiler açısından da nüfusun büyüklüğü, nüfuz etkinliği olarak görülmüş ve bu yüzden de nüfus artışını teşvik eden politikalar tercih edilmiştir.

Türk hükümetleri, başta mübadele antlaşması kapsamında ülkeye gelmiş olan bütün göçmenlerin yerleştirilmesi işlemlerinde planlı bir göç ve iskân politikası takip etmiştir. Bu politikaların belirlenmesinde öncelik olarak mübadele neticesinde Türkiye’yi terk etmiş olan Rum ahali ile birlikte Ermeni halkından geriye kalmış olan emval-i metrukenin çok olduğu bölgeler, göçmenler için belirlenecek yerleşim alanlarının tespit edilmesinde öncelikli olmuştur. Ayrıca göçmen grupların geldikleri yerlerin iklim ve arazi yapısıyla benzer şartlara uygun olan Trakya bölgesindeki vilayetlerin nüfus yoğunluklarının artırılması düşüncesi de iskân politikalarının belirlenmesinde etkisi olan diğer faktörler arasında yer almıştır.

Siyasi iradenin göstermiş olduğu tavrın yanında dönemin aydınlarının vermiş oldukları mesajlara bakıldığında Anadolu topraklarına doğru yaşanacak olan göçlere sıcak bakılmakla birlikte gelecek olan göçmen nüfusun yapısıyla ilgili bazı sınırlamalara gidildiği de görülmüştür. Türkiye’ye gelecek göçmenlerin Türk soyundan olması ya da Türk kültüründen gelmiş olması gibi şartlara sahip olanlara göç hakkı tanınmıştır. “Türdeş nüfus” olarak görülen ve aslında bir ulus-devlet unsuru olarak görülen bu kişilerin Türkiye’ye göç etmelerinde, Balkan ülkelerinde yaşayan Müslüman ahaliye Türk denilmesi ve Türk denilince Müslüman kimliğin akla gelmesi

de etkili olmuştur. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ulus-devlet inşa sürecinde Türkiye topraklarına Balkanlar ile Çarlık Rusya'sı coğrafyalarından başka İran ve Çin Türkistan'ı gibi diğer bölgelerden gelmiş olan Türk-Müslüman göçmenlerin bireysel veya kitlesel olarak göçlerine de izin verilmiş ve daha sonra bu şahısların çoğu Türk vatandaşlığına geçirilmiştir. Türkiye'ye gelen mübadil, mülteci ve muhacirler Türk vatandaşlığını kazandıkları andan itibaren Türk vatandaşlarına tanınan tüm haklardan yararlanmış ve Türkiye'deki kanunlara tâbi olmuşlardır.

İskân ve göç mevzusunun duayenlerinden olan Naci Kökdemir, gerçekleştirilen iskân çalışmalarındaki amacın ulusal bir kültür oluşturulması olduğunu belirtmiş ve “Yurdumuzun ve büyük inkılaplarımızın muazzam iç ve dış davalardan birisi olan iskân mefhumunun içinde aldığı maksatlar yalnız maddi yardımı ihtiva etmez; asıl gaye milli kültür ve nüfus davasıdır” sözüyle de bu duruma açıklık getirmiştir. Yeni Türkiye'nin kuruluş yılları içerisinde Türkiye'ye gelmiş olan göçmenler hem iç politikayı etkilemiş hem de hükümetler tarafından uygulanan iç politikalarından etkilenmişlerdir.

Doktora tezi olarak hazırlanan “Türkiye’de Hükümetlerin İç Göç Politikaları (1923-1960)” adlı bu çalışma, Cumhuriyet Dönemi’nde Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti dönemlerinde iktidar görevinde bulunan hükümetlerin genel iskân siyaseti çerçevesinde uygulamış oldukları iç göç politikalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu araştırmada, 1923-1960 yılları arasında Türk siyasi hayatının yöneticileri tarafından belirlenmiş olan ve ülkenin siyasi ve askeri alanları başta olmak üzere toplumsal, kültürel ve ekonomik hedeflerinin gerçekleştirilmesi konularında izlenen iç göç politikaları ele alınmıştır. Gerek ülke dışından getirilen göçmenler gerekse de ülke sınırları içerisinde çeşitli nedenlerle yerleri değiştirilmiş olan unsurların Anadolu toprakları içerisinde iskân kanunlarına göre yerleştirilmelerinin nasıl ve neye göre yapıldığı, bu politikalarla hangi hedeflerin gerçekleştirilmek istendiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda CHP ve DP hükümetleri dönemlerinde izlenilmiş olan göç politikaları ve bu amaçla gerçekleştirilmiş olan iç göç uygulamaları, ayrıntılı olarak değerlendirilmiş ve iki dönem politikaları arasındaki benzerlik ile farklılıklar konusunda da ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Materyal ve Yöntem

Çalışmamızın temeli dönemin arşiv kaynaklarına dayanmaktadır. Dönemin resmi yazışmaları ve mevzuatı, kaynakların temelini oluşturmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi’nde Başbakanlık Fonu içerisindeki Kararlar

Daire Başkanlığı (1920-1928) ile Kararlar Daire Başkanlığı (1928-) alt fonları, Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü (Muhacirin Fonu) ve Siyasi Partiler Fonu içerisindeki Cumhuriyet Halk Partisi alt fonunda yer alan belgeler iskân ve göç politikaları hakkında çok detaylı bilgiler sunmaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi'nde bulunan Kanunlar Dergisi, Zabıt Cerideleri ve Resmî Gazeteler de başka bir resmi kaynak olarak kullanılmıştır. İç göç politikalarıyla ilgili bu kaynaklardan elde edilmiş olan kanunlar, kararlar ve yönetmelikler konu ile ilgili birincil kaynakları oluşturmaktadır.

CHP ve DP hükümetlerinin uygulamış oldukları politikalar hakkında diğer bir kaynak da dönemin gazete ve dergileri olmuştur. Gazete ve dergiler, gelen göçmenler ile ülke içerisindeki yer değişiklikleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Arşiv kayıtları dışında iskân ve iç göç politikaları ile ilgili yapılan literatür taraması sonucunda elde edilen kitap, makale ve tezler de kullanılan ikincil kaynaklar arasında bulunmaktadır.

Konu ile ilgili görsel ve yazılı basın kaynaklarının temin edilmesi TBBM Kütüphanesi ile İstanbul Üniversitesi tarafından “*Gazeteden Tarihe Bakış Projesi*” adlı çalışmanın internet ortamında sunulan gazete arşivlerinden yapılmıştır. Ayrıca yazılı basın kaynaklarının elde edilmesinde yine internet ortamında bulunan Ankara Üniversitesi Gazeteler Veri Tabanı ile Gaste Arşivi adlı sitedeki gazetelerin örneklerinden konuyla ilgili olan gazeteler kullanılmıştır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri içinde yer alan konuyla ilgili yazılı kaynakların incelendiği tarihsel araştırmaya dayalı doküman incelemesi yöntemi kullanılmış ve doküman analizinden elde edilen veriler de içeriklerin analiz edilmesi yöntemiyle verilmiştir.

Konu ile İlgili Önceki Çalışmalar

Türkiye’de Hükümetlerin İç Göç Politikaları (1923-1960) konusu ile ilgili herhangi bir akademik çalışma yapılmamıştır. İskân veya göç konusu ile ilgili yapılan çalışmalar genellikle 1923-1950 yıllarını temel alarak yapılmıştır. Bu çalışmalar, tez konumuz içerisinde yer alan ülke içerisindeki göçler ile ülke dışından yapılan göçleri ayrı ayrı inceleme konusu olarak ele almışlardır. CHP ve DP hükümetlerinin, dışarıdan gelen göçler ile ülke sınırları içerisindeki göçleri, iç göç politikaları özelinde ele alarak yapılmış bir çalışma şimdiye kadar olmamıştır. Göç ve iskân konusunda yapılmış akademik faaliyetler ise aşağıda açıklanmıştır.

Naci Kökdemir tarafından kaleme alınan ve iskân mevzuatı hakkında çıkarılmış kanun, kararname ve nizamnameler hakkında birinci elden bilgilerin verildiği “*Eski ve Yeni Toprak, İskân Hükümleri ve Uygulama Kılavuzu*” adlı eser konu ile ilgili çok önemli kaynak konumunda olmuştur.

Türkiye’de göç mevzuatıyla ilgili akla gelen ilk isimlerden bir diğeri olan Cevat Geray’ın, çok önemli bilgiler sunduğu “*Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler (1923-1961)*” adlı eseri, dış göçlerin sayısı ve önemi hakkında sunmuş olduğu istatistiksel veriler açısından büyük önem arz etmektedir. Fikret Babuş tarafından yazılan “*Osmanlı’dan Günümüze Etnik ve Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân*” kitabı, Osmanlı dönemi ile Cumhuriyet yıllarında ülke içerisindeki iskân ve göç politikaları ile uygulamaları hakkında ayrıntılı bilgiler içermektedir. Yine Sema Erder, İlhan Tekeli, Ahmet İçduygu ve Kemal Kirişçi gibi değerli yazarların göç ve iskân konularında önemli bilgiler vermiş olduğu eserleri de önemli kaynaklar arasında zikredilebilir.

Göç ve iskân konusu ile ilgili birçok Doktora ve Yüksek Lisans Tezi de yapılmıştır. Bu çalışmalardan yararlandığımız kaynaklar aşağıda kısaca belirtilmiştir.

Adalet Ergenekon Çil tarafından 1994 yılında Doktora Tezi olarak hazırlanan “*Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Nüfus Sorunu ve İskân Politikası*” adlı çalışmada Cumhuriyet Türkiye’sinin kuruluş yıllarında insan ve mekân ilişkileri özelinde nüfusun önemi anlatılarak Türkiye’deki nüfus politikalarının uygulanması hakkında bilgiler verilmiş ve nüfus politikası kapsamındaki göç hareketleri açıklanmıştır.

Ali Yıldırım tarafından 2004 yılında Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan “*Cumhuriyet Dönemi İskân Politikaları (1923-1952)*” adlı çalışmada Cumhuriyet’in ilk yıllarında iskân politikalarını belirleyen etmenler ortaya konulduktan sonra dönem içerisinde yaşanan iskân olaylarının nedenleri ile sosyal ve kültürel sonuçları ortaya konulmuştur.

Binali Tercan tarafından 2008 yılında Doktora Tezi olarak hazırlanan “*Afet Bölgelerinde Yeniden Yerleştirme ve İskân Politikaları: Doğubayazıt Afetzedelerinde Yerleşim Alanları Uygulama Örneği*” adlı çalışmada yeniden yerleştirme işlemlerinde uygulanan iskân politikaları kapsamında doğal afetler sonucu yapılmış yerleştirme işlemleri hakkında bilgiler verilerek 2004 yılında Doğubayazıt ilçesinde yaşanan deprem sonrasında afetzedelerin yeniden yerleştirilmeleri süreci, afet ve iskân politikaları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Canan Emek Sarıgül tarafından 2012 yılında Doktora Tezi olarak hazırlanan “*Türkiye Cumhuriyeti’nin İskân Siyaseti*” adlı çalışmada, Cumhuriyet döneminin iskân

siyasetinin tarihi hakkında bilgi verildikten sonra iskânın kaynağı ve kapsamı ile birlikte iskân uygulamaları için yapılan örgütlenme incelenmiştir. Daha sonra ise yapılan iskân siyasetinin sonuçları ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur.

İsa Kalaycı tarafından 2014 yılında Doktora Tezi olarak hazırlanan “*Ortadoğu’dan Türkiye’ye Yapılan Göçler (1923-2000)*” adlı çalışmada bu yıllar içerisinde Irak ve Suriye’den, Türkiye’ye yapılmış olan bütün göçler ele alınırken Türkmen göçleri hakkında da ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

II. Göç Olgusuna Genel Bir Bakış

Farklı bilimsel disiplinlerin inceleme alanına giren göç terimi, çok boyutlu bir olgu olmasının yanı sıra toplumların sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yapıları ile de doğrudan ilişkilidir. Göç, söz konusu yapıların nedeni ve sonucu olma özelliğini bir arada taşıyan bir süreçtir. Toplumsal yapıda çeşitli değişimlerin ortaya çıkmasını sağlayan göç, temel olarak sosyolojik bir olgu olarak kabul edilmektedir. (Sarigül, 2012: 7).

Göç için çeşitli tanımlamalar mevcuttur. Genel olarak bilinen tanımı, kişilerin hayatının tümünü veya bir bölümünü yaşamak üzere belirli bir süre veya süre sınırı olmaksızın bir iskân bölgesinden diğerine gitmek şartıyla yapmış oldukları yer değiştirme sürecidir (Akkayan, 1979: 21). İskân ise göç sürecinin sonunda yapılan yerleşme ya da yerleştirilme sürecinin adıdır (Yürektürk, 2018: 1217).

Göç olgusu bazı durumlarda iskân uygulamalarının bir nedeni olabilirken bazı dönemlerde ise iskân politikalarının ortaya çıkmasının sonucunda ortaya çıkmıştır (İnan, 2016: 15).

Göç kavramının tanımlaması yapılırken özellikle mesafe, süre ve kalıcılık gibi boyutları dikkate alınmaktadır. Genellikle bir yer değişikliği hareketinin göç olarak kabul edilmesi için 6 ay veya 1 yıl kararı esas kabul edilmektedir (İnan, 2016: 14-15).

Göç olgusu, çağdaş dünyanın şekillenmesinde olduğu kadar Türk tarihinin şekillenmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Türklerin, genel olarak iklim değişikliğinin ortaya çıkmasıyla birlikte Orta Asya’dan göç ederek Anadolu’ya gelmeleri ve burayı kendilerine yurt edinmesi bu göçler sonucunda olmuştur. Yine Selçuklular dönemi ve Osmanlı Devleti’nin ilk zamanlarında Batıya doğru gerçekleşen göçler ile Osmanlı’nın iskân politikaları neticesinde yaşanan göçler, Türk tarihinde önemli bir eşik olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti’nde gerileme dönemiyle birlikte

Balkanlar ile Kafkasya’da yaşanan toprak kayıpları sonucunda buralardan Anadolu’ya doğru gerçekleşen göçler neticesinde Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması gerçekleşmiştir (Efe, 2018: 17).

Göç ile İlgili Terimler

Osmanlı Devleti’nin son zamanları ile Cumhuriyet’in ilk yıllarında Anadolu, yaşanan zorunlu göçler neticesinde homojen bir nüfus dağılımına kavuşmuştur. Osmanlı zamanında olduğu gibi yeni Türk hükümeti de göçmenleri, muhacir ve mülteci olarak iki gruba ayırma uygulamasına devam etmiştir. Anadolu’ya gelen göçmenler arasında asli unsur olarak kabul edilmiş olanlar için muhacir, düşman olarak görülmemiş yabancılar için ise mülteci ifadesi kullanılmıştır. Müslüman olmayan mülteciler çoğunlukla misafir olarak kabul edilmişken Müslüman olan mültecilerin bir kesimi ise muhacir gibi görülmüş ve ona göre işleme tabi tutulmuşlardır. Mübadil tanımı ise uluslararası anlaşmalarla koruma altına alınmış olan muhacirler için kullanılmıştır (Erder, 2018: 80).

Osmanlı Devleti’nin yıkılış dönemi olarak kabul edilen zaman dönemi içerisinde yürürlükte olan hukuk kurallarına göre muhacir tanımı, yabancı bir ülkeden Osmanlı Devleti topraklarına sürekli yerleşim amacıyla gelmiş olan ve bu talepleri yetkililer tarafından onaylananlara verilmiştir. 1913 tarihli İskân-ı Muhacirin Nizamnamesinin ikinci maddesinde muhacirlerin tanımı için şu ifadeler kullanılmıştır:

“Muhacirler ikiye ayrılır. İlki yaşadıkları yerin hükümet yetkililerinden izin alarak ve vatandaşlıktan çıkmak suretiyle gelmiş olanlar, ikincisi ise mülteci olarak gelmiş olup Osmanlı tabiiyetine girmek talebinde bulunanlardan hükümet tarafından muhacir olarak kabul edilmesine izin verilenler...” (Öğün, 2004: 6).

Söz konusu nizamnameye göre Kafkas cephesindeki Osmanlı vilayetlerinden gelenlere muhacir sıfatının verilmesi mümkün olmamıştır. Çünkü bu vilayetler, fiilen işgal altında olsalar bile bölgenin Çarlık Rusya’sına herhangi bir anlaşmayla devredilmemesi nedeniyle bu topraklar hukuken Osmanlı toprağı statüsünde değillerdir. Aynı şekilde buradan kaçıp gelen göçmenler de Osmanlı vatandaşı gibi muameleye tabi tutulmuşlardır. Bu durum Rus işgali sonucunda göç etmiş ve Osmanlı topraklarına dönmüş olan bütün kişilerin, kendilerinden önce gelen göçmenlerden farklı bir muameleye tabi tutulmasına neden olmuştur. Göç eden bu şahısların işgal altındaki topraklarının geri alınması durumunda memleketlerine iade edilmeleri planlanmıştır Bazı istisnai durumlar dışında sığındıkları yerlerde daimî iskânlarına izin verilmeyerek cephe gerisindeki vilayetlere geçici bir süre için sığınmış ve iltica etmiş bir topluluk olarak kabul edilmişlerdir. Bu nedenle daha önce gelen göçmenlerden

farklı olarak kendilerine muhacirlik statüsü yerine mülteci statüsü verilmiştir (Öğün, 2004: 6-7).

Altuğ'a göre yabancı bir ülkenin vatandaşı olmadıklarından dolayı bu kişilere mülteci statüsünün verilmesi de pek uygun değildir. Çünkü hukuki açıdan siyasi bir içeriğe sahip olan mülteci kavramı, döneme ait mevzuat hükümleri gereğince herhangi bir yabancı ülkeden bir zorunluluk nedeniyle yerleşmek amacıyla değil de geçici bir süre oturmak üzere sığınanları ifade etmede kullanılmıştır (Altuğ, 1967: 3). Fakat Osmanlı Hükümeti tarafından söz konusu hukuki detay dikkate alınmamış ve Rus işgali nedeniyle Doğu vilayetlerinden kaçarak cephe gerisindeki bölgelere sığınan şahıslar mülteci olarak görülmüşler ve mülteci hukukuna tabi tutulmuşlardır (Öğün, 2004: 7-8).

İdari açıdan da herhangi bir karışıklığa yol açılmaması için resmi yazışmalarda bu kişilere muhacir ifadesinin kullanılmaması söylenmiştir. Buna rağmen bazı kaynaklarda söz konusu ahaliyi ifade etmek için mülteci kavramı yerine bazen muhacir kavramı kullanıldığı görülmüştür. Daha çok döneme ait gazete yazılarında ve meclis tutanaklarında karşılaşılan bu durum bir takım bilimsel çalışmalarda da yaşanmıştır (Öğün, 2004: 8). Akşam gazetesindeki bir haber başlığında Bulgaristan'dan gelen göçmenler için "muhacir" tanımlaması kullanılmışken haberin içeriğinde ise "mülteci" kelimesi kullanılmıştır (Akşam Gazetesi, 13 Ağustos 1929 Salı, 3).

Mülteci ve muhacirlerin farklı hukuki statü ve haklara sahip iki ayrı kesim olmaları nedeniyle önemsiz bir ayrıntı gibi görülebilen bu meseleye, yetkililer de özellikle dikkat etmiştir. Bu nedenle yetkililer de mülteci ve muhacirlerle ilgili hususların birbirine karıştırılmaması için zaman zaman bu farklılığa temas etme gereği duymuşlardır. 3 Ocak 1918 tarihinde Meclis-i Ayan'da gerçekleştirilen toplantıda bir mebusun, muhacir ve mülteci kavramlarıyla kimlerin kastedildiğini sorması üzerine Aşair ve Muhacirin Müdür-i Umumisi Hamdi Bey bu hususu:

“Mülteci, ahval-i harbiye dolayısıyla düşman istilasına uğrayan yerlerden dâhile, yani hududun gerisine iltica eden, bilatefrik ve cins ve mezhep bütüün ahaliye diyoruz... Düşman istilasına maruz kalan Memalik-i Osmaniye'den yani huduttaki vilayetlerden aksam-ı dâhiliyeyi vatana, düşman istilas dolayısıyla gelen ahaliye mülteci diyoruz. Ba ahitname ile diğer bir devlete terk edilmiş topraklardan gelenlere, mesela bugün Yanya'dan, Toyran'dan, Manastır'dan gelenlere de muhacir diyoruz.” diye açıklamıştır (Öğün, 2004: 8-9).

Ankara Hükümeti'nin de bu konudaki görüşü de aynı doğrultuda olmuştur. Mülteci ve muhacirlerle ilgili işlerden sorumlu olan Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Rıza Nur Bey de TBMM'de yaptığı bir açıklamada *“istilaya uğrayıp da vatanın*

diğer bir kısmına iltica edenlere mülteci denildiğini, yabancı ülkelerden göç edenlerin ise muhacir olduğunu” söylemiştir (Öğün, 2004: 9).

Mülteciler ile Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki nüfus mübadelesi sonucunda gelen göçmenler uzun bir süre muhacir olarak tanımlanmışlardır. 1934 tarihli ve 2510 sayılı İskân Kanunu’yla birlikte Türkiye’ye “yerleşmek” amacıyla gelenlerin tamamı “göçmen” olarak sayılmış ve süre açısından da herhangi bir ayırımı bulunulmamıştır (Geray, 1962: 13).¹ Göçmenlerin tanımlanmasında sadece devlet tarafından yerleştirilip yerleştirilmemeleriyle ilgili olarak bir ayırım yapılmış ve Devlet yardımına muhtaç olanlar veya muhtaç olmayanlar olarak iki göçmen tanımı yapılmıştır. Devlet yardımına muhtaç olan kişiler “iskânlı göçmen”, Devlet yardımına muhtaç olmadan ve kendi ihtiyaçlarını sağlayabilecek durumdakiler için ise “serbest göçmen” ifadesi kullanılmıştır (Kalaycı, 2014: 13).

Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin 17 Ocak 1924 tarih ve 5870-56 numaralı genelge ile il ve ilçe müdürlüklerine göndermiş olduğu yazıda, muhacir ve mültecilerin iskân edilme biçimleri ile iskânın uygulanış yöntemleri açıklanmıştır. İskân edilecek eşhasın sıfat ve özelliklerine göre tasnifleri yapılarak bunlardan mültecilerin, özellikle Ermenilerin terk etmiş oldukları yerlere iskân edilmeleri istenmiştir. Genelgeye göre iskâna tabi tutulan şahıslardan 800 kuruştan az maaş alanların da “muhtaç” kişi olarak kabul edilmesi belirtilmiştir (Babuş, 2006: 127).

Göç Çeşitleri

Göç olaylarını çeşitli özelliklere göre kategorilere ayırmak mümkündür. Göç edilen yerlere göre göçler, 3 ayrı başlık altında isimlendirilmiştir: İç göç, dış göç ve uluslararası göçler. Göçlerin yapılış şekline göre yapılan ayırımı ise, kişinin iradesine bağlı olarak yapmış olduğu gönüllü göçler ile bir gücün zorlaması ile yapılan zorunlu göçler olmak üzere iki farklı göç türü bulunmaktadır (H. Arslan, 2001: 177).

Ülke Sınırlarına Göre Göç Çeşitleri

Göç çalışmalarının sınıflandırılmasında yapılan en temel ayrımlardan birisi de göçlerin yapıldığı yerlerin esas alınmış olduğu, ulusal veya uluslararası sınırlar içinde gerçekleşmesine bağlı olarak gerçekleşmiş olan göçlerin tanımlanması olmuştur. Yapısal olarak birçok benzerliğe sahip olan bu iki göç türü arasında bazı farklılıklar da göze çarpmaktadır. Gerçekleşen göç bölgeleri arasındaki mesafe, iç göçü dış göçten ayıran en önemli unsur olarak görülmüştür (İçduygu ve Sirkeci, 1999:

¹ Andrews ise, yeni laik devletçe uygun olacağı düşünülen ve dini bir ifade içermeyen “göçmen” teriminin 1933 yılında kullanılmaya başlandığını ifade etmektedir (Andrews, 1996: 515).

250).

Göç çeşitlerini genel olarak “iç göçler” ve “dış göçler” olarak iki farklı kategori başlığı altında incelemek mümkündür. Ülke sınırları içerisinde gerçekleşmiş olan iç göç başlığı kapsamına mevsimlik göçler, sürekli göçler, işçi ya da emek göçleri ile zorunlu veya gönüllü göçler girmektedir (Koçak ve Terzi, 2012: 169).

Osmanlı İmparatorluğu’nun gerçekleştirmiş olduğu fetihler nedeniyle XVI. yüzyıla kadar olan dönemde dışarıya dönük olan yerleştirme politikası, XIX. yüzyılda büyük toprak kayıplarının başlaması nedeniyle zorunlu olarak içe dönük bir hal almak zorunda kalmıştır. Kaybedilen topraklarda kalmış olan Müslüman-Türk ahali, Anadolu’ya veya elde kalmış olan diğer bölgelere göç etmiştir. Bir nevi “anavatana dönüş” olarak adlandırılan bu göçler, Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir (Kocacık, 1999: 655).

Balkanlardan ve Kafkaslardan Anadolu’ya doğru yapılan bu göçler, ülke sınırları içerisinde gerçekleşen iç göçlerin de adeta öncüsü olmuştur. Dışarıdan gelen aşırı miktardaki göçler nedeniyle kısa zamanda kırsal kesimin nüfusu oldukça artmıştır. Oluşan nüfus fazlalıklarının şehirlere doğru yönelmesi neticesinde ise göç alan kentler hızlı bir büyüme göstermiş ve dolaylı olarak da buralarda sanayileşme hızlanmıştır. Yaşanan bu gelişmelerde dıştan gelen göçler tek başına etkili olmasa da önemli bir ağırlığa sahip olmuştur. Aldığı göçler neticesinde çevrelerinde gecekondu bölgeleri oluşmuş olan kentler, Avrupa’daki gibi ticaretin yoğun olduğu bölgeler olmamış bürokrasinin ağırlıklı olduğu bölgeler olmuştur (Kocacık, 1999: 659).

1923 yılındaki Nüfus Mübadelesi süreci de ülke dışından göç özellikleri taşımasına rağmen göç eden nüfusun Türk-Müslüman olması ve geldikleri coğrafyanın da kısa bir zaman öncesine kadar Türk toprağı olması nedeniyle iç göç faaliyetleri içinde değerlendirilmektedir. Diğer taraftan mübadele süreci, sonuçları itibarıyla da zaman zaman bir iç göç eylemi etkisi göstermiştir (Yürektürk, 2018: 1232).

Dış Göç

Genel olarak bakıldığında dış göç veya diğer bir ifadeyle uluslararası göç kavramı, ülke sınırlarının dışına çıkılarak farklı ülkelere yapılan göç hareketleri olarak tanımlanmıştır. Bir göç hareketinin dış göç olarak kabul edilmesi için süresinin belirli olması, kalıcılık özelliğine sahip ve yerleşmek amacıyla gerçekleşmesi gerekmektedir (Özyakışır, 2013: 8-9).

İç Göç

Genel olarak bir ülke sınırları içerisindeki bir bölgeden başka bir yere doğru

yapılmış olan göç eylemi olarak tanımlanan iç göç için yapılmış olan başka bir tanımlamada ise bir ülkenin sınırları içerisinde kişilerin veya toplulukların en az bir yıl süreli olması şartıyla yaşamış olduğu yeri değiştirmesi eylemi olarak ifade edilmiştir (Özyakışır, 2013: 7). İç göçler için birtakım özellikler dikkate alınarak yapılan başka bir tanımlamada da ülkelerin coğrafi büyüklüğü, ekonomik gelişmişlik düzeyi ve yerleşme süreleri özelinde 4 yönlü olarak yapılan göç eylemlerine vurgu yapılmıştır. Genellikle kırsal kesimlerden şehirlere, kırsal kesimlerden kırsal kesimlere, şehirlerden kırsal kesimlere ve şehirlerden şehirlere doğru yapılmış olan geçici veya kalıcı, uzun veya kısa süreli, isteğe bağlı veya zorunlu olarak gerçekleşmiş olan yer değiştirme hareketleri olarak belirtilmiştir (Günşen, 2012: 14-15).

Siyasi, ekonomik ve toplumsal nedenler kaynaklı iç göç eylemleri genellikle o ülkenin geri kalmış olan bölge veya kentlerinden daha iyi konumda olan yerleşim alanlarına doğru gerçekleşmiştir (Koçak ve Terzi, 2012: 169-170).

Bireylerin Tercihlerine Göre Göç Çeşitleri

İç ve dış göç olarak kategorik ayrımı yapılan göç teriminin, başta ekonomi nedenli olmak üzere siyasal, sosyal, kültürel ve diğer birçok faktörlerden kaynaklanan sebepleri de olmuştur. Bu göçler, kişilerin kendi istekleri doğrultusunda gerçekleştirildiğinde gönüllü göç, istekleri dışında yani başka durumlar nedeniyle gerçekleştiğinde ise zorunlu göç olarak ifade edilmektedir (Özyakışır, 2013: 1).

Göç hareketlerin gerçekleşmesinde gönüllülük esas olabileceği gibi irade dışında yapılması gereken durumlar da olmuştur. Kişiler genellikle daha iyi şartlarda hayatlarını devam ettirmek, daha iyi eğitim şartlarına sahip olmak ve maddi-manevi birçok açıdan daha rahat olduğunu düşündükleri yerlere göç etmişlerdir. Bunun yanı sıra beklenmedik anlarda çıkan savaş durumları veya doğal afetler ile birlikte terör olayları nedeniyle devlet yetkilileri tarafından istenen yer değiştirme eylemleri ise, zorunlu göç kapsamında kabul edilmiştir (Koçak ve Terzi, 2012: 170).

Bu sınıflandırmada sınırların tam olarak belli olmadığı unutulmamalıdır. Çünkü her göç olayının içerisinde bir nebze de olsa zorunluluklar olabilmekte ve aynı zamanda her göç hareketinde bir şekilde kişinin tercihlerinin bulunmaktadır. Bu nedenle herhangi bir göç türü için sadece zorunlu veya gönüllü olduğu üzerine kesin bir ayırım yapılması da kesinlik arz etmemektedir (Sarigül, 2012: 12-13).

Gönüllü Göç

Gönüllü göçler, kişilerin tamamen kendi iradeleriyle vermiş oldukları kararlar

neticesinde gerçekleştirmiş oldukları göçlerdir. Bu göçlerin özelliği hiçbir baskıya maruz kalmadan gerçekleştirilmiş olmalarıdır. Daha iyi hayat şartlarında yaşamlarını sürdürmek, daha kapsamlı bir eğitim olanağına kavuşmak, gelişmiş sağlık imkânlarına kavuşmak ve maddi açıdan daha iyi durumda olmak amaçlarıyla yapılan bu göçler, genellikle kırsal kesimlerden şehirlere doğru gerçekleşmiştir (Koçak ve Terzi, 2012: 171).

Temelde bireyin isteği ve tercihlerine bağlı olmakla birlikte bireyin istek ve tercihlerinde yaşanan yer ile göç edilen yerdeki toplumsal, ekonomik veya siyasal koşullar belirleyici olmuştur (Sarigül, 2012: 12).

Zorunlu Göç

Eski çağlarda yaşanan kuraklıklar, doğal afetler, iklim değişiklikleri, açlık sorunları ve kaynak kısıtlılığı gibi doğal sebeplerin yanında diğer toplulukların baskı ve saldırılarına maruz kalınması gibi durumlar, göç edilmesini zorunlu kılan faktörler olarak ortaya çıkmıştır (Özyakışır, 2013: 11).

Devletin sosyal, ekonomik, güvenlik ve benzeri konularda almış olduğu kararların yerine getirilmesi neticesinde nüfus içerisinde oluşturulan hareketlilikler, zorunlu göçlerin oluşumunda büyük etkiye sahip olmuştur. Zorunlu göçleri, gönüllü göçlerden ayıran etkenlerden birisi de bireyin üzerinde yaratmış olduğu sosyal ve psikolojik etkilerdir (Sarigül, 2012: 12).

Benzer şekilde politik ve etnik sebeplerle meydana gelmiş olan iç savaş veya ülkeler arasındaki dış savaşlardan kaynaklanan göçler de bu kategori içerisinde değerlendirilmektedir. Bunun dışında bazen bir ırk ya da dine bağlı şahıslar da hükümet yetkilileri tarafından zorunlu olarak göç ettirilmişlerdir (Özyakışır, 2013: 12).

Zorunlu göçler, insanların isteği dışında ve devletler tarafından bazı durumlar veya olaylar nedeniyle kişilerin yapmak zorunda kaldıkları yer değiştirmelerdir. Türkiye’de yapılmış olan bu göçler sonucunda insanlar yaşadıkları Doğu bölgesinden, Batı ve Güney bölgelere gönderilmişlerdir (Koçak ve Terzi, 2012: 171).

Türkiye’de iç göç olaylarının içerisinde önemli miktarda uygulama alanı olmuş zorunlu göç uygulamaları, Osmanlı Devleti zamanında olduğu gibi Cumhuriyet döneminin ilk senelerinde de yaşanmıştır. İç göç politikası kapsamında yapılmış olan bu zorunlu yerleştirmelerin ilk başlangıcı 1925 Şeyh Sait isyanı sonrasında olmuştur. Daha sonra 1930 yılındaki Ağrı ile 1937 yılındaki Dersim isyanlarından sonra zorunlu göç uygulamaları devam etmiştir. Bu uygulamalar, Şeyh Sait isyanı sonrasında

Çıkarılmış olan 10 Haziran 1927 tarih ve 1097 Sayılı ‘‘Bazı Eşhasın şark Mıntıkasından Garp Vilayetlerine Nakline Dair Kanun’’ ile 1934 yılında çıkarılmış olan 2510 Sayılı İşkân Kanunu doğrultusunda yapılmıştır.

1934 tarihli İşkân Kanunu’nun bir amacı, aşiretlerin yerleşik hayata katılmalarını sağlamak iken diğer amacı da aşiretler içerisindeki güç dengelerinin kırılmasını sağlayarak aşiret hayatını tamamen ortadan kaldırmaktır. Bu kanun kapsamında Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki Elâzığ, Diyarbakır, Bingöl, Malatya, Erzincan, Tunceli, Mardin, Bitlis, Van, Ağrı, Muş, Kars ve Erzurum illerinden 5.074 hanede toplamda 25.831 kişi, ülkenin batı kısımlarına zorunlu olarak g ettirilmiflerdir (Koçak ve Terzi, 2012: 172).

Mübadele Gleri

Değiş tokuş manasına sahip olan mübadele kavramı, iki ülke arasında yapılmış olan antlaşma çerçevesinde karşılıklı olarak nüfusun değiştirilmesi demektir. Bir antlaşma hükümleri çerçevesinde gerçekleşen ve iki ülke nüfusunun yer değişikliği yapması sonucunda gerçekleşmiş olan göçlere de mübadele gleri adı verilmiştir. Mübadele kapsamında göç eden insanlara da mübadil denilmiştir (Koçak ve Terzi, 2012: 175).

Mübadele glerine örnek olarak Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye ve Yunanistan lkeleri arasında Lozan Barış Antlaşması ile yapılmış olan nüfus mübadelesi hareketleri verilebilir. Bu mübadeleyle birlikte, Anadolu toprakları içerisinde yaşamakta olan yaklaşık 1.200.000 Rum ahalinin Yunanistan’a gitmesi sağlanırken, Yunanistan’da yaşamakta olan yaklaşık 500.000 Müslüman-Türk halkının da Türkiye topraklarına geri dönüşleri gerçekleşmiştir (Süheyl obanoğlu, 2011). Bu alışmada, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması kapsamında Türkiye ile Yunanistan devletleri arasında gerçekleşmiş ve iki ülkenin anlaşma içeriğinde belirlenmiş olan bölgelerinden yapılmış olan g hareketlerinde de zorunlu göçler kategorisi içerisinde yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ ÖNCESİ GÖÇ POLİTİKALARI

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nden önce Anadolu toprakları üzerinde hâkimiyet sürmüş olan Osmanlı Devleti'nde göç ve iskân politikaları; merkezi otoritenin sağlanması, üretimin sürdürülmesi ve asayişin sağlanması amacıyla sık sık başvurulan bir uygulama olmuştur. Devletin siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlarda denetimini sağlamlaştırmak için yapmış olduğu bu uygulamalar, devletin yapmakla yükümlü bulunduğu nüfus politikalarının sonucunda gerçekleşmiştir. (Varlı, 2017: 1745).

1.1. Osmanlı Devleti'nde Göç Politikaları

Tarihte yer almış olan büyük imparatorlukların kuruluşları ile yıkılış süreçlerinde nüfus hareketlerinin önemli etkisi olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu da kuruluşundan yıkılışına kadar hâkimiyeti altında olmuş olan topraklar üzerinde büyük nüfus hareketleriyle karşı karşıya gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme, duraklama ve gerileme ile yıkılış olarak değerlendirilebilecek dönemlerinde siyasi, ekonomik ve toplumsal birçok etmene bağlı olmak üzere çeşitli göç ve iskân politikaları uygulanmıştır (Dündar, 2008: 39-40).

İmparatorluğun kuruluş ve yükselme dönemlerinde gaza ve cihat düşüncesi neticesinde fethedilmiş olan yerler bir vatan parçası olarak görülmüştür. Yeni topraklara Anadolu'dan Türk nüfus nakledilmesi bu dönemde devletin, dışa dönük bir iskân politikası takip ettiğini göstermektedir. Yine bu dönemde iktisadi açıdan bütünlüğü sağladığı ve dışarıdan getirilecek malların teminini kolaylaştırdığı gibi nedenlerle ülke sınırları içerisinde gerçekleşen nüfus hareketliliğine karşı da kolaylıklar gösterilmiştir. Duraklama ve gerileme dönemlerinde ise, iki türlü iç göç politikası takip edilmiştir. İlk olarak, Devletin uzun savaşlar yaptığı dönem içerisinde ülke sınırları içerisinde meydana gelen asayişsizlik ve vergi adaletsizliği gibi durumlar neticesinde yerleşim yerlerinden göçlerin yaşanması sonrasında bu bölgelerin yeniden verimli hale getirilmesi düşünülmüştür. “Harap ve sahipsiz yerlerin şen ve abadan edilmesi” politikası kapsamında bu yerlere aşiretlerin göç ettirilmesiyle içerisinde iç göçler yaşanmıştır (Y. Halaçoğlu, 2012: 68). İkinci olarak ise özellikle 1774 yılından

itibaren, savaşlardaki yenilgiler nedeniyle düşman elinde kalmış olan topraklardan yeni sınırların gerisine doğru başlayan ve gittikçe hızlanan göç hareketleri görölmüştür. Yine Hristiyanların hâkimiyetindeki topraklardan kovulmuş olan Müslüman göçmenler ile göçebelerin de iskânları yapılarak iç bölgelerde uygun sahalara yerleştirilmeleri suretiyle içe dönük bir göç politikası uygulanmıştır (Koç, 1989: 30). Bütün bu unsurların göç ettirilmesi uygulamaları, XIX. yüzyıl boyunca ülke siyasetinde ilk sıralarda göçmen meselesinin ve bunların yerleştirilmeleri işlemlerinin yer almasına neden olmuştur (Y. Halaçoğlu, 1999: 581).

XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu bütün savaşlardan ağır kayıplar vererek mağlup ayrılması sonucunda sadece büyük toprak kayıpları yaşanmamış aynı zamanda devletin, çekilmek zorunda kalmış olduğu bölgelerde bulunan Müslüman Türk halkları büyük sıkıntılar yaşamışlardır. Osmanlı'nın kaybetmiş olduğu toprakların yeni sahipleri, buralara tam anlamıyla hâkim olabilmek adına yerli Müslüman halka büyük baskılar uygulayarak sindirme politikası takip etmişlerdir. Amaç buralardaki Müslüman halkın göç ettirilmesi sağlanarak daha sonra yapmayı düşündükleri göçlerle Türk ahalinin sayısı azaltılıp Hristiyan çoğunluk oluşturulmaya çalışılmıştır. Yıkılış döneminde yaşanan geriye göçler neticesinde Anadolu, gayrimüslim unsurlardan temizlenmeye çalışılırken bunların boşalttığı yerlere ise Türk-Müslüman unsurlar yerleştirilmiştir. Böylece vatan toprağı olarak elde kalmış tek toprak parçası olan Anadolu coğrafyası, elde tutulmak istenmiştir (Dündar, 2008: 40).

XIX. yüzyıl, Osmanlı siyasi sınırlarının en hızlı biçimde daraldığı ve değiştiği dönem olmuştur. Bunun sonucu olarak da nüfus yoğunluğuunda etnik ve dini yapıda büyük değişiklikler ortaya çıkmış ve sosyal yapıda yine aynı ölçüde değişime uğramıştır. İmparatorluğuun tamamını etkileyen hareketlerin ve dağılımdaki farkların en önemli sebebi ise yoğun bir şekilde gerçekte olmuş olan iç ve dış göçlerdir. Kayıtlara yansıyan rakamlara göre Osmanlı Devleti topraklarına 1876-1896 yılları arasında kaybedilmiş olan yerlerden gelen göçmen aile sayısı 198.544, toplam göçmen sayısı da 845.681 kişidir. Bunun yanı sıra kayıt altına alınmamış birçok göçmenin gelmiş olduğu da aşikârdır.

Osmanlı döneminde siyasi nitelik göstermeyen ve iç göç olarak değerlendirilebilecek göç hareketleri hakkında fazlaca bir bilgi yoktur. Üreticilerin toprağını ekmeyip boş bırakmaları sonucunda kendilerine uygulanmış olan çift bozan vergisinin var olması, köylerden kente göç edenlerin varlığına küçük bir delalettir.

Buna bağılı olarak, bu iç göç hareketlerinin kitlesellikten ziyade bireysel olduğı açıktır (Özby, 2015: 213).

Osmanlı'da iskân politikası ülkenin bir tarafına mahsus bir şekilde uygulanmamış, devlete karşı herhangi bir sebeple direnme ihtimali bulunan gayrimüslim veya Müslüman unsurlar Rumeli, Bosna, Arnavutluk, Balkanlar ve diğr Avrupa kıtası bölgelerinden Anadolu'ya, Anadolu'dan da adı geçen bölgelere nakledilerek potansiyel ayaklanma sebepleri ortadan kaldırılmak istenmiştir. Ayrıca bastırılmış ayaklanma ve isyan hareketleri sonrasında yine aynı yöntemlerle hem cezalandırma amaçlı hem de nüfusu bir anlamda rehabilite etme amacıyla hareket edilerek isyan olaylarıyla ilgisi olduğı görülen kişiler, başka yerlere nakledilmişlerdir (H. Arslan, 2001: 265).

1.1.1. Kuruluş ve Yükselme Dönemlerinde İzlenilen Göç Politikası

Osmanlı Devleti, kuruluş ve genişleme devirlerinde etnik özelliklerinden ziyade dini farklarına göre politika takip etmiştir. Müslim-Müslim, gayrimüslim-Müslim ve gayrimüslim-gayrimüslim toplulukların birbirine karıştırılması uygulamaları neticesinde herkesin, yerel beylere olan bağılılığı azaltılmak ve sultana olan bağılılıkları ise artırılmak istenmiştir (Dündar, 2008: 43).

Osmanlı Devleti'nin klasik dönem olarak adlandırılan bu zaman dilimindeki nüfus hareketleri, iskân kurumu aracılığıyla kontrol edilmiştir. Bu kurumun uygulamaları ise genellikle sürgün, boş bölgeleri şenlendirme ve yerleştirme olarak gerçekleşmiştir. Yapılan bu uygulamalara göre yapılmış olan bütün bu nüfus hareketlerinin denetimli olarak yapıldığını göstermiştir. Ayrıca bu nüfus değişikliklerinde farklı tür zorunlu göç uygulamalarının olduğı da ortaya çıkmıştır.

Sürgün uygulamaları, fetih dönemlerinde ya da isyanların yaşandığı dönemlerde gerek siyasi gerek idari denetimin sağlanması için yapılan ve zor kullanmanın en çok uygulandığı tedbir olmuştur. Şenlendirme işlemleri ise fetih ya da diğr nedenlerle sistemin işlemediğı bölgelerde merkezi otoritenin sağlanmasını gerçekleştirmek için yapılan uygulamalar olmuştur. Şenlendirme uygulamasında köylüler, yöneticiler, kentli tüccar ve esnaf gruplar için farklı mevzuatlar uygulanmıştır. Bu farklı uygulamalar arasında zorla yerleştirme hareketleri olduğı gibi bazı durumlarda ise bu kişileri teşvik etmeye yönelik olarak bedava toprak verme, vergiden ve askerlikten muaf tutma gibi uygulamalar yapılmıştır. Yerleştirme uygulamaları olarak ise idari yöntemler doğrultusunda konar-göçer grupların, sürgün

edilenlerin ya da başka nedenlerle yer değişikliği yapılan kişilerin gittikleri yeni b6lgelere yerleştirilmeleri ve buralarda yaşamlarını s6rd6rebilmeleri için yapılan faaliyetler s6z konusudur (İçduygu, Erder & Gençkaya, 2014: 83-84).

S6rg6n uygulamalarına 6rnek olarak elebi Mehmet d6neminde yaşanan ve bir Tatar beyinin, aşiretiyle birlikte İskilip şehrinden alınarak Rumeli b6lgesinde bulunan Filibe'ye g6nderilmesi g6sterilebilir. İmparatorluğun kuruluş devrinde merkezi otoritenin sağlanması kapsamında uygulanan bu olay, siyasi ve sosyal konumu ne olursa olsun her kesimin ya da kişinin, devlet otoritesinin sağlanması hususunda isk6na t6bi tutulabileceğini bizlere g6stermektedir (Baran, 2017: 1394).

Farklı tarihlerde ve çeşitli nedenlerle Rumeli'ye s6rg6n olarak nakledilmiş olan Anadolu halkının tamamı g6ebelerden oluşmamıştır. şehirli veya ifti T6rk halkı arasından l6zum g6r6lenler, Balkanlar'da yeni ele geçirilen b6lgelerdeki yerleşimi mutlak surette gerçekleştirmek, bu b6lgelerde emniyet içerisinde yaşayabilmek ve bu kıtayı isk6n edip şenlendirebilmek için isk6n edilmişlerdir. Osmanlı y6netimi s6rg6n politikasını gerekli g6rd6ę6 takdirde ayırım g6zetmeksizin t6m kesimlere aynı şiddet ve devamlılıkla ve bir sistem içerisinde uygulamıştır. Anadolu'dan, Rumeli b6lgesinin isk6nı için topluluklar halinde yapılan halk s6rg6nleri, yalnızca Batı'ya doğru uzanan b6y6k ve tarihi yollar ile vadiler dışında kuzeyde, Tuna sınırlarının korunması ve Kırım'la g6venli bir m6nasebet sahası v6cuda getirmek amacıyla Doğu ve Kuzey Bulgaristan'a da yapılmıştır (Barkan, 1954: 225).

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu esnasında doğup b6y6d6kleri memleketi terk ederek yabancı bir b6lgede yerleşmeye mecbur edilen muhacirlere, uzunca bir m6ddet için bazı kolaylıklar g6sterilmiştir. Bu amaçla onları, yeni b6lgenin şartlarına alıştırma ile s6r6ld6kleri yerlerde k6kleştirme ve geliştirmenin m6mk6n olacağı d6ř6n6lm6řt6r. Tahrir defterlerinde g6r6leceği 6zere bu imtiyazlar ile muafiyetlerin s6releri genellikle kısa olmuştur (Barkan, 1954: 226).

Rumeli'nin T6rkler tarafından isk6nı uygulamasında s6rg6n politikaları kapsamında yapılmış olan mecburi sevk ve isk6nların yanında yeni ele geçirilmiş olan bu b6lgelerdeki bereketli toprakları bulmak için kendi istekleriyle g6 eden ve askerlik vazifesi kapsamında sınır boylarında yerleşenler de olmuştur. Issız ve verimli yerlerin şenlendirilmesini sağlayan bu muhacirlerin 6nc6s6 ve m6mессili olan dervişlerin, yeni fethedilen bu boş ve harap memleketleri şenlendirmek için g6nderilmiş olan halkı y6nlendirme ve teşvik etme konusunda b6y6k etkileri g6r6lm6řt6r. Fetihlerden hemen sonra Anadolu'dan Balkanlar'a doğru ister zorunlu ister g6n6ll6 olsun b6y6k bir n6fus

akını yaşanmış ve bu akın, Rumeli'nin çeşitli bölgeleri ile kasaba ve köylerinde, Türk ve Müslüman kesimin çoğunluğu oluşturmalarını sağlamıştır. Göç edilen bu bölgeler hem hayat tarzı açısından hem de ruh ve kültür bakımından tam bir Türk-İslam memleketi haline getirilmiştir (Barkan, 1954: 230).

1.1.2. Duraklama ve Gerileme Dönemlerinde İzlenilen Göç Politikası

Osmanlı Devleti'nde yükselme döneminin tam tersine duraklama ve gerileme dönemlerinde içe doğru bir göç ve iskân uygulaması yaşanmıştır. Osmanlı'nın kaybetmiş olduğu topraklarda adeta esir hayatı yaşamakta olan ve büyük zulümler gören eski vatandaşlarının bu durumlarına karşı duyarsız kalması kesinlikle düşünülemezdi. Yine Osmanlı padişahının, Halifelik görevinde olması nedeniyle Müslüman halka kapılarını kapatamazdı. Aksi durumda bu olay hem Halifelik makamının hem de Osmanlı Devleti'nin şanına yakışmaz ve dünya Müslümanları nezdinde de itibarsızlığa neden olabilirdi (Kırlı, 2001: 212).

XVI. yüzyıl sonlarından itibaren yaşanan süreç, Osmanlı Devleti'nin yeni politikalar üretmeye zorlamıştır. İmparatorluğun dinamizmini kaybederek duraklama içerisine girmesi ve uzun süren savaşlar görülmesi bu politika değişikliğinin en önemli gerekçeleri olmuştur. Özellikle XVII. yüzyıldan itibaren ülke içerisinde yaşanan kargaşa ortamı ve uzun süren savaşların etkisiyle yaşanan ekonomik buhran, halkın üstünde büyük bir baskı yapmıştır. Yaşanan buhran sonucunda ise halk yerlerini terk etmiş ve kendileri için daha güvenli olduğunu düşündükleri başka şehir ve kasabalara doğru göç etmişlerdir. Devlet, yaşanan bu durum karşısında iskân ve göç kanunları çerçevesinde yerlerini terk edenlere yönelik yeni uygulamalara yönelmiştir. Göç edenler arasında gittikleri yerlerde 10 yıldan az kalmış olanlar tekrar eski yurtlarına nakledilmeye çalışılırken bunu uygulamak içinde ceza vergileri belirlenmiştir. Topraklarını terk edenler şahıslarla ilgili yapılan bu düzenlemeler, o yerlerin düzeninin bozulmasına karşı alınan en önemli tedbirler arasında yer almıştır (Y. Halaçoğlu, 2012: 74-75).

Fakat yapılan bu iskân düzenlemelerine rağmen göç etmiş insanların eski yerlerine dönmelerinde yeterli ölçüde başarı sağlanamamıştır. Bu durum tek gelir kaynağı ziraat olan devletin gelirlerinde azalmalara, topraklardan gerekli ürünlerin alınamamasına ve bunlara bağlı olarak yaşanan vergi kayıplarının telafisi için vergilerin artırılmasına yol açmıştır. Devlet bu durumun önüne geçebilmek için yeni bir iskân politikası uygulamak zorunda kalmıştır. Buna göre XVII. yüzyılda başlayıp

XVIII. yüzyılda da devam etmiş olan “harap yerlere ve sahipsiz bölgelere oymakların iskân edilerek bu bölgelerin ziraata uygun duruma getirilmesi ve bu bölgelerin şenlendirilmesi” politikasını uygulamıştır. Bu politikalar içerisine daha sonra XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren kaybedilen topraklardan gelen muhacirlerin yerleştirilmesi de hedeflenmiştir (Y. Halaçoğlu, 2012: 75).

XVII ve XVIII. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti’nde iskân ve göç politikalarında önemli yenilikler görülmüştür. Bu değişikliklerin nedenleri arasında ilk sırada, Osmanlı Devleti’nin sınırlarının genişlemesinde duraksamaların başlaması ve bunun sonucunda da klasik dönem de merkezi otoritenin sağlanmasında önemli etkisi olan halkların kaynaştırılma politikasının artık bir anlamının kalmaması gelmektedir. İkinci neden olarak ise, devlet düzeninin bozulmasıyla birlikte yaşanan Celali isyanları neticesinde asayişin bozulmasıyla birlikte ülke ekonomisinin temeli olan tarımsal üretimin de bozulması bulunmaktadır (A. Yıldırım, 2004: 4).

Devlet, bu sıkıntılı durumu ortadan kaldırmak için konar-göçer aşiretlerin bir an önce yerleşik hayata geçirilmelerini mecburi görmüştür. Konar-göçer aşiretlerin iskân edilmelerinde de üç faktör etkili olmuştur. Birinci etmen, aşiretlerin, merkezi devlet anlayışı ile bağdaşmayan hayat tarzlarının yerli halk üzerindeki zararlarıdır. İkinci neden, harap durumdaki boş yerlerin imarının gerçekleştirmek istenmesi ve buraların yeniden ziraat üretimine açılmasını sağlamaktır. Üçüncü neden olarak da konar-göçer grupların iskân edilmeleriyle birlikte bulundukları bölgelerdeki eşkıya gruplarının saldırılarına karşı devamlı bir surette koruyucu kuvvetin oluşturularak yerli halkın korunmasının sağlanmak istenmesidir. Bu uygulamaya örnek olarak 1651 yılında alınan bir karar sonrasında Arap aşiretlerinin baskısına karşı bir savunma hattı oluşturmak amacıyla Halep Türkmenlerinden 2.400 haneden oluşan 30 oymak, yeni il haslarına bağlı 18 adet oymak, Hekvanik mukataasına bağlı 5 oymak, Bozulus Türkmenlerine bağlı 9 oymak ve Keskin ilindeki Bozulus Türkmenlerine bağlı 8 oymaktan oluşan topluluğun, 18 Mart 1652 tarihinde çıkartılan bir ferman sonrasında başka mahallere iskân edilmeleri verilebilir (A. Yıldırım, 2004: 4-5).

Osmanlı İmparatorluğu’nda yeni iskân edilmiş muhacirlerin yanında yerli halkların da yaşadıkları yerleri bırakıp başka bölgelere ve özellikle İstanbul’a göç etmeleri, sık karşılaşılan bir durum olmuştur. Ülke ekonomisinin sarsıldığı ve Anadolu’nun adeta bir harabeye döndüğü bu durum karşısında Devlet, büyük boyutlara varan iç göç hadiselerini yasaklama yoluna gitmiştir. Zorunlu yerleştirme gibi görülebilecek bu uygulamayla iç göç hareketlerinin yaptığı zararlara engel

olunmak istenmiştir. 1719 yılına yazılmış olan bir fermanla “*vatanlarını bırakmak isteyenlerin, görevli subaylarca yakalanarak eski yerlerine iade edileceği ve ayrıca diğerlerine öğüt olsun diye de hapsedilerek cezalandırılacakları*” belirtilmiştir (Dündar, 2008: 50).

Osmanlı Devleti muhacirlerin iskân edilmesi uygulamasında bazı ayrıcalıklar da göstermiştir. İskân edilmek istendikleri arazileri önceden gidip bakmaları amacıyla muhacirlere müsaade gösterilmiştir. Bundaki amaç göçmenlerin, istemedikleri ya da beğenmedikleri yerlere zorla iskân edilmelerini önlemektir. Örnek olarak, Çifteler Çiftliği’nde bulunan Hoşnudiye adlı mahalde yerleşimleri düşünülen Çerkez göçmenlerinden 200 hanelik nüfusun, bu bölgede iskân edilmelerinin kararlaştırılmasından sonra muhacirler arasından Yakup ile Hasan adlı kişilerin iskân edilecekleri araziye önceden görmelerine müsaade edilmiştir. Muhacir Komisyonu tarafından yerel yetkililere gönderilen yazıda, Çerkez muhacirlerin yerleştirilmesi için tahsis edilen Çifteler Çiftliği’ndeki mahallin keşfi için gelenlere kolaylık gösterilmesi istenmiştir (Kırlı, 2001: 214).

Osmanlı Hükümeti, 1877 senesine kadar gelen muhacirlerin iskân edilmesi sürecinde gelen göçmenlerin, şehir merkezlerine yerleştirilmesine sıcak bakmamıştır. Yalnızca yüksek memur veya ilmiye sınıfına mensup olan ya da sanatlarını ancak şehirlerde yapabilecek olan muhacirlerin şehirlerde veya civarlarında iskânlarına imkân tanınmıştır. Ancak zamanla gelen göçmenlerin sayısında yaşanan büyük artışlar neticesinde köy ve kasabalar gelen göçmenlerin yerleştirilmesinde yetersiz kalmıştır. Ayrıca ziraat ile ilgisi bulunmayan göçmenlerin köylerde ve kasabalarda yerleştirilme politikası da bir fayda göstermemeye başlamıştır. Şehir hayatı ve küçük ticarete alışık olan göçmenlerin, geldikleri yerlerde kalmayarak buralardan ayrılarak şehirlere göç etmeleri üzerine Bab-ı Ali tarafından 13 Cemaziyelahir 1295 (14 Haziran 1878 Cuma) tarihinde bir ferman yayımlanmıştır. Fermanın 35. maddesinde,

“muhacirlerin tümünün eski köylere ya da yeni oluşturulacak olan köylere yerleştirilmelerinin zorunlu olmadığı, gerektiğinde şehir ve kasabaların kenarlarına veya civarlarında boş bulunan araziler olduğu takdirde oralarda da iskân olunabilecekleri” hükmü yer almıştır. Bu hüküm gereğince göçmenlerin de şehir merkezlerinde iskân edilebileceklerine dair imkân verildiği belirtilmiştir (Kırlı, 2001: 217).

Duraklama ve gerileme döneminde izlenen politikalar, kuruluş ve genişleme döneminden farklı olmuştur. İlk dönemlerde izlenilen yeni alanların imparatorlukla kaynaştırılması politikası terk edilerek elde kalmış vatan toprakların bir arada tutulması amacıyla göç ve iskân uygulamalarının yapılması istenmiştir. Bu politika

çerçevesinde göçebe aşiretlerin iskân edilmeleri büyük önem kazanmıştır. Fakat göçebe aşiretlerin düzenli yaşama geçmeyi kabul etmeyerek asayışı ihlal etmeye devam etmeleri çözüme sekte vurmuştur (Dündar, 2008: 52).

Göçebelerin iskân edilmek istenmesinde nüfus kaygısıyla birlikte ekonomik ve askeri yararlar da hedeflenmiştir. Sayıca önemli derecede olan aşiretlerden yeterli miktarda vergi ve asker alınamaması nedeniyle devlete ağır bir yük olan bu konar-göçer grupların, üretici duruma geçmeleri için boş ve sahipsiz durumdaki arazilere yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Issız ve harap alanların yerleşime ve ziraata açılması için göçebelerin yerleşik hayata geçmesi çalışılmış hatta onlara örnek teşkil etmesi için muhacirlerin göçebelerin olduğu bölgelere yakın yerlerde iskân edilmesi kararlaştırılmıştır. Örneğin, Arap aşiretlerin iskâna teşvik edilmeleri için Trablusgarp'taki boş olan bölgelere muhacirler yerleştirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti, göçebe durumdaki aşiretlerin neden olmuş olduğu eşkıyalık hareketlerini önlemek gayesiyle göçebelerin iskânlarını zorunlu kılmıştır. Ayrıca bir türlü kontrol edilemeyen aşiretler içinde önlem alınmış ve yaşadıkları bölgelere, devlete bağlı durumdaki diğer aşiretlerin iskân edilmeleriyle birlikte güvenli bir alan oluşturulmaya çalışılmıştır. Kırım ve Kafkasya'dan göç eden Müslüman ahali, Halep Eyaleti'ndeki bedevi aşiretlere karşı güvenlik koridoru oluşturulması amacıyla bu bölgeye getirilmiş ve çölün etrafına topluca iskân edilmişlerdir. Böylece hem Müslüman ahali için yeni bir yaşam alanı oluşturulmuş hem de bedevi aşiretlere karşı bir güvenlik koridoru oluşturulmuştur. Bu uygulamayla örnek olarak gösterilebilecek yeni yerleşim merkezleri de tesis edilmeye başlanmıştır (Dündar, 2008: 53-54).

Yaşadıkları bölgelerde huzursuzluk kaynağı olarak görülen konar-göçer gruplar ile bazı aşiretlerin nakilleri ve iskân edilmeleri uygulamaları da bir arada gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalar arasında en önemlisi 1865-1866 yılları arasında Fırka-i Islahiye tarafından Çukurova, Kozan, Gavurdağı ve Kürt Dağı'nda toplam 26 aşiretin iskân edilmesi gelmektedir. Aşiretlerin iskân edilmesiyle birlikte aynı zamanda Mehmet Ali Paşa komutasındaki Mısır ordusunun ilerlemesi de önlenmek istenmiştir (Halaçoğlu, 1973). Göçebelerin iskân edilmeleri hususunda ülke içindeki ihtiyaçların yanı sıra yabancı devletlerin etkilerinin de olduğu muhakkaktır. Göçer grupların, gayrimüslim halklara karşı yapmış oldukları saldırıları bahane eden büyük devletler, dayatmaları sonucunda uygulamaya koymuş oldukları ıslahat projeleri çerçevesinde birçok Türkmen, Kürt, Arap ve Çerkez göçebenin yerlerinden çıkartılmalarına neden olmuşlardır. Göçebe unsurların yerleşik hale getirilmesi için

yeni köyler oluşturulurken ayrıca bazı grupların mevcut Müslim veya gayrimüslim köylerine dağıtılarak yerleştirilmeleri de gerçekleştirilmiştir. Fakat yeni köy inşa edilmesi fikri sonrasında başka yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Aşiretler ile göçer grupların, ellişer ya da yüzler hane şeklinde iskân edilmeleri halinde yine şekavet olaylarına devam edecekleri ve köylerinde “kendilerinden başka kimseler olamayacağından” yaptıkları işlerden haberdar olunamayacağı düşünülerek mevcut köy ve kasabalara dağınık şekilde yerleştirilmeleri kararlaştırılmıştır. Bu karar doğrultusunda ise 20 haneli bir köye 5-6 aile, 30 haneli bir köye 7-8 aile ve 40-50 haneli köye de 10-12 aile olarak iskân edilmeleri durumunda asayiş ihlal etmelerinin önleneceği düşünülmüştür. İsyan kalkıştıkları durumda ise “yerli ahali” bunlara engel olabilecek ya da devlet yetkililerinin bu durumdan anında haberdar olması sağlanmış olacaktır (Dündar, 2008: 54-55).

XIX. yüzyılda savaşların kaybedilmesiyle birlikte büyük toprak kayıplarının yaşanması sonucunda göç ve iskân uygulamalarında temel değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Toprak kayıplarının dışında Fransız İhtilali’nden etkilenmiş olan Balkan uluslarının da kendi ulusal devletlerini kurmaya başlamalarıyla bu yeni devletlerde yaşayan Türk- Müslüman kitleler üzerinde çeşitli baskılar yaşanmış ve sonucunda Anadolu’nun içlerine doğru kitlesel göçler gerçekleşmiştir. 1804 yılında isyan eden Sırp’ların faaliyetleri sonucunda bu bölgede bulunan yaklaşık 300 bin Türk göçmen, Üsküp, Kosova ve Manastır’a gitmek zorunda kalmıştır. 1806-1812 Osmanlı-Rus savaşında ise Bulgaristan’dan 200 bine yakın Türk, Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Zorunlu olarak yapılan bu göçler, 1829 yılındaki Edirne Antlaşması’ndan sonra da sürmüştür (A. Yıldırım, 2004: 5).

Osmanlı-Rus savaşları nedeniyle XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren gittikçe artan Kırım tarafındaki göçler, sadece Karadeniz kıyılarına değil Anadolu’nun iç kısımlarına doğru da yönelmiştir. Hatta bu yöreden göçen insanların iskânı için yeni köyler tesis edilmiştir. Kırım muhacirlerinin bir kısmı Karaman’da meskûn edilmiş ve bunlar, o zamana kadar Karaman halkının o zamana kadar hiç bilmediği ziraat yapma usulleri ile ziraat aletlerinin imalatının yaygınlaşmasını sağlamışlardır. Yine savaş nedeniyle Rumeli, Kafkasya ve Ahıska taraflarından gelen göçmen topluluklarının iskânı için de uğraşılmıştır. Bu amaçla Konya vilayetinde Konya merkez mahalleleri, nahiyeleri ve Karaman kazasından başka Ilgın, Akşehir, Ereğli, Bozkır, Hamidabad, Antalya, Niğde gibi kazalarda ve bunların nahiyelerinde yeni köyler kurulmuştur. Gelen muhacirler, bu yeni kurulan köyler ile daha önce buralara gelmiş olan eski

göçmenler için kurulan köylere ve ayrıca yerli ahalinin meskûn bulunduğu köylerin çevresine ya da köyün içinde yeniden teşkil edilmiş olan mamur mahallere yerleştirilmişlerdir. 1889-1890 seneleri zarfında Rumeli, Kafkasya ve Ahıska'dan gelip bu yerlere yerleştirilmiş göçmen sayısı 5.430 kadar olup bunların tamamı 1.314 haneyi teşkil etmiştir (Güler, 2000: 175).

Karadeniz'in Anadolu yakasındaki yerler bir taraftan göç alırken diğer taraftan da İstanbul'a göç vermişlerdir. Trabzon, Giresun, Ünye, Samsun, Sinop, İnebolu, Bartın ve Ereğli gibi birçok yerden yapılan bu göçler olduğu sırada Kırım Savaşı daha başlamamıştı. Göç veren bu yerlerin yöneticilerine, buralardan İstanbul'a göç bırakılmaması için emirler gönderilmiştir. Zaten uzun zamandan beri devam eden iç göçler sonucunda sıkıntı içerisinde olan İstanbul şehri, savaşların yarattığı bu göç dalgaları neticesinde mevcut sorunlarını çözemez duruma gelmiştir. Anadolu ve Rumeli'deki bazı önemli merkezler bu süreç boyunca hem göç alan hem de göç veren yerler olarak göze çarpmışlardır. Rumeli ve Anadolu yörelerindeki has, vakıf, zeamet ve tımarlara ait olan kasaba ve köylerdeki mal ve arazilere sahip vergi mükellefi olan reayadan bazıları İstanbul dışında Bursa ve Edirne şehirlerine de gelip ikamet etmeye başlamıştır. Birtakım sebeplerden dolayı perişan duruma düşmüş olan halk, yerlerini yurtlarını terk ederek Aydın sancağına, Sivas eyaletine, Karaman civarı ile Konya ve Larende'ye dağınık olarak yerleştirilmiş ve bu toprakları kendilerine vatan eylemişlerdir. Akşehir halkı ise çeşitli bahanelerle eski yurtlarını terk ederek çoluk çocuklarıyla birlikte Manisa, İzmir, Kuşadası ve Bursa civarındaki kasaba ve köylere yerleştirilmişlerdir (Güler, 2000: 176-177).

Zorunlu göç ettirme politikası sonucunda ülkeye gelenlerin, Anadolu'nun meskûn bölgelerine toplu halde yerleştirilmesi nedeniyle yaşanabilecek uyum sorunu ve yerli ahaliyle kaynaşamama gibi çeşitli problemler yaşanmıştır. Hükümetin, Kırım tarafından gelen göçmenlerin birer ikişer şekilde köylere yerleştirilmesini istemesindeki amaç, köylülerin köylerine yerleştirilmiş olan bu az sayıdaki insanları misafirperverlikle karşılamalarını sağlamaktır. Ayrıca yerli halkın, gelen göçmenleri kabullenmelerini sağlayarak gelenlerin Anadolu gelenek ve görenekleriyle yoğrulmalarına imkân hazırlamak ve söz konusu göçmenlerin toplu bir halde asayiş bozacak hareketlerinin önüne geçmektir (Güler, 2000: 182).

Köylerin ve ekilip dikilen arazilerin yerleşik toplumda ortaya çıkan göçler nedeniyle boşalması sonucunda konar-göçerler veya başıboş yaşayan aşiretler, boşalan bu yerlere yerleştirilmişlerdir. Dolayısıyla göçler, hükümet için konar-göçerlerin

iskânını zorunlu hale getirmiştir. Aksi halde harap olan köylerin bayındır hale getirilmesi mümkün olmayacaktır. Anadolu ve Rumeli'deki miri ve vakıf toprakların işlenmeyerek harap olması ve vergi gelirlerinin büyük oranda azalması sonucunda toplum ve devlet düzeninde ortaya çıkan sıkıntılar nedeniyle gerek İstanbul'a gerekse devletin diğer bölgelerindeki şehir, kasaba ve köylere olan göçlerin önlenmek istenmesi, devletin geleceği için büyük bir önem arz etmiştir. Bu sebeple aşağı yukarı her devrin padişahı ve devlet adamları, imkânlar nispetinde göçleri önlemeye çalışmış ve mümkün olduğunca şehirlere az sayıda kişinin gelmesi için mücadele etmiştir (Güler, 2000: 183-185).

Yeni ortaya çıkan ulus devletler ile savaşlarda alınan yenilgiler nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşamış olduğu geniş çaplı toprak kayıpları sonunda bu topraklarda yaşamakta olan Müslüman halk, yaşadığı yerleri bırakarak Osmanlı İmparatorluğu'nun daralan sınırları içerisine sığınmak zorunda kalmıştır. Bu küçülmeyle birlikte göçlerin artarak devam etmesi de süreklilik göstermiştir. Küçülmenin yaşandığı ilk zamanlarda anavatana göç edenler, sonraki süreç içerisinde yaşanan bazı durumlardan dolayı yeniden göç etmek durumunda kalmışlardır. Yaşanan bu göç hareketleri, Osmanlı toplumu içerisinde derin izler bırakmış ve halk arasında sınırlı da olsa çeşitli olaylar yaşanmaya başlamıştır (Tekeli, 2008: 45).

İlk göç hareketleri ortaya çıktığında imparatorluğun göç ve iskân işleriyle ilgili henüz kurumsal bir örgütlenmesi mevcut değildi ve bu nedenle de ilk göç dalgaları sonrasında gelen göçmenleri, genellikle halk misafir etmek zorunda kalmıştır. 1860'lı yıllarla birlikte göç dalgalarındaki hareketliliğin artmaya başlamasıyla devlet, kurmuş olduğu Muhacirin Komisyonları vasıtasıyla bu gelen göçmenlerin Trakya ile Anadolu içlerine doğru daha planlı bir şekilde iskân edilmelerine çalışmıştır. İlk aşamada gelmiş olanlar arasından memurlar ile ilmiye sınıfından olanların kentlere yerleşmesine izin verilmiş, geriye kalanların tümü belirlenmiş toprak ve para miktarları karşılığında kırsal bölgelere yerleştirilmiştir. 1878 yılından itibaren ise tüm göçmenlerin kentlere yerleşmelerine de izin verilmiş, kentlerin çevrelerinde yavaş yavaş göçmen mahalleleri oluşmaya başlamıştır (Tekeli, 2008: 45-46).

Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda daha sistemli bir göç politikası izlenmeye başlanmıştır. 9 Mart 1857 tarihinde yayımlanmış olan bir iradeyle göçler, tamamen serbest hale getirilmiş ve gelmek isteyenler için tek şart olarak Sultana bağlılık yemini edilmesi istenmiştir. Osmanlı Devleti ülkesine gelen göçmenlere araziler verirken Anadolu kısmına yerleşenler için 6 yıl, Rumeli bölgesine

yerleşenler için ise 12 yıl vergiden muaf olunma uygulaması tatbik etmiştir. Göçlerin gittikçe yoğunlaşmasıyla birlikte 1878 yılı sonrasında Müslüman olmayan kesimlerin ülkeye göç etmesine kısmen sınırlandırma getirilmiştir. İttihat ve Terakki yönetimi tarafından uygulanan ve “celp politikası” diye tabir edilen bir uygulamayla birlikte, imparatorluk dışındaki Türk ve Müslümanların anavatana dönüş göçleri artık sistemli bir hale getirilmiştir (Tekeli, 2008: 47).

Osmanlı Devleti, iskân çalışmalarının sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için XVIII. yüzyıl içerisinde iskân bölgesindeki idare amirlerinin başkanlığında “iskân komiteleri” kurulmasını kararlaştırmıştır (Türkmen, 2017: 1417).

Osmanlı Devleti göç ederek topraklarına gelmiş olan muhacirleri, devletin misafiri olarak görmüş ve onların huzurlu ve rahat bir ortamda hayatlarını sürdürmelerini sağlamayı da ilk hedef olarak belirlemiştir. Muhacirlere karşı merhametli bir şekilde davranılması istenmiş olup aksi bir muamelenin merhamet-i seniyyeye uygun düşmeyeceği ifade edilerek kendilerinin uygun alanlara yerleştirilmeleri ve para yardımlarının da eksiksiz bir biçimde verilmesi emredilmiştir. Devlet, göçmenlerin hem Osmanlı limanlarına nakilleri esnasında hem de daha sonra buralardan kalıcı iskân bölgelerine yapılacak olan sevkleri boyunca kendilerine imkânlar ölçüsünde her türlü yardımı yapmaya çalışmıştır (Sağlam, 2017: 1367).

1683 yılında Viyana kapılarına kadar gidip burada yaptığı kuşatmanın başarısızlıkla neticelenmesi Osmanlı Devleti için bir dönemin sonunun başlangıcı olmuştur. Osmanlı Devleti’nin muhacir konusu ile karşıya kalması da ilk olarak başarısızlıkla biten bu kuşatmanın sonrasında yaşanmıştır. Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 1683-1699 yılları arasında gerçekleşen savaşlar esnasında sınır hatlarındaki Müslüman-Türk halklarının geri çekilmeleriyle birlikte anavatana dönüş göçleri de başlamıştır. Osmanlı ile Avusturya arasındaki savaşlar sonucunda Balkanlar’daki önemli şehirler ağır hasar görmüş ve buralardaki ahali, zorunlu olarak göç etmek durumunda kalmıştır. Yaşanan savaşlar sonrasında Üsküp ve civarından kaçmak zorunda olan göçmenler, Sofya ve Serez’e geçici olarak göç etmişlerdir (Ağanoğlu, 1999: xi).

Rusların, Balkanlar’da izlemiş olduğu Panislavist politikayla birlikte Kırım ile Kafkasya’daki Türk-Müslüman ahaliye karşı uygulamış olduğu Ruslaştırma ve sonrasındaki asimile etme politikaları sonucunda bu topraklardan da Anadolu’ya doğru göçler yaşanmıştır. Anadolu’ya gelen göçmenlerin çoğunun çiftçi olması devlet yetkililerini umutlandırmıştır. İşlenmemiş olan geniş Anadolu topraklarının çoğunun

böylece üretime katılacağı düşünülmüştür. Ayrıca savaşlar nedeniyle azalan Anadolu nüfusunun gelen göçmenlerle birlikte artış göstereceği ve ekonominin de canlanacağı hesaplanmıştır. Yine gelen göçmenlerin savaşçı karakterli oluşları da Rus tehdidine karşı büyük bir koz olarak görülmüştür (Yücel, 2010: 87).

1861 yılından sonra göçlerin sayısının ve hızının artmasıyla beraber Osmanlı Devleti'nin göçleri teşvik etme politikası da yavaş yavaş sonlanmaya başlamıştır. İlk zamanlarda gelen göçmenlere devletle birlikte yerli halkın da yardımı söz konusu olmuştur. Halk, büyük misafirperverlik örneği göstererek gelen göçmenlerin evlerini inşa etmenin yanında yiyecek-giyecek ihtiyaçlarını da karşılamaya çalışmıştır. Fakat bu tarihten sonra göçmenlerin tam olarak yerleştirilme işlemleri tamamlanmadan yenilerinin gelmesi ve halkın yaşam kalitesinin eskisi gibi olmaması gibi nedenlerle göç işleri ile göçmenlerin masrafları tamamen devletin üzerine yıkılmıştır. Osmanlı Devleti de yaşanan bu durum karşısında göçleri teşvik etme politikasını uygulamayı bırakarak göçmenlerin daha planlı olarak gelmesine çalışmış fakat hiçbir zaman göçleri yasaklama yoluna gitmemiştir (Yücel, 2010: 92).

1.1.3. Yıkılış Döneminde İzlenilen Göç Politikası

1877-1878 yıllarındaki Osmanlı ile Ruslar arasındaki savaştan sonra Osmanlı Devleti sıklıkla karşılaşmış olduğu muhacirlerin göç ve iskân problemleri karşısında yeni politikalar doğrultusunda çözümler getirmeye çalışmıştır. Bu savaştan sonra kaybedilmiş olan topraklardan göç eden ahali genellikle Rumeli'ye gönderilerek Yanya, Selanik, Tırhala, Edirne ve İstanbul arasında kalan köyler ile boş durumdaki arazilere yerleştirilmiştir. Bundaki amaç askerî konumu bakımından da önemli görülen ve çoğunluğu Türk-Müslüman unsurdan oluşturulacak bir güvenlik koridoru sağlama çabasıdır. Sultan II. Abdülhamit, bu politikanın başarılı sonuçlar vermesi için Rumeli bölgesinden Anadolu topraklarına doğru yapılmakta olan göçler yasak getirmiştir. 1879 yılında Doğu Rumeli bölgesine göç etmiş olan Rumlar ile Bulgarlardan 20 bine yakın kişinin tekrar eski topraklarına dönmeleri üzerine Sultan Abdülhamit tarafından bunların yerine bölgeye, devlete sadık Müslüman ahali yerleştirilmiştir. Bu göçmenlerin Rumeli'de işgale uğramamış Türk topraklarına yerleştirilmek istenmesinin diğer bir sebebi de göçmenlerin sorun yaşamadan hayatlarını sürdürmelerini sağlamaktır. Ayrıca devletin, göçmenleri yakın bölgelere iskân ederek göç işlerindeki giderlerini azaltma isteğidir (Bilecen, 2004: 182).

İmparatorluğun Rumeli'deki çekirdek ve ana topraklarından göç ederek Edirne ve İstanbul bölgelerine gelen göçmenlerin Anadolu'da yerleştirildikleri yerler genelde imparatorluğun ana yerleşim alanları olmuştur. Edirne, İstanbul, Bursa, Ankara, Kastamonu ve Aydın vilayetleri başta olmak üzere genellikle Trakya ve Marmara bölgeleri ile Kuzey-Batı ve Batı Anadolu bölgeleri, Rumeli'den gelen muhacirler için toplu iskân alanları olmuştur. Mesafe ve iklim şartlarının farklılığı gibi sebepler nedeniyle diğer bölgelere ise fazla yerleştirme yapılamamıştır (Bilecen, 2004: 203).

Balkanların dışında Kırım ve Kafkasya'dan da Anadolu'ya önemli göç hareketleri yapılmıştır. Kırım ile Kafkasya'dan 1856-1857, 1860-1862 ve 1864-1865 yıllarında yoğun bir şekilde göçmen akını olurken bu süreç içerisinde yaklaşık bir milyon insan zorunlu olarak yerlerini terk ederek Anadolu'ya gelmiştir (Saydam, 1997, akt. A. Yıldırım, 2004: 5). Diğer önemli göç hareketi ise 93 Harbi'nden sonra gerçekleşmiştir. Rusya'nın 1877-1878 Savaşı esnasında işgal etmiş olduğu Kafkasya ile Doğu Anadolu topraklarındaki Müslüman topluluklara yapmış olduğu baskı ve zulümler neticesinde gitmeye zorlanan ahali, Anadolu içlerine doğru göç etmek durumunda kalmıştır. Kafkaslar ile Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşadıkları yerleri terk eden yaklaşık 300 bin kişi ile Balkanlar'dan gelenlerin toplamında gelen kişi sayısı 1.200.000'i bulmuştur. Gelen göçmenlerin çoğu Şumnu, Makedonya, Batı Trakya, Rodop, İstanbul ve daha iç bölgelere yerleştirilmiştir (A. Yıldırım, 2004: 5).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile 1912-1913 yıllarında gerçekleşen Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti'nin yüzyıllardır anavatan olarak gördüğü Rumeli topraklarındaki çok sayıdaki ırkdaş ve dindaş halkının, yerlerini terk ederek Anadolu topraklarına geri dönüşüyle neticelenmiştir. Daha önceki tarihlerde gerçekleşmiş olan göç hareketlerinde Balkanlar'daki yerleşim merkezleri göçmenler için bir sığınak durumundayken Balkan Savaşları'nda alınan ağır yenilgiler sonucunda ise göçmenler için tek sığınılacak yer olarak Anadolu coğrafyası kalmıştır. Sonuç olarak ise bu savaşlar neticesinde 1,5 milyon civarında Türk ve Müslüman nüfus, Anadolu ile Doğu Trakya bölgesine göç etmek durunda kalmıştır (Sarıay, 2011: 352).

XIX. yüzyılda yaşanan yoğun göç dalgalarına rağmen devlet, genel bir iskân kanunu çıkarmamış ve her eyaletin genel özelliklerini dikkate alan talimatnamelerle göç sorunlarına çözümler getirmek istemiştir. 1913 yılında yayımlanan İskân-ı Muhacirin Nizamnamesine kadar muhacirlerin kabul edilmesiyle ilgili olarak herhangi bir uygulama olmamıştı. Çıkarılmış olan bu talimatnamelerde, Anadolu'ya gelecek olan kişilerin, muhacir olarak kabul edilebilmeleri için Osmanlı tabiiyetini kabul

etmeleri öne istenmiş ve herhangi bir problem yaşanmaması amacıyla da gelen muhacirlerin pasaportlarına el konulmuştur. Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıl içerisinde Kafkasya'dan gelen muhacirleri stratejik etmenler doğrultusunda genellikle Rumeli taraflarında iskân etmeye çalışmıştır (A. Yıldırım, 2004: 5-6).

Tanzimat Dönemi'ne kadar Anadolu'ya gelen göçmenlerin iskân işlemleri ya Babıali tarafından bizzat eyaletlere gönderilmiş olan talimatnameler vasıtasıyla yapılmış ya da göçmenlerin başvurularına göre devlet tarafından kendilerine yardım yapılmak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Göçmen işleri 1855 yılından itibaren daha modern bir hale dönüşmüş olan Şehremaneti uhdesine bırakılmıştır. Fakat göç hareketlerinin Şehremaneti tarafından idare edilemeyecek bir duruma gelmesi dolayısıyla bir göçmen işleri komisyonu kurulması kararlaştırılmıştır (Baran, 2017: 1395).

1860 yılı itibarıyla İstanbul'da göçmen işleri komisyonu kurulmuş ve bazı vilayetler de komisyona bağlı şubeler açılmıştır. 14 Haziran 1878 tarihinde yayımlanmış talimatname ile devlet tarafından göç ve göçmen işleriyle ilgili olarak yeni bir düzenleme yoluna gidilmiştir. Buna göre bu tarih öncesinde Anadolu'ya gelmiş olan ve genellikle şehirlerin kenarlarına yerleşmelerine izin verilmemiş olan göçmenlerin, kasabalardaki yerleşim yerlerinin yetersiz gelmesi üzerine artık şehir ve kasaba civarlarına da yerleştirilebileceği belirtilmiştir (Baran, 2017: 1395).

1877-1908 yılları arasında Anadolu'ya göç eden çiftçi muhacirlerin, öncelikli olarak mevcut köylerde imkân varsa yerleştirilmeleri istenmiş fakat zorunluluk halinde ise dönemin padişahlarının isimlerinin verilerek kurulmuş olan (Aziziye, Sultaniye, Reşadiye, Hamidiye vs.) özel köylere yerleştirilmeleri kararlaştırılmıştır (Baran, 2017: 1396).

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda artık eski gücünü kaybetmesiyle birlikte aynı dönemde ortaya çıkmış olan ulus-devlet akımı sonucunda Kafkasya, Balkanlar ve Ortadoğu'daki Türk-Müslüman unsurlar için en güvenli yer olarak Anadolu coğrafyası görülmüştür. Bu doğrultuda 1860'lı yıllardan sonra sayıları milyonlarla ifade edilen insan topluluğu, kitlesel göçler şeklinde akın akın Anadolu topraklarına gelmiştir. Göç eden bu kişiler için Anadolu, artık yeni vatan toprağı olarak görülmüştür (Duman, 2017: 2155).

Balkanlar'da ve Kafkaslarda Rus ordusuna karşı alınan her mağlubiyet, Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmek isteyen Türk-Müslüman nüfusun artmasına neden olmuştur. Dündar'a göre bu göçler iddia edildiği gibi yalnızca Rusya'nın

uygulamaları sonucunda yaşanmamıştır. Kafkas bölgesinin yeniden ele geçirilebileceği düşüncesinde olan Osmanlı idarecileri de bu göçleri teşvik etmiştir. Kafkasya’da elde kalmış topraklar ile özellikle Osmanlı Devleti’nin en verimli toprakları konumunda olan Balkanlar’ın da elde tutulmak istenmesi ve savaşçı niteliğe sahip Kafkaslardaki nüfusun da bu açıdan uygun olacağı doğrultusunda hareket edilmiştir. İddia edilen ve yazılan şekilde göç uygulaması isteğinde olan yalnızca Rusya hükümeti olmamış, Osmanlı Devleti de göç politikasında isteki davranmıştır. İki devlet yetkilileri arasında 1860 yılında İstanbul’da yapılmış olan anlaşmaya maddeleri arasında Osmanlı tarafının talebiyle “‘Rusya’nın, Kafkasya’daki Türk-Müslüman unsurların göç etmesine izin vermesi” maddesi de eklenmek istenmiştir. Rusya ise bu maddeye, göçmenlerin Türkiye topraklarına geçtikten sonra sınırdan uzak olan kesimlere yerleştirilmeleri şartıyla müsaade edebileceğini belirtmiştir (Dündar, 2008: 44-45).

Müslüman nüfusun sayısal olarak artırılmasını hedefleyen II. Abdülhamit için Kafkasya’daki Türk-Müslüman ahali, yeni bir nüfus kaynağı olarak önem kazanmaya başlamıştır. Abdülhamit’in 30 Mart 1888 tarihinde vermiş olduğu emir de bu durumu açıkça göstermektedir: “‘Anadolu’da bazı vilayet-i şahanede İslam nüfusunun çoğaltılması için Trabzon yoluyla gelen Kafkas muhacirlerinin Erzurum, Van ve Hakkâri vilayetlerindeki boş arazilerde yerleştirilmesi ve iskânları...’”. Ayrıca Kafkasyalılar, önemli bir askeri kaynak olarak görülmüşlerdir. İşte bu nedenlerle Sultan Abdülhamit, 27 Kasım 1897 tarihinde bizzat kendisi bir muhacir komisyonu kurarak komisyonun başına geçmiştir. Bu komisyonun kurulmasının amacı, Müslümanların Osmanlı topraklarına olan göçlerini teşvik etmek olmuştur (Dündar, 2008: 45).

Kafkasyalı göçmenlerin büyük bir kısmı Müslüman nüfusun artırılması amacıyla Bursa, Adapazarı, Aydın ve Adana gibi Hristiyanları yoğun olarak yaşamış olduğu bölgelere iskân edilmiştir (Deringil, 1991: 435-443). Bu arada, Anadolu’da iskân edilen Kafkas göçmenlerinin de bir bölgede yoğun olarak yerleşmelerinden de kaçınılmış (İpek, 1991: 133) ve bunların, kendi kabile reislerinden ayrı olarak her köye 5 veya 10 Kafkas aile olacak şekilde yerleştirilmeleri planlanmıştır (İpek, 1994: 159). Bundaki amaç, yerel halkla bir an önce kaynaşmalarının sağlanmak istenmesidir. Hatta bu amaç doğrultusunda Muhacir talimatnamesinde, muhacirler ile yerli halk arasında evlilikler yapılmasının teşvik edilmesi yer almıştır. 24 Mart 1918 tarihinde Meclis-i Mebusan’da gerçekleştirilen toplantı esnasında söz alan AMMU Müdürü Hamdi Bey, 93 Harbi’nden bu yana göç etmiş olanların sayısının 854.870 olduğunu söylemiştir.

Ayrıca konuşmasında 1908 yılından beri göç edenlerin sayısının 450.000 ve Rus istilasından kaçan Şark mültecilerinin sayısının da 1,5 milyon olduğunu belirtmiştir (Dündar, 2008: 46-49).

Osmanlı'nın Avrupa topraklarından çekilmesiyle beraber göç süreci de hızlanmıştır. 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması neticesinde Kırım'ın elden çıkmasıyla birlikte 1800'lü yıllara kadar devam eden süreçte yaklaşık 500 bin kişi, Anadolu ve Rumeli'ye gelerek belirlenmiş olan iskân bölgelerine göç yerleştirilmiştir. Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkmış olan milliyetçik hareketleri ile bazı yerlerdeki Osmanlı mahalli yöneticilerinin azınlık grupları üzerindeki kötü tutumlarından etkilenmiş olan Hırvat, Sırp, Rum ve Bulgar halkları tarafından Türk-Müslüman ahaliye karşı düşmanca davranışlarda bulunulmuştur. Yaşanan bu sıkıntılı süreç sonucunda ise sadece 1806-1812 yılları arasında yaklaşık 200 bin Türk-Müslüman ahali, yerlerini bırakarak göç etmek durumunda kalmıştır (Ağanoğlu, 1999: xi).

1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı orduları sayı olarak daha iyi bir durumda olmasına rağmen karşısındaki 20 bin kişilik Rus ordusu karşısında başarı gösteremeyip geri çekilmek durumunda kalmıştır. Rus birliklerinin Edirne şehrine doğru harekete geçerek Çorlu, Silivri ve Enez hattına kadar ilerlemesi ve buralardaki bütün kasaba ve köylerin kaybedilmesi sonucunda İstanbul'da büyük bir panik havası oluşmuştur. Güney Trakya'daki Türkler de bu durumdan etkilenecek yerlerini yurtlarını terk edip İstanbul'a kaçmıştır. XIX. yüzyıl sonlarında artış göstermeye başlayan anavatan dönüş meselesi, özellikle Kırım Savaşı'nın sonrasındaki yaklaşık 10 yıllık (1856-1865) sürede yaklaşık iki milyondan fazla göçmenin gelmesiyle Osmanlı Devleti'nin çeşitli zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. McCarthy (1998: 105), 1877-78 yıllarında meydana gelmiş olan Osmanlı-Rus savaşı sonucunda zorunlu olarak göç etmek durumunda kalan göçmenlerin sayısını 1.253.500 kişi olarak belirtmiştir. Nedim İpek (1994: 174) ise açlık, hastalık ve katliamlardan kurtularak Anadolu topraklarına ulaşanların sayısını 1.230.000 kişi olarak açıklamıştır (Ağanoğlu, 1999: xii).

Avusturya'nın yapmış olduğu çeşitli zulümler nedeniyle 1882-1900 yılları arası dönemde yaklaşık 120 bin Boşnak, Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca, Bosna-Hersek'teki Müslüman Türk topluluklarından yaklaşık 2 bin kişinin de Üsküp'e gitmiş olduğu bilinmektedir. Hükümet, bu muhacirler için Vardar nehrinin sağ tarafında tek katlı küçük evler yaptırmıştır. XX. yüzyılın ilk on senesinde yeni

gelen muhacirler için Üsküp'te Macir adı verilen bir mahalle kurulmuştur. Balkan Savaşları ile I. Dünya Savaşı sonunda bu muhacirlerin çoğunluğu Türkiye'ye göç etmiş ve bunlardan boşalan evlere de Makedonlar yerleştirilmiştir (Ağanoğlu, 1999: xv).

Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girdiği XIX ve XX. yüzyıllarda toprak kayıplarının artışına paralel olarak göç etmek zorunda kalanların sayısı da artış göstermiştir. Böylece Kırım'dan, Balkanlar'dan, Kafkaslardan ve daha pek çok yerden hareket eden kalabalık muhacir kabilelerinin Anadolu'ya doğru akışı aralıksız bir şekilde devam etmiştir. Bu göçler sonucunda Osmanlı Devleti'nin terk etmiş olduğu topraklardaki Müslüman-Türk nüfus sayısında da sürekli bir azalma meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti, kaybedilen bölgelerden gelmekte olan muhacirlerin sorunlarıyla yakından ilgilenmiş olduğu halde uzun bir süre bu işleri organize edecek bir teşkilat kurulmasına gerek görmemiştir. Bu yüzden Tanzimat dönemine kadar göçle ilgili meseleler, ihtiyaç duyuldukça ilgili vilayetlere gönderilen talimatnamelere göre yürütülmüştür. Ancak Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra muhacirlerin sorunlarıyla ilgilenmek üzere şehremanetleri görevlendirilmeye başlanmıştır (Öğün, 2004: 1-2).

Şehremanetleri, muhacirlerle ilgili hizmetleri 1860 yılına kadar yürütürken bu tarihten itibaren Balkanlar ve Kafkaslardan yeni bir muhacir akınının başlaması üzerine şehremanetlerin bu işin üstesinden gelemeyeceği görülerek göç meselesiyle özel olarak ilgilenmek üzere bir Muhacirin Komisyonu'nun kurulması kararlaştırılmıştır (Eren, 1966: 39-61). Bu komisyon, Osmanlı Devleti'nin göç meselesiyle ilgilenmek üzere oluşturduğu ilk kuruluş olup görevini Balkan Savaşları'na kadar sürdürmüştür. Balkan Savaşlarından sonra Rumeli'den göç ederek Anadolu'ya gelmiş olan muhacirlerin iskânını sağlanması, bunlara arazi verilip iş sahibi yapılması ve bu kişilerin yeniden üretim yapacak duruma getirilmesi amacıyla Dâhiliye Nezareti bünyesinde İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti kurulmuştur. Bu müdüriyetin başka bir görevi de ülkenin çeşitli yerlerinde hâlâ göçebe halde yaşamakta olan aşiretleri, dağlardan indirip ovalardaki köy ve şehirlere yerleştirmektir (Sertel, 1977: 81, akt. Öğün, 2004: 3). Yine bu dönemde muhacirlerin planlı ve düzenli bir şekilde iskân edilmelerini sağlamak amacıyla 13 Mayıs 1913 tarihinde İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi hazırlanmıştır. İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti, 1916 Mart'ında yine Dâhiliye Nezaretine bağlı olmak üzere Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti-i Umumiyesine dönüştürülmüştür (Öğün, 2004: 3).

93 Harbinden sonra gelen muhacirler hakkındaki istatistik aradan 30 yılı aşkın bir süre geçtikten sonra Balkan Savaşları'nın ardından İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti tarafından hazırlanmıştır. İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti, muhacirlere ait işleri dönemin gereklerine uygun bilimsel yöntemlerle yürütmeyi planlamış ve işe başlamadan önce de muhacirler hakkında sağlıklı bilgiler elde etmeye çalışmıştır. Bu nedenle ilgililere verilen bir talimatla biri 93 Harbinden sonra gelen muhacirlere ve diğeri de Balkan Savaşları'ndan sonra gelenlere ait olmak üzere iki ayrı istatistiğin hazırlanması istenmiştir. Hazırlanacak olan istatistiklerde muhacirlerin miktarı yanında dil ve milliyet özellikleri, mesleki durumları, sağlık ve ekonomik şartlarıyla ilgili bilgiler de yer almıştır. Bu şekilde hazırlanan istatistiklere göre 93 Harbi'nden I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı ülkesine gelen muhacirlerin toplam sayısı 854.870 kişidir. Bunların yaklaşık olarak 500 bininin 93 Harbi'nden sonra ve 350 bininin de Balkan Savaşları'ndan sonraki bir buçuk yıllık dönem içerisinde göç ettiği tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları'ndan sonra gelen muhacirleri henüz iskân ve istihdam etmek için fırsat bulamamışken I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bu defa da Kafkas Cephesi'nde Rus işgaline uğramış olan Osmanlı vilayetlerinden Anadolu içlerine doğru akın eden yeni bir göç hareketiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu göç hareketi de tıpkı önceki göçler zamanında Osmanlı topraklarındaki yaşanan kıtlık, mesken sıkıntısı ve yoksulluk yüzünden başarısız bir şekilde tamamlanmıştır (Öğün, 2004: 5-6).

1880'li yıllarda Bursa'da gayrimüslim nüfus oranının yükselmesi karşısında hükümet, Gürcü, Çerkez ve Boşnakların oluşturduğu 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı göçmenlerini çoğunlukla Bursa civarına yerleştirmiştir (Yücel, 2010: 93).

Göç politikalarında Tanzimat Dönemi'yle birlikte yeni bir dönem başlamıştır. İmparatorluğun modernleştirilmesi ve merkezileştirilmesi projesinin sağlanması kapsamında yapılması gereken en önemli iş, ülke içerisindeki göçebe unsurların iskân edilmesi olmuştur. Boş durumda olan arazilere yapılan her iskân eylemi, sistemli bir şekilde gerçekleşmiştir. İlk önce bir nüfus sayım işlemi gerçekleştirilmiş sonrasında ise yapılan askeri yoklamalar neticesinde arazi vergilendirilmesi gerçekleştirilmiştir (Marufoğlu, 1998: 177, akt. Dünder, 2008: 51). Ancak Devlet, iskân projesine geçişi sağlamak konusunda göçebelerin direnişini kırmakta çok zorlanmıştır. Üstelik bu göçebeler iskân sonrasında bile sorun çıkarmaya devam etmişlerdir. Devlet, ilk başlarda 50 ya da 100 göçebe aileden oluşacak şekilde yeni köyler inşa edilmesini planlamıştır. Fakat bu yöntem ile bir köyün tamamının bir aşiret grubundan meydana

gelmesinin ileride çok sıkıntılar yaratacağı görülerek bu plandan vazgeçilmiştir. Böyle olduğu takdirde göçer grupların aşiret bağlarının kırılması ve hükümete boyun eğmeleri gerçekleşmeyecekti. Bu durumda belirlenen yeni bir iskân politikasıyla göçer grupların serpiştirme usulüyle mevcut köylere iskân edilmeleri kararlaştırılmıştır. Dağıtılacak göçer aile sayıları şöyle belirlenmiştir: 20 haneden oluşmuş köylere 5 veya 6 aile, 30 haneden meydana gelmiş olan köylere 7 ya da 8 aile ve 40-50 arası haneden oluşmuş köylere ise 10 ya da 12 aile. Bu uygulama sayesinde yerli halkın, iskân edilen göçerleri kontrol etmesi sağlanacak veya köylerde problem çıktığı zaman merkezi otoritenin kısa sürede bilgilendirilmesi sağlanmış olacaktır (Dündar, 2008: 51).

İmparatorluğun doğusunda çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu göçebelerin iskân edilmesi meselesi ise iktidarın en çok zorlandığı konulardan birisi olmuştur. Ancak, Ermeni sorununun uluslararası arenada ortaya çıkmasıyla birlikte yapılacak olan Ermeni reformunun göçerleri dışlayacak maddeler barındırması ve bölgenin siyasi geleceğinin yerleşik nüfusun etnik-dinsel oranına göre belirlenmesi koşulu gibi durumlar, Kürt göçebelerin iskân politikasına sempati ile bakmasını sağlamıştır. Üstelik bu reform taslaklarında, muhacirlerin Ermeni bölgelerinde iskânı engellenmiş olduğundan Osmanlı iktidarı için geriye nüfus kaynağı olarak Kürt göçebelerin iskânı dışında bir seçenek kalmamıştır (Dündar, 2008: 51-52).

Tanzimat Fermanı'ndan sonra aşiretlerin göçebelik yaşamlarına son verilmesi ve başka yerlere göç edilerek yerleşik duruma getirilmeleri ile ilgili birtakım yasalar çıkarılmıştır. Bu yasalardan biri de H. 1257-1284 (1842-1868) tarihleri arasında çıkarılmış olan Kavanin ve Nizamat Mecmuası'dır. Dönemin kanunlarının yer aldığı bu eserde, Anadolu'daki tüm göçebe aşiret unsurlarının kışlak alanlarında yerleşik duruma getirilmeleri, nüfus sayılarının belirlenmesi, boş durumdaki arazilere yerleştirilmeleri yapılarak ziraatla uğraşmaları ve vergi bedellerini ödemeleri gerektiği belirtilmiştir (Dündar, 2008: 55-56).

Osmanlı'nın kaybetmiş olduğu topraklardan zorunlu göçe tabi tutulmuş olan Müslüman nüfus, Osmanlı'nın gittikçe küçülen sınırları içerisine göç etmeye başlamıştır. Daha önceki dönemlerde yaşanmış olan sıkıntılı süreçlerde sorunları çözmeye yönelik kadim bir devlet refleksi uygulaması olan göç ve iskân meseleleri, bu gelişmeler karşısında değişim göstermiştir. Artık belli bir sistematığa ve kurumsallaşmaya gidilen iskân kurumu, Anadolu'nun Türkleştirilmesi planının önemli bir parçası olmuştur (Mermertaş, 2015: 182).

XIX. yüzyılda kozmopolit nüfus politikalarının son bulmasına neden olan en önemli gelişme, Osmanlı'nın savaşlarda uğramış olduğu ağır yenilgiler sonrasında kaybetmiş olduğu topraklardaki Türk-Müslüman ahalinin, mecburi olarak Osmanlı topraklarına geri dönmeleridir. Bu dönemde önce Kırım, sonra Kafkasya ile Balkanlar'daki Türk-Müslüman ahali, Anadolu'ya yoğun göç hareketleri yapmışlardır (Dündar, 2008: 44-48). Yaşanan bu kitlesel zorunlu göçler karşısında mevcut kurum ile kuralların yetersiz kalması nedeniyle bazı düzenlemelerin yapılması zorunluluğu gündeme gelmiştir (İçduygu, Erder & Gençkaya, 2014: 90).

Önceleri çeşitli etmenler dolayısıyla Anadolu'da göçmen yerleştirilmesine karşı olan Babîâli, Rumeli bölgesinde iskân için elverişli toprakların azalmaya başlaması karşısında bu tutumundan vazgeçerek Anadolu'ya da göçmen sevk edilmesine izin vermiştir. Geçiş zamanlarda birçok defa göç etmiş veya sürgün edilmiş olan Nogay ve Çerkez halklarından bir kısmı, rahatları ve emniyetleri açısından Anadolu topraklarına gelmeyi istemişlerdir. 1859 yılından sonra topluluklar halinde göç etmeye başlayan Nogay ve Çerkez göçmenlerin geneli de Anadolu'da iskân edilmişlerdir. Gelen bu göçmelerin geldikleri yerlerde alışmış oldukları kabileler halindeki yaşam tarzlarına izin verilmeyerek Rumeli'deki gibi topluca iskânları yasaklanmıştır. Çünkü topluca iskânlarının gerek memleketin iç güvenliği açısından fevkalade sakıncalı olacağı gerekse de Anadolu'da her türlü sıkıntılı işlere sebep olabileceği düşünülmüştür. Bu nedenle de ilk aşamada kabilelerinden ayrılmaları sağlanmış daha sonra ise mevcut köylere üçer, beşer, onar ya da on beşer haneye kadar gruplandırılarak yerleştirilmeleri düşünülmüştür. Fakat alınan tüm bu tedbirlere rağmen Nogay ve Çerkez muhacirlerden çoğu, köylere serpiştirilerek yerleştirilme işlemlerine itiraz ederek toplu iskân edilmeleri konusunda direniş göstermişlerdir. Yerel halkın maddi imkânlarının kısıtlı olması nedeniyle gelen göçmenlerin çok az bir kısmı köylere serpiştirilme suretiyle iskân edilebilmiştir. Geriye kalanlar ise yeni kurulan köylere toplu bir şekilde yerleştirilmiştir (Y. Halaçoğlu, 1999: 595-596).

1.1.4. İttihat ve Terakki Dönemi'nde İzlenilen Göç Politikası

İttihat ve Terakki Cemiyeti, iki farklı gruptan meydana gelmiştir. Bunlar, 1889 yılında İstanbul'da ve 1906 yılında da Selanik'te ortaya çıkmış olan gruplardır. İlk grup, içerisinde genellikle sivillerin ve aydınların üstünlüğü söz konusudur. Fransa'yı örnek alan bu gruptakiler, Osmanlıcılık düşüncesini desteklemişlerdir. İkinci gruptakilerin ağırlığını ise genellikle Yahudi, dönme ve Türkler oluşturmuştur. Subay

ve küçük memurlardan oluşan bu grup ise kendisine örnek olarak Almanya'yı almıştır ve Türkçülük düşüncesini savunmuştur. İki grubun kurucuları ve yöneticilerinin arasında köken farkı da mevcuttur. İlk grup içerisinde kökeni tespit edilebilen 19 üyeden 9'u Balkan ve İstanbul doğumlu iken ikinci grupta kökeni tespit edilen 25 kişinin de 15'inin Türk olduğu ortaya çıkmıştır (Dündar, 2008: 56-65).

Osmanlı'nın Devleti'nin göç ve iskân uygulamaları, İttihat ve Terakki döneminde de yoğun bir şekilde devam etmiştir. Uygulamalar arasında görülen en büyük fark İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Osmanlıcılık ile İslamcılık düşünceleri çerçevesinde oluşturulmuş göç politikalarını terk ederek Türkçülük düşüncesini ön plana alan yeni bir siyaset takip etmiş olmasıdır. Göç politikalarının belirlenmesi ve uygulanması aşamalarında da çoğunlukla bu düşünce doğrultusunda hareket edilmiştir (A. Yıldırım, 2004: 6).

XIX. yüzyıl boyunca çeşitli nedenlere bağlı olarak Balkanlar ve Kafkasya bölgesi ile Kırım, Türkistan ve diğer Türki ülkelerden Osmanlı Devleti topraklarına doğru büyük göç hareketleri yapılmıştır. Bu göçler, büyük buhranlar yaşamakta olan Osmanlı Devleti'ni daha da zor duruma düşürürken devletin en çok uğraş verdiği meselelerden biri haline de gelmiştir (A. Halaçoğlu, 1995: 29).

İttihat ve Terakki hükümeti, imparatorluğun dağılışı önlemek gayesiyle takip edilmiş Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarının yerine tek gerçek kurtuluşun Türkçülük olduğunu açıklamıştır. Toprak kayıplarının devam etmesi, Balkanlar'dan Anadolu'ya yönelik yaşanan insan sevkleri ve Anadolu'da yaşayan gayrimüslimler arasında milli duyguların giderek güçlenmesi gibi nedenler İttihatçıların gözünde Anadolu'yu farklı kılmaktaydı. Bu faktörler sonucunda ise geçmişte ihmal edilmiş olan Türk ırkının çoğunluğu oluşturmuş olduğu Anadolu'nun yaratılması fikri doğmuştur (Akçam, 1995: 129): Artık Anadolu, tek vatan olacaktır (Dündar, 2008: 36).

Osmanlı Devleti yetkililerinin duraklama devrinden itibaren üzerinde durmuş olduğu göçebelerin göç ve iskân ettirilmesi meselesi, daha sonraki İttihat ve Terakki döneminde yerini bilimsel yöntemler çerçevesinde sonuç alıcı çözümler bulmaya bırakmıştır. Osmanlı sınırları içerisindeki tüm bölgelerde yapılan araştırmalar neticesinde ülkede 1 milyon Türkmen ile 1 milyon Kürt ve 3 milyon civarında Arap göçebenin yaşadığı tespit edilmiştir. Bu göçebelerin devlet otoritesinden uzak, müstakil ve göçebe bir hayat yaşadıkları görülmüş ve bunların bir plan ve program doğrultusunda yerleşik hayata geçirilmeleri planlanmıştır. Böylece bu göçebelerden hem ekonomik fayda sağlanmaya çalışılmış hem de bazı bölgelerde Müslüman

nüfusun çoğunluğu oluşturmaya çalışılmıştır. Bazı Kürt, Arap ve Türkmen aşiretlerinin vergi vermeyip askerlikten kaçmaları ve yerleşik halka zarar vererek asayiş bozmaları üzerine harekete geçilmiştir. Tüm bu nedenlerle bunlar, toprağa bağlanarak yerleşik hale getirilmişler ve düzeni sağlama konusunda kendilerinden yararlanılmıştır (Dündar, 2008: 73).

İttihatçıların klasikleşmiş eylem tarzı olarak bilinen boykot uygulaması, en etkin metot olarak göze çarpmaktadır. İlk olarak Bosna-Hersek'i ilhak eden Avusturya-Macaristan'a, Girit krizi sırasında Yunanistan'a ve Trablusgarp işgali ardından ise İtalya'ya karşı kullanılan boykot politikası, Yunanistan'ın Ege adalarını işgalinin ardından anti-Ortodoks söylemle Yunanlıları ve Rumları hedefe koymuştur. Boykot politikasının iki hedefi olmuştur: Rumların elindeki sermayenin tahrip edilmeden millileştirilmesi ve bunun sonucunda Rumların "gönüllü göçe" zorlanması (Dündar, 2008: 204).

İttihatçıların, Rumlara yönelik nüfus politikasını belirleyen birçok neden olmuştur. Cemiyet'in üyelerinin çoğunluğunun Makedon kökenli ve Cemiyet'in beşliğinin Selanik olması, bu politikanın en belirleyici nedenidir. Yunanistan'a kaybedilen toprakların çocukları olan İttihatçıların, Anadolu Rumlarına yönelik politikaları bir rövanş özelliği göstermiştir. Üstelik bu hem ulusal hem de kişisel rövanş karakteri taşımaktadır. İkinci etmen de ilkinde de bağlı olarak, Yunan Krallığı'nın varlığıdır. Bu nedenle, Bulgar nüfusu gibi Rum nüfusu da hep bir mübadele aracı olarak görülmüştür. Üçüncü faktör ise Rumların ve yaşadıkları bölgelerin Osmanlı ekonomisindeki başat roldür. Milli ekonominin kurulması hedefi de Rumlara yönelik hayata geçirilen nüfus politikasının karakterini belirleyen faktörlerden birisi olmuştur. Dördüncü faktör, adalar sorunudur. Bu sorun, Rumlara yönelik politikayı belirleyen faktörlerden biridir. Beşinci faktör, Rum nüfusunun coğrafi dağılım özelliğidir. Kıyılarda yoğunlaşmış nüfusun özelliğinden dolayı kıyı şeridi boyunca yaşayan tüm Rum yerleşim birimleri hedeflenmiştir. Kıyıları Müslümanlarla ve Türklerle çevrili bir Anadolu, askeri ihtiyaçlara da cevap verecek bir tercih olmuştur (Dündar, 2008: 246-248).

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çıkarak yerini Türkiye Cumhuriyeti'ne bıraktığı son elli yıl içerisinde (1870-1920) sahip olmuş olduğu topraklarının yaklaşık %85'ini, nüfusunun da %75'ini kaybetmiş olduğu bilinmektedir. Yaşanan bu kayıplar nedeniyle devleti yöneten kesimlerin, Osmanlı'ya isyan ederek kendi ulus-devletlerini kurmuş olan bu topluluklara karşı tepkili olması ve yaşamış oldukları bu sıkıntılı süreç

neticesinde de bilinçaltılarında sürekli olarak bölünme korkusunun olması çok doğaldır. İttihat ve Terakki hükümeti, bu durum karşısında devletin kurtarılmasını sağlamanın Türkçülük düşüncesini ön plana almakla gerçekleşeceğini düşünmüştür. İttihat ve Terakki yöneticileri üzerindeki bu endişeli düşünce biçimi daha sonraları yönetime gelmiş olan Cumhuriyet hükümetleri zamanında da devam etmiş ve elde kalmış tek vatan toprağı durumundaki Anadolu coğrafyasında Türk unsurunun ön plana alındığı politikaların izlenmesine yol açmıştır (Gök, 2010: 172).

İttihat ve Terakki'nin yıkılmakta olan devleti kurtarma çabaları doğrultusunda uygulamış olduğu çok sert merkezileşme ve Türkleştirme politikaları nedeniyle birçok zorunlu göç olayı gerçekleşmiştir. Balkan Savaşları'nda alınan yenilgi sonrasında Anadolu topraklarına getirilmek istenen göçmenlerin, Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgelere yerleştirilmesi ve buna karşılık Kürt unsurların da Ankara, Konya, Niğde gibi Türk nüfusun yoğun olarak yaşamış olduğu şehirlere göç ettirilmeleri planlanmıştır. Yapılmak istenen bu uygulamalar neticesinde ise çeşitli isyan hadiseleri meydana gelmiştir. İttihatçılar ile Kemalistler, Anadolu coğrafyasının, Türklerin son kalesi ve ne olursa olsun sahip çıkılması gereken tek yer olduğu düşüncesiyle hareket etmiş ve Anadolu'nun, Türklerin anayurdu olmasını sağlama düşüncesi de yapılmak istenen bütün uygulamalar için temel oluşturmuştur (M. Aslan, 2019: 42-49).

Balkan Savaşları'ndan sonra Rumların aileleriyle birlikte İzmir ve Balıkesir çevresine gelerek Batı Anadolu'da bir Rum çoğunluğu oluşturmak maksadıyla hareket ettikleri görülmüştür. Bu durum üzerine Osmanlı hükümeti, Anadolu'nun sahil bölgelerinde Rum nüfus oranının artmasına engel olmak için Rumeli'den gelmiş olan Müslüman muhacirlerin bir kısmını bu bölgelere yerleştirmiştir. Rumların nüfus artışını önlemek için Rum köyleri istimlak edilerek buralara muhacirler iskân edilmiştir. Ayrıca Rum köylerinin civarında devlete ait olan arazi ve arsalar da ücretsiz olarak muhacirlere verilmiştir (Emgili, 2011: 230).

Balkan Savaşları ile Osmanlı toprakları olmaktan çıkmış başta Arnavutluk ve Makedonya olmak üzere Doğu Rumeli ve Batı Trakya bölgesinde yaşayan Türk, Pomak ve Boşnak ahalinin bir bölümü, yaptıkları göçler sonucunda bundan sonra Anadolu ve Trakya'nın Müslüman nüfus oranını artırmışlardır. 1913 İstanbul Antlaşması çerçevesinde 48.570 Batı Trakyalı Müslüman, Türkiye'ye gelmiştir (Aydın, 1996: 499-500).

Balkan Savaşları sırasında 117.352 kişinin, Birinci Dünya Savaşı boyunca da yaklaşık 120.556 göçmenin Anadolu topraklarına göç etmiş olduğu tahmin

edilmektedir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar Kafkaslar ve Balkanlar ile Ege adalarından Anadolu'ya gelmiş olan göçmenlerin toplam sayısının 1 milyon kişinin üstünde olduğu tahmin edilmektedir (Doğanay, 1997: 195).

Rumeli'den gelen Müslüman ahali içerisinde Türk, Arnavut ve Boşnakların yanı sıra Müslüman Çingeneler de yer almıştır. Osmanlı İmparatorluğu topraklarında göçebe bir hayat sürmekte olan Çingeneler' in yanı sıra Balkanlar'dan çıkarılan Müslüman muhacirlerle birlikte gelmiş olan Çingeneler de olmuştur. İttihat ve Terakki hükümeti, göçebeler ile aşiretlerin iskân edilmesi esnasında Anadolu'nun iç bölgelerinde göçebe olarak yaşamakta olan Çingenelerin iskânını da gerçekleştirmek istemiştir. Ayrıca Balkan muhacirleri arasında olan Çingene nüfus da Anadolu'nun farklı bölgelerine iskân edilmiştir. Ancak sınır dışından gelen Çingeneler' in kabul edilmesi uygulamalarında döneme göre farklı politikalar benimsenmiştir. İlk başlarda Müslüman Çingeneler' in gelmesinde sıkıntı görmeyen İttihat ve Terakki hükümeti, göç edenlerin sayılarının artması karşısında ise muhacirin memurlarından Çingeneler' in gelişi konusunda daha dikkatli davranmalarını istemiştir (Dündar, 2008: 127).

Göçler kapsamında gelmiş olan kişilerin çoğunluğu kırsal kesime yerleştirilmişken bir kısmı da kentlere göç ettirilmiştir. Ayrıca iskân edilmiş oldukları kırsal kesimdeki topraklarını terk ederek kentlere göç eden muhacirler de olmuştur. Kent kesimlerine sayıca daha az muhacir gelmiş olmakla birlikte kentlerdeki nüfus oranının kırsal bölgelere göre nispeten daha az olmasından dolayı gelenlerin, kentsel nüfus içindeki payı önemli bir oranda olmuştur (Özbay, 2015: 209-211).

Muhacirlerin kısa süre içerisinde göç ettikleri yeni yerlerine uyum sağlamaları için de özen gösterilmiştir. Göçmenlerin gelmiş oldukları bölgelerin iklim ve arazi şartlarıyla benzer özellikteki yerlerde iskânları planlanmış fakat savaş koşulları nedeniyle bu planın uygulanmasında aksaklıklar yaşanmıştır. İskân edilen göçmen ailelerine çeşitli yardımlarda bulunulmuştur. Öncelikli olarak ev ve arazi ihtiyaçları karşılanmış olan muhacirlere daha sonra zirai araç, hayvan ve tohumluk zahire yardımları da yapılmıştır. Kentlerden göç etmiş ve bir meslek sahibi olan göçmenler için kendilerine uygun işleri yapabilecekleri il veya ilçe merkezleri belirlenmiş ve kendilerine gerekli olan işyeri ve üretim araçları da temin edilmeye çalışılmıştır. Göçmenlerin yerleştirme işlemlerinde bazı hassasiyetler gösterilmiştir. Tüccar veya bir sanat erbabı olanların şehir veya ilçe merkezlerine nakilleri yapılmışken çiftçilik ve hayvancılıkla ilgisi olanlar ise genellikle kırsal kesimlere ve özellikle buralardaki emval-i metrukelere yerleştirilmişlerdir. Özellikle Balkan göçmenlerinin iskân

uygulamalarında geldikleri bölgenin benzer toprak ve iklim şartlarına sahip yerlere yerleştirilerek daha verimli olmaları amaçlanmıştır. Yine bu amaç doğrultusunda bu göçmenlere zeytinlikler ile bağ ve bahçelerin dağıtımı da yapılmıştır. Kalifiye durumdaki muhacirler de yine kendilerine ihtiyaç duyulan bölgelere gönderilmişlerdir (Dündar, 2008: 178-184).

Osmanlı-Rus Savaşı ile Balkan ve Birinci Dünya Savaşları sırasında Anadolu topraklarına gelmiş olanların içerisinde Şark Muhacirleri olarak tanımlanmış yerli ahali de bulunmuştur. Yerli göçmenler için hükümet iki uygulama yapmıştır. Muhacirlerin bir kısmının Sivas, Samsun, Amasya, İzmir, Aydın Ankara ve İstanbul gibi kentlere göç etmelerine imkân verilmişken diğer kalanlar için ise 1923 yılından sonra özellikle de Ermeni ve Rumların terk etmiş olduğu köylerdeki evlere yerleşimleri yapılmıştır. Garp Muhacirleri olarak tanımlanmış Rumeli göçmenleri için takip edilen politikada ise göçmenler genellikle daha yakın olan iç bölgelere yerleştirilmiştir. Ege ve Marmara Bölgesi'ndeki şehirlere ve özellikle de İzmir, İstanbul ve Bursa'ya gönderilen muhacirlerin dışında Kurtuluş Savaşı sürecinde ve sonrasında Ankara'ya giden göçmenler de olmuştur (Özbay, 2015: 212).

Balkan Savaşları sonrasında Anadolu'ya gelmiş ve kendileri Türk ve Türklükle özdeşleşmiş durumda olan Arnavut, Pomak, Boşnak ve Çingenenin yer aldığı çok sayıda Müslüman unsur, Muhacirin Müdüriyeti tarafından Trakya ve Anadolu bölgelerinde daha önceden belirlenmiş olan mahallere yerleştirilmiştir. Fakat Türkiye'ye göç etmiş olan Çingene ahalisinden bazılarının Müslüman olmaması nedeniyle göçmen olarak kabul edilmeleri mümkün olmamıştır. Buna göre Türk göç politikasında etniklik seçeneğinden ziyade dini referansın esas alınmış olduğu görülmektedir. Irki olarak Türk de olsa gayrimüslim bir kesimin ülkeye alınmama politikası, daha sonraki Cumhuriyet döneminde de uygulanmaya devam edilmiştir (S. Yıldırım, 2016: 275-276).

İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin, Rum ve Ermeni halklarıyla olan ilişkilerinde dönüm noktasını Balkan Savaşları oluşturmuştur. Avrupalı devletlerden destek alarak Osmanlı Devleti içerisinde birçok sıkıntının çıkmasına neden olan Ermeniler ve Rumlar, ülkede artık istenmeyen topluluklar olarak görülmüşlerdir. Ermeniler, Doğu bölgesinde Ruslara destek verirken Batı bölgesinde ise Rumlar, Yunanlıların en büyük destekçisi olmuştur. Keyder'e göre bu durum, İttihat ve Terakki önderlerinin siyasal yönden Türk milliyetçiliği eksenine doğru kaymalarına neden olmuştur. Müslüman-Türklerin sadece en büyük değil aynı zamanda en sadık etnik

grup olduğu da böylelikle herkes tarafından anlaşılmıştır. Devletin kurtarılması politikasının temelinde de tarih sahnesinde şimdiye kadar sesini fazla çıkarmamış fakat sadık olan bu grubun öne çıkarılmak istenmesi yer almıştır. İttihat ve Terakki hükümetleri bu tespit doğrultusunda azınlıkları dışarıda bırakan aktif bir Türk milliyetçiliği politikası uygulamıştır (Keyder, 2019: 81).

Balkan Savaşları sonrasında İttihat ve Terakki, iç siyasette yaşanan olayların, azınlıkları temsil eden mebusların muhalefetine ve hıyanetlerinin de etkisiyle Müslüman-Türk unsurun sayısını çoğaltmaya yönelik politikalar geliştirmeye başlamıştır. Bunun için de Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan azınlık gruplar ülke dışına göç ettirilmiş, onlardan boşalan bölgelere de Müslüman muhacirler iskân edilmiştir. Osmanlı Devleti göç eden bu Müslüman muhacirleri, genellikle Rumların yaşamış olduğu bölgelere iskân etme noktasında kararlı davranmıştır. İncelenen arşiv belgelerinde “Makedonya’dan göç etmiş Müslüman ahalî ile Aydın Vilayetinde ikamet etmekte olan Rum ahalinin yaşadığı köylere yerleştirilmeleri” konusunda uyarılar yapılırken Türk-Müslüman göçmenlerin, Rum köylerine yerleştirilmelerinin bir nedeni olarak da Rum ahalinin korkutularak göçe zorlanmak istenmeleri olduğu ifade edilmiştir (Bilecen, 2004: 216).

İttihat ve Terakki Cemiyeti, kalan toprakların korunması ve devletin yapılandırılması için alınan Türkçülük politikası doğrultusunda ilk adım olarak gayrimüslim nüfusun etkinliğinin azaltılmasını hedeflemiştir. Bunların içerisinde en önemlisi 1915 yılında Ermeniler için alınan zorunlu göç kararı olmuştur. Dâhiliye Nezareti, 27 Mayıs 1915 tarihinde “*Vakt-i Seferde İcraat-ı Hükümete Karşı Gelenler İçin Cihet-i Askeriyece İttihaz Olunacak Tedabir Hakkında Kanun-ı Muvakkat*” adı verilen bir göç düzenlemesi çıkarmıştır. 1 Haziran 1915 tarihli Takvim-i Vekayi Gazetesi’nde yayımlanan bu kanun doğrultusunda, ülke güvenliğine muhalefet eden ve silahlı saldırıda bulunanların askeri kuvvetler tarafından cezalandırılacağı ve gerektiğinde de bu kişilerin farklı yerlere sevk ve iskânlarının yapılabileceği belirtilmiştir. Daha sonra 10 Haziran 1915 tarihinde yayımlanan talimatname ile Doğu Anadolu Bölgesi’nde yaşayan Ermeni topluluğunun, Suriye ve çevresine iskân edilmelerine karar verilmiştir. Ayrıca iskâna tâbi tutulacak şahısların can ve mal güvenliklerinin sağlanması, iskân edilene kadar ihtiyaçlarının temin edilmesi ve iskân edildikleri yerlerde de ihtiyacı olanlara toprak ve tohumluk verilmesi de talimatname içerisinde belirtilmiştir. Bunun yanı sıra göç ettirilecek olan yabancı unsurlara ait olan satılmış mallarının bedellerinin de kendilerine verilmesi ifade edilmiştir. Ermeniler’ den

boşalan bu yerler, Türkçülük politikası doğrultusunda Türk-Müslüman muhacirler tarafından doldurulmuştur (A. Yıldırım, 2004: 7-8).

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Ermeni ahalinin dışında Rumlarla ilgili de kararlar almıştır. I. Dünya Savaşı'nda sahil bölgelerindeki kıyıların güvenliğinin sağlanması amacıyla buralardaki Rum köyleri, iç bölgelere taşınmıştır. Rum gençleri, Osmanlı ordusu için askere yazılmak istememişler ve bu nedenle 100 bin kişiden fazla Rum ahali, Batı Anadolu topraklarından kaçarak Yunanistan topraklarına geçiş yapmıştır. Yine çok sayıda Rum, I. Dünya Savaşı sırasında düşmanla iş birliği yapması muhtemel kişiler olarak görülmüş olup bu nedenle Anadolu'nun iç bölgelerine doğru sürgün edilmişlerdir. Sürgüne tabi tutulan bu kişilerin birçoğu, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar hayatta kalabilmiş ve ancak savaş sonunda 1918-1919 yılları arasında evlerine geri dönebilmişlerdir (Bilecen, 2004: 220). Başka bir gayrimüslim ahali olan Museviler de yaşadıkları Filistin topraklarından çıkarılarak Şam ve Beyrut taraflarına sürülmüşlerdir (A. Yıldırım, 2004: 9).

Osmanlı İmparatorluğu, gayrimüslimlerin Anadolu topraklarından çıkartılarak gönderilmesi uygulamasının yanlış olduğunun farkına varıp 1918 yılından itibaren bu politikayı terk etmiştir. Gönderilen bu unsurlardan geri dönmek isteyenlere tek şart olarak Osmanlı tabiiyetini kabul etmeleri koşuluyla izin verileceği belirtilmiştir. Sayıları binleri bulan Ermeni ve Rum ahali bu isteği kabul ederek yeniden eski topraklarına dönmüş ve aralarında yine binlerce kadın ve çocuk da Müslümanlığı seçerek Türkleşme yolunu tercih etmiştir (Özbay, 2015: 212).

1912-1920 yılları arasında Balkanlar'dan gelen muhacirlere ilişkin rakamlar ise şu şekildedir:

Tablo 1:
1912-1920 Yılları Arasında Balkanlardan Gelen Türk-Müslüman Sığınmacılar ve Bunların İskân Edildikleri Yerler

Vilayetler	Kişi	Bağımsız Sancaklar	Kişi
İstanbul	3.609	İzmit	6.771
Edirne	132.500	Eskişehir	9.088
Adana	9.059	Bolu	258
Ankara	10.008	Canik	3.875
Aydın	145.868	Çatalca	7.500
Halep	10.504	Karesi	14.687
Bursa	20.853	Biga	4.033
Sivas	10.805	Kayseri	6.140
Suriye	3.187	Karahisar	280

Kastamonu	257	Menteşe	855
Konya	8.512	Maraş	5.031
Elâzığ	242	Genel Toplam	413.922

Kaynak: Bilecen, 2004: 207.

Anadolu toprakları, Balkan Savaşları sonrasında yoğun bir göçe maruz kalmıştır. Bu dönemle ilgili yapılmış bir çalışmada Balkan Savaşları'ndan sonra gelen muhacir sayısı 200 bin olarak ifade edilmiştir (A. Halaçoğlu, 1999: 672, akt. A. Yıldırım, 2004: 6). Türkleştirme politikaları kapsamında Balkan Savaşları sonunda Osmanlı topraklarında kalmış olan gayrimüslim nüfusun azaltılması için Bulgarlar ve Yunanlılarla mübadele antlaşmaları imzalanmıştır. 1913 yılında Bulgaristan ile yapılan mübadele antlaşmasıyla iki ülke sınırın her iki tarafında 15 kilometrelik alanda yaşayan Müslüman ve Bulgar halkın yer değiştirmesi kabul edilmiş ve gerçekleşen mübadele sonucunda Bulgaristan'dan 48.750 kişi gelirken, Osmanlı topraklarından ise 46.764 kişi karşı tarafa göç etmiştir. Benzer bir mübadele antlaşması Yunanlılar ile de yapılmak istenmiş fakat mübadele için oluşturulmuş komisyonlarda çıkan anlaşmazlık ve I. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle mübadele gerçekleşmemiştir (A. Yıldırım, 2004: 7).

İttihat ve Terakki döneminde gerçekleştirilmiş olan göç ve iskân uygulamaları, Anadolu'nun bugünkü etnik ve dinsel dağılımı ile homojen nüfus dağılımının ana belirleyicilerinden birisi olmuştur. 1913-1918 yılları arasında gerçekleşen göç hadiseleri gerek nüfus yoğunluğu gerekse de coğrafi dağılışı açısından Millî Mücadele ile Cumhuriyet dönemlerinin gerisinde kalmıştır. Bu dönem içerisinde 17,5 milyonluk nüfusunun yarısına yakın bir kısmı yer değiştirmiştir. Göç eden topluluklar sıralamasında “1,5 milyon Müslüman mülteci, 1,5 milyon Ermeni, 1,15 milyon Rum ve 500 bin Balkan muhaciri” ilk sıralarda yer bulmuştur. Geriye kalan yaklaşık 3 milyonluk göçmen kesimi arasında ise İran Kürtleri, Bulgar Mübadili ile Arap, Süryani, Keldani, Nasturi, Çerkez ve göçebe aşiretler göze çarpmaktadır (Dündar, 2008: 250-251).

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Türk-Müslüman olmayan ahalinin nüfus miktarının, Anadolu topraklarındaki genel nüfus içerisindeki yeri %40'lar civarında olmuştur. Balkan Savaşları sonrasında İttihat ve Terakki'nin ana kadrosunun uygulamış olduğu Anadolu topraklarının Türkler dışındaki unsurlardan temizlenmesi politikası daha sonraki Millî Mücadele döneminde de uygulanmaya devam edilmiştir. Kemalist felsefedeki Cumhuriyet yönetimleri, seleflerinden neredeyse “Hristiyan

unsurlardan tamamen arındırılmış bir Türkiye'' devralmıştır. İttihat ve Terakki yöneticileri de Balkan Savaşları'ndan sonra Anadolu'nun Türkleştirilmesi projesi kapsamında Ermeni ve Rum ahalinin imparatorluk içerisinde bulunmalarının artık mümkün olmadığına kanaat getirerek bu unsurların tasfiyesini zorunluluk olarak görmüştür. Bunun ilk adımı olarak da ülke içerisinde Türk milletinin bilinçlendirilerek ulusal açıdan Türkçülük düşüncesinin işlenmesi olmuştur. Bundaki amaç imparatorluğun, ülke sınırları içerisinde Türklük bilinciyle yoğrulmuş halkın Kafkasya ve Orta Asya bölgelerindeki Türk-Müslüman topluluklarla birleştirilmesi ve yeni bir yapıya kavuşturulmasıdır. Osmanlı Devleti, Avrupa ile Balkanlar'daki toprakların elden çıkmasıyla kaybedilmiş olan imparatorluk hüviyetini yeni bir ırkdaş ve dindaş topluluk merkezinde yeniden oluşturmak istemiştir. Balkan Savaşları sonrasında ortaya çıkmış ve dini bir niteliğe sahip olan uluslaşma süreci, Millî Mücadele döneminde daha da ivme kazanarak yükselmeye devam etmiştir. Yine 1923 yılında Lozan Antlaşması sonrasında gerçekleşmiş mübadele süreci, Anadolu topraklarının küçük bir azınlık grubu dışında ilk defa tamamen Müslüman halkın vatanı durumuna gelmesini sağlamıştır. Millî Mücadele dönemi içerisinde dışa yönelik gerçekleşen ulusçuluk hareketi, Kemalist dönemde tam tersine içe doğru yönelmeye başlamış ve süreç sonunda homojen bir ulus-devlet kurulması amacı doğrultusunda Anadolu'da kalmış olan Hristiyan toplulukların Türkleştirilmesi programı çerçevesinde tüm azınlıklar hedefte olmuşlardır (A. Yıldız, 2010: 112-114).

Balkan Savaşları nedeniyle gerçekleşmiş olan yüksek oranlardaki göç hareketleri, Osmanlı Devleti'nde iskân işleri için yeni planlar çerçevesinde yeni bir örgütlenmenin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Göç ve iskân işlemlerinin sağlıklı bir şekilde çözümü için 30 Nisan 1913 tarihinde çıkarılmış olan İskân Muhacirin Nizamnamesi doğrultusunda Muhacir ve Aşair Müdüriyeti Umumiyesi kurulmuştur. 8 Eylül 1916 tarihinde geçici olarak çıkarılmış bir kanunla Balkan Savaşları sonrasında Anadolu'ya gelenlere yapılacak yardımlar ile arazi ve emlak dağıtımlarına ilişkin bir düzenleme yapılmıştır. Balkan Savaşları sonrasında Bulgaristan Devleti ile yapılan antlaşma ilk nüfus mübadelesi özelliğine sahiptir. Daha sonra ise 1923 tarihli Lozan Barış Anlaşması'na istinaden Yunanistan ile Türkiye arasında yapılan mübadele anlaşmasına göre İstanbul ve Doğu Trakya kapsam dışında bırakılarak diğer alanlardaki Rumlar ile Türklerin zorunlu yer değişimi kararlaştırılmıştır. Mübadele işlemlerini uygulamak için de 13 Ekim 1923 tarihinde Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştur. Bu vekâletin görevi olarak hem yeni gelecek göçmenlerin hem

de 1912 yılı sonrasında Anadolu'ya gelmiş olan tüm göçmenlerin iskân işlemlerinin tamamlanması belirlenmiştir (Tekeli, 2008: 156-158).

XIX. yüzyılda Batı ve Rusya'nın emperyalist eğilimleri sonucu Kafkasya'dan ve Balkanlar'dan Müslüman halkların Osmanlı topraklarına doğru göçe zorlanmaları, bu göçlerin siyasi ve dini boyutunun göstergesidir. 1920 yılına kadar yaşanan Müslüman göç hareketlerinin nedenlerinden birincisi, bağımsızlık fikirleriyle hareket eden Hristiyanlara kaybedilen topraklardan gelenler ile Rusya'nın toprak işgali neticesinden kaçanlardı. XIX. yüzyılın son çeyreğinden 1920'lere kadar devam eden bu Müslüman göçler hem Müslümanlık sözleşmesinin hem de Türklük sözleşmesinin uygulanışında ve başarısında yani bugünkü Türkiye'nin inşasında kritik rol oynamıştır (Buğday, 2018: 82).

Osmanlı Devleti'nin, Balkan Savaşları'yla birlikte Doğu Trakya dışında kalan tüm Avrupa'daki topraklarını kaybetmesi sonucunda yaklaşık 600 bin Müslüman ahali, Anadolu topraklarına göç etmek zorunda kalmışlardır. Anavatana geri dönüş olarak adlandırılan bu göçler, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra da artarak devam etmiştir. İçeriye dönük gerçekleşen bu göçlerin yanında Türkiye'de yaşamakta olan bazı azınlık grupları da tam tersine ülke dışına gitmek istemişlerdir. Anadolu'da gerçekleşen bu iki yönlü göçler sonucunda göç ve iskân meseleleri, Cumhuriyet hükümetlerini uğraştıran temel konular arasında yer almıştır. Göç ve iskân politikalarının uygulanmasında milat olarak kabul edilen tarih Balkan Savaşları'nın başlama tarihi olmuştur. Savaş sonrası ülkeler arasında gerçekleşen göçlerle birlikte gerçekleşen bu nüfus değişimleri ilk kez uluslararası bir sorun olarak görülmeye başlanmış ve buna yönelik çeşitli politikalar geliştirilmiştir. Kaybedilen Rumeli topraklarından Anadolu'ya doğru gerçekleşen göçler, Osmanlı Devleti'nde farklı alanlarda sıkıntı yaratmış olmakla birlikte gelen göçmenlerin başta sanat, tarım, ticaret ve günlük yaşam konularında olmak üzere ülke içerisinde birçok alanda yeniliklerin yaşanmasında büyük katkıları olmuştur. (Yücel, 2010: 103).

1.2. Cumhuriyet Dönemi Öncesi İç Göçlerin Nedenleri

Osmanlı Devleti zamanında gerçekleşen iç göçlerin birden çok nedeni olmuştur. Bunlar arasında ağır vergi yükleri, idarecilerin uygulamaları, salgın hastalıklar, kıtlık olayları nedeniyle geçim sıkıntılarının yaşanması, asilerin dağlardan indirilerek ovalara yerleştirilmeleri ve zirai alanların yetersizliği gibi konular yer almıştır.

Göç olgusu üzerinde etkisi olan en önemli faktörü ekonomik ihtiyaçlar oluşturmıştır. Bölgesel veya uluslararası arenada yaşanan istihdam sorunu, eşitsiz gelir dağılımı ve yoksulluk gibi göstergeler, insanları yaşadıkları yerlerden göç etmeye yöneltmiştir. Yine sosyal ve kültürel alanlarda ortaya çıkmış olan yetersizlikler de insanların göç etme düşüncesini tetiklemiştir. Bunların yanı sıra zorunlu göçlerin yaşanmasına neden olan göç kararlarının ortaya çıkmasında politik faktörler de etkin rol oynamıştır. Ayrıca bireylerin yaşamış olduğu psikolojik ve sosyolojik faktörler ile birlikte çevresel nedenlerle ortaya çıkmış olan depresyon ve sel gibi olaylar da yaşanan göç hareketleri üzerinde belirleyici olmuştur. Tüm bu etmenler, insanoğlunun göç etme kararı almalarında ve gerçekleştirmelerinde önemli ölçüde etkili olmuştur (Özyakışır, 2013: 1-2).

Osmanlı İmparatorluğu'nda XVI. yüzyıl içerisinde ortaya çıkmış ve XVIII. yüzyıl boyunca önlenemez bir hâl almış olan iç göçler, alınan bütün tedbirlere rağmen engellenememiştir. Reaya tüm yasaklara ve cezai müeyyidelere rağmen yerini yurdunu terk ederek başka yerlere göç etmekten geri durmamıştır. Önü alınamayan bu göçler nedeniyle özellikle taşrada işler içinden çıkılmaz bir duruma gelmiş ve ülkenin toplumsal ve ekonomik durumu adeta bir harabe haline bürünmüştür (Özkaya, 1981: 171).

Ülke içerisinde yaşanan göçler genellikle İstanbul'a doğru yapılmıştır. Bunun nedeni ise İstanbul şehrinin Osmanlı Devleti nezdinde önemli bir yeri olması nedeniyle burada yaşamakta olan şahıslardan vergi alınmaması uygulamasıdır (Özkaya, 1981: 172).

Vergi mükellefi kimseler ödenmesi ağır gelen mevcut vergileri ödemekte zorluklar çekmiştir. Bu duruma çare olarak bulundukları yerleri terk ederek başka bir mekâna, köye ve kente göç edip hayatlarını oralarda sürdürmek istemişlerdir. Dervişler, eminler, mültezimler, defterdarlar, amiller, sipahiler başta olmak üzere hemen hemen bütün vergi toplama ve tahrir işi ile ilgili olan görevliler ile reaya arasında vergi toplanması meselesi yüzünden çeşitli sıkıntılar yaşanmış ve bu nedenle reayadan bazıları da göç etmek durumunda kalmıştır. Ayrıca veba, tifo, tüberküloz, tifüs, cüzzam, frengi gibi çeşitli bulaşıcı hastalıklar nedeniyle sıkıntılı zamanlar geçirenler bu hastalıklar karşısında çaresiz kalan halk, idarecilerden de yeterli desteği göremeyince çareyi başka bölgelere göç etmekte bulmuştur (H. Arslan, 2001: 207-213).

Klasik Osmanlı rejiminin iktisadi sisteminin sarsılmasıyla birlikte köylü kesimin borçları aşırı derecede artış göstermiş ve ahalinin sırtında büyük bir kambur haline gelmiştir. Osmanlı topraklarında XVI. yüzyıldan itibaren tefecilik işleri artış göstermeye başlamış ve geçim sıkıntısı içerisindeki köylü, kurtuluşu tefecilerden borç almakta görmüştür. Fakat bu durum işleri daha kötü noktalara getirmiş ve borçlarını geri ödeyemeyen ahali, elindeki toprakları da kaybetmiştir (Özkaya, 1981: 172).

Yaşadıkları geçim sıkıntıları nedeniyle iş bulmak amacıyla yapılan göçlere örnek olarak Trakya'daki Rodosçuk (Tekirdağ) kentindeki balmumu atölyelerinde çalışmak için Teselya'dan gelen zanaatkârlar gösterilebilir. Yine XVII. yüzyılın ilk dönemleri içerisinde Foça Kalesi'nde yapılması zorunlu onarım işlerinde Midillili inşaat işçileri, Osmanlı merkezi idaresince yaptırılan inşaatlarda çalışmak üzere İstanbul'a ve bazı Anadolu kentlerine gönderilmişlerdir. Bazı yerleşim yerlerinde ise asiler, yapmış oldukları köy yakma, huzursuzluk çıkarma, evlerin basılıp hayvanların çalınması gibi olaylara karışarak yaşadıkları yerlerde düzeni bozmuşlardır. Hükümet yetkilileri de bu asileri, kendileri için güvenli gördükleri yaşam bölgeleri olan dağlık bölgelerden indirip göçe tâbi tutulmuşlardır (H. Arslan, 2001: 216-220).

Dış göçlerin sebepleri arasında Rusların Kırım'da Tatar ve Nogaylar ile Kafkaslarda Karaçay, Nogay, Abaza (Abhaz), Çerkez, Çeçen ve Dağıstanlılara yapmış olduğu baskı ve zulümler yer almaktadır. Ayrıca Balkanlar'da ve Rumeli'de Rusların desteği sonucunda Bulgar, Yunan ve Sırların bölgedeki Türk/Müslüman ahaliye karşı yapmış oldukları katliamlar ile birlikte dini, sosyal, kültürel ve iktisat alanlarında yapılan baskı ve zulümler de dış göçleri tetikleyen etmenler arasında ilk sıralarda bulunmaktadır. Osmanlı padişahlarının halife sıfatıyla İslam âleminin başı oluşu da dış göç hadiselerinde önemli bir etken olmuştur. Padişahların bu konumu, Devlet'in zulüm altındaki Müslümanları kabul etmesinin en önemli sebepleri arasında bulunmaktadır. Rusya'nın muhacirlere karşı olumsuz davranışlarının yanında Osmanlı'nın muhacir göçlerini destekleyici tavırları ve muhacirlere olan yardımları da göçler için teşvik edici sebepler arasında yer almıştır (Pustu, 2020: 19-23).

1.3. İç Göçlerin Amaçları

Osmanlı Devleti'nin göç politikasının birçok amacı olmuştur. Geleneksel otoriterlik anlayışına sahip olan ve aşiret-kabile yaşam tarzına sahip kesimlerin devlete ve saltanata bağlılıklarını sağlamak ve güçlendirmek için çalışmalarda bulunulmuştur. Örneğin, Anadolu topraklarına göç etmiş olan Çerkez ahalinin kabile reislerinden uzak

yerlere yerleştirilmesi uygulamasıyla bu göçmenlerin gittikleri bölgelerdeki yerli ahalile uyum sağlamaları kolaylaştırılmak istenmiştir. Devlet, Kafkas göçmenlerinin yerleştirilmesi işlemlerinde de yerli halkla bir an önce kaynaşmalarını sağlamak için çeşitli stratejiler belirlemiştir. Buna göre muhacirler köylere 5 ya da 10'ar hane olacak şekilde dağıtılmış ve yine muhacirlerle yerli halkın aralarında evlilikler yapılması tavsiyesinde bulunmuştur (Dündar, 2008: 48).

Osmanlı Devleti'nin izlemiş olduğu nüfus ve göç politikası da yerleşik hayatı ön plana alan bir karakterde olmuş ve bu yönde bazı temel prensipler belirlenmiştir. Göç uygulamalarında süreklilik, nüfus oranlarının ihtiyaç doğrultusunda belirlenip gerekli değişikliklerin yapılması ve planlı nüfus artışı uygulamaları göç politikalarını temel esasları olmuştur. Devlet bu yöntem sayesinde nüfus değişikliklerini kontrolü altına almayı hedeflemiştir. Bu uygulamalardan beklenen esas amaç ise üretimde artışın sağlanması, refah düzeyinin korunması, ordunun asker ihtiyacının karşılanması, fethedilmiş olan yeni yerlerin İslamlaştırılması/Türkleştirilmesi ve Osmanlı yönetim sisteminin bu bölgelerde kurulmasıdır (Pustu, 2020: 20).

Osmanlı Devleti, cihat anlayışı doğrultusunda fetihler yapmak ve fethetmiş olduğu yerleri hem insani olarak hem de tarımsal açıdan şenlendirmek ve ülke içerisindeki asayiş ve düzeni temin etmek gayesiyle kişileri sürgün yöntemiyle göç etmeye zorlamıştır. Devlet, kendisi için sorun olarak gördüğü başıboş halkı, derbent bölgelerine iskân ederek hem bu kişileri ıslah etmiş hem de imparatorluk için stratejik önemde olan alanların güvenliğini sağlamak istemiştir. Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu sürgün politikaları sonucunda yeni fethedilen yerler ile eski toprak parçalarının kaynaştırılması amaçlanmıştır. Anadolu'da yerleşik hayat süren Müslüman ahalinin gruplar halinde yeni fethedilmiş bölgelerdeki topraklara göç ettirilerek yerleştirilmesi ile ele geçirilmiş olan yerlerdeki gayrimüslim unsurların bir bölümü de Anadolu coğrafyasındaki Müslüman nüfusun bulunduğu alanlara yerleştirilmiştir. Bu uygulamalar neticesinde imparatorluğun sınırları içindeki tüm yerlerde nüfusun dinsel kompozisyonu sağlanmaya çalışılmıştır (Dündar, 2008: 41-42).

1.4. İç Göçlerin Önlenmesi İçin Alınan Tedbirler

Osmanlı hükümetleri gerek İstanbul'a gerekse taşradaki şehir ve kasabalara olan göçlerin önlenmesi için bazı uygulamalara başvurmuştur. Bunlardan ilki, göçe sebep olan unsurları ortadan kaldırmaya çalışmak; ikinci uygulama yerine getirmekle

mükellef kıldığı bazı vergi borçlarından reayayı muaf tutmak ve onları affetmektir. Üçüncü sebep faal durumda bulunan göçleri bazı tedbirlerle durdurmak iken dördüncüsü ise göç edip de bir yere yerleşmiş bulunanlar içerisinde on seneyi doldurmuş olanların esas yurtlarına geri gönderilmesidir. (Güler, 2000: 185).

Hükümet ayrıca, çoktan faal duruma gelmiş olan göçleri önlemek için şu kararlara varmıştır:

- “Göç edenlerin tespit edilmesinde mahalle imamlarının da görev alması ve tespit ettikleri göçmenler hakkında zabıtaya haber vermeleri,
- Göç edenlerin yakalanıp sorguya çekilmeleri ve gerekirse hapsedilmeleri,
- Yol boyunca yakalanıp durdurulanların sorgulamaları yapıldıktan sonra memleketlerine geri gönderilmeleri,
- Şehirlere ulaşmayı başaranların şehir kapılarında tutulmaları,
- Ev göçlerini önlemek için köprü ve geçitlerin gece gündüz tutulması,
- Çeşitli zahire ve odun taşıyanlar ile gerçek tüccarlar ve iş sahiplerinin ellerinde senedi olanların veya yol tezkeresi bulunanların bir ya da ikisinin geçmesine, geriye kalanlar ile gereksiz kişilerin ise İstanbul’a geçmelerine müsaade verilmemesi,
- Göçe sebep olanların, bunlar görevli iseler bile görevlerinden alınarak cezalandırılmaları” (Güler, 2000: 186).

Rumeli ve Anadolu’daki kasaba ve köylerde mal ve arazi sahibi olan reayadan bazılarının topraklarını terk ederek vergi vermemek düşüncesiyle İstanbul, Bursa ve Edirne şehirlerine gitmeleri memleketteki ziraatın ve dolayısıyla iktisadiyatın bozulmasına sebep olmuştur. 1719 yılı haziran ayı tarihli yazılmış bir fermanla, reayanın yerini yurdunu terk etmesinin birçok sakıncası olduğu belirtilerek bunun önlenmesi için bazı tedbirlerin alınmasının gerekliliği belirtilmiştir. Geride kalan halkın vergileri ödeyemez duruma geleceği, köylerin boş kalacağı, göçler sonucunda bundan sonra da kasaba ve köylerin harap olacağının belli olduğu belirtilmiş ve göçlerin yasaklanması istenmiştir. Göçlerin önlenmesi için ise şu tedbirlerin alınması önerilmiştir:

- “1- Vatanını terk etmek isteyen şahısların subaylar tarafından engellenmesi ve yakalanan kişilerin hapsedilmesi,
- 2- Kaçan şahıslardan gittikleri yerlerde ele geçirilenlerin başka yerlere gidişlerine izin verilmemesi ve geldikleri yerlere gönderilerek zabıtlere teslim edilmeleri,
- 3- Göç eden şahısların geride kalan halka örnek teşkil etmesi için geldikleri yere gönderilerek buralarda eski hapsedilmeleri,
- 4- Yapılan tüm işlemlerin kayıt altına alınması, fermanın dışında hareket edenlerin cezalandırılmaları” (Özkaya, 1981: 174).

Patrona Halil İsyanı ve bunu takip eden günlerde, İstanbul’a gelmiş bulunanlardan 10 seneyi doldurmamış bulunanların, esas memleketlerine geri gönderilmeleri konusunda uygulamalara başlanmıştır. İster asillerle alakası bulunsun ister bulunmasın, seferler vs. sebeplerle işleri bozulup çiftlerini terk ederek İstanbul’a gelmiş bulunanlar, İstanbul’daki tüm mahalleler, han, hamam, bekâr odaları ve

dükkânlar, mahalle imamları vasıtasıyla araştırılarak kim olursa olsun gelenlerin memleketlerine, köy ve kasabalarına gönderilmesine başlanmıştır (Güler, 2000: 187-188).

1.5. Göç Edenlerin Yerleştirilmesinde Dikkat Edilen Unsurlar

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti için birçok açıdan önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Birçok siyasi ve askeri gelişmenin yanında demografik, sosyal, ekonomik ve kültürel değişimler de olmuştur. Yeni toprakların fethedildiği dönemlerde uygulanmış olan göç politikasında da değişiklikler yapılmış ve mevcut sınırlar içerisinde uygulanabilecek yeni bir strateji uygulanmak zorunda kalınmıştır. Buna neden olan etmenler arasında en önemli gelişme yaşanan toprak kayıplarıyla birlikte sınırların daralması ve bu süreçle beraber ortaya çıkan sonuçlardır. Osmanlı Devleti, bu dönem içerisinde kaybedilmiş bölgelerden gelen milyonlarca Türk-Müslüman ahalinin yerleştirilmesinde de güvenli olan bölgeleri tercih etmiştir. Devlet, göçmenlerin yerleştirilmesi işlemlerinde iklim şartları ile elverişli arazilerin olduğu bölgeler olmasına özellikle dikkat etmiştir (Asan, 2016: 37).

Devlet'in iskân konusunda temel aldığı prensip, arşiv kayıtlarında sıklıkla karşılaştığımız şekilde muhacirlerin karışık bir şekilde ve dağınık olarak yerleştirilmesi olmuştur. Gelen muhacirlerin topluluklar halinde ve kendi aşiretleriyle birlikte yaşamları yasaklanmış ve yerli halkla birlikte ve karışık bir yerleşme planı doğrultusunda yerleştirilmeleri yapılmıştır. Devlet'in bu tarz bir yol izlemesinin ana sebebi asayiş ve güvenliğin temin edilmesi kaygısı olmuştur. Bunun yanında muhacirlerin halk ile kaynaşıp bütünleşmeleri de amaçlanmıştır. Muhacirlerin bu şekilde yerleştirilmelerinin diğer bir nedeni de göçmenlerin, yerli halk üzerinde üstünlük kurmasına engel olmaktır. Bu nedenle kimi köye üçü geçmeyecek sayıda muhacir ailesinin yerleştirilmesine dikkat edilmiştir. Göç meselesi konusunda tespit edilen bir diğer husus da yerleşimi planlanan muhacir sayısının yerli halkın nüfus oranının %10'unu geçmemesini sağlamaktır (Pustu, 2020: 25-26).

Ülke içerisinde gerçekleştirilen göç uygulamalarında göç ettirmek istenen her köy ya da kentteki beş veya on hane, başka bölgelere sürgün edilmişlerdir. Kentlerde yapılan sürgün uygulamalarında her meslekten bir insan olmasına özen gösterilmiştir (Tekeli, 1990: 51). Göç ettirilen ahali, gönderildikleri yerlerde vergi uygulamalarından muaf tutulmuşlardır. İki yıl geçmeden iskân mahallerini terk ettikleri takdirde ise çeşitli cezalara maruz kalmışlardır. İskân nizamnamesine göre izinsiz bir şekilde yer

değişikliği yapanlar, gittikleri yerdeki ikamet süreleri on yılı geçmeden yakalanmışlarsa veya bu süre içerisinde yeni bir sayım işlemi gerçekleşmemişse gelmiş oldukları yerlere iadeleri kararlaştırılmış ve eski yerlerine göç ettirilmişlerdir (Dündar, 2008: 41).

Göçmen ailelerinin göç ettirildikleri yerlerden ayrılarak başka yerlere nakil istekleri Devlet tarafından hoş karşılanmamıştır fakat bununla birlikte bu konuda herhangi bir yasak da konulmamıştır. Göçlerin önlemesi için göçmenlere yapacakları yer değişikliklerindeki nakil masraflarının kendilerine ait olacağı söylenerek caydırıcı unsur olarak kullanılmıştır. Devlet tarafından kendilerine yapılan yardımların da gidecekleri yerlerde yapılmayacağı söylenerek yer değişikliklerinin önüne geçilmek istenmiştir. Osmanlı topraklarına göç etmiş olan muhacirlerin çoğunluğunun kırsal kesimden gelmiş olması nedeniyle devlet, onları alışkın oldukları yerlerle benzer özellik gösteren bölgelere iskân etmek istemiştir. Ayrıca esnaf ve tüccarlarla birlikte ulema, askeriye, zaptiye ve hademelik gibi meslek sahipleri için de imkânlar dâhilinde şehirlere iskânları gerçekleştirilmiştir. Kırım ile Balkanlar'dan gelen muhacirler arasında yer alan ayanlar ve tüccarların bir kısmı da varlıklarını altın ve değerli eşyaya dönüştürerek yeni yurtlarında ticaret ve sanayi alanlarına yatırım yapmışlardır. Yaptıkları bu yatırımlar sayesinde de yeni ortaya çıkmaya başlayan Müslüman kentli orta sınıfı arasında önemli ve etkin bir yere sahip olmuşlardır (Taş, 2017: 106-110).

Devlet, Kafkas göçmenlerini yerleştirirken farklı uygulamalar da bulunmuştur. Balkanlar'da “takım takım” yerleştirirken (Şen, 1997: 128), Anadolu'da ise dağıtarak yerleştirme politikası uygulamıştır (İpek, 1991: 133).

Göç sürecinde genel olarak muhacirlerin geldikleri yerlerin ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerini de dikkate alarak yerleştirme işlemleri yapan Devlet yetkililerinin amacı, muhacirlerin iskân edildikleri yerlere kolayca uyum sağlamalarını kolaylaştırmaktır. Bunun yanında belirlenmiş yerlerin imara uygun olması ve ulaşımının kolay olması ile diğer yerleşim yerlerine yakın bulunması gibi etmenlere de ayrıca dikkat edilmiştir. Kafkaslardan gelen muhacirlerin iskânında dağlık ve ormanı bol olan sahalar tercih edilmişken Rumeli bölgesinden gelmiş olanlar için ise düzlük plato alanları ile verimli ovalar belirlenmiştir. İskân yerlerinin belirlenmesi konusunda takip edilen bir diğer yol da meslek veya ilim sahibi olmayan göçmenlerin şehirler yerine köylere yerleştirilmesi olmuştur. Devlet göçmenleri yerleştirirken herhangi bir vasfı olmayanları kentlere ve büyük kentlerin civarlarına kabul etmezken sadece ilmiye mensupları ile sanat ehline bu hakkı tanımıştır (Pustu, 2020: 26-27).

Osmanlı Devleti'nin muhacirlerin iskânı uygulamalarında hedef olarak belirlemiş olduğu özellik kalıcı yerleştirmelerin yapılmasını sağlamaktır. Daha sonra farklı sebeplerle ortaya çıkabilecek yer değiştirme isteklerine fırsat bırakmayacak şekilde iskânların yapılması ve muhacirlerin ihtiyaçlarının da en kısa sürede karşılanarak bir an önce üretime geçmeleri hedeflenmiştir. Ülke sınırları dışından gelen göç talepleri karşısında, gelecek olan şahısların ülkeye kabulleri gerçekleşikten sonra en yakın ve uygun olan bölgelere iskânları gerçekleştirmiştir. Devletin bu yönde bir politika takip etmesindeki amacı Rus ilerlemesine karşı bir tampon bölge oluşturulmasını sağlamakla birlikte muhacir grupların göç etmek zorunda kaldıkları yerlerin, daha sonraki süreçte yeniden alınması halinde zorunlu olarak göç etmiş olan bu kişilerin eski topraklarına dönüşlerini çok hızlı bir şekilde gerçekleştirmek istemiştir. Rusya ise sınıra yakın yerleştirilecek olan muhacirlerden oluşturulması planlanan güvenli bölgenin kurulması ihtimalini de göz önüne alarak bu duruma izin vermemiş ve muhacirlerin, Rus sınırından uzak yerlere ve gerekirse Anadolu'nun güneyine hatta Suriye taraflarına doğru yerleştirilmelerini istemiştir. Osmanlı Devleti de muhacirlerin iskânlarının yakın bölgelere yapılmasının daha kolay ve daha az masraflı olmasına rağmen Rusya ile ikili ilişkilerini bozmamak için muhacirlerin sınır bölgelerine yerleştirilmesi uygulamasında geri adım atmak zorunda kalmıştır. Söz konusu durum bizlere Osmanlı Devleti'nin iskân siyasetini belirlerken iç dengeler kadar dış dengeleri de gözeterek göç politikası belirlemiş olduğunu göstermektedir (Asan, 2016: 40-42).

Osmanlı Devleti muhacirlerin göç politikasında dönem içerisinde yaşanan gelişmelere göre devletin bütünlüğünü korumaya yönelik politikalar belirlemiştir. Kafkasya'dan toplu bir şekilde gelen muhacirler, genellikle Rumeli bölgesine yerleştirilmiştir. Ayrıca Rusların bu bölgedeki ilerlemesine karşılık olarak da sınır bölgeleri muhacirlerin varlığıyla güvenli bir hâle getirilmeye çalışılmıştır. Muhacirlerin sınır güvenliğinde yararları olabilecekleri düşüncesiyle Rumeli topraklarına gerçekleştirilen iskân uygulamalarında toplu olarak yerleştirilmeleri uygun görülmüşken Anadolu içlerine yapılan iskânlarında ise eşkıyalığın oluşmaması ve asayişin bozulmaması gibi güvenlik sebepleriyle dağınık bir şekilde yerleştirilmeleri yapılmıştır. Fakat muhacirlerin bu dağınık yerleştirilme politikası bazı bölgelerde uygulanamamıştır. 1866 yılı tarihli bir arşiv belgesine göre güvenlik problemlerinin olduğu yerlerde göçmenlerin zarar görmemeleri ve kendilerini

korumaları için toplu olarak iskânlarına izin verildiği belirtilmiştir (Asan, 2016: 44-45).

İTC, gayrimüslim toplulukların iskânı dışında bazı Müslüman toplulukları da iskâna tâbi tutmuştur. Öncelikle ülkeden gönderilmiş gayrimüslim nüfus topluluklardan boşalmış olan bölgelere Müslüman muhacir ve mültecilerin yerleştirilmesine çalışılmıştır. Yine Osmanlı'dan kalmış farklı etnik ve dini toplulukların ulus-devlet anlayışı içerisinde göç ve iskânlarını gerçekleştirmek istemiştir. Gayrimüslim Arnavutlar muhacir olarak kabul edilmezken Müslüman Arnavutların gelişine izin verilmiştir. Müslüman Arnavutların iskân uygulamasında bunların Anadolu'nun iç ve doğu bölgelerine gönderilmesi ve gittikleri yerlerin nüfus dağılımında %10'u aşmayacak bir şekilde yerleştirilmeleri istenmiştir. Arap hâkimiyetindeki bölgelerinden kaçarak göç etmiş olan Çerkez ahali ise Anadolu'nun Doğu bölgelerine yerleştirilmiştir. Göç ve iskân uygulamaları kapsamında sevke tâbi tutulmuş olan Kürt topluluklarının genelini Doğu bölgesinden gelenler oluşturmuştur. Kürt ahalinin ağa ve şeyhlerinden uzak yerlerde olmak üzere genellikle Anadolu'nun iç ve batı bölgelerine doğru gönderilmeleri ve gittikleri yerlerdeki yerleşik nüfus oranının da %10'unu aşmayacak biçimde iskân edilmeleri istenmiştir. Diğer bir farklı unsur olan Çingenelerin ise göçebe hayatlarına son verilerek yerleşik hayata geçirilmesi için çalışmalar yapılmış ve bunların da yerleştirme işlemleri gerçekleştirilmiştir (A. Yıldırım, 2004: 11).

1.6. İç Göçlerin Sonuçları

XIX. yüzyıl başlarından itibaren Anadolu topraklarında önemli sonuçları görülen nüfus hareketleri yaşanmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında iki temel sebep rol oynamıştır. Bunlardan ilki konar-göçer aşiretlerin göç ettirilmesidir. Osmanlı Devleti'nin duraklama dönemine girmesi ile birlikte pek çok konuda olduğu gibi iskân hususunda da bazı problemler yaşanmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Osmanlı Devleti, dışa dönük iskân faaliyetlerini terk ederek içe dönük bir iskân politikası uygulamak zorunda kalmıştır. Bu dönemde karşımıza çıkan ilk husus, XVII. yüzyılın son çeyreğinden başlamış ve XVIII. yüzyıl olan içinde de etkili olmuş olan konar-göçer aşiretlerin iskân edilmesi meselesidir. İkinci gelişme ise XIX. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen muhacir göçüdür. XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti açısından hem konar-göçer aşiretlerin yerleştirilmesi hem de muhacirlerin iskânı konusunda önemli olaylar sahne olmuştur. XVI. yüzyıldan sonra kırsal alanda görülen göçler nedeniyle tarım

alanların boş kalmasıyla tarımsal üretimde yaşanan azalmalar sonucunda ekonomik alanda bozulmalar meydana gelmiştir. Yine Rumeli’de yaşanan toprak kayıpları da bu açıdan önemli hale gelmiştir. Çünkü Rumeli bölgesi, Osmanlı Devleti’nin şimdiye kadar adeta bir tahıl deposu konumunda olmuştur. Bu coğrafyanın elden çıkmasıyla birlikte tarımsal üretimde büyük düşüşler yaşanmış ve buna bağlı olarak da çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler karşısında çare arayan yetkililer, düşüş gösteren tarımsal üretimin artırılması doğrultusunda çeşitli politikalar geliştirmişlerdir. Bu doğrultuda ilk yapılması gereken boş ve sahihsiz durumdaki arazilerin ziraata açılarak tarımsal üretimin artırılması olmuştur. Diğer bir önemli adım da göçebe haldeki aşiretlerin sahihsiz ve boş olan bu arazilere yerleştirilmesidir. Özellikle Tanzimat’la birlikte konar-göçer aşiretlerin de göç ettirilmeleri ile üretimin artırılması sağlanarak hem vergi geliri elde edilmiş hem de konar-göçerlerden asker temin edilmesi kolaylaşmıştır (Pustu, 2020: 13-14).

Anadolu coğrafyası, XVIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yaşamış olduğu büyük toprak kayıpları neticesinde günümüze kadar dört bir yandan yoğun göç hareketlerine maruz kalmıştır. Türk Devleti’nin sınır komşusu olan İran, Irak ve Suriye gibi devletlerin yaşamış olduğu siyasi ve askeri gelişmelerin yanında, uluslararası arenada yaşanan savaşlar esnasında yaşanan baskı ve zulümler ile ortaya çıkmış olan güvenlik kaygısı sebebiyle Türkiye’ye doğru göçler yaşanmıştır (Pustu, 2020: 19).

XIX. yüzyılda yaşanan göçler neticesinde çok önemli toplumsal olaylar yaşanmıştır. İlk olarak Osmanlı Devleti’nin nüfus yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiş, toprak kaybedilmesine rağmen Müslüman nüfusun oranı ise artmıştır. Gelen göçmenlerin büyük bölümünün kırsal alana yerleştirilmesi kırsal nüfusun artmasına yol açarken yaşanan yoğun nüfus hareketleri de Osmanlı Devleti’ne, ekonomik açıdan önemli katkılar sağlamıştır. Bunun nedeni gelen insanların, ekonomik ve toplumsal olarak yerli halka göre daha iyi durumda bulunmaları olmuştur (A. Yıldırım, 2004: 6).

İç göçler arasında yer alan geriye göçler, nüfus hareketlerinin bir başka kısmını oluşturmaktadır. Çeşitli sebeplerden dolayı köylerini, tarım alanlarını terk ederek başka yerlere giden, orijinal tabiri ile “çift bozan reaya” veya “fırar eden reaya” olarak tanımlanmış şahısların davranışları sonucunda tarımın, ziraatın, hayvancılığın ve sanayinin kapasitelerinde düşüşler görülmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda ise üretimden, devlete yansıyan payın oranı olan vergi gelirlerinde azalmalar olmuştur. Sürekli harpler ve iç çatışmalarla meşgul olan devlet için bu durum fevkalade hassas

bir mesele haline gelmiş ve bu durumu önlemek amacıyla da geriye göç mekanizması devreye konulmuştur (H. Arslan, 2001: 346).

İç göç uygulamaları arasında görülen ve sonuçları bakımından Osmanlı Devleti için hem olumlu hem olumsuz izler bırakan anavatana dönüş göçlerinin ise birden çok sonucu olmuştur.

Daha önce yaşamış oldukları topraklardan göç ederek Dobruca'ya yerleşmiş olan Nogay ve Kırım Türkleri, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda bir kez daha topraklarını bırakmak zorunda kalmışlardır. 1880-1890 yılları arasında Nogay ve Kırım Türklerinden yaklaşık yaklaşık 10 bin kişi daha sonra tekrar göç kararı alarak Anadolu ve Trakya topraklarına sığınmışlardır. Osmanlı Hükümeti de bu gelen Türk unsurları, nüfusun az olduğu bölgelere ve onların varlığının, bu bölgelere daha sonra yerleştirilecek yeni göçebeler üzerinde de hissedilebileceği yerler olmasına dikkat etmiştir (Andrews, 1996: 515-516).

Rusların baskı ve zulmüne uğrayan Çerkez ahali, 1863 yılı Aralık ayında göç ederek Samsun ve İstanbul'a gelmiştir. 1864 yılı içerisinde Temmuz ayına kadar olan dönemde de toplam 236.738 kişi Trabzon'a gelmiştir. Göçmenler arasında "Taman'dan 27.237, Anapa'dan 16.452, Novorossiysk'ten 61.995, Tuapse'den 63.449 ve Sochi'den de 46.754" kişi yer almıştır. Göçmenlerin sayısına ilişkin olarak yapılan tahminler 400 ile 595 bin arasında değişmektedir. Bu göçmenlerin savaşçı karakterinden endişe duyan Osmanlılar, bunları bir dağlık bölgeye toplu olarak yerleştirmeyi tercih etmiştir. Ayrıca göçmenlerin birçoğu da Avşarların yeni yerleştirildikleri Uzunyayla bölgesine gönderilmiş ve böylece Avşarlara ait mera alanlarının daralması ve göçmenlerin Avşar kabilelerine karşı dengeleyici bir güç olması amaçlanmıştır (Andrews, 1996: 516).

Balkan Savaşları sırasında Rumeli'nin çeşitli yerlerinden göç ederek Türkiye'ye gelen göçmenler, ilk olarak İstanbul'a gelmiş, daha sonra göçmenlerin sayılarının yüzbinleri bulması nedeniyle bir kısmı Anadolu içlerine gönderilmişlerdir (A. Halaçoğlu, 1995: 69).

XIX. yüzyılda Kırım, Kafkasya ve Balkanlar'dan gelmiş olan göçmenler, Anadolu topraklarında Türk-Müslüman unsurun sayısının artmasında ve yeni "Müslüman-Türk-Milli" özelliklere sahip yeni bir kimlik kazanmasında önemli etkilerde bulunmuştur. Göçmenlerin yaşadıkları toprakları Osmanlı Devleti'ne ait Müslüman toprak parçaları olarak görmüşler ve bu nedenle buralardan Rumeli ve Anadolu topraklarına gelmelerini de "anavatana dönüş" olarak düşünmüşlerdir (Karpat, 2013: 56).

Osmanlı topraklarına gelmiş olan göçmenler etnik, dil ve ağız gibi çeşitli kültürel konularda farklılık gösterebilir de Müslüman kimliğine sahip olmalarından dolayı Türk-Müslüman camiasının bir parçası olarak görülmüşlerdir. Bir zamanlar Osmanlı yönetimi hâkimiyetinde olan ve anavatanları olarak gördükleri topraklardan çıkarılan ve Anadolu'ya doğru gerçekleştirilmiş olan bu göçler, bir Osmanlı bölgesinden diğerine gitmek olarak addedilmiş ve iç göç olarak değerlendirilmiştir (Karpas, 2013: 20). Göçmenlere, yerleştirildikleri bölgelerdeki yerli ahali tarafından çeşitli yardımlarda bulunulmuştur. Yardımlar arasında arazi bağışı ilk sıralarda yer almıştır (A. Halaçoğlu, 1995: 122).

Göçmenlerin göç edilmelerinde dil ve doğum yeri ile diğer özelliklerden kaynaklı yaşanabilecek gruplandırmalar ile etnik unsurlar arasında yaşanabilecek çatışmaları önlemek amaçlı bir iskân planı uygulanmıştır. Hükümet, göçmenlerin yerleştirilmeleri esnasında belirli bir bölgeye toplu şekilde yerleşmelerini ve yerleştikleri yerlerde sözü tek geçen grup olmalarını önlemek için küçük gruplar şeklinde ve dağıtılarak yerleştirilmişlerdir. Bu uygulamalar sayesinde göçmenlerin geldikleri yerlerdeki alışık oldukları aşiret ve kabile tarzı yaşamlarını unutarak yerleştirildikleri yerlerdeki yerli halklarla uyum içinde yaşamlarını sürdürmeleri sağlanmıştır (Karpas, 2013: 21).

Devletin yapmış olduğu faaliyetlere rağmen yerleştirilmeleri tamamlanmış olan tamamlanan bazı göçmenlerin, aradan bir zaman geçtikten sonra çeşitli nedenlerle ülke sınırları içindeki başka bölgelere göç etme hadiseleri de sıklıkla karşılaşılan durumlardandır. Soğuk memleketlerden geldikleri için yerleştirildikleri yerin havasına uyum sağlayamadıklarını belirten muhacirler, bu nedenle birçok kişinin öldüğünü ve kalan kişilerin de buna bağlı olarak çeşitli hastalıklara yakalanmış olduğu dile getirmişlerdir. Bu sıkıntılı durumları yeniden yaşamamak için de geldikleri coğrafyayla benzerlikler gösteren başka bölgelere nakledilmelerini istemişlerdir. Bunun dışında kırsal bölgelere yerleştirilmiş olan fakat iskân edilmiş oldukları yerleri beğenmeyen göçmenlerin bir kısmı da iskân edildikleri yerleri bırakarak şehirlere göç etmişlerdir. Nakledilmiş oldukları yerleri terk etmelerinin bir başka sebebi de toplulukların kendi aralarında ya da diğer aşiretlerle problem yaşamaları olmuştur. Örnek olarak, İlk önce Denizli şehrinde iskân edilmiş olan Adige muhacirlerinden 268 kişi, diğer muhacir gruplarıyla aralarında husumet yaşanması nedeniyle Manisa'ya gönderilmiş ve burada Süleyman Paşa çiftliğinde iskân edilmişlerdir. Devlet yetkilileri bazı durumlarda ise muhacirlerin başka yerlere göç etme isteklerine olumlu cevap

vermiştir. Birlikte gelmiş oldukları fakat nakilleri başka yerlere yapılmış olan veya kaybolan anne-babaları ile akrabaları ve dostlarını bulmak amacıyla ve tekrar dönmek şartıyla iç bölgeler ile yakın vilayetlere gitmelerine izin verilmiştir. Ayrıca akrabalarıyla iletişim sağlayan muhacirlerin bir kısmı, iskân bölgelerinin farklı olmasından dolayı yetkililere müracaat ederek akrabalarının yanına gitmeyi istemişler ve bu istekleri de genellikle karşılık bulmuştur (Taş, 2017: 106-107).

Hükümetler, yer değişiklikleri nedeniyle ortaya çıkan sorunları çözmek için zaman zaman yer değiştirme işlemlerine karşı daha da sıkı tedbirler alarak iskân işlemleri tamamlanmış göçmenlerin başka bölgelere göç etmelerine onay vermemiştir. İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti tarafından bütün vilayetlere gönderilmiş olan emirnamede, Balkanlar'dan gelmiş olan ve Edirne'de yerleştirilmiş muhacirlerden bazılarının, dönem dönem firar ettiklerini ve bu nedenle elinde göç etmesi için izin belgesi olmayan kişilerin hiçbir yerde iskân edilmemesi ve Anadolu'ya geçmelerine de izin verilmemesi belirtilmiştir. Arazi darlığı ve ziraata elverişli arazilerin azlığı sebebiyle iskân bölgelerinde muhacirler arasında arazi kavgaları yaşanmıştır. Muhacirlerden bazıları hem kendilerine verilmiş olan arazileri ekip biçmemiş hem de yerli halkın arazilerine müdahale etmişler veya geçimlerini sağlamak için eşkıyalık, hırsızlık, gasp gibi olaylara karışmaktan geri durmamışlardır. Bazı muhacirler de ellerindeki silahlarla yine yerli halka büyük zararlar vermiş ve üzerlerine gönderilmiş olan güvenlik görevlilerine de silahla karşılık vermişlerdir. İç güvenliği tehdit eden bu kişilere karşı halkın yardımcı olma isteği de azalmıştır (Taş, 2017: 107-111).

İkinci Meşrutiyet dönemindeki İttihat ve Terakki dönemi ile Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki zamanlar, Türk topraklarındaki nüfus dağılımının büyük değişiklikler yaşadığı süreç olmuştur. İç ve dış güvenlik kaygılarının yaşandığı, gayrimüslim nüfus üzerinde baskının yoğun olarak hissettirildiği ve azınlıklara yönelik olarak yapılmış olan sevk ve iskân uygulamaları nüfus aritmetiğinin değişmesinin en büyük faktörleri arasındadır. 1913 ile 1918 yılları arasında gerçekleşen göç ve iskân uygulamaları sonucunda yaklaşık 17,5 milyon kişi olduğu düşünülen ülke nüfusu içerisinde 6 milyon kişinin yerini değiştirdiği tahmin edilmektedir. Bu göç ve iskân politikaları, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin günümüzdeki etnik ve dinsel dağılımının belirlenmesinde ana unsurlardan birisi olmuştur (İnan, 2016: 16).

Osmanlı İmparatorluğu'nun dönem dönem farklılıklar göstermiş olmasına rağmen kendisine özel bir göç ve iskân politikası olmuştur ve bu iskân anlayışının izlerini Osmanlı'nın son dönemi olan İttihat ve Terakki devrinde de görmek

mümkündür. Yine Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren uygulanmış olan iskân politikalarında da aynı uygulamaların izlerini görmek mümkündür (Dündar, 2008: 39).

İKİNCİ BÖLÜM

1923-1950 YILLARI ARASI İÇ GÖÇ POLİTİKALARI

Osmanlı Devleti, Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte tam anlamıyla bir savaşlar dönemi içerisine girmiş ve 1911 yılındaki Trablusgarp, 1912-1913 yıllarındaki Balkan Savaşları, 1914-1918 yılları arasındaki I. Dünya Savaşı ve 1919-1922 arasındaki Kurtuluş Savaşı olmak üzere yaklaşık 12 yıl boyunca büyük bir mücadele örneği göstermiştir. Lozan Antlaşması'nda her ne kadar Trakya ile Musul konusunda tavizler verilmişse de Misak-ı Milli kararlarında belirlenmiş olan sınırlar önemli oranda korunabilmiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde kentsel nüfus başta olmak üzere Anadolu'da yaklaşık 5 milyona kişilik bir nüfus kaybı olmuştur. 10 yıldan fazla sürmüş olan savaşlar dönemi, Anadolu'da adeta taş üstünde taş bırakmamıştır (Toprak, 2012: 538).

Nüfus, bir devlet için en önemli unsurlardan olup iç ve dış politikanın belirlenmesinde de çok önemli rollere sahiptir. Bağımsızlığını korumak ve uluslararası siyaset içerisinde önemli role sahip olmak isteyen her devletin yeterli bir coğrafi konum ve doğal kaynakların yanında yine belirli bir sayı ve nitelikteki nüfus oranına da ulaşmış olması gerekmektedir. Devletler ve hükümetler, güçlü ve etkili bir nüfusa sahip olmak için birçok parametreye bağlı olarak çeşitli politikalar üretmişlerdir (İpek, 2006: 347). Mustafa Kemal Atatürk döneminde nüfusun süratle artırılması için memurlara çocuk zammı, 6 çocuklu ailelere ikramiye ve madalya verilmesi uygulamalarıyla doğumlar teşvik edilirken ülke dışındaki Türklerin de Türkiye'ye getirilmesine çalışılmıştır (Zaim, 1973: 108).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti de kuruluş yıllarından beri önemli nüfus sorunları yaşamıştır. Bu nedenle nüfus politikalarına büyük bir ehemmiyet verilmiş ve bu amaç doğrultusunda çeşitli göç ve iskân politikaları belirlenmiştir (Çağlayan, 2016: 37).

Türkiye Cumhuriyeti'nin içinde bulunduğu iç gelişmelerin yanında Avrupa'da yaşanan birtakım gelişmeler de nüfus politikaları üzerinde etkili olmuş ve yüksek nüfus oranına sahip olunması düşüncesi zorunluluk halini almıştır. Avrupa kamuoyunda Anadolu'nun, henüz tam olarak bir Türk yurdu olma özelliğine sahip olamadığı ve Türk Devleti'nin nüfusunun da söylendiğinden daha az bir miktarda olduğu şayiaları bir süredir dillendirilmekteydi. Takip ettiği yayılmacı politikalar

doğrultusunda Akdeniz ve Ege adalarında hak iddialarında bulunan İtalyan diktatör Benito Mussolini, 1926 yılında yapmış olduğu bir konuşmada Türk Devleti'nin gerçek nüfus miktarının 6 milyon olduğu iddiasında bulunmuştur. Yeni kurulmuş olan genç Türk Devleti de bu iddiayı önemli bir tehdit unsuru olarak değerlendirerek işi ciddiye almış ve bu değerlendirmeyi haksız çıkarmak için çeşitli politikalar geliştirmek durumunda kalmıştır (Oktay, 2014: 38). Siyasal sınırları belirlendikten sonra kendi kabuğuna çekilmiş olan Türk Devleti, ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki kalkınmasını gerçekleştirmek gayesiyle Türk yurdundaki nüfus oranının en kısa zamanda artırılmasını ilk hedef olarak belirlemiştir (İnan, 2016: 17).

Gerçekleştirilen bütün bu politika ile uygulamalar, Türk milletinin kendisine yönelik gerçekleştirebilecek askeri, siyasi ve ideolojik saldırılara karşı koyabilmek ve millet olma sürecine katkı sağlamak amacı çerçevesinde belirlenmiştir (Arı, 1992: 410). Bu bağlamda XX. yüzyıldan itibaren Cumhuriyet hükümetleri döneminde uygulanan göç ve iskân politikaları, daha düzenli ve planlı olmuştur (Yürektürk, 2018: 1218).

Kuruluş döneminde Türkiye'nin demografik yapısının genel özelliklerini şöyle özetlemek mümkündür: Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu yıllarda, 14 milyon nüfusa ve yüksek ölüm oranlarına sahip ve nüfusunun sadece %16'sı kentlerde yaşayan yoksul bir tarım ülkesidir. Shorter'ın tahminlerine göre bugünkü oluşturulan bölge, savaş sırasında ölüm ve göçlerle yaklaşık iki milyon kişilik bir nüfus kaybına uğramıştır (Shorter, 1985: 2000). Bu nedenlerden dolayı Cumhuriyet yöneticileri öncelik olarak günlük yaşam düzenini yeniden sağlamaya ve adeta durma noktasına gelmiş olan tarımsal üretimi de yeniden canlandırmaya büyük önem vermiştir (Erder, 2018: 75-76).

1927 yılında yapılmış olan nüfus sayımıyla birlikte elde edilen istatistiki bilgiler doğrultusunda bundan sonraki ülke nüfusunun, sayı ve yapı olarak istenilen düzeylere ulaşması için gerekli olan nüfus politikalarının temel çizgileri belirlenmiştir. Türk Devleti bu dönemde, genellikle gelişme aşamasında olan ülkelerin uyguladığı nüfus politikaları doğrultusunda nüfusun gerek nitelik olarak gerekse de nicelik olarak artırılması yönünde milli bir nüfus politikası belirlemiştir (S. Yıldırım, 2016: 280).

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından 1950'li yılların ortalarına kadar olan dönem içerisinde Türkiye'de uygulama alanı bulmuş olan nüfus politikalarının amacı genellikle nüfusun artırılması doğrultusunda olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrası süreçte tüm ülkelerde yaşanan ve büyük bir millet olmanın gereği olarak görülen ülke

nüfusunun büyüklüğü algısı, Türk Devleti için de aynı şekilde görülmüştür. Bu dönemde tüm Avrupa ülkelerinde ve özellikle de Hitler yönetimindeki Almanya ile Mussolini idaresindeki İtalya’da olduğu gibi pronatalist yani doğurganlığı artırıcı nüfus politikaları Türkiye’de de ana politika olmuştur. Bu çerçevede doğurganlık hızının artırılması ile sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesiyle ölüm oranlarının düşürülmesi ve yurt dışından Türkiye’ye yönelik göçlerin teşvik edilmesi politikaları uygulanmış (Aksoy, 2016: 35; Güriz, 1971: 14) ve bu politikalar sonucunda nüfus miktarının en azından 20-25 milyona çıkarılması amaç edinilmiştir (S. Yıldırım, 2016: 280).

İlk dönemlerde görev yapmış olan Cumhuriyet hükümetlerinin temel amacı ülke içerisinde huzur ortamının sağlanması ve merkezi otoritenin de sağlam bir şekilde kurulması için her türlü tedbirin alınması olmuştur. Bu dönemde mübadele ve iskân işleri, memurların hukuk ve vazifelerinin tanzimi, umumi nüfus tahriri yapılması ile başkentin ihtiyaçlarının giderilmesi öne çıkan konular arasında olmuştur (Başa, 2016: 415).

Osmanlı Devleti’nin yıkılmasıyla kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşanan önemli toplumsal olaylardan biri, nüfusun zorunlu yer değiştirmesidir. Bu olay, iki şekilde yaşanmıştır. Biri, Osmanlı Devleti’nin kaybettiği topraklardan gelenlerin yerleştirilmesi, diğeri ise devletin, bazı nedenlerle ülke içerisindeki nüfusun yerini değiştirmesidir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Osmanlı Devleti’nin kaybettiği topraklarda yaşayan Müslüman-Türk nüfus, karşı karşıya kaldıkları zorluklar nedeniyle yaşadıkları toprakları terk etmek istemeseler de bu toprakları arkalarında bırakarak Türkiye’ye göç etmek zorunda kalmıştır (A. Yıldırım, 2004: 12).

1919-1928 yılları arasındaki yaklaşık on yıllık sürede Osmanlı Devleti’nin işgale uğramış olan topraklarından çıkmış olan ulusal kurtuluş kadrosu, ülke toprakları dâhilinde de çeşitli isyanlar hadiselerine maruz kalmış ve bu durum, idarecilerin sürekli olarak Cumhuriyet yönetimini koruma zorunluluğu hissetmelerine yol açmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında birçok etmen etkili olmuştur. Özellikle ülkeye yönelik uluslararası dengelerin sürekli olarak değişiklik göstermesi doğrultusunda ülke içerisinde bölünme yaşanacağı kaygısı birlikte bu yaklaşımın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Yeni devletin yöneticileri Osmanlı Devleti’nden kalan çok uluslu, çok dilli ve çok kültürlü nüfus bakiyesinin yanında geleneksel yapı ile birlikte Fransız İhtilali sonrası gelişen milliyetçilik fikirlerinin etkisi altında birçok sıkıntıya maruz kalmıştır. Koskoca imparatorluğun yıkılışına neden olan olayları bizzat yaşamış olan idareciler,

bu olayların getirmiş olduğu korku ve endişe doğrultusunda üniter karakterli bir yönetim anlayışını benimsemiştir. Bu düşünce doğrultusunda ülke sınırları içindeki farklı etnik unsurlara yönelik bazı siyasi uygulamalar takip edilmiştir. Dönemin koşullarından etkilenilerek yapılmış olan uygulamalar arasında Türk topraklarına göç etmek isteyen Gagavuz Türklerinin, Türkçe konuşuyor olmalarına rağmen Hristiyan olmaları gerekçesiyle ülke toprakları içerisine alınmamaları örnek olarak gösterilebilir (M. Aslan, 2019: 70-71).

Kemal Karpat, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tarihsel göçleri ikiye ayırmıştır. İlki sınırların belirgin olmadığı dönem, ikincisi ise milli devletlerin ortaya çıkmasından sonra belirlenmiş olan sınırların olduğu dönem (Karpat, 2003: 3). Geleneksel yapıdaki bütün toplumlarda olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de günümüzdeki ulus-devletlerde görüldüğü şekilde sınır kavramı ve sınır denetimi olmamıştır. Buna bağlı olarak da o dönemdeki nüfus uygulamalarında iç göç-dış göç ayrımı da olmamıştır. İç ve dış göç ayrımı, imparatorluk topraklarının azalma gösterdiği ve ulus-devletlerin ortaya çıktığı XIX. yüzyılın son dönemleri ile sonraki süreçte sınırların belirginleşmesine bağlı olarak süreç içinde oluşmaya başlamıştır. Türkiye'de de iç ve dış göç ayrımının kurallara göre yapılması da ancak Cumhuriyet'in kuruluşundan uzun bir süre geçtikten sonra olmuştur (İçduygu, Erder & Gençkaya, 2014: 87). İttihat ve Terakki yılları ile Birinci Dünya Savaşı sonrası yıllarını kapsayan dönem, Cumhuriyetin göç politikalarının temellenmeye başladığı zaman dilimleri olmuştur (İnan, 2016: 12).

Cumhuriyet yönetimi göç ve iskân sorununa, Osmanlı Devleti'nden farklı bir bakış açısıyla çözümler getirmiştir. Osmanlı'nın izlediği yanlış politikalar nedeniyle çözümlerin olmadığı düşünülerek bu doğrultuda konunun yeniden alınıp gerçekçi uygulamalarla bu problemlerin çözülebileceğini belirtmiştir. 885 sayılı İskân Kanunu, 1097 Sayılı Bazı Kişilerin Nakledilmesini Belirleyen Kanun ile 2510 sayılı İskân Kanunu, Meclis toplantılarında görüldüğü zamanda eski kanunlar ile talimatnamelerin eksik tarafları devlet yetkilileri tarafından vurgulanarak Osmanlı'daki göç ve iskân uygulamaları sürekli eleştirilmiştir. Getirilen eleştirilerin hedefinde ise gelen göçmenlere uygun yerlerin gösterilmemesi; çingene topluluklar ile göçerler ve göçebeler için planlı bir politikanın olmaması yer almıştır. Yine dışarıdan göç ederek gelmiş olan Türk soylu ahali ile Türkleşme düşüncesine katkı sağlayabilecek grupların göz ardı edilerek ilgilenilmemesi konuları eleştirilere neden olmuştur. Ayrıca aşiret unsurları namına ağa, şeyh ve beylerin üzerine kayıtlı

gayrimenkullerin olması ve bunların çeşitli ayrıcalıklarının olması da eleştirilmiştir (Türkmen, 2017: 1423).

Hükümetlerin belirlemiş olduğu göç ve iskân politikalarında hedef olarak belirlenmiş olan ilk konu boş durumdaki arazilerin değerlendirilerek bu alanların tarım yapılabilmesi için uygun duruma getirilmesidir. Yine gelen göçmenlerin ülke içerisinde nüfus oranının çok az olan bölgelerine yerleştirilmesi ve bu bölgelerin nüfus yoğunluğu açısından geliştirilmesini sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda göçmenlerin yerleştirileceği yerler olarak Trakya bölgesi belirlenmişken daha sonraları bu bölgede arazi ve ev sıkıntısı yaşanması nedeniyle yeni iskân bölgeleri belirlenmiştir. Yeni iskân alanları olarak belirlen yerler ise şuralar olmuştur: Ankara, Konya, Kayseri, Yozgat, Niğde, Adana ve İzmit. Göçlerin ve göçmenlerin sayısında yaşanan artışlar nedeniyle daha sonra farklı iskân bölgeleri de belirlenmiştir. Yeni göç alanları olarak ise Isparta, İçel, Antalya, Muğla, Denizli, Aydın, Manisa, Sivas, Çorum, Tokat, Diyarbakır, Elâzığ, Muş, Van, Ağrı ve Kars gibi şehirler belirlenmiştir (Baytal, 2017: 1409).

İskân kurumu her ne kadar otoriter bir kurum olma niteliğini yitirmese de değişen toplumsal ve siyasal koşullardan etkilenecek sürekli değişime uğramıştır. Uygulamalar, savaş ve barışta farklı etkilere yol açmış ve bu geleneksel kurum, süreç içerisinde esnek uygulamalar bütünü olmaktan çıkarak bürokratik, merkeziyetçi ve kodifiye edilmiş bir kurum olma yönünde değişim geçirmiştir. Fetihler döneminde yaşanan genişlemelerle birlikte çeşitli etnik ve dinsel gruplardan meydana gelmiş halkın bir arada ve huzur içinde yönetilmesi için uğraşılmıştır. Toprak kayıplarının başlamasıyla birlikte sınırların daralması neticesinde ise huzur ortamının devam ettirilmesi için problem olarak görülen herkes sınır dışına çıkarılmıştır (Erder, 2018: 114).

Cumhuriyet yönetimi de iskân kurumunu alışılmış ve etkin bir geleneksel yönetim aygıtı olarak devam ettirmiştir. Bilindiği üzere 1923 tarihli ilk İskân Kanunu, sadece göçebe ve sürgünlerin iskânını, 1926 yılında çıkarılmış olan 885 sayılı İskân Kanunu ise sadece mübadillerin iskânına yönelik yasalar olmuştur. 1934 yılında çıkarılmış ve en uzun süreli yasa konumunda olan 2510 sayılı İskân Kanunu da “zamanın ruhunun” verdiği meşruiyete dayanarak daha önce çıkarılmış olan yasaların devamı niteliğindedir. Yeni iskân yasasıyla Türkiye’ye gelecek veya gelmiş olan muhacir, mülteci ve mübadillerin boş durumda bulunan tarım arazilerine yerleştirilmeleri ile üretici konuma geçmeleri hedeflenmiştir. Ayrıca Doğu’daki

aşiretler yerleşik hale getirilecek ve buralarda zorunlu göç veya diğer nedenlerle boşalan arazilere yerleştirileceklerdir. Bu yasa, dış göç ve vatandaşlığa girişle ilgili kurallarıyla “ulusal kimliğin” bir başka tanımını da yapmıştır (Erder, 2018: 114-115).

Türkiye Cumhuriyeti’nin günümüzdeki nüfus yapısı, XIX. yüzyılın ortalarından başlayarak Anadolu topraklarına gelmiş göçmenler ile yine bu topraklardan gönderilen gayrimüslim unsurlarla beraber ülke içerisinde göç uygulamalarına tâbi olmuş kesimlerin hareketleri sonucunda ortaya çıkmıştır. 1950 yılına kadar toplu göç hareketleri genellikle siyasal faktörler nedeniyle gerçekleşmişken bu tarihten sonraki göçlerde çoğunlukla ekonomik faktörler etkili olmuştur. Cumhuriyet dönemi öncesindeki Anadolu nüfus yapısının belirlenmesinde savaşlar, iç çatışmalar, açlık ve sefalet nedeniyle ölenler ile birlikte gerek ülke içinde gerekse de ülke dışından gelen zorunlu göçlerin çok önemli etkisi olmuştur. Nüfus yapısında görülen bu değişimlerin temel özelliği ise Türk-Müslüman nüfus oranının diğer etnik-dini unsurlar karşısında büyük bir artış göstermesidir. Bu artışın çıkmasında dışarıdan gelen Türk-Müslüman göçmenlerin yanında özellikle gayrimüslim nüfusun ülke dışına göç etmesinin önemli katkısı olmuştur (Özbay & Yücel, 2001: 2-6).

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında gerçekleşmiş olan göç hareketlerini iki başlık altında incelemek mümkündür. İlk grup göçleri olarak ulusal kimlik arayışındaki Cumhuriyet hükümetlerinin uygulamış olduğu politikalar kapsamında gerçekleştirilmiş olan göçlerdir. İkinci grup göçler ise çağdaşlaşma ve modernleşme düşünceleri doğrultusunda yapılmış olan göçlerdir. Amaçları açısından farklı olan bu göçlerin sonuçları ise genellikle aynı karakterli olmuştur. Osmanlı Devleti’nin uygulamış olduğu göç ve iskân politikaları genellikle Cumhuriyet hükümetleri tarafından da uygulanmaya devam edilmiştir. Hem Osmanlı idarecileri hem de Cumhuriyet yöneticileri, göçmenlerin yerleştirilmesi uygulamalarında belirli ilkeler doğrultusunda hareket etmiş ve gelen ahalinin ev, işyeri, arsa gibi ihtiyaçlarının karşılanması hususlarına azami ölçüde dikkat etmişlerdir. Muhacirlerin iskân bölgelerine yerleştirilmesi sürecinde çeşitli konularda sıkıntılar görülmesine rağmen iskân işlemleri için hükümetler önemli miktarda maddi kaynak kullanmışlardır. Batı Anadolu bölgesindeki köylerine yerleştirilmiş olan muhacirler sayesinde ülke içerisinde Türk-Müslüman nüfus oranı artış göstermiş ve tarımsal üretimin açısından da önemli miktarlarda ilerlemeler görülmüştür. Cumhuriyet’in ilk zamanlarında hükümetler, ekonominin ana dayanağı durumundaki tarımsal işgücünü yerinde

tutabilmek için yaşanabilecek kırsal göçler için önlemler almıştır. Kentlere yapılacak göç hareketlerine sadece eğitim amaçlı olan ve az sayıdaki isteklere izin verilmiştir. Genellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde görülmüş olan köylünün sırtına yorganını alıp kente göç etmesi durumu bu dönemde pek görülmemiş ve hükümet tarafından teşvik de edilmemiştir. Yine büyük kentlerde köylü kesiminin kent alanlarında dolaşmalarına da yasak getirilmiş ve bir nevi kırsal göçler engellenmek istenmiştir (Özbay & Yücel, 2001: 6-8).

Türkiye’de hükümetlerin uygulamış oldukları zorunlu göç politikaları özet olarak şöyle açıklanabilir:

1- Balkanlar’dan Türk soylu Müslüman ahalinin göçünün teşvik edilmesi, Müslüman olmayan Hristiyan Türkler de dâhil olmak üzere bütün gayrimüslimlerin dışlanması.

2- Sünni-Hanefi-Müslüman olan Rumeli muhacirlerinin gelmelerinin tercih edilmesi; Ortadoğu, Orta Asya ve Afrika’dan gelen Türk-Müslüman ahalinin ise vatandaş olarak benimsenmemesi (Kirişçi, 1999).

II. Abdülhamit’in İslamcılık, Mustafa Kemal Atatürk’ün de laiklik eksenli Türk kimliğinin oluşturulma çabalarında, uygulanmak istenen bu zorunlu göç politikalarının çok önemli rolleri olmuştur. Çünkü Türk-Müslüman kimliğinin korunmasının yanında her iki etmen Avrupa toplumuna karşı kendi kültürünü meydana getirerek güçlü bir toplum yaratmanın anahtarı konumunda olmuştur. Üçüncü bir etmen olarak da “asrılık” ya da “kentli olmak” şartı yer almaktadır. Bu doğrultuda korunmaya muhtaç olan çocukların alınarak askeri okullarda ve kentlerde yaşayan orta sınıf ailelerde yetiştirilmek istenmesi durumları da üç temel ilke olan kentli, Türk ve Sünni olma kuralı çerçevesinde yapılmıştır (Özbay & Yücel, 2001: 8-9).

Bir zamanlar Kuzey Afrika, Ortadoğu, Balkanlar, Macaristan ve Güneydoğu Avrupa’nın çoğunu kapsayan imparatorluktan geri kalan topraklardan oluşan yeni Türk Devleti, imparatorluk bakiyesi olan çatışma içerisindeki bölge, mezhep ve aşiret temelli insan gruplarından oluşmuş ulusal kimlikli bir toplum oluşturmak zorunda kalmıştır. Devlet, Osmanlı’nın imparatorluk geçmişi ile arasına mesafe koyarak bu problemi çözmeyi başarmıştır (Kasaba, 2009, akt. White, 2014: 48-49).

Mustafa Kemal, çoğunluğu Müslüman olan ulusu birleştirmek için ilk başta İslam’ın dilini ve imajını kullanmayı denemiş ama yeni devlete karşı çıkan birkaç dini ayaklanmadan sonra İslami tarikatları yasaklamak ve İslami eğitim kurumlarını

kapatmak zorunda kalmıştır. Yeni devlet, Osmanlı zamanında eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konularında hizmetler sunmuş olan güçlü ve zengin İslami vakıfların görevini üstlenmiştir. Fakat yoksul düşmüş olan devletin gücü, uzunca bir süre bu görevleri yapmaya yetmemiştir. Bu süre zarfında insanlar, temel ihtiyaçlarını aileleri, aşiretleri ya da bir süreden beri el altından hizmet veren dini kurumlar yoluyla sağlamak durumunda kalmıştır (White, 2014: 49).

Yeni Türk Devleti, o sıralarda Avrupa ve Rusya’da popüler olan milliyetçilik düşüncelerinin etkisiyle kendisini dil, kültür ve din itibarıyla homojen olan bir ulus var etmeye veya bu ulusun eskiden var olduğunu ispat etmeye adanmıştır. İlginç bir şekilde Türk kimliğinin yüceltilmesi hakkındaki tartışmalara katılan en önemli kişilerin çoğu kenar veya karma bölgelerden, bazıları ise Rusya’nın Türki bölgelerinden gelmiştir. Türk milliyetçiliğinin en ateşli savunucularından Tekin Alp, Serezli bir Yahudi’ydi. Batılılaşma yanlısı Abdullah Cevdet, Arapkirli bir Kürt idi. Ziya Gökalp, Diyarbakırlı bir yarı Kürt idi ve Sait Nursi, Bitlisli bir Kürt idi Erik J. (Kasaba, 2009, akt, White, 2014: 49-50).

Ziya Gökalp’in yazıları Atatürk ve çevresi üzerinde çok etkili olmuştur. Her ne kadar kendisi Cumhuriyet’in ilanından kısa bir süre sonra ölmüş olsa da fikirleri, Cumhuriyet’in temel ideallerini şekillendirmiştir. Gökalp, belli değerlerle ve örflerle şekillenmiş bir milli kültürün ve Türklere özgü bir İslamiyet anlayışının hayalini kurmuştur. İslam dinini, iman meselesinden ziyade Müslümanları ortak bir eğitim, ahlak ve estetik kültürün içerisinde sosyalleştiren bir inanç dizisi olarak görmüştür. Bu şekilde Türk milletinin; Arap ve Bizans kirliliğinden arındırılmış, ahlakçı ve eşitlikçi kültürden oluşmuş ve özü, Batı hayat tarzı ile uluslararası uygarlık dilinin bir parçası olan teknolojinin yanında var olacağını belirtmiştir. Böyle bir arıtma neticesinde Türkiye’nin, Osmanlı’dan kalan emperyal geçmişini (gayrimüslimlerin ve Türk olmayanların etkisini) de ulusal kimliğin kirlenmesi olarak görmesini sağlayacağını ifade etmiştir (White, 2014: 52).

Türkiye’deki iskân olgusu birden çok içeriği barındırmaktadır. Bazen bir nüfus ve ırkçı uygulama olarak görüldüğü gibi bazen de bir toprak reformu olarak değerlendirildiği olmuştur. Sonuçları ve uygulamaları açısından bakıldığında bu tanıma Doğu Anadolu’daki uygulamalar örnek olarak gösterilebilir. Bölgede toprağı az olan veya hiç toprağı olmayan köylü, iskân uygulamaları kapsamında büyük aşiretlerin olmadığı diğer bölgelere nakledilirken bunlardan boşaltılan yerlere ise göçmenler yerleştirilmiştir (Varlı, 2017: 1750-1751).

Türk tarihi için büyük bir dönüm noktası olan ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan tasfiyesine neden olan göçler, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile artış göstermiş ve Balkan Savaşları ile birlikte ise Türkiye'ye göçmen akın yaşanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yılları boyunca aynı şekilde devam eden ve zorunlu ya da isteğe bağlı olarak gerçekleşmiş olan bu göçler, yeni Türk Devleti'nin temellerinin şekillenmesinde en büyük etkiyi sağlamıştır. Verdiği büyük kurtuluş mücadelesinin ardından kurulmuş olan Türk Devleti, ilk olarak siyasi bağımsızlığını sağlamak için mücadele etmiş ve ayrıca ulus-devlet fikrinin yaşandığı bu dönemde tek milletin hâkim olduğu bir toplum yaratmayı hedeflemiştir. Bu amaç doğrultusunda yıllarca çeşitli sıkıntılara yol açmış olan azınlıkların ülke dışına çıkarılmasına çalışılmıştır. Lozan görüşmelerinde, 30 Ocak 1923 tarihinde “Türk ve Rum Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” imzalanmış ve azınlıkların çoğu sınır dışı edilmiştir (Öksüz & Köksal, 2017: 197).

Genç Türk Devleti, Cumhuriyet ilan edildikten sonra nüfusu artırma politikasının yanında milli emeller doğrultusunda yeni bir insan topluluğu oluşturulmak istemiştir. Yerli ve güçlü toplumun ortaya çıkmasını sağlamak içinde ülke sınırları dışından gelmek isteyen ve millîlik kavramına katkı verecek tüm ırkdaşlara göçleri konusunda büyük destekler verilmiştir (Kalaycı, 2014: 50).

1950 yılına kadar memleketi işlerini yürütmekle görevlendirilmiş olan Cumhuriyet Halk Partisinin programında bulunan ilkeler, 1923 yılından sonra memleketimizde uygulanmaya çalışılan nüfus politikalarının belirlenmesi doğrultusunda da etkili olmuştur (Güriz, 1971: 16).

2.1. 1923-1950 YILLARI ARASINDA GÖREV YAPAN HÜKÜMETLER

Bu dönem içerisinde 18 hükümet görev yapmıştır. İsmet İnönü (7); Celal Bayar, Refik Saydam, Şükrü Saraçoğlu ve Hasan Saka (2); Fethi Okyar, Recep Peker ve Şemsettin Günaltay 1 kez Başbakanlık görevinde bulunmuşlardır.

2.1.1. İsmet İnönü Hükümeti (29 Ekim 1923 – 6 Mart 1924)

Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal tarafından T.B.M.M. Riyaseti Celile'sine yazılan 30 Ekim 1923 tarihli dilekçede Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun ilgili maddesine göre İsmet Paşa Hazretleri'nin intihap olunduğu bildirilmiştir. Mübadele, İmar ve İskân Vekili olarak da İzmir vekili Mustafa Necati (Uğural) Bey görev yapmıştır (Dağlı & Aktürk, 1988: 23).

2.1.2. İsmet İnönü Hükümeti (6 Mart 1924 – 22 Kasım 1924)

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal tarafından T.B.M.M. Riyaseti Celile'sine yazılan 6 Mart 1924 tarihli dilekçede Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun ilgili maddesine göre İsmet Paşa Hazretleri'nin Başvekâlete intihap olunduğu bildirilmiştir. Mübadele, İmar ve İskân Vekili olarak 7 Temmuz 1924 tarihine kadar İzmir vekili Mahmut Celal (Bayar), 22 Kasım 1924 tarihine kadar ise Bursa vekili Refet (Canıtez) Bey görev yapmıştır (Dağlı & Aktürk, 1988: 25).

2.1.3. Ali Fethi Okyar Hükümeti (22 Kasım 1924 – 3 Mart 1925)

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal tarafından T.B.M.M. Riyaseti Celile'sine yazılan 22 Kasım 1924 tarihli dilekçede Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun ilgili maddesine göre TBMM Reisi Ali Fethi Beyefendi Hazretleri'nin Başvekâlete tayin olunduğu bildirilmiştir. Dâhiliye Vekâleti uhdesinde Mübadele, İmar ve İskân işleriyle ilgili olarak 5 Ocak 1925 tarihine kadar Kütahya vekili Mehmet Recep (Peker), 3 Mart 1925 tarihine kadar ise Tekirdağ vekili Mehmet Cemil (Uybadın) Bey görev yapmıştır (Dağlı & Aktürk, 1988: 26; Neziroğlu & Yılmaz, 2013: 96).

Fethi Okyar Hükümetinin programında Dâhiliye bölümünde iskân işleri için yapılacak olanları kısaca şöyle belirtmiştir: Mübadele sonucunda nakil ve iskân işleri tamamlanan muhacirlerin, genel durumları itibarıyla yaşamış oldukları sıkıntılarını çözmek için azami gayret gösterileceğini belirtmiştir. Ayrıca muhacirler için verilecek arazilerin belirlenmesi ve dağıtım işlemlerinin bir an önce tamamlanarak kendilerini üretici hale getirmenin amaçlandığını ifade etmiştir. Ayrıca işgaller nedeniyle yerlerini bırakıp göç eden ve muhacir olarak tanımlanan yerli ahalinin mali ve iktisadi ihtiyaçlarının karşılanacağını dile getirmiştir (Dağlı & Aktürk, 1988: 28).

2.1.4. İsmet İnönü Hükümeti (3 Mart 1925 – 1 Kasım 1927)

Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal tarafından T.B.M.M. Riyaseti Celile'sine yazılan 4 Mart 1925 tarihli dilekçede Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun ilgili maddesine göre İsmet Paşa Hazretleri'nin Başvekâlete intihap olunduğu bildirilmiştir. Mübadele ve İskân işleri, Dâhiliye Vekâleti uhdesinde Sıhhiye Vekili olarak İstanbul vekili Refik (Saydam) Bey tarafından ifa edilmiştir (Dağlı & Aktürk, 1988: 33; Neziroğlu & Yılmaz, 2013: 120).

2.1.5. İsmet İnönü Hükümeti (1 Kasım 1927 – 27 Eylül 1930)

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal tarafından T.B.M.M. Riyaseti Celile'sine

yazılan 1 Kasım 1927 tarihli dilekçede genel seçim nedeniyle İsmet Paşa Hazretleri'nin başkanlığındaki İcra Vekilleri Heyeti'nin istifa ettiğini ve Başvekâlete tekrar Malatya mebusu İsmet Paşa Hazretlerini tayin ettiğini bildirmiştir. Mübadele ve İskân işleri, Dâhiliye Vekâleti uhdesinde Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili olarak İstanbul vekili Refik (Saydam) Bey tarafından ifa edilmiştir (Dağlı & Aktürk, 1988: 35; Neziroğlu & Yılmaz, 2013: 132).

2.1.6. İsmet İnönü Hükümeti (27 Eylül 1930 – 4 Mayıs 1931)

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal tarafından T.B.M.M. Riyaseti Celile'sine yazılan 27 Eylül 1930 tarihli dilekçede Başvekâlete Malatya mebusu İsmet Paşa Hazretlerini tayin ettiğini bildirmiştir. Mübadele ve İskân işleri, Dâhiliye Vekâleti uhdesinde Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olarak İstanbul vekili Refik (Saydam) Bey tarafından ifa edilmiştir (Dağlı & Aktürk, 1988: 39; Neziroğlu & Yılmaz, 2013: 144).

2.1.7. İsmet İnönü Hükümeti (4 Mayıs 1931 – 1 Mart 1935)

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal tarafından T.B.M.M. Riyaseti Celile'sine yazılan 4 Mayıs 1931 tarihli dilekçede, Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 44. maddesinin 2. fıkrasına göre Başvekil İsmet Paşa Hazretleri'nin oluşturmuş olduğu İcra Vekilleri Heyeti listesini tasdik ettiğini bildirmiştir. Mübadele ve İskân işleri, Dâhiliye Vekâleti uhdesinde Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olarak İstanbul vekili Refik (Saydam) Bey tarafından ifa edilmiştir (Dağlı & Aktürk, 1988: 44; Neziroğlu & Yılmaz, 2013: 216).

2.1.8. İsmet İnönü Hükümeti (1 Mart 1935 – 1 Kasım 1937)

Reisicumhur Kemal Atatürk tarafından B.M.M. Yüksek Riyasetine yazılan 1 Mart 1935 tarihli dilekçede Başvekil İsmet İnönü'nün teklifi üzerine yeni İcra Vekilleri Heyeti listesini tasdik ettiğini bildirmiştir. Mübadele ve İskân işleri, Dâhiliye Vekâleti uhdesinde 19 Kasım 1935 tarihine kadar Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği bünyesinde İstanbul vekili Refik (Saydam) Bey tarafından ifa edilmiştir. Bu tarihten sonra İskân işleri tamamen Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği bünyesine alınmış ve görev İstanbul vekili Refik (Saydam) Bey tarafından devam ettirilmiştir (Dağlı & Aktürk, 1988: 48; Neziroğlu & Yılmaz, 2013: 234).

2.1.9. Celal Bayar Hükümeti (1 Kasım 1937 – 11 Kasım 1938)

Reisicumhur Kemal Atatürk tarafından B.M.M. Riyasetine yazılan 1 Kasım 1937 tarihli dilekçede Malatya mebusu İsmet İnönü'nün Başvekâletten istifa ettiğini ve istifasının kabul edilerek Başvekâlete İzmir mebusu Celal Bayar'ın tayin olduğunu; Başvekil Celal Bayar tarafından seçilen İcra Vekilleri Heyeti listesini tasdik ettiğini bildirmiştir. Sıhhat ve İçtimai Muavenet vekili olarak Aydın vekili Hulusi Alataş görev yapmıştır (Dağlı & Aktürk, 1988: 51).

2.1.10. Celal Bayar Hükümeti (11 Kasım 1938 – 25 Ocak 1939)

Reisicumhur İsmet İnönü tarafından B.M.M. Yüksek Reisliğine yazılan 11 Kasım 1938 tarihli dilekçede İzmir mebusu Celal Bayar'ın başkanlığında oluşturulan İcra Vekilleri Heyeti listesinin gönderildiği bildirilmiştir. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olarak Aydın vekili Hulusi Alataş görev yapmıştır (Dağlı & Aktürk, 1988: 84).

2.1.11. Refik Saydam Hükümeti (25 Ocak 1939 – 3 Nisan 1939)

Reisicumhur İsmet İnönü tarafından B.M.M. Yüksek Reisliğine yazılan 25 Ocak 1939 tarihli dilekçede İstanbul vekili Refik Saydam'ın başkanlığında oluşturulan İcra Vekilleri Heyeti listesinin gönderildiği bildirilmiştir. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olarak Aydın vekili Hulusi Alataş görev yapmıştır (Dağlı & Aktürk, 1988: 88).

2.1.12. Refik Saydam Hükümeti (3 Nisan 1939 – 9 Temmuz 1942)

Reisicumhur İsmet İnönü tarafından B.M.M. Yüksek Reisliğine yazılan 3 Nisan 1939 tarihli dilekçede B.M.M.'nin yeniden seçim nedeniyle İcra Vekilleri Heyeti'nin istifası kabul edilmiş ve yeni Heyetin yine İstanbul vekili Refik Saydam'ın başkanlığında oluşturulmasının uygun görüldüğü bildirilmiştir. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olarak Aydın vekili Hulusi Alataş görev yapmıştır (Dağlı & Aktürk, 1988: 93).

2.1.13. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti (9 Temmuz 1942 – 9 Mart 1943)

Reisicumhur İsmet İnönü tarafından B.M.M. Reisliğine yazılan 9 Temmuz 1942 tarihli dilekçede İcra Vekilleri Heyeti'nin İzmir mebusu Şükrü Saraçoğlu'nun başkanlığında oluşturulmasının uygun görüldüğü bildirilmiştir. İskân işleri, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti uhdesinde İskân Umum Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olarak Aydın mebusu Hulusi Alataş görev yapmıştır (Dağlı & Aktürk, 1988: 97).

2.1.14. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti (9 Mart 1943 – 7 Ağustos 1946)

Reisicumhur İsmet İnönü tarafından B.M.M. Reisliğine yazılan 15 Mart 1943 tarihli dilekçede Başvekil Şükrü Saraçoğlu tarafından teklif edilen İcra Vekilleri Heyeti listesinin uygun görüldüğü bildirilmiştir. İskân işleri, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti uhdesinde İskân Umum Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olarak 19 Ocak 1945 tarihine kadar Aydın mebusu Hulusi Alataş, bu tarihten sonra ise Bursa mebusu Sadi Konuk görev yapmıştır (Dağlı & Aktürk, 1988: 107).

2.1.15. Recep Peker Hükümeti (7 Ağustos 1946 – 10 Eylül 1947)

Reisicumhur İsmet İnönü tarafından B.M.M. Başkanlığına yazılan 7 Ağustos 1946 tarihli dilekçede Başbakan Recep Peker tarafından teklif edilen Bakanlar Kurulu listesinin uygun görüldüğü bildirilmiştir. İskân işleri, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı uhdesinde İskân Umum Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak Denizli mebusu Behçet Uz görev yapmıştır (Dağlı & Aktürk, 1988: 117).

2.1.16. Hasan Saka Hükümeti (10 Eylül 1947 – 10 Haziran 1948)

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından T.B.M.M. Başkanlığına yazılan 10 Eylül 1947 tarihli dilekçede Başbakan Hasan Saka tarafından teklif edilen Bakanlar Kurulu listesinin uygun görüldüğü bildirilmiştir. İskân işleri, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı uhdesinde İskân Umum Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak Denizli mebusu Behçet Uz görev yapmıştır (Dağlı & Aktürk, 1988: 137).

2.1.17. Hasan Saka Hükümeti (10 Haziran 1948 – 16 Ocak 1949)

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından T.B.M.M. Başkanlığına yazılan 10 Haziran 1948 tarihli dilekçede Başbakan Trabzon Milletvekili Hasan Saka tarafından Anayasa'nın 44. maddesine göre seçilen Bakanlar Kurulu listesinin uygun görüldüğü bildirilmiştir. İskân işleri, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı uhdesinde İskân Umum Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak Maraş Milletvekili Kemâli Bayazıt görev yapmıştır (Dağlı & Aktürk, 1988: 143).

2.1.18. Şemsettin Günaltay Hükümeti (16 Ocak 1949 – 22 Mayıs 1950)

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından T.B.M.M. Başkanlığına yazılan 16

Ocak 1949 tarihli dilekçede Başbakan Sivas milletvekili Şemsettin Günaltay tarafından Anayasa'nın 44. maddesine göre hazırlanan Bakanlar Kurulu listesinin uygun görüldüğü bildirilmiştir. 24 Mart 1950 tarihine kadar Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı ve Maraş Milletvekili Kemâlî Bayazıt tarafından yürütülen iskân işleri, bu tarihten sonra Tarım Bakanlığı uhdesinde faaliyet gösteren Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğüne yerine getirilmiştir. Tarım Bakanı olarak Ali Cavit Oral görev yapmıştır (Dağlı & Aktürk ,1988: 148; Neziroğlu & Yılmaz, 2013: 678).

Tablo 2:

1923-1950 Yılları Arası Göç ve İskân İşleriyle İlgilenen Bakanlıklar, Kurumlar ve Görevli Bakanlar

İlgili Bakanlık	İlgili Kurum	Görevli Bakan	Görev Süresi
Mübadele, İmar ve		Mustafa Necati	29 Ekim 1923
İskân Vekâleti		(Uğural) Bey - İzmir	6 Mart 1924
Mübadele, İmar ve		Mahmut Celal (Bayar)	6 Mart 1924
İskân Vekâleti		Bey - İzmir	7 Temmuz 1924
Mübadele, İmar ve		Refet (Canıtez) Bey -	7 Temmuz 1924
İskân Vekâleti		Bursa	22 Kasım 1924
Dâhiliye Vekâleti	Mübadele, İmar ve	Mehmet Recep (Peker)	22 Kasım 1924
uhdesinde	İskân İşleri	Bey - Kütahya	5 Ocak 1925
Dâhiliye Vekâleti	Mübadele, İmar ve	Mehmet Cemil	5 Ocak 1925
uhdesinde	İskân İşleri	(Uybadın) Bey -	3 Mart 1925
		Tekirdağ	
Dâhiliye Vekâleti	Mübadele ve İskân	Refik (Saydam) Bey -	3 Mart 1925
uhdesinde	İşleri	İstanbul	1 Kasım 1927
Sıhhiye Vekâleti			
Dâhiliye Vekâleti	Mübadele ve İskân	Refik (Saydam) Bey -	1 Kasım 1927
uhdesinde	İşleri	İstanbul	27 Eylül 1930
Sıhhiye ve Muavenet-i			
İçtimaiye Vekâleti			
Dâhiliye Vekâleti	Mübadele ve İskân	Refik (Saydam) Bey -	27 Eylül 1930
uhdesinde	İşleri	İstanbul	4 Mayıs 1931
Sıhhat ve İçtimai			
Muavenet Vekâleti			
Dâhiliye Vekâleti	Mübadele ve İskân	Refik (Saydam) Bey -	4 Mayıs 1931
uhdesinde	İşleri	İstanbul	1 Mart 1935
Sıhhat ve İçtimai			
Muavenet Vekâleti			
Dâhiliye Vekâleti	Mübadele ve İskân	Refik Saydam -	1 Mart 1935
uhdesinde	İşleri	İstanbul	19 Kasım 1935

Sihhat ve İçtimai					
Muavenet Vekâleti					
Sihhat ve İçtimai			Refik Saydam	-	19 Kasım 1935
Muavenet Vekâleti			İstanbul		1 Kasım 1937
Sihhat ve İçtimai			Ahmet Hulusi Alataş	-	1 Kasım 1937
Muavenet Vekâleti			Aydın		11 Kasım 1938
Sihhat ve İçtimai			Ahmet Hulusi Alataş	-	11 Kasım 1938
Muavenet Vekâleti			Aydın		25 Ocak 1939
Sihhat ve İçtimai			Ahmet Hulusi Alataş	-	25 Ocak 1939
Muavenet Vekâleti			Aydın		3 Nisan 1939
Sihhat ve İçtimai			Ahmet Hulusi Alataş	-	3 Nisan 1939
Muavenet Vekâleti			Aydın		9 Temmuz 1942
Sihhat ve İçtimai	İşkân	Umum	Ahmet Hulusi Alataş	-	9 Temmuz 1942
Muavenet Vekâleti	Müdürlüğü		Aydın		9 Mart 1943
Sihhat ve İçtimai	İşkân	Umum	Ahmet Hulusi Alataş	-	9 Mart 1943
Muavenet Vekâleti	Müdürlüğü		Aydın		19 Ocak 1945
Sihhat ve İçtimai	İşkân	Umum	Sadi Konuk - Bursa		19 Ocak 1945
Muavenet Vekâleti	Müdürlüğü				7 Ağustos 1946
Sağlık ve Sosyal	İşkân	Umum	Behçet Uz- Denizli		7 Ağustos 1946
Yardım Bakanlığı	Müdürlüğü				10 Eylül 1947
Sağlık ve Sosyal	İşkân	Umum	Behçet Uz- Denizli		10 Eylül 1947
Yardım Bakanlığı	Müdürlüğü				10 Haziran 1948
Sağlık ve Sosyal	İşkân	Umum	Kemali Bayazıt	-	10 Haziran 1948
Yardım Bakanlığı	Müdürlüğü		Maraş		16 Ocak 1949
Sağlık ve Sosyal	İşkân	Umum	Kemali Bayazıt	-	16 Ocak 1949
Yardım Bakanlığı	Müdürlüğü		Maraş		24 Mart 1950
Tarım Bakanlığı	Toprak ve İskân İşleri		Ali Cavit Oral - Maraş		24 Mart 1950
	Genel Müdürlüğü				22 Mayıs 1950

Kaynak: Tablo, yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.2. Hükümetlerin İç Göç Politikaları Kapsamında Yapmış Olduğu İdari ve Yasal Düzenlemeler

1923-1950 yılları arasında görev yapmış olan CHP Hükümetleri dönemi içerisinde iç göç ve iskân politikaları kapsamında birçok idari ve yasal düzenleme yapılmıştır. Yapılan idari düzenlemeler vasıtasıyla göç ve iskân işleri belirli bir düzen içerisinde gerçekleştirilmeye çalışılırken göç eden kişilerin de bir an öce tüm ihtiyaçlarının karşılanması için büyük çaba gösterilmiştir.

2.2.1. İç Göç Politikalarına Yönelik Yapılan İdari Düzenlemeler

Göçmenlerin göç ve iskân işlemleri, Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar Bâb-ı Âli'nin eyaletlere göndermiş olduğu fermanlara göre gerçekleşmiştir. Ülkeye gelen göçmenlerin başvuruları üzerine kendilerine para ve malzeme yardımı yapılmıştır. 1859 yılına kadar Şehremaneti tarafından yürütülen göçmenlerin göç ve iskân işlemlerinde, Kırım Savaşı'nın ardından göçlerin çok hızlı bir şekilde artış göstermesi ve Şehremaneti'nin bu sorunun çözümünde yeterli olamayışı sonucunda değişikliğe gidilmiştir. Devlet, göç ve iskân sorunlarıyla yeteri derecede ilgilenilecek ve kalıcı çözümler getirecek bir komisyon kurulmasına ilişkin yasa çıkartmıştır (Doğanay, 1997: 195).

Balkan Savaşları'ndan sonra yaşanan büyük göçler neticesinde var olan örgütlenmelerle sorunların çözülemeyeceği anlaşıncı, 1913 yılında İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi hazırlanmış ve bu doğrultuda İskân-ı Aşairin ve Muhacirin Müdüriyeti kurularak sorumluluğu Dâhiliye Nezareti'ne verilmiştir. "Aşiretlerin tüm ihtiyaçlarının karşılanması, dışarıdan gelecek göçmenlerin sevk, iâşe ve iskân işlemlerinin yapılması ve Osmanlı topraklarından dışarıya doğru yaşanabilecek göçlerin engellenmesi" gibi işler, müdüriyetin görevleri arasında yer almıştır (A. Yıldırım, 2004: 7).

İlk dönemlerdeki gibi olmasa da yeni yerleşim merkezleri oluşturma çabaları yeniden başlatılmıştır. Çünkü bu defa, yerini yurdunu terk edip gelen nüfus için ya mevcut köyler ile kasabalarda iskân uygulamalarını yapılması ya da yeni tesis edilecek olan köy, kasaba ve şehirler olmalıdır. Nitekim devlet, bu iş için İskân-ı Muhacirin Komisyonu adlı yeni sayılabilecek bir müessese oluşturmuştur. Bu komisyon, XX. yüzyıla kadar faaliyetine devam etmiştir. Kırım, Balkanlar ve Kafkasya'nın elden çıkmasıyla birlikte buralardaki Türk-Müslüman nüfus ana yurda dönmüş ve Anadolu'da çeşitli yerlere iskân edilmiştir (H. Arslan, 2001: 257).

Bu yasayla birlikte ile "İskân-ı Muhacirin Komisyonu" adıyla kurulmuş ve göçmenlerin yerleştirilmesine ilişkin tüm işlemlerin yürütülmesiyle görevlendirilmiş olan bu kurum, daha sonra "Muhacirin ve Aşair Müdüriyeti Umumiyesi" adıyla Cumhuriyet'in ilanına kadar görevini sürdürmüştür (O. Arı, 1960: 7). Bu komisyon tarafından gerçekleştirilmiş işlemler neticesinde çok sayıda göçmen Sivas, Amasya, Tokat, Aydın, İçel, Adana, Bursa, Adapazarı, İzmit ve Çankırı çevresine yerleştirilmiştir (Doğanay, 1997: 195,196).

II. Meşrutiyet döneminde Balkan Savaşları sonucunda meydana gelmiş olan göç işlemleriyle ilgilenmek üzere Muhacirin ve Aşair Müdüriyeti Umumiyesi adlı kurum oluşturulmuş ve Cumhuriyet dönemine kadarki bütün göçmen işleriyle

ilgilenmiştir. Genel müdürlük, 8 Haziran 1921 tarihinde çıkarılmış olan 929 Sayılı nizamnameyle Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti' ne bağlanmıştır. 13 Ekim 1923 tarihli ve 352 sayılı kanun çerçevesinde Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurularak göç ve iskân işleri, bu bakanlığa devredilmiştir. 1942 yılına kadar bu vekâlet tarafından yapılan iskân işlemleri, 11 Aralık 1942 tarih ve 529 sayılı kanunla Dâhiliye Vekâletine bağlı olarak kurulmuş olan İskân Umum Müdürlüğü bünyesinde faaliyetlerine devam etmiştir (Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü Çalışmaları, 1955: 52). İskân Umum Müdürlüğü de çalışmalarını günümüze kadar devam ettirmiştir (Kalaycı, 2014: 31-32).

Göç meselesi, tek bir vekâletin veya genel müdürlüğün altından kalkabileceği bir iş değildir. Göç meselesi, doğrudan ilgili vekâletin veya genel müdürlüğün koordinasyonunda birçok vekâletin iş birliği ile çözülebilecek büyük bir organizasyonu gerektirmiştir. Bu sebeple göç ve iskân işlerinin sorumluluğu Dâhiliye Vekâletinin uhdesindeyken bile göçmenlerle ilgili meselelerde her vekâlet kendi yetki alanıyla ilgili meselelerden birinci dereceden sorumludur. Göçmenlerin ülke güvenliğini tehdit edip etmeyeceği ile ilgili olarak Milli Müdafaa Vekâleti görevliyen uluslararası herhangi bir soruna yol açıp açmayacağı veya Türkiye'nin dış politikasını nasıl etkileyeceği ile ilgili olarak Hariciye Vekâleti sorumlu tutulmuştur. Göçlerin mali bilançosu ile ilgili Maliye Vekâleti; iskân bölgelerinin imarı ile ilgili Nafia Vekâleti; sağlık durumlarıyla ilgili Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti; Türkiye'ye girişleriyle ilgili Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti; üretici hale getirilmesiyle olarak da ilgili Ziraat Vekâleti sorumlu olmuştur (Uzman, 2018: 63-64).

Kuruluş döneminde iç iskânla ilgili bazı işlemlerin “sosyal yardım” olarak kabul edilmesi nedeniyle, Sıhhat ve İctimai Muavenet Bakanlığı tarafından yürütülmüştür. İskân işlemlerinde yerleşme işlemleri tamamlanıp dağıtım çalışmaları bittikten sonra tarımsal üretimin sürdürülmesinin gerekliliği nedeniyle, kuruluşundan sonra önce 1945 yılında Tarım Bakanlığı'na, daha sonra ise 1958 yılında İmar ve İskân Bakanlığı'na bağlı Toprak İskân İşleri Genel Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. Bütün yerleştirme ve yardımlar, iskân edilenlerin uzun bir dönem tarımsal üretime devam etmesi, toprağı işlemesi ve toprakları terk etmemesi şartına bağlanmış ve karşılıksız olarak yapılmıştır. Ancak bir süre sonra nüfusun artması, toprağın kıtlaşması ve değer kazanması ile birlikte iskân kurumu aracılığıyla yapılan yerleştirmelerde borçlanma esası getirilmeye başlanmıştır (Erder, 2018: 207).

2.2.1.1. Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin Kurulması

Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti ihdasına dair 352 sayılı kanun adıyla 13 Teşrinievvel 1339 (13 Ekim 1923 Cumartesi) tarihinde Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştur (TBMM ZC, De: 2, C: 2, B: 35, s. 621).

Kanunun görüşülmesi esnasında Mübadele ve İmar Müdüriyeti Umumiyesi Teşkilat Kanunu'nu gerektiren sebepler açıklanmıştır. Açıklamada yapılması arz edilen önemli mübadele emrinin gerek mübadeleye tâbi olan ahaliyi İslamiyeyi birçok mahrumiyetten ve zorluklardan korumak gerekse bu önemli emri memleketin yararlı ekonomisiyle bağdaştırmak için mevcut olan vekâletlerin dışında ayrı bir teşkilat kurulması zorunlu hale gelmiştir. Muhacirin işleriyle ilgilenmekte olan Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletinin yeterli personele sahip olmaması ve araçların sınırlı olması gibi nedenlerden dolayı bu işlerin yapılamayacağı durumu ortaya çıkmıştır. Bu durum nedeniyle İcra Vekilleri Heyetine bağlı olmak ve imar işleriyle de ilgilenmek üzere yeni bir genel müdürlüğün kurulması gerekmiştir.

Memleketin işgal edilen bölgeleri de mübadele mıntıkaları içerisinde yer almıştır. Gerek bu mıntikalar kapsamında kalan ve mübadillerle birlikte iskân edilecek olanlar gerekse de bu mıntikalar dışından bulunup harap olan yerlerin tamiri için alınan tedbirlerin yerli halk ile birlikte mübadele ahalisini de aynı derecede ilgilendirdiği bilinmektedir. Bu nedenle söz konusu tedbirlerin aynı teşkilatla idaresi gerekmektedir. İşte bu teşkilatın yani Mübadele ve İmar Müdüriyeti Umumiyesinin esas görevi mübadiller ile muhacirlerin iskân edilmeleriyle ilgili işlemler ile memleket içerisinde işgale uğramış ve harap olmuş bölgelerin yenide imar edilmesini sağlamaktır. Bu nedenle müdürlük içerisinde İskân ve İmar müdüriyetleri adında iki müdüriyet ve bir evrak müdüriyeti kurulmuştur.

İskân Müdüriyetinin çalışma alanına giren dâhili, harici, idari, adli, askeri, iktisadi, mali fenni ve sıhhi konularla ilgilenmek üzere 7 şube oluşturulmuştur. Birinci Şube; mübadele yoluyla gelenlerin iskân mıntikalarına nakillerini, buralarda dağıtılmalarını, iaşelerini ve iskânlarını sağlamak için memurları belirlemekle görevlidir. İkinci Şube; mübadeleyle ilgili olarak kurum ve kuruluşlarla yapılacak yazışmalardan sorumludur. Üçüncü Şube; iskân mıntikalarının düzenlenmesinden ve askeri araçlarla yapılacak nakliyelerin yazışmalarından sorumludur. Dördüncü Şube; mübadeleyle gelecek ahalinin nakledilmesinde kullanılacak olan gerekli vapur ve şimendifer şirketleri ile ilgili gerekli yazışmaları yapmakla yükümlüdür. Beşinci Şube;

muhacirlerin üretici duruma getirilmesi için zirai ve iktisadi faaliyet sahalarını belirlemek ve Ziraat Bankası'nın muhacirlere yardımlarını sağlamakla görevlidir. Altıncı Şube; İaşe, nakliyat, zirai ve sınai alet ve edevatı kayıt altına almak ve korumak ile bunlarla ilgili gerekli yazışmaları yapmakla yükümlüdür. Yedinci Şube; muhacirlerin genel durumları ile sağlık durumlarını takip ve temin etmekle görevlidir. Ayrıca Hayat şartları ile sağlık durumları ile ilgili tüm yazışmaları yapar (TBMM ZC, De: 2, C: 2, B: 35, s. 622).

Göç, sevk ve iskânın belirlenen mevzuata uygun yürütülmesinde ihdas edilen kurumlar birinci derecede sorumlu olmuştur. Türkiye'nin göç politikalarını uygulayan teşkilatlar, dönemlere ve şartlara göre değişmiştir. Bu mesele önce Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti uhdesinde yürütülmüştür. Daha sonra görevini tamamladığı düşünülen vekâlet ilga edilmiş ve görevini genel müdürlüklere bırakmıştır. Bununla birlikte her vekâletin göç konusunda bir sorumluluğu olmuştur (Uzman, 2018: 28).

Mübadillerin sevk ve iskânını sağlamak; I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele döneminde harap olan yerlerin imar işlerini yapmak üzere kurulan bu vekâletin görev ve yetkileri, 8 Kasım 1923 tarihinde kabul edilen 368 sayılı Mübadele, İmar ve İskân Kanunu ile belirlenmiştir. Vekâlet, 1912 yılından beri herhangi bir yere yerleştirilememiş olan göçmen, sığınmacı, konargöçer aşiretler ile daha sonraki süreç içerisinde hükümetler tarafından ülkeye gelmeleri kabul edilecek olan göçmenlerin yerleştirilme işlemlerini yapmıştır. Yine işgale uğramış ve evleri yıkılmış olan yöre halkını yerleştirmek; onların refahlarını sağlamak, yerleşme alanlarını belirlemek, ülkenin yıkıma uğramış yörelerinin onarım koşullarını hazırlamak ve sağlamakla görevlendirilmiştir (Uzman, 2018: 29).

8 Kasım 1923 tarihinde 20 maddeden meydana gelmiş olan Mübadele, İmar ve İskân Kanunu çerçevesinde Türkiye'de, 10 iskân mıntıkası belirlenmiş ve bu doğrultuda şehirlerde İmar ve İskân müdürlükleri tesis edilmiştir (Öksüz & Köksal, 2017: 197).

Göçmenler genellikle meslekleri veya sanatlarıyla uğraşabilecekleri işler ile geldikleri bölgelerin iklim koşullarına benzer özelliklere sahip bölgelere iskân edilmeye çalışılmışlardır. İstatiksel veriler ışığında göçmenlerin genellikle Ege, Marmara, Karadeniz, İç Anadolu ve Akdeniz bölgelerine yoğun olarak yerleştirildiği görülmüştür. Mübadillerin yerleşimlerinin yapıldığı ilk yerler İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, İzmir, Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Manisa, Niğde, Samsun gibi

iller olmuşken sonraki yıllarda diğer Balkan göçmenleri de buralara iskân edilmişlerdir (Öksüz & Köksal, 2017: 199).

2.2.1.2. Mübadele ve İskân Vekâletinin Görevine Son Verilmesi ve

Yetkilerinin Dâhiliye Vekâletine Devredilmesi

Cumhuriyet döneminin başlangıcında, 11 Aralık 1924 tarihli ve 529 sayılı “Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin Lağvıyla Vezâifinin Dâhiliye Vekâletine Devri Hakkında Kanun” ile Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kaldırılmış ve görevleri Dâhiliye Vekâletine bağlı olan “İskân Müdüriyeti Umumiyesi” tarafından yerine getirilmiştir. 1935 yılına kadar Dâhiliye Vekâletine bağlı olarak görev yapmış olan bu teşkilat, 18 Kasım 1935 tarihli ve 2849 sayılı “İskân İşlerinin Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekillğine Devrine ve Ayrı Bir Bütçe ile İdare Olunmasına Dair Kanun” ile artık Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti bünyesinde görev yapmıştır (Başa, 2016: 106).

Yapılan müzakereler sırasında söz alan Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya konuşmasında muhacirler için yapılan işlemler hakkında bilgi vermiş ve ayrıca yapılacak düzenlemenin Dâhiliye Vekâletine getirdiği kolaylıklar üzerinde durmuş ve şöyle açıklamalarda bulunmuştur:

“Kanunun gerekçesi olarak muhacir işlerinin daha hızlı çözülmesi için muhacirlerle ilgili işlemlerin ikiye ayrılıp politika kısmının Dâhiliye Vekâletine ve işin sosyal yardım işlerinin de Sıhhiye Vekâletine verilmesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir. İskân işinin nakil, iskân ve iâşe kısımlarının teknik olarak doğrudan doğruya Sıhhat Vekâletine görev alanına girdiğinden dolayı o vekâlete devredilmesinin ve işlemlerin teknik yollardan yürütülmesinin daha uygun olacaktır. Bireysel veya toplu olarak muhacirlerin işlemlerinin yine siyasi durumla ilgili olduğundan muhacirlerin toplu bir halde geldikleri takdirde Heyet-i Umumiye tarafından tümünün geliş kabul edileceği için Dâhiliye Vekâleti kimin nereye gideceği hakkında bilgi sahibi olur (...) Cumhuriyet devrinde yani 1923’ten bugüne kadar memlekete yaklaşık 660.000 muhacir gelmiştir. Gelen muhacirlerin 400 bin kadarı da mübadeleyle yurda gelmiştir. Geri kalan göçmenler ise kendi istek ve talepleri neticesinde kabul edilen ırkdaşlarımızdır. Muhacir işlemleri ilk zamanlarda Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti tarafından icra edilmiştir. 1923 yılında mübadele anlaşmasının imzalanmasıyla birlikte Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştur. Bir seneden fazla görev yapan bu vekâlet, mübadele işlemlerinin tamamlanması üzerine kaldırılmış ve görev ve yetkileri Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi’ne devredilmiştir. 1929 yılına kadar görev yapan ve bu tarih itibarıyla kaldırılan bu müdüriyetin yerine Nüfus Müdüriyeti Umumiyesi kurulmuştur. 1929 yılından 1934 yılına kadar muhacir işlemleri bu müdüriyet tarafından görülmüştür. Devlet bütçesinin yetersiz oluşu ve bu dönemde ortaya çıkan Dünya krizi nedeniyle muhacir

işlemleri için yeteri kadar bütçe ayrılamamıştır. 1934 yılı Mayıs ayından itibaren muhacir işlemleri yeniden düzen içinde yapılmaya devam edilmiş ve Rumeli bölgesinden gelen ırkdaşlarımız tekrardan Rumeli ve Trakya bölgelerine yerleştirilmeye başlanmıştır (...) İskân Kanunu'nu iki kısma ayırdık. İlk kısmı, doğrudan doğruya politika ve kültür işleriyle ilgilidir ve bu işler Dâhiliye Vekâletine bırakılmıştır. Kanunun ikinci kısmı ise nakil, iskân ve iaşe işlerini kapsamaktadır ve bununla ilgili görev ve yetkiler de Sıhhiye Vekâletine aittir” (Başa, 2016: 107).

529 sayılı Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin kaldırılmasıyla görevlerinin Dâhiliye Vekâletine bırakılması hakkındaki kanun 11 Aralık 1924 Perşembe günü kabul edilmiştir. Bu kanunla iskân işleri ile ilgili görev ve yetkiler, Dâhiliye Vekâletine bağlı İskân Müdüriyeti Umumiyesi tarafından yerine getirilir (TBMM ZC, De: 2, C: 11, B: 20, s. 88).

Antalya Milletvekili Saki Bey kanunun 5. maddesinde yer alan bu kanunun uygulanmasından İcra Vekilleri Heyeti sorumludur ibaresinin nedenini şöyle açıklamıştır: “Esasen bu Müdüriyet-i Umumi’ ye verilen görevlerin birçok vekâletlerle ilgisinin olması nedeniyle bu görev, encümen tarafından İcra Vekilleri Heyeti’ne verilmiştir”. Meclis’teki oylamaya katılan vekil sayısı 149’dur. Oylama sonucunda 89 kabul, 43 ret ve 17 tarafsız oy çıkmıştır (TBMM ZC, De: 2, C: 11, B: 20, s. 88-89).

2.2.1.3. İskân İşlerinin Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletine

Devredilmesi

“İskân işlerinin Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliğine devrine ve ayrı bir bütçe ile idare olunmasına” dair 19 Kasım 1935 Salı günü kabul edilen 2849 sayılı kanunun 1. maddesine göre 2510 sayılı İskân Kanunu; 2502 sayılı Kars vilayeti ile Bayazıt, Erzurum ve Çoruh vilayetlerinin bazı kısımlarına muhacir ve sığınmacıların yerleştirilmesi ve yerli çiftçilerin topraklandırılması; 1771 sayılı Mübadele ve tefviz işlerinin kesin olarak tasfiyesi ve bitirilmesi; 1331 sayılı Mübadil, gayrı mübadil, muhacir ve diğerleri hakkında kanunlara göre dağıtılması veya adiyen verilen gayrimenkul malların tapuya kaydedilmesi; 716 sayılı borçlanma ve 488 sayılı mübadeleye tâbi ahaliye verilecek gayrimenkul mallar hakkındaki kanunlar ve bu kanunların ekleri ve düzeltilmiş son halleri ile Dâhiliye Vekilliğine verilmiş olan görev ve yetkiler Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliğine devredilmiştir (TBMM ZC, D: 5, C: 6, B: 3, s. 12; T.C. RG 21.11.1935, S: 3162).

2. madde: Birinci madde ile Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekilliğine devredilen vazifeleri yapmak için vekilliğe bağlı olmak ve genel işleyiş dâhilinde ayrı bir bütçe ile idare edilme üzere İskân Umum Müdürlüğü kurulmuştur.

3. madde: Muhacir ve mültecilere ait olup Dâhiliye Vekilliğinde bulunan genel işleyiş ve yazışma dosyaları bu kanunun kabul edilmesiyle birlikte Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekilliğine devredilmiştir (T.C. RG 21.11.1935, S: 3162).

2.2.2. İç Göç Politikalarına Yönelik Çıkarılan Yasal Düzenlemeler

İcra Vekilleri Heyeti'nin 17 Temmuz 1923 tarihinde çıkarmış olduğu bir kararname ile göç ve iskân edilmesi düşünülen mübadillerin gelecekleri yerler ile sevk olunacakları bölgeler ve bu zaman içerisindeki tüm işlerinin sağlanması gibi konular karara bağlanmış ve Anadolu coğrafyası, 8 iskân bölgesine ayrılmıştır (İskân Tarihçesi, 1932: 17). Vekâletin kurulması ile yeni bir düzenleme daha yapılarak iskân bölgeleri 10'a çıkarılmıştır (K. Arı, 2009: 53). 11 Aralık 1924 tarihinde İskân Vekâleti kaldırılarak yerine İskân Genel Müdürlüğü kurulmuş ve bu müdürlük İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak görevini sürdürmüştür (Yürektürk, 2018: 1221).

“1921 ile 1929 yılları arası bütçelerinden iskân işlerine toplam 28.018.352 lira ayrılmış olup bu paranın 16.871.876 lirası işlemler için harcanmıştır. Bu tarihler arasında Türkiye toprakları içerisinde 499.239 mübadil, 172.312 harikzede, 35.936 mülteci, 18.430 yerli ahali iskâna tâbi tutulurken yine 2.774 kişi de doğudan batıya nakledilmiştir. Yine bu dönemde geçici olarak iskân edilmiş şahıslara 88.700 hane, 5.000.000 dönüm arazi, bağ ve bahçe ile birlikte 4.300.000 adet zeytin, incir ve diğer meyve ağacı verilmiştir. Ayrıca yapılan yardımlar arasında 7.618.000 kilo tohumluk zahire, 27.501 adet pulluk, 41.253 adet çeşitli türlerden zirai alet, 12 adet traktör, 19.070 kilo kükürt ve göztaşı, 22.994 baş çift hayvan ile 15.238 lira sermaye de bulunmuştur (Yürektürk, 2018: 1222).

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki olağanüstü yerleşme sorunlarının durulmasının ve kısmen çözümlenmesinden sonra 1923 yılında çıkarılan 368 sayılı Mübadele, İmar ve İskân Kanunu kapsamında yapılan çalışmalar neticesinde edinilen tecrübeler ışığında yeni İskân Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunun amacı ülkeye gelecek göçmenler ile birlikte ülke içerisindeki göçebe halde yaşayan aşiretlerin, sağlıklı ve uygun olmayan koşullarda yaşayan kesimlerin, orman içi bölgelerde dağınık bir şekilde yerleşmiş olan ahalinin kırsal ve kentsel alanlarda kalıcı olarak iskânlarının yapılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda iskân edilmeye zorlanan ailelere arazi

verilmesinin yanında işyeri açılması, çift hayvanı, tohumluk ve alet-edevat ihtiyaçlarının giderilmesi ve işlerini yapabilmeleri için gerekli olan sermayenin de verilmesi kanun kapsamında belirlenmiştir. Yine bu dönem içerisinde konut ve kent probleminden başka vatandaşların sağlıklı koşullarda yerleşmelerinin yapılmasına da öncelik verilmiştir (Aksu, 1999: 30).

885 sayılı İskân Kanunu'nda belirtilmiş olan sağlık işleriyle ilgili maddeler değişen ve gelişen koşulların da dikkate alınmasıyla birlikte 1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı İskân Kanunu'nda iskân işlemleri için yeni düzenlemeler yapılmıştır. İskân Kanunu'nun temizlik bilgisi ve halk sağlığına ilişkin maddeleri nedeniyle bu konuyla ilgili görevler 1935 yılında çıkarılan 2849 sayılı kanunla birlikte Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde kurulmuş olan İskân Umum Müdürlüğü'ne devredilmiştir. 1947 yılında çıkarılan 5098 sayılı kanunla birlikte İskân Kanunu'nun bazı maddeleri değişikliğe uğrarken bazı maddeleri ise kaldırılmıştır. Yine İskân Kanunu'na bazı maddeler ve fıkraların eklenmesi de yapılmıştır. İskân ve yapılaşma alanlarında ve sağlık koşullarında yaşanan pozitif gelişmeler ışığında 1950 yılında çıkarılan 5613 sayılı kanunla birlikte iskâna ilişkin yetki ve görevler yeni kurulmuş olan Toprak İskân Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir (Aksu, 1999: 35-36).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, özellikle Tanzimat'tan itibaren devleti ayakta tutabilmek için yapılmak zorunda kalınan ıslahat hareketinden inkılap hareketine geçiş şeklindeki tutum, önce devletin niteliğini değiştirme konusunda kendini göstermiş, bu nitelik değişikliği ise hukuk ve devrimi birlikte ele almakla olmuştur. Tanzimat'tan itibaren Arazi Kanunu'ndan Basın Kanunu'na, Ceza Hukuku'ndan Aile Hukuku'na kadar geniş bir alanda reform ve ıslahatlar yapılmış, ancak bunlar yeni bir devlet ve toplum oluşturacak şekilde devrimci nitelikte hukuksal devrimler olmamıştır. Hukuk alanında devrim, Türk devrimi ile mümkün olmuştur. Cumhuriyetin ilk 15 yıllık devrimci döneminde yapılmak istenen her yenilik bir boşluğu doldurur niteliktedir ve bazı hedefleri vardır. Bu yolda izlenen yöntem eski sistem yerine yeni sistemdir. Eskiden yeniye geçilirken, ilk yıllarda genellikle önce eski sistemi temsil eden kurum yasal olarak kaldırılıp sonra bunun yerine yenisi kurulmuştur. Bu değişiklikler, ülkenin gereksinimlerine göre yapıldığından önceki kurumun yerini alma amacı değil, eskisi işlevi yitirdiğinden onun Cumhuriyet rejimi olmasıyla ki, yeni bir düzenin unsuru olma işlevi vardır (Oral, 2016: 157).

2.2.2.1. Cumhuriyet'in İlanı Öncesinde Yapılan Yasal Düzenlemeler

Cumhuriyet ilan edilmeden önce göç ve iskân uygulamaları kapsamında 4 yasal düzenleme yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren ülkeye yönelmiş olan dış göçler ile birlikte I. Dünya Savaşı'nda Rus istilasına uğramış Doğu Bölgesi ile Yunan işgaline maruz Batı Bölgesi mültecilerinin ülke içerisindeki göç ettirilme ve yerleştirilme işlemleri hakkında çalışmalarda bulunulmuştur. Yapılan bu düzenlemelerle ülke içindeki güvenlik ve huzur ortamı oluşturulmak istenmiş ve toplumun bu güvenli ortamda hayatını sürdürmesi hedeflenmiştir.

2.2.2.1.1. 333 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Ahar mahallere nakledilen eşhasın emval ve düyun ve matlubatı metrukesi hakkındaki 17 Zilkade 1333 ve 13 Eylül 1331 tarihli kanunu muvakkatin bazı mevaddı ile 20 Nisan 1338 tarihli Emvali metruke kanununu muaddil kanun

15 Nisan 1339 tarihinde çıkarılan bu kanun 9 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Şeriye ve Evkaf, Adliye, Dâhiliye ve Maliye vekillerine verilmiştir. 20 Nisan 1338 tarihli Emvali metruke kanunu yürürlükten kaldırılmıştır (TBMM ZC, 15.04.1923, De:1, C: 29, B: 24. s. 143-148).

2.2.2.1.2. 352 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti ihdasına dair kanun

13 Teşrinievvel 1339 tarihinde çıkarılan bu kanun 3 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Büyük Millet Meclisi'ne aittir. Bu kanunla mübadele, imar ve iskân işlerinin sorumluluğu Mübadele, İmar ve İskân Vekâletine verilmiştir (TBMM ZC, 13.10.1923 Cumartesi, De:2, C: 2, B: 35. s. 656-664).

2.2.2.1.3. 356 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: İzale-i Şekavet kanunu

Eşkıyalığa son verilmesi amacıyla çıkarılmıştır. 18 Teşrinievvel 1339 tarihli bu kanun 10 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyeti Reisiyle Dâhiliye, Adliye ve Maliye vekillerine aittir (TBMM ZC, 18.10.1923 Perşembe, De:2, C: 2, B: 38. s. 757-764).

2.2.2.1.4. 366 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin teşkilat ve masrafları hakkında kanun

1 Teşrinisani 1339 tarihli bu kanun 4 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Mübadele, İmar ve İskân ile Maliye vekillerine verilmiştir. Bu kanun ile

1339 senesine ait hizmetler için 6.095.083 lira tahsisat ayrılması kararlaştırılmıştır. Bu kanun ile Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinde görev alacak kişiler ile bunların maaşları belirlenmiştir (TBMM ZC, 01.11.1923 Perşembe, De:2, C: 3, B: 46. s. 146-154).

2.2.2.2. 368 Sayılı Mübadele, İmar ve İskân Kanunu (8 Kasım 1923)

Kanunun Adı: Mübadele, İmar ve İskân Kanunu²

8 Teşrinisani 1339 tarihli bu kanun 20 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Mübadele, İmar ve İskân ile Maliye vekillerine verilmiştir. Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti bünyesinde görev yapan İskân Müdüriyeti bu kanun kapsamında kapatılarak görev ve yetkileri Mübadele, İmar ve İskân Vekâletine verilmiştir (TBMM ZC, 08.11.1923 Perşembe, De:2, C: 3, B: 50. s. 294-306).

2.2.2.2.1. 441 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Hükümet yedinde sahipsiz olarak mevcut bulunan emlakın; emval ve emlaki düşman, usat ve hasbellüzum Hükümet tarafından tahrip edilmiş olanlara nispet dâhilinde tevzi hakkında kanun

13 Mart 1340 tarihli bu kanun 5 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Heyeti Vekileye aittir (TBMM ZC, 13.03.1924 Perşembe, De:2, C: 7, B: 11. s. 412-421).

2.2.2.2.2. 488 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Mübadeleye tabi ahaliye verilecek emvali gayrimenkule hakkında kanun

16 Nisan 1340 tarihli bu kanun 10 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Mübadele, İmar ve İskân ile Maliye ve Adliye vekillerine aittir.

Mübadele öncesi ve mübadeleyle birlikte Türkiye'ye gelmiş olan muhacirlerin Yunanistan'da bırakmış oldukları emlak ve arazilerinin karşılığında, kendilerine mümkün olduğu şartlar dâhilinde emlak ve arazi verilmesi kararlaştırılmıştır (TBMM ZC, 16.04.1924 Çarşamba, De:2, C: 8, B: 39. s. 784-796).

2.2.2.2.3. 512 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Mübadele, İmar ve İskân kanununun birinci maddesine ek kanun

22 Nisan 1340 tarihli bu kanunda 1 madde yer almıştır. Buna göre mübadeleye tabi ahali arasında muhtaç durumda olan şahısların, iskân edildikleri yerlerde mahsul

² Kanunun ilk sayfası (Ek-1) olarak verilmiştir.

elde edene kadar olan süredeki ihtiyaçları hükümet tarafından karşılanmaya devam edilecektir (TBMM ZC, 13.10.1923 Salı, De:2, C: 8, B: 44. s. 1099-1103).

2.2.2.2.4. 529 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin kaldırılması neticesinde görevlerinin Dâhiliye Vekâletine devredilmesi hakkında kanun

11 Kânunuevvel 1340 tarihli bu kanun 5 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekillerine aittir.

Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kaldırılarak görev ve yasal yetkileri Dâhiliye Vekâletine bağlı İskân Müdüriyeti Umumisine verilmiştir (TBMM ZC, 11.12.1924 Perşembe, De:2, C: 11, B: 20. s. 88-89).

2.2.2.2.5. 675 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Mahalli iskânlarını izinsiz olarak değiştiren muhacir ve mülteciler ile aşiretler hakkında kanun

28 Teşrinisani 1341 tarihli bu kanun 4 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Dâhiliye Vekâletine aittir.

Türkiye'ye kendi istekleri ile veya her hangi bir zorunluluk nedeniyle gelmiş veya gelecek olan mübadiller ile gayri mübadil muhacir, mülteci ve aşiretler Hükümetin belirlemiş olduğu yerlerde beş sene ikamet etmek zorundadırlar. İskân yerlerini izinsiz olarak terk eden şahıslar, gittikleri yerlerden kabul edilmeyip geri gönderilirler (TBMM ZC, 28.11.1925 Cumartesi, De:2, C: 19, B: 16. s. 254).

Kemalist yönetime karşı yapılan Şeyh Sait İsyanı sonrasında, hükümette, Kürt toplumunun potansiyel bir ayrılıkçı tehdit unsuru olduğu yönünde kanaat ortaya çıkmış ve bu tehlikenin acilen bertaraf edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Hükümete göre bu isyanın neticesinde, Doğu vilayetlerinin kaybedilmesinin bir kez daha kıyısından dönülmüştür. Kemalistler, doğuda meydana gelebilecek herhangi bir ayrılığı engellemek için hemen harekete geçmiştir. Mart 1925'teki siyasi radikalleşmeden sonra Mustafa Kemal, dizginleri ele alarak nüfus politikalarının uygulanmasına başlanmasını istemiştir. 8 Eylül 1925'te Mustafa Kemal, özel bir komisyona şahsen yetki vererek “Doğu Anadolu'yu ıslah” edecek bir plan hazırlanmasını istemiştir. Komisyon üyelerinden Abdülhalik Renda ve Mehmet Cemil Uybadın bölgeyi gezerek Doğu illerinde uygulanacak nüfus politikalarının belirlenmesi için gerekli önlemlere ilişkin bir rapor hazırlamakla görevlendirilmişlerdir (Üngör, 2016: 232-233).

Hükümet, Şeyh Sait İsyanı sonrasında planı yürürlüğe koymakta hiç zaman kaybetmemiştir. 1925 sonbaharında sürgüne gidecek Kürtlerin listesi oluşturulmaya başlanmış; 10 Aralık 1925 tarihinde 675 sayılı “Topraklarını İzinsiz Terk Eden Göçmen, Muhacir ve Aşiretler Kanunu” çıkarılmıştır. İçişleri Bakanlığı ile İmar ve İskân Bakanlığı (savaştan zarar gören bölgelerin inşası, göçmen, muhacir ve mübadele işlemlerinin yapıldığı bakanlık) bu kanunun uygulanması için görevlendirilmişlerdir. Başbakan İsmet İnönü anılarında “öncelikle güvenlik önlemi olarak şeyhlerin, aşiret reislerinin ve toprak ağalarının yerlerinden alınıp batıya gönderilmesi gerekiyordu” diye yazmıştır. 500’den fazla kişinin Diyarbakır’dan sürgüne gönderilmesi, İsmet İnönü’nün sürgün edilenlerin yalnızca “şeyh, aşiret reisi ve toprak ağalarını” kapsadığı iddiası ve komisyon kararlarıyla çelişmektedir. Cemil paşazade Ekrem gibi ateistlerden, Şeyh Said’e yakın gruplara kadar değişen bir yelpazede yerli eşraf arasından seçilmiş çok sayıda insan bu sürgünde yer almıştır. 1925 sürgünleri, üzerinde çok fazla düşünülmeden ve herhangi bir planlama yapılmadan uygulanmıştır. İTC zamanında sürgünler gizli tutulurken, artık sürgünler ve amaçları açıkça anlatılmıştır. Söylemdeki bu değişikliğin iki nedeni, rejimin kendine güvenmesi ve sürdürdüğü politikaların meşruluğuna inanmasıyla birlikte, sürgünleri meşrulaştıran ideolojinin kabul edilmiş olmasıdır. Kemalist rejim, sürgün edilenlerin varış noktalarında yerleşebilmeleri için önlemler almıştır. Göç alan şehirlere gönderilen talimatlarda, gelenlerin yaşları, cinsiyetleri, etnik kökenleri, bağlı oldukları aşiretleri ve başka özelliklerinin kaydının yapılması ve bunların İçişleri Bakanlığı’na bildirilmesi istenmiştir. Sürgünlerin yapıldığı şehirlerden biri olan Bolu’ya 6.013 kişiden oluşan 350 aile gelirken bunlar, 14 köy içerisine yerleştirilmişlerdir. Bu şehre gelen Kürt, Gürcü, Laz, Abhaza ve Çerkez kökenli sürgünler, “Rumların terk ettiği” köylerde iskân edilmişlerdir (Üngör, 2016: 236-248).

Mübadele sonucunda gelmiş olan göçmenlerle birlikte 1923 yılı öncesinde ülkeye gelmiş ve iskânı kabul edilmiş muhacirler de bulunmaktaydı. Cumhuriyet’in başlarında göç eden şahısların kayıt altına alınmalarında görülen eksikler sistemli olmayan göç ve iskân politikaları nedeniyle farklı bölgelerden gelmiş olan bu göçmenler, belirli bir zamandan sonra kendi istekleri ve kuralları çerçevesinde hareket ederek düzeni bozmuşlardır. İskân politikaları üzerinde döneme göre değişiklik gösteren şartlar kapsamında çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu doğrultuda yapılmış olan kanuni düzenlemeler arasında ilk sırada 1924 yılında muhacirlere yönelik yapılan 675 sayılı kanun yer almaktadır. Bu kanunla muhacirlerin, devletin kendileri için

belirlemiş olduğu yerlerde 5 yıl boyunca ikameti zorunlu kılınmış ve aksine hareket edenlerin ise eski yerlerine gönderilmeleri kararlaştırılmıştır. Tüm göçmenler için hazırlanmış olan bu kanun, bu kişilerin yerli halkla uyum içinde yaşamasına katkılar sağlamıştır (Baytal, 2017: 1407)

2.2.2.2.6. 781 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Mübadeleye tabi olmayan şahıslardan terkedilmiş olup iskân hakları saklı bulunanlara verilmiş ve verilecek emvali gayrimenkule hakkında kanun

13 Mart 1926 tarihli bu kanun 5 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Maliye ve Dâhiliye Vekâletlerine aittir (T.C. RG 29.03.1926 S: 334, s.1209).

2.2.2.2.7. 802 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Mübadeleye tabi ahaliye verilecek emvali gayrimenkule hakkındaki 16 Nisan 1340 tarihli kanuna ek kanun

7 Nisan 1926 tarihli bu kanun 3 maddeden oluşmaktadır.

16 Nisan 1340 tarihli kanunun altıncı maddesindeki, mübadiline verilecek emvali gayrimenkulün tayin olunan iskân mıntıkaları dâhilinde verilmesi gerektiğine dair kısıtlama ifadesi kaldırılmıştır (T.C. RG 22.04.1926, S: 353, s. 1289).

2.2.2.3. 885 Sayılı İskân Kanunu (31 Mayıs 1926)

Kanunun Adı: İskân Kanunu³

31 Mayıs 1926 Pazartesi tarihli bu kanun 13 Madde ve 1 geçici maddeden oluşmaktadır. Bu kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyetine aittir (T.C. RG 01.07.1926, S: 409, s. 1725).

Cumhuriyet Dönemi'nin iskânla ilgili ilk kapsamlı düzenlemesi olan 885 sayılı İskân Kanunu, 31 Mayıs 1926 tarihinde kabul edilmiş ve iskân işlemlerinin gerçekleştirilmesi bağlamında Dâhiliye Vekâletine önemli görevler verilmiştir. Dâhiliye Vekili Mehmet Cemil Bey'e göre bu yasa, “devletin iskân işleri konusundaki genel politikasını belirleyen bir kanun olmuştur ve bu durum geçici değildir”. Kanun kapsamında yapılan görüşmeler ile yasa maddeleri incelendiğinde bu önemli düzenlemenin yapılmasındaki gayenin “nüfusun arttırılması ve iskân edilen nüfusun bir an evvel üretim faaliyetlerine dâhil edilebilmesi” olduğu anlaşılmaktadır (Başa, 2016: 34-35).

Muhacir meselesinin ağırlığı sebebiyle çıkarılmış olan bu iskân kanununa göre, Türkiye Cumhuriyeti'nde yerleşmek amacıyla hariçten ferdi veya toplu olarak göç

³ Kanunun ilk sayfası (Ek-2) olarak verilmiştir.

etmek isteyenlerin hükümet tarafından belirlenen kurallar doğrultusunda kabul edilmeleri, bu kişilerin iskân yerlerinin belirlenmesi ve iskân bölgelerine göç ettirilmeleri işlemleri, Dâhiliye Vekâletine verilmiştir. Bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra 1927 yılında Burdur'a gelmiş olan Boşnaklardan 21 aile buraya yerleştirilmiş olup 38 ailenin ise burada iskânı sağlanamayınca Kütahya'ya sevk edilmişlerdir (Emgili, 2011: 318).

885 sayılı İskân Kanunu'nun, iskân işlemleriyle alakalı çıkarılmış daha önceki 368 sayılı kanundan en önemli farkı, dışarıdan gelen göçmenlerin dışında ülke içerisinde iskân edilecek şahıslar ile ilgili hükümleri de içermesidir. İkinci önemli nokta da iskân edilmesi planlanan kişilerin niteliklerini ortaya koymasıdır. Bu yasa, 1934 yılına kadar yürürlükte kalmış ve dışarıdan gelen yüz binlerce muhacirin, ülke içerisinde yerleştirilmesiyle birlikte ülke içinde yapılacak göç uygulamalarına da yasal bir zemin hazırlamıştır (A. Yıldırım, 2004: 50-51).

885 sayılı kanunun 1. maddesinde, Türkiye Cumhuriyeti toprakları içerisinde yaşamak amacıyla bireysel veya toplu bir şekilde göç ederek gelenlerin kabul edilmesi, bu kişiler için uygun iskân bölgelerinin belirlenmesi ve gelecek olan göçmenlerin belirlenen iskân alanlarına gönderilmesi görevlerinin de Dâhiliye Vekâletinde olduğu ifade edilmiştir. Kanunun 3. maddesine göre ülke dâhilindeki gezici aşiretler ile göçebelerin, sağlık sebepleri nedeniyle nakledilmeleri mecburi olan kişilerin ve ormanlar içerisinde bulunan köylerde geçim sıkıntısı yaşayan şahısların uygun yerlere nakil ve iskânları planlanmıştır. Ayrıca evleri çok uzak yerlerde olan bazı köylerin de uygun merkezler etrafında birleştirilmesi ve casus olabilecek kişilerin de sınır bölgelerinden uzaklaştırılması görevleri de İcra Vekilleri Heyeti kararıyla Dâhiliye Vekâletine bırakılmıştır (Başa, 2016: 35-36).

Kemalist yönetimin arzulamış olduğu Doğusu ve Batısının bütünleşmiş bir yapıda olduğu devlet özlemi düşüncesi, 1925 yılında yaşanan ve hiçte umulmayan bir problem sonrasında akamete uğramıştır. Şeyh Said isyanı olarak ortaya çıkan bu problem, halifelik kurumunun 1924 yılında kaldırılmasına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde büyük bir etkisi bulunan Şeyh Said, yanına aldığı aşiret reisleri ve şeyhler ile birlikte devlete karşı büyük bir mücadele içerisine girmiş ve bu mücadele sonunda hükümet değişikliği yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Kemalist iktidar, bu olay sonrasında bölgedeki halk üzerinde büyük etkisi olan aşiret-şeyh-melle düzenini ortadan kaldırmak için harekete geçmiş ve devlet yöneticilerinin

hazırlamış olduğu raporlar kapsamında çözümler üretmeye çalışmıştır (İlyas, 2014: 331-332).

Türkiye Cumhuriyeti'nde özellikle merkezi yönetimlerin olduğu bölgelerde iktidarlık yetkilerinin, feodal aşiretler ile birlikte paylaşılmasının sakıncalarını bilen hükümet yetkilileri, bu bölgeyle ilgili olarak birtakım uygulamalar yapılmasını gerekli görmüşlerdir. Bu uygulamalar arasında doğudaki aşiret düzenini ortadan kaldırılmasını sağlamak için belirlenmiş olan Şark Islahat Planı adı altında belirlenmiş olan plan çerçevesinde 1925 yılında çıkarılmış olan İskân Kanunu yer almıştır. Kanunun amacı Doğu bölgesinde isyan eylemlerine bazı kişi ve aşiretleri teşvik edenlerin Batı bölgelerine doğru göç ettirilmesidir. 24 Eylül 1925 tarihli ve 2536 numaralı kararnameye göre oluşturulan komisyon tarafından hazırlanmış olan Şark Islahat Planı, 27 maddeden oluşmakta ve Doğu bölgesindeki sorunları ele alan ayrıntılı bir rapordur. İsmet İnönü, kanunun kabul edilmesinden sonra yasanın çıkarılmasının sebeplerine yönelik olarak hatıralarında şu noktalara değinmiştir:

“Karadeniz bölgesinden Muş, Van ve Diyarbakır bölgelerine muhacir getirdik, yerleştirdik. Şimdi bu vesile ile belirtmek isterim ki, bu memlekette er geç bir iskân politikası uygulanacak ve gerek ormanlık köylerde gerekse dağlık yerlerde geçimini sağlayamayan halk, bir yer değiştirmeye tâbi tutulacaktır. Zaten halk, tarım şartları ve geçim şartları güçleştikçe, kendi istekleriyle göç ederek gecekonduşar şeklinde yerleşim yerleri kurarak büyük şehirler etrafında yerleşmekte ve ihtiyaç nedeniyle oluşan bir iskân politikası tatbik etmektedir” (İlyas, 2014: 333-334).

1926 yılında çıkarılmış olan 885 sayılı İskân Kanunu ile yerleşik hayat tarzı yaygınlaştırmaya çalışılmış ve aşiretler ile gezici grupların belirli yerlere iskân edilmeleri sağlanmak istenmiştir. İskân ile ilgili kanun 1926 yılında çıkmış olmasına rağmen iskân uygulamalarının gerçekleşmesi 1929 yılını bulmuştur. 1505 sayılı “Şark Menatıkı Dâhilinde Zürraa Tevzi Edilecek Arazi” kanunu ile Doğu illerinden Batı illerine yönelik bir göç uygulaması yapılmıştır. 1929 tarih ve 1505 sayılı bu kanun, Doğu bölgelerinden gönderilerek Batı bölgelerinde yerleştirilmiş olan köylü ve aşiret mensubu kişilerin göç etmiş oldukları yerlerdeki arazilerinin göçebeler ile muhacirlere dağıtılması konusunda hükümete yetki vermiştir (Varlı, 2017: 1746).

1926 yılında çıkarılan iskân kanununa göre konar-göçer aşiretler ve göçebe gruplar ile birlikte dağlık ve ormanlık alanlarda yaşamakta olan köylü ahalinin müsait yerlere iskân edilmeleri, evleri birbirine çok uzak olan bazı köylerin uygun merkezler etrafında toplanması ve denetim altında tutulmasına karar verilmiştir. Bu kanunla birlikte devletin muhacirleri iskân işlemlerinde izleyeceği siyaset de ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. 885 sayılı kanunun kabul edilmesinden sonra kanunun 3.

maddesine göre “memleket içerisinde göçebeliliğin kaldırılması, sağlık veya geçim sebepleriyle bazı köy ve evlerin başka yerlere götürülmesi ve dağınık köylerin toplanmasının gerekliliği” belirtilmiştir. Aynı yıl içerisinde yasa gereğince 51.397 kişilik nüfusa sahip olan 44 Türk aşireti, 90.899 kişilik nüfusa sahip olan 48 Kürt aşireti ile 25.760 kişilik nüfusa sahip olan 6 Arap aşiretinden toplamda 168.056 kişi iskân uygulaması kapsamında ge tâbi tutulmuştur. Fakat iskânı dşnlen bu aşiretlerden sadece 5.544 nüfustan ibaret 1.260 aile iskân edilebilmiştir. Iskn edilen aşiretler içerisinde Kürtleşmiş Türk aşireti olan Halıkanlı aşireti yeleri, yaşamış oldukları Beyazıt vilayetinden gönderilerek Trakya bölgesi ile Aydın iline dağınık bir şekilde iskân edilmişlerdir. Yine iskân edilmeyi kabul etmiş olan aşiretler arasında yer alan 423 nüfuslu Bazıklı aşireti ile 189 nüfuslu Alametık Kürt aşiretleri de iskân uygulamalarına dâhil edilmişlerdir (Erdal, 2016: 112).

2.2.2.3.1. 1097 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Bazı Eşhasın şark Bölgesi’nden Garp vilayetlerine nakillerine dair kanun

19 Haziran 1927 tarihli bu yasa 15 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Adliye, Dâhiliye ve Maliye vekillerine aittir.

Bu kanunla idari, askeri ve içtimai sebeplere göre sıkıyönetimin olduğu şark Bölgesi ile Bayezid vilayetinden 1.400 kişi ve aileleri, isyan olaylarında yer alan 80 aile ile birlikte bu bölgedeki ağır ceza mahkmlarının Batı vilayetlerine nakledilmeleri için Hükümete yetki verilmiştir. Nakil muamelesinin 1927 senesi ağustos sonuna kadar bitirilmesi planlanmıştır. Nakledilecek şahıslardan durumu kötü olanların, gidecekleri yere kadar olan süre içerisindeki ihtiyaçları Hükümet tarafından karşılanacaktır. Nakil ve iskân edilen bu şahıslar, Hükümet tarafından belirlenen yerlerde ikamet etmek zorundadırlar. Yer değişikliği yapmamak suretiyle bulundukları bölge içerisinde seyahatleri serbest tutulmuştur (T.C. RG 04.04.1927, S: 624, s. 2804-2805).

1927 yılında da isyan eden Kürtlerin, Batı’ya gönderilmesini öngören 1097 sayılı kanun çıkarılmış ve 1400 kadar şahsın Batı vilayetlerine nakli için karar alınmıştır (Erder, 2018: 109).

19 Haziran 1927 tarih ve 1097 sayılı “Bazı Eşhasın şark Mıntıkasından Garp Vilayetlerine Nakline Dair Kanun” kapsamında şark Islahat Planı’nın içeriğinde değişiklikler yapılmıştır. Iskna tâbi tutulacakların kapsamı genişletilerek sadece isyana teşvik eden aşiretlerin değil ayrıca bölgede huzursuzluk çıkaran aşiretlerin de

göç uygulamaları kapsamına alınması kararlaştırılmıştır. Kanunla ilgili görüşmeler devam ederken söz alan İsmet İnönü, yasanın çıkarılmasının sebepleri üzerinde dururken şu noktalara dikkat çekmiştir:

“Osmanlı’dan bu yana ülke içerisinde var olan aşiret ve aşiretçilik yapısı, Cumhuriyet yönetimine yakışmamaktadır. Bu yönetim tarzını ortadan kaldırarak Vilayet-i Şarkîye’de yapılması gerekli olacak ıslahatların gerçekleştirilmesi, halkın devletine olan güveninin artırılması ve ayrıca diğer taraftan ülkenin çeşitli yerlerinde çıkabilecek isyan hadiselerinin önlenmesi için bu kanuna ihtiyaç duyulmaktadır” (İlyas, 2014: 335).

2.2.2.3.2. 1164 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Umumi Müfettişlik teşkiline dair kanun

5 Haziran 1927 tarihli bu kanun 5 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyetine aittir.

Umumi müfettişler Dâhiliye Vekâletine bağlı olup görevli bulundukları bölgelerin asayiş ve güvenliğinin sağlanmasından sorumludurlar. Bölgelerinde kanunların tatbik edilmesini sağlayıp ve düzenin devamını temin ederler. Umumi müfettişlerin tayin ve azillerinde İcra Vekilleri Heyeti kararları etkilidir (T.C. RG 16.07.1927, S: 634, s. 2873).

2.2.2.3.3. 1178 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Bazı Şahısların Şark Bölgesi’nden Garp Vilayetlerine Nakilleri Hakkındaki Kanun Hükmünün Kaldırılmasına Dair Kanun

30 Kasım 1927 tarihli bu kanun 5 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyetine aittir.

Batı bölgelerine nakledilmiş şahıslardan Şeyh Sait Olayı sırasında ve sonrasındaki hadiselerde yer almamış olanlar ile nakledildikleri bölgelerde kötü davranışları görülmeyen kişiler hakkındaki nakil kararları kaldırılmıştır. Olaylarla ilgisi olan kişiler ile bulundukları bölgelerde öteden beri huzursuzluk çıkarıp da düzeni bozan şahıslar ise kanun kapsamına alınmamışlardır (T.C. RG 12.12.1927, S: 759, s. 4471).

2.2.2.3.4. 1247 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: 1178 sayılı kanunun ikinci maddesinde belirtilen 3 aylık müddetin uzatılmasına dair kanun

15 Mayıs 1928 tarihli bu kanun 3 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyetine aittir.

3 aylık müddet süresi, 6 ay daha uzatılmıştır (T.C. RG 21.05.1928, S: 894: s. 5175).

2.2.2.3.5. 1331 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Mübadil, gayrı mübadil, muhacir vesaireye, kanunlarına göre başkasına verilen veya olduğu gibi tahsis edilen gayrimenkul malların tapuya kaydedilmesine dair kanun

28 Mayıs 1928 tarihli bu kanun 12 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyetine aittir.

Memleketlerinde başkalarına verilmiş veya verilecek olup, Dâhiliye veya eski İskân Vekâleti tarafından usulüne göre kayıt altına alınan gayrimenkul malları karşılığında mübadillere, ellerindeki tefviz vesikalarına göre tapu senetleri verilecektir. Geldiği yerde emvali olmayan mübadil, muhacir, mülteci, gayrı mübadiller ile aşiret üyesi ve harikzedelere, iskân ve borçlanma kanunlarına göre adiyen verilmiş olan gayrimenkul mallar, ipotekli olarak bu kişiler üzerine kaydedilir (T.C. RG 30.05.1928, S: 902, s. 5245).

Bu kanunla göç etmiş mübadil ve muhacirlerin geldikleri yerlerdeki terk etmiş oldukları emvale karşılık Türkiye’de yerleştirildikleri yerlerde ev ve arazi verilmesi belirtilmiştir. Ev ve arazi gibi taşınmazların verilmesi ise bazı usul ve hükümlere bağlanmıştır Buna göre bu düzenlemeler ile muhacirlerin elinde bulunan belgenin tapu niteliği taşımış olduğu netleşirse, geldiği yerdeki emvalinin yarısını karşılayacak oranda yardım edilmesi gerektiği kanunlarla güvence altına alınmıştır. İkinci derece olarak görülen senet gibi evrakı olan göçmenlere ise terk etmiş oldukları emvallerinin %40’ı karşılığında olacak şekilde ve zararlarını temin edecek şekilde emlak verileceği belirtilmiştir. Üçüncü derece kapsamında olan belge gösteren şahıslara için de mülklerinin %20’sini karşılayacak oranda emval verilmesi kararlaştırılmıştır. Yine kanun da yer verilmemiş olan bazı uygulamalarda ise durumu iyi olan muhacirlerin, İstanbul, Edirne başta olmak üzere istedikleri şehirlere yerleştirilmesi yapılmıştır Kanunda belirtilmemiş durumdaki göçmenlerin hükümet tarafından belirlenen alanlara iskânları yapılmıştır (Baytal, 2017: 1407-1408).

2.2.2.3.6. 1407 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Mübadil, gayrı mübadil, muhacir ve diğer şahısların kanunlar çerçevesinde tahsis olunan gayrimenkul mallarının tapuya kaydedilmesine dair 28 Mayıs 1928 tarih ve 1331 sayılı kanuna ek kanun

25 Mart 1929 tarihli bu kanun 3 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Dâhiliye ve Maliye Vekâletlerine aittir.

13 Mart 1926 tarihli kanunun ilanından önce harikzede ve mülteci olarak mübadeleyle gitmiş şahıslardan boşalan evlere iskânı yapılmış olan şahıslara, yaşadıkları yerler borçlanma kanununa göre Hükümet tarafından temlik olunmuştur (T.C. RG 30.03.1929, S: 1154, s. 6859).

2.2.2.3.7. 1505 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Doğu bölgesinde muhtaç ziraatçılara dağıtılacak araziye dair kanun

8 Haziran 1929 tarihli bu kanun 6 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyetine aittir.

Bu kanun Birinci Umum Müfettişlik mıntıkası içerisinde ve gerekli görüldüğünde İcra Vekilleri Heyeti tarafından belirlenen yerlerde uygulanır. 1097 sayılı kanunun 9. maddesine göre hazineye geçmesi gereken arazilerden köylü, aşiret üyeleri, göçebeler ile muhacirlere dağıtılmış olan kısımlar dağıtılan kişilerde kalmaya devam eder. Arazinin sahibi, arazinin genişliğine göre 500 ile 2.000 dönüm arasında olan kısmını ücret karşılığında kendi üzerine alabilir (T.C. RG 11.06.1929, S: 1213, s. 7517-7518).

Mart 1929’da Takrir-i Sükûn Kanunu’nun yürürlükten kaldırılmasıyla sürgüne gönderilenlerin bazılarının geri dönüşlerine izin verilmiştir. Geri dönenlerin çoğu eski eşyalarından ve gayrimenkullerinden kalanları tekrar alabilmişlerdir. Bu durum, Kemalistlerin 2 Haziran 1929 tarihinde çıkardığı 1505 sayılı Doğu Bölgelerinde İhtiyaç Sahibi Çiftçilere Arazi Dağıtılması Kanunu’na kadar böyle devam etmiştir. Bu kanun hükümete, toprak ağası ve aşiret reislerinin ellerindeki topraklara el koyma ve bunları “köylülere, aşiret mensuplarına, göçebelere ve göçmenlere” dağıtma yetkisi vermiştir (Üngör, 2016: 252-253).

Yeni gelmiş ve gelecek olan bütün muhacirler ile mültecileri, nakledilmiş olan şahıslar veyahut yerli halktan topraksız durumda olanları topraklandırmak için 14/6/1934 tarih ve 200 sayılı karar bağlamında 1505 sayılı kanun hükmünün Muğla, Aydın, Kütahya, Bursa, Afyonkarahisar, Kocaeli, Bilecik, Amasya, Sivas, Tokat, Çorum, Seyhan, İçel, Elazığ, Malatya ve Gaziantep vilayetlerinde de uygulanması kararı Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliğinin 10/5/1937 tarihli teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti’nin 14/6/1937 tarihli toplantısında kabul edilmiştir (CCA, 030-18-01-02-76-55-005).

2.2.2.3.8. 1507 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: 885 sayılı iskân kanununun 11. maddesini muadil kanun

8 Haziran 1929 tarihli kanun 6 maddeden oluşmaktadır. Bu kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyetine aittir.

Bu kanunun ilanından sonra ülke dışından gelip muhacir olarak kabul edilen ve Hükümetin belirttiği yerde iskân edilen şahıslardan, yerleştirildikleri tarihten itibaren 6 ay içerisinde tescillerini talep edenlerin zorunlu askerlik hizmetleri Umumi seferberlik zamanı hariç olmak üzere 6 yıl ertelenmiştir. Hükümet tarafından belirlenen yerlerde ikameti kabul etmeyenlerin zorunlu askerlik hizmeti süresi ise 2 yıl olarak belirlenmiştir. Tescillerini talep etmeyen şahısların zorunlu askerlik hizmeti ertelenmez.

Bu kanunla birlikte, 885 sayılı İskân Kanunu'nun 11. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır (T.C. RG 09.06.1929, S: 1211, s. 7493-7494).

2.2.2.3.9. 1771 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Mübadele ve tefviz (Mal Mülkiyeti) muamelelerinin belirlenmesi ve netleştirilmesi hakkında kanun

22 Mart 1931 tarihli bu kanun 22 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyetine aittir.

Bu kanunla, 488 sayılı mübadeleye tabi ahaliye verilecek gayrimenkul mallar hakkındaki ikinci maddesinin son fıkrasındaki yazılı sınır dâhilinde 1331 sayılı mübadil, gayri mübadil ve muhacirlere tahsis edilen gayrimenkullerin tapuya kaydedilmesine dair kanunun birinci maddesinde gösterilen oranların kesin olarak belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu oranlar dâhilinde mevcut hükümlere göre alınan mal mülkiyeti kararları kesin ve doğrudur. Bu kanunun ilanından sonra mal mülkiyeti kararı alınamaz. (T.C. RG 28.03.1931, S: 1759, s. 341-342).

2.2.2.3.10. 2263 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: 885 sayılı İskân Kanunu'nun 3. maddesine bir fıkra ilavesine dair kanun

7 Haziran 1933 tarihli bu kanun 3 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyetine aittir.

885 sayılı kanunun 3. maddesinde yer alan “hudutlardan uzaklaştırılması” cümlesinden sonra “Ve memleketin nüfus yoğunluğu fazla olan yerler ahalisinden olup ta nüfus miktarı az olan mıntikalarda yerleşmek isteğinde bulunanların o bölgelere nakil ve iskânları ...” cümlesi ilave edilmiştir (T.C. RG 11.06.1933, S: 2424, s. 2678).

2.2.2.3.11. 2371 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: İskân kerestelerinden kalmış olanların satılarak bedellerinin Dâhiliye bütçesine tahsisat olarak ilavesi hakkında kanun

28 Aralık 1933 tarihli bu kanun 3 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Dâhiliye ve Maliye Vekâletlerine aittir.

Bu kanunla, muhacirlerin iskânı için yapılacak evlerde kullanılmak üzere satın alınan kerestelerden fazla kalmış olanlarının satılarak bedelinin Dâhiliye bütçesine eklenmesine karar verilmiştir (T.C. RG 03.01.1934, S: 2595, s. 3358).

2.2.2.3.12. 2396 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Gümrük muafiyeti uygulanan muhacirler ve mülteciler hakkında kanun

22 Mart 1934 tarihli bu kanun 8 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyetine aittir.

885 sayılı iskân kanunu gereğince muhacir olarak kabul edilmiş kişiler ile dışarıdan gelen mülteci ve aşiret üyelerinin kendileriyle getirecekleri belirli eşyalar, mallar ve hayvanları, gümrük vergisiyle bir defaya mahsus olmak üzere bütün vergilerden muaf tutulmuştur. Vergi muafiyetlerinden yararlanabilmek için Türk vatandaşlığına girmek için dilekçe verip buna karşılık bir makbuz almış olanlar ile getirilen malların muhacir ve mültecilerin kendi malları olması gerekmektedir (T.C. RG 25 Mart 1934, S: 2662, s. 3604-3605).

Ayrıca göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanması hususunda devlete ve hükümete olan bağımlılıklarını azaltmak, geldikleri bölgelerdeki bırakmış oldukları mallarının Türkiye'ye getirilmesini sağlamak ve göçmenlerin kendi mesleklerini yapabilmelerini mümkün kılmak için 1934 yılında kapsamlı bir yasa daha hazırlanmış ve Devlet, 2396 sayılı bu yasa ile muhacirlerin kendileriyle birlikte getirmiş olduğu bazı mallar için gümrük vergisi muafiyeti sağlamıştır (Baytal, 2017: 1409-1410).

2.2.2.3.13. 2502 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Kars ili ile Erzurum, Beyazıt ve Artvin vilayetlerinin bazı bölgelerinde muhacir ve sığınmacıların yerleştirilmesi ve yerli çiftçilere toprak dağıtılması hakkında kanun

9 Haziran 1934 tarihli bu kanun 9 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Dâhiliye ve Maliye Vekâletlerine aittir.

Kars ili, Ağrı vilayetinin Iğdır ve Tuzluca (Kulp) kazaları, Erzurum vilayetinin Oltu kazası, Çoruh vilayetinin Artvin, Şavşat ve Borçka kazaları ile Kemalpaşa nahiyesinde uyrukluk seçme hakların başka bir devlet için kullanarak yaşadıkları

yerleri terk eden Rus tebaasına ait topraklar ile yapıların mülkiyet hakkı Devlete intikal etmiştir. Gerek bunlardan gerekse Devlete ait başka topraklar ile yapılardan muhacirlere, mültecilere ve yerleşmek üzere Hükümet tarafından adi yerleştirme sınırı içinde verilmiş olunan evler, ahırlar, samanlıklar, dükkânlar ve topraklar; bu kişilere ücretsiz bir şekilde temlik olunup tapuya kaydedilir. Muhacirlerden ve mültecilerden henüz yerleştirilememiş olanlar da yerleştirme kanunu hükümlerine göre bu yerlerde ücretsiz olarak yerleştirilirler (T.C. RG 14.06.1934, S: 2727, s. 3981-3982).

2.2.2.4. 2510 Sayılı İskân Kanunu (21 Haziran 1934)

Kanunun Adı: İskân Kanunu⁴

14 Haziran 1934 tarihli bu kanun 1 giriş ve 9 bölüm olmak üzere toplam 10 bölüm ve 52 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyetine aittir.

Giriş bölümünde iskân mıntıkaları belirlenmiştir.

I. bölümde muhacirlerin ve mültecilerin kabulü; II. bölümde ülke içerisindeki nakiller, kültür ve idare tedbirleri; III. bölümde belirlenmiş olan iskân mıntıkalarına yapılacak olan yerleştirmelerin nasıl ve ne kadar olacağı; IV. bölümde muhacirlerin yapmak zorunda oldukları görevler ile mallarını tasfiye şekilleri ve mallarına dair hak kazandıkları gösteren mazbatalar; V. bölümde gümrük, vergi, resim ve askerlik muafiyetleri; VI. bölümde mali hükümler; VII. bölümde iskân komisyonu; VIII. bölümde İcrai hükümler ve son olarak da IX. bölümde iskânla ilgili çeşitli hükümlere yer verilmiştir (TC RG 21.06.1934, S: 2733, s. 4003-4009).

1934 yılında çıkarılmış olan 2510 sayılı İskân Kanunu, 1934-1950 tarihleri arasında 25 kez, 1950-1990 yılları arasında 15 kez ve 1990 yılından 5443 sayılı yeni İskân Kanunu'nun çıkarılmış olduğu 2006 yılına kadar ise 3 kez olmak üzere toplamda 43 kez değişikliğe uğramıştır. Burada ilk dikkati çeken nokta, 1934-1950 yılları arasındaki değişikliklerin, daha çok Kürt aşiretleriyle ilgili daha önce alınmış olan sürgün kararlarının hafifletilmesi ya da değiştirilmesidir. 1950 yılı sonrasındaki değişiklikler ise iskân kararlarının uygulanmasında yaşanmış olan sorunların çözümü ve bunların yönetimi ile ilgili olmuştur. Bu değişiklikler daha çok dış göçler sonucunda gelenlerin nüfus kütüklerine kayıt şekilleri, iskân edilen göçmenlere yapılan toprak dağıtımı ve diğer yardımlar ile birlikte daha sonradan iskân edilecek olanlara uygulanacak borçlandırma biçimleri ile ilgili hükümler ya da bu hükümleri hangi

⁴ Kanunun ilk sayfası (Ek-3) olarak verilmiştir.

kurumların gerçekleştireceği ile ilgili görüşleri ifade etmektedir (Erder, 2018: 205-206).

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, iskân ve muhaceret işlerinde genellikle kolaylıklar göstermiştir. İskân ve muhaceret kanununun ikinci maddesi hükümlerinde Türkiye'ye hicretin ve iskânın şartları belirlenmiştir. Buna göre Türkiye'ye yerleşmek amacıyla dışarıdan bireysel veya toplu bir halde gelmek isteyen göçmenler ile aşiretlerin Türk soyundan veya Türk kültürüne bağlı olanlardan olması gerektiği ifade edilmiştir. Bu durumdaki muhacirlerin Dâhiliye Vekâletinin emriyle Türkiye'de iskân olabilecekleri belirtilmiştir. Gelecek kişilerden kimlerin veya hangi memleket vatandaşlarının, Türk kültürüne bağlı sayılabilecekleri konusunda ise İcra Vekilleri Heyeti'nin kararının belirleyici olduğu açıklanmıştır (Nuri, 1934: 7).

Dâhiliye Vekâletine iskân kanunuyla verilmiş olan yetki; güvenlik, yaşam ve kültür itibarıyla çok önemli ve faydalıdır. Bu yetkiyle birlikte nüfusun artması, medeni ve sıhhi hayatın kurulması, arazinin layıkıyla işlenmesi, Türk kültürünün Türkiye'deki bütün halklar arasında yaşanır bir hale gelmesi gerçekleşmiştir. Anadolu'da milli Türkiye sınırları içerisinde İstanbul dışında kalmış olan bütün bölgelerde yaşayan ve ana dilleri Türkçe olmayan ve Türk kültürüne bağlı bulunmayan Rum halkı göçe tâbi tutulurken Ermeni ahali ise genellikle I. Dünya Savaşı sırasında zorunlu göçe tabi tutulmuşlardır. Anadolu coğrafyası, Yunanistan'dan hicret edip Türkiye'de iskân edilmiş Türk ahali ile ve içerideki yerli halkın bir araya gelmesiyle yeni bir vaziyete bürünmüş ve daha yaşanır bir duruma kavuşmuştur. Ana lisanları Türkçe ve Türk kültürüne bağlı olan kişilerin şehirlerde, kasabalarda ve köylerde çoğunluğu oluşturması da bu suretle sağlanmıştır (Nuri, 1934: 10-18).

Gelecek muhacirler için İskân kanununun 15. maddesiyle devletin kara ve deniz nakil vasıtalarıyla muhacirler ve mülteciler ile birlikte gümrükten muaf olan bütün eşyalarını, eşyaları ve hayvanlarını yerleştirecekleri yerleri, demiryolları üzerinde olmasa bile en yakın istasyon veya limana kadar ücretsiz nakledeceklerini beyan etmişlerdir. İmtiyazlı şirketlerin ve nakil vasıtalarının bunlar hakkında asgari tarifelerini tatbik etmeleri dahi beyan edilerek bundan sonraki diğer maddeler de iskânın tarzına, kurulacak köyler, mecburiyetle tasfiye, istihkak mazbatalarına, muafiyetlere, vergi ve resim muafiyetlerine, mali hükümlere, iskân komisyonuna, icrai hükümlere, müteferrik hükümlere dair kısımlar bulunmaktadır (Nuri, 1934: 29-30).

1934 tarihli İskân Kanunu için ilk çalışmalar 1932 yılında başlamıştır. İskân Kanunu, 27 Nisan 1932 günü yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında görüşülmüş ve 2

Mayıs 1932 günü de TBMM'ne sunulmuştur. Yasa'nın ilk maddesi şöyledir: “Türkiye’de Türk kültürüne bağlılık durumuna göre nüfusun oturuş ve yayılışının bu kanuna uygun olarak İcra Vekilleri tarafından yapılacak bir programa göre düzenlenmesi Dâhiliye Vekilliğine verilmiştir”.

Yasanın ikinci maddesiyle Türkiye, üç mntıkaya ayrılmıştır:

- “1. mntika: Türk kültürlü nüfusun sayısının artırılması gereken yerler,
2. mntika: Türk kültürüne katılması istenen şahısların nakledilmesi ve yerleştirilmesi düşünülen yerler,
3. mntika: Askerî açıdan ve güvenlik nedeniyle boşaltılması gereken ve yerleşim ile oturumu yasaklanan yerler” (Mumcu, 2017: 51).

İskân Kanunu oluşturulurken gerekçe olarak “Dünya tarihinde büyük göç hareketlerinde bulunanların başında Türkler ile Turani kavimlerin olduğu” ileri sürülmüştür. Bu doğrultuda Osmanlı İmparatorluğu’nda Türk ırkının temsil edilmesi ve gelişme gücünün genellikle Orhan Gazi’nin koyduğu esaslar ile Fatih Yasalarına göre belirlenmiş ve İmparatorluğun hâkimiyeti altındaki ülkelerde yaşayan “asli unsur olan Türk’ün hâkim kılınmasına” çalışıldığı bildirilmiştir. Yine “geniş sınırlarda uç beylerinin, dirlik sahibi sipahilerin, yurtluk ve ocaklık sahibi Türk aile zümrelerinin, tımar ve zeamet erbabının etrafında Türk kolonilerin vücut bulmasına çalışıldığı” ifade edilmiştir. Kanunun gerekçesinde ayrıca Tanzimat döneminde yaratılmış olan yapay Osmanlılık nedeniyle dini ve emperyalist açıdan saltanat bünyesinin de aslında milli temsil siyasetine aykırı olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda çeşitli kıtalardan gelmiş olan muhacir unsurların, Türk kasaba ve köylerine ev ev olacak şekilde dağıtılıp yerleştirilmeleri hiçbir zaman hedeflenmemiştir. Çeşitli illere gelmiş olan bu göçmenlerin iskân uygulamalarında yerli Türklerin yaşadığı köy ve mahallelere toplu olarak yerleştirilmek istenmeleri iki kesim arasında sıkıntılar yaşanmasına yol açmıştır. Göçmenler yıllarca kendi dillerini konuşmuş ve Türkçeyi ana dil olarak benimseyememişlerdir. Türk ırkına ve kültürüne bağlı olan bu göçmenler yapılan yanlış uygulamalar nedeniyle ırkdaşları olan yerli halkla kaynaşamamışlardır (Mumcu, 2017: 52-54).

Yasa tasarısının gerekçesinde hükümetin dokuz yıl içinde “Türk nüfusunu nicelik ve nitelik açısından geliştirmeye yönelik nüfus politikası izlediği” belirtilerek bazı illerde kilometre başına en az 2, en çok 147 kişinin düştüğü ve bu nedenle yasanın çıkarılmasının amacı şöyle açıklanmıştır:

“Milli üretimin artırılması ve güçlendirilmesinin sağlanması için mevcut nüfus oranının yükseltilmesini gerçekleştirmek gayesiyle hem dışarıdan gelecek ırkdaşlarımızla hem de içerde doğum oranının artırılmasını sağlamak. Ayrıca geniş arazilerin olduğu yerlerde ırkı kuvvetlendirecek ve vatandaşlar arasında fazla doğurganlığı sağlayacak ortamlar oluşturmak. Sağlık koşullarının uygun olmadığı yerlerde bulunan halkın, daha

uygun olan yerlere göç ettirilerek ölüm oranının azaltılması ve topraksız halk için boş durumda bulunan arazilerin dağıtımının yapılması” (Mumcu 2017, 55).

Yasanın Mecliste görüşülmesi esnasında söz alan Samsun Milletvekili Ruşeni Bey, Osmanlı İmparatorluğu zamanında Türklerin Araplaştırılmak istenmesinden yakınmış ve Mustafa Kemal’le birlikte artık Türk milletinin dili, kültürü, ülküsü ve duygusunun bir olacağını bir belirtmiştir. Görüşmeler sırasında söz alan Şükrü Kaya da şöyle konuşmuştur:

“Şiddet kullanarak yapılan zorla göç ve istekli göç olmak üzere iki türlü göç vardır. İstekli göç, nüfusu fazlalaştığı için başka yerlere giden halkın göçüdür. Kendilerine şiddet uygulanması nedeniyle zorla göç eden göçmenler Osmanlı dönemindeki yönetimler tarafından iyi yerleştirilmemişler veya yanlış yerlere yerleştirilmişlerdir. Bu yasa, yanlış yerleştirme nedeniyle çeşitli sıkıntılara maruz kalmış olan bu göçmenlerin durumlarını düzelmesini sağlayacak hükümler taşımaktadır.

Bunlardan başka memleket dışında, yakın çevremizde iki milyon civarında gerçek Türk ahalî vardır. Bunların yavaş yavaş anavatanlarına gelmeleri mutlaktır. Bunların göçü zorla olmayacak, tamamen kendi istek ve arzularıyla yapılacaktır. Gelen göçmenlerin yerleştirilme işlemleri de tamamen bilimsel olarak toplumsal ve ekonomik kurallara göre yapılacaktır.

Ayrıca bir de iç göç sorunu mevcuttur. Memleket dâhilinde 1 milyondan fazla sayıda göçer vardır: Yarım ve sürekli göçer. Doğu’da, Batı’da, hatta ülkenin tüm bölgelerinde Adana’da, Antalya’da, Muğla’da, Burdur’da, Isparta’da bile göç etmiş halk vardır. Bunların çoğu bugün çok sıkıntılı içerisindedirler. Maalesef bunlar insani, ahlaki, millî, siyasi terbiye olmak üzere birçok alanda yoksun haldedirler ve Cumhuriyet nimetlerinden henüz tam olarak verilememiştir. Aralarında hâkim, doktor ya da öğretmen yoktur ve bunların böyle rüzgâra kapılmış yapraklar gibi oradan oraya sürüklendiğini görmek çok kötü bir durum. Bir bakan ve milletvekili olarak bu durumları görmekten çok üzülüyorum. Bu yurttaşların da uygar bir şekilde ve iktisadî açıdan refaha kavuşmuş bir halde olmaları için de bu yasada maddeler vardır” (Mumcu, 2017: 62-65).

1930’lu yıllarda yürürlüğe girmiş olan 2510 sayılı İskân Kanunu’yla, dönemin şartlarına uygun bir şekilde Türk kimliği etnik olarak tanımlanmaya başlamıştır. Cumhuriyetin kurulmuş olduğu topraklar içerisinde yaşayan ve çoğunluğu temsil eden Türk kimliği çerçevesinde gerçekleştirilen uygulamalar ulus söyleminin temelini oluşturmuştur. İskân Kanunu’nun 3. maddesinde ülkeye kabulüne izin verilmiş olan göçmenlik türleri; “Türk kökenli yerleşik veya göçebe bireyler ile Türk kültürünü kabul eden yerleşik kimseler” olarak belirlenmiştir. “Türk kültürünü paylaşmayan yerleşik kimseler ve Türk kökenli olmayan göçebe bireyler” ise yasak getirilen göçmenlik türleridir (İnan, 2016: 18).

Ağustos 1934 tarihli ve 6599 sayılı İskân ve Nüfus İşlerinin Süratle İkmali Hakkındaki Tamim ile göçmenlerin statüsünü düzenleyen sınıflandırma belirlenmiştir. Tamim’ in 4. maddesiyle birlikte tabiiyet beyannamesinin Türk ırkından olanlara veya Türk kültürüne bağlı olup da Türkçe konuşup Türkçeden başka dil bilmeyenler için verilebileceğini açıklamaktadır. Tamim ’in yürürlüğe girdiği tarihe kadar Batı Trakya’dan gerek kaçak olarak gelen ve gerekse de pasaportla gelmiş olan Türkler ile

Türk kültürüne bağlı olanların da yine hızlı bir şekilde vatandaşlığa kabul işlemlerinin yapılması karara bağlanmıştır. Vatandaşlığa alınması kabul edilenlerden herhangi bir şekilde şüphe edilenler olursa da muhacir kâğıdı verildikten sonra haklarında tahkikatın devam edilmesi istenmiş ve bu durumun Pomaklar, Boşnaklar, Tatarlar, Karapapahlar hakkında da yapılması istenmiştir. Başka bir devletin tabiiyetinde olan Kürt, Arap ve Arnavut gibi Türkçeden başka dil konuşan diğer Müslümanlara ve bir kayıtla bağlı olmayan ecnebi Hristiyanlar ile Yahudilere de vatandaşlığa kabul belgesi ve muhacir statüsü verilmemesi de belirtilmiştir. Müslüman Gürcü, Lezgi, Çeçen, Çerkez, Abaza ve diğer Türk kültürüne bağlı sayılanlar hakkında ise merkezden alınacak emir doğrultusunda kişilere fert üzerinden tabiiyet beyannamesi imzalatılması esası benimsenmiştir (İnan, 2016: 18-19).

1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı İskân Kanunu, iskân ve göç politikaları açısından yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Çıkarıldığı dönemin ulus-devlet anlayışı ile güvenlik ve tehdit algılamaları doğrultusunda oluşturulmuş olan bu kanun, yürürlükte kaldığı süreç içerisinde nüfus politikalarının temel ilkelerini belirlerken içeren kapsamlı bir hukuki iskân ve göç uygulamalarının da kaynağı olmuştur. (İnan, 2016: 29-30).

2510 sayılı kanunun 4. maddesinde “Türk kültürüne bağlı olmayan anarşistler, göçebe durumdaki Çingeneler ile casuslukta bulunanlar ve memleket dışına gönderilmiş olanlar Türkiye’ye göçmen olarak kabul edilemezler” (Arayıcı, 2008: 244) ifadesi bulunmasına rağmen Kıpti Müslümanlara 1934 yılı İskân kanununda vatandaşlığa geçme hakkı tanınmıştır. Bu bağlamda Türk Devleti gerek mübadele gerekse sonraki iskân politikaları çerçevesinde Çingene Müslümanlar için esnek ve kabule yatkın bir tutum izlemiştir (Yürektürk, 2018: 1244).

Kütahya Milletvekili Naşit Hakkı (Uluğ) Bey’in, Kemalist inkılap hareketlerinin ana kanunlarından biri olduğunu söylediği İskân Kanunu, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya içinse ülke içindeki sosyal yapının medenileştirilmesini amaçlamakta ve bu özelliğiyle de Kemalist felsefenin çağdaş düşünce refleksinin bir yansımasını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda oluşturulmuş olan nüfus politikasının hedefleri arasında göç ve aşiretler konusu ile tarım alanındaki yetersizliklerin giderilmesinin yanında Türk toplumunun tek dilli bir yapıya kavuşturulması ile birlikte aynı çizgide düşünen ve aynı duyguları taşıyan bir hâle getirilmesi yer almıştır (A. Yıldız, 2010: 252).

Zorunlu göç, iskân politikasının bir başka yüzü olmuştur. Şeyh Said İsyanı, askeri ve idari tedbirlerin yanı sıra bölgenin yeniden teşkilatlandırılmasına da yol açmıştır. İsyana ilişkisi olduğu ya da problem çıkarabilecek nitelikte olduğu düşünülen kişi ve gruplar, Batı bölgelerine göç ettirilirken bunların yerlerine Türk göçmenler iskân edilmiştir. Zorunlu göçlerin, devlet bütçesine getirmiş olduğu ekonomik yük, Kürt halkının Türkleştirilmeye direnmesi ve iskânları gerçekleştirilen göçmenlerin Kürtleşme eğiliminde olabilecekleri düşünceleri Kemalist yönetim tarafından zorunlu göç ve iskân politikalarının sona ermesine neden olmuştur. Zorunlu göç uygulamaları sadece gayri Türk-Müslüman unsurlara yönelik olmamış, özellikle Ermeni ve Yahudi gayrimüslimlerden oluşan azınlıklar da zorunlu göçe tâbi tutulmuşlardır. İskân Kanunu'nun çıkarılmasından önce İç Anadolu'nun kırsal bölgelerinde yaşamakta olan Ermeni ahalî, azınlıklar için toplu bir yaşam merkezi olarak düşünülmüş olan İstanbul şehrine zorla göç ettirilmişlerdir. Gayrimüslim azınlıklar arasında yer alan Trakya Yahudilerinin İstanbul'a göç ettirilmesi ise göç uygulamaları açısından en önemli olay olmuştur (A. Yıldız, 2010: 252-253).

Kemalist göç politikaları, Türk ulusunun tanımlanmasında din ve milliyet olgusunun yanı sıra ırk kavramının rolünün de önemli olduğunu ortaya koymaktadır. 27 Aralık 1934 tarihinde yürürlüğe girmiş olan “İskân Muafiyetleri Nizamnamesi” de bunun açık bir göstergesi olmuştur. Bu düzenleme, başka ülkelerde yaşayan ancak Türk tabiiyetini muhafaza etmiş olan şahıslar ile birlikte Türk ırkına ve kültürüne bağlı olanların da ülkeye göçmen olarak kabul edileceklerini bildirmiştir. Bundan başka bu nizamnamenin, göçmen vizesi konusunda Türk konsolosluklarına talimat veren 3. maddesi, “Türk ırkına mensup kimselere” ülkeye geldiklerinde maddî yardım istemeyecekleri yönünde yazılı beyanda bulundukları takdirde, İçişleri Bakanlığı'ndan onay alınmadan göçmen vizesi verilebileceğini belirtmiştir. Ancak, Türk soyundan olmayıp ta Türk kültürüne bağlı bulunanlar, hükümetten yardım istememeyi taahhüt de etse ve durumları yerinde de olsa İçişleri Bakanlığı'nın onayı olmaksızın göçmen vizesi alamayacaklarını belirtmiştir (Çağaptay, 2002: 235).

Türk vatandaşı olmayı arzu edenler arasında beş hiyerarşik kategori yaratılmıştır. İlk kategori, vatandaşlığa kabul kâğıtlarını hemen almaya hak kazanan etnik Türklerdir. İkinci kategori etnik olarak Türklerle bağları bulunan Pomaklar, Boşnak Müslümanlar, Tatarlar ve Karapapahlar da nezaketle karşılanmışlardır. Üçüncü kategoride Pomaklar ve Boşnaklar gibi Balkan Müslümanları bulunmaktadır. Bu kategoridekiler etnik olarak Türk olmasalar da uyum gösterebilecekleri güçlü bir

milli hareket veya bağımsız devlet bulunmadığından bunların asimile olması kolay görünmüştür. Dördüncü kategori ise Gürcüler, Lezgiler, Çeçenler, Çerkezler ve Abhazlar gibi Kafkas Müslümanlarını içermektedir. Bunların da Pomaklar ve Boşnaklar gibi bağımsız bir anavatanları yoktur. Üstelik bunlar da güçlü ulusal hareketlere vakıf olmayan sayısal olarak küçük gruplar arasında yer almaktadırlar. Ancak, Kafkas Müslümanları arasında hala göçebeliliğin izleri görülmektedir. Kafkaslara nazaran yerleşikleri tercih eden Cumhuriyet, çoğunluğu göçebe olan Kafkas Müslümanlarına karşı ihtiyatlı davranmıştır. Göç hiyerarşisindeki son kategoride ise hiçbir koşulda vatandaşlığa kabul belgesi alamayacak olan Ermeniler ve diğer Hristiyanlarla birlikte Yahudiler, Kürtler ve diğer Müslüman halklar yer almıştır. Diğer Müslümanlar arasında yer alan Arnavutlar ve Araplar, bağımsız devlet anlayışına ve güçlü milli hareketlere sahiptiler ve bunların asimilasyon süreçlerinin problemli olacağı düşünülmüştür. Ayrıca Ankara, Türkiye’deki en büyük grup konumunda olan ve asimile edilememiş Kürt halkına karşı da çok dikkatli davranmıştır. Hükümet, kendi Kürt topluluğunun büyümesini durdurmak için diğer ülkelerdeki Kürtlerin ülkeye olan göçlerine yasaklar getirmiştir (Çağaptay, 2002: 236-237).

Kanunda yer alan “‘Ana dili Türkçe olmayan nüfus kitlelerinin bir araya gelmeleri yasaklanacak, var olanlar da dağıtılacaktı... Böylece kültür bütünlüğü için önlemler alınabilecekti” ifadelerinde belirtilen alınacak katı önlemlerle, milletin hiçbir bölgesinde Türk olmayanların o bölge nüfusu içindeki payının %10’u geçmemesi sağlanacaktır. Doğu illerini, özellikle Diyarbakır’ın kuzeyini Türkleştirmek için Umumi Müfettişlik tarafından o zamana kadar buraya yerleştirmiş olduğu Türk nüfusun iki katı kadar daha nüfusun yerleştirilmesi gerekmiştir (Üngör, 2016: 260).

1934 tarihli İskân Kanunu, vatandaşlığı sınırlama ve milliyetçilik ideolojisini öne çıkarma yoluyla kendi etnik sınırlarını güçlendirme ve iki savaş dönemi arasında ulus inşa etme sürecini yabancı bir nüfusa zorla kabul ettirme olarak anlaşılabilir. Tipik bir metin görünümünde olmuştur. Demografik mühendisliğin ruhunu yansıtan ve Kemalistlerin, hâkim etnik grup olan Türkleri, azınlıklara karşı güçlendirme ve sayılarını artırma arayışı içerisine girmiş olduğu bir metni ortaya çıkarmıştır. Azınlıkların zaman içinde küçülmelerini ve önemlerinin gelecekte bir gün dikkate alınmayacak kadar azaltılması gerektiği belirtilmiştir. Kemalistlerin düşüncesindeki etnik-bölgesel milliyetçilik, Batı’yı Türk, Doğu’yu da Kürt olarak kabul ederek ülkeyi açıkça iki etnik bölgeye bölmüştür (Üngör, 2016: 265).

Eski zamanlarda sanıldığı ve alışıldığı gibi iskân kavramına göre, yalnız sınırlarımız dışından ülkemize gelecek muhacirlerin yerleşme ve yerleştirilmelerine ait hükümlerle değil, yurdumuzda eskiden beri yer almış olan oluşumları dağıtmak ve kaldırmak, göçebe yaşamlara son vermek, Türk kültürünü benimsetmek ve yaymak gibi inkılapçı esasları da içermektedir. İskân Kanunu çeşitli düzenlemelerle, yurt içinde gerçekleştirilmiş olan nakiller neticesinde kültür ve idare tedbirlerini de sağlamıştır (Akekmekçi ve Pervan, 2010: 239).

Bu kanunla nüfusu artırmak amacıyla yurt dışından getirilecek olan Türk soylu muhacirlerin Türkiye'ye göç etmeleri kolaylaştırılırken toprak dağıtımı yapılırken nüfus faktörü de göz önünde tutulmuştur. Ayrıca çok çocuklu ailelere öncelikli olarak toprak verilmesi ve çok nüfuslu göçmen ailelerin de Türkiye'ye gelmeleri teşvik edilmiştir (S. Yıldırım, 2016: 285).

İskân Kanunu'yla birlikte yerleştirme işlemlerinde dikkat edilen konulardan birisi de göçmen ve mübadillerin geldikleri yerlerin şartlarına kolayca uyum gösterebilecekleri şartlara haiz olan yerlere yerleştirilmelerini sağlamak olmuştur. İskân planı düşünülen bölgelerinin belirlenmesinde dikkate alınan diğer bir etken de ekonomik faktörler olmuştur. Göçmenlerin bırakıp geldikleri yerlerde yapmış oldukları işler dikkate alınarak ülke içerisine yerleştirilmeleri yapılmıştır. Drama ve Kavala'dan gelen tütün yetiştiricisi göçmenler, tütüncülüğün gelişmiş olduğu Samsun ve çevresine yerleştirilmişlerdir (Çiftçi, 2017: 1388).

İskân politikası uygulamalarında üzerinde durulan diğer bir husus da ulusal güvenlik düşüncesidir. Trakya bölgesinde muhtemel bir savaşa karşı çeşitli önlemlerin alınması, askeri ve sivil olmak üzere gerekli tüm hazırlıkların yapılması da kararlaştırılmıştır. Bu plana göre Boğazlar ile Trakya bölgeleri, askerî açıdan güçlendirilmiştir. Ayrıca bölgenin nüfus aritmetiği ilişkin çeşitli düzenlemeler yapılarak güvenilmez görülen Yahudi nüfusun Trakya'dan göç etmesi sağlanmıştır. Diğer taraftan da bölgeye, ülkeye yeni gelmiş olan Türk nüfusun yerleştirilmesi sayesinde güvenlik açısından uygun adımlar atılmış olacaktır. 1934 ile 1935 yıllarında Balkanlardan yaklaşık 81 bin göçmen gelirken bunların % 82'lik büyük bir kısmı da Trakya bölgesine yerleştirilmiştir (Çiftçi, 2017: 1391).

İskân Kanunu, Türk dili ve etnisitesi temelinde ülkede demografik yapıyı değiştirmeyi amaçlamıştır. 2510 sayılı bu yasayla Türkiye'de halk ve bölgeler üçe ayrılmıştır: "Türkçe konuşan ve Türk ırkına bağlı olanlar, Türkçe konuşmadığı halde Türk kültüründen sayılanlar ve ne Türkçe konuşan ne de Türk kültüründen sayılanlar" olmak üzere

ayrımalar yapılmıştır. Bu zihniyet 1920'ler ile 1930'lardan itibaren Kemalizm'in, Türk milletine dair ortaya koyduğu üç tanıma dayanmıştır. 1924 Anayasası ile de somutlaşmış olan ilk tanıma göre, Türkiye'nin tüm sakinleri Türk'tür ve buna göre Kürtler, Ermeniler ve diğer topluluklar, anayasaya göre Cumhuriyet'in eşit vatandaşları olarak kabul edilmişlerdir. İkinci tanımın ana dayanağı ise dinsel bütünlüktür. Kemalistler, Türkiye'de yaşayan tüm Müslümanları, Osmanlı'daki millet sistemi anlayışına paralel olarak Türk olarak kabul etmiştir. Ana dilleri Türkçe olmasa da bütün Türkler Müslüman'dır. Üçüncü tanımlamada etno-dinsel anlayış baskın durumda olmuştur. Kemalistler, ana dili Türkçe olanları Türk olarak kabul etmiş, anadili Türkçe olmayanları ise dinsel açıdan Müslümanlar ve gayrimüslimler olarak ikiye ayırmıştır. Dinsel ayırım neticesinde de Müslüman olanları, olmayanlara tercih etmiştir. Etnik Türk grubun azınlıkta kalması problem oluşturmuş ve bu nedenle Kürtler ve öteki Müslüman grupların kültürel yönden Türkleştirilmesi ile birlikte Türk nüfusun güçlendirilmesi amaçlanmıştır (Hepkon, Aydın & Aslan, 2013: 98-99).

1934 yılına kadar olan gelişmeler Ankara yönetiminin, Anadolu'nun batı bölgelerinde kısmen de olsa düzeni kurmayı başardığını göstermektedir. Buna karşılık, Doğu'da iskân uygulamaları hedeflenen güvenliği sağlayamamış ve isyanların artmasına neden olmuştur. 2510 sayılı kanunun çıkarılmasına kadar yaşanan bu sürecin kendisi bile bu kurumun "etnik ayrımcılık" yaptığı algısını pekiştirmektedir. Bu bağlamda, 1934 tarihli yasaya getirilen yorumlar da konuya Türkiye'nin hangi bölgesinden bakıldığına bağlı olarak değişiklikler göstermiştir. Anadolu'nun batısından bakanlar için bu yasa, tamamen bozulmuş olan insan-toprak ilişkilerini düzenleyen, gündelik yaşamın yeniden kurulması için gerekli üretimi ve güvenliği tesis eden bir yasa konumunda olmuştur. Anadolu'nun doğusundan bakanlar için ise Kürt aşiret düzenini tasfiye etmeyi, Türkleştirmeyi ve özellikle Kürt halkının asimilasyonunu gerçekleştirmek amacıyla Türkçü-milliyetçi, asimilasyonist ve hatta kimileri tarafından da "ırkçı" bir proje olarak algılanmıştır (Erder, 2018: 116).

2.2.2.4.1. 2577 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Dâhiliye Vekâleti merkez teşkilat ve vazifeleri hakkındaki kanunun bazı maddelerinin tadiline ait kanun

5 Temmuz 1934 tarihli bu kanun 5 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Dâhiliye ve Maliye Vekâletlerine aittir.

Bu kanunla Nüfus işleri Umum Müdürlüğü 4 şubeden meydana gelmiştir. Birinci Şube; İskân Kanunu hükümlerine göre muhacir, mülteci, göçebe ve nakledilenlerin yurda getirilmesi ve yerleştirilmesi, ülke dışına yollanması, yerleşik duruma getirilmesi, yerleştirilecekleri mıntıklar ile yerlerinin ayrılması, toprağa sahip olmayan veya az topraklı yerli çiftçilere toprak dağıtılması, tüm göçmenlerin eski işlemlerinin tamamlanması ve bunların yazışmalarıyla uğraşır. İkinci Şube; ülke dışındaki Türk ırk veya kültürüne bağlı olan kişilerden ülkeye gelecek olanların durumlarını araştırmak, yurdun iskâna uygun ve verimli bölgelerini tespit etmekle uğraşır. Ayrıca İskân Kanunu'nun 8, 9, 10 ve 11. maddelerine göre gerekli olan tüm tedbirleri almak ve bu tedbirlerin denetimini sürekli bir şekilde yapmakla görevlidir. Üçüncü Şube; nüfus işlemleri ve yazışmalarını, tescil ve istatistik işlerini gerçekleştirmekle görevlidir. Dördüncü Şube; vatandaşlık kanununun uygulanmasına ve vatandaşlıkla ilgili işlerle görevlidir (T.C. RG 15.07.1934, S: 2752, s. 4146-4147).

2.2.2.4.2. 2650 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: İskân Kanunu'nun 44. maddesine bir fıkra ilavesine dair kanun

23 Aralık 1934 tarihli bu kanun 3 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyetine aittir.

Bu kanunla Adliye memurları, iskân işlerinin memurlar tarafından yapılmasına dair olan hüküm kapsamından çıkarılmıştır (T.C. RG 29.12.1934, S: 2892, s. 4598).

2.2.2.4.3. 2661 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Muhacirlere ve muhtaç çiftçilere ödünç tohumlu ve yemeklik dağıtılması hakkında kanun

23 Aralık 1934 tarihli bu kanun 7 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Dâhiliye, Maliye ve Ziraat Vekâletlerine aittir.

2056 numaralı kanunla, Hükümet adına Ziraat Bankası tarafından satın alınıp, alım merkezlerindeki depolarda bulunan buğdaylardan alım fiyatı üzerinden muhacirler ile kuraklık yaşamış veya dolu, sel gibi afetlere uğramış olan çiftçilere yardımlar yapılacaktır. Geri ödemesi de aynı şekilde olmak üzere İcra Vekilleri Heyeti kararıyla yapılan yardımların 1 milyon liralık olan kısmı zincirleme borçlanma yoluyla ve 2 yıl vade ile tohumluk ve yemeklik olarak verilir. O yılın ürünü, çiftçinin borcunu ödeyemeyecek kadar az olursa Vekiller Heyeti kararıyla bu borç ertelenir. Verilen buğdaylardan geri tahsil edilmiş olanları tekrardan muhacirlere, kuraklık ve afet gören çiftçilere dağıtılabılır (T.C. RG 29.12.1934, S: 2892, s. 4598).

1923-1929 yılları arasında devlet, göçmen halkın iskân edilmiş oldukları yerlerdeki tarım arazilerini işlemeleri; tarımla uğraşan çiftçi muhacirler için gerekli olan tohumluk buğday, tarım aletleri, çift öküzlerin tedarikini sağlayarak muhacirlerin muhtaçlığını da gidermeye çalışmıştır. Göçmenlere yapılacak yiyecek yardımlarının yapılması hususunda çeşitli yasalar çıkarılmıştır. 1934 yılında çıkarılmış olan bu kanunla birlikte muhacirlerin de afetzede olarak tanımlanması ve devlet yardımlarından yararlanması sağlanmıştır. Yine 2661 sayılı kanunun birinci maddesi hükümlerince kuraklık yaşamış veya dolu, sel gibi afetlere uğramış olan çiftçilere maliyet fiyatı üzerinden olmak üzere iki yıl vadeli olacak şekilde tohumluk ve yemeklik buğday yardımlarından göçmenlerin de yararlanmasına imkân sağlanmıştır (Baytal, 2017: 1409-1410).

2.2.2.4.4. 2837 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: İskân hakkındaki 2510 sayılı Kanuna ek kanun

21 Ekim 1935 tarihli bu kanun 3 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyetine aittir.

İskân Kanunu'nun yürürlüğe girdiği tarihten önce ülkeye gelmiş olan muhacir ve mülteciler, hiçbir hane ve resme tabi tutulmaksızın kanunun kabul edildiği tarihten itibaren 2 sene içerisinde kanun hükümlerine göre nüfus kütüğüne kaydedilirler. İlgili memurlar tarafından, yapılan müracaatların bu süreyi geçmeden tamamlanması zorunludur (T.C. RG 31.10.1935, S: 3144, s. 5748).

2.2.2.4.5. 2848 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: İskân Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun

18 Kasım 1935 tarihli bu kanun 11 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyetine aittir.

1. madde üzerinde yapılan değişiklikle Türkiye'de Türk kültürüne bağlı olma şartıyla nüfus oturuş ve yayılışının bu kanun maddelerine göre İcra Vekilleri Heyeti tarafından oluşturulacak bir programa göre düzeltilmesi görevi Dâhiliye Vekâleti ile Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliğine aittir.

2. madde üzerinde yapılan değişiklikle Dâhiliye ile Sıhhat ve İçtimai Muavenet vekilliklerince ortaklaşa yapılp İcra Vekilleri Heyetince onaylanacak haritaya göre Türkiye toprakları, iskân bakımından 3 mıntıkaya ayrılmıştır. Mıntıklar üzerinde zamanla ortaya çıkabilecek ihtiyaçlara göre değişiklikler yapılması hususu da ilgili

vekâletlerden gelecek olan taleplere göre İcra Vekilleri Heyeti tarafından kararlaştırılır.

3. madde üzerinde yapılan değişiklikle Türkiye'ye yerleşmek amacıyla dışarıdan bireysel olarak gelmek isteyen Türk soyundan yerleşik veya göçebe durumda olan şahısların Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği'nin görüşü alınmak şartıyla kabul edileceği belirtilmiştir. Yine Dâhiliye Vekilliği'nin emriyle ve toplu olarak gelme talebinde bulunmuş Türk soyuna bağlı yerleşik veya göçebe durumdaki kişiler, aşiretler ve Türk kültürüne bağlı yerleşik kimseler de bu kanun hükümlerine göre Dâhiliye Vekilliği'nin görüşü alınmak suretiyle Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği'nin emirleriyle kabul edilirler. Bu esaslar çerçevesinde Türkiye'ye gelmiş olan şahıslara muhacir denir. Kimlerin veya hangi memleket halklarının Türk kültürüne bağlı sayılacağı konusu da İcra Vekilleri Heyeti'nin kararıyla belirlenir.

Türkiye'ye yerleşmek maksatlı olmayıp zorunlu bir nedene bağlı olarak geçici olarak gelip yerleşmek isteyen sığınmacılara mülteci denir. Bu mültecilerden Türkiye'de yerleşmek isteyenler bu taleplerini bulundukları yerin en büyük idari mülki amirine bildirdiklerinde haklarında Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği'nce muhacir muamelesi yapılır.

Muhacirlerin kabul edilmesi Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği tarafından yapılırken mültecilerin kabulünde ise Dâhiliye Vekilliği tarafından talimatnamelerle belirlenir.

8. madde üzerinde yapılan değişiklikle Türkiye içinde toprağı az olan veya bataklık, ormanlık, dağlık ve taşlık yerlerde olan ve geçim sıkıntısı yaşayan köyleri, gerek yerleşik gerekse göçebe halde yaşayan 3 numaralı mıntıklar halkının yaşayış ve sıhhat şartları bakımından uygun olan yerlere nakletmeye; evleri dağınık haldeki köyleri daha uygun alanlarda toplamaya; huğları, obaları ve komları köylerin içerisine taşımaya ve yenilerinin yapılmasını yasaklamaya ilgili vekâletlerin teklifi ve görüşlerine binaen Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği yetkilidir.

9. madde üzerinde yapılan değişiklikle Türkiye tabiiyetinde bulunan gezici çingeneler ile Türk kültürüne bağlı olmayan göçebe ahalinin toplu olmamak şartıyla Türk kültürünün yoğun olarak yaşandığı köylere ve kasabalara serpiştirilerek dağıtılıp yerleştirilmeleri; casusluk oldukları sezilen şahısların da sınır boylarından uzaklaştırılmaları konuları Dâhiliye Vekilliği'nin teklifi ve İcra Vekilleri Heyeti'nin kararıyla Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği tarafından yapılır. Müslüman olmayan çingeneler ile Türk kültürüne bağlı olmayan göçebelerin ülke sınırları dışarısına

çıkarılmasına Dâhiliye Vekâleti yetkilidir (T.C. RG 21.11.1935, S: 3162, s. 5791-5792.)

1935 tarihinde yapılan değişiklikle birlikte kimlerin iskân edileceği yönünde çeşitli kararlar alınmıştır. 2848 sayılı kanunun 8. maddesi kapsamında toprağı olmayan veya az topraklı çiftçilerin; heyelan veya sel gibi afetlere uğramış şahıslar ile birlikte verimsiz topraklarda, bataklıklarda, tehlikeli ve askerlikçe yasak topraklardaki kişilerin İcra Vekilleri Heyeti kararıyla göç ve iskânlarının yapılmasına dair düzenleme yapılmıştır (Erdal, 2016: 118).

2.2.2.4.6. 2849 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: İskân işlerinin Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği'ne devrine ve ayrı bir bütçe ile idare olunmasına dair kanun

18 Kasım 1935 tarihli bu kanun 10 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyeti'ne aittir.

2510 sayılı İskân Kanunu; 2502 sayılı Kars vilayeti ile Beyazıt, Erzurum ve Çoruh vilayetlerinin bazı kısımlarında muhacir ve sığınmacıların yerleştirilmesi ve yerli çiftçilerin topraklandırılması; 1771 sayılı Mübadele ve teffiz işlemlerinin kesin olarak belirlenmesi ve sonuçlandırılması; 1331 sayılı Mübadil, gayri mübadil, muhacir ve diğer şahıslara kanunlar kapsamında teffiz olarak veya adiyen tahsis edilmiş olan gayrimenkul mallarının tapuya kaydedilmesi; 716 sayılı borçlanma ve 488 sayılı Mübadeleye tabi ahaliye verilecek gayrimenkul mallar hakkındaki kanunlar ve bu kanunların ek ve düzenlemeleri ile Dâhiliye Vekilliği'ne verilmiş olan görev ve yetkiler Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği'ne devredilmiştir. Bu vekâlete bağlı olmak kaydıyla devredilen görev ve yetkileri yerine getirmek üzere ayrı bir bütçe ile İskân Umum Müdürlüğü kurulmuştur (T.C. RG 21.11.1935, S: 3162, s. 5792-5794).

2.2.2.4.7. 3123 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: İskân Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair olan 2848 sayılı kanuna ek kanun

10 Şubat 1937 tarihli bu kanun 4 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Maliye, Nafia, Sıhhat ve İçtimai Muavenet ile Gümrük ve İhisarlar Vekilliklerine aittir.

Bu kanunla 1935 mali yılı sonundan itibaren ülkeye gelen ve 2510 ile 2848 sayılı kanun hükümlerine göre dışarıdan gelmiş olan göçmenler için yaptırılacak evler ve müstemilatla birlikte başka yapılarda kullanılmak amacıyla dış memleketlerden

getirilmiş ve getirilecek keresteler, gümrük vergisi ve diğer bütün vergilerden muaf tutulmuştur (T.C. RG 18.02.1937, S: 3537, s. 7698).

2.2.2.4.8. 3242 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Göçmenler ile Nakledilenlere ve Muhtaç Çiftçilere tohumluk ve yemeklik dağıtılması hakkında kanun

11 Haziran 1937 tarihli bu kanun 9 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Maliye, Ziraat ile Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliklerine aittir.

Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası göçmenlere, mültecilere ve nakledilmiş kişiler ile birlikte kuraklık, dolu, sel, yangın ve hastalık dolayısıyla afetlere uğramış olan muhtaç çiftçiler için geri ödenmek koşuluyla tohumluk ve yemeklik buğday dağıtılması kapsamında 3.750.000 liraya kadar yardım kredisi açar. Bu kredi ile verilecek olan buğdaylar, T.C. Ziraat Bankasının 2056 sayılı kanun kapsamında Devlet namına satın almış olduğu buğdaylardan alım fiyatı üzerinden satın alınması kaydıyla temin edilir. Buğdayların nakledilmesi ücreti de bu kişilere aittir. Buğdaylar muhtaç çiftçilere 1, göçmenler, nakledilenler ve mültecilere 3 yıl vadeyle ödenmek üzere dağıtılır. Vadesi gelmiş olan ürün o yıl için çiftçinin borcunu ödeyemeyecek kadar az durumda olursa da bu borç ertelenir (T.C. RG 24.06.1937, S: 3639, s. 3868-3869).

2.2.2.4.9. 3371 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: İskân Kanunu'na ek kanun

25 Nisan 1938 tarihli bu kanun 4 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyeti'ne aittir.

Bu kanunla iskân edilecek olan göçebelerden henüz nüfus kütüklerine yazılmamış olanlar için gizli nüfus cezası ile hiçbir harç ve vergi uygulaması olmadan nüfusa tescil edilecekleri belirtilmiştir. Hükümet tarafından yerleştirilmiş olan göçebeler arasında kaçak durumunda olanlar için de bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kadar tahsil edilememiş durumda olan harç, vergi ve gizli nüfus cezaları alınmaz (T.C. RG 02.05.1938, S: 3896, s. 9773).

2.2.2.4.10. 3657 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: İskân Kanunu'nun bazı maddelerini değiştiren 2848 sayılı kanunun 3. maddesi ile 2510 sayılı kanunun 31. maddelerini değiştiren kanun

30 Haziran 1939 tarihli bu kanun 4 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyeti'ne aittir.

2848 sayılı kanunun 3. maddesinde yapılan değişiklikle, Türkiye'ye yerleşmek amacıyla ve Hükümet'ten iskân yardımı istememek koşuluyla dışarıdan gelmek isteyen Türk soyuna bağlı kimselerin Hariciye, Dâhiliye ile Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekillikleri tarafından ortak bir şekilde tespit edilecek maddeler dâhilinde konsoloslarımız tarafından verilecek muhacirlik vizesi belgesiyle birlikte Türkiye'ye gelirler ve serbest muhacir statüsüne sahip olurlar. Bu şekilde gelecek olanların pasaportlarına da gerekli açıklamalar eklenir. Bu madde hükümlerinin hangi yerler halkına uygulanacağı hakkındaki yetki İcra Vekilleri Heyeti'ne aittir.

2510 sayılı kanunun 31. maddesinde yapılan değişiklikle, bu kanunun maddelerine göre kabul edilen muhacirler ile dışarıdan gelmiş olan mülteci ve aşiret üyelerinin yanlarında getirmiş oldukları eşyalar, mallar ve hayvanlarından belirlenen miktar oranında tek seferlik olmak kaydıyla gümrük vergisi ile diğer bütün vergilerden muafiyet tanınmıştır (T.C. RG 05.07.1939, S: 4250, s. 12119-12120).

2.2.2.4.11. 3667 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: İskân Kanunu'nun 12. maddesinde kısmi değişiklik yapan ve 11 ile 23. maddelerine birer fıkra ekleyen kanun

5 Temmuz 1939 tarihli bu kanun 5 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyeti'ne aittir.

2510 sayılı kanunun 12. maddesinde yapılan değişiklikle Türk soyu ile kültüründen olmayan hiçbir ferdin ve aşiretin bu mıntıkaya tekrardan yerleşmesine izin verilmez. Geçmişten bu yana bu mıntıkada yaşayan aşiret üyeleriyle yine bu mıntıkanın yerleşik halkından olan veya herhangi bir şekilde daha önceden yerleşmek amacıyla bu mıntıkaya gelmiş olan topraksız veya az topraklı çiftçiler hakkında İskân kanunu maddeleri kapsamında hazineye ait topraklardan İcra Vekilleri Heyeti kararıyla toprak verilmek suretiyle toprak sahibi yapılabileceği ifade edilmiştir.

17. madde üzerinde yapılan değişiklikle, Toprak dağıtım cetvelinde değişiklik yapılarak belirlenen miktar dâhilinde toprak verilmesi mümkün olmayan yerler ile imkân olan yerlerde toprağın verim oranı fazla olan yerlerde ise yazılı olarak belirlenmiş miktarların yarısına kadar olan kısmının verilmesi uygun görülmüştür.

23. madde üzerinde yapılan değişiklikle, temlik edilmiş durumdaki gayrimenkuller hakkında meydana gelebilecek maddi davalarda karşı taraf yeni sahibiyile birlikte hazine olacaktır (T.C. RG 11.07.1939, S: 4255, s. 12208).

2.2.2.4.12. 3683 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: İskân Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair kanun

5 Temmuz 1939 tarihli bu kanun 4 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyeti'ne aittir.

36. madde üzerinde yapılan değişiklikle, dışarıdan gelecek olan muhacir ve mültecilerin pasaportları üzerine yapılacak vize işlemleri ile kendilerine verilecek olan eşyalar ile hayvan vesikaları da her türlü vergi ve harçlardan muaf tutulmuştur.

37. madde üzerinde yapılan değişiklikle Muhacirler, mülteciler, bir yerde yerleştirilen göçebeler, bir mıntıkadan diğerine Hükümet tarafından nakil ve iskân edilenlerden 1 numaralı mıntıkaya iskân edilenler 5, 2 numaralı mıntıkaya iskân edilenler 3 yıl süresiyle arazi ve bina ile birlikte kazanç, buhran, muvazene vergileri ve hava kuvvetlerine yardım ve yol vergilerinden muaf tutulmuştur (T.C. RG 12.07.1939, S: 4256, s. 12232-12233).

2.2.2.4.13. 3938 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Göçmenler ile nakledilen şahıslara ve muhtaç durumdaki çiftçilere tohumluk ve yemeklik buğday dağıtılması hakkındaki 3242 sayılı kanuna ek kanun

11 Aralık 1940 tarihli bu kanun 3 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Maliye, Sıhhat ve İçtimai Muavenet ile Ticaret ve Ziraat Vekilliklerine aittir.

Bu kanunla birlikte göçmenlere, nakledilenlere ve muhtaç durumdaki çiftçilere tohumluk ve yemeklik buğday dağıtılması hakkındaki 3242 sayılı kanunun 1. maddesiyle açılan ve 3700 sayılı kanunla 5.000.000 liraya kadar çıkarılmış olan buğday yardımı kredisi 6.750.000 liraya yükseltilmiştir (T.C. RG 16.12.1940, S: 4687, s. 182).

2.2.2.4.14. 4062 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: İskân Kanunu'nun 39. maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun

9 Haziran 1941 tarihli bu kanun 3 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyeti'ne aittir.

39. madde üzerinde yapılan değişiklikle, İskân kanunu hükümlerine göre veya bu kanunlardan önce 1 ve 2 numaralı mıntikalarda Hükümet tarafından iskân edilmiş veya edilecek olan muhacir, mülteci ve göçebelere verilmiş veya verilecek olan iâşe, barınma yerleri ücretsizdir. Ayrıca kullanılan sermaye, sanat ve ziraat aletleri, hayvanlar ile koşum ve araba takımları, tohumluklar ile birlikte tedavileri ve diğer bütün iskân yardımları ve iskân sınırları dâhilindeki yapılar, topraklar ve dağıtım

cetvelinde gösterilen bağ ve meyvelik yerleri de parasızdır. Hükümet tarafından nakledilenler ile hükümetten izin alarak kendi istekleriyle göç edenlerden muhtaç olanlara iskân kapsamında yapılmış ve yapılacak iskân yardımları ve gayrimenkuller de ücretsiz olacaktır (T.C. RG 13.06.1941, S: 4833, s. 1157-1158).

2.2.2.4.15. 5098 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: İskân Kanunu'nun bazı maddelerinin kaldırılmasına ya da değiştirilmesine ve bu kanuna yeniden bazı maddeler ile fıkralar ilave edilmesine dair kanun

18 Haziran 1947 tarihli bu kanun 15 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Bakanlar Kurulu'na aittir.

2510 sayılı İskân Kanunu'nun 2848 sayılı kanunla değiştirilmiş olan 1. maddesi değişikliğe uğramıştır. Buna göre muhacir, mülteci, göçebe ve gezgin durumdaki Çingenelerin yurt içinde yerleştirilmelerinde Türk kültürüne bağlılık durumları ile nüfus dağılımlarının Bakanlar Kurulu'nca yapılacak programa uygun olacak şekilde yapılması ve bunun denetiminin de İçişleri ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarına verilmesi kararlaştırılmıştır.

2510 sayılı Kanunu'nun 2848 sayılı kanunla değiştirilmiş olan 8. Maddesi tekrar değişikliğe uğramıştır. Jeolojik olaylar veya doğal afetler nedeniyle bir yerleşim yerindeki halkın yerlerini terk etmesinin gerekliliği hakkında bu kişilerin başvuruları veya ilgili bakanlığın teklifi gerekmektedir. Daha sonra ise Merkezi İskân Komisyonu tarafından yapılan inceleme neticesinde o yer halkı, Bakanlar Kurulu kararı sonrasında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından başka yerlere yerleştirilir.

2510 sayılı Kanun'un 2848 sayılı kanunla değiştirilmiş olan 9. maddesi tekrar değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliğe göre göçebeler ile gezginci Çingenelerin yer değişikliği işlemlerinde İçişleri Bakanlığı'ndan alınan görüş doğrultusunda Sağlık ve Sosyal Bakanlığı tarafından uygun görülecek bölgelerdeki yerlere iskân uygulamaları yapılır.

2510 sayılı Kanun'un 15. maddesinin 2. bendi değişikliğe uğramıştır. Hükümet tarafından içeride bir yerden diğer bir yere yerleştirilenlerden veya dışarıdan kendisi gelmiş olan muhacir ve mülteciler arasından ihtiyacı olanlar iskân uygulamasına tâbi tutulurlar ve bunların evleri ile eşyaları da gümrükten muaf olacak şekilde getirilir. Göçmenlerin bütün nakil masrafı da hükümet tarafından karşılanır.

2510 sayılı Kanun'un 17. maddesine fıkra eklenmiştir. İskân edilecek olan her aile için nüfus miktarlarına göre dağıtılacak olan farklı toprak miktarları ile bunların

dağıtım şekilleri, Sağlık ve Sosyal Yardım ile Tarım Bakanlıkları tarafından hazırlanmış ve Bakanlar Kurulu tarafından tasdik edilmiş bir cetvele göre belirlenir.

2510 sayılı Kanun'un 29. maddesi değişikliğe uğramıştır. Hükümet tarafından iskân edilen muhacirler ile mülteciler en az 10 yıl süreyle yerleştirildikleri yerlerde oturmaya mecbur tutulmuşlardır. Göçebeler ile gezgin haldeki çingenelerin de tekrar eski hayatlarına dönmelerine izin verilmez. Bu şahıslardan bu amaçla iskân yerlerini terk edenler yerleştirildikleri önceki yere döndürülürler.

2510 sayılı Kanun'un 30. maddesi üzerinde yapılan değişiklikle Hükümet tarafından iskân edilen kişilere borçlu veya borçsuz olmak üzere iskân yoluyla verilmiş olan gayrimenkullerin 10 yıl süre boyunca kesinlikle satılamayacağı, bağışlanamayacağı ve haczedilemeyeceği açıklanmıştır. Göçmenlere verilmiş olan tapular üzerinde bu durum yazılı olarak da belirtilmiştir.

2510 sayılı Kanun'un 3683 sayılı kanunla değiştirilen 37. maddesi tekrar değişikliğe uğramıştır. Muhacirler, mülteciler ve hükümet tarafından yerleştirilenler 5 yıl boyunca arazi, bina, kazanç, yol ve yardım vergilerinden muaf tutulurlar. Yine bu kanun kapsamında parasız veya gerek borçlu gerekse peşin paralı olarak verilmiş olan bütün yapı ve toprakların harç alınmadan tapuya bağlanacağı ve sahiplerine senetlerinin verileceği açıklanmıştır.

2510 sayılı Kanun'un 4062 sayılı kanunla değiştirilmiş olan 39. maddesi tekrar değişikliğe uğramıştır. Bu kanun maddelerine göre Hükümet tarafından iskân edilmiş veya edilecek olan muhacir, mülteci, göçebe ve gezici çingeneler ile birlikte içeride bir yerden başka bir yere nakledilmiş olanlara verilmiş veya verilecek olan iâşe, ibate, döner sermaye, alet ve edevatlar, hayvanlar, araba takımları ve tohumluklar ile tedavi ve iskân yardımlarının ücretsiz olarak verileceği belirtilmiştir.

2510 sayılı Kanun'un 42. maddesi değişikliğe uğramıştır. Bazı bakanlıklar tarafından seçilecek ve 3 kişiden oluşacak Merkezi İskân Komisyonu kurulacaktır. Komisyon'un görevi; Türkiye'ye gelecek muhacirler ile bu kanun kapsamında içeride nakledilecek vatandaşların ekonomik, sosyal, sıhhi açılardan en uygun uygun bölgelere yerleştirilmesini belirlemek, iskân programları hakkında araştırmalar yapmak, iskâna uygun toprak ve yapıları araştırmak, muhacirlerin göç işlerini görüşmek, dışarıdan gelecekler ile içeride yer değiştirecek şahısların göç işlemlerini yapmak.

2510 sayılı kanuna madde eklenmiştir. Buna göre Bakanlar Kurulu kararı olmadıkça yasak bölge olarak belirlenmiş olan Ağrı, Sason, Tunceli ve Zeylan'a

kimsenin girmesine, iskân edilmesine ve ikamet etmesine izin verilmez (T.C. RG 24.06.1947, S: 6640, s. 12542-12544).

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın IV. Genel Müfettişliğe yazmış olduğu topraklarına geri döneceklerin sevkıyatı ve iskânı ile ilgili 1947 tarihli yazıda ise şunlar belirtilmiştir:

1- 1938 harekâtı esnasında ve onu takip eden dönemde Tunceli'den 15.000 ve Erzincan'dan da 3.000 kişi Batıya gönderilmiştir. 5098 sayılı kanunun yayınlanmasından bugüne kadar Tunceli halkından geriye dönenler 1.017 hanede 5.582 ve Erzincan ili halkından eski yerlerine gelenlerden yalnızca yasak bölge halkı olmak üzere 168 hanede 885 nüfustur. Bu durum batıya aktarılmış olanların artan nüfusları ile birlikte tamamen geriye döneceklerini göstermektedir.

2- Yasak bölge halkından olup bugüne kadar Tunceli'ye gelenler 212 hanede 1.935 ve Erzincan iline gelenler de yukarıda işaret edildiği gibi 168 hanede 885 nüfustur (Akekmekçi ve Pervan, 2011: 518-522).

2.2.2.4.16. 5227 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: İskân Kanunu'nun bazı maddelerinin kaldırılmasına veya değiştirilmesine, bu kanuna yeniden bazı madde ve fıkralar eklenmesine dair 5098 sayılı Kanun'un 2.maddesinin 1 numaralı bendinin yeniden değiştirilmesine ve bu maddeye de bazı hükümler eklenmesine dair kanun

26 Haziran 1948 tarihli bu kanun 4 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Bakanlar Kurulu'na aittir.

5098 sayılı Kanun'un geçici ikinci maddesinin bir numaralı bendi değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikle birlikte yasak bölge halkı olarak belirlenmiş olan yerler halkından olup 5098 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesinden itibaren 2 yıl içinde iskân edilmeyi talep edenler arasında muhtaç durumda olan kişilerin eski illerinde veya bu illere yakın yerlerde yerleştirilebilecekleri belirtilmiştir. Bu durumda olan kişiler için daha önceden verilmiş olan yapı ve toprakların ise geri alınacağı ifade edilmiştir.

5098 sayılı Kanun'un geçici ikinci maddesine yeni betler eklenmiştir. Buna göre bu kanun ile serbest duruma kavuşan kişilerden bağlı oldukları yerlerde kalmak isteyenlerin haklarına dokunulmaz. Eski yerlerine dönmüş olup daha sonra tekrar bağlı oldukları yerlere gitmek isteyenler için son defaya mahsus olmak üzere ücretsiz olarak sevk işlemleri yapılır (T.C. RG 06.07.1948, S: 6950, s. 14321).

Çemişgezek ilçesinde, 5098 ve 5227 sayılı kanunlar gereğince iskân edilen vatandaşların yerleştirildikleri köylerle, yerleştirilen hane adedi, nüfus miktarı, verilen arazi ve ev yeri miktarını gösterir çizelge aşağıda yer almaktadır.

Tablo 3:
Çemişgezek İlçesinde İskân Edilen Kişiler Hakkında Bilgiler

Vatandaşların Yerleştirildikleri Köylerin Adı	Hane Adedi	Nüfus Miktarı	Ev Yeri (Metre kare)	Arazi (dekar)
Sinsor	23	93	2.300	575
Köçek	20	94	2.00	500
Hıdıroz	7	38	700	175
Çiçoğlu	21	108	2.100	525
Karasar	5	19	500	125
Bıradi- Moruşka	7	32	700	175
Pazapun- Müşteki	3	21	300	75
Oğuzar	2	9	200	50
Dehke	4	25	400	100
Ahtük	39	181	3.400	850
Oskih	38	193	3.800	950
Ekrek	30	151	2.500	625
Pogosi	7	39	700	175
Haceri	36	160	3.300	444,5
Yekûn	242	1.163	22.900	5.344,5

Kaynak: Akekmekçi ve Pervan, 2011: 595.

2.2.2.4.17. 5420 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: İskân Kanunu'nun bazı maddelerinin kaldırılmasına veya değiştirilmesine, bu kanuna yeniden bazı maddeler ve fıkralar eklenmesine dair 5098 sayılı Kanun'un geçici ikinci maddesi içeriğine bazı fıkralar eklenmesi hakkında kanun

2 Haziran 1949 tarihli bu kanun 4 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Bakanlar Kurulu'na aittir.

5098 sayılı Kanun'un geçici ikinci maddesine fıkralar eklenmiştir. Buna göre, 2510 sayılı Kanun'un 26 ve 27. maddeleri gereğince istihkak mazbatasına göre Devlete intikal eden ve sahipleri ya da Hükümet tarafından tasfiyesi gerektiği halde yapılmamış olan fakat dağıtılmış olan gayrimenkuller ile 1505 sayılı Kanun'a göre idari amir tarafından dağıtılmış arazi ve binalar, mirasçı olan kişiler adına vergisiz olarak kaydedilir. Eski sahipleri bu gayrimenkuller ile araziler üzerinde bir hak iddia edemezler. Gayrimenkuller ile arazilerin bedelleri, Toprak Kanunu hükümlerine göre Maliye Bakanlığı bütçesinden karşılanır (T.C. RG 08.06.1949, S: 7227, s. 16277).

2.2.2.4.18. 5606 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Kars ili ile Beyazıt, Erzurum ve Çoruh illerinin bazı kesimlerinde muhacir ve sığınmacıların yerleştirilmesi ile yerli çiftçilerin topraklandırılmasına dair olan kanun üzerinde değişiklik yapılması hakkındaki kanun

17 Mart 1950 tarihli bu kanun 4 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İçişleri, Maliye, Sağlık ve Sosyal Yardım ile Tarım Bakanlıklarına aittir.

2502 sayılı Kanun'un 6. maddesi değişikliğe uğramıştır. 474 sayılı Kanun'un 3. maddesi içerisine giren fakat Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun uygulanma sırası gelmemiş olan ilçelerdeki yaylak ve kışlakların Toprak Kanunu'yla belirlenmiş olan ölçü ve esaslara göre bu kişilere parasız olarak verilmesi istenmiştir. Ayrıca bu yaylaklar ile kışlakların da hiçbir şekilde özel ve tüzel kişiler adına tapuya kaydedilemeyeceği vurgulanmıştır (T.C. RG 23.03.1950, S: 7464, s. 18141).

2.2.2.4.19. 5613 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüklerinin birleştirilmesi hakkında kanun

20 Mart 1950 tarihli bu kanun 15 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Bakanlar Kurulu'na aittir.

İskân ve Toprak İşleri Genel Müdürlükleri, Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü adı ile ve genel bütçe içinde Tarım Bakanlığı'na bağlı bir genel müdürlük şeklinde birleştirilmiştir. Yürürlükteki kanunlar çerçevesinde Sağlık ve Sosyal Yardım ile Tarım Bakanlıkları, bu iki genel müdürlüğe ayrı olarak verilmiş olan görev ve yetkilerin tamamı da Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir.

Toprak ve iskân işleri ile ilgili 6 şube kurularak şubelerin hangi işlerle meşgul olacakları belirlenmiştir.

İller bazında kurulacak olan Toprak Komisyonları, iskân mevzuatına göre bulundukları bölgelerdeki dağıtılacak olan toprakların tespit edilmesi ve dağıtılması işlemlerini gerçekleştirecektir. Komisyonların olmadığı yerlerde ise bu görev, Toprak ve İskân Müdürlükleri'ne ya da il veya ilçelerdeki tarım kuruluşlarına verilmiştir (T.C. RG 24.03.1950, S: 7465, s. 18151-18153).

2.2.2.5. İç Göç Politikaları ile Bağlantılı Çıkarılmış Olan Kanunlar

İç göç politikaları ile bağlantılı olarak çıkarılmış kanun sayısı 10'dur. Varlık Vergisi, Yer sarsıntısı ile ilgili Kanun, Orman Kanunu ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, ülke içerisindeki göç olaylarının gerçekleşmesinde etkisi olan yasalar arasında olmuştur.

2.2.2.5.1. 627 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: 1341 senesi Genel bütçe kanunu

18 Nisan 1925 tarihli bu kanun 65 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Maiye Vekâletine aittir.

Bu kanunla, 30 Nisan 1329 (13 Mayıs 1913) tarihli İskân-ı Muhacirin Nizamnamesinin 28. maddesinde muafiyete tabi hükümler kaldırılmıştır. İstilaya uğramış yerlerden göç etmiş veya nakledilmiş olan şahısların, işgal tarihinden kurtuluş dönemine kadar geçici müddete tabi emlak ve arazi vergilerinin kalan borçları affedilmiştir.

Mübadillerin iskânına elverişli yerlerde arazi ve emlakin durumuna göre müsait olmaya yerlerden yararlanmaları mümkün olmayan ve mübadillere verilmesi belirlenmemiş mallardan 4,5 milyon liraya kadar olan miktarını Dâhiliye Vekâletinin oluruyla Maliye Vekâleti kullanmaya yetkilidir (T.C. RG 23 Nisan 1925, S: 96, s. 112-113).

2.2.2.5.2. 716 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Borçlanma Kanunu

3 Ocak 1926 tarihli bu kanun 9 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Dâhiliye ve Maliye Vekâletlerine aittir.

Bütün muhacir, mübadil, mülteci ve aşiret üyelerine 20 Nisan 1329 (3 Mayıs 1913) tarihinden itibaren Hükümet tarafından parasız olanlardan başka her ne surette olursa olsun verilen ve gelecekte kanunlar doğrultusunda verilecek olan emlak, arazi, tohumluk, hayvan ve sermaye bedelleri ile ziraat aletleri, aile reisleri adına borç olarak kaydettirilmiş ve 20 sene boyunca buraların kullanım hakkı da kendilerine verilmiştir. Bu kişilere verilen emlakler harap olmuş durumda ise, zararı tutarındaki kısım borçlarından düşülür.

Lozan Antlaşması'na bağlı olarak gelen mübadillerden memleketlerinde terk ettikleri emlak ve arazinin belirlenecek olan tutarı, kendilerine verilmiş olan malların karşılığı kadar düşürülür (T.C. RG 24.01.1926, S: 279, s. 902).

2.2.2.5.3. 997 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Büyük Millet Meclisi bütçesi ile Maliye, Bahriye Vekâletleri ve İskân Müdüriyet-i Umumiyesinin 1926 senesi mali bütçelerinde geçiş yapılabilmesine dair kanun

28 Mart 1927 tarihli bu kanun 4 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Maliye Vekâletine aittir.

İskân Müdüriyet-i Umumiyesinin 10.000 lira olarak belirlenen bütçesi, bu kanunla 20.000 liraya çıkarılmıştır (T.C. RG 12.04.1927, S: 583, s. 2423).

2.2.2.5.4. 1624 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Dâhiliye Vekâleti merkez teşkilat ve vazifeleri hakkında kanun

21 Mayıs 1930 tarihli bu kanun 17 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Dâhiliye Vekâletine aittir.

Bu kanunla Nüfus İşleri Umum Müdürlüğü 3 şubeden oluşturulmuştur. Birinci Şube; göçebelere, aşiretlere ve dışarıdan getirilecek muhacirlere ait iskân bölgelerinin tayinini, bu kişilerin göç, sevk ve üretici duruma getirilmelerinin sağlanması için gerekli olan işler ile yazışmalarını sağlamakla görevlidir. Yine topraksız köylülere toprak dağıtılması ve istatistik işleri de bu şubenin görevi arasındadır.

Bu kanunla İskân Umum Müdürlüğü kaldırılmış ve müdürlük çalışanları Dâhiliye Vekâleti görevine verilmiştir (T.C. RG 24.05.1930, S: 1501, s. 8939-8941).

2.2.2.5.5. 2577 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Dâhiliye Vekâleti merkez teşkilat ve vazifeleri hakkındaki kanunun bazı maddelerinin düzenlenmesine ait kanun

9 Temmuz 1934 tarihli bu kanun 5 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Dâhiliye ve Maliye Vekâletlerine aittir.

1624 sayılı Kanun'un 8. maddesi üzerinde değişiklik yapılmıştır. Buna göre, Nüfus İşleri Umum Müdürlüğü 4 şubeden oluşmaktadır. Birinci Şube, 2510 sayılı İskân Kanunu maddeleri gereğince muhacir, mülteci, göçebe ve nakledilenlerin getirilmesi, yollanması, yerleştirilmesi, üretici durumuna getirilmesini sağlar. Ayrıca bu kişilerin mıntıka ve bölgelerinin belirlenmesi, toprağı olmayan veya az toprak sahibi olan yerli çiftçilere toprak dağıtılması, eski iskân işlemlerinin tasfiye edilip bitirilmesi işlemleri ve bunların yazışmaları ile uğraşır. İkinci Şube; 2510 sayılı İskân Kanunu'nun 8, 9, 10 ve 11. maddeleri kapsamında gerekli olan tüm görülen önlemleri almak, bu önlemlerin takibini yapmak; dışarıdaki Türk ırk veya kültürüne bağlılığı olanlar arasında göç edecek kişilerin durumlarını araştırmak, yurt içerisinde iskân için uygun ve verimli arazilerini araştırmak ve bulmakla uğraşır (T.C. RG 15.07.1934, S: 2752, s. 4146-4148).

2.2.2.5.6. 2884 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Tunceli Vilayetinin idaresi hakkında kanun

25 Aralık 1935 tarihli bu kanun İdari ve Adli iki kısımdan ve 38 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyeti'ne aittir.

Bu kanunla, Tunceli vilayetinde vali ile kumandanın, güvenlik ve asayiş konularında ihtiyaç gördükleri zaman il sınırları dâhilinde yaşayan kişiler ile ailelerini vilayet içerisinde bir bölgeden farklı bir yere göndermeye ve bu şahısların vilayet içerisinde oturmalarını yasaklamaya yetkili duruma getirilmiştir (T.C. RG 02.01.1936, S: 3195, s. 5892-5893).

2.2.2.5.7. 3116 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Orman kanunu

Bu kanunla Devlet ormanları dâhilinde veya dışında bulunan köylerin, dağınık durumdaki evlerin ve açılmış olan tarlaların ormanlara zararı olduğu anlaşılırsa veya halkın, memleketin sıhhat, selamet ve faydası için ormanlık alan olmayan bölgelerinde orman yetiştirmek gerekirse, burada oturan şahıslar Vekiller Heyeti kararıyla başka yerlere gönderilebilirler. Bu kişilerin bıraktıkları gayrimenkul mallar, orman statüsüne geçer. Buna göre orman statüsüne tâbi duruma gelen bu malların karşılığının buralardaki kişilere ödenmesi ve bu alanlar da ikamet edenlerin göç işleri ve iskânları da 2510 sayılı İskân Kanunu'na göre yapılır.

Türkiye'ye gelecek olan ve İskân Kanunu hükümleri kapsamında memleket içerisinde bir bölgeden başka bir bölgeye gönderilecek ve toplu bir şekilde köy kuracak göçmenler ile deprem, yangın ve sel gibi afetlere uğramış veya bu kanuna göre ormanlık alanlara zararı olduğu için ormanların içinde veya dışında oturanlardan veya oturdukları yerlerde yeniden orman yetiştiriciliği için başka yerlere nakledilmiş olan köylülerden ihtiyacı olanlara çeşitli yardımlar yapılacaktır. Buna göre yapacakları ev, ahır ve samanlık için tek seferlik olmak kaydıyla Orman idaresinin göstereceği ormanlardan İcra Vekilleri Heyeti'nin kararıyla ücretsiz olarak kerestelik ağaç, tomruk veya kereste verilebilir (T.C. RG 18.02.1937, S: 3537, s. 7687-7695).

2.2.2.5.8. 4305 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Varlık Vergisi hakkında kanun

11 Kasım 1942 tarihli bu kanun 17 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyeti'ne aittir.

Kanunun gerekçesinde ihtikâr yoluyla zenginleşmiş olanların vergiye bağlanması ifade edilirken konuyla ilgili Meclis'te konuşma yapan Başbakan Şükrü Saraçoğlu şöyle konuşmuştur:

“Varlık Vergisi başlıca üç matrahtan para toplayacaktır: Bunlar önem sırasıyla tüccarlar, emlak ve akar sahipleri ile büyük çiftçilerdir. Harp yıllarında en çok parayı tüccarlar kazandığı için en çok parayı bu verginin en büyük yükünü onlar karşılayacaktır” (Bila, 1999: 98).

Servet ve kazanç sahibi kişilerin servetleri ve fevkalade kazançları üzerinden ve tek seferlik olmak amacıyla Varlık Vergisi adıyla bir mükellefiyet oluşturulmuştur. Vergiyi vermekle mükellef olanlar şunlardır: Büyük çiftçiler ile gayrimenkulleri üzerinden belirli oranda geliri olanlar, ticaretle uğraşıp belirli gelir oranlarına sahip kişiler. Borçlarını belirli zaman içerisinde ödeyemeyen mükellefler, borçlarını tamamen bitirinceye kadar memleketin herhangi bir yerinde bedeni vasıflarına göre askeri özellik içermeyen genel hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılırlar (T.C. RG 12.11.1942, S: 5255, s. 3965-3966).

2.2.2.5.9. 4623 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Yersarsıntısından evvel ve sonra alınacak tedbirler hakkında kanun

18 Temmuz 1944 tarihli bu kanun 34 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyeti’ne aittir.

Bu kanunla, yersarsıntısı vukuunda ilk yardımları temin maksadıyla yersarsıntısı bölgesine mülkiye amirleri ile birlikte ilgili makam ve müesseseler tarafından gönderilecek yardım ekipleri ve her türlü malzeme ve aletler Devletin veya Devlete bağlı idarelerle sermayenin çoğu Devlete ait müesseselerin elinde bulunan nakil vasıtalarıyla bedeli sonradan Hükümetçe ödenmek üzere sevk edilir.

Madde 9: Yersarsıntısını müteakip Nafia Vekâleti tarafından kurulacak fen heyetleri tarafından resmi ve özel bütün binalar tetkik ve muayeneye tâbi tutulur. Bunlardan yıktırılması ve boşaltılması gerekenler hakkında fen heyetlerince mahallin mülkiye amirine rapor verilir. Bu makamlarca bu binalar derhal boşaltılır. Yıkılması icap edenler için en çok 15 gün mühlet verilerek tehlikenin giderilmesi sahiplerine bildirilir.

Madde 10: Yersarsıntısı dolayısıyla büyük hasara uğrayan şehir, kasaba ve köy yerlerinin Devlet hizmetinde bulunan veya hariçte çalışan jeolog ve sismologları da ihtiva etmek üzere Nafia Vekâletinin teşkil edeceği mütehassıs fen heyetlerince değiştirilmesine lüzum görüldüğü takdirde şehir, kasaba ve köylerin yerleri bu raporlara müsteniden Nafia Vekillîğinin teklifi ve İcra Vekilleri Heyeti’nin kararıyla değiştirilir.

Madde 14: Her ne suretle olursa olsun yeniden kurulacak köyler Dâhiliye, Nafia, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletlerinin birlikte tespit edeceği esaslar dâhilinde Vilayet Nafia Müdürlüğü tarafından tanzim olunacak planlara göre kurulur. Ancak bu plan dairesinde inşaaata müsaade edilir.

Madde 17: Yersarsıntısı dolayısıyla gerek yerleri değiştirilecek şehir, kasaba ve köylerin yeniden tesisi ve gerek mevcut şehir, kasaba ve köylerin tevsii ve yersiz kalanlara yer temini için İcra Vekilleri Heyeti tarafından amme menfaati adına istimlak kararı verilen binalı binasız sahaları değer pahası peşin verilmek suretiyle, bu şehir ve kasabalar belediyeleri ile bu köyler ihtiyar meclisleri istimlake ve müstehhiklerine paralı parasız tevzi edilmesine salahiyetlidir.

Geçici Madde: 1938 senesinden beri yersarsıntısına maruz kalmış yerlerde de bu kanun maddeleri tatbik olunur (T.C. RG 22.07.1944, S: 5763, s. 7337-7339).

2.2.2.5.10. 4753 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

13 Haziran 1945 tarihli bu kanun, 66 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Bakanlar Kurulu'na aittir.

Bu kanunda göçebelere; arazi verilmesi sıralamasında göçmenler, göçürülenler ve çiftçi olanlardan sonra dördüncü sırada yer verilmiş ve arazilerin de aile reislerine verileceği belirtilmiştir.

2510 sayılı İskân Kanunu'nun 17.maddesi kapsamında toprak dağıtım cetveli ile bu maddelerin sanatkârlara yarım istihkak toprak verileceğine dair olan fıkrası ile 20 ve 21. maddeleri yürürlükten kaldırılmıştır (T.C. RG 15.06.1945, S: 6032, s. 8893-8897).

2.3. İç Göç Uygulaması Kapsamında Göç Ettirilen Unsurlar

Yunanistan ile Türkiye arasında nüfusun karşılıklı değişimi neticesinde yaşanan yoğun Rum göçleri, Türk Devleti'nin toplumsal ve ekonomik yapısını etkileyen unsurların değişken ve dinamik bir yapıda olmasında önemli bir role sahip olmuştur. Dışarıdan gelen göçmenlerin dışında Millî Mücadele Dönemi boyunca ülkenin işgale uğramış olan bölge halkları da işgalden arındırılmış olan yörelere doğru göç etmeye başlamışlardır. Dönemin kaynaklarında yeni demografik görünümün oluşumuna katkıda bulunan bu insanlar, “felaketzedeler”, “harikzedeler”, “mülteciler” ve “şark muhacirleri” deyimleriyle adlandırılmışlardır (K. Arı, 1995:

6-8).

“Felaketzedeler” deyimi, Türk-Yunan savaşında zarar görmüş olan bütün kesimler için kullanılmış genel bir tabir olmuştur. “Harikzedeler” deyimi ise, felaketzedeler kavramı içinde değerlendirilmiş olmakla birlikte, evi ocağı yanmış ve savaştan zarar görmüş olan kesimi tabir etmede kullanılmıştır. Savaşın eylemsel yönünün bitiminden sonra, Yunanistan’da ortaya çıkan siyasal ve toplumsal bunalımın sonucu olarak baskıyla karşılaşan, bu nedenle de can güvenliğinin tehlikede olduğunu görüp, Türkiye’ye sığınan “mülteciler” de önemli bir oran oluşturmuşlardır. Bütün bu kesimlerden ayrı olarak, I. Dünya Savaşı’ndan bu yana yerleştirilememiş Doğu bölgesinden göç eden “Şark Muhacirleri” de önemli sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle Kars ve Erzurum’un o dönemde Rusların işgaline uğramasıyla bu yörelerden çok sayıda insan Sivas, Ankara, Aydın, İzmir ve İstanbul gibi kentlere göç etmiştir. Bunların büyük kısmının, o günden bu yana yerleştirilmeleri sağlanamamıştır (K. Arı, 1995: 9).

Devlet eliyle iskân edilmek ve geçimlerini temin etme çabasında olan bu göçmenlerin isteği Rumlardan kalmış olan bütün emvali metrukeye sahip olmak olmuştur. Ayrıca yine Rum ahaliden kalmış olan bağ, bahçe ve tarlalar da işgal edilmiştir (Yücel, 2010: 116).

Türkiye Cumhuriyeti’nin erken dönemlerinde gerçekleşen büyük iç göçlerden yararlananlar, nüfusları savaş boyunca azalmış bulunan, toprağı verimli, nispeten daha çok gelişmiş iller olmuştur: Aydın, Hüdavendigar, Trabzon ile yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin başkentinin bulunduğu Ankara. Dışarıya nüfus veren illerin başında ise Kastamonu ve Konya gelmiştir. Savaşların yakıp yıktığı illerden birçoğunda ekonomik kalkınma fırsatını yakalamak mümkün olmuştur. Trabzon, Hüdavendigar, Aydın ticaret merkezleridir ve Anadolu’nun en iyi tarımsal topraklarına sahip illeridirler. Doğudaki iller, bu büyük iç göçten pek fazla yararlanamamışlardır. Bunun nedeni büyük olasılıkla göçmenleri çekecek pek bir özelliklerinin bulunmaması olmuştur (McCarthy, 1998: 143).

1926-1938 yılları arasında çıkarılmış olan iç göç kanunlarının nedenleri arasında ilk sırada göçebelik nedeniyle yapılan göçler gelmektedir. Kanun kapsamında ayrıntıları ile bahsedilen bu husus sadece Doğu bölgelerinden değil, Orta ve Batı Anadolu’dan da çok sayıda göçebe nüfusu kapsamıştır. Kürt aşiretler, Türk aşiretler ve Kıpti Müslümanlar iskânı sağlanan göçebe nüfus içerisinde önemli yer tutmuştur. Bir diğer neden, güvenlik nedeniyle yapılan iç göç faaliyetleridir. Gasp, eşkıyalık,

isyan gibi güvenliği ve ülke bütünlüğünü tehdit eden durumlarda ülke içerisindeki bazı unsurların yer değiştirmesi sağlanmıştır. Sıhhi zorunluluk ve geçim zorluğu nedeniyle yer değiştiren gruplar ve şark mültecileri de iç göçün bir diğer ayağını oluşturmuşlardır. Doğal felaketler ve tarım alanları ile sulak alanların zarar görmesi gibi durumlar da sıhhi zorunluluk içeren göçler olarak değerlendirilmiştir. Şark mültecileri ise, I. Dünya Savaşı sonrası Rus zulmünden kaçarak Anadolu'ya gelen grupları kapsamaktadır (Yürektürk, 2018: 1227-1228).

İskân kurumu, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülke dışından gelen mübadillerin yanı sıra Yugoslavya, Romanya gibi diğer Balkan ülkelerinden gelen muhacirleri; Ruslardan kaçarak gelenler ile Kıbrıs, Halep ve Hatay'dan gelen mültecileri Anadolu'ya yerleştirmiştir. Ülke içerisinde gerçekleşen göç uygulamalarında ise savaşta evleri yanan harikzedeler, savaş nedeniyle yerlerini terk eden mülteciler ve Şeyh Sait İsyanı nedeniyle sürgün edilenler iskâna tabi tutulmuşlardır (Erder, 2018: 81).

2.3.1. Anavatana Dönüş Yapan Göçmenler

Osmanlıların gücü azaldıkça ve sınırlar dışında kalan Müslüman nüfusun özellikle Rusların ilerlemesi ve Balkanlar'da ortaya çıkan ulusal hareketler sonucunda Hristiyan yöneticilerin baskılarıyla yüz yüze geldiğinde Türklerin anayurdu olan Anadolu ve Trakya, İslam'ın sığınağı olarak önem kazanmıştır. Mülteciler ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan nüfus mübadelesinin kurbanları için uzun bir süre muhacir terimi kullanılmıştır. 1933 yılında ise muhacir kelimesinin yerine laik devlet açısından daha uygun olduğu düşünülen ve laik karakterli bir anlam da içeren “göçmen” kelimesi kullanılmaya başlanmıştır (Andrews, 1996: 515).

Mustafa Kemal ve Cumhuriyet bürokratlarının da büyük bir titizlikle üzerinde durmuş olduğu göçmenlerin vatan topraklarına kabul edilmesinin en önemli amacı, Lozan Antlaşmasıyla birlikte kesinleşen sınırlar içerisinde, milli bilince ulaşmış özdeş bir toplum yaratılması olmuştur. Göçler neticesinde gelecek olan gayri Türk Müslüman ahalinin de bu duruma büyük katkı yapacakları düşünülmüştür (S. Yıldırım, 2016: 283).

Nüfusu artırmak amacıyla gerçekleştirilen yöntemlerden birisi de Balkan Savaşları ile I. Dünya Savaşı süresince Osmanlı vatandaşı konumunda olan fakat Millî Mücadele Savaşı sonrasında ise hudutlarımızın dışında bir konumda kalan soydaşların, anavatan topraklarına getirilmesi olmuştur. CHP'nin 4. Büyük Kurultay'ında dönemin

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, bu konu ile ilgili olarak yaptığı değerlendirmede “Nüfusun artırılması konusunda diğer bir kaynağımız da göçmenlerdir. Memleket dışında son zamanlarda kaybedilmiş olan topraklardaki Türk ahalinin ana vatana gelerek bu memleketin sınırları içinde bir meslek sahibi olarak yaşamlarını sürdürmek istedikleri görülmektedir. Gelmek isteyen soydaşların miktarı yaklaşık olarak 1 milyon 200 bin kadardır” bilgisini vermiştir (Aksoy, 2016: 41).

XIX. yüzyılın başlarında önce Sırbistan ve Mora’da başlayan isyanlar neticesinde 1829 yılında Yunanistan’ın bağımsızlığını kazanması ve 1878 yılındaki Berlin Antlaşması’yla birlikte de Romanya, Sırbistan ve Karadağ’ın bağımsız olması sonucunda Bulgaristan Prensliğinin kurulmasıyla birlikte Balkanlardan Türkiye’ye yönelik göçlerin önü açılmıştır (Altuğ, 1991: 109).

Balkanlar’dan anavatana dönüş olarak adlandırılan Türk göçlerini, zorunlu ve gönüllü olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Zorunlu gerçekleşen göçlerle Anadolu’ya yaklaşık 1 milyon soydaş gelmiştir. Türkiye topraklarına zorunlu olarak gerçekleşmiş göçler iki tanedir. İlk zorunlu göç hadisesi Yunanistan’dan, ikincisi ise Bulgaristan’dan göçmenlerin gelmesiyle gerçekleşmiştir (Altuğ, 1991: 109-110).

Yunanistan’dan zorunlu statüde yapılmış olan Türk göçü, milletlerarası anlaşmalar gereğince Lozan Antlaşması kapsamında belirlenmiştir. İki taraflı olarak imzalanmış antlaşma hükümlerine göre bu göç olayında 384.000 Türk-Müslüman ahalî, Anadolu topraklarına nakledilmiştir (Altuğ, 1991: 111). Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili Sağlık Propagandası Umum Müdürü Dr. Zeki Nasır Barker, Cumhuriyet’in 16. Yıldönümü nedeniyle Ankara Radyosu tarafından yapılan konferans konuşmasında 1923-1934 yılları arasında mübadil olarak yurda gelmiş olan göçmenlerin sayısının 99.709 hanede toplam 380.243 kişi olduğunu açıklamıştır (CHP, 1939: 68).

İstatistik Umum Müdürlüğü’nün kayıtları esas alınarak yapılan cetvelde ise gayrimüslim memleketlerindeki Türk unsurların, Anadolu’ya gelişlerinin 1935 yılından sonra da devam etmiş olduğu ve hatta bir dönem artış gösterdiği görülmektedir. Sarc tarafından verilen bilgilere göre 1927 ile 1938 yılları arasında Türkiye’ye gelen göçmenlerin sayısı 324.200’dür. Göçmenlerin yıllara göre dağılımı ise aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 4:
1927-1938 Yılları Arasında Türkiye’ye Gelen Muhacir, Mülteci ve Mübadillerin Sayısı

Yıllar	Nüfus	Yıllar	Nüfus	Yıllar	Nüfus
1927	27.200	1931	11.600	1935	50.700
1928	40.600	1932	11.600	1936	33.100

1929	19.100	1933	25.700	1937	26.800
1930	14.000	1934	34.100	1938	29.700

Kaynak: Sarc, 1940: 82.

Mübadillerin iskân edilmesi hususunda iskân görevlileri, birçok aile üyesini farklı köylere ve farklı mahallere hatta ayrı şehirlere dağıtarak ve herhangi bir sistemi esas almadan gerçekleştirmiştir. Ekonomik anlamda kötü durumda olan ve Türk dilini bilmeyen bu insanlar için geriye sadece gözyaşı dökmek kalmıştır. Göçmenlere dağıtılacak toprakların verilmesinde de yine adaletli davranılmamış olup geride bırakmış oldukları toprak miktarlarının karşılığı kendilerine verilmemiştir. Bu kadar olumsuzluğa rağmen mübadillerin yoğun olarak yerleştirilmiş olduğu yerler arasında olan Trakya Bölgesi, 8-10 yıl içerisinde değişimin ve gelişmelerin merkezi olmuştur. Rumların gitmesiyle başta tütüncülük olmak üzere tarımsal alanda Türkiye ekonomisinde ortaya çıkmış olan boşluğu mübadil kesim doldurmuştur (Yücel, 2010: 127-128).

Cumhuriyet kurulduktan sonra ülke dışında yaşayan Türklerin getirilerek Anadolu'da yerleştirilmeleri için 1934 yılının Haziran ayı içerisinde 2510 sayılı Aşair ve Göçmen Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun kapsamında Türk topraklarına kabul edilmesi istenen göçmenlerin sayısı ile bunların yerleştirileceği alanlar ve iskân bölgelerinin sağlık, tarım ve ekonomik durumlarına göre önceden belirlenerek her sene ilkbahardan önce belirlenen sayıda göçmenin göç ve iskân işlemlerinin yapılması kararlaştırılmıştır. Bu dönemde Romanya ve Bulgaristan'dan gelecek olan göçmenlerin bütün eşya ve hayvanlarıyla birlikte Köstence ve Varna limanlarında bekleyen vapurlarla Anadolu'ya getirilerek Kavak, Tuzla ve Marmara Ereğlisi iskelelerine çıkarılmaları ve buralarda bulunan tahaffuzhanelerde sağlık kontrolleri yapıldıktan sonra iskân edilecekleri bölgelere gönderilmeleri kararlaştırılmıştır. Kara yoluyla göç edeceklerin sorumluluğu ise Bulgaristan'daki Filibe Konsolosluğu'nun yetkisinde olmuş ve bu göçmenlerin işlemleri Edirne'de yapılmıştır. 2510 ve 2848 sayılı kanunlara göre çiftçilere toprak, çift hayvanı, tohumluk, ziraat aletleri verilirken sanatkârlara da yine dükkân ve sermaye yardımı yapılarak bir senelik iâşeleri temin edilmiş ve bütçe imkânı çerçevesinde evleri de inşa edilmiştir. Yapılan bu evlerin bir kısmı mevcut olan köyler içerisine dâhil edilirken bir kısmı da yeni kurulan köyler içine inşa ettirilmiştir (Ağanoğlu, 2013: 298).

Göçmenler, limanlara indirildiklerinde iki tip misafirhanede ağırlanmışlardır. Bunlardan ilki, göçmenlerin temizlik ve sağlık ihtiyaçlarının karşılandığı

tahaffuzhanelerdir. İstanbul'da Tuzla ve İzmir'de Klazumen misafirhaneleri en büyükleri arasında yer almıştır. İstanbul'da iki tahaffuzhane vardır: Doğu tarafında yer alan Tuzla Tahaffuzhanesi ile Batı tarafında yer alan Çatalca Tahaffuzhanesi. Tahaffuzhanelerin kurulma sebebi o yıllarda sıklıkla görülen kolera salgınlarıdır. 1894 yılında kurulan Tuzla Tahaffuzhanesinde kadınlar ile erkekler için birer hastane, pek çok baraka ve giysilerinin temizlendiği etüv makinesi (kuru hava sterilizasyonu) vardır. Mübadiller, bu yerlerde en az 3-5 gün tutularak aşıları yapılmış ve karınları doyurulmuştur. Ayrıca Samsun, Aydın, Mersin, Çanakkale, Gelibolu, Fethiye, Ayvalık, Çeşme, Erdek ve Bayındır misafirhaneleri de diğer önemli misafirhaneler arasında yer almıştır. Tahaffuzhanelerdeki temizlikleri yapılan ve işlemleri tamamlanan göçmenler, asıl misafirhanelere götürülmüşlerdir. Buralarda 3 gün kalan ve iaşeleri sağlanan göçmenler, daha sonra sevk edilecekleri yerlerin hazırlığı tamamlandıktan sonra ise yeni yerlerine gönderilmişlerdir (Ağanoğlu, 2013: 325-326).

Tüm Türkiye çapında misafirhanelerde 10.000'den fazla insanı ağırlayacak kapasiteye ulaşmıştır. Buradaki düzen için Misafirhaneler Talimatnamesi hazırlanmıştır. Göçmenlerin yiyecek ihtiyacı için ise İaşe Talimatnamesi yayınlanmıştır. Bu talimatnameye göre verilecek ekmeğin miktarında çeşitli durumlara göre değişiklikler gözlenmiştir. Sıcak yemek ve çayla birlikte verilirse ekmeğin oranı büyükler için 500 gr, 10 yaşından küçükler için ise 250 gr olarak belirlenmiştir. Öğünlerde sıcak yemek olması durumunda ise yemeklerde etin miktarı 100 gr, fasulyenin miktarı 100 gr, sadeyağın miktarı 5 gr ve tuzun miktarı da 8 gr olarak belirlenmiştir. Kişi başı şeker için belirlenen miktar 10 gr iken çay için ise 1 gr olarak verilmesi planlanmıştır. Ancak belirlenen bu miktarların her zaman dağıtımı imkânsızlıklar yüzünden mümkün olamamıştır (Ağanoğlu, 2013: 326).

Her şeye rağmen bu dönemde gelmiş olan mübadil, mülteci ve muhacirler daha sonra Türkiye'ye gelen zorunlu göç gruplarına göre oldukça avantajlı konumda olmuşlardır. Öncelikle mübadillerin uluslararası anlaşmalara bağlı olarak verilmiş güven sayesinde hızlı ve planlı bir şekilde göç etmeleri sağlanmıştır. Mübadiller için bir başka avantajlı durum da ulus-devlet fikrinin ortaya çıkmış olduğu dönem içerisinde göç etmiş olan ilk Türk-Müslüman göçmenler olmaları ve etnik-dini açılardan kurucu kadrolarla benzerlik göstermeleri olmuştur. Eski Osmanlı tebaası ve bir nevi ev sahibi olarak kabul görmüş olan mübadillerin tümü devlet ile halk tarafından da benimsenmişlerdir. Mübadiller arasında olan köylü kesimin de göç ettikleri dönemde ülke içerisindeki üretici nüfusun az duruma olması ve buna karşılık

yerleştirilmeleri yapılabilecek verimli alanların ise çok fazla olması sebebiyle avantajlı konumda olmuşlardır. Daha sonra ülkeye gelmiş olan muhacirler ise bu kadar şanslı olamamışlardır (Erder, 2018: 96-97).

Nüfus istatistiklerine göre 1921-1927 döneminde Türkiye'ye giren göçmen sayısı 430.000 kişi olmuştur (Aydın, 1996: 500). Aksoy ise bu sayının 434.820 kişi olduğunu belirtmekte ve gelenlerin başta Trakya bölgesindeki iller olmak üzere ülke içerisindeki birçok ile yerleştirilmiş olduğunu söylemektedir (Aksoy, 2016: 41). Bir başka araştırmada ise İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar 840 binden fazla göçmenin Türkiye'ye geldiği ve bunların çoğunluğunu da Balkan göçmenlerinin oluşturduğu belirtilmiştir (Kirişçi, 2000: 7).

1923-1933 yılları arasında çeşitli bölgelere yerleştirilmiş olan göçmenler için "107.574 ev, 15.201 dükkân, 11.317 arsanın yanında kendilerine 5.932.847 dönüm arazi, 157.422 dönüm bağ ve 168.659 dönüm bahçe" yardımıyla bulunulmuştur (Baytal, 2017: 1409).

Lozan görüşmeleri esnasında Türk Heyeti'ni temsil eden Rıza Nur, gazetecilere verdiği beyanatta Balkan Devletleri'nin Türk nüfusunu sistemli bir şekilde yok etmeye yönelik bir siyasetleri olduğunu, Türkiye'nin o günün şartlarında Rumeli'de bu yararlı uzuvları getirerek memleketin tecanüsünü temin etmek gerektiğini belirtmiştir. Bu düşüncelerle Türkiye, 1923-1935 yılları arasında Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'dan toplam 445.479 göçmeni kabul etmiştir. Türkiye aslında sınırlarının ötesindeki Türk nüfusun, Anadolu'ya aktarılmasına devletin güvenliği açısından karşı çıkmıştır. Ancak, Balkanlar'daki Türk topluluklarının ocaklarında can ve mal güvenlikleri temin edilemediği için Türkiye'ye göç etmeleri ve yerleşmeleri ise kabul edilmiştir (İpek, 2006: 360).

Devlet, göçmenlerin yerleştirilmeleri konusunda yasal bir ayırmda bulunmuş ve "iskân edilenler ile iskân edilmeyenler, devletten iskân talep etmeye hakkı olmayanlar ve iskân hakkı talebinde bulunmayan göçmenler" şeklinde gruplandırmaya gitmiştir. Birinci grup içerisinde olanlar iskânlı göçmen, ikinci grupta yer alanlar ise serbest göçmen olarak adlandırılmıştır. 2510 sayılı İskân Kanunu kapsamında yerleşmek amacıyla ülkeye gelmiş olan Türk soylu ve Türk kültürüne bağlı kişilerin "göçmen" olarak kabulü belirli şartlara bağlanmıştır. Muhacir olarak ülkeye gelmesi kabul edilmiş olan kişiler, gerekli işlemlerin tamamlanmasından sonra Bakanlar Kurulu tarafından alınan kararlar Türk vatandaşlığına alınarak kendilerine bazı konularda muafiyet tanınmıştır. Resmi rakamlara göre 1923 ile 1997 yılları arasında toplam 1.648.077 kişi ülke içerisine göçmen olarak yerleştirilmiştir (İnan, 2016: 23-24).

Türk soyu ve diline mensup soydaşlarımızın dış memleketlerden getirilmeleri ve anavatanda yurtlaştırmaları keyfiyeti bilhassa 1934 Haziranı'nda kabul olunan 2510 Sayılı Kanun ile çerçevelenmiştir. Memlekete, kabulü lazım gelen göçmenlerin miktarı ile bunların yerleşecekleri yerler, bütçenin imkan ve müsaadesine ve iskan mahallerinin sıhhi, zirai ve ekonomik durumlarına göre önceden tayin ve tespit edilmekte ve ve bu suretle her seneye mürettep olan miktar, ilkbahar mevsiminden itibaren memlekte nakil ve iskan olunmaktadır. Romanya ve Bulgaristan'dan gelecek göçmenler, Köstence ve Varna limanlarına gönderilen devlet vasıtalarıyla bütün eşya ve hayvanlarıyla birlikte getirilerek sevk istikametlerine göre doğruca Kavak, Tuzla ve Marmara Ereğlisi iskelelerine çıkarılmakta ve buralardaki tahaffuzhanelerde sıhhi muamelelere tâbi tutulduktan sonra trenlerle iskan yerlerine sevk edilmektedirler (Ulus Gazetesi, 29.10.1938: 91, 92).

Muhtelif harpler neticesinde anayurttan ayrılan yerlerdeki Türkler'den 1923 senesinden 1937 senesi sonuna kadar, yani Cumhuriyet'in on beş yılı içinde 196.266 hanede 771.611 nüfus, anavatana gelmiş ve bunlar için devlet bütçesinden 30.191.851 lira sarf edilmiştir. Bunlardan 380.243'ü mübadil, 391.368'i muhacir ve mültecidir.⁵ 1934 senesinden 1937 senesi sonuna kadar 2510 sayılı kanun hükümlerine göre getirilen 38.530 hanede 144.073 nüfus göçmenden 68.973'ü Romanya'dan, 64.795'i Bulgaristan'dan, 8.535'i Yugoslavya'dan, 1.767'si diğer yabancı memleketlerden gelmiştir. Gelen göçmenlerin 84.675'i Trakya'ya, 51.381'i Güney ve Orta Anadolu vilayetleri ile Ege sahillerine, 8.017'si de Şark vilayetlerine sevk ve iskan edilmişlerdir (Ulus Gazetesi, 29.10.1938: 92).

1934-1937 yıllarında yaptırılıp dağıtılan ev miktarı 12.489'u Trakya'da ve 6171'i diğer vilayetlerde olmak üzere 18.660'dır. 1938 senesi içinde de 2.026 evin inşasına başlanmış olup bu arada 4 köy de yeniden kurulmuş olacaktır (Ulus Gazetesi, 29.10.1938: 92).

1934 tarihinden 1950 yılına kadar geçen 17 senede, dışarıdan gelmiş olan göçmen sayısı iskânlı ve iskânsız olmak üzere toplamda 60.572 ailede 222.060 kişi olmuştur. Bunlardan yalnız 43.304 aileye iskân yardımı yapılmıştır (Demokrat, 1953: 124).

⁵ Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Sağlık Propagandası Umum Müdürü Dr. Zeki Nasır Barker, Cumhuriyet'in XVI. Yıl Dönümünde Ankara Radyosu'nda gerçekleştirilen konferans konuşmasında 1923-1934 yılları arasında 380.243 mübadil; 1924-1938 yılları arasında muhacir ve mülteci olarak 462.368 kişi olmak üzere Türkiye'ye toplam 842.611 göçmenin gelmiş olduğunu ifade etmiştir.

Göçmen idaresinin en önemli görevi, belirlenen iskân politikasına elverişli yerleşim bölgelerini tespit etmektir. Devletin devamlılığı ilkesini dikkate alacak olursak bir Türk iskân politikasından söz etmek zordur. Belirlenen politikanın başarılı olmasının belki de ilk ve tek şartı, göçmeni, yerleştirildiği yerde tutabilmektir. Bunun için de göçmenlerin, mesleklerine uygun ve iklimine uyum sağlayabilecekleri yerlere sevk edilmeleri gerekmiştir. İskân yönetmelik ve kanunları, mümkün olduğunca bilimsel ölçülere uygun kaleme alınmıştır. Belirlenen kurallara göre göçmenler, şehir ve daha ziyade köylerde ilk önce geçici olarak yerleştirileceklerdir. Geçici iskân döneminde şehirlere yerleştirilenlerden maddi imkânları yeterli bulunanlar, ihtiyaçlarını kendi imkânları ile karşılamaya çalışırken durumu kötü olanların ihtiyaçları ise halkın yardımları ve hazine tarafından karşılanmıştır (İpek, 2006: 378-379).

Cumhuriyet idaresinin göçmen işlerindeki başlıca düşüncesi bunları, anayurda rahat ve huzur içerisinde getirmek, yolda işlerini temin etmek, gelirken her türlü hastalıklardan korumak için tedbirler almak ve ana vatana gelişlerinde iskân edilecekleri yerleri hazırlamak ve bir an önce yerleştirilmelerini gerçekleştirmek olmuştur (CHP, 1939: 66).

2.3.1.1. Muhacirler

Muhacir tanımı, yabancı bir ülkeden Osmanlı Devleti topraklarına sürekli yerleşim amacıyla gelmiş olan ve bu talepleri yetkililer tarafından onay verilen kişiler için kullanılmıştır. 1934 tarihli ve 2510 sayılı İskân Kanunu'yla birlikte Türkiye'ye "yerleşmek" amacıyla gelenlerin tamamı "göçmen" olarak sayılmış ve süre bakımından da herhangi bir ayırım yapılmamıştır (Geray, 1962: 13).

Muhacirlik bizde, devlet gücünün izine ve seyrine ayak uydurmuştur: Yayım devrinde yeni açılan topraklara yürüyüp yayılmak ve dönüm devrinde geri gelmek ve toplanmak (Ulus Gazetesi, 29.10.1938: 91)!

Muhaceret işleriyle ilk yakın alaka, Kırım Harbi'nden sonra başlamış ve 1293 Harbi'nden sonra birden akıp gelen milyonlarca Rumeli halkının yerleşme işleri Osmanlı hükümetini ancak harekete getirebilmiştir. O zaman yapılabilen iş, "İskân-ı Muhacirin" komisyonları marifetiyle muhacirlere yalnız toprak yardımı temin etmekten ibaret kalmıştır. Millî Mücadele devresinde bilhassa Yunan istilasına uğrayan yerlerden kaçanları barındırmak ve bunlara bakmak mühim bir iş şeklinde tecelli etmiştir. Cumhuriyet'te iskân işleri en ön safta yer almıştı: 1923'te Mübadele,

İmar ve İskân Vekâleti kurulmuş, o vakte kadar bir umum müdürlük halinde idare edilmekte olan iskân işleri bu vekâlete verilmiştir. Bu şekilde bir sene idare olunan iskân işleri, daha sonra Dâhiliye Vekâlet'ine bir umum müdürlük halinde bağlanmış, 1935'te de Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâlet'ine devredilerek bu vekâlete bağlı umum müdürlük teşkilatıyla idare edilmiştir (Ulus Gazetesi, 29.10.1938: 91).

Türkiye tarafından mübadil olarak kabul edilmeyen Müslüman Arnavutların, Muhtelit Mübadele Komisyonu tarafından mübadele kapsamına alınmasıyla birlikte Arnavutlar da Türkiye'ye göç etme şansına kavuşmuşlardır. Çamerya bölgesinden gelmiş olan 15.000 tütüncü ve 40.000 çiftçiden oluşan yaklaşık 55.000 göçmen, mübadele kapsamında değerlendirilerek Türkiye'ye gelmiş ve Antalya ile Silifke çevresine yerleştirilmiştir (Olgun, 2019: 114).

1923 Ağustos'unda Arnavutluk ve Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç etmek için sınıra gelen 1.200 kişi içerisinde bulunan 200'e yakın Arnavut aile, kabul edilmemeleri yönünde alınan karara bağlı olarak geri gönderilmişlerdir. Sofya'daki Türkiye sefarethanesi önünde sefil ve perişan bir halde bekleyen bu göçmenler, Bulgar kolluk kuvvetlerinin şiddetli takibat ve tutuklamaları da içeren sert muamelelerine maruz kalmış ve bu yüzden aralarından ölenler olmuştur. Muhacirlerin içler acıtan bu halinin hem Müslümanlar tarafından hem de yabancılar tarafından hoş karşılanmadığını gören hükümet, 5 Ağustos 1923'te bu kafiye mahsus olmak üzere ülkeye alınarak uygun görülen yerlere iskân edilmelerine karar vermiştir. Bu kapsamda toplamda 975 Arnavut, birçok masraf ve zahmetle Uzunköprü, Kırkkilise, Tekfurdağı ve Gelibolu'nun köylerinin de içinde bulunduğu bölgelere yerleştirilmişlerdir. Ancak bir müddet sonra Arnavutluk hükümeti, bir defaya mahsus olan bu uygulama neticesinde yerleştirilen Arnavutların iadesini talep etmiş ve Türk hükümeti de her gün gelen yüzbinlerce muhacirin iskân edilmesi sorununu göz önünde bulundurarak bu isteği 11 Kasım 1923'te kabul etmek zorunda kalmıştır. Anadolu'da yoğun ve toplu bir şekilde yerleşmeleri yasaklanan Arnavutların muhaceret usulüyle Türkiye'ye geldiklerinde Sırp, Yunan ve Arnavut tabiiyetini koruyacakları düşüncesi nedeniyle koşullu iskânlarına izin verilmiştir. Buna göre sadece hükümet tarafından belirlenen Türk köylerine iskân edilmeyi kabul edenlerin ülkeye girişlerine izin verilmiştir (Olgun, 2019: 115-117).

1923-1933 yılları arasında Yugoslavya'dan 108.179 serbest statüde olan göçmen gelmiştir (Eren, 1993: 380). İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ise hükümet tarafından göçler yasaklanmıştır. Yasak nedeniyle göçlerin sayısında

azalmalar görülmüş ve göç edenlerin sayısı 1934-1949 yılları arasında 3.139 kişiye kadar düşmüştür (Sarıay, 2011: 360).

Cumhuriyet döneminde Yugoslavya'dan Türkiye'ye 431 aileye mensup toplam 305.158 kişi göç etmiştir. Bu aileler arasında 1950 yılına kadar gelmiş olanlardan 14.494 kişinin iskân işlemleri devlet tarafından yapılmışken geri kalanların tamamı ise serbest göçmen olarak Türkiye'ye yerleşmiştir (Köy Hizmetleri Envanteri, 1996: 138). Yugoslavya'dan yapılan göçler, Yunanistan ile Bulgaristan'dan gelen göçlerde olduğu gibi siyasi baskılardan kaynaklanmamış, genel olarak sosyo-ekonomik nedenlere bağlı olarak gerçekleşmiştir (Doğanay, 1997: 198).

1923-1938 yılları arasında Romanya'dan 75.771'i iskânlı ve 38.009'u da serbest statüde olmak üzere toplamda 113.710 göçmen gelmiştir (Ağanoğlu, 2001: 332-333). Romanya'dan 1939-1960 yılları arasında ise 3.576'sı iskânlı ve 4.055'i de serbest konumda olmak üzere toplam gelen muhacir sayısı 7.631 kişi olmuştur (Sarıay, 2011: 361).

Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923 yılından itibaren Bulgaristan'da, Türk ahali üzerinde oluşturulan baskılar artmış ve Türkler de "Anavatan'a" göç etmeye çalışmıştır. 1923 ile 1933 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelmiş olan göçmenlerin sayısı 101.507 kişiyi bulmuştur (Öksüz, 2000: 178-179). 1939 yılına kadar ise gelen göçmen sayısı 198.688 kişiye ulaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı dönemi ile savaşı takip eden yıllarda Bulgaristan Devleti'nin yurt dışına çıkışlara yasak getirmesi ve Türk ahaliye göç etmeleri konusunda pasaport vermemesiyle birlikte Türkiye'ye yönelik yapılan göçlerin sayısında büyük oranda azalmalar yaşanmıştır. 1940-1949 yılları arasında Türk topraklarına sadece 21.353 Bulgaristan Türk'ü göç etmiştir (Sarıay, 2011: 357).

Bulgaristan'daki komünist yönetim tarafından azınlıkta olan Türk vatandaşları üzerindeki baskı ve yıldırma politikaları neticesinde Türk hükümeti, Bulgaristan hükümetiyle bu konu üzerinde girişimlerde bulunmuş ve 31 Mayıs 1947 tarihinde Türkiye'ye dönmek isteyenleri serbest göçmen statüsü ile kabul etme kararı almıştır (Duman, 2010: 59). Bu karar neticesinde göçmen sayısı sınırlı sayıda kalmış ve 1947 yılında 1.763, 1948 yılında 1.514, 1949 yılında ise 1.670 kişi Türkiye'ye gelmiştir (Günay, 2019: 185).

2.3.1.2. Mülteciler

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında Balkanlar'dan hız kazanmış olan göç

hareketleri, Cumhuriyet döneminin ilk senelerinde daha da yoğunlaşmıştır. Mübadele süreci, serbest statüdeki göçler ve iskânlı göçlerin yanında zaman zaman da mültecilerin gelmesiyle devam etmiştir (Sarinay, 2011: 353).

Kıbrıs Türkleri, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra anlaşmayla kendilerine tanınan seçme hakkı vesilesiyle Türkiye'ye göç etmeye başlamışlardır (İsmail, 1997: 264). Kıbrıs'tan gerçekleşen göçler, bireysel olduğu gibi bütün bir köyün göç etmesi şeklinde de gerçekleşmiştir (Z. Çakmak, 2008: 209-210).

1923 yılında başlamış olan bu göç hadiseleri 1938 yılına kadar yoğun bir şekilde yaşanmıştır. Kıbrıs'tan Türkiye'ye yönelik yapılmış en büyük göçmen akışı ise 6 Ağustos 1924 – 6 Ağustos 1926 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Bu tarihler arasında yaşanan yoğun göçlerin nedeni Kıbrıs Türklerine Lozan Antlaşması'yla elde edilmiş olan Türk vatandaşlığını seçmek için tanınan sürenin son tarihinin 6 Ağustos 1926 olmasıdır. Kıbrıs'taki Türk Konsolosluğu'ndan alınan bilgilere göre bu süreçte 9.227 Kıbrıs Türk'ünü kapsayan 3.813 mürur tezkeresi ile 83 kişiyi kapsayan 66 pasaport verilmiştir (Demiryürek, 2003: 93). 9.327 kişinin Türk vatandaşlığını seçmiş olduğu bilinmesine rağmen Kıbrıs'taki İngiliz yetkililerin Londra'ya göndermiş oldukları 1928 tarihli Kıbrıs raporunda, Ada'dan ayrılıp Türkiye'ye göç eden Kıbrıslı Türklerin sayısının yaklaşık 5 bin kişi olduğu yazılmıştır (Z. Çakmak, 2008: 211,212).

7 Aralık 1925 tarihli ve 2871 numaralı kararname kapsamında Kıbrıs Türklerinin iskânı için tespit edilmiş olan vilayetler ile buralara yerleştirilecek nüfus şu şekilde belirlenmiştir:

Tablo 5:

Kıbrıs Türklerinin İskânı İçin Uygun Görülen Vilayetler ve Yerleştirilecek Nüfus Miktarı

Vilayet	Nüfus
Kozan	3.000
Muğla	3.000
Osmaniye	3.000
Adana	3.000
Silifke	3.000
Antalya	3.000
Mersin	2.000

Kaynak: Z. Çakmak, 2008: 214.

Kıbrıs Türklerinin 1923-1950 yılları arasında Türk hükümetinden iskân hakkı ile vatandaşlık verilmesinin yanında gazete çıkartılması, propaganda desteği verilmesi ve ulaşım gibi konularda da yardım istekleri olmuştur. Türk Hükümeti de Kıbrıs

Türklerinden anavatan topraklarına göç etmek isteyen kişilere yürürlükte olan yönetmelik, kararname ve anlaşmalar kapsamında kolaylıklar göstermiştir. Lozan Antlaşması maddeleri içerisinde İngiliz tabiiyetini kabul etmek istemeyen Kıbrıs Türklerinin, bir yıl içerisinde Türkiye'ye göç edebilecekleri belirtilmiştir. Göç etmeyi tercih eden Kıbrıs Türklerinin ise göç işlemlerini gerçekleştirmek için 2 Aralık 1924 tarihinde bir kararname çıkartılmıştır. Kararnameye göre İngiliz tabiiyetini kabul etmeyerek Konya'ya kadar gelmiş olan Kıbrıslıların mübadele kapsamına alınacağı belirtilmiş olmakla birlikte İskân Kanunu içerisinde bu konuyla ilgili bir kayıt tespit edilememiştir. Fakat göç ederek Türkiye topraklarına gelmiş olan Kıbrıslı göçmenlerin mağduriyet yaşamaması için gelen bu muhacirlerin milli sınırlar içerisinde kendileri için en uygun olan yerlere yerleştirilmeleri amacıyla gerekli işlemlerin bir an önce yapılması kararlaştırılmıştır (Z. Arslan, 2016: 72).

Kıbrıs'tan Anadolu'ya doğru gerçekleşen göç hareketleri sonucunda binlerce Türk ahalinin, Ada'dan ayrılmasının yanında diğer taraftan Türk Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'dan kaçmış olan bazı Rum ve Ermenilerin ise Kıbrıs'a gelip yerleşmeleriyle birlikte Ada'daki nüfus dengesi Türk kesimin aleyhine olmuştur. İlk zamanlarda Türk Devleti tarafından teşvik edilmiş olan bu göç hadiseleri, Ada'daki Türk nüfus varlığının azalması ve Türkler aleyhine sonuçların ortaya çıkması üzerine göçlere kısıtlamalar getirilmiştir. Türk Hükümeti uygulamış olduğu politikanın yanlışlığını bir süre sonra anlamış (Gazioğlu, 2000: 192) ve göçleri önlemeye yönelik tedbirler almaya başlamıştır (Z. Çakmak, 2008: 217-218).

Zorunluluk halinde sınır boylarındaki Türklerin göç talepleri kabul edilmemiştir. Örneğin, İngiltere tabiiyetini kabul etmediklerinden dolayı Kıbrıs'tan çıkarak geçimlerini sağlamak için Konya'ya kadar gelen Kıbrıslıların mülteci muamelesine tabi tutularak iskân edilmesi kararlaştırılmıştır. Öte yandan sınır güvenliğini pekiştirmek için Doğu Anadolu ve Trakya bölgelerindeki nüfusun artırılmasına yönelik planlamalar yapılmıştır. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, 1935 yılında yaptığı bir basın toplantısında Türkiye'nin komşularına karşı dostane davranışlarda bulunduğunu ama aynı duyguyu Bulgaristan'ın göstermediğini belirtmiştir. Bu nedenle sınırı kuvvetlendirmek adına on senede Bulgar sınırına 500.000 göçmen yerleştirmeyi, Doğu sınırlarının güvenliğini artırma adına Şark vilayetlerindeki nüfusun da iskân metoduyla çoğaltılmasının planlandığını ifade etmiştir (İpek, 2006: 360-361).

Sınır güvenliğini temin etmek için İran ve Ermenistan gibi sınırdaş ülkelerle ilişkilerin bozulmasına sebebiyet verebileceği gözlemlenen aşiret mensupları ile İran sahasından iltica talebinde bulunanların iç bölgelere yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Keza, Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslar tarafından Sibiry'a sürülmüşken geri dönmeyi başaranların Tokat, Sivas ve Kastamonu vilayetleri dâhilinde iskânı planlanmıştır. Cumhuriyet hükümeti de Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi aşiretleri zorunlu bir şekilde yerleşik hale getirmeye çalışmıştır (İpek, 2006: 361). Bunların yanında Türkistan, Suriye, Irak ve Afganistan'dan göç etmek isteyen vatandaşların taleplerine de genellikle olumlu bakılmıştır.

2.3.1.3. Mübadiller

Lozan Antlaşması sonrasında 1923 yılı Kasım ayı içerisinde Muhtelif Mübadele Komisyonu'nun kurulmasına paralel olarak karşılıklı olarak mübadele işlemleri başlamıştır. Mübadelenin ilk yılında Türkiye'ye yaklaşık 370 bin Türk ahali getirilmiştir. 1925 yılının ortalarına kadar sürmüş olan mübadele hareketleri sonucunda Türkiye'ye toplam 456.720 göçmen gelmiştir (Sarınay, 2011: 354).

Mübadele kararı neticesinde 1923 ile 1927 yılları arasında Yunanistan'dan Türkiye'ye 456.720 Müslüman göçmen gelmiş ve bunların çoğunluğu, Ekim 1923'te kurulmuş olan Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti tarafından daha önce belirlenmiş olan köy ve şehirlere yerleştirilmiştir (Goularas, 2012: 131).

Tablo 6:

1923-1927 Yılları Arasında İskân Edilen Mübadillerin Türkiye'deki İllere Göre Dağılımı

İl	Mübadiil Sayısı	İl	Mübadiil Sayısı	İl	Mübadiil Sayısı	İl	Mübadiil Sayısı
Adana	8440	Çanakkale	11638	Isparta	1175	Mersin	3330
Afyon	1045	Cebeli Bereket	2944	İstanbul	36487	Muğla	4968
Aksaray	3286	Çorum	1570	İzmir	31502	Niğde	15702
Amasya	3844	Denizli	2728	Kars	2512	Ordu	1248
Ankara	1651	Diyarbakır	484	Kastamonu	842	Samsun	22668
Antalya	4920	Edirne	49441	Kayseri	7280	Şanlıurfa	290
Artvin	46	Elâzığ	2124	Kırklareli	33119	Ş.Karahisar	5879
Aydın	6630	Erzincan	116	Kırşehir	193	Sinop	1189
Balıkesir	37174	Erzurum	1095	Kocaeli	27687	Sivas	7539
Bayazıt	2856	Eskişehir	2567	Konya	5549	Tekirdağ	33728
Bilecik	4461	Gaziantep	1330	Kütahya	1881	Tokat	8218
Bitlis	3360	Giresun	623	Malatya	76	Trabzon	404
Bolu	194	Gümüşhane	811	Manisa	13829	Van	275
Burdur	448	Hakkâri	310	Maraş	1143	Yozgat	1635

Bursa	34543	Hatay	1037	Mardin	200	Zonguldak	1285
Toplam		60 İl	463.549	Mübadil			

Kaynak: Goularas, 2012: 132.

Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun planları doğrultusunda gerçekleşen ve Girit, Kavala, Drama ve Selanik'ten Türk topraklarına doğru başlayan göç hadiseleri sonucunda 1923 yılının Kasım ayında 34.627 kişi ve Aralık ayında da 26.691 kişi Türkiye'ye getirilmiştir. Yılsonuna kadar toplam 61.318 göçmen, taşınabilir malları ve hayvanları ile birlikte Türkiye'ye göç ettirilerek yerleştirilmeleri sağlanmıştır. 1924 yılı Temmuz ayının ortalarına kadar gelen göçmenlerin sayısı 314.052'yi bulmuştur. Gelen göçmenlerden “99.720 kişi Selanik ve çevresinden, 32.324 kişi Kozana'dan, 13.975 kişi Kandiye'den, 8.837 kişi Hanya'dan, 2.200 kişi Perveje ve Yanya'dan, 7.500 kişi de Midilli'den” gelmiştir. Muhtelit Mübadele Komisyonu tarafından verilen bilgilerde ise bu sayının 1924 yılının Ekim ayına kadar 370.000'i bulduğu ifade edilmiştir. Yunanistan'ın özellikle dağlık bölgelerinde yaşamakta olan Müslüman göçmenlerin de farklı zamanlarda Türkiye'ye getirilmesi sonucunda toplam göçmen sayısı resmi bir istatistiğe göre 456.720'yi bulmuştur (K. Arı, 1995: 91-92).

Yunanistan ile imzalanan Ahali Mübadelesine ilişkin sözleşmeler ve protokoller çerçevesinde Türkiye'ye gelecek olan mübadillerin çiftçilik, bağcılık, tütüncülük ve zeytincilik gibi meslek özelliklerine sahip kişilerin yerleştirilecekleri yerler de kesin olarak belirlenmiştir. Bu planlama kapsamında Türkiye'ye gelecek olan göçmen sayısı da 395.000 kişi olarak düşünülmüştür (Sarınay, 2011: 353-354).

Yunanistan ile Mayıs ayında başlayan zorunlu ve karşılıklı göç hareketleri, uygulanması esnasında mübadiller açısından çok sıkıntılı bir süreç olurken hükümet için de çeşitli zorluklar yaşanmıştır. Mübadele kapsamında Türkiye'ye gelecek olan şahıslar için hazırlanmış olan iskân politikaları çerçevesinde “Drama ve Kavala'dan gelecek tütüncülükle uğraşan 30.000 mübadilin Samsun bölgesine; Drama, Kavala ve Selanik'ten gelecek olan tütüncülükle uğraşan 4.000, çiftçilikle uğraşan 20.000 ve bağcılık ve-zeytincilikle uğraşan 40.000 kişiden oluşan grupların da Manisa, İzmir, Denizli ve Menteşe yörelerine yerleştirilmeleri” kararlaştırılmıştır. Ayrıca Midilli, Girit ve başka yerlerden gelecek olan toplam 50.000 kişinin de Mersin, Ayvalık, Edremit ve Adalar civarına yerleştirilmeleri planlanmıştır. Preveze ile Yanya bölgesinden göç edecek tütüncülükle uğraşan 15.000 kişi ile çiftçilikle uğraşan 40.000 kişinin de Antalya ve Silifke taraflarına yönlendirilecekleri belirtilmiştir (Boyras, 2016: 2718-2719).

Bu rakama mübadeleyi beklemeden sığınmacı olarak Türkiye'ye gelmiş olan yaklaşık 50 bin göçmenin de eklenmesiyle Türkiye'ye gelen göçmenlerin sayısı 500 bini bulmuştur (Geray, 1961: 11; K. Arı, 1995: 92). Buna karşılık mübadele öncesi ve mübadele sonrası Anadolu topraklarından ayrılarak Yunanistan'a giden azınlıkların sayısı 1.104.206 kişi olmuştur (Sarınay, 2011: 354-355).

Yunan yönetimi tarafından baskı ve zulümlerin devam etmesi nedeniyle 1960 yılına kadar 23.788 göçmen daha Türkiye'ye gelmek zorunda kalmıştır (Sarınay, 2011: 356).

Mübadeleyle ilgili yapılmış olan haberlere 1923 yılı sonlarından itibaren 1924 yılı boyunca Açık Söz ve Hâkimiyet-i Milliye gazetelerinde yer verilmiştir. Gazetelerde yer alan haberler ise genellikle mübadele hadiseleri ve Mübadele, İmar ve İskân vekillerinin yaptığı açıklamalar hakkında bilgiler içermektedir. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan bir habere göre 1923 yılı Aralık ayına kadar Türkiye'ye 33.619 göçmenin geldiği ve bunlardan bir kısmının da başta Balıkesir olmak üzere İstanbul, Çatalca, Edirne, Bursa, İzmir, Samsun, Kastamonu, Amasya ve Sinop'a yerleştirilmiştir (7 Aralık 1923). 7 Ocak 1924 tarihli gazete haberlerinde de Mübadele, İmar ve İskân Vekili Necati Bey'in 1923 yılı Aralık ayına kadar Doğu ve Batı Makedonya ile Girit, Kavala ve Drama'dan 28.648 göçmenin geldiği ve böylece İzmir'in kurtuluşundan itibaren gelenler ile birlikte bu sayının 60.318'e ulaştığı yazılmıştır. Mübadele kapsamı dışında Türkiye'ye diğer yollarla gelen 1.957 göçmenin de ile 28.648 mübadil ile birlikte Trakya bölgesi başta olmak üzere İstanbul, Bursa, İzmir, Balıkesir, Kayseri ve Niğde'ye iskânları gerçekleştirilmiştir. İskân edilemeyen göçmenlerden bir kısmı İstanbul misafirhanelerine yerleştirilirken yardıma muhtaç olmayan durumdaki 3.833 kişi de akrabalarının yanına yerleştirilmiştir (Çapa, 1990: 53).

Mübadele anlaşmasıyla Yunanistan'dan Türkiye'ye gelmiş olan mübadillerin geldikleri yer, tarımda ihtisaslaştıkları ürün ve Türkiye'de yerleştirilmeleri tasarlanan yerleri göstermektedir. Yönetim, mübadilleri ürettikleri ürüne göre “tütüncü, bağcı, çiftçi ve zeytinci” olarak tasnif etmiş, hünelerini kullanabilecekleri yerlere yerleştirmeyi tasarlamıştır (Erder, 2018: 92).

Mübadeledenin Türkiye ayağında ise gelenler için mübadele kurumu devreye sokulmuş ve yerleştirme işlemleri gerçekleştirilmiştir. Mübadele yoluyla gelen göçmenlerin iskânları esnasında göç etmeden önceki varlıkları ile toplumsal konumları da dikkate alınmış ve bu doğrultuda gelen kişiler köylü-kentli, eğitimli-eğitimsiz ve

nitelikli-niteliksiz gibi ayrımlara tabi tutulmuştur. Bu dönemde de Osmanlı zamanında olduğu gibi köylü ahalinin köylere, kentli kesimin de kentlere yerleştirilmesine ve herkesin hayat kazanma tarzlarının da aynı şekilde devam ettirilmesine özen gösterilmiştir. Mübadele uygulaması bir zorunlu göç uygulamasıdır ve bütün bu ilkelere rağmen bireylerin kişisel eğilimleri ve istekleri dikkate alınmamış ve yine devlet, zorunlu göç uygulamasıyla bu yerleştirmeyi sürdürmüştür (Erder, 2018: 92-93).

Mübadele çerçevesinde Türkiye'yi büyük miktarda nüfus terk etmiştir fakat gelen büyük göçmen kitlesini yerleştirmekte yine de zorluklarla karşılaşmıştır. 1923-1926 yılları arasında toplam 189.916 Rum ahali Anadolu'dan Yunanistan'a gönderilirken 355.635 Türk-Müslüman ahali de Yunanistan'dan Türkiye'ye göç etmiştir (Tekeli, 2008: 158; K. Arı, 1995: 176).

Mübadele kapsamında Trabzon şehrine de küçük çapta bir nüfus göçü gerçekleşmiştir. İstikbal Gazetesi'ne göre 1.500 Dramalı mübadilin sevkıyatı gerçekleşmişken (Çapa, 1991: 634) bu rakam Çapa'ya göre ise 1.328 kişidir (Çapa, 1990: 66). Tefik ise Samsun'a gelmiş olan yaklaşık 59 bin mübadilin 29 bininin Trabzon, Giresun, Ordu, Karahisar-ı Şarki, Sinop, Tokat, Yozgat, Amasya ve Çorum'dan oluşan iskân bölgesine dağıtılmış olduğunu belirtmiştir (Tefik, 2014: 65). Yerleştirilmiş oldukları arazi ile diğer imkânları beğenmeyen Dramalı mübadiller gerek resmi makamlardan aldıkları yardımla gerekse de kendi imkânları doğrultusunda kentten ayrılmışlardır. İçlerinde tütüncülük yapabilecek durumda olan göçmenlerin küçük bir kısmı ise kentte kalmayı tercih etmiştir (Günaçtı, 2017: 205).

Nüfus mübadelesi Anadolu'da nüfusun benzerleştirilmesi ile ulus-devlet inşası sürecinde büyük katkı sağlamışken devlet yöneticileri iki önemli sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlardan biri mübadelenin bitmesiyle birlikte Anadolu'nun etnik ve dilsel çeşitlilik gösteren nüfusunun, Türk kimliği liderliğinde yeni bir ulus oluşturulması sürecine katılımının sağlanmasıdır. İttihat ve Terakki hükümeti, Balkan Savaşları ile başlayan ve I. Dünya Savaşı süresince devam eden süreç içerisinde Anadolu'daki yerleşik durumdaki bütün gayrimüslim halkların miktarını, uygulamış olduğu ülke dışına zorunlu göç ettirme uygulamalarına dayalı nüfus mühendisliği neticesinde büyük ölçüde azaltmıştır. Geride kalmış olan Rum ahalinin bir kısmı Millî Mücadele'nin son yıllarında, diğer kalanlar ise 1923 yılındaki nüfus mübadelesi ile kapsamında Anadolu topraklarından ayrılmıştır. Mübadele süreci, Anadolu nüfusunu

dinsel olarak türdeş hâle getirirken etnik ve kültürel açılardan ise bütünlüğü sağlayamamıştır (Gürboğa, 2015: 36).

1923 yılı sonlarında ilk göçmen kabilelerin Samsun'a gelmesiyle birlikte başlayan göç ve iskân süreçleri yaklaşık olarak iki yıl boyunca devam etmiş ve bu süre içerisinde yaklaşık 24.000 göçmen, Samsun ili ve kazalarına yerleştirilmiştir. Oldukça zorlu geçen bu göç ve iskân süreçleri neticesinde mübadiller, çoğunlukla Merkez, Bafra ve Çarşamba kazalarına yerleştirilmişlerdir. 1925 ile 1940 yılları arasında Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'dan yaklaşık 400.000 civarında göçmen, Türk topraklarına sığınmak zorunda kalmıştır. Samsun şehri de bu süreçte başka bir iskân mıntıkası olarak düşünülmüştür. Kesin bir sayı verilmesi mümkün olmamakla birlikte sadece Bulgaristan'dan en az 200 hanelik Türk-Müslüman ahalinin Samsun'a yerleştirilmiş olduğu tahmin edilmektedir. Samsun'a gelmiş olan göçmenlerin tamamı serbest statüde iskân edilmiş olduğundan resmi olarak ne kadar göçmenin geldiği tam olarak belirlenememiştir (Duman, 2017: 2155).

2.3.2. Yurt İçerisinde Göçe Tabi Tutulan Unsurlar

Türkiye Cumhuriyeti kara sınırları içerisinde çeşitli nedenlere bağlı olarak hükümetler tarafından iç göç uygulamaları gerçekleştirilirken göç ettirilen halk arasında birçok grup yer almıştır.

2.3.2.1. İstilazedeler

1914-1918 yılları arasında cereyan eden I. Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu için adeta yıkım döneminin fiili olarak yaşanmasına sebep olmuştur. Doğu'dan Ruslar ve Batı'dan da Yunanlılar ülke topraklarını işgal etmekle kalmayıp ülkeyi, harabe durumuna çevirmişlerdir.

2.3.2.1.1. Şark Mültecileri

Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus Devleti, Doğu Anadolu ile Doğu Karadeniz bölgesinde Van, Bitlis, Muş, Erzurum, Trabzon, Gümüşhane ve Erzincan havalisini işgal etmiş ve bu bölgelere Rus muhacirleri yerleştirme projesini uygulamaya koymuştur. Bunun üzerine katliamlardan kurtulmayı başaran bölge halkı da ırz, namus ve can güvenliklerini sağlamak için ülkeni iç bölgelerine göç etmek zorunda kalmıştır (İpek, 2006: 129-130).

Vilayet-ı Şarkiye mültecileri sorunu, Kafkas cephesindeki Osmanlı vilayetlerinin Rus işgaline uğramasından sonra ortaya çıkmıştır. Vilayet-ı Şarkiye

mültecileri, işgal yıllarında Rus ordusu emrindeki gönüllü Ermeni birlikleri ve yerel Ermeni çetelerinin saldırılarına maruz kaldıkları için Anadolu içlerine sığınmışlardır. Düşman işgaline uğramış olan vilayetlerden gelen mülteciler ilk olarak cephe gerisindeki Elâzığ, Diyarbakır, Sivas, Canik ve Musul gibi komşu vilayet ve sancaklara göç etmişlerdir. Kalabalık mülteci gruplarının savaşın başlamasıyla birlikte Kafkas cephesinde bulunan birliklerin yiyecek ihtiyacının sağlandığı yerlere sığınmak durumunda kalmışlardır (Öğün, 2004: 10-40). Rus istilası nedeniyle yurtlarını terk etmek zorunda kalan vatandaşların geçici olarak gittikleri yerler aşağıda listelenmiştir:

Tablo 7:
Şark Mültecilerinin Geçici Olarak İskân Edildiği Yerler

Vilayet	Sancak	Vilayet	Sancak
Adana	Merkez	Musul	Merkez
	Mersin		Kerkük
	Cebel-i Bereket		Süleymaniye
	Kozan		
Diyarbakır	Merkez	Sivas	Merkez
	Mardin		Karahisar-ı Şarki
	Siverek		
	Ergani Madeni		
Halep	Merkez	Van	Hakkâri
	Antep		(Batı ve güneyi)
	Merkez		Canik
Elâzığ	Malatya	Müstakil	Maraş
		Sancak	Urfa
			Zor

Kaynak: İpek, 2006: 131.

Geçici iskân bölgelerinde iskân için yeterli derecede yer olmaması nedeniyle yerleştirilemeyen mülteciler, daha iç bölgelere sevk edilmişlerdir. İkinci derece iskân bölgesi olarak Orta Anadolu’da yer alan Ankara, Konya, Sivas illeri ile müstakil sancak durumunda olan İçel, Karahisar-ı Sahip, Kayseri, Niğde ve Teke sancakları belirlenmiştir (İpek, 2006: 131-132). Doğu vilayetlerinden gelen mülteci grupları, Orta ve Batı Anadolu bölgeleri dışında ayrıca Musul ve Halep de dâhil olmak üzere Anadolu’nun geniş bir bölümüne gönderilmişlerdir (Öğün, 2004: 40).

Mülteci ve muhacirlerin göç, iskân ve iaşelerini sağlamakla görevli olan Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından tutulmuş olan kayıtlara göre 1916 yılının bahar aylarında Anadolu’nun çeşitli bölgelerine sığınmak zorunda kalmış olan

mültecilerin sayısının 707.504 kişi olduğu ve bunların sancaklar ile vilayetlere dağılımları ise şöyle olmuştur:

Tablo 8:

Şark Mültecilerinin Anadolu İçerisinde 1916 Yılındaki Dağılımları

Vilayet- Sancak	Mülteci Sayısı
Adana Vilayeti	13.618
Ankara Vilayeti	108.042
Halep Vilayeti	26.315
Diyarbakır Vilayeti	84.000
Sivas Vilayeti	116.000
Kastamonu Vilayeti	10.104
Konya Vilayeti	4.346
Elâzığ Vilayeti	5.088
Trabzon Vilayeti	60.000
Musul Vilayeti	150.000
Urfa Sancağı	40.133
İzmit Sancağı	699
Mersin Sancağı	426
Eskişehir Sancağı	2.316
Bolu Sancağı	2.500
Samsun Sancağı	36.000
Kayseri Sancağı	30.000
Afyonkarahisar Sancağı	616
Maraş Sancağı	6.666
Niğde Sancağı	5.635
Toplam	707.504

Kaynak: Ögün, 2004: 37.

1916 yılından sonra kayıtlara geçen mülteci sayısında da artışlar gözlenmiştir. Maliye Nezareti'nin Ekim 1917 yılı Ekim ayına ait kayıtlarında yaşanan savaş nedeniyle göç etmek zorunda kalmış Müslüman mültecilerin sayısının yaklaşık 850 bin kişiye ulaştığı belirtilmiştir. Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesinin 1918 yılı başlarındaki tespitleri de bundan pek farklı olmamıştır. Nitekim Muhacirin Müdür-i Umumisi Hamdi Bey, 24 Mart 1918 tarihinde Meclis-i Ayan'da yaptığı bir konuşma sırasında kayıtlara geçen mülteci sayısının 825.991 kişi olduğunu açıklamıştır. Yine 10 Nisan 1920 tarihli İleri gazetesinin Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından tutulan kayıtlara göre yapılan bir istatistiğe göre de mültecilerin toplam sayısının 843.396 kişi olduğu ve bu kişilerden 324.826 kişinin Trabzon'dan, 287.474 kişinin

Erzurum'dan, 128.288 kişinin Bitlis'ten ve 102.808 kişinin de Van'dan göç ettiği görülmüştür (Öğün, 2004: 38).

Şark Mültecileri için iskânları sırasında ve sonrasında uymaları gereken hususlar belirlenmiştir. Buna göre belirli merkezlerde toplanmış olan mültecilerin belirlenen bölgeler haricinde hiçbir yere sevk edilmeyeceği belirlenmiştir. Aynı aşirete bağlı olanlar müteferrik iskân politikası kapsamında farklı yerleşim birimlerine yerleştirilmişlerdir. Aşiret reisi, şeyh, molla ve aşiretin diğer nüfuzlu kişilerin de özellikle bir daha kendi aşiretleriyle ilişki kuramayacak şekilde ve birbirlerinden tamamen uzak bölgelere sevk edilmeleri belirtilmiştir. Söz konusu bu kişilerin kolay bir şekilde denetim altında tutulabilmeleri için de şehir ve kasabalara yerleştirilmeleri planlanmıştır (İpek, 2006: 132).

Mülteci ailelerinin iskân mahallerini terk etmelerine kesinlikle izin verilmemiştir. Fakat kendilerine yardımcı olabilecek akrabaları bulunduğunu bildirenler ile iskân bölgelerinin iklimine uyum sağlayamamış veya iş bulduğunu ispat eden kişilerin farklı bir iskân mahalline gidebilmeleri için yetkililere müracaat etmeleri istenmiştir. Verdikleri beyanatların doğruluğu onaylanan kişilerin, aile efradının sayısını ve kimliğini gösteren bir cüzdanla birlikte yola çıkmalarına izin verilmiştir. 1916 yılı Aralık ayı itibarıyla Samsun bölgesinde 85.000'inden fazla mültecinin olduğu belirlenmiştir. Gelen göçmenlerden “18.000'inin Samsun şehrinde, 18.000'inin merkez kazada, 18.000'inin Çarşamba'da, 18.000'inin Ünye'de 7.000'inin Terme kazasında, 4.000'inin Bafra'da, 1.600'ünün Terme'de ve 1.500'ünün de Fatsa'da” olduğu belirlenmiştir (İpek, 2006: 133-135).

24 Mart 1918 tarihinde ülke içerisinde 825.991 mülteci ile 384.996 göçmenin olduğu ve mültecilerin “324.826'sının Trabzon'dan, 287.474'ünün Erzurum'dan, 128.288'inin Bitlis'ten ve 102.808'inin de Van'dan” geldiği belirlenmiştir. Aşair ve Muhacirin Müdür-i Umumisi Hamdi Bey, resmi istatistiklere kaydedilmemiş kişilerin de bu hesaba katılması durumunda bu rakamın en az 1.500.000 olacağını ifade etmiştir (İpek, 2006: 142).

Rusya'da yönetimi ele geçiren Bolşevik yönetimi ile Osmanlı Hükümeti arasında 18 Aralık 1917 tarihinde imzalanmış olan Erzincan Mütarekesi'yle üç yıldan beri devam etmekte olan Türk-Rus savaşı fiilen sona ermiş ve Ruslar, ele geçirmiş oldukları Kars, Ardahan ve Batum'dan çekilmişlerdir. Rus kuvvetlerinin geri çekilmesinden sonra iki yıldan beri Anadolu'nun hemen her köşesine dağılmış olan mültecilerin yurtlarına geri dönüşü başlamıştır. Dönüş izninin verildiği 1918 yılı

içerisinde yurtlarına geri dönenlerin sayısı oldukça az olmuştur. Muhacirin Müdür-i Umumisi Hamdi Bey'in 23 Kasım 1918 tarihli açıklamasında mülteci gruplarından sadece %15'inin memleketlerine dönebildiği ifade edilmiştir. 26 Kasım 1918 tarihli Tasvir-i Efkâr gazetesindeki habere göre ise gerek hükümetin bilgisi dâhilinde gerekse hükümete bilgi vermeksizin kendi imkânlarıyla yurtlarına dönen mültecilerin sayısı 60.343 kişi olmuştur (Öğün, 2004: 55-77).

Rusların 18 Aralık 1917 tarihli Erzincan Mütarekesi sonrasında işgal etmiş oldukları yerlerden çekilerek 1878 yılı sınırlarına kadar çekilmeleri neticesinde devlet, tekrar büyük bir iskân sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. İskân edilecek olanları üç grupta toplamak mümkündür. Birinci grubu, işgalden kurtarılan bölgedeki yerlerine dönmek isteyen Türk mülteciler oluşturmaktadır. İkinci gruptakiler ise daha önceden iskân yerleri değiştirilmiş olup yerlerine iade edilecek olan Arap, Rum ve Ermenilerdir. Üçüncü grubu da boş durumdaki meskenlere yerleştirilmişken eski sahiplerinin geri dönmesi üzerine başka bölgelere göç ettirilmesi gereken Müslüman göçmenler oluşturmıştır. 1918 yılında Dâhiliye Nezareti tarafından yayımlanan İade Talimatnamesi 'ne göre öncelik işgal kuvvetlerinin tahliye ettiği veya edeceği yerlerde Türk idaresinin tekrar tesisi ve asayişin sağlanmasına verilmiştir. Asayişin sağlanmasını müteakip mülki amirin belirleyeceği bir tarihten itibaren mültecilerin geri dönüş işlemleri başlatılmış ve muhtemel bir karışıklığa meyden verilmemesi için de mültecilerin memleketlerine zorunlu olarak sevk edilecekleri belirtilmiştir (İpek, 2006: 167-169).

1919 yılı Mayıs ayında Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali ve Maliye Nazırı Refet Beylerle Şura-yı Devlet Reisi Abdülkadir Efendi'nin katılımıyla toplanan Mülteciler Komisyonu, kayıtlara geçen 700 bin mültecinin dışında resmi kayıtlara geçirilememiş 300 binden fazla mültecinin daha mevcut olduğunu belirlemiştir. Komisyonun tespitlerine göre Sivas, Konya, Eskişehir, Bursa, İzmit, Ankara, Yozgat ve diğer yerlerde yurtlarına dönmek üzere beklemekte olan mülteci sayısı 1 milyon kişi civarındadır (Öğün, 2004: 39).

1919 yılı sonu itibarıyla 207.788 kişinin Trabzon'a, 157.659 kişinin Erzurum'a, 48.070 kişinin Bitlis'e ve 35.415 kişinin de Van'a dönmüş olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemde Anadolu içerisinde 627.847 kişinin henüz mülteci konumundan kurtulamadığı; göç yollarında açlık ve sefalet nedeniyle yaşanan genel kayıp sayısının ise 801.166 olduğu belirlenmiştir. Geri dönen mültecilerin karşılaşmış oldukları sorunların başında konut sorunu gelmiştir. Savaş esnasında gerek Rus ordusu

tarafından gerekse yerli ve Kafkasyalı Ermeniler tarafından meskenleri tahrip edilmiş olan Müslüman ahali yerlerini terk etmek durumunda kalmıştır. Yaşadıkları evlerin ve arazilerinin işgale uğramış olması mültecilerin pek çoğunun memleketlerine dönmelerine engel olmuş ve bulundukları yerlerde ise işsiz güçsüz bir şekilde yaşamalarına neden olmuştur. Memleketlerine dönenler arasında ise yerleşebilecekleri mesken bulamayanlar tekrar göç etmek durumunda kalmışlardır (İpek, 2006: 178).

Mültecilerin dönüşü 1919 yılı baharında mevsim şartlarının yolculuk için müsait hale gelmesinden sonra yeniden hız kazanmıştır. 11 Mayıs 1919 tarihli Tasvir-i Efkâr gazetesindeki yazıya göre 100 bin kişinin hükümetin yardım ve bilgisi dâhilinde, 200 bin kişinin ise hükümetin bilgisi dışında memleketlerine döndüğü belirtilmiş ayrıca 672.847 mültecinin de memleketlerine dönmek üzere beklemekte olduğu belirtilmiştir. 6 Ağustos 1920 tarihli İleri gazetesindeki yazıya göre 1920 bahar ve yaz aylarında mültecilerin yaklaşık olarak yarısı yurtlarına dönmüştür. 1920 Nisan ayına kadar yurtlarına dönebilen mültecilerden 207.788 kişinin Trabzon'a, 157.659 kişinin Erzurum'a, Bitlis'te 48.070 kişinin Bitlis'e ve 35.415 kişinin de Van'a olmak üzere toplam 448.932 kişinin tekrar göç ettiği görülmüştür. Henüz sevk edilememiş kişilerin sayısı ise 407.604'tür. Sevk edilemeyen mültecilerin vilayet ve sancaklara göre sırayla dağılımı şöyle gerçekleşmiştir: Canik 116.672, Sivas 64.163, Ankara 61.397, Diyarbakır 35.940, Halep 26.740, Elâzığ 23.538, Konya 22.824 kişi. 10 bin kişiden daha az olan yerler ise Maraş 8.687, Niğde 8.597, Kayseri 8.448, Adana 7.342, Urla 6.507, Bolu 5.770, İzmit 2.728, Menteşe 2.431, Kastamonu 2.031, Hüdavendigar 1.295, Eskişehir 1.249, Aydın 1.071 ve Çatalca 134 kişi (Öğün, 2004: 78).

I. Dünya Savaşı sonunda Rus işgali sona ermesine rağmen o bölgedeki evlerin tamamen yakılıp yıkılmış olması nedeniyle Şark mültecilerini, eski yerlerine göndermek ve oralarda barındırmak meselesi devleti hayli uğraştırmıştır. Şark mültecilerinden gücü yetenlerin büyük bir kısmı yardım almadan kendi başlarına baba yurtlarına dönüp yerleşmeye çalışmak istemişse de bu mümkün olmamıştır. Bunun üzerine hükümet, gitmek isteyenlere sevk paralarını vererek göndermiş, gitmek istemeyenleri ise bulundukları yerlerde barındırmaya çalışmıştır (CCA, 030.10.0.0/124.885.4).

“Şark mültecisi” olarak tabir edilen kişilerin bir kısmı 1923 yılı sonrasında hükümet tarafından Ermeni ve Rumların terk etmiş oldukları köylerdeki evlere yerleştirilmişlerdir (Özbay & Yücel, 2001: 5).

Şark mültecilerinden Cumhuriyet devrinde 1923-1933 yılları arasında iskân görenlerin miktarı 9.145 aileden 35.017 nüfus olmuştur. Bunlara verilmiş olan yapılar ile araziler, borçlanma kanununa göre 20 yıl içinde ödenmek üzere borçlandırılmıştır. Fakat 1866 sayılı kanun ile birlikte bu şahıslara verilen evlerin iskânı adi derecesinde olan borçlarını affetmiş olduğundan bu hanelerin adi iskân haddi içerisinde olan miktarları kendilerine meccanen temlik edilmiş ve bu miktar üzerine konan ipotekler kaldırılmıştır (CCA, 030.10.0.0/124.885.4).

2.3.2.1.2. Garp Mültecileri

Batı Trakya bölgesi ile birlikte Bulgaristan ve Yunanistan'dan yaşanan göçler, savaş sonrasında Osmanlı Devleti'nin elinde kalmış olan Anadolu coğrafyası ile Doğu Trakya bölgesine daha fazla göçmen gruplarının gelmesine neden olmuştur. Bununla birlikte büyük bir Ermeni nüfusunu kaybetmiş olan Anadolu toprakları, savaşlardan etkilenen yerli halkın daha güvenli alanlar araması gibi sebeplerden dolayı sürekli iç göçler yaşamasına şahit olmuştur. Örneğin, Aydın şehrinin, Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmesinden sonra bu bölge, Anadolu'nun diğer bölgeleri için mülteci kaynağı haline gelmiştir (Yücel, 2010: 110).

Yunan işgal kuvvetlerinin kendilerine yakın bölgelere doğru yaklaşımları üzerine birçok kasaba ve köy halkı yerlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Aydın-Antalya arasında 50.000 kadar mülteci birikmişken Aydın'dan göç edenlerin sayısı 1919 Eylül'ünde 60.000'i bulmuştur. Ağustos 1919'da Bergama'dan kaçıp Soma'ya sığınanların sayısı ise 40 ile 50 bin arasında değişmektedir. Antalya, Burdur, Denizli, Çine, Bağarası, Koçarlı ve Yenipazar havalisinde ilk zamanlar 100.000'e yakın mülteci birikmiştir. Göçmenler, fırsat buldukça tedrici bir şekilde daha güvenli hissettikleri iç bölgelere çekilince bölgedeki göçmen sayısı takriben 50.000'e inmiştir (İpek, 2006: 199-200).

1918-1923 yılları arasında Batı Anadolu ve Trakya'da Yunanistan tarafından gerçekleştirilen işgaller ile yapılan baskı ve zulüm uygulamaları neticesinde buralarda yaşamakta olan Müslüman ahali, köylerini kısmen veya tamamen boşaltarak İstanbul'a veya Bulgaristan'a göç etmiştir. Trakya'dan ayrılan 30.000 göçmen İstanbul'a sığınmış ve 1920 yılında İstanbul'daki Rumeli göçmenlerinin sayısı 200.000'e yükselmiştir (İpek, 2006: 197).

Milli savaş devresinde bilhassa Yunan istilasına uğrayan yerlerden kaçanları barındırmak ve bunlara bakmak mühim bir iş şeklinde tecelli etmiş ise de kurtuluş

mücadelesinde daha önemli işleri ilk sıraya koymak zorunlu olduğundan gerek Batı gerekse Güney cephelerinden gelmiş bulunan mültecilerle geniş mikyasta Hükümet meşgul olmaya vakit bulamamış ve iskân işleri geri planda kalmıştır (CCA, 030.10.0.0/124.885.4).

1923 yılında kurulan Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti, düşman istilasına uğrayan yerlerde imar işi ile uğraşmaya başlamıştır. Millî Mücadele döneminde Batı Anadolu'da Kütahya, Afyon, Manisa, İzmir, Aydın, Bilecik, İzmit, Bursa ve Balıkesir vilayetlerinin tamamında; Eskişehir, Çanakkale, Denizli vilayetlerinin ise bir kısmında binlerce ev ya tamamen ya da kısmen yanmış veya yıkılmıştır. Buralardaki Ermeni ve Rum köyleri ile mahalleleri de boşaltılırken, evlerin çoğu yakılmış veya imha edilmiştir (CCA, 030.10.0.0/124.885.4).

Batı Anadolu bölgesinde istilaya uğramış yerler Afyonkarahisar, İzmir, Aydın, Ertuğrul (Bilecik), Eskişehir, Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Kocaeli ve Kütahya vilayetleridir. Bu illerde tamamen yanan köy sayısı 414, kısmen yanan köy sayısı ise 634'tür. Yine bu vilayetlerde yaşanan işgal neticesinde 57.903 ev tamamen, 5.701 ev ise kısmen harap olmuştur (CCA, 030.10.0.0/124.885.4).

Yunanlılar tarafından yaşadıkları yerlerin yakılıp yıkılması neticesinde harikzedeler, Anadolu içlerine doğru gönderilmişler ve Devlet aracılığıyla yapılan yardımlar neticesinde hayatlarını idame ettirebilmişlerdir.

Tablo 9:

Harikzedelerin gönderildikleri yerler ve kendilerine yapılan yardımlar

Vilayet	Aile	Nüfus	Ev	Dükkân	Arsa	Tarla
Adana	385	1.150	385			
Aksaray	2	5	1			
Amasya	25	141	25			
Ankara	1	3	1			
Antalya	8	38	8			
Burdur	2	4	8	1		273
C. Bereket	6	45	6			
Çorum	6	17	6		1	
Edirne	20	90	20			
Erzincan	2	20	2			27
G. Antep	269	1.246	269			
Giresun	130	546	230			
Gümüşhane	9	45	9			
Kars	1.610	11.108	1.610			
Kastamonu	1	4	1			

Kayseri	2	10	2			
Kırklareli	344	1.484	344			
Kocaeli	65	385	65			
Konya	10	45	10			
Maraş	65	350	65			
Mersin	159	576	63			
Niğde	1	3	1			
Ordu	4	14	4			
Samsun	360	1.443	1.005			
Sinop	2	8	2			
Sivas	275	1.332	4			
Tekirdağ	7	28	7			
Tokat	20	96	7			
Trabzon	951	5.010	937	57		326
Urfa	5	21	5			
Van	595	2.380	595			
Zonguldak	3	8	3			
İstanbul	183	550				
Yozgat	121	586	116			
Toplam	5.648	28.791	5.816	58	1	626

Kaynak: CCA, 030.10.0.0/124.885.4.

2.3.2.2. Afetzedeler

885 sayılı kanuna göre sıhhi sebepler nedeniyle nakilleri gerekenler arasında çeşitli doğal afetlere uğrayan kişiler de yer almıştır. Deprem, heyelan, sel, kaya düşmesi vs. durumları sonucunda evleri zarar gören veya yıkılan halk, yetkililerin de onay vermesiyle birlikte öncelikli olarak yaşadıkları yerlere yakın olması koşuluyla başka yerlere göç ettirilmiştir.

Erzurum ve Gümüşhane’de 1341 senesinde heyelan ve çığ düşmesine maruz kalan Fırfıra ve Kara Çukur köylerinde evleri harap olan 15 haneden 102 nüfus, Gümüşhane’nin Zimon köyüne nakil olunmuştur. Göç ettirilen bu kişilere ev ve arazi verilmek suretiyle iskân işlemleri tamamlanmıştır (CCA, 030.10.0.0/124.885.4).

2.3.2.3. Çingeneler

Emniyet ve asayiş konusunda önemli bir rol oynayan Çingeneler işi ile çeşitli şekillerde ilgilenilmiş ve zaman zaman çok sıkı tedbirler de alınmıştır. Bunlar için hemen her bölgede nüfusa kayıtları yapılmış ve yerleştirilmeye mecbur bırakılmışlarsa

da yine fırsat bulduklarında tekrar göçebe hayat tarzlarına dönmüşlerdir. Bununla birlikte alınan tedbirler neticesinde asayiş bozan hareketlerinde azalmalar görülmüştür (CCA, 030.10.0.0/124.885.4).

İstanbul ve Adapazarı sicillerine kayıtlı olan ve iş bulmak amacıyla İzmir'e giderek buralardaki boş durumdaki binalara yerleşmiş olan 20 haneden toplam 72 nüfus muhacir Çingene, başıboş bir halde dolaşarak şehrin asayişini bozma noktasına gelmiştir. Bunun üzerine bunlardan 36 kişinin İstanbul'a, diğer 36'sının ise jandarma gözetiminde Adapazarı'na gönderilmesine karar verilmiştir. Kütahya'ya kadar gelmiş olan bu kişilerin nüfuslarda kayıtlarının olmaması ve havaların soğuması nedeniyle bunların barındırılacağı mesken ile iâşelerinin temini gerçekleştirilememiştir. Buradan sonra seyahatlerine kendi başlarına devam etmeleri kaydıyla bırakılmış olan bu Çingenelerden 36'sının İstanbul'a gitmediği İstanbul Valiliği tarafından Dâhiliye Vekâletine bildirilmiştir (A. Yıldırım, 2004: 132-133).

Çingenelerin iskân yerlerini terk etmeleri dışında devlet tarafından bazı durumlarda iskân yerleri de çeşitli nedenlerle değiştirilmiştir. Örneğin, Çanakkale'nin Eceabat kazasına bağlı Behramlı Köyü'nde oturmakta olan ve yaşadıkları yerde oturmaları güvenlik nedeniyle mahzurlu görülen 25 haneden toplam 125 çingenenin, Çanakkale'nin çeşitli bölgelerine serpiştirilme usulüyle yerleştirilmelerine karar verilmiştir (A. Yıldırım, 2004: 133).

Lozan Antlaşması kapsamında Yunanistan'dan gelmiş ve sayıları tam olarak belirlenmemiş olan Çingene grupları da olmuştur. Nüfus mübadelesi kapsamında göç etmiş olan Türk göçmenlerle birlikte belirli oranda Çingene nüfusta Türkiye'ye gelmiştir. Göçler neticesinde gelen Çingen ahalî genellikle Ege, Marmara ve Trakya bölgelerine yerleştirilmiştir. Mübadele sonrası süreçte 1928 yılında Kıptilerden de iç göç içerisinde yer alanlar olmuştur. Bolvadin kazası çevresinde göçebe durumda yaşamakta olan Kıpti Müslüman ahalinin göçebe olmasının yanında geçim sıkıntısı çekmeleri üzerine kendilerine yeni bir köy kurulmuş ve iskânları gerçekleştirilmiştir. Bolvadin'e bağlı bulunan Gedil ve Mandıra karyelerinde 29 ailede 158 Kıpti Müslüman nüfus yaşamıştır. Bu kişiler çadırlarda yaşamakta olup göçebe bir hayat sürmüşlerdir. Oldukça zor koşullarda hayatlarını devam ettirmeye çalışan Kıpti Müslümanlar, yerleşik bir düzene geçmek istediklerini Afyonkarahisar Valiliği'ne bildirmelerine rağmen olumsuz cevap almışlardır. Bu kimselerin, yerel halkın yaşadığı köylere dağınık bir şekilde iskân edilmesi uygun görülmemiş ve mümkün mertebe bir arada tutulmaları gerektiği belirtilmiştir (Yürektürk, 2018: 1243-1244).

2.3.2.4. Göçebeler-Yörükler-Aşiretler

Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde devlet için faydalı olmuş olan konar-göçer aşiretler, seferlerden yenilgilerle dönülmesi ve sonrasında ortaya çıkan kargaşa ortamı sonunda düzeni bozan hareketlerde bulunmaya başlamışlardır. Kuruluş dönemi sürecinde iskân edildikleri bölgelerde huzursuzluklar çıkardıkları için Anadolu'ya geri gönderilmiş olan konar-göçerler, tarım maksadıyla bölge içinde iskân olma uygulamasını kabul etmeyerek problemin büyümesine neden olmuşlardır. Osmanlı Devleti, özellikle XVIII. yüzyıl itibarıyla başıbozuk tavırlar gösteren ve ekonomiye zararı olmaya başlayan bu oluşumları göç ettirmeye yönelik politikalar uygulamaya koymuştur. XIX. yüzyılın sonlarında bozulmaya başlayan ekonomi ile birlikte iktisadi düzeni tekrardan tesis etmek amacıyla planlı bir iskân ve göç politikasını uygulamaya koyarak konar-göçer diye bilinen grupları iki ayrı uygulamaya göre göçe tâbi tutmuştur. İlk uygulama, aşiretlerin terk edilmiş durum olan araziler ile boşaltılmış olan yerleşim yerlerine iskânlarının yapılmasıdır. Böylece aşiret gruplarının, çevrelerine vermiş oldukları zararları biraz da olsa telafisini yapmak ile birlikte harap edilmiş ve yıkılmış yerlerin de yeniden üretime katılması istenmiştir. İkinci uygulama ise tarım, ticaret ve ulaşım açısından önemli olan bölgelerde yeni köy ve kasabalar kurmak suretiyle yeni merkezlerin oluşturulması şeklinde olmuştur. Ayrıca bununla birlikte köylerini ve kasabalarını bırakarak göç etmiş olan Türkmen ahalinin eski yerlerine dönüşlerinin sağlanması ve belirli bölgelerde yaylak-kışlak hayatı sürmekte olan aşiretlerin de kendi bölgeleri içerisinde iskân edilmeleri uygun bulunmuştur (Erdal, 2016: 110-111).

XVII. yüzyıl içerisinde savaşlarda alınan yenilgilerle birlikte devlet otoritesinin sağlanmasında yaşanan sıkıntılar, bazı bölgelerde konar-göçer aşiret gruplarının tarım arazilerine zarar vermeye başlamasına ve vergilerini ödemedede gecikme yapmalarına neden olmuştur. Bulundukları yerlerde eşkıyalık yapmalarına kadar varan olaylar neticesinde ise Osmanlı Devleti, iskân sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı hükümetleri tarafından iskân uygulamasına tâbi tutulmuş olan aşiret grupları genellikle Anadolu'nun iç ve güney bölgelerine göç ettirilmişlerdir. İskân yerleri ise Çukurova ve Teke bölgeleri ile Aydın, İçel, Konya, Karaman, Ankara, Nevşehir illeri olmuştur. Bu bölgelere iskân edilmiş olan aşiretler ile onlardan geri kalan ahali, daha sonraki dönemlerde yeniden iskâna tabi tutulmuşlardır. Uygulanmış olan göç ve iskân politikalarıyla Anadolu içerisindeki gezgin aşiretlerin durumu hakkında bilgi

edinilmesi ile birlikte bu gruplar için sosyal ve ekonomik çözüm önerilerinde bulunulması amacıyla 1917 yılı içerisinde bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Kurulması düşünülen bu komisyonun görevi, vilayetlerdeki aşiretler hakkında ayrıntılı bir rapor hazırlanmasıdır. Heyetin, aşiretler için almış olduğu kararların uygulanması aşaması, devletin içinde bulunduğu olumsuz şartlar nedeniyle yeteri kadar başarılı olamasa da özellikle 1922 ile 1927 yılları arasında ulus-devlet oluşumunun ve nüfus mübadelesinin yaşandığı bu dönem içerisinde aşiretlerin iskân kararları uygulanmaya çalışılmıştır (Erdal, 2016: 111-112).

1930'lu yıllarda çıkartılmış olan İktisadi Program'da yer alan öneriler doğrultusunda 1934 yılında çıkartılmış olan İskân Kanunu ile birlikte göçebe aşiretler ile muhacir grupların yerleştirilmelerine devam edilmişken devlete isyan eden Kürt aşiretlerle yapılan çatışmalar sırasında sağ kalanların bir bölümü de yine Batı'ya doğru sürgün edilmişlerdir. Bu yıllarda kırsal kesime yönelik gerçekleştirilmiş olan zorunlu yerleştirmeler aracılığıyla iktisadi kalkınma gerçekleştirilmek istenirken diğer taraftan dil ve din yönünden farklı olan grupların da Türk milli kimliğini özümsemiş olan grupların içerisinde dağıtılarak eritilmesi ve ulus-devlet için gerekli olan homojen nüfus kompozisyonu oluşturulmak istenmiştir (Özbay, 2015: 216).

Dersimlilerin ovada iskân edilmesi haberleri, ova içerisindeki azınlıklardan kalmış olan boş durumdaki evler ile mallardan haksız bir şekilde faydalanan mütegalibe tarafından iyi karşılanmamıştır. Bu kişiler, hemen Dersim halkı üzerinde propaganda faaliyetlerine başlayarak devletin, kendilerini askere alacağını, birer birer yok edileceklerini ve bilhassa ağaları yakalayıp sürmek için merkeze indirildikleri telkininde bulunmuşlardır. Propagandalar neticesinde Elazığ'a iskân edilmiş ağalar, ovadaki taraftarlarıyla birlikte tekrar eski yerlerine dönmüşlerdir (Doğu Anadolu, 2010: 53-54).

Ovada iskân edilmiş olan Dersim halkının ev bark sahibi olması, tedricen iyi bir vaziyette olması ve giyim kuşamlarının düzelmesi gibi durumlar, Dersimdeki diğer halk üzerinden çok etkili olmuş ve sonrasında onlar da iskân talebinde bulunmuşlardır. Ovaya göç eden aşiretler ve bu aşiretlerdeki hane ve nüfus miktarları şöyledir:

Tablo 10:
Dersim Kırsalından Merkeze Gönderilen Aşiretler Hakkında Bilgiler

Aşiretin Adı	Hane Sayısı	Kişi Sayısı
Karaballı	79	428
Ferhat uşağı	34	165
Abbas	10	50

Kırgan	3	20
Bahtiyar	11	41
Şam	3	29
Laçın	1	5
Hiran	5	27
Alan	1	6
Kureyşan	3	15
Pilvenk	19	70
Seyitler	7	39
Şavak	2	10

Kaynak: Doğu Anadolu, 2010: 55.

Bu aşiretler; Elazığ'ın Habur, Şeyh Hacı, İçme, Ağız, Sintik, Geçeli, Kuyulu, Tadım, Çorçuk, Vertetik, Hüseyinik, Künk, Etmetik köylerinde iskân edilmişlerdir. Ayrıca Çemişkezek mıntıkasında Koç uşağı aşiretinden 71 hanede toplam 303 nüfus Bugur, Ahtık ve Hezar'a; Ferhat uşaklarından 4 hanede toplam 20 nüfus Dehke'ye; Resik uşağından 54 hanede toplam 275 nüfus da Hoskin köyüne iskân edilmiştir (Doğu Anadolu, 2010: 55).

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Batı illerine sürülmesini istediği ağalar ile birlikte bunların gönderilecekleri il ve ilçelerin listesi, daha sonra rapor halinde kendisine sunulmuştur. "Tekirdağ'a 76, Edirne'ye 38, Kırklareli'ne 56, Balıkesir'e 65, Manisa'ya 73, İzmir'e ise 34 aile" olmak üzere toplam 347 aileden 3470 kişi için sürgün kararı alınmış ve yapılacak sürgünler içinse 300 bin lira ödenek ayrılmıştır (Mumcu, 2017: 45).⁶

4 Temmuz 1927 tarihinde çıkarılmış olan "Bazı Eşhasın Şark Mıntıkasından Garp Vilayetlerine Nakillerine Dair Kanun" ile Diyarbakır ve Ağrı çevresinden 1.400 kişi, Batı illerine sürgüne gönderilmiştir (Mumcu, 2017: 51).

Bu uygulama doğrultusunda Şam bölgesi civarında yaşayan 240 haneden oluşan Karateke aşireti, iskân yerlerinin devlet tarafından belirlenmesi şartını kabul ederek Anadolu'ya gelmek istemiş ve Dâhiliye Vekâletine başvuruda bulunmuştur. Dönemin Bakanlar Kurulu kararnameleri ile bölge valilerinin göndermiş olduğu raporlara göre Karateke aşireti gibi birçok aşiretin iskân uygulamaları ile iskân taleplerinin 1927-1928 ve 1932-1934 yılları arasında yoğun olarak uygulanmıştır. Raporlar ışığında Yörük-Türkmen grupların iskân oldukları bölgeler 4 kısma ayrılmıştır. Buna göre İçel, Adana, Aydın, Isparta, Kütahya illeri bir grup; Bilecik,

⁶ Sürgüne gönderilenlerin tam listesi için bkz. Uğur Mumcu, Kürt Dosyası, 2017, s. 45-50.

Çorum, Tokat, Ordu illeri ve civarı bir grup; Kayseri ve Niğde illeri bir grup ve son olarak Aksaray ili diğer grubu meydana getirmiştir. İskân bölgeleri incelendiğinde göç yerlerinin genellikle aşiretlerin yaşamakta olduğu bölgeler olduğu görülmektedir. İskân bölgeleri arasında bulunan İçel ve civarı olan alan, Anadolu'nun Türk boyları tarafınca yurt edinilmeye başlandığı dönemden başlamak üzere aşiretler için önemli bir ikamet yeri olmuştur. Küçük nüfuslar halinde hareket eden aşiretlerden olan 27 haneli Erdemli aşireti, 77 haneli Yağda, Koyuncu ve Çiriş aşiretleri ile 73 haneli Hacı Hasanlı aşireti kalacakları evlerin inşaatının masrafları kendilerine ait olmak şartıyla iskân olmayı kabul etmişlerdir. Bu aşiretler, Erdemli kazasında bulunan Yunan Andon isimli şahıstan kalmış olan yerlere ve Ziraat Bankası tarafından kullanılmakta olan 4469 dönümlük araziye iskân edilmişlerdir (Erdal, 2016: 113).

1928 yılı Haziran ayı itibarıyla Mut ilçesine bağlı Sinanlı'da yaşamakta olan 250 haneden oluşan Karadöne aşiretinin de yine hane inşaatlarının masrafı kendileri tarafından karşılanması şartıyla bölge civarındaki Hamam sınırı ile Sakızalanlı, Suçatı ve Ilıca köylerine yerleştirilmeleri kararlaştırılmıştır. 1934 yılı Mayıs ayında yapılmış olan iskân uygulamaları kapsamında Ceyhan'a bağlı Kömürdülü civarında kışlamakta olan 179 haneden 988 nüfusa sahip olan Tekeli ile Harzun aşiretleri; Kömürderesi, Uzunpınarı ve Kumtepe mahallerine iskân edilmişlerdir. Yine aynı nedenlere bağlı olarak Kadirli kazasına bağlı Tozlu köyü civarında kışlamakta olan Karatekeli aşiretine bağlı 62 haneden toplam 280 kişi de yine bu köyde yerleştirilmiş ve bu aşiretlere köy civarında bulunan 2750 dönüm arazinin tahsisi de yapılmıştır (Erdal, 2016: 114).

161 hanenin yaşamış olduğu Çine kazasında, 24 hanenin Tahtacı aşiretine bağlı olduğu ve bunlardan 6 hanenin merkezde, 18 hanenin de Akçaova nahiyesinde bulunduğu bildirilmiştir. Bu aşiret mensupları yapmış oldukları hanelerde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Uygun olmayan koşullarda yaşamlarını sürdüren Tahtacı aşireti için daha uygun olduğu düşünülen Mardan dağı eteklerinde yer alan ve Karaköy adıyla bilinen bölgede kendileri için 50-60 hanelik bir köyün yapılabileceği belirtilmiştir. Yozgat'a bağlı Sorgun kazasının çeşitli köylerinde göçebe halde yaşamakta olan 51 haneden toplam 279 Türk ırkına bağlı nüfusun, Boğazlıyan Ermenilerinden kalmış olan Çat köyüne göç ve iskânları gerçekleştirilmiştir (Erdal, 2016: 115-117).

2.3.2.5. Casusluklarından Şüphelenenler

Hükümetler, casusluk şüphesi nedeniyle birçok kişiyi ve ailelerini de

bulundukları yerlerden iskân ederek kendisi açısından daha güvenli olduğu bölgelere göç ettirmiştir. Genellikle sınır bölgeleri civarında görülen bu duruma az da olsa iç bölgelerde de rastlanmıştır. Doğu bölgesinden bu nedenle 29 aileden 180 nüfus yerlerinden çıkarılarak Trakya bölgesine gönderilmiştir. Yine Yozgat’a bağlı Kediler köyünde ikamet etmekte olan Kara Haydar ve Genç oğullarından 17 ailede 94 şahıs, Kütahya vilayeti içerisine nakil ve iskân edilmişlerdir (CCA, 030.10.0.0/124.885.4).

2.3.2.6. Gayrimüslimler

Balkan Savaşları dolayısıyla Osmanlı Devleti’ne büyük bir Müslüman göçü yaşanmıştır. Göçmenlerin sevk ve iskânının düzenlenmesi amacıyla İttihatçıların 1913 kongresinde aldığı karar gereği, 13 Mayıs 1913 tarihinde İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi kabul edilmiş ve bununla birlikte İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti kurulmuştur. Muhacirlerin iskânıyla esas olarak Batı bölgesindeki yerleşik iki halk olan Bulgarlar ve Rumlar hedeflenmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin önemli isimlerinden Halil Menteşe, anılarında Balkan Harbi’ndeki ihanetleri dolayısıyla Talat Bey’in (Paşa) memleketi, anasırlardan temizleme düşüncesini öne çektiğini söylemiştir. Ancak bu işin yeni bir savaşa sebebiyet vermemesi amacıyla valiler ve memurlar, resmi olarak olaya müdahale eder gibi görünmemiş ve yalnızca Rumlar üzerinde korku oluşturulması amaçlanmıştır (İ. Öz, 2020: 57-58).

Milli devlet olmayı başarmış bütün milliyetçi akımlar gibi, Kemalist milliyetçilik anlayışı da bir plan çerçevesinde “biz” ve “diğer/öteki” kavramları da kendi görüşleri doğrultusunda tanımlanmıştır. Tek Parti Dönemi’nin ilk yıllarında Kemalist yöneticiler tarafından “biz” kavramı, “Türk etnik kimliğine dâhil olan herkesi kapsamıştır. Bu tanımın kullanılmasından sonra geçerli hâle gelmiş olan bu kavramın karşılığı olarak da ülkemizde uzun yıllardır kendi dini ve etnik kimliklerine bağlı olarak yaşamış olan gayrimüslim azınlıklar için ise “diğer/öteki” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Tek Parti Dönemi’nde kesinlik kazanmış olan bu anlayışın iki boyutu olmuştur: Bu anlayışın ilki, Anadolu’da yaşamakta olan tüm Müslüman grupların “etnik olarak Türk” kabul edilerek “biz” kavramının sınırını genişletmektir. İkinci görüş ise biz kavramının dışında kalan bütün gayrimüslim unsurların gayri resmi olarak “azınlık” veya “yabancı” olarak kabul edilmesidir. Bu doğrultuda Tek Parti yönetimi tarafından uygulanmış olan “Türkleştirme” politikaları, ülke içerisinde yaşayıp da Türk olmayan fakat Müslüman olan gruplardan olan Laz, Kürt ve Çerkezler açısından kısa sürede kapsayıcı olmuşken gayrimüslim

azınlıklar açısından ise ayrımcı ve azınlık karşıtı bir özellikte olmuştur. Bununla birlikte Varlık Vergisi gibi azınlık grupların belirli alanlardaki hâkimiyetini yok etmek amacıyla geliştirilmiş olan uygulamalar tek bir azınlığa değil Yahudi, Rum ve Ermeni tüm gruplara karşı yapılmıştır. Kemalist milliyetçilik anlayışı çerçevesinde Türkleştirilemeyen bütün toplumsal gruplar istisnasız bir biçimde ayrımcı muameleye maruz kalmışlardır (Aktar, 2010: 136-138).

Bu çerçeve içinde Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından itibaren uygulanmaya başlanan Türkleştirme Politikaları, genellikle azınlıklar üzerinde uygulama alanı bulmuştur. Türkleştirme Politikası kavramından,

“Sokakta konuşulan dilden okulda öğretilecek tarihe, eğitimden sanayi hayatına, ticaretten devlet personel rejimine, özel hukuktan vatandaşların belli yörelerde iskân edilmelerine kadar toplumsal hayatın her boyutunda Türk etnik kimliğinin her düzeyde ve tavizsiz bir biçimde egemenliğini ve ağırlığını koyması” anlamı ortaya çıkmıştır (F. Akın, 2006: 85).

Osmanlı Devleti’ndeki gayrimüslimler, Tanzimat’la birlikte Osmanlı taşra ve merkez bürokrasilerinde giderek yaygın olarak görev yapmaya başlamışlardır. Başta Hariciye olmak üzere istedikleri meslekte yükselmelerine herhangi bir engel olmamıştır. Cumhuriyet’in ilanından sonra ise azınlıkların devlet memuriyetine alınmasından kanuni olarak vazgeçilmese de fiili olarak uygulanmaya başlanmıştır. Daha sonra ise 18 Mart 1926 tarihli Memurin Kanunu’nun 4. maddesiyle memur olabilmenin şartı “Türk olma” olarak belirlenmiş ve bu kanun 1965 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Burada Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak yerine “Türk olmak” tabiri kullanılarak etnik özellik ön plana çıkartılmıştır. Böylece fiili olarak azınlık grupların; kamu hizmetinde, mahkemelerde, belediyelerde ve hatta İktisadi Devlet Teşekküllerinde çalışamayacakları kesin olarak belirlenmiştir (F. Akın, 2006: 92-93).

Akçam’a göre de Trakya’ya, Balkanlar’dan Müslüman muhacir nüfus yerleştirilirken aynı zamanda Rumları kaçırmaya zorlayacak olan saldırılar, Teşkilat-ı Mahsusa tarafından yönetilmiştir. Bu korkutma faaliyetleri sonucunda Trakya’dan 100.000’e yakın, İzmir civarından da 200.000’e yakın Rum ahali ülkeden kaçarak Yunanistan’a gitmiştir. Talat Paşa’nın tuttuğu kayıtlara göre ise Edirne vilayetinden firar ve hicret eden Rumların sayısı 50.004 ve yine savaş sebebiyle ülke dışına gönderilen Rumların sayısı da 58.955’tir (İ. Öz, 2020: 58).

İzmir İktisat Kongresi “milli iktisat-milli burjuvazi” politikaları açısından Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne geçişte bir kopuşu değil devamlılığı

temsil etmiştir. Milli iktisat politikasının hedef aldığı yabancı kavramı ilk başlarda, Osmanlı Devleti ya da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayanları ifade etmekte kullanılmıştır. Ancak İzmir İktisat Kongresi'nde görüldüğü gibi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı gayrimüslim azınlıklar da bu kapsamın içine dâhil edilmiş ve bu durum sadece iktisat alanıyla sınırlı bırakılmayarak gayrimüslim azınlıklar her alanda “yerli ve milliliğin” ve “öz” ya da “hakiki” Türklüğün kapsamı dışında kalmışlardır. Milli iktisat politikaları doğrultusunda gerçekleştirilen Ermeni göçleri ve Rum Mübadelesi neticesinde Hristiyan azınlıkların sahip olduğu emval-i metrukelerini sahiplenmek aracılığıyla mülk sahibi olan Müslüman-Türk unsurlar, iktisadi alanda da kendi hâkimiyetlerini sağlamayı planlamışlardır. Fakat Müslüman-Türk unsurların bu planı, Yahudi azınlığın özellikle Trakya bölgesinde ekonomik üstünlüğü ele geçirmesiyle yarıda kalmıştır. Yahudilerin bu durumu, kendilerinin hem Türklük-yerlilik-millilik kapsamlarının dışında bırakılmasına neden olurken hem de Müslüman-Türk eşraf ve halkı ile Türk hükümetleri tarafından hedef olmasına neden olmuştur. İki kadim halk Rumlar ile Ermenilerin, Anadolu ve Trakya topraklarından tasfiye edilmesinden sonra Yahudi ahalinin yoğun olarak yaşamış olduğu Trakya bölgesi ile Edirne’de de bu tarihten itibaren Yahudi karşıtı söylemler ve olaylar yaşanmıştır. Bu tür olayların yoğunluğu, Yahudi ahalinin tüm mallarının ellerinden alınmasına kadar artarak devam etmiştir (İ. Öz, 2020: 73-74).

1923 yılı Temmuz ayında Edirneli Müslüman tüccarlar, tekel yarattıkları bahanesiyle ipekböceği kozalarının satıldığı bir pazara Yahudilerin katılmasını önlemişlerdir. Yine Bursa ve Kırklareli şehirlerinde Yahudiler ile ticaret yapılmamasına dair afişler asılırken Uzunköprü’de Yahudi tüccarlar için de boykot çağrısı yapılmıştır. Ayrıca Yahudilerin, serbestçe ülke içindeki seyahatlerine engel koyulmuş ve Edirne, Uzunköprü ve Kırklareli gibi şehirlerden İstanbul’a gelen Yahudi tüccarların geri dönüşlerine izin verilmemiştir (İ. Öz, 2020: 75-76).

Tek Parti Dönemi’nde kamu kesiminde çalışma olanaklarını sadece “etnik Kürtler” ile “Türkleştirilmeye müsait olan” Laz, Boşnak, Çerkez, Kürt vs. kökenli vatandaşlar için sağlamış olan Memurin Kanunu, nüfusun önemli bir kısmının Türkleştirilmesine ön ayak olurken gayrimüslim ahaliye karşı uygulanmakta olan dışlayıcı mevzuatın tipik bir örneği olmuştur. Bu kanunla birlikte etnik kimlik kapsamında Türk olmaları mümkün görülmeyen gayrimüslim T.C. vatandaşları için eğitim ve beceri durumlarına bakılmaksızın devlete memur olma yolu kapatılmıştır (Aktar, 2010: 119-121).

Mütareke yılları süresince İstanbul'daki yerleşik gayrimüslim azınlıkların gerçekleştirmiş olduğu olaylar, Müslüman-Türk ahali üzerinde büyük bir travma yaratmıştır. Bundan sonraki süreç içerisinde gayrimüslim ticaret erbabının, Cumhuriyet idaresine olan bağlılığı sürekli sorgulanmış veya en azından bu tüccar şahıslara şüpheyle yaklaşılmıştır. Mütareke yılları içerisinde oluşan bu hassas durum nedeniyle 1930'lu yıllarda tek partili Cumhuriyet rejiminin tesis edilmesiyle birlikte sokaklarda kendi dillerini konuşan azınlık gruplara karşı “‘Vatandaş, Türkçe konuş!’” kampanyası izlenmiştir. Kampanyanın daha sonra devlet politikası halini alarak yaygınlaşmasıyla birlikte azınlık gruplar karşıtı uygulamalar Varlık Vergisi gibi iktisadi politikalarla devam etmiştir (Aktar, 2010: 57-58).

II. Dünya Savaşı yıllarında Alman kuvvetlerinin Türkiye topraklarına yaklaştıkları bir dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından askerlik hizmetlerini yapmış ve ihtiyata ayrılmış durumda olan ve tamamı gayrimüslimlerden oluşan 20 sınıf vatandaş, bir kere daha silahaltına alınmıştır. Silahaltına alınanlar azınlık vatandaşlarından oluşturulmuş olan bu olay, Türkiye'deki bütün azınlık gruplarının hafızalarında derin bir yer ve iz kalmasına neden olmuştur (F. Akın, 2006: 105).

18 Haziran 1941 tarihinde Türk ve Alman Devletleri arasında Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması yapılmış olmasına rağmen Türk Devleti, savaş olma ihtimaline karşı gerekli tüm hazırlıkları yapmış ve çeşitli önlemler almaya başlamıştır. 1-15 Mayıs 1941 tarihleri arasında 20 sınıf gayrimüslim vatandaşın silahaltına alınması kararının alınmasıyla beraber sıkıyönetim uygulaması yapılmakta olan Türkiye'de sokaklarda ve caddelerde yürüyen bütün erkeklerin nüfus cüzdanları kontrol edilmiş ve azınlık mensubu olanlar derhal silahaltına alınmaya başlanmıştır. 45 yaşında ve bu yaşın altındaki bütün gayrimüslim vatandaşlar, silahaltına alınarak askeri kurumlara teslim edilmişlerdir. Silahaltına alınan azınlıklar 5.000 kişilik kamplarda ikamet ettirilmişlerdir. Buralarda çok kötü sağlıksız şartlarda yaşadıkları için yüksek oranda ölümler görülmüştür. Askere alınan azınlık grupları, kazma kürekler ile inşaat işlerinde çalıştırılmış ve kendilerine silah verilmemiştir. Değişik kaynaklardan anlaşıldığı üzere bu ihtiyata ayrılmış azınlıkların tekrar silahaltına alınma nedenleri şöyledir:

“1- Azınlık vatandaşların bir süre ticaretlerinden uzaklaştırılıp onları ticari olarak zayıflatmak ve bu yöntem sayesinde Müslüman bir burjuvazisinin doğmasını kolaylaştırmak.

2- Azınlıklara güven duyulmadığından Türkiye'nin savaşa girmesi halinde onların muhtemel 5. kol faaliyetlerini önlemek için onları kamplarda enterne etmek.

3- Almanya'daki Nazilerin, dönemin Hariciye Vekâletine yönelttiği talepleri doğrultusunda azınlıkları kamplarda toplayıp pasifleştirmek” (F. Akın, 2006: 105-106).

Bu ihtimaller arasından akla en uygun olanı ise CHP Milletvekili Kazım Karabekir Paşa'nın parti meclisinde yapmış olduğu konuşmadan anlaşılacağı üzere Türkiye'nin savaşa girmesi durumunda azınlık grupların, 5. kol faaliyetleri içerisinde harekete edebilmelerine engel olmaktır (Karabekir, 1994: 247-256). Fakat bu durum çok uzun sürmemiş ve 20 sınıf gayrimüslim ihtiyat vatandaşın 27 Temmuz 1942 tarihinde askerlik görevleri bitirilmiştir (F. Akın, 2006: 106).

Türk Devleti'ne olan bağlılık ve güvenleri 1934 Trakya Olaylarıyla kısmen sarsılan Yahudiler, ikinci büyük darbeyi ise 1942 yılındaki Varlık Vergisi uygulamalarıyla yaşamışlardır. 1939 yılında savaşın başlamasıyla birlikte yaklaşık bir milyon vatandaşı silahaltına alan ve gittikçe artan savunma masrafları karşılığında para basma uygulaması yoluna giden Ankara Hükümeti, 1942 yılı ortalarından itibaren yeni gelir elde etme amacıyla olağanüstü kazançları vergilendirmek amacıyla yeni bir uygulamaya gitmiştir. 11 Kasım 1942 tarihinde Varlık Vergisi adıyla TBMM'de kabul edilmiş olan kanun kapsamında vergi mükellefleri için 15 gün süre içerisinde vergilerini ödeme yükümlülüğü getirilmiştir. Vergisini bir ay içerisinde ödeyemeyen mükellefler için cezai uygulamalar getirilerek vergilerini bedeni çalışmalar şeklinde ödemeleri için çalışma yerlerine gönderilmelerine başlanmıştır (Aktar, 2010: 141-149).

İstanbul Defterdarı olarak görev yapmış olan Faik Ökte'nin anılarına göre, tüm ülke genelinde 2.057 kişi kamplara alınarak çalışma yerlerine gönderilmelerine kadar buralarda bekletilmişlerdir. İstanbul dışında İzmir'de 88 ve Bursa'da da sadece 100 mükellef kamplara gönderilmiştir. Geriye kalan 1.869 kişi ise İstanbul Sirkeci'de bulunan kampa alınmış ve bunlardan 1.229 kişi de Aşkale ve Sivrihisar'daki kamplara yollanmıştır. Aşkale'ye gitmek için kamplarda bekleyenler arasındaki 640 kişi ise vergilerini ödedikleri için serbest bırakılmışlardır (Aktar, 2010: 149).

1943 yılı Şubat ve Eylül ayları arası dönemde İstanbul'da toplam 1.869 kişi polisler tarafından evlerinden toplatılarak Sirkeci/Demirkapı'da bulunan toplanma merkezine getirilmişlerdir. Bu mükellefler arasından 1.229 kişi ise kamplarda çalıştırılmak üzere önce Aşkale'ye yollanmıştır. Geride kalan 636 kişi ise vergi

borçlarını Sirkeci’de beklerken veya çalışma yerlerine yollandıktan sonraki ilk dönemde ödemişlerdir. Çalışma yerleri olan Aşkale kamplarında bulunan 21 kişi ise vergi borçlarının süresini tamamlayamadan hayatlarını kaybetmişlerdir. Vergi borcu uygulaması sadece gayrimüslim unsurlar için getirildiği için çalışma mükellefiyetleri de sadece gayrimüslimlere uygulanmıştır. Kamplarda ölenlerin tümü İstanbul’dan Aşkale’ye gönderilmiş olanlar arasından olmuştur (Aktar, 2010: 149-151).

Vergi mükellefiyeti olan kişilerin sahip olduğu malların, haczedilerek satılması yöntemi ile Varlık Vergisi’nden hedeflenen tahsilat işlemleri, 1943 yılının yaz ayları boyunca da devam etmiştir. 8 Ağustos 1943 günü Aşkale’deki kampta çalışmakta olan yaklaşık 900 kişi, yük vagonlarına bindirilerek Sivrihisar’a yollanmıştır. Mükellef şahısların çalışma yerlerinin değiştirilmesi uygulaması, Eskişehir’in Aşkale’ye göre İstanbul şehrine daha yakın olmasından hareketle yabancı diplomatların gözünden Varlık Vergisi uygulamalarında bir yumuşama örneği olarak değerlendirilmiştir (Aktar, 2010: 151).

Servet vergisini tam ve zamanında ödeyemeyen vergi mükellefi 737 kişi, borçlarına karşılık olarak Erzurum iline bağlı Aşkale ilçesindeki çalışma kamplarına gönderilmişlerdir.

Tablo 11:

Varlık Vergisini Ödemeyen Kişilerden Aşkale Kampına Gönderilenler

Tarih	Gönderilen Kafiye
27 Ocak 1943	32 kişilik ilk kafiye yola çıkar
13 Şubat 1943	38 kişilik ikinci kafiye yola çıkar
24 Şubat 1943	31 kişilik üçüncü kafiye yola çıkar
25 Şubat 1943	22 kişilik dördüncü kafiye yola çıkar
26 Şubat 1943	160 kişilik beşinci kafiye yola çıkar
13 Mart 1943	70 kişilik altıncı kafiye yola çıkar
23 Mart 1943	60 kişilik yedinci kafiye yola çıkar
3 Nisan 1943	69 kişilik sekizinci kafiye yola çıkar
17 Nisan 1943	56 kişilik dokuzuncu kafiye yola çıkar
1 Mayıs 1943	79 kişilik onuncu kafiye yola çıkar
28 Haziran 1943	45 kişilik on birinci kafiye yola çıkar
3 Temmuz 1943	75 kişilik on ikinci kafiye yola çıkar

Kaynak: Aktar, 2010: 216.

2.4. İç Göç Politikalarının Nedenleri

Türkiye Devleti kendi bütünlüğünü ve halkının güvenliğini korumak isterken ulus oluşumuna yönelik devletlerde benzer biçimlerde yaşanan bazı sorunlar

yaşamıştır. Devlet, nüfusun coğrafi dağılımı üzerinde düzenlemeler yaparken, kimlerin devlet bütünlüğüne ve ulus oluşumuna daha elverişli olduğunu göz önüne alarak hareket etmiştir. Dolayısıyla nüfus nakillerinde halkın dini, dili, ırkı, yaşam biçimi ve yerel özellikleri rol oynamıştır. Fakat nakiller o dilden, o dinden, o ırktan, o kültürden olduğu için değil, devletin bütünlüğünü ve halkın güvenliğini bozacak özellikte olup olmadığına göre yapılmıştır. Devlet, yöneldiği amaçlar yönünden zararlı bulunduğu unsur kim olursa olsun aynı uygulamaya tabi tutmuştur (Babuş, 2006: 297).

Ülke içerisinde yeniden yerleşme işlemlerinin yapılmasına ve Türkleştirme politikalarının uygulanmasına yardımcı olmayı amaçlayan İskân Kanunu, yurt içerisindeki nüfus problemleri içinde çözümler getirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda kanunla birlikte İçişleri Bakanlığı, seyyar aşiretler ile bütün göçebe grupların uygun merkezler civarında yerleştirilmesi için görevlendirilmiştir. Bu fıkra kapsamında hükümet, Kürt ahalinin, Türkler arasına yerleştirilmesi için çeşitli politikalar izleyerek Türkleştirmeleri için çalışmıştır. İskân Kanunu tarafından getirilen yasal çerçeveye rağmen, Kürtlerin iskânı 1920’lerde yaygın bir politika haline gelmemiştir. Bunun arkasında yatan sebeplerden biri, Türkiye’nin, Kürt sorununa bakış açısında güvenlik meselesinin öncelikli olmasıdır (Çağaptay, 2002: 226-227).

Genel olarak insanları göçe iten faktörler arasında onların içinde yaşadıkları koşullara katlanamamaları ve bu koşulların artık dayanılmazlık boyutuna ulaşması olmuştur. Bu itici faktörler arasında toprakta düşük verim görülmesi, ücretlerin çok düşük olması, iş imkânlarının sınırlı olması, eğitim ve sağlık gibi temel alanlardaki olanakların yetersiz kalması, toplumsal hareketliliğin sınırlı bir şekilde olması ile birlikte yoksulluk, kıtlık, toplumsal çatışma ve terör ilk sıralarda gelmektedir (Özyakışır, 2013: 15).

Memleketimizde iç göçler esas itibarıyla köy yerleşmelerinden şehir yerleşmelerine doğru olmuştur. Ziraat faaliyetlerinin geniş sahalarda ekstansif tarım tipi olduğu Türkiye’de, ziraatı kısıtlayan, verim ve istihsalde düşüklük ve istikrarsızlık yaratan bu olumsuz durumlar yapılan göçlerde büyük rol oynamıştır. Köylerden ayrılan nüfusun çok büyük kısmı şehirlere özellikle büyük şehirlere göç etmiştir (Tümertekin, 1968: 87).

2.4.1. Ekonomik Faktörler

Göç hadiselerinin en başta gelen ekonomik etmenleri arasında gelir ve istihdam yer almaktadır. Dolayısıyla yaşanan göç hareketlerinin yönü genellikle, ekonomik

açıdan geri olan yerlerden gelişmiş olan yerlere doğru yapılmıştır (Özyakışır, 2013: 15).

Tarımsal alanda yaşanan makineleşme ile teknolojik gelişmeler kapsamında ortaya çıkmış olan yapısal ve tarımsal dönüşümle birlikte yaşanan işsizlik de göçün önemli gerekçeleri arasında yer almıştır. Tarımsal alanda yaşanan dönüşümler çerçevesinde çiftçiler için önemli gelir kaynağı durumunda olan toprak sahipliği hususunda yaşanan çeşitli problemler nedeniyle kırsal alanlarda gelir düşüklüğü görülmüştür. Yaşanan gelir düşüklüğü nedeniyle verimlilik oranı çok düşük olan farklı bir tarım sektörü ortaya çıkmış ve sonraki süreçte de bu kesim içerisinde ekstra bir işgücü ortaya çıkmıştır. Yaşanan bu işgücü fazlalığı nedeniyle kent merkezlerine göç etmek konusu artık tek çare olarak görülmüştür (Özyakışır, 2013: 16).

2.4.2. Sosyo-Kültürel Faktörler

Budizm, Hristiyanlık ve İslam gibi bir dini yaymak; aile ve arkadaş ortamını değiştirmek, Marksizm veya demokrasi gibi bir siyaset felsefesini yaymak ve belli bir kişisel özgürlüğü bulmak da göçün sosyo-kültürel sebepleri arasında bulunmuştur (Özyakışır, 2013: 19).

Bireylerin göç kararları almalarında ve geriye göç konusundaki düşüncelerinde sağlık faktörü ve önceden göç etmiş akrabaların aktarımları da önemli ölçüde belirleyici olmuştur. Çünkü kentteki akraba ve tanıdıklar, göç edecekleri kent hakkında bilgi verme ve kente yeni göç edenler için barınma, beslenme gibi hususlarda destek olma noktasında oldukça önemli aktarımlarda bulunmuşlardır (Fatih Çelik, 2006, 155; Özyakışır, 2013: 19).

2.4.3. Politik Faktörler

Bugün üzerinde çok sayıda devletin kurulmuş olduğu eski Osmanlı hâkimiyetindeki topraklar üzerinde uygulanmış olan göç ve yerleşme hareketlerinin önceliği nüfusun yapısı ve dağılımı ile ilgili olmuştur. Osmanlı Devleti'nde yaşanan nüfus hareketleri son derece planlı bir şekilde gerçekleştirilmiş olmakla birlikte siyasi gelişmelerden de önemli ölçüde etkilenmiştir. Osmanlı tarihi dikkate alındığında nüfusun hareketlerinde iki aşama söz konusu olmuştur. İlk aşama, merkezi topraklar konumundaki Anadolu topraklarından başta Balkanlar olmak üzere dışarıya doğru yapılan yayılmalar olmuştur. İkinci önemli aşama ise XVII. yüzyıl sonlarından itibaren askeri kuvvetlerin geriye doğru çekilmesiyle birlikte, daha önce kaybedilen yerlerdeki

nüfusun da birlikte veya bir süre sonra anavatan topraklarına doğru göç etmeye başlaması olmuştur (H. Arslan, 2001: 256-257).

Balkanlar'dan ülkeye doğru yapılan göçlerin arkasında da yine birçok farklı neden yer almıştır. Balkan Devletleri'nden Anadolu topraklarına doğru gerçekleşen göçler farklı sayılarda ve çeşitli nedenlere bağlı olarak gerçekleşmiştir. Her bir Balkan devleti, Müslüman Türk ahaliye karşı farklı politikalar uygulamıştır. Bulgar Devleti, Türk vatandaşlarına zulüm ve baskılar uyguladığı için en çok göç de bu topraklardan yapılmıştır. Yunan Devleti de Bulgarlar kadar olmasa da yapmış olduğu zulüm ve baskıların yanında ağır gümrük ve vergi uygulamalarına da başvurarak nüfus üstünlüğünü ele geçirmeye çalışmıştır. Yine Romanya ve diğer ülkeler de nüfus politikaları kapsamında üstünlüğü ele geçirmek için, hükümetlerin politikalarına göre Türk ahalinin yaşam şartlarını zorlaştırmak istemiştir. Türk ahalinin yaşamış olduğu yaptırımlar ayrı gibi görünse de temelde Balkan devletlerinin milli devlet kurma düşüncesi, bu bölgelerde yaşayan Türk-Müslüman nüfusun Anadolu toprakları ile Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altındaki uzak bölgelere göç etmelerinin ana sebebi olmuştur (Yücel, 2010: 102).

Savaş, istila, askeri darbe, etnik siyaset ve dini gerekçeler nedeniyle yapılmış olan saldırılardan kaçmak için zorunlu olarak gerçekleştirilmiş olan göçler, politik faktörler arasında ön sıralarda yer almıştır (Özyakışır, 2013: 19).

Kırsal alandan kentlere göçleri artıran faktörlerden biri de uygulanan devlet politikaları olmuştur. Bazı dönemlerde ve durumlarda devlet, bir baskı unsuru olarak toplum içerisinde irade dışı yer değiştirmeleri olan sürgün veya zorunlu göçleri yaptırmak durumunda kalmıştır. Bu bağlamda Türkiye özelinde gerçekleşmiş olan göç olaylarının birçok sebebi olmuştur. Can ve mal güvenliğinin olmadığı ortamlar, kırsal alanlarda güvenlik gerekçesiyle meracılık, yaylacılık ve hayvancılığın yapılamaması ile ekonomik açıdan zor durumlar yaşanması gibi nedenler sunucunda köylerin boşalması ile birlikte kırsal alanların, terör örgütüne sağlamış olduğu desteğin engellenmesi gibi gerekçelerle göçler yaşanmıştır (Özyakışır, 2013: 20).

Yeni Türk devleti, Cumhuriyet döneminin başlangıcından itibaren sürekli olarak göç alan bir ülke olmuştur. Türkiye'ye doğru yapılan bu göç hareketlerinin asıl nedeni Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşamış olduğu toprak kayıplarıdır. Hâkimiyetini kaybetmiş olduğu bölgelerde yaşamakta olan Türk nüfusu, bulunduğu yerlerden ayrılarak Osmanlı hâkimiyeti altındaki diğer bölgelere doğru geriye dönüş hareketlerini başlatmıştır. Bu göç hareketlerinin sebepleri arasında ilk

sırada yaşadıkları ülkelerde yaşamış oldukları baskı, ikinci olarak da Türk ahalinin anavatana dönüş isteği gelmektedir (Gelekçi, 2014: 129).

2.5. İç Göç Politikalarının Amaçları

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın bitmesinden sonra Türk Devleti, yeni bir dönem içerisine girmiş ve içinde iskân sorununun da bulunduğu ve birbirleriyle bağlantılı olan önemli ve birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Doğu isyanlarına ve Halifeliğin yeniden canlandırılması girişimlerine karşı mücadele etmek, tarikatların ve dinsel içerikli oluşumların yasak edilmesi, çok partili demokratik hayatın geliştirilmesi, Doğu'nun kalkındırılması ve devletin her tarafa eşit hizmet götürebilmesi bu sorunların başında yer almıştır. Ayrıca ulusal sınırlar içindeki tüm unsurların vatandaşlık bilincine kavuşturulması, değişik halk kesimleri üzerinde etki sağlayan ve bu konumlarını tarihsel bir miras sayan ağalık, şeyhlik, beylik gibi kurumların kaldırılması da problem olarak gözükmektedir. Yine laik ve demokratik sistemin yürütülmesi, topraksızlara toprak sağlanması, nüfusun ve üretim gücünün artırılması gibi birçok temel konu devletin çözmesi gereken ve iskân politikasıyla ilişkili konular arasında bulunmuştur (Babuş, 2006: 63-64).

Göç politikaları, ulus-devlet nitelikli yeni ve türdeş bir toplum oluşturulması sürecinde en önemli etkenler arasında yer almıştır. Özellikle Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında uygulanmış olan göç politikaları kapsamında din etmeninin yanında Anadolu'da Türk kültürüne uyum gösterilmesi ve toplumsal olarak bütünleşmenin sağlanması gibi ölçütler de belirleyici konumda olmuştur. Ülke nüfustaki eksikliğin tamamlanması için ülke dışından ve özellikle de Balkan coğrafyasında bulunan Türk kökenli göçmenlerin ülkeye getirilmesi konusunda planlı bir siyaset takip edilmiştir (İnan, 2016: 30). Cumhuriyet'in göçmen işlerindeki başlıca düşünceleri bunları, ana yurda rahat ve huzur içinde getirmek, yolda iâşelerini temin etmek, gelirken her türlü hastalıklardan korumak için tedbir almak ve anavatana gelişlerinde iskân olunacakları yerleri hazırlamış bulundurmak ve hemen yerleştirmek olmuştur (Barker, 1939: 67).

Göçmenlerin az zamanda yurt içinde yetiştirici duruma getirilmeleri, bulundukları ve yerleştikleri yerlerin çevre ve iklim şartlarına kolayca alışmaları ve bulaşıcı hastalıklardan korunmaları yurdumuzun, hükümetimizin ve partimizin emelidir şeklinde belirtilmiştir. Bu suretle iskân edilen ve yerlerine yerleştirilen göçmenlere, özel kanunlara göre toprak ve tohumluk verilmiş; ihtiyacı olan şahıslara dükkân ve sermaye verilmiş ve bir senelik iâşeleri de devlet hazinesinden temin

edilmiştir. Bundan başka bütçenin imkânları nispetinde göçmenlerin evleri de yaptırılmıştır. Bu evlerden bir kısmı mevcut köylere ilave suretiyle, bir kısmı da yeniden köy kurulmak üzere hazırlanmış planlara göre inşa ettirilmiştir. Göçmen köylerinin yolları ve köy halkının su ihtiyaçları, inşa projelerinin esaslı noktalarını teşkil etmiştir (Barker, 1939: 67-68).

Türkiye'nin, gayri Türk Müslümanları kabul edilmesi iskân politikası uygulamasındaki amaç ise nüfusun, Türk karakterini pekiştirmektir. Örnek olarak İskân Umum Müdüriyeti 15 Ekim 1925 tarihinde “sakinleri çeşitli unsurlardan meydana gelen” Maraş şehrinin “Türk göçmen ahaliye ihtiyaç duyduğuna” karar vermiştir. İskân Umum Müdüriyeti tarafından yapılmış olan diğer bir örnek uygulamada ise, 26 Aralık 1926 tarihinde Rusya'dan gelmiş olan Türk göçmenler, ülkenin yoğun Kürt nüfusun olduğu bölgelerden olan “Van şehri ile Van ovasındaki civar köylere yerleştirilmelerini” istemiştir (Çağaptay, 2002: 226).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında dışarıdan gelenlerin iskânı dışında ülke sınırları içerisindeki insanların zorunlu olarak yer değiştirdikleri de zaman zaman görülen önemli toplumsal olaylardan birisi olmuştur. Kişilerin istekleri dışında devletin belirli nedenlerle bazı kişi ve grupları yerleşim yerlerinden alarak kendi uygun gördüğü yerlere iskân ettiği görülmüştür. Devletin neden böyle bir yola başvurduğunu anlayabilmek için nüfusun zorunlu yer değiştirilmesinin kimlere uygulandığını belirtmek gerekmektedir. Bu dönemde Kürtler, Çingeneler, göçebeler ve doğal afetlerden dolayı zarar gören şahıslar, nüfusun yer değiştirdiği grupları oluşturmuşlardır (A. Yıldırım, 2004: 20).

Bu gruplar arasında doğal afetlerden dolayı yer değiştirenler genellikle bu olaydan memnun kalmışlar ve bu gruplar, olumsuz coğrafik yerleşim yerlerinden daha uygun yerlere yerleştirilmeye çalışılmıştır. Kürtlerin, Çingenelerin ve göçebelerin zorunlu yer değiştirmesinin nedenleri arasında ulus-devlet inşası sırasında yaşanan sorunlar ile güvenlik ve ekonomi kaynaklı problemler yer almıştır. Nüfusun azlığı ve geniş toprakların bulunması sebebiyle sayıları çok fazla olan göçebelerin yerleşik yaşama geçirilmesi; yeni devletin, en önemli iskân politikalarından birini oluşturmuştur. Ayrıca bu göçebelerin, yerleşik halkın güvenliğine karşı tehditlerinin de ortadan kaldırılması hedeflenmiştir (A. Yıldırım, 2004: 20).

1934-1937 yılları arası dönemde Devlet görevlileri tarafından asayiş ve sınır güvenliği dışında siyasi, askeri, kültürel ve sosyal sebepler nedeniyle bazı şahıs veya grupların sınır bölgelerinden veya yaşadıkları yerlerden uzaklaştırılarak hayat

tarzlarına daha uygun olduğu düşünölen bölgelere nakledilmeleri istenilmiştir. Nakilleri istenen bu şahısların çoğunluğunu Türk kültüründen olmayan kişiler ile Türk kültürüne bağıllığı olmayanlar oluşturmuştur. İcra Vekilleri Heyeti kararı kapsamında bu kişiler arasından 2.168 evden yaklaşık 11.716 nüfus, çeşitli illere göç ve iskân edilmişlerdir. 1926 yılından başlamak üzere çıkarılmış olan tüm iskân kanunları gereğince iskân edilen kişilerin daha rahat koşullarda hayatlarını devam ettirilmeleri sağlanmış ve ölkede içerisindeki dağınıklık ve göçebelik ortadan kaldırılarak eşkıyalık ve asayişsizlik olaylarının da önüne geçilmeye çalışılmıştır (Yürektürk, 2018: 1227).

1920 ve 1930'ların Kemalist deneyimi, hem klasik bir ulus inşa etme örneğı hem de cesur bir modernleşme projesidir. 1923'te Türkiye Cumhuriyeti olarak doğan devlet, yüzde 90'ı Müslüman olan fakat etnik bakımdan çeşitlilik arz eden, yoksullaşmış ve sayısal olarak azalmış bir nüfus üzerine kurulmak zorunda kalmıştır. Kemalistlerin iki amacından biri, bu insan kitlesini bir ulusa çevirmek, tebaayı yurttaş yapmak ve nüfusa bir vatanseverlik duygusu yerleştirmektir. Diğeriyse toplumu “modern” ve “medeni” yapmaktır. Bu amaçlara yalnızca kitlelerin aydınlatılmasıyla ulaşılabilceğı düşünölmüş, bunun ise örgütlü dinin, insanların kafasında kurduğı egemenliğı bırakmaya zorlanmasıyla mümkün olduğu belirtilmiştir (Zürcher, 2015: 213).

Yaşar Nabi Nayır'a göre bu göçler, memleket için adeta taze bir kan olacaktır. Rumeli bölgesinde yaşayan Türk köylü ahalisinin medenilik açısından Orta ve Doğu Anadolu bölgelerindeki köylü ahaliden daha üstün durumda olmaları münasebetiyle bu göçmenlerin Anadolu köylerine göç ettirilmesi neticesinde memleket içerisinde yeni bir hareket oluşturulacak ve genel köy yaşamında da iyileştirmeler sağlanacaktır. Getirilecek göçmenler için düşünölen iskân yerleri olarak ilk düşünölen yerler Trakya bölgesinin tamamı, Akdeniz bölgesinin ova ve yayla kısımları, İç Anadolu bölgesinin sulama imkânları bulunan yerleri ile Doğu bölgesinde ziraat ve hayvancılığa uygun olarak belirlenmiştir. Buna göre hükümet, boş durumdaki toprakların üretime açılması ve ekonomiye katkı sağlamayı hedeflemiştir (Ağanoğlu, 2013: 294-299).

1930 yılında çıkartılmış olan “İktisadi Program” düzenlenmesi çerçevesinde milli iktisat anlayışının oluşturulabilmesi için ölkede içerisindeki asayişin sağlanmasının gerekliliğı belirtilmiştir. Programdan önce Batı Anadolu bölgesinde tarımsal üretimin geliştirilmesinin daha uygun olduğu düşöncesi hâkimken şimdi ise Doğu bölgesinde toprağın daha verimli olduğu ve hükümetin de yardıma muhtaç durumdaki muhacirlerin demiryolunun olduğu bölgelere yerleştirilmesi ve bu bölgelere

yerleşenler için bir süre boyunca vergi muafiyeti sağlanması istenmiştir. Toprağı olmayan köylülerin toprak sahibi edilmesi, göçebe ve seyyar halde yaşamakta olan köylüler için arazi ve yer teminlerinin sağlanması ve üretici bir konuma getirilmesinin gerekliliği üzerinde de durulmuştur. İktisat Programı'nda belirtilmiş olan öneriler doğrultusunda 1934 yılında çıkartılmış olan İskân Kanunu ile birlikte göçebe aşiretler ile muhacirlerin yerleştirilme uygulamalarına devam edilirken devlete isyan etmiş Kürt aşiretler ile yapılan çatışmalarda sağ kalan kişilerin bir kısmı da yine Batı bölgelerine sürgün edilmişlerdir (Dersim, 1998: 198-199). Bu yıllar süresince kırsal kesim halklarına yönelik gerçekleştirilen zorunlu yerleştirmelerin amacı iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmek iken dil ve din açısından farklı olan grupların da Türk milli kimliğini benimsemiş olan gruplar arasında dağıtılması ve ulus-devlet anlayışı için zorunlu olan homojen nüfus oluşumunu gerçekleştirmektir (Özbay & Yücel, 2001: 7).

Hükümetlerin yönlendirmesi ile gerçekleşmiş olan bu göç hareketleri, genellikle Tek Parti dönemi kaynaklı olmuş ve Cumhuriyet'in kuruluş dönemi sürecinde Anadolu'da dağınık halde yaşayan az sayıdaki nüfusun da büyük şehirlere toplanmasını hedeflemiştir (Komsuoğlu & Örs, 2011: 225).

Sanayileşmiş Batı toplumlarında yaşanan nüfus hadiseleri genellikle işgücü talebi nedeniyle olmuşken Türkiye'de ise göçler daha çok tarım alanında görülen makineleşmeyle birlikte ortaya çıkmış olan işsizlik ve hızlı nüfus artışı nedeniyle gerçekleşmiştir (Bağlı, 2005: 221, akt. Özdemir, 2008: 32). Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi Cumhuriyet döneminde ülke içerisinde gerçekleştirilen nüfus hareketlerinin temelinde de etkili olmuş olan faktör, siyasi nedenlerdir. Yaşanan ilk ciddi göç dalgalarının sebebi siyasi düşünceler ile birlikte kaygılar olmuştur (Özdemir, 2008: 32).

Osmanlı coğrafyasının eski topraklarından yaşanan büyük göçler sonrasında kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin göç politikaları üzerinde birçok etmen etkili olmuştur. Bu etmenler arasında ilk sırada Cumhuriyet döneminde Türkiye'de ulus-devlet kurma çabaları için gerekli olan milli kimlik ve aidiyet duygusunun oluşturulmasına ilişkin uygulamalar gelmektedir. 1932 tarihli ve 2007 sayılı "Türkiye'deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun" ile bazı meslekleri yapma görevi yalnızca Türk vatandaşı olan şahıslara verilmiştir. Bu anlayış doğrultusunda çıkarılmış olan 1934 tarihli ve 2510 sayılı İskân Kanunu'yla birlikte Türkiye Cumhuriyeti topraklarına göç etme hakkı da sadece Türk soyuna bağlı olan

yerleşik veya göçebe haldeki herkes için geçerli olmuştur (Canpolat & Arıner, 2012: 15).

Tek partili dönem süresince uygulanmış olan nüfus politikaları kapsamında “çok dinli, çok dilli, çok kültürlü ve çok etnili nüfus yapısı”nın yerine ulus-devlet anlayışı çerçevesinde türdeş bir toplum oluşturulmak istenmiştir (Çağlayan, 2016: 38).

Radikal Cumhuriyetçilerin idaresindeki yeni Türkiye’nin en önemli amaçlarından biri, toplumu dönüştürmek ve modern bağlarla birbirlerine ve devlete bağlı bir ulus inşa etmek olarak ifade edilebilir (Fırat, 2018: 83).

Türk milli kimliğini inşa etmeye yönelik kurumlar (Türk Tarih Kurumu, Türk Tarih Tezi) oluşturulmaya başlanmışken bu kimliğe itiraz eden muhalefeti pasifleştirmek içinse yasal (İskân Kanunu) ve kurumsal yapılar (Umumi Müfettişlikler) meydana getirilmiştir. Bu düzenlemeler, Türk milli kimliğinin yeniden üretilmesine olanak tanımış ve iktidara gelebilecek bir karşıt seçkinin üretilmesine de müsaade etmemiştir (Fırat, 2018: 121).

Osmanlı yönetimleri tarafından daha çok siyasi amaçlar doğrultusunda yapılmış olan göç ve iskân politikaları, Cumhuriyet döneminde de siyasi amaçlar barındırmasının yanında genel olarak ekonomik gelişmelerin sağlanması için çıkarılmıştır. Bu doğrultuda 1912 ile 1922 yılları arasındaki süreç boyunca yapılan savaşlar ile görülen hastalıklar nedeniyle nüfus miktarı oldukça azalmış olan Türk Devleti’nin sosyal ve ekonomik alanlarda gelişmeler gösterebilmesi ve dış tehditler ile ülkelerin emellerine karşı konulabilmesi amacıyla nüfusa dayalı bir savunma mekanizması kurulmak istenmiştir. Bu dönem sürecinde nüfus miktarının artırılması hususunda ülke dışından Türk göçmenlerin getirilmesinin iyi bir fikir olacağı düşünülmüş ve bu düşünce Mustafa Kemal Paşa tarafından 1923 yılıyla birlikte birçok yerde dile getirilmiştir. Göçmen politikasıyla ulaşılmak istenen temel gaye gerek jeostratejik gerekse sosyal ve ekonomik nedenler doğrultusunda Türk-Müslüman nüfusun Anadolu topraklarını kendi vatanları olarak benimsemelerini ve göçmenlerin Türkiye’de kalıcılıklarını sağlamak olmuştur (Baytal, 2017: 1405-1406).

Sadece Balkanlar’da kalan eski Osmanlı tebaasını dikkate alan dış göç politikası, Türk ulusal kimliğinin oluşumunda etkili olmuştur. Bölgedeki savaşlar, Müslüman-Hristiyan gerilimini artırmış ve karşılıklı güven zedelenmiş farklı dinsel cemaatlerin birlikte yaşama isteği de azalmaya başlamıştır. Bu ortam içinde Anadolu’da kendini güvende hissetmeyen Hristiyanlar dışarıya kaçarken, Anadolu dışında yaşayan Müslümanlar, Anadolu’ya gelmeye çalışmışlardır. Cumhuriyet’in ilk

dönemlerinde gerçekleşen kitlesel dış göçlerin bu niteliği, yeni kurulan devletin açıkça ifade edilmese bile ağırlıklı olarak Müslüman bir yapıda olduğunun açık bir göstergesidir. İskân kurumu yabancılara farklı, ulus-devletin asli unsuru olacaklara ise farklı politikalar uygulamaya başlamıştır. İskân kurumu, bir anlamda imparatorluğun yerleştirme kurumu olmaya doğru şekil değiştirerek yaşamını sürdürmüştür. Merkezi otoritenin sağlanması konusunda İskân Kurumu vasıtasıyla dış göçler sonucunda gelen göçmenler için şenlendirme uygulamaları yapılırken ülke içerisinde isyan etmiş şahıslar içinse sürgün yöntemleri çerçevesinde yerleştirme uygulamaları yapılmıştır (Erder, 2018: 79).

Misak-ı Milli sınırları içerisinde türdeş bir millet oluşturmayı hedeflemiş olan yeni Türk Devleti, nüfus yoğunluğunu artırma konusunda ise bu göçleri teşvik eden bir politika izlemiştir. Türk hükümetleri, başta mübadele antlaşması kapsamında ülkeye gelmiş olan bütün göçmenlerin yerleştirilmesi işlemlerinde planlı bir göç ve iskân politikası takip etmiştir. Bu politikaların belirlenmesinde öncelik olarak mübadele neticesinde Türkiye'yi terk etmiş olan Rum ahali ile birlikte Ermeni halkından geriye kalmış olan emval-i metrukenin çok olduğu bölgeler, göçmenler için belirlenecek yerleşim alanlarının tespit edilmesinde öncelikli olmuştur. Ayrıca göçmen grupların geldikleri yerlerin iklim ve arazi yapısıyla benzer şartlara uygun olan Trakya bölgesindeki vilayetlerin nüfus yoğunluklarının artırılması düşüncesi de iskân politikalarının belirlenmesinde etkisi olan diğer faktörler arasında yer almıştır (Sarıay, 2011: 362).

2.5.1. Ulus-Devlet Fikri

XVI. yüzyılda temelleri atılan ve XX. yüzyılda ise tam anlamıyla ortaya çıkmış olan ulus-devlet olgusu, sınırları içerisinde yaşamakta olan farklı toplulukları bir araya toplayan ve onlardan mutlak itaat isteyen bir devlet anlayışıdır. Ulus-devlet düşüncesindeki hedef, merkezi yönetimin güçlendirilerek halk arasında tek tipli kültür anlayışını aşmak ve ekonomik alanda da bütünleşmeyi gerçekleştirmek olmuştur. Yani ulus-devlet düşüncesinde toplum, her alanda homojen bir hâle getirilmeye çalışılmıştır (Nergiz, 2019: 20).

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıl boyunca idari, askeri ve eğitim gibi alanlarda modernleşme çabaları içerisinde olmuştur. Yapılmak istenen modernleşme hareketlerinin yönü ise Avrupa ülkelerinin aksine yukarıdan aşağıya doğru yapılmak istenmiştir. Fakat atılan bu adımlar, ülkenin dağılmaktan kurtarılmasını

sağlayamamıştır. Osmanlıcılık ve İslamcılık düşüncelerinin başarısızlığa uğraması sonrasında Balkan Savaşları esnasında devlet için tutunacak tek dal “Türkçülük” düşüncesi olmuştur (Kocaoğlu, 2013: 252). Dönemin tek partisi durumundaki İttihat ve Terakki Cemiyeti, “Türklük düşüncesi çerçevesinde politikalar geliştirirken diğer bütün milletler için ise dışlayıcı bir politika izlenmiştir. Cumhuriyet’in ilan edilmesinden sonra gerçekleştirilmek istenen ilk hedef yeni bir ulus-devlet kurulması olmuştur. Ulus-devlet oluşumunun esas amacı sosyal, bölgesel ve siyasal alanlarda farklı özelliklere sahip olan toplumun türdeş bir hale getirilmesidir. Yani ulus-devletler, benzeştirme politikası doğrultusunda sınırları içerisinde yaşamakta olan tüm kesimleri, birleştirmeye çalışmıştır (Sadoğlu, 2010: 20). Bu amaç doğrultusunda uygulanmış ortak dil ve eğitim politikaları ile birlikte “biz” ve “ötekinin” oluşması hedeflenmiştir (Nergiz, 2019: 18).

Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasıyla birlikte Osmanlı Devleti’nin yerine çağın gereksinimlerine uygun olarak ulus-devlet anlayışına sahip yeni devlet kurulmuştur. Yeni devletin oluşumu, Batı Avrupa’dakinden farklı bir anlayışla gerçekleşmiştir. Batı Avrupa’da yaşanan toplumsal ve ekonomik gelişmeler sonucunda ilk olarak ulus olgusu ortaya çıkarken daha sonra ise o ulusa uygun nitelikte ulus-devlet yaratılması gerçekleştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nde ise bu gelişme tam tersi bir özellik göstermiş ve geleneksel kurumların yıkıntıları üzerine yeni bir devlet kurulurken devlet eliyle de yeni ulus oluşturulmaya çalışılmıştır (A. Yıldırım, 2004: 14).

Kemalist kadro, milli hareketin ilk yıllarında değişim yapılmasını vurgularken bunun devrimci bir karakterde olmasını vurgulamıştır. Bu dönem, Osmanlı geçmişinden kurtulma ve Türk halkının da yepyeni bir başlangıç yapma süreci olmuştur. 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul şehrinin müttefik devletler tarafından işgal edilmesi, Osmanlı Devleti’nin fiilen sonu olarak görülmesinin yanında yeni bir çağın başlangıcı olarak görülmüştür. Mustafa Kemal tarafından “birinci milli sene” olarak görülmüş olan bu olay, yeni bir devletin ve toplumun yaratılmasının başlangıcını da oluşturmuştur. Kemalistler, bu değişimin yaşanabilmesi için “Osmanlı’daki toplum anlayışından çok farklı bir yeni Türk tipi” yaratılmasının zorunluluğunu kavramışlardır (Ahmad, 2014: 224-225).

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra ulusal sınırlar dışında kalmış ve Türkiye’ye dönmek isteyen muhacir ve mültecilerin içeriye alınıp yerleştirilmesine çalışıldığı gibi içeri alınan bu unsurlarla ulusal sınırların içinde yaşayan ve Kurtuluş Savaşı’nda ulusal birlik sağlamış olan unsurlar kaynaştırılarak çağdaş bir ulus

yaratılmak istenmiş (Babuş, 2006: 63) ve Cumhuriyet döneminin “yeni insan”ı inşa edilmeye çalışılmıştır. Bu sürecin temel ülküsü olarak seçilen “tevhid” kavramı 1921 Teşkilat-ı Esasiye’sinin de temel ilkesi olmuştur. “Üniter devlet” anlayışı doğrultusunda “Tevhid-i tedrisat”, “tevhid-i adalet” ve “tevhid-i meskûkât” gibi kavramlar da toplum içerisine yerleştirilmeye çalışılmıştır. Ülkenin genelinde benzer yapıyı oluşturmak ve üniter bir ülkeyi hayal etmenin tek çözümü olarak da milletin uygarlaştırılmasının gerekli olduğu belirtilmiştir. Üniter düşünce yapısına sahip egemenlik anlayışı kapsamında çoğulculuk fikri de tamamen dışlanmıştır (Toprak, 2012: 539).

Kemalist ulusçuluk, çokuluslu imparatorlukların çökmeye başladığı ve yerini Batı’da ulus-devlet anlayışının almış olduğu sürecin bir parçası olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında hemen bütünüyle ulus-devletlerden oluşan Avrupa’nın siyasi coğrafyasında ortaya çıkmış olan ulusçu hareketlerden biri olarak Kemalist ulusçuluk, ortak bütüncül karakterlerinden dolayı en iyi İtalyan ve Alman ulusçuluklarına nispetle anlaşılabilir. Berktaş’ın belirttiği gibi, ulusçu hareketlerin “ırkçılık takıntısı” 1930’lu yıllarda gelişen dış baskılar karşısında çoğu Avrupa ulusunun şovenizme kaymasında kendisini göstermiştir. Kemalist ulusçuluk da bu şovenist dalganın içinde yer almıştır. Nazizim ve Faşizmin devlet kapitalizmi ile türdeşleştirici ve otoriter siyasi rejimleri, Kemalist ulusçuluk tarafından da benimsenen iki temel özelliği olmuştur. Kemalist ulusçuluk, boş bir zaman-zemin koordinatına doğmamıştır. 1930’lu yılların önde gelen ilkelerinin ortak paydası “tek”lik kavramı olmuştur: “tek devlet”, “tek ulus”, “tek kültür”, “tek lider”, “tek doktrin” ve “tek parti” (A. Yıldız, 2010: 193-194).

Millî Mücadele Dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yılları, milliyetçilik düşüncesinin somut bir vatan anlayışı ile bütünleştiği dönem olmuştur. Egemenliğin bir şahsa veya bir hükümdarın yerine millete ait olduğu gerçeği de bu dönemle açıkça ilan edilmiştir. Türk milliyetçiliğinin yükselişiyle birlikte yepyeni bir dönem başlarken bu dönem, sadece Türk vatanının kurtuluşunu değil, ezilen bütün Asya ve Afrika milletlerinin kurtuluşlarının da müjdecisi olarak görülmüştür (Attar, 2004: 655-656).

Cumhuriyet dönemi, milli değerlerle yetişmiş aydın kadroların çabaları sonucunda ortaya çıkan bir ulus-devlet inşası projesi olarak görülmüştür. Bu süreç bir başka deyimle “ümme” anlayışından “millet” sistemine geçişi temsil etmiştir. Bu oluşumun gerçekleşmesinde başta Ziya Gökalp olmak üzere Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura ve Zeki Velidi Togan gibi Türk kökenli düşünürlerin katkısı ön planda

olmuştur. Yerlilik kimliği güçlü olan bu aydın kadronun yanında Avrupa'dan davet edilmiş olan Türkolog, dilci ve tarihçiler de yer almıştır. Wolfram Eberhard, Benno Landsberger ve Hans Gütterbock gibi isimler bunlar arasında ilk akla gelenlerdir (Türkdoğan, 2013: x).

Cumhuriyetin kurucu ideolojisi olan Kemalist sistemin temel felsefesi, ulus-devlet oluşumunu sağlamak olmuştur. Yeni kurulacak Cumhuriyet rejimi, Türk toplumunun kültür değerleri ile inanç sistemi ve değerleri üzerine inşa edilmiştir. Bu düşünceyi Mustafa Kemal'in millet anlayışında da açıkça görmek mümkündür: “‘Aynı coğrafya (vatan) üzerinde yaşayan, aynı kültür ve aynı tarih bilincini paylaşan insanların oluşturduğu bir yapısallaşmadır’”. Toprak, kültür ve tarih bilinci de yine bir ulusa kimlik kazandırmada temel unsurlar arasında sayılırken bunların birleştiği çatı da “‘Türklük’” düşüncesidir. Sosyo-antropolojik deyim olarak Türklük, “‘Egemen Toplum’”, “‘Büyük Toplum’” veya “‘Standart Kültür’” anlamına gelmektedir (Türkdoğan, 2013: x-xi).

Wilson ilkelerinin mirası olarak görülen Kemalist sistem içerisinde gerçekleşmiş olan milli ve demokratik açılımların savaş sonrası dünyada, yeni Türk devleti için meşruiyet kazandıracağı düşünülmüştür. Kemalistlerin 1923 yılında kurmuş oldukları rejim, hiçbir şekilde demokratik karakter özelliği göstermemiştir. Demokrasi kavramı ve düşüncesi, Kemalistler tarafından Osmanlı zamanındaki eski düzene karşı gerçekleştirilen devrim süreci sonunda ortaya çıkmıştır (Ahmad, 2014: 196).

Cumhuriyet'in daha ilk yılında çıkarılmış kanun, hükümet kararnamesi, Halk Partisi'nin kararları ile programları içerisinde “‘Müslüman, Kürt ve Türk’” kelimelerinin kullanılması bırakılmıştır. CHP'nin 1923 yılındaki tüzüğü'nün 3. maddesinde: “‘Her Türk ve Türk milliyetini ve kültürünü kabul eden her yabancı, Halk Partisi'ne katılabilir’” ifadesi kullanılmıştır. İki yıl sonra 8 Aralık 1925 tarihinde ise Millî Eğitim Bakanlığı, Türk birliğini bozmaya çalışan akımlar hakkında çıkarılmış olan bir kararnamede Kürt, Çerkez, Laz, Kürdistan ve Lazistan terimlerinin kullanımının yasaklanması gerektiğini belirtmiştir. 1927 yılında kabul edilmiş olan Parti programının 5. maddesinde ise Türk dili ve kültürünün yayılmasının temel ilke olacağı ilan edilmiştir (Zürcher, 2015: 370).

Siyasi iradenin göstermiş olduğu tavrın yanında dönemin aydınlarının vermiş oldukları mesajlara bakıldığında Anadolu topraklarına doğru yaşanacak olan göçlere sıcak bakılmakla birlikte gelecek olan göçmen nüfusun yapısıyla ilgili bazı sınırlamalara gidildiği de olmuştur. Türkiye'ye gelecek muhacirlerin Türk soylu

olması ya da Türk kültüründen gelmesi gibi şartlara sahip olanlara göç hakkı tanınmıştır. “Türdeş nüfus” olarak görülen ve aslında bir ulus-devlet unsuru olarak kullanılmış olan bu tür durumların yaşanmasında Balkan ülkelerinde yaşayan Müslüman ahaliye Türk denilmesi ve Türk denilince Müslüman kimliğin akla gelmesi de düşünülmüştür. Cumhuriyet döneminde ulus-devlet inşa sürecinde Türkiye’ye Balkan ve Çarlık Rusya coğrafyalarından başka İran ve Çin Türkistan’ı gibi diğer bölgelerden gelen Türk-Müslüman göçmenlerin kitlesel ve bireysel şekildeki göçlerine de izin verilmiş ve daha sonra bu şahısların çoğu Türk vatandaşlığına da geçirilmiştir (Baytal, 2017: 1405).

Erken dönemdeki milli kimlik yaratma girişimlerinin sadece kan bağına, tekil bir Türk kökenine veya İslam’a odaklanmaması dikkate değerdir. Orta Asya kökenlerine yapılan atıflar bile daha geniş bir uygarlık projesi içerisinde ifade bulmuştur. Bu kucaklayıcı milliyetçiliğin tüm derdi “Türklerin atası olan bir tek kültürel veya tarihi köken bulmaktan ziyade, yeni kurulan ulus-devletin tüm yurttaşlarını kapsayabilecek bir ortak zemin bulmak” ve entelektüellerin “Türklüğü genel ve içerici bir kavram olarak görmelerini” sağlamak olmuştur (White, 2014: 51).

Türk Tarih Tezinin tarihsel verilerle desteklenmesi ve yurttaşlar ile üzerinde yaşadıkları toprak arasında bağlar tesis edilerek ulusal niteliklerin pekiştirilmesi için arkeolojik araştırmalara başvurulmuştur. Birinci Cumhuriyet’in Türkleri, Türklerin başkaca pek çok uygarlığın meşru mirasçıları olduğu iddiasıyla geçmişten gelen çok çeşitliliğe dayanan bir birlik inşa etmeye çalışmıştır. Örnek olarak, 1980’lere kadar başkent Ankara’nın resmi simgesi eski Türk devletlerinden Hititlere ait bir Hitit güneşi diski olmuştur (White, 2014: 51).

2.5.2. Türkleştirme Politikası

Balkan Savaşının kaybedilmesi sonucunda ellerinde sadece Anadolu topraklarının kaldığını bilen İttihat ve Terakki yöneticileri, devleti kurtarmanın tek yolunun Anadolu’nun Türk dışı bütün unsurlardan temizlenmesi olduğuna inanmışlardır. Özellikle 1914 yılı Ocak ayında Enver Paşa’nın, Harbiye Nazırı olmasıyla birlikte Anadolu nüfusunun homojen bir yapıya kavuşturulmak istenmesi kapsamında planlamalar yapılmaya başlanmıştır. İlk olarak Batı Anadolu ve Trakya bölgelerinde yaşayan Rum ahaliye karşı yapılmış olan uygulamalar daha sonra 1915 yılında Doğu Anadolu bölgesindeki Ermenilerin zorunlu sevkleriyle devam etmiştir. Büyük plan doğrultusunda yapılmış olan bu uygulamalar sadece Hristiyan unsurlara

yönelik yapılmamış, Müslüman gruplar da dâhil olmak üzere Anadolu'daki nüfusun yaklaşık % 35'i göç ve iskân uygulamalarına tâbi tutulmuşlardır (Akçam, 2008: 62).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1920'li yıllar boyunca 1912-1913 yıllarında gerçekleşen Balkan Savaşları'ndan beri devam etmekte olan yoğun savaş dönemlerinin ardından bir an önce toparlanmaya çalışmıştır. Tüm enerjisini yeni ve seküler bir cumhuriyet yönetimi oluşturmaya adanmış Türkiye, ancak 1930'lu yıllar başında bu yönde çalışmalar yapabilmeye başlamıştır (Çağaptay, 2008: 245).

Üç ayrı safhada gerçekleşmiş olan Kemalist Türk ulusal kimliğinin belirlenmesi süreci, egemen durumdaki din unsurunun yerini etnik unsurun almasıyla sonuçlanmıştır. 1919-1938 yılları arasında Mustafa Kemal Atatürk'ün siyasi söylemlerinde Türklük düşüncesine yapmış olduğu vurgu, zamanla değişiklik gösteren üç ayrı dönem olarak incelenebilir. 1919-1924 yılları arası döneme hâkim olan tanım “‘Anadolu ve Trakya'daki Müslüman halkı Türk olarak”” gören anlayıştır. Buradaki Türklük düşüncesi, mülki yönden sınırlandırılmış bir Müslümanlık olarak görülmüştür. Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra özellikle “‘yıkım yılı” olan 1924 senesinden itibaren ise Türklük düşüncesi siyasi bir tanım almış ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan ve Türk dili ve kültürü ile Kemalist ulusal akideyi kabul eden herkesin Türk olarak görüleceği ifade edilmiştir. 1920'li yılların sonlarına doğru artık bu tanım da değişikliğe uğrayarak Türklük düşüncesi, etnik-soy ağırlıklı görüşlerin öne çıkmaya başladığı düşünce kapsamına alınmıştır (A. Yıldız, 2010: 124-126).

İslamlaşmayı reddeden ve Türkleşmeyi de “‘iç Türkler”le sınırlayan Kemalizm felsefesi, muasırlaşmadan da kastedilenin Batılılaşma olduğunu belirtmiştir. Türk tarihini, İslam tarihinden soyutlamak ve Anadolu'da bir Türk ulus devletinin oluşturulmasını haklı çıkarmak için de Türk tarihinin genel olarak dünya, özel olarak Batı tarihiyle bir olduğunu dile getiren Kemalizm, Osmanlı geçmişini ise tarih dışı bir genelleme yaparak karanlık dönem olarak görmüştür. Bunun için geliştirilen Türk tarih tezinin amacı, arkeolojik bulguları kullanarak Anadolu'da Türklerin tarihi bakiyelerini ortaya çıkarmak, böylece bir ulus olarak Türklerin büyük bir medeniyete sahip olduğunu göstermektir (A. Yıldız, 2010: 181).

Türk Tarih Tezinin başka bir benzer uygulaması da Güneş-Dil Teorisi olmuştur. Kemalist ulusçuluğun önemli gayesinden biri de Türk dilinin, Türkleştirme politikaları kapsamında seküler bir yapıya kavuşturulması olmuştur. Yapılmak istenen dil reformunun önemli unsurları olarak Arap alfabesinin kaldırılarak Latin alfabesinin

kullanılması, ezan da dâhil ibadet dilinin Türkçe yapılmasının sağlanması ve Arap ile Fars kökenli kelimelerin dilden atılması görülmüştür (A. Yıldız, 2010: 191).

1931 ile 1938 yılları arasında Kemalizm ideologları tarafından Türk ulusunun kendine has etnik bir tanımı yapılarak Türkiye topraklarında geçmişten günümüze kadar yaşamış bölge halklarının tamamının etnik ve ırksal karakterlerinin Türk olduğu iddia edilmiştir. Fakat yapılan tüm bu çalışmalara karşın 1930'lu yıllar, Türk Devleti sınırları içerisinde etnik açıdan homojenlik sağlanamamıştır. 1935 yılında Türkiye'nin nüfusu 16.157.450 kişiden oluşmaktaydı ve bu nüfusun 15.838.673'ini Müslüman kesimler oluşturmuştur. Nüfusunun geri kalanının dinsel analizi ise şu şekilde olmuştur: "125.046 Rum-Ortodoks, 78.730 Yahudi, 44.526 Gregoryen Ermeni, 32.155 Katolik, 8.486 Protestan, 4.725 Hristiyan, 559 dinsiz ve 12.965 diğer" (Çağaptay, 2008: 258).

Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Osmanlı Devleti, coğrafi açıdan sadece Anadolu topraklarından ibaret kalırken Anadolu ise artık Türk-Müslüman nüfus ağırlıklı bir yapı haline gelmiştir. Anadolu coğrafyasının böyle bir nüfus kompozisyonu haline gelmesi, yeniden oluşturulmak istenen siyasi birliğin yapısını da doğal olarak etkilemiştir. Ayrıca iktidardan uzaklaştırılmış olmalarına rağmen ıslahatçı-Türkçü karakterdeki siyasi kadrolar, Anadolu'nun halen en canlı siyasi kadrosu konumundadır. Ülkenin toplumsal yapısının giderek Türk-Müslüman bir konuma gelmesi, Türkleşmişken, tekrardan oluşturulmak istenen siyasi birlik sürecinde milliyetçilik fikrinin ön planda olmasını sağlamıştır. Emperyalist devletlerin Anadolu toprakları üzerindeki planlarına engel olan Kurtuluş Savaşı'nı örgütleyen kadro, 1918 yılıyla birlikte ıslahatçı-milliyetçi karakterdeki düşüncelerin yeniden iktidara taşınmasını sağlamıştır (Yeğen, 2008: 882-883).

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uygulanmış olan Türkleştirme politikaları, azınlık olarak tanımlanmış gayrimüslim unsurları değil aynı zamanda gayri Türk-İslam unsurlarını da hedef almıştır. Söz konusu politikalar;

"sokakta konuşulan dilden okullarda öğretilecek tarihe, eğitimden sanayi hayatına, ticaretten devlet personel rejimine, özel hukuktan vatandaşların ülke içerisinde değişik yerlerde iskânına kadar toplumsal hayatın hemen her boyutunda Türk etnik kimliğinin her düzeyde ve tavizsiz biçimde hâkimiyetinin tesisi" biçiminde uygulama safhasına konulmuştur (Kocaoğlu, 2007: 26).

Cumhuriyeti kurmuş olan bürokratik kadro, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının nedeni olarak ilk sırada imparatorluğun millet sistemi bağlamında çok kültürlü yapıda olmasını görmüştür. Bu nedenle kurmuş oldukları yeni devletin de bir daha bu tür bir yıkılma tehlikesiyle karşılaşmaması için farklı olan tüm etnik unsurları

yok sayan yeni bir ulus oluşturmaya çabalamışlardır. Devletin kuruluş dönemindeki temel işlevi, Türk ulusunun etnik çoğunluğu oluşturmuş olduğu yapıya kavuşmasını sağlamak üzere Türkiye toprakları üzerinde yaşayan farklı kimlikleri dışlamak olmuştur. Bütün bir toplumun türdeş ve kaynaşık bir topluluk haline getirilmesine çalışılırken ulus yaratmanın ideolojisi olaraksa milliyetçilik fikri belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda devlet, bir yandan “Vatandaş Türkçe konuş” kampanyaları düzenleyerek çarşıda pazarda Türkçe konuşmayanlar için para cezası uygulamasına gitmiş ve kamusal alan içerisinde Türklük dışındaki diğer bütün kimlikleri de ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Ayrıca bütün dünya dillerinin kaynağının Türkçe olduğu teziyle ortaya konulmuş olan Güneş Dil Teorisi ve Türk ırkının varlığını, tarihin ilk dönemlerine kadar götüren ve Türk ırkını yücelik atfeden Türk Tarih Tezi aracılığıyla “Türk kimliği” ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır (Erdoğan & Coşkun, 2008: 9-10).

Yönetimde olanların, “Hristiyan korkusu” içerisinde olduğunu ise yasanın dış iskânla ilgili hükümlerinden anlamak mümkündür. Bu yasada etnik köken çok önemli olmamış, Balkanlar’dan gelmek kaydıyla “Müslüman” olmak yeterli sayılmıştır. Türkçülük ise daha çok Anadolu’nun doğusunda yapılan “iç iskân” uygulamaları söz konusu olduğunda gündeme gelmiştir (Erder, 2018: 128).

2.5.2.1. Türklük Karşıtı Politikalar

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla Türk ulus-devletinin politik-coğrafi yapısı belirli bir biçime kavuşmuştur. Daha önce ekonomik, politik ve kültürel faaliyetlerin merkezi olan Diyarbakır, artık ulus-devletin merkezinde kalmıştı. Toprak ve etnisite hem İttihatçılar hem de Kemalistler için birbiriyle yakından ilişkili iki olgu olmuş, nüfus politikalarında ve etnik homojenleştirmede önceliğin bunlara verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu nedenle bölgesel planlama yalnızca “modern” olmanın bir özelliği değil aynı zamanda devletin deyimiyle Kürt arazi bütünlüğünü bölmenin bir yolu görülmüştür. Kürtleri, Doğu vilayetlerinden başka yerlere göndermek ve buralara Türkleri yerleştirmek bu politikaların ana unsurlarıdır (Üngör, 2016: 216).

Şark Islahat Planı, Atatürk’ün ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Kürt halkı hakkındaki politikasının temellerinin belirlenmesinde en önemli argümanlardan birisi olmuştur. Bu plan, Kürt bölücülüğünü önleme ve Türkleştirmeyi programlama amacıyla 24 Eylül 1925 tarihinde Atatürk’ün emriyle hazırlanmıştır. Bunun için önce 8 Eylül 1925 tarihinde Atatürk tarafından imzalanmış olan 2536 sayılı Bakanlar

Kurulu Kararnamesi ile Şark Islahat Kurulu adıyla bir heyet oluşturulmuştur. 15 gün içinde rapor hazırlamaları gereken bu heyet içerisinde “İçişleri Bakanı Cemil Uybadın, Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt, Çankırı milletvekili ve sonra Meclis Başkanlığı yapmış olan Mustafa Abdülhalik Renda ve Genelkurmay İkinci Başkanı Kazım Orbay” görev almıştır (Toker, 2010: 160).

Devletin, Kürt politikasını belirlemiş olduğu bu Şark Islahat Planı’nın esasları olarak “Genel Müfettişlikler kurulması, sürekli sıkıyönetim uygulanması, Kürtçülüğün elebaşı olan ailelerin Batı bölgelerine göç ettirilmesi ve Kürt kadınları ile kızlarına çok hızlı bir şekilde Türkçe öğretilmesi” gibi Türkleştirme tedbirlerini belirleyen 27 madde belirlenmiştir. Buna göre:

“Bu plan çerçevesinde Türkiye, 5 Genel Müfettişlik bölgesine ayrılmıştır. Beşinci Genel Müfettişlik bölgesi şu illerden oluşmaktadır: Hakkâri, Van, Muş, Bitlis, Siirt, Genç, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Siverek, Elâzığ, Tunceli, Malatya, Ergani. Bayezid vilayeti ile Pülümür, Kiğı ve Hınıs kazaları programın uygulanmasına kadar geçici olarak beşinci Müfettişlik emrinde bulunacaktır”.

“Van şehri ile Midyat arasındaki hattın batısında Ermeniler’ den kalan araziye Türk göçmenler yerleştirilecektir. Bunun için sıkıyönetim bölgesindeki illerde bulunan Ermeni malları satılmayacak ve hatta Kürtlere kiraya bile verilmeyecektir”.

“Yugoslavya’dan gelmekte olan Türk ve Arnavutlar ile İran ve Kafkasya’dan gelecek Türkler öncelikle Elâzığ-Ergani-Diyarbakır, Elâzığ-Palu-Kiğı, Palu-Muş arasındaki Murat Vadisi, Bingöl dağının doğu ve güneyi ile Hınıs ve Murat vadileri, Muş ovası, Van Gölü havzası, Diyarbakır-Garzan-Bitlis hatlarında iskân edilecektir”.

“Bunlardan başka Rize, Trabzon illeri ile Erzurum ilinin kuzeydoğu kazalarında yoğunlaşan halktan (Laz ve Gürcüler) isteyenler Hınıs çayı ile Murat Vadisi’ne ve Van Gölü’nün kuzeyine yerleştirileceklerdir”.

“Kürtler, yerleştikleri Ermeni topraklarından çıkarılacak, eski yerlerine gönderilecek veya Batı’da iskân edileceklerdir”.

“Ermeni topraklarına yerleştirilecek Türklerin, Kürtlerin saldırılarından korunması için özel önlemler alınacaktır”.

“1926 yılında bölgeye 50 bin kişinin iskân edilmesi öngörülmüş ve bunun için 7 milyon TL ödenek ayrılmıştır”.

“Bölgeyi, Türkleştirme amacıyla 10 yıl içinde Yugoslavya, Bulgaristan, Kafkasya ve Azerbaycan’dan en az 500 bin kişinin getirilmesi planlanmıştır”.

Şark Islahat Planı maddeleri o devirde yükselişe geçmiş olan Kürtçü bölücülüğün ve bunun yanı sıra bölgedeki Türklerin Kürtleştirilmesine yönelik akımların önlenmesi amacına hizmet edecek tedbirleri içermektedir. Alınması gereken askeri ve idari önlemlerin daha kolay gerçekleştirilebilmesi için bölgede sıkıyönetimin devam etmesi öngörülmüş, Türklerin Kürtleşmesine yol açan ekonomik ve sosyal şartların ortadan kaldırılması ve sonraki aşamada da kültürel bir asimilasyon politikası izlenerek Kürtlerin Türkleştirilmesi amaçlanmıştır. Kürtçülük ve Cumhuriyet’i yıkmaya yönelik irtica hareketlerine karşı alınacak tedbirleri kapsayan Şark Islahat Planı’nın çıkarılmasından sonra bu kanunun öngördüğü tedbirlere yasal alt yapı oluşturacak kanun ve kararnamelerin çıkarılmasına geçilmiştir. Bu çerçevede Şark

Islahat Planı'nda belirlenen tedbirlerin alınabilmesi için 1926 tarihli İskân Kanunu yani Yerleştirme Yasası çıkarılmıştır (Toker, 2010: 165-167).

Şeyh Sait ayaklanmasına karışanların asli failleri İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak idama mahkûm edilmişler, ikinci derecede suçlular da sürgün ve hapis cezalarına çarptırılmışlardır. Fakat bu kişilerin aileleri ve yakınları ise yerlerinde bırakılmışlardır. Bunların da Doğu'da oturdukları yerlerden Batı'ya göç ettirilip yerleştirilmelerinin şart olduğu anlaşılmıştır. İşte bu amacı gerçekleştirmek üzere “Bazı Eşhasın Şark Mıntıkalarından Garp Vilayetlerine Nakillerine Dair Kanun” adıyla yasa çıkarılmıştır. Şark Islahat Planı gereğince İçişleri Bakanlığı'nın yaptırdığı nüfus tespitlerinde Doğu'dan Batı'ya ilk aşamada gönderilmesi gereken 1.400 kişi belirlenmiştir (Toker, 2010: 167-168).

Toker, 1927 Yerleştirme Yasası'nın gerekçesini şöyle özetlemiştir:

“Tarihe intikal eden sultanlar devrinin hasta sistemi, doğuyu her zaman bir tehlike teşkil edecek şekilde ihmal etmiş ve o bölgeyi zorbaların eline bırakmıştır. Cumhuriyet idaresine yakışmayan bu duruma son vermek ve Cumhuriyet kanunlarını hâkim kılmak için, doğu illerinde sert bir ıslahat yapılması gerekmektedir. Planlanan bu ıslahatın uygulanmasına girişmeden önce, siyasi görüşleri muhalif olan bazı unsurların etkisiz hale getirilmeleri şarttır. Bunun için öncelikle halka karşı hükümet içinde ikinci bir hükümet olan, bu davranışlarıyla kendilerine çıkar sağlayıp, bölgeye zarar vererek fesat çıkaran ve kendilerine dinsel bir mevki vererek çaresiz halkı kandıran, Hükümetin önüne engeller çıkarmaya çalışan, Doğu'da yapılacak ıslahata sözle ve fiilen engel çıkaracak durumdaki zararlı kişilerin etkisi kırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca idam veya ağır cezalara çarptırıldıkları için Suriye, Irak ve İran'a kaçarak devlet aleyhine çalışanların ailelerinin ve Şark hapisanelerindeki tutukluların ıslahat mıntikalarından uzaklaştırılmaları zorunlu hale gelmiştir. Bu gibi kişi ve gruplar ıslahat bölgesinde bulundukça, gelişme ve ilerleme adına yapılacak girişim ve faaliyetlerden olumlu sonuçlar alınması beklenemez. Bu sebeple, batıya yerleştirilecek kişilerden yardıma muhtaç olanların taşınma ve beslenme masrafları ile yerleştirilecekleri yerlerdeki giderler iskân kanunları uyarınca hükümetçe karşılanacak. Doğu'da terk ettikleri Emlaklarına karşılık Batı'da gittikleri yerlerde kendilerine toprak tahsis edilecektir. Batı'ya alınan doğulu kişilerin, oturmak zorunda oldukları yerlerden ayrılmaları ve doğuya dönmelerinin yasaklanması Şark Islahat Planı'nın başarıya ulaşması için atılan ilk adım olacaktır” (Toker, 2010: 168-169).

Devlet, etnik açıdan Türk olmayan kişilerin ulusun ayrılmaz bir parçası olmasında kendilerinin karar vermesini istemiştir. Bununla birlikte bu şahısların, Türkçe öğrenmek ile birlikte etnik Türklere ait gelenek ve görenekleri benimseme konusunda istekli olabilecekleri düşüncesiyle bu konuda dönüşümü kolaylaştıracak politikalar izlemiştir (Heper, 2010: 139).

Sürgünler ve yerleştirmeler Diyarbakır'da yerel Kürtler ve Türk yerleşimciler arasında çatışmanın tohumlarını ekmıştır. İskân Kanunu'nda, Türklerin “iklim ve yaşam koşullarına göre” yerleştirileceği açıkça belirtilmiş olmasına rağmen iklim koşulları, yerleşimcilerin yaşamlarını kolaylaştırmamıştır. Balkanlar'ın yeşil

yükseltilerinden ve yağışlı ikliminden gelen köylülere, uygun iklime yerleştirilme sözü verilmesine rağmen Dicle Vadisi'nin sıcak ve kurak iklimi, birçoğunun hastalanıp ölmesine neden olmuştur. Türkiye'nin batısına sürgün edilmiş Kürtler gibi, doğuya gönderilen göçmenler de genellikle yabancılık çekmişler ve buralara gelip yerleştikleri için pişmanlık duymuşlardır. Sürgün dalgaları doğudaki Kürt nüfusu üzerinde büyük etki yaratmıştır. 1916'daki birinci dalga sürgünleri, savaş ve mevsim koşulları sebebiyle belki de en zor şartları yaşamışlardır. Cumhuriyet'in kuruluşundan hemen sonra 1925'te başlayan ve 1927'ye kadar devam eden ikinci dalga sürgünleri ise memleketlerinden çok uzun süre uzak kalmamış ve bir-iki yıl içinde geldikleri yerlere geri dönmüşlerdir. Tek Parti diktatörlüğünün güçlenmesinden sonra 1934 yılında başlayan üçüncü sürgün dönemi ise diğer sürgünlerden daha ayırt edici ve çok yönlü olmuştur. 1950 yılında Kemalistlerin iktidarı kaybetmesiyle Kürt sürgünleri de artık son bulmuştur (Üngör, 2016: 280-285).

1913 ile 1950 yılları arasındaki nüfus politikalarının oluşturulması ile ilgili rapor ve belgelerde Mahmut Celal Bayar, Mustafa Halik Renda, İbrahim Tali Öngören, Kazım Özalp, Ali Cenani ve özellikle Şükrü Kaya'nın isimlerinin yer alması tesadüf olmamıştır. Bu isimler, İTC döneminde kazandıkları deneyim ve bilgi birikimleri nedeniyle 1923'ten sonraki toplum mühendisliği politikalarının geliştirilmesi ve uygulamasında görev almışlardır. Kemalist rejimin sürgün tasarıları ve kararlarında kullanılan ifadeler, formüller ve hükümler İTC dönemindeki sürgünler örnek alınarak geliştirilmiştir. Sürgünlerde kullanılan "Türkleştirilecek bölgeler" ve nüfus oranları (%5 ve %10) önceki dönemde uygulanan formüller değişiklik göstermeden uygulanmaya devam edilmiştir (Üngör, 2016: 286).

Mustafa Kemal, Şeyh Sait İsyanının bastırılmasını, "toplumsal veya etnik huzursuzluğun bastırılması olarak değil, Türklerin bir mefkûre için ilk savaşı" olarak tanımlamıştır.

"İsyanı ezmek için kullanılan geniş baskı aygıtı (sıkıyönetim ilanı, umumi bir müfettişliğin kurulması, katliamlar, Kürt dili ve kültürü gibi sembolik kaynakların yasaklanması, sadece ayaklanma liderlerini değil Kürtlerin tamamını bir bütün olarak aşağılayan karikatürler) artık devlet ile Kürtler arasındaki tahakküm ilişkilerinin; Kürtlüğün sistemli imhasını, marjinalizasyonunu ve aşağılanmasını içereceğini"

açıkça göstermiştir. Ülkede heterojen yapının ana unsuru konumunda olan Kürtlük, yeni cumhuriyette yok edilmesi planlanan asıl hedef olmuştur (Bozarslan, 2008: 117).

Cumhuriyet döneminde karşılaşılan en önemli sorun, o günlerde Vilayet-i Şarkiye olarak tanımlanmış olan ve ulaşılması zor durumdaki yerlerin, ulus-devlet inşa

sürecinde sistem içerisinde dâhil edilmek istenmesi olmuştur. Osmanlı döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri görece özerk bir yapı içerisinde olmuş ve buralarda Devletin varlığı çok sınırlı bir biçimde hissedilmiştir. Chester adlı Amerikalı bir şirket tarafından Osmanlı hükümetiyle yapılan görüşmeler sonrasında Chester adı verilen projeye bu bölgelerin dünyaya açılması planlanmışsa da ortaya çıkan sermaye eksikliği nedeniyle bir netice alınamamıştır. Cumhuriyet yönetimi, farklı bir etnik karaktere sahip olan bu bölgeleri, ulus-devlet anlayışı içerisinde almak için ilk önce ulaşım konusuna önem vermiş ve bu nedenle de “milli şimendifer siyaseti” uygulamasıyla bütçeden önemli bir pay demiryolu inşaatları için ayrılmıştır. Fakat bu coğrafyalarda uzun sürelerdir devam etmekte olan aşiret düzeni nedeniyle devletin etkisi buralarda fazla hissedilememiştir. Şeyh Sait ayaklanmasının ardından Şark Islahat Planı adı altında bölgeye yönelik düzenlemeler yapılmak istenmişse de sorunların ana kaynağı durumundaki toprak düzeni konusunda herhangi bir değişiklik yapılamadığı için olumlu bir netice alınamamıştır (Toprak, 2010: 49).

8 Aralık 1936 tarihinde İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, bütün Genel Müfettişleri Ankara’da bir toplantıya çağırdı ve müşterek toplantı yapıldı. Bu toplantıya 1. Bölge Genel Müfettişi Abidin Özmen, 2. Bölge Genel Müfettişi General Kazım Dirik, 3. Bölge Genel Müfettişi Tahsin Uzer ve 4. Bölge Genel Müfettişi Korgeneral Abdullah Alpdoğan katıldılar. Toplantıda, Kürt sorunu ve dört Genel Müfettişlik bölgesindeki gelişmeler ile sorunların çözümü için öngörülen çareler görüşüldü. Çünkü o yıllarda Kürtçülük faaliyetleri yeniden artmış ve bazı yeni isyanlar çıkmıştı (Toker, 2010: 176).

Müfettişler sundukları raporlar ve konuşmalarında en çok Kürt bölgelerinde Kürt nüfusunun çok hızlı bir şekilde artmakta oluşuna dikkat çekmişlerdir. İçişleri Bakanı ile 4 müfettiş tarafından imzalanarak kaydedilen tutanakta, ülkedeki Kürt yoğunluğu 1. Genel Müfettişlik bölgesinde %60, 3. bölgede %19, 4. bölgede ise %56 olarak belirlenmiştir. Tutanakta çare olarak da Kürtlerin Türk toplumu içinde eritilmesi ve Türkleştirilmesi çalışmalarının yoğunlaştırılması önerilmiş; dil, sınır meseleleri ve kaçakçılığın önlenmesi konularında da Hükümete bilgiler verilmiştir (Toker, 2010: 176).

İşkâna tabi tutulanların Türkleştirilmesine ilişkin olarak İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından 11 Ocak 1930 tarihinde valilere, “kişiye özeldir” kaydıyla bir Gizli Genelge gönderilmiştir. Genelgede, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya,

Kürtçülük hareketlerinin yaygınlaştığına ve Türklerin Kürtleştirilmesinin arttığına dikkat çekerek Türkçe’nin ve Türklüğün benimsetilmesi için tedbirler alınmasını istemiştir... Bu arada Çerkez, Laz, Abaza, Kürt, Gürcü, Boşnak, Türkmen, Tatar, Afşar,

Pomak gibi lakapların kullanılması ve bu dillerin konuşulması da yasaklanarak herkesin Türkçe konuşmaya, “Türküm!” demeye özendirilmesi için çaba harcanması önerisinde bulunulmuştur (Toker, 2010: 177).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında hazırlanmış olan “Doğu raporları” arasında dikkat çeken görüşlerden birisi de iskân politikasıdır. Devlet, Kürtlerin yaşamış olduğu iller üzerinde tam hâkimiyet sağlamak istemiş ve bu amaçla da askeri gücün yanında demografik yapının da değiştirilmesi gerekli olmuştur. Özellikle Ermeni halkından kalmış olan Muş, Van ve Bitlis illerindeki topraklara Türk ahali yerleştirilmiştir. Şeyh Sait Ayaklanması’ndan sonra Kürt halkına yönelik ilk iskân uygulaması 19 Haziran 1927 tarihinde çıkarılmış olan 1097 sayılı “Bazı Eşhasın Şark Menatıkından Garp Vilayetlerine Nakillerine Dair Kanun” olmuştur. Kanun ile birlikte özellikle Van Gölü havzasında yaşamakta olan Kürt aşiret grupları, Batı bölgelerine gönderilmiş ve bunların yerlerine ise Kafkas, İran ve Azerbaycan’dan getirilen Türk ahali yerleştirilmiştir (Nergiz, 2019: 44).

Hükümet tarafından 1935 yılının Nisan ayında Sason bölgesindeki güçlü ve etkili aşiretler arasında bulunan Raçkotan ve Raman aşiretlerinin gücünü kırmak amacıyla ellerindeki tüm silahların toplanması düşüncesiyle harekete geçilmiştir. Bu hareket esnasında, hayvan sayımını engellemek isteyen Sason halkıyla hükümet güçleri arasında çıkan çatışma sonunda kaymakam ölürken müftü ise yaralanmıştır. Bu olay, bölgeye yönelik gerçekleştirilen askeri hareketlerin artmasına neden olmuş ve hükümet yeni önlemler almaya çalışmıştır. Bu çerçevede 10 Temmuz 1936 tarihinde daha önce Beşiri, Silvan ve Garzan bölgelerine nakledilmiş olan Kürt ahalinin, göçmen statüsü ile tekrar göç ettirilmelerine karar verilmiştir. Bu aşiretlerin yaşadıkları yerler hakkında yasak bölge kararı alınmış ve yöre halkı Aydın, Balıkesir, Manisa, Burdur, Isparta, Muğla, Çankırı, Bolu, Zonguldak, Bursa, Bilecik, Kütahya ve Afyon illerine doğru göç ettirilmiştir (T. Bozkurt, 2015: 184-185).

Cumhuriyet yöneticileri yeni ulus oluşturma sürecinde ayrı bir Kürt varlığının inkâr edilmesi ve kararnameler yoluyla Kürt ahalinin Türk yapılması politikasını haklı çıkarmak için ideolojik desteği halkçılık düşüncesiyle oluşturmaya çalışmıştır. Hükümet feodalizmle mücadele kapsamında Doğu vilayetlerinde bulunan geniş topraklar için istimlak yetkisi sağlayan ve ağa ile şeyhlere karşı koz olarak kullanılabilecek bir yasa çıkarmıştır. İstimlak edilmiş olan topraklar, topraksız Kürt köylülerine dağıtılmak yerine bölgeye göç etmiş ve çoğu muhacir olan 1923 yılından sonra Balkanlar’dan Türkiye’ye gelmiş Müslüman göçmenlere verilmiştir.

Feodalizmle mücadele kapsamında 1923-1924 yıllarında nüfuz sahibi konumunda olan bazı ağa ve şeyhler de bölgeden uzaklaştırılmıştır (Bruinessen, 2018: 402).

2.5.2.2. İslam Karşıtı Politikalar

Osmanlı İmparatorluğu ve müttefiklerinin yaşadıkları yenilginin ardından sonra yapılmış olan 1919-1920 barış antlaşmaları görüşmelerinde savaş galibi olan devletler, mağlup olan ve savaş sonrasında kurulmuş olan devletlerden etnik, dilsel ve dinsel açıdan azınlık olan grupların haklarının güvence altına alınmasını talep etmiştir. O dönemde yapılmış olan diğer antlaşmalar gibi Sevr Barış Antlaşması, Türk Devleti'nin ırksal, dinsel veya dilsel açılardan azınlık durumdaki grupların haklarını, hiçbir ayırım gözetmeksizin güvence altına almasına dair hükümler içermiştir. Eski Osmanlı topraklarının büyük bir kısmının İtilaf devletleri tarafından işgal edilmesi neticesinde Türk Devleti'nin bu duruma cevabı, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmak olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, yaklaşık 50 yıllık süre içerisinde topraklarının %85'ini ve nüfusunun da %75'ini kaybetmek durumunda kalan büyük bir imparatorluğun külleri üzerine kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, zaferle sonuçlanan Kurtuluş Savaşı'nın ardından 1923 yılında yapılan Lozan Antlaşması müzakerelerinde Avrupalı devletlerin isteği üzerine ülkesindeki gayrimüslimler için azınlık hakları tanıyacağını bir kez daha kabul etmek durumunda kalmıştır. Bu antlaşmayla birlikte ayrıca tüm azınlık vatandaşlarına sınırlı dil hakları da tanınmıştır. Azınlık hakları kavramıyla içişlerine haksız bir müdahalede bulunulduğunu belirten Türk Devleti, 1923 yılındaki bu anlaşmayla gayrimüslimler için ilk ve son kez özel bir muamelede bulunmuştur. Ermeni, Rum ve Musevi haklar için ayrı bir hukuki rejim oluşturulmuşken "Türk" olarak sınıflandırılmamış olan tüm Müslüman halklar da benzeştirilme politikalarına maruz kalmıştır (Türkiye'de Azınlıklar, 2007: 6).

Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemlerinde azınlıkların zorunlu göçe tabi tutulmalarıyla hedeflenmiş olan azınlıkların tamamen tasfiye edilmesi politikası, İkinci Dünya Savaşı sürecinde ülke içinde görülen yüksek enflasyon ile Varlık Vergisi uygulaması gibi olaylar sonrasında ancak gerçekleştirilebilmiştir. Zorunlu göç olayı, daha çok toprak sahipleri olan gayrimüslim ahaliyi etkilediği halde Varlık Vergisi, iş hayatındaki azınlıkların tasfiye edilmesini sağlamıştır. Vergi uygulamasıyla birlikte azınlıkların oluşturmuş olduğu burjuva sınıfı büyük tedirginlik duymaya başlamıştır. Sosyal statüleri düşen ve geleceğe güvenlerini azalan

gayrimüslim vatandaşların yavaş yavaş Türkiye’den ayrılmasıyla birlikte Türk burjuva sınıfı yükseliş içerisinde girmiş ve iç rekabet de böylece yok edilmeye başlanmıştır (Kazgan, 1970: 323-324).

Cumhuriyet’in kurulduğu dönemden 1955 Olayları olarak bilinen süreç içerisinde Anadolu topraklarında yaşayan gayrimüslim ahalinin yıllar içerisindeki nüfus miktarlarında ise zamanla azalmalar meydana gelmiştir.

Tablo 12:

Türkiye’de 1927-1955 Yılları Arası Gayrimüslim Nüfusun Dağılımı

Dini Gruplar	1927	1935	1945	1955
Müslümanlar	13.269.936	15.838.763	18.497.801	23.804.048
Katolikler	39.511	21.950	21.950	21.784
Ortodokslar	109.905	125.046	103.839	86.655
Protestanlar	6.658	8.486	5.213	8.952
Gregoryenler	-	44.526	60.260	60.071
Yahudiler	81.872	78.730	76.965	45.995
Diğer dinler	140.718	30.402	24.146	37.258
Gayrimüslimlerin toplamı	378.664	309.140	292.373	260.715
Gayrimüslimlerin nüfusa oranı	2.78	1.98	1.56	1.08

Kaynak: Aktar, 2010: 243.

Kara’nın (2017:44) verdiği bilgilerde 1914 yılı ile 1965 yıllarındaki nüfusun dinsel açıdan oranı hakkında veriler yer almıştır. Buna göre Anadolu içerisinde 1914 yılında 12.941.000 Müslüman, 1.549.000 Rum, 1.204.000 Ermeni, 128.000 Yahudi ve diğer ahali de 176.000 olmak üzere toplam nüfus miktarı 15.998.000 olarak gösterilmiştir. Gayrimüslim ahalinin Müslümanlar karşısındaki oranı %19.1’e takabül etmektedir. 1965 yılındaki oranlarda ise gayrimüslim kesimde büyük bir nüfus kaybı görülmektedir. Bu yılda toplam gayrimüslim ahali sayısı 252.000 olarak gösterilirken oran olarak ise %0.8 ölçülmüştür.

Turancılık veya Türkçülük düşüncesi, hiçbir zaman Kemalist rejimin resmî ideolojisi olmamıştır. Yeni Türk kimliğinin bir yönüyle vatandaşlık ve hukuki bağının önemi vurgulanmışken 1930’lu yıllarla birlikte ırk, köken ve kimlik unsurlarının öne çıkmış olduğu öteki yönü daha etkili duruma gelmiştir. Bu nedenle Kemalist siyaset, 1930’lu ve 1940’lı yıllarda ırkçı bir milliyetçilik anlayışından tamamen muaf olamamıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki Türkçülük, yüzyılın başlarındaki

Osmanlılığa göre daha az kapsayıcı olmuştur. Osmanlıcılık, çoğulcu ve farklı etnik ve dini kimliklerden oluşan bir toplumu çağrıştırmaktadır. En azından söylemde, toplumun bütün unsurlarının yasa önünde eşit olması anlamına gelmiştir. 1920'lerin ve özellikle de 1930'lu yılların Türkçülük anlayışında ise durum böyle olmamıştır. Atatürk'ün kapsayıcı bir biçimde kullanmış olduğu “Türk” sözcüğü gayrimüslim ahaliyi de kapsamakta görünmesine ve din ile etnisite temelinde 1924 Anayasası hükümlerine göre vatandaşları arasında ayırım yapmamış olan devlet, uygulamada ise gayrimüslim vatandaşları ile arasına mesafe koymuştur (Heper, 2010: 137-138).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılları, Türk kamuoyunda işgalci devletler ile onlara destek veren azınlıklara karşı düşmanca tavırların görülmeye başladığı zamanlar olmuştur. Türk halkı, Kurtuluş Savaşı sürecinde azınlıklar tarafından ihanete uğradıklarını düşünmüş ve bunun için de azınlık gruplar hedef tahtasına konulmuştur. Devleti yöneten kadroların modern bir ulus-devlet yaratma arzusu, azınlık grupları olmadan bu düşüncenin daha rahat olacağı şeklinde olmuştur (F. Akın, 2006: 84-85).

1930'lu yıllar, Avrupa'da Faşizm ile Nazizm'in yükseliş göstermeye başladığı dönem olmuştur. Milliyetçilik düşüncesinin yerini almış olan bu yeni biçim, saldırgan ve ırkçı karakteriyle benzeri anlayışlardan farklılık göstermiştir. Anadolu topraklarında da destekçi bulmuş olan bu ideolojik düşünce, özellikle Ankara bürokrasisi ve siyasetçileri arasında da büyük destek görmüştür. Kimi zaman anti-semitizm, kimi zaman da Türk olmayan şahıslara dönük bir yabancı düşmanlığının yaşanmış olduğu bu süreç, ülkedeki azınlık grupları açısından çok sıkıntılı ve güvensiz bir on yıl yaşanmasına neden olmuştur (Akar, 2001: 19).

Hedef kitesinin bir bölümünü gayrimüslim azınlıkların oluşturduğu Türkleştirme politikaları, “Türk vatanı içinde yaşayanları kesinlikle Türk yapmayı” amaç edinen Kemalist ulusçuluğun hem asimilasyoncu hem de etnisist karakterinin bir türevidir. Asimilasyoncu niteliklerine rağmen bu politikalar, Türklüğü benimsemeyenler için vatandaşlık haklarını askıya alan dışlayıcı bir nitelikte olmuştur. Şeyh Said ayaklanması, Türkleştirme konusunu hükümet açısından öncelikli hale getirirken azınlıkların, Türk toplumuyla bütünleşebilmeleri için Türkçe konuşmalarının sağlanması hususu da en önemli mesele haline gelmiştir. Türkleştirme politikaları kapsamında günlük dil, eğitim, sanayi ve ticari hayat başta olmak üzere kamu personel rejimi, özel hukuk ve nüfus iskânı da etnik Türkleştirme yapılması istenen alanlar arasında olmuştur. Kemalist ulusçuluk, Cumhuriyetçilik ülküsünü benimsemeleri ve anadil olarak da Türkçeyi seçmeleri şartıyla gayrimüslimlerin kabul

edilebileceğini belirtmiştir. Fakat dinsel ve tarihsel özelliklerden dolayı özellikle Ermeni ve Rum azınlığa yönelik gerçekleştirilmiş olan Türkleştirme politikaları dışlayıcı bir niteliğe bürünürken Kemalizm de bu grupları “ötekiler” safına dâhil etmiştir (A. Yıldız, 2010: 271-273).

Tek Parti Dönemi’nde Rum, Ermeni ve Yahudi ayırt etmeksizin bütün gayrimüslim azınlığın en fazla mağdur edilmiş olduğu olay, 1942 yılında yaşanan Varlık Vergisi uygulaması olmuştur. Bu uygulamadan önce ise savaş ortamının oluşturmuş olduğu ekonomik bunalım ile enflasyonu önlemek amacıyla kabul edilmiş Milli Koruma Kanunu azınlıklar için sıkıntılar çıkarmıştır (Eryılmaz, 2017: 32-33).

Gayrimüslim vatandaşlar, azınlık haklarına kavuşmuş olmalarının bedelini ise çok ağır ödemek durumunda kalmışlardır. “İkinci sınıf vatandaş” konumuna itilmiş olan azınlıklar, çeşitli etnik grupların yanı sıra İslamiyet’in Sünnilik dışındaki mezheplerine ait bireyler de olduğu gibi “tam vatandaşlık” hakkı kazanabilmek için farklılıklarını gizlemek zorunda kalmışlardır. Anadolu topraklarının gayrimüslimler topluluklardan arındırılması süreci, 1923 yılında gerçekleştirilmiş olan ve Türkiye ile Yunanistan’ın bazı istisnalar dışında ülkelerindeki Rum ve Türk halkların karşılıklı değişimini öngören nüfus mübadelesi anlaşması sonrasında da devam etmiştir. Geriye kalan gayrimüslim ahali ise esasen azınlık koruma rejimi kapsamı altında sadece ikinci sınıf vatandaşlık hakkı kazanabilmişlerdir. Resmi devlet korumasına sahip olunmasına rağmen 1923 yılından itibaren gerçekleştirilen uygulamalar neticesinde bu azınlıkların varlığı tamamen sona erdirilmek istenmiştir (Türkiye’de Azınlıklar, 2007: 6).

Otuzlu yıllardaki Türk milliyetçiliği ideolojisi içerisinde önemli bir rolü olan ırk unsuru, Türk Devleti’nin 1930’lı yıllar boyunca gerçekleştirmiş olduğu bütün uygulamalarda sürekli olarak merkezi bir konumda olmuştur. Hükümet, Türklük düşüncesinin önemli işareti olarak Türk diline yönelik çalışmalar yapmıştır. Bunu gösteren açık bir örnek, otuzlardaki “Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası” olmuştur. Bu kampanya, Yahudiler tarafından ise kendilerine karşı yönelmiş olan olumsuz düşünceleri azaltmak maksadıyla desteklenmiştir. Ankara Yahudileri, Türkçeyi benimsediklerini açıklarken İstanbul Yahudileri, 23 Kasım 1933 tarihinde Türk dilinin yayılışını ilerletme kampanyasına katılmışlardır (Çağaptay, 2008: 258-260).

“Türkçe Konuş” kampanyasının etkileri, sadece gayrimüslim ahali üzerinde değil Türkçe konuşmayan diğer Müslüman gruplar arasında da hissedilmiştir. 1934 tarihli İngiliz devlet görevlileri arasında yapılmış olan diplomatik yazışmalara göre Arap, Çerkez ve Kürt ahali ile birlikte Girit Müslümanlarının da Türkçe

konuşmadıkları gerekçesiyle hedef alınmış oldukları görülmektedir (Çağaptay, 2008: 260).

Alman ordusunun Balkanları işgal etmesinden sonra Türk Devleti'nin bir önlem olarak İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale'de oturmakta olan yurttaşlarını Anadolu'ya göç ettirmesi neticesinde sivil halkın olası bir savaş durumunda en az zararla atlatması sağlanmak istenmiştir. Sıkıyönetim uygulaması olan bu illerde yaşayan halkın, Örfi İdare Komutanlığı ile İstanbul Valiliğinin tebliğiyle birlikte Anadolu'nun diğer bölgelerine gönderilmesi gündeme gelmiştir (Duru, 2009: 167).

Başbakanlık tarafından yapılan tebligatta, Teşkilat-i Esasiye Kanunu'nun 86. Maddesi kapsamında İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli illerinde bir aylık süreyle örfi idare ilan edilmesi kararının, 20 Kasım 1940 tarihinde gerçekleşmiş olan Bakanlar Kurulu toplantısında kararlaştırılmış olduğu belirtilmiştir (Bakar, 2007: 4).

Düşünür ve siyasetçi Ahmet Ağaoğlu o dönemde ne yapılmaya çalışıldığını şöyle anlatmıştır: *“Şimdiye kadar yapmaya çalıştıklarımız topluma genel bir isim vermek yani onun kimliği ile ilgili olmuştur. Şimdi ise yapmamız gereken kimliğin içeriğini ayrıntılı bir şekilde doldurmaktır”*. Ağaoğlu'na göre ulusu oluşturan özellikler; dil, estetik, seçkin ve popüler edebiyat, hukuk, müzik ve dindir. İktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mayıs 1931'de toplanan 3. Olağan Kurultay'ında, ulus, benzer bir şekilde tanımlanmıştır: *“Aralarında dil, kültür ve ülkü birliği olan sosyal ve ekonomik bir topluluk”*. Nihai amaç, Osmanlılardan miras kalan mozaik benzeri toplumsal yapıyı, yukarıda sözü edilen ülküleri, değerleri ve tutumları daha da zenginleştirerek ve hem etnik Türklere hem de mümkün olduğunca ulusun diğer bireylerine aşılayarak daha bütüncül bir yapıya dönüştürmektir.

Bu nihai amaç, hem Kürtler gibi etnik Türkler dışındaki Müslüman vatandaşları hem de gayrimüslim vatandaşları etnik Türklerin geleneklerine ve göreneklerine zorla asimile etmek anlamına gelmemelidir. Etnik Türklerin gelenek ve göreneklerini, ulusun diğer vatandaşlarına benimsetme çabasıyla hedeflenen amaç, tüm unsurları bir bütün olmuş ve dolayısıyla ayakta kalabilecek bir ulus meydana getirmektir. Bu nedenle etnik Türklerle birlikteliği sağlamak, son çözümlemede etnik olmayan ve gayrimüslim Türklerin kendi takdirlerine bırakılmıştır. Etnik Türk olmayanlar Türkçe öğrenerek, Türklerin gelenek ve göreneklerini içselleştirerek bu gelenek ve görenekleri benimseyebilirler ya da bunu istemeyebilirlerdi. Öte taraftan,

etnik olmayan Türkler üzerinde böyle bir dönüşüm için bir tür baskı var olmuş ve bazen kamu görevlerinden de yoksun kalmışlardır. Örneğin, Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze kadar Hristiyan ve Musevi vatandaşların askeri okullara ve akademilere girmelerine izin verilmemiştir (Heper, 2010: 138-139).

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına yakın Türk Devleti, savunma stratejisini oluşturmaya başlamıştır. Bu dönemde General Kazım Karabekir, Meclis'teki bir toplantıda yapmış olduğu değerlendirmede:

“Arkadaşlar, nerede bir gayri Türk varsa bilin ki orası casus yuvasıdır... Türk kanını emen azınlıklar, ordunun gerilerinde bulunacak bu tehlikeli unsurlar, Anadolu'nun münasip yerlerine atılmalıdır. Onlardan boş kalacak kâgir binalara, Beyoğlu'na da Türk unsuru oturmalıdır” demiştir (Akar, 2001: 20).

Bu dönemde pek çok gayrimenkul, fabrika, depo ve ticarethane el değiştirmiş ve buraların yeni sahipleri Türk burjuvazisi ile kamu kuruluşları olmuştur. 15 günlük süre ile verilen ek sürelerin bitiminde azınlık grupların evlerine hacizler gelmiş ve kişisel eşyaları da dâhil olmak üzere bütün eşyalarına el konularak bunlar daha sonra satışa çıkarılmıştır. Mükellef durumunda olan erkekler gözaltına alınarak ilk önce İstanbul'da belirlenmiş olan iki merkezde oluşturulmuş olan toplama merkezlerine götürülen mükellefler daha sonra ise trenlerle Doğu Anadolu bölgesinde bulunan çalışma kamplarına gönderilmişlerdir. Kamplarda günlüğü 2,5 lira ücret karşılığında çalıştırılan mükelleflerin ücretlerinin yarısı barınma parası olarak alınırken diğer yarısı da borçlarına karşılık geri alınmıştır (Akar, 2001: 23).

1944 yılı içinde CHP'nin, azınlıklardan ve gelir dağılımından sorumlu 9. Bürosu tarafından hazırlanan Azınlıklar Raporu'nda Cumhuriyet yönetiminin de azınlıkları eşit ve özgür yurttaşlar olarak gibi görmediği ortaya çıkmıştır. Büro tarafından hazırlanmış olan raporda, gayri Türk diye tanımlanmış olan Çerkez, Arnavut, Boşnak vd. Müslüman halkların bir an önce asimile edilmesi gerektiği belirtilmişken Türkleşmelerinden umut kesilen gayrimüslim kesimler için de şu önerilerde bulunulmuştur:

“-Rumlar: İstanbul'un fethinin 500. yılına kadar İstanbul'un Rumlardan arındırılması.

-Ermeniler: Anadolu'da yeniden çoğalmalarının önüne geçilerek İstanbul'a göç etmelerinin sağlanması ve gelecekte bu mesele halledilirken, topluca hal imkânının sağlanması. Ermenilerin başka ülkelere göç etmelerinin kolaylaştırılarak sayılarının azaltılması.

-Yahudiler: Türkiye'den göç etmelerinin kolaylaştırılması, devlet ihalelerine Yahudilerin sokulmaması ve dışarıdan gelecek çoğalmalarının önüne geçilmesi” (Akar, 2001: 23).

2.5.3. Aşiret Düzenine Son Verilmesi

O dönemdeki hükümetler tarafından belirlenmiş olan iskân politikalarının uygulanmasında dışarıdan gelen mübadillerin göçlerinin yanında içeride yaşanan göçler de önemli bir yer kaplamıştır. Ülke içerisinde bazı aşiretler ile birlikte bazı kişiler ve aileler de göçebe hayat tarzları yüzünden hem kendileri için hem de devlet gözünde faydasız bir halde görünmüşlerdir. Ayrıca bu kişiler; isyan, eşkıyalık ve kaçakçılık gibi işlerle iştigal ettikleri için de devlet güçlerini sürekli olarak meşgul etmişlerdir. Cumhuriyet hükümetleri de bu durumu millî ve medenî devletin oluşmasına bir engel olarak görmüş ve buna son vermek için 1923 yılı itibarıyla çalışmalara başlamışlardır. Bu faaliyetlerinin başında ise göç ve iskân uygulamalarına yönelik kanun ve kararnamelerin çıkarılması gelmektedir (Sarı, 2011: 89).

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, iskân kanunuyla hangi karar ya da belgeye dayanırsa dayansın aşiretler için tanınmış hakları kaldırmıştır. Aşiret reisliği, beylik, ağalık, şeyhlik gibi tüm yapılar kaldırılmıştır. Yine herhangi bir aşiret beyine, reisine, ağasına, şeyhine ya da aşiretlerin üyelerine ait olan kayıtlı ve kayıtsız bütün gayrimenkuller (arazi, ev vs.) de devlete geçmiştir. Muhacir, mülteci ve göçebeler ile birlikte nakledilen şahıslara ve toprağı olmayan ve az topraklı yerli çiftçilere dağıtılan bu taşınmazlar, artık bu kişilerin mülkü olmuş ve tapuya kayıtları da yapılmıştır (Nuri, 1934: 11).

2510 sayılı kanunla göçebe aşiretler ile ilgili yeni düzenlemeler yapılarak kökenine bakılmaksızın bütün göçer aşiretlerin yerleşik hayata geçirilmesi planlanmıştır. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya yaptığı bir konuşmada Anadolu'nun güney ve batı bölgelerinin dışında doğu kısımlarında yaklaşık bir milyondan fazla göçer grubun olduğunu belirterek ve kendilerini yerleşik hayata geçirmenin ve Cumhuriyet idaresinin nimetleriyle tanıştırmının mutlaka yapılmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu yasayla birlikte yurtdışından gelecek olan mülteci ahalinin yanında göçebe bir yaşam süren aşiretlerinde memleket içerisinde kendileri için uygun olan yerlere göç ettirilmesi ve iklim, yaşam ve üretim şartları bakımından uyum gösterebilecekleri yerlere iskânları düşünülmüştür (Erdal, 2016: 117-118).

2.5.4. Tarımsal Üretimin Artırılması

1920'li yıllarda üretim yapılmayan toprakları yeniden şenlendirme meselesiyle uğraşan Türk Devleti, bu sorunu, dış göçler yoluyla yani mübadele veya mülteci olarak ülkeye gelmek isteyen kişilerin taleplerini kabul ederek çözmeye çalışmıştır. Bununla

birlikte ülke içerisinde gerçekleştirilen göç politikası uygulamalarıyla üretici vasfı bulunmayan aşiretler de Anadolu'nun tarıma elverişli yerlerine iskânları yapılarak çözülmeye çalışılmıştır (Erdal, 2016: 118-119).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan toprak sorunları hükümetleri en çok uğraştıran konular arasında yer almıştır. Uzun süren savaşlar neticesinde ekilebilir tarım arazilerinin kullanılamaz hale gelmesi, ekilen arazilerin büyük bir kısmının ise yağmalanmasıyla birlikte kamu arazileri sahipsiz duruma düşmüştür. İskân Kanunu'nun diğer bir amacı da topraksız durumda olan halkın, arazinin bol ve verimli olduğu bölgelere taşınmasını gerçekleştirmektir. Devlet bu yasa çerçevesinde başta dış ülkelerden gelen göçmenler ile sığınmacılara, Türkiye'de yeniden yerleştirilmiş şahıslara, vergilerini ödemiş ve askerlik yapmış kişiler ile Kurtuluş Savaşı'na katılanlara toprak verilmesini zorunlu kılmıştır (Heper, 2010: 245).

2.5.5. Göçebelğin Ortadan Kaldırılıp Yerleşik Hayatın Özendirilmesi

Osmanlı Devleti, sosyal ve ekonomik değişiminin hız kazandığı ve savaşlarda yenilgilerin yaşanmaya başladığı dönem içerisinde elde kalmış olan topraklar üzerinde üretimin artırılması amacıyla konar-göçer grupların iskân edilmesi çalışmalarına başlamıştır. Devletin yaşamış olduğu bu yapılanma süreci, yıkılış dönemine kadar sürmüş ve işgallere karşı mücadele etmekte olan Osmanlı Meclisi, bu arada konar-göçerler için iskân kanunu çıkarmıştır. Osmanlı Devleti'nin son yüzyıl da yaşamış olduğu bu göç süreci, genç Türkiye Cumhuriyeti için en önemli sorunlardan birisini oluşturmuştur. Sanayileşme çabalarıyla birlikte şehirleşme oranının da yoğunlaşmış olduğu bu dönemde konar-göçerlik hayat tarzı, bir kazanç olmaktan ziyade kültürel bir doku halini almıştır (Erdal, 2016: 118).

İskân Kanunu'nun çıkarılmasının bir başka nedeni de göçebe durumdaki ahalinin uzun süredir devlet yetkililerine çıkarmış olduğu sorunlardır. Göçebelere yerleşik bir yaşam tarzına kavuşturmadan ve devlete bağlılıklarını sağlamadan bu kişilerin sosyo-ekonomik yönden üretken hale getirilmesi ve bu nedenle sağlayacakları işgücünden faydalanmak da mümkün olmamıştır. Bu nedenle yasa, bir süredir işlenmemiş durumdaki toprakların göçebelere verilmesini de planlamıştır (Heper, 2010: 246).

2.5.6. Merkezi Otoritenin Sağlanması

Anadolu coğrafyası tarih boyunca göç yollarının merkezinde yer almış ve bu

bölge üzerinde kurulmuş olan bütün devletler için gelen göçmen nüfus sürekli kontrol altında tutulmak istenmiş ve bu nedenle de başta asayiş olmak üzere iktisadi ve tarımsal alanlarda politikalar geliştirilmiştir (Erdal, 2016: 110).

2.5.7. Dini Kimliğin Yerine Laik Toplumun Oluşturulması

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın bitmesinden sonra Türk Devleti, yeni bir dönem içerisine girmiş ve içinde iskân sorununun da bulunduğu ve birbirleriyle bağlantılı olan önemli ve birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Doğu isyanlarına ve Halifeliğin yeniden canlandırılması girişimlerine karşı mücadele etmek, tarikatların ve dinsel içerikli oluşumların yasak edilmesi, çok partili demokratik hayatın geliştirilmesi, Doğu'nun kalkındırılması ve devletin her tarafa eşit hizmet götürebilmesi bu sorunların başında yer almıştır. Ayrıca ulusal sınırlar içindeki tüm unsurların vatandaşlık bilincine kavuşturulması, değişik halk kesimleri üzerinde etki sağlayan ve bu konumlarını tarihsel bir miras sayan ağalık, şeyhlik, beylik gibi kurumların kaldırılması da problem olarak gözükmektedir. Yine laik ve demokratik sistemin yürütülmesi, topraksızlara toprak sağlanması, nüfusun ve üretim gücünün artırılması gibi birçok temel konu devletin çözmesi gereken ve iskân politikasıyla ilişkili konular arasında bulunmuştur (Babuş, 2006: 63-64).

Cumhuriyeti kuran kadrolar tarafından öngörülmüş olan Türk kimliğinin ikinci özelliği ise bütün modern devletlerde olduğu gibi laik bir karaktere sahip olmasıdır. Pozitivist bir eğitim anlayışıyla büyümüş ve bunu tek doğru olarak benimsemiş olan kurucu kadro, din olgusunu, toplumsal gelişmenin önünde büyük bir engel olarak görmüştür. Bağımsız ve modern karakterli bir devletin kurulup yaşatılması için de din kurumunun, toplumsal yaşam üzerindeki etkilerinin zayıflatılması hatta ortadan kaldırılmasının gerekli olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda laiklik düşüncesinin toplum üzerinde baskın bir hale getirilmesine çalışılmıştır. Kurucu kadro için bağımsız bir ulus-devletin yaratılmasının ve devletin modernleştirilmesin tek yolu olarak "laiklik" görülmüştür (Erdoğan & Coşkun, 2008: 9-10).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılları, yeni rejimin oluşturulma ve yerleştirilme dönemleri olmasının yanında eski ümmetçilik özellikli bir anlayıştan laik ve modern yapıdaki yeni ulus-devlet anlayışına geçiş evresi olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1920'li yıllar boyunca 1912-1913 yıllarında gerçekleşen Balkan Savaşları'ndan beri devam etmekte olan yoğun savaş dönemlerinin ardından bir an önce toparlanmaya çalışmıştır. Tüm enerjisini yeni ve seküler bir cumhuriyet yönetimi

oluşturmaya adanmış Türkiye, ancak 1930'lu yıllar başında bu yönde çalışmalar yapabilmeye başlamıştır (F. Akın, 2006: 84-85).

1933 yılında ise muhacir kelimesinin yerine laik devlet açısından daha uygun olduğu düşünülen ve laik karakterli bir anlam da içeren “göçmen” kelimesi kullanılmaya başlanmıştır (Andrews, 1996: 515).

2.6. İç Göç Politika Uygulamalarında Yardımı Olan Kurum ve Kuruluşlar

Cumhuriyet kurumları, yeni rejimin fikriyatına uygun yeni bir yaşam tarzının sunulması ve dayatılması işinin esas ajanları oldular. İslami bir kimlikten milli kimlik oluşturmak ve bu kimliği esas kolektif kimlik olarak benimsetmek, bu yeni yaşam tarzını sunmanın en önemli kısmını oluşturmuştur. Cumhuriyet kurumları, toplumu düzeltmenin araçları olarak düşünülmüşler ve bu kurumlar, Türk milli kimliğinin inşasına katkıda bulunurken doğal olarak Kürt kimliğinin reddi sürecinde de katkıda bulunmuşlardır. Çünkü Türklüğün, Türkiye'nin ulusal kimliği olarak kurulması öteki etnik kimliklerin reddi üzerinden gerçekleşebilirdi (Yeğen, 2015: 206-208).

Devlet söylemi ile Cumhuriyet kurumları (Türk Ocakları, Halkevleri, Türk Tarih Kurumu ve Köy Enstitüleri) arasındaki ilişki hiçbir zaman tek yönlü bir ilişki olmamıştır. Cumhuriyet kurumları, devlet söyleminin taşıyıcıları oldukları kadar kurucuları da olmuşlardır. Diğer bir deyişle Cumhuriyet kurumları, hâlihazırdaki bir söylemi yaymanın ötesinde bu söylemi mümkün kılan kurumsal bağlamın asli unsurları olmuştur (Yeğen, 2015: 206).

2.6.1. Umumi Müfettişlikler

Umumi Müfettişlikler, Doğu bölgesinde uygulanmakta olan sıkıyönetim idaresinin kaldırılmasından sonra kurulmaya başlanmıştır. Doğu'da sıkıyönetim son olarak 1926 yılının Kasım ayında ilan edilmiş ve bir yıl daha uzatılmıştır. Bu durumda, yeniden uzatılmadığı takdirde 1927 yılının Kasım ayının sonlarında kalkması gerekmiştir. Tasarının, 1927 yılının hemen başında hazırlandığı göz önüne alınırsa, son uzatmadan hemen sonra, söz konusu yasa tasarısının hazırlandığını söyleyebiliriz (Koçak, 2016: 74).

Tek parti yönetimi, doğu bölgesindeki illeri bir arada tutmak amacıyla merkeziyetçi yapıda ve sıkı denetim uygulamasını içeren bir idari düzenleme yaparak Umumi Müfettişlik kurumunu kurmuştur. Umumi Müfettişliğin kuruluşunu, Doğu bölgesindeki ekonomik ve sosyal ihtiyaçların giderilmesini sağlamak olarak açıklayan

İçişleri Bakanlığı, bölgedeki iller arasındaki bağlantıyı sağlamanın ve dolaylı olarak da olsa devlet otoritesinin benimsenilmesinin diğer hedefler arasında olduğunu belirtmiştir. Kanunun içeriği incelendiğinde idari ve ekonomik açıdan Doğu illerinin, Umumi Müfettişliğe bağlanmasının öngörülmüş olduğu görülmektedir. Ayrıca yasanın bir başka maddesinde bölgedeki asayişin sağlamak ve kolluk görevlerini belirleme yetkisinin de Umumi Müfettişliğinin görevleri arasında olduğu ifade edilmiştir (İlyas, 2014: 335-336).

Genel Müfettişlik uygulaması oldukça olumlu sonuçlar vermiş, zaman içinde müfettişlik alanındaki illerde güvenlik sağlanmış ve kanun dışı olaylar azalmıştır. 1935 yılında Genel Müfettiş Abidin Özmen, Başbakan İsmet İnönü'ye bir rapor sunmuştur. Bu rapordan bazı bölümler şöyledir:

“Asayişin ihlal eden olaylar azalmıştır. Çeteler dağıtılmış veya kendiliklerinden bırakılmışlardır... Halkın, Hükümete karşı bağlılığı artmış, başka yerlerden buralara getirilen ırkdaşlarımız bölgenin gerekli yerlerine yerleştirilerek, yerel halkın yoğunluğunun gevşetilmesine gayret edilmiştir... İskân Kanunu'nun amacı da zaten bu yöndedir. Fakat Rusya'dan kaçanların Bayazıt bölgesine, İran'dan kaçanların Van bölgesine yerleştirilme işlemlerinin hatalı sonuçlar verdiği anlaşılmıştır. Bu kişiler bazı sınır olaylarına karışmışlar ve hayvan hırsızlıkları yapmışlardır. Onun için iltica eden kişilerin sınır bölgeleri yerine daha uzak bölgelere yerleştirilmesi uygun olacaktır. Doğu'dan batıya insan naklinin uygulanması zor ve yararsızdır. Kültürsüz Doğu halkına kendi yerleşim yerlerinde Türk kültürü aşılamak daha faydalı ve ıstıraplı olacaktır. Bunun için Batı illerinden evsiz, işsiz fakir kişilerin, askeri ve mülki memuriyetlerden emekli olanların, Doğu illerine gelmelerinin özendirilmesi, bu gibi kişilere ve doğuya görevli gelen memurlara ev verilip iskân edilmeleri, bu sebeple ilçe merkezlerinde her yıl devletçe en az 30-40 ev yaptırılıp dağıtılması uygun olur. Batıdan gelen kişilere evin yanı sıra bağ, bahçe de verilmeli, bunların ve memurların çocukları ile yerel halkın çocukları kaynaştırılmalı, birlikte konuşup oynamaları sağlanmalıdır. Böylelikle Türkçe bilmeyen yerel halkın çocuklarının Türkçe öğrenmesi ve Türk kültürünü benimsemeleri mümkün olacaktır” (Toker, 2010: 172-173).

Genel Müfettişlik, bu tür raporlar doğrultusunda Türklük akımlarının teşvik edilip yayılmasını, görevi içerisinde kendisine hareket noktası kabul etmiştir. Bunun için Genel Müfettiş, Türkçe bilmeyen kişilerin kendisiyle konuşmak istemeleri üzerine kendisine tercüman kullanması tavsiye edilince “Türk vatandaşları arasında konuşmak için tercüman kullanılmasının doğru olmayacağını” söylemiştir. Zaman içerisinde bu davranış olumlu etki yapmış ve halkevlerinin çalışmaları ile köylüler arasında ödüllü dil yarışmaları yapılması sonunda bölgede Türkçe konuşanların sayısı hızla artmıştır. Bu arada çarşı pazarda ve alışverişlerde Kürtçe yerine Türkçe konuşulması, satıcıların Türkçe bağırması da belediyeler tarafından zorunlu kılınmıştır. Mardin, Siirt gibi Arapların yoğun olduğu illerde de aynı uygulamalar sonucunda Türk dili ve Türk kültürünün benimsenmeye başlanmıştır (Toker, 2010: 173-174).

2.6.2. Halkevleri

CHP tarafından 1932 yılında açılmış olan Halkevleri, dönemin faşist ülkesi olan İtalya'dan örnek alınarak kurulmuştur. Halkevleri, bir yandan ulus-devlet kültürünün yayılmasını sağlarken diğer yandan Kemalizm'in Batılılaşma yolundaki çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Halkevlerinin rejimin ulusçu ideolojisini üreten boyutu, ırkçı-Türkçülükle ortak bir zemini sağlamıştır. Halkevlerinde, ırkçı tarih tezlerinin sunulduğu konferanslar verilmiştir (E. Arslan, 2008: 411).

1930'lu yıllarda Kemalist rejim tarafından gerçekleştirilen tarih tezleri ve yapılan antropolojik incelemeler, bu dönem içerisinde eğitim gören kuşaklar arasında ırkçı bir ulusçuluk türünün gelişmesini sağlamıştır. Kemalist rejim tarafından öne çıkarılmış olan ırkçı sözler ve uygulamalar, özellikle bazı ırkçı kişiliklere ilham ve cesaret vermiştir (E. Arslan, 2008: 412).

Emre Kongar, CHP'nin ideoloji üretme aşamasında TTTTC, TDTC ve Halkevlerinin yardımları olduğunu belirtmiştir. İdeoloji üretme görevi TTTC ve TDTC gibi kuruluşlara aitken Halkevleri ise üretilen ideolojiyi halka aktaran örgüt olmuştur (Oral, 2016: 92-93).

Halkevleri, Türk Tarih Tezinin yayılmasında oldukça aktif bir rol oynamıştır (Çağaptay, 2008: 247).

Devletin resmi kültür müesseselerinin dışında kalan geniş vatandaş kitlesine devrimleri severek benimsetmek ve milli kültürü yaymak amacıyla Atatürk tarafından kurulan Halkevleri, başta okuma yazma kursları olmak üzere tiyatro, milli oyunlar, müzik, köycülük, folklor ve güzel sanatlar, spor, tarih ve müze ile sosyal yardım kollarıyla Türk sosyetesine hizmetlerde bulunmuştur (CHP, 1963: 31).

Yaşar Nabi, Ulus gazetesindeki köşe yazısında “göçmenlerin yerleştirilecekleri yerlerde hükümet işyarlarının sıkı kontrolü kadar Halkevlerimiz de faydalı surette çalışabilirler. Gençler, Türk ulusunun ayrılmaz bir bütün olduğunu, göçmenlerin çektikleri büyük sıkıntılardan dolayı yerli ahali tarafından daha fazla sevmeye muhtaç olduklarını anlatmalı ve her iki kardeş unsur arasında sarsılmaz ve su sızmaz bir yakınlığın doğmasına çalışmalıdırlar” ifadelerini kullanmıştır (Ulus, 24 Temmuz 1935: 3).

2.7. İç Göç Politikaları Kapsamında Yapılmış Olan Göç Uygulamaları

1923-1950 yılları arasında Türkiye’de görev almış olan hükümetler, ülke içerisinde yaşanan problemlerin çözümünü, iskân siyaseti çerçevesinde gerçekleştirmiş olduğu göç uygulamalarıyla sağlamaya çalışmıştır. Başta nüfus eksikliği olmak üzere üretim ve istihdam açığını bertaraf etmek için ülke sınırları dışındaki Türk ırkı ve kültürüyle yetişmiş veya gönül vermiş kişilerin ülkeye getirilmesi sağlanırken ayrıca ülke içerisinde gerçekleştirilen çeşitli göç uygulamalarıyla da ülkenin kalkınması yolunda çalışılmıştır.

Erder, 1923-1929 yılları arasında Türkiye sınırları içerisinde yaşanan göç olayları sonucunda mübadil, muhacir ve diğer zorunlu göçler neticesinde 742.720 kişinin yer değiştirmiş olduğunu belirtmektedir. Bu sayı içerisinde 499.239 mübadil, 172.029 gayrı mübadil, 14.312 harikzede, 35.936 mülteci, 18.430 yerli ahali ve 2.774 Şark’tan Garbe nakledilen kişi yer almıştır (2018: 80).

2.7.1. Ülke Dışından Getirilen Göçmenlerin Yerleştirilmesi

Yurtdışı göçlerin kaynağı genellikle Balkanlar ile Kafkaslar olurken Kıbrıs, Irak, İran, Suriye ve Afganistan’dan de göçmenler Türkiye’ye gelmişlerdir. Balkanlar’dan gelen göçmenlerin geldikleri ülkeler, gelen kişilerin sayısına göre Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya ve Romanya olarak gerçekleşmiştir. Kafkasya bölgesinden gelenler arasında ise Azeriler, Çerkezler, Nogaylar, Balkarlar ve Adige muhacirleri yer almıştır.

Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, anayurda gelen muhacirlerin vaziyetleri hakkında Manisa Milletvekili Refik Şevket’in soru önergesine cevap vererek şu açıklamada bulunmuştur:

“Cumhuriyet’in ilanı olan 1923’ten 1933 tarihine kadar Türkiye’ye gelen muhacirlerin miktarı mübadil olarak 379.913, muhacir olarak 248.392’dir. Bunlara arazi, oturacak yer verilmiştir.

-1933’ten 1934 Haziran’ına kadar gelen muhacirlerin miktarı 15.319’dur. 1 Haziran 1934’ten beri gelen muhacirlerin toplamı ise 11.924’tür. Gelen muhacirlere toprak verilmiştir” (Şakacı, 2020: 53).

Sarc, İstatistik Umum Müdürlüğü’nün 1938-1939 senesine ait yeni çıkan Fransızca yaylığında 1923-1938 yılları arasında Türkiye’ye mübadil, muhacir ve mülteci olarak gelen nüfus hakkında ilk defa muntazam bir istatistik intişar ettiğini belirterek Türkiye’ye bu suretle hicret eden nüfusun sözü edilen yıllardaki miktarını şöyle göstermiştir:

Tablo 13:

1923-1938 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Muhacir, Mübadil ve Mültecilerin Sayısı

Yıllar	Nüfus
1923-1927	505.000
1928-1935	217.400
1936-1938	89.600

Kaynak: Sarc, 1940: 75-76.

CHP Hükümetleri döneminde ülkeye gelen vatandaşların sayısı 1923-1949 yılları arasında 860.498 kişi olurken 1950 yılı içerisinde gelenlerin sayısı da 55.056 kişi olarak Kalaycı tarafından verilmiştir. Gelenlerin toplam sayısı ise böylece 915.554 olmuştur (Kalaycı, 2014: 36):

Tablo 14:

1923-1949 Yılları Arasında Türkiye'ye Göç Eden ve Vatandaşlık Alan Göçmenlerin Geldikleri Ülkelere Göre Dağılımı

Ülke Adı	Sayı	Oran
Yunanistan	394.753	45.9
Bulgaristan	217.085	25.2
Yugoslavya	117.212	13.6
Romanya	121.339	14.1
Diğer Ülkeler	10.109	1.2
Toplam	860.498	100.0

Kaynak: Erder, 2018: 154.

Tablo-14'ye göre 1923-1949 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin eski topraklarından göç ederek Anadolu topraklarına gelmek zorunda kalan ırkdaş ve dindaşlarımızdan en çok göçmen Yunanistan'dan gelmiştir. Bir başka araştırmada ise 1923-1945 yılları arasında Türkiye'ye gelen göçmen sayısı 845.829 olarak verilmiştir (Kara, 2017: 45).

Gelen göçmenlerin iskanlı veya serbest statüde olduklarını gösteren Tablo-15'te ise 1/3'ünün iskanlı göçmen olarak kabul edilmiş olduğu görülmektedir:

Tablo 15:

1923-1949 Yılları Arasında Türkiye'ye Göç Eden ve Vatandaşlık Verilen Göçmenlerin Sayısı

Konum	Sayı	Oran
İskanlı göçmenler	552.647	64.2
Serbest göçmenler	307.851	35.8
Toplam	860.498	100.0

Kaynak: Erder, 2018: 157.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından Balkanlar'da özellikle Sırbistan, Makedonya, Romanya ve Kuzey Bulgaristan'daki halk ile Kars, Ardahan ve Batum'un Rusya'ya kaybedilmesiyle birlikte bu vilayetlerde yaşayan Müslüman nüfus Anadolu'ya doğru göç etmiştir. Rumeli'den göç etmek zorunda kalmış olan şahıslar, genellikle ülkenin batı ve orta kesimlerine yerleştirilirken Kafkasya'dan gelenler ise Kuzeydoğu Anadolu'da yoğunlaşmışlardır. Girit'in, Yunanistan'a geçmesiyle büyük bir kısmı Türk olan ama önemli bir bölümü de Rumca konuşan Müslümanlardan oluşan Giritliler, Güney ve Batı Anadolu kıyılarına yerleşmişlerdir (Aydın, 1996: 498).

Muhacirlerin iskân işlemleri gerçekleştirilirken ailelerin aynı yerlerde ve bir arada yerleştirilmesiyle akrabaların bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. Yine bu amaç doğrultusunda birçok muhacirin de akrabalarının yanına yerleştirilmesine gayret gösterilmiştir. Örnek olarak 1927 yılında iskân edilmiş olan bazı ailelerin, Bosna'dan daha önce getirilen diğer akraba veya tanıdıklarının yanlarına yerleştirilme istekleri, Devlet tarafından kabul görmüş ve bu istekleri gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Devlet, yerlerini yurtlarını bırakarak göç etmiş olan muhacirlerin, yeni vatanlarına uyum sürecini böylece kolaylaştırmaya çaba göstermiştir (Emgili, 2011: 320-321).

Gazetelerdeki yazılarda bazen göçmenlerin geldikleri yerlerdeki yerli halk tarafından nasıl karşılandıklarına dair haberler de yer almıştır. 1924 yılı Ocak ayının ilk günlerinde Gülcemal adlı vapurla ülkeye gelmiş olan 667 göçmenin, Samsun limanına geldiklerinde şehirdeki eşraf ve halk ile birlikte müftü ve belediye başkanının da yer aldığı topluluk tarafından coşkuyla karşılanmış olduğu belirtilmiştir. 17 Şubat günü Mersin'e gelmiş olan 3.500 göçmen de anavatan topraklarına kavuşmalarını sağlayan ve ayrıca kendilerine çeşitli yardımlarda bulunan hükümet üyelerine minnettar olduklarını söylemişlerdir (Çapa, 1990: 53-54).

1924 yılı Ocak ayında Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan bir habere göre Bahr-i Cedit adlı vapurla Kavala'nın Kanal köyünden İzmir'e gelmiş olan 686 göçmenin tütüncülükle uğraştığı ve rençberlik yaptığı belirtilmiştir. Ayrıca kayıt işlemleri tamamlanan bu göçmenlerin daha sonra 19 Aralık 1923 günü sabahında yine aynı vapurla Çeşme'ye hareket etmiş oldukları ifade edilmiştir. Drama, Kavala, Selanik, Kayalar ile bağlı köylerden Anadolu'ya gelmiş olan 58.486 göçmen, İmar ve iskân kapsamında birinci mıntıka olarak belirlenmiş bölgede iskân edilmiştir. Gelen göçmenlerden 5.440 kişi Amasya'ya, 6.800 kişi Tokat'a, 2.318 kişi Çorum'a, 1.679 kişi Ordu'ya, 748 kişi Giresun'a, 8.788 kişi Şarki Karahisar'a, 1.328 kişi Trabzon'a, 1.157 kişi Erzincan'a, 1.594 kişi Sinop'a, 5.277 kişi Yozgat'a, 4.404 kişi Sivas'a ve

543 kişi ise Gümüşhane vilayetlerine yerleştirilmiştir. Samsun merkez ile çevre bölgelerine yerleştirilmiş olan 18.410 göçmenin gelmiş oldukları yerler Drama ile Selanik'e bağlı kasaba ve köyler olmuştur (Çapa, 1990: 55-66).

27 Ekim 1924 tarihindeki Meclis oturumu esnasında söz almış olan Mübadele, İmar ve İskân Vekili Refet Bey, vekâletin uygulamaları hakkında sorulan bir suale karşılık olarak o tarihe kadar ülkeye gelmiş olan mübadil ve muhacirlerin miktarı hakkında şöyle bilgi vermiştir:

“Kuyuda müsteniden gelen muhacirlerin miktarı hakkında izahat vereceğim. Efendim, mübadeleye tabi olarak kendi vesaitimizle naklettiğimiz muhacirinin yekûnu umumisi 380.000 kişidir. Fakat mübadeleye tabi olanlar (...) yalnız bizim vapurlarımızla nakil olunanlar değildir. Balkan Harbi'nden sonra herhangi suretle Türkiye'ye gelmiş olanlar da mübadeleye tabidir. Bunlar da dâhil olmak üzere 400.000'i mütecavizdir. Şimdi gelen 380.000 muhacirden 56.347'si Samsun, 79.631'i Trakya, 38.921'i Karesi, 64.668'i İzmir, 26.824'ü Bursa, 33.129'u İstanbul, 26.568'i İzmit, 6.179'u Antalya, 30.674'ü Konya, 20.856'sı Adana, 4.121'i Sivas, 2.984'ü Kastamonu mıntıkalarına yerleştirilmiştir. Vuku bulan iskân bundan ibarettir...” (Başa, 2016: 23-24).

Mübadele vekilinin açıklamalarına göre Türkiye'ye nakledilirken yolda ölenlerin sayısı 278, misafirhanede ölenlerin sayısı ise 870'tir. İskân edilmelerinden sonra yaşamını yitirenler ile bu sayı toplamda 3.819'a ulaşmıştır (Ağanoğlu, 2013: 324).

Mübadele işlemlerinin bitiş dönemi olan 1924 yılı Kasım ayına kadar Türkiye'ye gelmiş olan göçmenlerden 73.502 kişi Trakya bölgesinde, 35.332 kişi İstanbul mıntıkasında ve 26.578 kişi de İzmit mıntıkasında iskân edilmişlerdir. Ayrıca 38.925 kişi Balıkesir, 26.204 kişi Bursa, 62.524 kişi İzmir, Antalya'da 6.179, 29.189 kişi Konya, 20.856 kişi de Adana'da iskân edilmiştir. Erzurum ve Erzincan'da 1.100 ve Samsun ile çevre bölgelerinde 38.076 kişinin yerleştirme işlemleri tamamlanmışken Samsun'da 12.806 kişi, Adana ve İzmir'de ise 2'şer bin göçmenin henüz iskânı gerçekleştirilememiştir. Gelen göçmenlerin sayısı toplam 375.271 kişi olmuşken Kaplanoğlu'na göre bu sayı 358.465'tir (Çapa, 1990: 67; Kaplanoğlu ve Kaplanoğlu, 2013: 185). 1925 tarihli bir belge ile Dâhiliye Vekili ve Mübadele Vekâleti Vekili olan Recep Bey'in mecliste yapmış olduğu konuşmada 15.881 evin de onarılarak yaşamaya müsait duruma getirilmiş olduğu belirtilmiştir (Kaplanoğlu & Kaplanoğlu, 2013: 185).

1921 ile 1927 yılları arasında Türkiye'ye gelen göçmenlerin sayısı 430.005 olurken, gelenlerin Anadolu toprakları içerisindeki dağılımları ise şöyle gerçekleşmiştir:

Tablo 16:
1921-1927 Yılları Arasında Türkiye'deki İllere Göre Göçlerin Dağılımı

İl	Göçmen	İl	Göçmen
Adana	7.628	İzmir	30.095
Afyon	1.045	İstanbul	35.487
Aksaray	3.286	Kars	2.512
Amasya	3.673	Kastamonu	769
Ankara	1.779	Kayseri	6.703
Antalya	4.702	Kırklareli	27.254
Artvin	46	Kırşehir	193
Aydın	6.484	Kocaeli	20.470
Balıkesir	37.088	Konya	5.020
Bayazıt	2.856	Kütahya	1.855
Bilecik	4.126	Malatya	76
Bitlis	2.329	Manisa	13.829
Bolu	194	Mardin	0
Burdur	432	Maraş	1.132
Bursa	34.148	Mersin	3.330
Cebelibereket	2.718	Muğla	4.045
Çanakkale	10.856	Niğde	15.671
Çankırı	0	Ordu	1.123
Çorum	1.575	Rize	0
Denizli	2.459	Samsun	22.579
Diyarbakır	298	Siirt	0
Edirne	49.336	Sinop	1.189
Elâzığ	1.452	Sivas	4.892
Erzincan	97	Şarki Karahisar	5.779
Erzurum	1.095	Tekirdağ	30.243
Eskişehir	2.441	Trabzon	404
Giresun	596	Tokat	8.209
Gümüşhane	596	Urfa	1
Gaziantep	811	Van	275
Hakkâri	145	Yozgat	32
İçel	1.000	Zonguldak	1.241
Isparta	1.096	Toplam	430.005

Kaynak: McCarthy, 1998: 195.

Bireysel göçlerin yanı sıra hükümet eliyle kitlesel göçler de gerçekleştirilmiştir. Mesela Türkiye, 1935 yılı içerisinde Bulgaristan'dan 20.000 göçmen getirilmesine karar vermiştir. Sıhhat ve İhtimai Muavenet Vekili Ahmet

Hulusi Alataş'ın Dâhiliye Vekâletine gönderdiği 22 Temmuz 1938 tarihli yazıda 1938 mali yılı içerisinde Bulgaristan Varna'dan 8.000 göçmenin, Edirne üzerinden kara ve deniz yoluyla getirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu göçmenler, Tuzla'da her türlü kanuni ve sıhhi işlemlerinin tamamlanmasının ardından trenle iskân edilecekleri Yozgat, Çorum ve Niğde'ye sevk edilmişlerdir. 1939 yılının Eylül ayında ise yaklaşık 12.000 göçmenin Kalkavan Vapuru ve Nazım Vapuru ile Varna üzerinden Türkiye'ye getirilmesi kararlaştırılmıştır (Uzman, 2018: 118).

1925 yılındaki Türk-Bulgar ikamet sözleşmesi ile 1949 yılına kadar 19.833 ailede 75.877 kişi iskânlı, 37.073 ailede 143.121 kişi serbest göçmen olmak üzere toplam 56.906 ailede 218.998 kişi Türkiye'ye göç etmiştir (Doğanay, 1997: 197). 1927-1947 yılları arasında Bulgaristan'dan göç etmek zorunda kalan 309.516 Türk-Müslüman göçmenin, yıllara göre dağılımı ise şöyle olmuştur:

Tablo 17:
Bulgaristan'dan Gelen Göçmenlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Hane	Nüfus
1927		101.163
1933	465	1.784
1939	4.802	5.728
1940	2.070	7.004
1941		3.803
1946		706
1947		1.763
Toplam	29.527	309.516

Kaynak: Uzman, 2018: 126.

Dışarıdan göçlerin yaşandığı bir başka ülke de Romanya olmuştur. Romanya'dan 1927-1947 yılları arasında 111.873 kişi Türkiye'ye gelmiştir. 1935'de Romanya'dan Nazım adlı vapurla gelmiş olan 1.028 kişi Çanakkale'ye, Hisar adlı vapurla gelmiş olan 2.023 kişi Tekirdağ'a ve Bursa adlı vapurla gelmiş olan 1.296 kişi de Lâpseki'ye gönderilmiştir. Adana adlı vapurla gelen 627 kişi Gelibolu'da ve Nazım adlı vapurla gelen 1.520 kişi de Maydos'ta iskân edilmişlerdir (A. Yıldırım, 2004: 90-91).

Tablo 18:
Romanya'dan Gelen Göçmenlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Hane	Nüfus
1927		19.331
1933	769	3.273
1939	813	3.375
1940	1.092	3.021
1941		3.803
1946		2
1947		12
Toplam	22.999	111.873

Kaynak: Uzman, 2018: 144.

Bulgaristan ve Yugoslavya'dan göçe hazırlanan göçmenler gibi Romanya'dan gelecek olan göçmenler de vapurlarla ya da trenle Türkiye'ye gelmişlerdir. Göçmenler; Varna, Burgaz ve Köstence limanlarına yollanan ve İskân idaresince kiralanan vapurlarla sevk istikametleri olan Kavak, Tuzla ve Marmara Ereğlisi iskelelerine çıkarılmış ve buralardaki tahaffuzhanelerde sağlık işlemleri yapıldıktan sonra trenlerle iskân yerlerine sevk edilmişlerdir (A. Arslan, 2014: 38-39).

1933 yılı içerisinde Yugoslavya'dan Türkiye'ye toplam (724 hane) 3.018 kişi göç etmiştir. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Balkan ülkelerinden yapılan göçlerin arttığına dikkat çekerek 1935 yılı itibarıyla Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavya'dan 1.200.000 kişinin Türkiye'ye gelmek istediğini, Türkiye'nin bunları barındıracak araziye sahip olduğunu ve gerekli tedbirlerin alınması halinde bu kişilerin göç ettirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yugoslavya'dan 1927-1947 yılları arasında 184.172 göçmen, Türkiye'ye gelmiştir (Uzman, 2018: 150).

Tablo 19:
Yugoslavya'dan Gelen Göçmenlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Hane	Nüfus
1927		23.750
1933	724	3.018
1939	48	154
1940	279	1.060
1941		517
1946		18
1947		48
Toplam	2.862	184.172

Kaynak: Uzman, 2018: 152.

Bireysel olarak gerçekleşen göçlerin yanı sıra kitlesel göçler de görülmüştür. Mesela 1938’de Ahılkelek mültecilerinden 69 kişi Göle’ye iskân edilmişlerdir. Yine aynı yıl içerisinde Rus uyruklu 108 Gürcü vatandaşlığa alınmıştır. Yaşları 14 ile 56 arasında değişen 47 Rus mülteci 1941’de Türkiye’ye iltica etmiştir. 1945’te 6 haneden 15 kişi Türkiye’ye iltica etmiş ve ilticaları kabul edilerek iskân edilmişlerdir. Rusya’dan yapılan ilticalar arasında siyasi mülteciler de yer almıştır. 1924 yılında Gürcistan’da meydana gelen iç karışıklık sebebiyle Gürcistan’dan Türkiye’ye siyasi mülteciler de iltica etmişlerdir. Bu kişilerin Kayseri’ye sevk edilmelerine karar verildiği gibi sevk ve iskânları için de hükümet bütçesinden tahsisat verilmiştir. İltica edenler arasında Bolşevik lider Lev Troçki’de yer almıştır. Troçki, 22 günlük seyahatten ve 600 km yol kat ettikten sonra 12 Şubat 1929’da İstanbul’a gelmiş ve Büyükkada’ya yerleştirilmiştir. Azerbaycan’ın ilk Cumhurbaşkanı Mehmet Emin Resulzade’nin de Türkiye’ye gelmesine Dışişleri Bakanlığı’nın teklifi ve İçişleri Bakanlığı’nın da onayıyla Bakanlar Kurulu’nun 8 Temmuz 1947 tarih ve 8/6114 sayılı kararıyla izin verilmiştir. Sadri Maksudi Arsal, Zeki Velidi Togan, Yusuf Akçura, Osman Kocaoğlu, Mustafa Çokayakoğlu, Ayaz İshaki, Muharrem Fevzi Togay, Ahmet Caferoğlu gibi Türkistanlı birçok mütefekkir de Türkiye’ye göç edenler arasında yer almıştır (Uzman, 2018: 178-180).

Kıbrıs’ta meskûn olup da İngiliz tabiiyetini terk ederek Türkiye’ye göç etmek isteyen Kıbrıslı Türklerin Lozan Barış Antlaşması’nın ilgili maddelerine göre kabul edilmeleri ve Mübadele, İmar ve İskân Kanunu’na göre uygun mahallerde yerleştirilmeleri İcra Vekilleri Heyeti’nin 2 Aralık 1924 tarih ve 1188 sayılı kararnamesiyle kararlaştırılmıştır. Bu kararnameye ek olarak çıkartılan 1 Aralık 1925 tarihli kararnamede Türkiye’ye göç etmek üzere hazır bulunan 20.000 Kıbrıslı Türk’ün bulunduğu belirtilmiştir. Göç ve iskân masraflarını kendileri karşılaması şartıyla bu kişilerden 3 biner kişi Kozan, Muğla, Cebel-i Bereket, Adana, Silifke ve Antalya’ya ve 2.000 kişi de Mersin’e yerleştirilmeleri düşünülmüştür. Ayrıca bunlardan yardıma muhtaç olanlara imkân dâhilinde borçlanma suretiyle emlak verilmesi de kararlaştırılmıştır. Ancak kararnamede öngörüldüğü gibi Kıbrıs’tan Türkiye’ye 20.000 göçmen gelmemiştir. Çünkü Kıbrıslı Türklerin önemli bir kısmı Lozan Barış Antlaşması’nın ilgili maddesi gereğince vaktinde Kıbrıs’ı terk edemedikleri için bu haktan yararlanamamışlardır. 6 Ağustos 1926 tarihine kadar Türk tabiiyetine geçmek için 9.000’den fazla kişi müracaat etmişse de bunlardan yalnızca 5.000’i Türkiye’ye göç etmiştir (Uzman, 2018: 215-216).

Yeni Türkiye'nin kuruluş dönemi içerisinde yaşanan göç hadiselerinden bir diğeri de Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri ile Rusya'dan yapılan yer değiştirme hareketleri olmuştur. Yapılan bu göçler, genellikle eski Osmanlı coğrafyası ile SSCB'ye ait topraklardaki Türk halklarının yaşadığı bölgelerden yapılmıştır. Sovyetler Birliği'nin kurulmasından sonra giderek artan göç dalgalarının sebebi Rusların bölgede yaşayan Türk kökenli halklara yönelik yapmış olduğu Ruslaştırma politikası çerçevesinde yaşadıkları kötü uygulamalardır. 1918 ile 1934 yılları arasında Orta Asya'da Sovyet yönetimine karşı yapılan Basmacılık hareketleri sırasında da birçok kişi Orta Asya bölgesinden Türkiye'ye göç etmiştir (Kocaoğlu, 2006: 154). Kafkasya'da uygulanan Ruslaştırma politikaları sonucu bölgede yaşamakta olan Azerbaycan Türkleri de Orta Asya'daki Türk toplulukları gibi yerlerini yurtlarını terk etmek zorunda kalmışlardır (Yücel, 2010: 156-161).

1927'den 1935'e kadar ise Suriye'den Türkiye'ye toplam 11.649 göçmen gelmiş ve bu kişiler daha sonra Türk vatandaşlığına alınmıştır. 1933 yılı içerisinde Suriye'den Türkiye'ye 7 haneden 14 kişi göç etmiş ve bunlardan 3'ü Ankara'ya, 1'i Balıkesir'e, 2'si Bursa'ya, 7'si Diyarbakır'a ve 1'i de Ordu'ya yerleştirilmiştir. 1937 yılında Suriyeli Kürtlerin yoğun bir şekilde katıldığı Amude İsyanı sebebiyle birçok kişinin Türkiye'ye göç etmiştir. 2 Ekim 1937 tarihinde 88 kişi, 11 Ekim 1937'de ise 301 kişi Suriye'den iltica etmek durumunda kalmışlardır. Amude isyanı sebebiyle Türkiye'ye iltica etmiş göçmenler arasında olan Beytülhızır Aşireti reisi Selanik ile arkadaşları, bu hadiseler sebebiyle Türkiye'ye sığınmış olan 1.100 arkadaşı adına Başvekâlete telgraf çekerek kendilerine sağlanan imkânlar dolayısıyla teşekkür etmişlerdir (Uzman, 2018: 210).

1923-1939 yılları arasında Batı Trakya'nın Dimetoka, Soflu, Fere (Firecik), Dedeagaç ile bağlı köy ve nahiyelerden 38.556 kişi Türkiye'ye gelmiştir. 1939-1960 yılları arasında ise Batı Trakya bölgesinden pasaportlu ve pasaportsuz olarak yaklaşık 90.000 kişi Türkiye'ye göç etmiştir (Yücel, 2010: 200).

1935-1940 yılları arasında Bulgaristan'dan 95.964 Türk göç etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda savaş şartları ve karışık politik ortam sebebiyle göçler durma noktasına gelmiştir. Savaş şartları esnasında yani 1941'den 1949'a kadar Türk göçleri azalmış ve sadece 14.390 Türk göç etmiştir (Ağanoğlu, 2013: 362).

Kirişçi, II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemde gerçekleşmiş olan göç hareketlerinin ana kaynağının Balkanlar olduğunu belirtmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşundan 1939 yılına kadar olan süre içerisinde 384.000 kişi Yunanistan'dan,

200.000'e yakın Türk, Pomak ve Roman ahali Bulgaristan'dan ve 116.881 Türk, Boşnak ve Arnavut da Yugoslavya'dan göç ederek Türkiye'ye gelmiştir (Kirişçi, 2000: 7-8).

1 Ocak 1950 tarihinde alınan bir kararla, Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelmiş veya gelecek olan tüm göçmenlerin iskânlı göçmen statüsünde kabul edilecekleri bildirilmiştir. Türk Devleti, bu dönemde kısa süre içerisinde göçmen meselesini bir düzen haline koyarak göçmenlerin yerleştirilmesini gerçekleştirmiştir (Şimşir, 1985: 214-226).

1934 yılından CHP iktidarının sona ermiş olduğu 1950 yılına kadar dışarıdan yapılmış olan göçlerin sayısı ise aşağıda verilmiştir:

Tablo 20:
1934-1952 Yılları Arasında Türkiye'ye Yapılan Göçlerin Dağılımı

Yıllar	Kişi	Yıllar	Kişi
1934	34.057	1944	681
1935	50.719	1945	2.755
1936	33.074	1946	3.234
1937	26.752	1947	4.365
1938	29.678	1948	7.245
1939	21.458	1949	3.450
1940	11.216	1950	55.056
1941	12.063	1951	102.894
1942	4.261	1952	630
1943	2.316	Toplam	405.904

Kaynak: Cillov, 1960: 396.

Mübadeleden sonra yaklaşık 10 yıl çok fazla göç almayan Türkiye, 1934 yılından sonra Romanya ve Bulgaristan'dan başlayan göçlerle, yeniden iskân çalışmalarına başlamıştır. İskân işi, belli başlı üç safhadan oluşmuştur. Bunlardan ikisi, göçmenleri barındırıp ev sahibi etmek ile kendilerinin ve aile fertlerinin maiyetlerini yalnız başına temin edecek duruma gelinceye kadar beslemek olmuştur. Üçüncü safha ise, bunlara toprak ve çift hayvanlarıyla ziraat aletlerini verip müstahsil bir hale getirmek olmuştur. 1934 yılına kadar gelen göçmenler, serbest göçmen oldukları için, bu safhalar sistemli olarak yapılmamıştır. Fakat 1934 yılından sonra daha sistemli bir iskân politikası uygulanmıştır. Balkanlar'dan gelen göçmenler öncelikle Trakya bölgesine yerleştirilmişlerdir. Bunun sebebi, Balkan Harbi'nden önce Trakya kasabaları ile köylerinde oldukça önemli bir nüfusa sahip olan Rum ve Bulgarların

bulunması olmuştur. Kasabada oturanlar sanat ve ticaretle, köylerdeki ise ziraatla geçimlerini sağlamışlardır. Bulgarlar, Balkan Harbi'nden sonra Bulgaristan'a, Rumlar da Lozan Antlaşması'nın ardından Yunanistan'a gittikleri için Trakya'da önemli bir nüfus boşluğu oluşmuştur. Bundan dolayı iskân yapılacak için en iyi bölge, göçmenlerin geldikleri yerlere, iklime ve sosyal hayata uygunluğu dolayısıyla Trakya bölgesi olmuştur. Yapılan göçler sonucunda 19 Şubat 1934 tarihinde Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale'yi kapsayan Trakya bölgesinde göçmenlerin sayısının artmasıyla beraber bayındırlık ve iskân işlerinin daha esaslı bir şekilde yapılması için Trakya Umumi Müfettişliği adı ile ikinci bir müfettişlik kurulması onaylanmıştır. Müfettişlik merkezi olarak ise Edirne şehri belirlenmiştir (A. Arslan, 2014: 40-41).

1934-1939 yılları arasında Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan'dan gelmiş olan 579 ailede 3.394 nüfusun iskânları, Çanakkale merkezi ile ilçe ve köylerine yapılmıştır. Yine aynı yıllar içerisinde göçmenlere, Çanakkale ve çevresinde 2.457 ev yapılarak teslim edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın zor yıllarında göçler nispeten azalmakla birlikte sürmeye devam etmiştir. 1939-1950 yılları arasında Romanya, Sırbistan, Yunanistan ve özellikle Bulgaristan'dan Çanakkale'ye yönelik 1.805 aileden 7.258 nüfus daha iskân edilmiştir. Sadece Çanakkale örneği düşünüldüğünde 1877-1950 yılları arasında bu şehrimize yerleştirilen göçmenlerin yoğunluk sırasına göre Biga, Gelibolu, Çanakkale Merkez, Ezine, Lâpseki, Ayvacık, Yenice, Bayramiç ve Çan ilçelerine 7.404 haneden 27.164 nüfus iskân edilmiştir (Ağanoğlu, 2013: 298-299).

2.7.2. Ülke İçerisinde Gerçekleşen Göç Uygulamaları

İskân kanunları kapsamında yapılmış olan ülke sınırları içerisindeki göçlerin nedeni arasında başlıca etkili olan etmenler güvenlik amaçlı yapılan yer değişiklikleri olmuştur. İkinci önemli olan etmen geçim sıkıntısı nedeniyle yapılan göçler olurken üçüncü sırada ise deprem, heyelan, sel ve kaya düşmesi başta olmak üzere yaşanan doğal afetler nedeniyle gerçekleşen göçler yer almıştır.

2.7.2.1. Güvenlik Nedeniyle Gerçekleştirilen Göçler

Bu doğrultuda 1920-1932 yılları arasında Türkiye'nin batısına yollanan Kürtlerin sayısı, o dönemde tüm ülkede iskân edilen 742.720 kişiden sadece 2.774'ünü oluşturmuştur. Bu toplamın 499.239'u Türk-Yunan nüfus mübadelesi antlaşmasına

binaen değiş tokuş edilen mübadiller, 172.029’u ise gayri-mbadillerdir. Buna ek olarak bu dönemde iskânı gerçekleştirilen 14.312 kişi, evlerini savaşta özellikle de Birinci Dünya Savaşı’yla Kurtuluş Savaşı’nda Rus, Yunan ve Ermeni göçler tarafından gerçekleştirilen köy yakmaları sırasında kaybeden harikzedeler olmuştur. İşkn edilen nüfusa dâhil olan diğer 35.936 kişiyi mülteciler oluştururken 18.430 kişi ise yerli ahali olarak tanımlanmıştır (Çağaptay, 2002: 227).

Rejim, Kürtlerin menedildiği 1. mntıka alanlarına Türkleri yerleştirmeyi planlamıştır. Ankara böylece, Doğu’da bir Türklük akseni yaratma imkânı bulacağını düşünmüş ve bu gayret içerisinde ülkenin en yoğun nüfuslu bölgesi olan Doğu Karadeniz sahil şeridindeki Türklere ncelik verilmiştir. Eylül 1925 tarihli şark Islahat Raporu’nda, Trabzon ve Rize illerinin sakinlerine, Van Gölü havzasına olduğu kadar Murat nehri vadisine de yerleşme hakkı verilmiştir. Buna uygun olarak Ankara, 5 Kasım 1933 tarihinde ‘‘Trabzon ve oruh vilayetlerinden 9.836 topraksız köylünün Van Gölü çevresine’’ yerleştirilmelerine karar vermiştir. Söz konusu bu alan, Kürtlerin yerleşimine yasaklanmış 2. mntıkanın içerisinde yer almaktadır (Çağaptay, 2002: 230-231).

Bulanık’ın ‘‘Türk şehri’’ olarak kurulması dşnlmş. O yüzden değişik yörelerden buraya muhacirler yerleştirilmiş ancak gelen muhacirler hallerinden hayli şikyeti olmuşlardır. Her taraftan ele geçen muhacirler yerleştirilmeye çalışılmış, bugün yaygara, sefalet ve şikyet içinde bulunan 1.500 kadar nüfus oldukça sulak bir arazide didinip durmaktadırlar. Birbirinden üç beş sene farkla gelmiş  tabaka muhacir vardır. ıldırılılar, Ahılkelekliler, Erivanlılar vs. Hemen hepsi hallerinden ve hükümet memurlarından şikyetidirler (ztrk, 2008: 39).

1938 ncesi ve sonrasına dair nüfus bilgileri, yaşananların boyutu hakkında daha açık bir bilgi vermektedir. 1935’teki nüfus sayımına göre Dersim’de 93.000 kişi yaşamaktayken, 1938 harekâtı sonrasında 2.258 hanenin boşaltıldığı ve 11.818 kişinin de Batı illerine sürgün edildiği ortaya çıkmıştır (Hepkon, Aydın ve Aslan, 2013: 142). Rıza Zelyut ise Dersim bölgesinden 1937 yılında 2.000, 1938 yılında 5 ila 7 bin kişinin nakledildiğini belirtmektedir (Zelyut, 2014: 325-326).

Kürtler ile çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Cumhuriyet hükümeti arasındaki ilişkiler 1924 yılı itibarıyla kötüleşmeye başlamıştır. Özellikle bu yıl içerisinde Hilafetin kaldırılması meselesi, iki toplumu bir arada tutan dinsel bağlılığı sarsmıştır. Öte yandan milliyetçi Cumhuriyet, yeni bir ulusal bilinç oluşturma çabası içinde Kürt kimliğine karşı baskıcı bir siyaset geliştirmiş, Kürtçenin aleni

kullanılmasını ve öğretilmesini zorlaştırmıştır. Büyük nüfuza sahip Kürt toprak sahipleri ile aşiret reislerinden Cumhuriyet idaresini benimsememiş ve ülke güvenliği için tehlikeli görülen şahıslar, zorunlu olarak ülkenin batı kısımlarına gönderilmişlerdir (Zürcher, 2015: 253).

1926 yılında Ağrı Dağı yamaçlarında yeni bir Kürt isyanı çıkmış ve dört yıl sürmüştür. Bu isyan, Şeyh Sait isyanının doğrudan bir sonucu olarak düşünülmüş ancak bu isyan, Şeyh Sait isyanı gibi yayılma şansı bulamamıştır. İsyan sona erdikten sonra ise hükümet, askeri müdahaleler ve İstiklal Mahkemeleri yoluyla isyana karışan veya isyana destek veren Kürt ahaliyi çok sert cezalara çarptırmıştır. İsyan önderlik edenlerden birçoğu idam edilirken 20 binden fazla Kürt ahali, Güneydoğu Bölgesi'nden sevk edilerek ülkenin batı bölgelerine yerleştirilmiştir (Zürcher, 2015: 255).

Menemen Olayından sonra olağanüstü toplantıya çağrılan Bakanlar Kurulu, Menemen, Manisa ve Balıkesir'de sıkıyönetim ilan etmiş ve suçluların yargılanması için Korgeneral Mustafa Muğlalı başkanlığında 31 Aralık tarihinde bir askeri mahkeme kurmuştur. Sıkıyönetim ilan edilen iller ile birlikte Antalya'da toplam 2.200 kişi tutuklanmıştır Olay sonrası 28 kişi idam edilirken olaya katılanların tümünün cezalandırılması amacıyla Menemen ile çevresindeki köylerin dağıtılıp oturulamaz duruma getirilmesini öngören bir yasa önerisi hazırlanmış fakat uygulamaya konulmamıştır (Zürcher, 2015: 266; Tunçay, 1995: 573).

Gönüllülük esasına göre yapılan iskânın yanı sıra bulundukları bölgede etrafa zarar veren aşiretler de başka yerlere iskân edilmişlerdir. Bu sebeple Gülnar kazasına bağlı Bozcağa köyünün Tuzlu ve Papazdere bölgesinde kerestecilik yapan 10 hanelik Tahtacı aşireti, ormanları tahrip ettikleri gerekçesiyle Bozcağa köyünün Yenice mahallesine iskân edilmiştir (Erdal, 2016: 114).

İkinci Dünya Savaşı yılları Türkiye açısından ciddi zorluk ve sıkıntılarla dolu olarak geçen yıllar olmuştur. 23 Kasım 1940'da Kocaeli, İstanbul, Çanakkale, Edirne, Tekirdağ ve Kırklareli'ni kapsayacak şekilde ilan edilen sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin, Boğazlar ile ilgili istekleri ve Türkiye'ye yönelik baskısı ve diğer birtakım ülke güvenliğine yönelik tehditler nedeniyle 7 yıl 1 ay gibi uzun bir süreyle 23 Aralık 1947 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Almanya ve Mihver Devletleri'nin Türkiye'ye yönelik askeri ve siyasi tehdidinin iyice artması neticesinde Trakya bölgesindeki halkın bir kısmı, yaşadıkları yerleri terk edip daha güvenli olarak gördükleri İstanbul ve Anadolu'ya göç etmişlerdir. Bu göç

hareketinin bir bölümü, alınan önlemler ve yetkililerin müdahaleleri ile belirli bir ölçüde engellenebildiyse de vuku bulan bu göç hareketlerinin bölge ekonomisine büyük zararları olmuştur (Durmaz, 2017: 236-237).

İkinci Dünya Savaşı esnasında yaşanan Trakya Umum Müfettişliği bölgesi göçleri iki dalga halinde gerçekleşmiştir. İlk göç dalgası, savaş alanına ve Avrupa'ya en yakın bölge vilayeti olan Edirne'nin şehir merkezi çıkışlı olmuştur. Tamamının şehir merkezinden gerçekleştiği ve İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1 Eylül 1939 ile 1940 Genel Nüfus Sayımının yapıldığı 20 Ekim 1940 tarihleri arasında geçen 13 aylık sürede meydana gelen bu ilk göç dalgasında Edirne şehir merkezinden yaklaşık 3.500 ile 4.500 kişi Anadolu ve İstanbul'a göç etmiştir. İkinci dalga göç hareketi ise 1940 yılında 20 Ekim tarihinden sonra meydana gelmiştir. Bölgedeki ve Türkiye'deki şartların nispeten düzelmiş olduğu 1943 yılı ilkbahar-yaz aylarına kadar geçen yaklaşık 2,5 yıllık bu ikinci devrede, şehir merkezi ikinci planda kalırken kırsal kesim, göç dalgasının ana kaynağı olmuştur. Bu ikinci devrede, Edirne'nin şehir merkezi hariç kırsal kesimlerinden 10 bin, şehir merkezinden de yaklaşık 4 bin kişi olmak üzere toplam 14 bin kişi, İstanbul ve Anadolu'ya göç etmiştir (Durmaz, 2017: 236-237).

2.7.2.2. Ekonomik Amaçlı Gerçekleştirilen Göçler

885 sayılı kanunun 3. maddesine göre ülke dâhilindeki gezici aşiretler ile göçebelerin, sağlık sebepleri nedeniyle nakledilmeleri mecburi olan kişilerin ve ormanlar içerisinde bulunan köylerde geçim sıkıntısı yaşayan şahısların uygun yerlere nakil ve iskânları planlanmıştır (Başa, 2016: 35-36).

Zorunluluk halinde sınır boylarındaki Türklerin göç talepleri kabul edilmemiştir. Örneğin, İngiltere tabiiyetini kabul etmediklerinden dolayı Kıbrıs'tan çıkarak geçimlerini sağlamak için Konya'ya kadar gelen Kıbrıslıların mülteci muamelesine tabi tutularak iskân edilmesi kararlaştırılmıştır (Kazım Nami Duru, 1958, 28).

Mübadele sonrası süreçte 1928 yılında Kıptilerden de iç göç içerisinde yer alanlar olmuştur. Bolvadin kazası çevresinde göçebe durumda yaşamakta olan Kıpti Müslüman ahalinin göçebe olmasının yanında geçim sıkıntısı çekmeleri üzerine kendilerine yeni bir köy kurulmuş ve iskânları gerçekleştirilmiştir.

2.7.2.3. Doğal Afetler Nedeniyle Gerçekleşen Göçler

7 Temmuz 1929 tarihinde vukua gelen seylap dolayısıyla Trabzon'un Of ve

Sürmene kazalarında açıkta kalan 17 bin nüfusun Bayburt ve Maçka kazalarıyla Erzurum'un Polat köyüne nakil ve iskânları icra kılınmıştır (Kökdemir, 1936: 83-84; Günaçtı, 2017: 198).

Çaykara, Of, Sürmene ve Köprübaşı havalisinde meydana gelen sel ve heyelan olayları neticesinde devlet eliyle farklı kentlere ve yakın noktalara başlatılan göç işlemleri neticesinde bölge nüfusundan Maçka'ya 1.021 haneden 4.615 kişi, Bayburt'a 724 haneden 4.161 kişi sevk edilmiştir. Felaketzedelere, Hilal-i Ahmer tarafından 2.000 lira gönderilmiştir (CCA, 030.10.0.0/117.818.28, 1929: 1-2).

27 Aralık 1939 tarihinde merkez üssü Erzincan olan 7,9 şiddetinde büyük bir deprem meydana gelmiştir. Anadolu coğrafyasında meydana gelen büyük depremler arasında yer alan bu olay, şiddeti ve yıkıcı etkisiyle sonuçları açısından önemli bir etki yaratmıştır. Resmi rakamlara göre bu depremde 32.968 insan hayatını kaybetmiş ve 116.720 bina yıkılmıştır. Bunun yanında binlerce hayvan da telef olmuştur (Haçın, 2014: 39-40).

Depremzedelerin bir kısmına çadır verilerek geçici olarak bir barınma kampı oluşturulurken bir kısmının da Refahiye'de iskân edileceği yönünde bilgiler yer almış ve Sivas'a 1.000, Divriği'ye 1.500, Kayseri'ye 1.000 kadar depremzedenin yerleştirileceği rapor edilmiştir (Akşam Gazetesi, 31 Aralık 1939). Akrabaları ölmüş ve kimsesiz kalmış kadınların 200 kadarı da bez fabrikasında çalıştırılmak üzere Malatya'ya gönderilmiştir. Yaralılarından 96'sı Diyarbakır'a, 200'ü Adana'ya, 100'ü Mersin'e, 54'ü Elazığ'a, 100'ü de Antakya'ya gönderilerek buralarda iskân edilmiştir (Ulus Gazetesi, 10 Ocak 1940). Bir tren dolusu yaralı Ankara'ya gönderilirken (Ulus Gazetesi, 8 Ocak 1940) 281 kişi de Gaziantep'e sevk edilmiştir. İskân ve göç çalışmaları devam ederek depremzedelerin bir kısmı hem aile hem de birey olarak Ankara, Bursa, İzmir ve Giresun gibi şehirlerde iskân edilmişlerdir. Amasya'da ise yeni yapılan evlere 324 kişi yerleştirilmiştir (Akşam Gazetesi, 9 Ocak 1940). Ayrıca Erzincan Askeri Ortaokulu'ndan 200 talebe ve 50 aile de Konya'da iskân edilmiştir (Ulus Gazetesi, 7 Ocak 1940; Haçın, 2014: 63).

Kızılay Cemiyeti, başından beri yetimler konusuna özel bir eğilim göstermiş ve yetimlerin iskânı için, devletin en üst kademesinde çalışmalarda bulunarak bu çocukların Malatya, Ankara gibi şehirlere yollanması ve buralarda korunması kapsamında kararlar almıştır (Haçın, 2014: 64).

2.8. İç Göç Politikalarının Sonuçları

Tarihsel süreç içerisinde Türkiye’de göç politikalarının şekillenmesinde etkili olan ilk unsur, Cumhuriyet döneminde ulus-devlet kurulması kapsamında vatandaşlar arasında milli kimlik ile aidiyet duygusunun oluşturulmasına ilişkin politikaların uygulanması olmuştur. Türkiye’de 1923 ile 1950 yılları arası süreçte ulus-devlet anlayışının oluşturulma sürecinde gayrimüslim nüfusun ülke dışına göç etmelerinin yanında özellikle Balkanlarda yaşayan Türk-Müslüman nüfusun da Türkiye’ye gelmelerinin büyük katkısı olmuştur. Bu politikaların bir sonucu olarak 1934 yılında çıkarılmış 2510 sayılı İskân Kanunu’yla birlikte Türk topraklarına geçme hakkı da sadece Türk soyundan gelen kişilere verilmiştir (Turan, 2018: 6).

Muhacirlere iskân yardımı yapılırken Osmanlı Devleti’nden kalma geleneksel yöntemler uygulanmaya devam edilmiştir. Buna göre Türkiye’ye gerek deniz gerek kara ve gerekse de demir yolu ile gelmiş olan göçmenler önce geçici iskân bölgelerine, daha sonra ise sürekli olarak kalacakları yerlere gönderilerek iskân edilmişlerdir. Bu nedenle kalıcı iskân politikasının uygulandığı kesimlerin çoğunu muhacir olarak bilinen Türk ve Müslümanlar oluşturmuş ve bu kesimlerin iskânı belirli bir program dâhilinde yürütülmüştür. Cumhuriyet’in ilk yıllarında uygulanan bu programa göre iskânlarda öncelikle devlete ait boş araziler ve vakıf arazileri kullanılmıştır. Bu amaçla belirlenen yerlerde ne kadar kişinin iskân edilebileceği kararlaştırılmış ve göçmenlerin de bölgeyi beğenmeleri durumunda hemen iskân işlemlerine başlanmıştır. Bunun yanı sıra Ermeni ve Rumlar tarafından terk edilen evlere ve köylere muhacirlerin iskân edilmiştir. Muhacirler bu evlere yerleştirilirken harap veya bakıma muhtaç olan evlerin tamiri ve bakımı için İmar ve İskân Vekâleti bütçesine 200 bin liralık avans para yardımı yapılmış ve bu sayede muhacirlere iyi koşullarda yaşama imkânı sağlanmaya çalışılmıştır (Baytal, 2017: 1408).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında geçici iskân yerlerine yerleştirilen göçmenlerin kalıcı iskân bölgelerine kavuşmaları için inşa çalışmalarına hız verilerek en yoğun göçmen mıntıkası olan Trakya’da kalıcı konut inşasına başlanmıştır. Öncelikle evlerin inşası için gerekli tuğla ihtiyacını karşılamak üzere 25 kadar kiremit ocağı kiralanmış, inşaatlar için gerekli kereste ihtiyacı ise büyük oranda ormanlardan karşılanmıştır. Evlerin inşaatı için büyük oranda devlet yardımı sağlanırken yerli halk da imece usulüyle bu inşaatlarda göçmenlerle birlikte çalışmışlardır (Baytal, 2017: 1408).

Göçmen köylerinin yerleri tespit edilirken zaman zaman göçmenlerin alışıık oldukları iklim şartları dikkate alınmamıştır. Bu durum göçmenlerin telef olmalarına,

iskân bölgelerini terk etmelerine veya değiştirmelerine sebep olmuştur (İpek, 2006: 315).

Bu dönemde göçmenler için uygulanan iskân politikası, mevcut köylere ekleme yapmaktan çok müstakil köy kurmak yönünde olmuştur. Müstakil olarak kurulan köylerde bir meydan olması, meydan içerisinde cami ve dükkânlar ile köyün dışında ise okul, tarla ve spor alanlarının yapılması planlanmıştır. Göçmenler için yapılacak kalıcı konutlar, Doğu Anadolu bölgesi hariç hemen hemen aynı tip olmuştur. Doğu Anadolu’da inşa edilen konutlar diğer yerlerden farklı olarak iki katlı olup evlerin zemin katında bir hol ve bir oda, üst katta ise bir sofa ve yine bir oda bulunmuştur. Ahır ve samanlıklar ise evin hemen bitişiğinde olmuştur. İnşa edilen bu konutların bedeli, göçmenler tarafından 20 yıl süreli taksitler halinde ödenecek şekilde planlanmıştır. İlk 8 yılda hiç ödeme olmayacak ve takip eden yıldan itibaren ise ödemeler yapılacak şekilde düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönemde yapılan evlerin bedeli yaklaşık 500 liraya olmuş ve bu bedelin göçmenler için aylık maliyeti 2 lira gibi çok cüz’i miktar olacak şekilde planlanmıştır (Baytal, 2017: 1408).

İskânı sağlanan muhacirlerin tam olarak yerleşmelerini sağlamak ve kendilerini, yerleştirilen bölgelere ait olduklarını hissettirmek için bir an önce tapu belgelerinin düzenlenmesi gerekmiş fakat CHP hükümeti, bu konuda aceleci davranmamıştır. Nüfus mübadelesi için kurulan komisyonların yavaş çalışması, muhacirlerle ilgili istenen belge ve kayıtların yetersizliği veya eksikliği, hükümetin işini hayli zorlaştırmıştır (Baytal, 2017: 1408).

1923-1925 yılları arasında mübadeleye tâbi göçmenlerden başka diğer göçmen ve mülteciler de iskâna tâbi tutulmuşlar ve kayıtlarda bunlar arasında bir fark gözetilmemiştir. Ayrıca göçmenlerden bir kısmı da iskân muamelesinin dışında tutulmuşlardır. Yine de ortalama bir rakam vermek gerekirse bu üç yıl içinde 400 bin civarında göçmen, mübadele yoluyla Türkiye’ye gelmiş ve bunlardan 350 bin kişi iskân edilmiştir (Çapa, 1990: 68,69).

Az zamanda çok sayıda mübadilin Türkiye’ye gelmesi, iyi bir iskân planının yapılamaması ve her türlü diş yardımdan yoksun harabe halindeki Anadolu’nun hemen imar edilememesinden kaynaklanan birtakım olumsuzluklar, iskân yapılırken bir engel olarak ortaya çıkmıştır. Hatta bu konu TBMM’de önemli eleştiri ve tartışmalara sebep olmuştur. İyi bir iskân planı yapılamamış ancak Yunanistan’dan gemilere binerlerken göçmenlerin uğraşıları, alıştıkları tarım biçimi, türleri ve uzmanlık dalları ile ilgili bilgiler toplanmaya çalışılmış ve geldikleri yörelerin coğrafi özelliklerine, iklim ve

toprak şartlarına uygun yerlere iskân edilmelerine dikkat edilmiştir. Göçmenlerin çoğunluğu Trakya'yı tercih etmiş, buna karşılık hükümetin özellikle tütüncüleri Samsun yöresine göndermeye çalışmış ve bunlar hakkında büyük ümitler beslemiştir. Özellikle 1924 yılı, mübadillerin nakli ve iskânı bakımından Türkiye'nin en zor dönemini teşkil etmiş ve çoğu rençber olan göçmenlerin iskânı ancak 1925 yılında tamamlanabilmiştir (Çapa, 1990: 69).

1934-35 senelerinde Balkanlar'dan gelen 81.000 göçmenin 67.000'i yani %82'si Trakya'nın Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale vilayetlerine, kalan 14.000 göçmen ise Doğu Anadolu bölgesine yerleştirilmiştir (Ağanoğlu, 2013: 295).

Devletin temellerinin atıldığı ve bütçe imkânlarının oldukça sınırlı olduğu Cumhuriyet'in ilk on yılında devlet, mübadele göçmenlerinin göç ve iskânı için tüm imkânlarını seferber etmiştir. Dolayısıyla Balkanlar'dan gelecek diğer göçmenler için bu dönemde ancak serbest göçmen olma yani diğer bir ifadeyle iskân hakkı talep etmeme şartı koşulmuş ve bu şartı kabul edenlere ülkeye yerleşme izni verilmiştir (Ağanoğlu, 2013: 294).

Ancak gelen göçmenlerin büyük bir çoğunluğu fakir olmalarına rağmen sırf ülkeye giriş yapabilmek için iskân yardımı istemeyeceğine dair senet vermiş ancak bir müddet sonra muhtaç duruma düşmekten kurtulamamışlardır. Nitekim devlet bu yüzden, söz konusu muhacirlerin yardıma muhtaç olanlarına 1 Temmuz 1926'dan sonra arazi yardımı yapmaya başlamıştır. Atatürk döneminin ikinci safhasında yani 1934-1938 göçlerinde ise Balkanlar'dan gelen göçmenler iskânlı göçmen olarak yurda kabul edilmiş ve mübadeleden dolayı tecrübe kazanan devlet, bu göçmenleri nispeten daha planlı bir şekilde yerleştirmeye başlamıştır. Bu göçmenlere arazi, tohumluk, çift hayvanı ve barınacakları ev yardımları yapılmıştır (Ağanoğlu, 2013: 294).

1912-1922 yılları arasında yaşanan savaşların Türkiye'de homojen bir nüfusun oluşmasına katkısı çok büyük olmuştur. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında, Anadolu'nun her bölgesindeki Osmanlı Ermenilerinin zorla sevk ettirilmeleri ve bu insanların önce Suriye'ye daha sonra Ermenistan'a ve en sonunda da bir kısmının Yunanistan'a göç etmeleri, Anadolu'nun gayrimüslim azınlıklardan arındırılma sürecinde bir dönüm noktası olmuştur. Türk-Yunan nüfus mübadelesi ise Anadolu'da homojen bir nüfusun yaratılması sürecinde son aşama olarak görülmüştür (Aktar, 2010: 23).

Aktar'a göre sağlıklı bir iskân politikasının önündeki yapısal engeller üç başlık altında toplanmıştır. İlk sorun, Türkiye'den giden Rumlarla Yunanistan'dan gelen

Müslümanlar arasındaki toplumsal köken açısından mevcut olan farklılıktır. Anadolu'dan giden Rumlar ağırlıklı olarak şehirli, Rumeli'den gelen mübadillerin çoğu ise köy kökenlidir. İkinci sorun, merkezi otoritenin elindeki bilgilerin eksikliği olarak görülmüştür. Lozan sonrasında yaklaşık 400.000 kişinin iskânını gerçekleştirmeye çalışan Ankara hükümetinin elinde idare etmeye çalıştığı toplum hakkında sağlıklı verilere dayanan hiçbir istatistik yoktur. Türkiye'deki köylü ve şehirli nüfusun yaşam tarzları, geçinme biçimleri ve yerleşimlerin durumları hakkında ya elde hiçbir bilgi yoktur ya da Osmanlı döneminden kalmış olan veriler on yıllık savaş sonunda artık kullanılamaz hale gelmiştir. Sağlıklı bir iskân faaliyetinin önündeki üçüncü yapısal sorun ise iskân memurlarının niteliği ile ilgili olmuştur. İskân memurlarının, mübadillere karşı takındıkları katı tutum ve sorumsuz davranışlar, bu kadronun niteliği ile ilgili şikâyetlerin esas noktasını teşkil etmiştir (Aktar, 2010: 46-49).

Tüm bu yapısal engeller, Yunanistan'dan mübadil olarak gelen yaklaşık 400.000 kişinin sağlıklı bir biçimde iskân edilmesi imkânını ortadan kaldırmıştır. Fakat tüm bu olumsuz şartlara rağmen el yordamı ile ayaküstü verilen kararlarla gerçekleştirilmiş olan bu iskân faaliyetlerinin, tahminlerin altında bir yıkım ve tahribat ile tamamlanmış olması da bir başarı olarak görülmüştür (Aktar, 2010: 49).

1923-1934 yılları arasında mübadil olarak yurdumuza gelen göçmenler, 99.709 haneden 380.243 kişi olmuştur. 1924-1938 yılları arasında muhacir ve mülteci olarak da 462.368 kişi ülke içerisine yerleştirilmiştir. Hepsini hesap edersek toplamda 842.611 Türk nüfusu, vatanımıza yerleştirilmiştir. Hepsini hesap edersek toplamda 842.611 Türk nüfusu, vatanımıza yerleştirilmiştir. Bu işlemler için hükümet bütçesinden 32 milyon lira sarf edilmiştir. Ana yurda getirilen vatandaşlarımızı sağlık içinde yaşatmak, nüfuslarının az zamanda çoğaldığını görmek ve yurdumuzun istihsal işlerinde yararlı birer birey olmaları en büyük hedef olmuştur (Barker, 1939: 68).

Barker, 16 senelik Cumhuriyet devrinde devletin sağlık ve içtimai yardım işlerinin, Sayın İnönü'nün 1925'de yaptığı program ve çizdiği yol üzerinde daimî bir inkişaf ve tekâmül halinde gerçekleştirilmiş olduğunu ifade etmiştir (Barker, 1939: 70).

Türkiye'ye gelen mübadil, mülteci ve muhacirler Türk vatandaşlığını kazandıkları andan itibaren Türk vatandaşlarına tanınan tüm haklardan yararlanmış ve Türkiye'deki kanunlara tâbi olmuşlardır. Mesela Türkiye'ye gelen göçmenler, 21 Haziran 1934'te kabul edilen Soyadı Kanunu'na göre Türk vatandaşı oldukları andan itibaren soyadı almaya mecbur tutulmuşlardır. Türk vatandaşlığını kazanan

göçmenler, seçme ve seçilme hakkı da dâhil olmak üzere hiçbir kısıtlama olmaksızın Türk vatandaşlarının sahip olduğu tüm haklara sahip olmuşlardır (Uzman, 2018: 60).

Türkiye'ye getirilen mübadele göçmenleri Edirne, Balıkesir, İstanbul, Bursa, Kırklareli, Samsun, Kocaeli, İzmir, Niğde ve Manisa'da daha yoğun olmak üzere Türkiye'nin diğer pek çok kentine yerleştirilmişlerdir. Zaman zaman yerleşim alanlarını terk etme ve yerleşim hakkından vazgeçme gibi nedenlerle nereye kaç kişinin yerleşmiş olduğu, kesin olarak belli olmamıştır. Bölgesel olarak mübadele göçmenlerinin yerleşim dağılımlarına bakıldığında, yoğunluk olarak bölgesel sıralama Ege, Marmara, Karadeniz, İç Anadolu ve Akdeniz bölgesi şeklinde olmuştur. Güneydoğu ile Doğu Anadolu bölgelerindeki kentlere ise 5-10 kişilik küçük gruplar hariç fazla göçmen yerleştirilmemiştir. Türkiye'nin tamamına getirilip yerleştirilen mübadillerin toplam sayısı konusunda ise farklı sayılar söylenmiştir. DİE'ye göre bu sayı 456.720 iken, İskân Tarihçesi adlı eserde bu sayı 499.239 olarak verilmiştir. DİE'nin verdiği rakamlara göre Türkiye'ye mübadele yoluyla gelen göçmenlerin 40.041'i Edirne'ye, 33.138'i İstanbul'a, 31.867'si İzmir'e, 19.920'si Kırklareli'ne, 16.277'si Samsun'a, 15.530'u Kocaeli'ne, 15.668'i Niğde'ye, 11.872'si Manisa'ya yerleştirilmiştir (K. Arı, 1995: 113).

Mübadele göçmenlerine, vekâlete bağlı iskân komisyonlarınca dağıtılan ev sayısı 88.700 olmuştur. Mübadele kapsamına girmeyen ve iskân yasasının kapsamındaki sığınmacı göçmenlere de 20.797 terk edilmiş ev verilmiştir. Bu sayının içinde terk edilmiş Rum evlerinden başka terk edilmiş Ermeni evleri de bulunmuştur. Mübadele uygulamasının dışında kalmakla birlikte Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya ve Sovyetler Birliği gibi ülkelerden gelen ve Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti tarafından Ermeni ve Rumların terk etmiş oldukları evlere yerleştirilen göçmenlerin sayısı 172.029 olarak belirlenmiştir. Bunlardan başka 14.312 harikzede, 35.936 sığınmacı, 18.340 felaketzede ve 2.774 Doğu vilayetleri göçmeni de aileleriyle birlikte terk edilmiş Rum ve Ermeni evlerine yerleştirilmişlerdir (K. Arı, 1995: 125).

Türkiye'ye getirilen mübadele göçmenleri için yıllara göre harcanan para miktarları şöyledir:

Tablo 21:

1923-1929 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Mübadiller İçin Yapılan Para Miktarı

Yıl	Harcanan Para Miktarı
1923	5.228.415
1924	5.199.390
1925	2.808.695
1926	889.930
1927	1.008.713

1928	725.949
1929	970.784

Kaynak: Arı, 1995: 149.

1932 yılında başlayan ve sonraki yıllarda devam eden göçlerle Türkiye'ye gelen göçmenler, ikinci bir iskân bölgesi olarak planlanan Anadolu'nun doğusuna, daha çok Elâzığ ve Diyarbakır'a yerleştirilmişlerdir. 1933 yılında Romanya'dan gelen 222 haneden 820 nüfus Elazığ'da, 23 haneden 83 nüfus ise Diyarbakır'da iskân edilmiştir. 1934 ve 1935 senelerinde çoğu Trakya'ya olmak üzere yaklaşık 14 bin göçmen, çoğunlukla Doğu Anadolu'ya yerleştirilmiştir. Doğu'ya gönderilen göçmenler, 4. Umumi Müfettişlik tarafından hazırlanan programa göre dört mıntıkaya iskân edilmiştir. Önem derecesine göre 1-4 şeklinde kademelendirilen bu iskân mıntıklarından ilki Elâzığ, ikincisi Çapakçur ovası, üçüncüsü Elâzığ-Muş demiryolunun ve şosesinin onar kilometrelik sağ ve sol tarafları ve dördüncüsü de Diyarbakır-Erzurum ile Palu-Erzincan yolu üzeri olarak belirlenmiştir. Bu planlama doğrultusunda yapılan iskân çalışmaları sonrasında göçmenler, çoğunlukla Elazığ'a yerleştirilmiştir (A. Arslan, 2014: 43).

Karadeniz ve İç Anadolu başta olmak üzere memleketin pek çok yerine mübadil yerleştirilmiş olmakla beraber en çok mübadil iskânı Rumların yoğun olarak terk ettiği Batı Anadolu ve Trakya bölgelerine olmuştur. 1923-1927 yılları arasında Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen 409.890 mübadilin 49.336'sı Edirne'ye, 27.254'ü Kırklareli'ne ve 30.248'i de Tekirdağ'a olmak üzere toplam 106.838'i Trakya bölgesinde iskân edilmiştir (V. Akın, 2019: 136-137).

Balkanlardan ve Kafkaslardan gelen göçmenlerin iskânı, yeni toprakların tarıma açılmasına neden olmuş ve üretim fonksiyonunun pozitif anlamda değişimine katkıda bulunmuştur. Sahip olunan bol toprak miktarına karşılık, buralardan gelen nitelikli işgücü sayesinde ihtiyaç duyulan emek açığı da önemli ölçüde kapatılmıştır. Bu kalifiye işgücüne sahip göçmenlerin, Anadolu'da, eşit miktarda toprak verilerek yerleştirilmeleri de bağımsız köylülüğün sürdürülebilmesine de katkı sunmuştur (Varlı, 2017: 1742).

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet Türkiye'sine geçişin getirdiği en önemli toplumsal dönüşüm, Hristiyan azınlıkların mübadele yoluyla ya da başka şekillerde ülkeyi kitle halinde terk etmeleri olmuştur. Her ne kadar büyük göçün asıl etkisi, şehirlerde ticaret sektöründe görülmüşse de önemli bir miktardaki toprağın Müslüman halkın eline geçmesiyle kırsal kesim de etkilenmiştir. 1923-1929 yılları

arası tarımsal üretim %115 artış göstermiş fakat daha sonra savaş yıllarındaki seferberlik ile ağır vergiler neticesinde ise 1929-1945 yılları arasında tarımsal bir durgunluk yaşanmıştır (Keyder, 2009: 1259-1260).

İskân faaliyetlerinin sonuçlarına göre Türkiye’de mübadil iskânının en yoğun olduğu yerler, genel olarak eski Rum yerleşimlerinin olduğu bölgeler olmuştur. Köy iskânı açısından ele alındığında ise mübadiller, çoğunlukla mübadele öncesi ya da mübadeleyle birlikte Rumların terk ettiği boş köylere iskân edilmişlerdir. Bu nedenle en çok mübadil iskânı, Batı Anadolu ve Trakya’ya yapılmıştır (Goularas, 2012: 131).

İskân çalışmaları sonucunda karşımıza iki farklı tablo çıkmaktadır. Mübadillerin bir bölümü geldikleri yerlerdeki mesleklerini devam ettirebilecekleri yerlere iskân edilmemişlerdir. Örneğin, tütüncülük veya hayvancılıkla geçinen mübadillerin bir kısmı, ekonomik faaliyetlerini gerçekleştiremeyecekleri kıyı bölgelerindeki köy ve kentlere yerleştirilmişlerdir. Tarımla uğraşan birçok mübadil, şehirlerde iskân edilirken şehirli mübadiller ise kırsal kesime yerleştirilmiştir. İskân sonucunda iskân edilen köylerdeki kapasite nedeniyle bazı mübadillerin aileleri farklı yerlere gönderilmiş ve aileler bölünmüştür (Kaplanoğlu, 1999: 82). İşte bu durumlarda genelde mübadiller, iskân edildikleri yerlerden kendilerine daha uygun olan yerlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu şekildeki iç göçler de önemli sayıda olmuştur (Goularas, 2012: 133-134).

Yaşamının 14 yılını iskân mesleğine verdiğini ifade eden Naci Kökdemir, iskân çalışmalarında ulusal kültür yaratmak ülküsünün ön planda olduğunu belirterek bunu, “Yurdumuzun ve büyük inkılaplarımızın muazzam iç ve dış davalardan birisi olan iskân mefhumunun içinde aldığı maksatlar yalnız maddi yardımı ihtiva etmez; asıl gaye milli kültür ve nüfus davasıdır.” sözüyle açıklamıştır (Kökdemir, 1952: 3). Dolayısıyla kuruluş yıllarında Türkiye’ye gelen göçmenler hem iç politikayı etkilemiş hem de iç politikadan etkilenmişlerdir. Öyle ki bu durum dönemin tek siyasi partisi olan CHF’ye üyelik koşullarındaki yapılan değişikliklerde dahi görülmüştür. Bu fırkanın ilk çekirdeği olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tüzüğünün 1. maddesinde “Bütün İslam vatandaşlarının bu cemiyetin tabii üyesi...” olduğu belirtilmiştir. Bu madde, 1923’te “Her Türk ve dışarıdan gelip Türk harsını kabul edenler üye olabilir” şeklinde değiştirilmiştir. 1927 yılında üyelik için Türk kültürünü benimsemiş olma koşulu getirilmiş, 1931 yılında ise Türk kültürünü benimsemenin yanında, “Fırkanın umdelerini benimseme” koşulu da eklenmiştir. Türkiye’deki bu iç-dış politika değişiminde, II. Dünya Savaşı öncesinde tüm dünyada yükselen milliyetçi akımların da etkisi olmuştur (Kalaycı 2014: 52,53).

Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı neticesinde Anadolu'ya en az göçmenin geldiği iki ülkeden biri Arnavutluk diğeri ise Romanya olmuştur. Bunun temel nedeni ise diğer Balkan ülkelerine nazaran Romanya'da Türklere karşı uygulanan baskının daha az olmasıdır. Romanya savaş sonrası ekonomisi ve refah seviyesini göz önünde bulundurarak iş gücü ihtiyacını karşılamak adına Türk unsurlar üzerinde çok fazla baskı kurmamıştır (H. Yıldırım, 2019: 158).

. Önder Duman, 1935 yılında Muş'a iskân edilen göçmenlerin 700'ünün Çorum'a geçtiği bilgisini vermektedir. 1936 yılına gelindiğinde ise Trakya bölgesine daha fazla göçmen iskân edilemeyeceği kararının alınması üzerine Çorum'un da içerisinde yer aldığı 20 yeni iskân birimi tespit edilmiştir. 1936 yılında Romanya'dan gelen 1183 göçmenin tamamı Alaca ilçesine iskân edilmiştir. Göçmenlerin büyük bir çoğunluğu 18 Mayıs'ta ülkeye giriş yapmış ve 31 Mayıs'ta da bölgeye iskân edilmişlerdir (H. Yıldırım, 2019: 161-165).

Nüfus İşleri Umum Müdürlüğü 10 yıllık çalışma raporu üç kısımdan mürekkep olup birincisi İskân, ikincisi Tabiiyet, üçüncüsü Nüfus İşleri'ni ihtiva eylemektedir (CCA, 030.10.0.0/124.885.4 1933, 44).

Cumhuriyet hükümetleri, 99.709 evde 379,613 mübadili yerlerinden almış, memleketimize getirmiş ve Balkanlar'dan ve diğer memleketlerden gelen 58.027 evde 248.392 Türk veya Türk harsına mensup muhacirini memleketin muhtelif yerlerine serpererek bunları az zamanda müstahsil hale koymuştur. Bunlara 107.594 ev 16.315 adet arsa 15.201 dükkân ve diğer mebanî ve 6.230.971 dönüm toprak verilmiştir (CCA, 030.10.0.0/124.885.4, 1933: 44).

Rus istilasî üzerine Orta ve Batı Anadolu'ya gelen Doğu halkı, oraların istirdadında ekseriyetle geriye dönmüşlerdir. Bunlardan mühim bir kısmını da hükümet, yol parasını vererek yurtlarına sevk etmiştir. Memleketlerine dönmeyenler Şark Mültecisi adı altında iskân görmüş olup bunlar da 9.145 ailede 35.017 nüfustan ibaret bulunmaktadır (CCA, 030.10.0.0/124.885.4, 1933: 45).

Sıhhi, iktisadi, idari ve siyasi sebeplerle bir yerden diğer bir yere 1.457 evde 8.277 nüfus nakledilmiş ve göçebelerden 1.260 evde 5.544 nüfus iskân edilmiştir (CCA, 030.10.0.0/124.885.4, 1933: 45).

Yerlilerden araziye muhtaç 96.115 nüfuslu 22.233 çiftçi aileye 731.450 dönüm arazi dağıtılmış ve 1505 numaralı kanun hükümlerine göre de 346.076 dönüm çiftlik arazisi istimlak edilerek 5.844 nüfuslu 1.287 aileye tevzi edilmiştir (CCA, 030.10.0.0/124.885.4, 1933: 45).

10 yıl içinde görülen bu büyük işlere karşı Devlet bütçelerine 28.398.210 lira konmuş ve fakat bu tahsisattan ancak 20.297.498 lira sarf edilmiştir. Mübadillerin getirilip yerlerine gönderilmesi harap 19.279 hanenin tamir edilmesi ve 4.587 evli 66 yeni köy ve 72 huğun tamir edilmesi; bu mübadil muhacirlerin bütün sevkیات masrafları, iaşeleri, ibateleri ve bütün yerleştirmek ve arazi dağıtma masrafları bunlardan çıkmış ve 1.724.863 lira da çift hayvanı, pulluk ve diğer edevata verilmiştir (CCA, 030.10.0.0/124.885.4, 1933: 45-46).

Romanya'dan 19.865 aileye mensup 79.287 kişi, 1923-1949 yılları arasında iskânlı göçmen olarak Türkiye'ye gelmiştir. Ayrıca 11.280 aileye mensup 43.271 kişi de serbest göçmen olarak gelmiş ve daha önce gelen yakınlarının yerleştiği yerlere yerleşmişlerdir (Doğanay, 1997: 198).

Cumhuriyet döneminde Anadolu'ya Balkan ülkeleri dışında özellikle Müslüman olan veya Türk dil grubuna bağlı olan ülkelerden iskânlı ve serbest göçmen olarak göç eden aileler de olmuştur. Örneğin Türkistan'dan toplam 695 ailede 2.194 nüfus iskânlı, 214 ailede 684 nüfus serbest göçmen olarak; Afganistan'dan 1.006 ailede 4.163 nüfus iskânlı göçmen olarak gelmiş ve özellikle İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kırsal ve kentsel kesimlere yerleştirilmişlerdir (Doğanay, 1997: 198).

Göçlerin en büyük etkisi kişisel olmuş ve kişinin her alanda bilinçlenmesini sağlamıştır. Göçmenler yeni yerleştikleri kasaba, şehir ve ülkede yaşam kültürüne yabancı olmalarının yanı sıra çoğunlukla fakir olduklarından sosyal yapının da en alt bölümlerinde yer almışlardır. Göçmen, bu yabancı ortamda her bakımdan marjinal durumda olduğunun farkında olmuş ve bu duruma nasıl ve neden düştüğünü aklını kullanarak anlamaya çalışmıştır. İnsanlar doğup büyüdükları bir ortamda öteden beri kurulmuş mevcut sosyo-ekonomik ve siyasi düzeni doğal olarak kabul ettikleri için, bu düzeni ayakta tutan elitlerin (köy ağası, hocası vs.) otoritesini sorgusuz kabul etmişlerdir. Göçmenler ise geldikleri bu yeni ortamda, az zamanda düşük sosyo-ekonomik durumlarının bilincinde olup bu durumdan kurtulma yollarını aramıştır. Kendi hayatını ve ailesinin geleceğini güvence altına almaya çalışmış ve bunun için de mal sahibi olması gerektiğini kavrayarak bir an önce ekonomik durumunu iyileştirmeye çabalamıştır. Girişimcilik, eğitim görmek, meslek sahibi olmak ve bu yoldan kazanç sağlayarak sosyal yapı içinde yükselmek gibi düşünceler göçmen şahısları, sosyo-ekonomik ve kültürel marjinallikten kurtaracak yol olarak görülmüştür. Bu yönüyle göç, insanların; gelenekleri, adetleri ve sosyal düzeni

sorgulamaksızın pasif bir şekilde kabul etmekten kurtarmış ve onlara yeni bir kişilik ve kimlik kazanma imkânı sağlamıştır (Ağanoğlu, 2013: 342-343).

Türkiye’de iç göçler genellikle, memleketimizin doğu kısmından batı kısmına doğru gerçekleşmiştir. 1935-1960 yılları arasında İstanbul, Ankara, İzmir, Zonguldak, Samsun ve güneyde Adana, Mersin, Hatay ve bu illerin çevreleri, Türkiye’de iç göçlerin yoğunlukla yöneldiği yerler olmuştur (Tümertekin, 1968: 85).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türkiye’de doğu bölgelerinden batıya yönelik zorunlu iskân uygulamaları genellikle siyasi nitelikli isyan ve başkaldırlarda uygulanmıştır. 1097 sayılı kanun kapsamında 1927’den 1932’ye kadar toplam 2.774 kişi Batı bölgelerine zorunlu iskâna tabi tutulmuştur. 1935 yılından Dersim İsyanı sonrasına kadar devam eden dönemde 2510 sayılı İskân Kanunu esasları doğrultusunda toplam 5.074 hanede 25.831 “menkul eşhas” Batı bölgelerinde zorunlu iskâna tabi tutulmuştur (Yürektürk, 2018: 1236-1237).

Dersim askerî harekâtının ardından 2510 sayılı iskân kanununun 2. maddesi gereği iskân ve nakil süreci bir kez daha gündeme gelmiştir. 6 Ağustos 1938 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı’na göre Tunceli ve çevresindeki vilayetlerde bazı mıntıklar yasak bölge ilan edilerek, buralardaki 5-7 bin dolayındaki kişinin Batı bölgelerine sevk edilmesine karar verilmiştir. Zorunlu göç ve zorunlu iskân konusunda 20 Mayıs 1937 tarih ve 2/6662 sayılı Kararname, 6 Ağustos 1938 tarih ve 2/9409 sayılı Kararname ile 23 Aralık 1938 tarih ve 2/10105 sayılı Kararname olmak üzere üç kararname çıkarılmıştır. Kararnamelerin her birinde farklı bölgeler ve sayılardan söz edilmiştir. İskân uygulamalarının aşama aşama yapılması ve plan dâhilinde ilerlemesi, kararnamelerin gerektiği gibi uygulanmasıyla doğru orantılı olmuştur. Buna rağmen, iskân edilmesi planlanan eşhas ile iskân edilen göçmenlerin sayısı arasında farklılıklar görülmüştür. 20 Mayıs 1937 tarihli kararname ile Konya, Kastamonu ve Çankırı bölgesine gönderilenlerin bir süre geçtikten sonra daha da batıya gönderilmesine karar verilmiştir. Buna göre iskân edileceklerin üç gruba ayrılması ve birinci grubun Trakya bölgesine, ikinci grubun Bilecik, Bursa, Balıkesir, Eskişehir, Kütahya bölgesine ve son olarak da üçüncü grubun Denizli, Aydın, Isparta, Burdur ve Muğla illerine iskân edilmesi kararlaştırılmıştır. 4. Umum Müfettişlik tarafından gerçekleştirilen bu uygulamada, bir köye en fazla iki hane düşecek şekilde yerleştirilmeler yapılmıştır. 20 Mayıs tarihli kararname ile gönderilen 2.000 kişiye ek olarak daha sonra 6 Ağustos tarihli kararname ile 4.952 kişinin daha yukarıda adı geçen şehirlere gönderilmesi kararlaştırılmıştır (Yürektürk, 2018: 1238-1239).

6 Ağustos tarihli kararname ile Denizli bölgesinde 161 köye 158 hane, Aydın'da 100 köye 100 hane, Bilecik'te 50 köye 100 hane, Bursa'da 100 köye 200 hane, Balıkesir'de 77 köye 154 hane, Isparta'da 20 köye 20 hane, Muğla'da 28 köye 28 hane, Eskişehir'de 50 köye 50 hane, Edirne'de 50 köye 50 hane, Kırklareli'nde 25 köye 50 hane, Tekirdağ'da 75 köye 75 hane, Kütahya'ya 24 hane, Çanakkale'ye 150 hane, Burdur'a 62 kişi, Zonguldak'a 300 kişi olmak suretiyle iskân yapılması planlanmıştır (Merdanoğlu, 2013: 305). 1.167 hanede 4.952 kişinin iskân edildiği bu kararname ile listede belirtilmemesine rağmen, Denizli bölgesine Bolvadin'de 12 köye 12 haneden olmak üzere 48 kişi, Çay'da ise 22 köye 22 haneden 88 kişi iskân edilmiştir. 3 Haziran 1939 tarih ve 2/11158 sayılı bir Bakanlar Kurulu Kararı ile 'Tunceli yasak bölgesi halkından olmak üzere aman dileme veya yakalama suretiyle ele geçirilen' 1.500 kişinin, Batı bölgelerine sevk edilmesine karar verilmiştir. Bu kararnameye göre, Afyonkarahisar merkeze 5 haneden 20 nüfus ve Bolvadin'e 10 haneden 40 nüfus iskân edilmiştir (Yürektürk, 2018: 1239-1240).

Bu doğrultuda 1920-1932 yılları arasında Türkiye'nin batısına yollanan Kürtlerin sayısı, o dönemde tüm ülkede iskân edilen 742.720 kişiden sadece 2.774'ünü oluşturmuştur. Bu toplamın 499.239'u Türk-Yunan nüfus mübadelesi antlaşmasına binaen değiş tokuş edilen mübadiller, 172.029'u ise gayri-mübadillerdir. Buna ek olarak bu dönemde iskânı gerçekleştirilen 14.312 kişi, evlerini savaşta özellikle de Birinci Dünya Savaşı'yla Kurtuluş Savaşı'nda Rus, Yunan ve Ermeni güçleri tarafından gerçekleştirilen köy yakmaları sırasında kaybeden harikzedeler olmuştur. İskân edilen nüfusa dâhil olan diğer 35.936 kişiyi mülteciler oluştururken, 18.430 kişi ise yerli ahali olarak gösterilmiştir (Çağaptay, 2002: 227).

1934-37 yıllarında 2510 sayılı Kanun'la ve ülke dışından çeşitli nedenlerle Türkiye'ye göç eden 196.446 haneden 2.123 hane ve 771.611 kişiden 8.017 kişi Doğu illerine yerleştirilmişse de bunlar kısa bir zaman sonra tekrar Batı bölgelerine göç etmiş ve Doğudaki yerlerini nüfuzlu kişilere bırakmışlardır. Böylece ülke dışından gelenler dahi bir süre sonra göç ettirildikleri yere ayak uyduramayarak topraklarını feodaliteye bırakmış ve geldikleri bölgeye göç etmişlerdir. Ülkeye 1923'ten sonra 219.799 aile ve 877.209 kişi, göçmen olarak gelmiştir. 1950-1954 yılları arasında 40.337 aile ve 165.905 kişi göçmen olarak gelmiş ve kendilerine toprak dağıtılmıştır (Oktay, 2014: 40).

1923 yılından beri yurda gelen ve getirilen göçmenler gerekli yerlerde iskân edilmiş ve birçoğuna ev, dükkân, arasa, tarla ve arazi yardımları yapılmıştır. Bu

kişilerin memlekette verimli bir hayata başlayabilmeleri için kendilerine çift hayvanı, pulluk, araba, çeşitli ziraat aletleri ve tohum dağıtılmıştır. Birçok göçebe aşirete de toprak ve ev verilerek bunların göçebe hayatı bırakması sağlanmıştır (CHP, 1948: 60).

2.8.1. İkinci Kez Göç Edenler-Ettirilenler

Hükümetler, göç eden veya göçe zorlanan kişilerin geldikleri bölgeler ile göç ettirilen yerlerdeki iklim ve yaşam tarzlarının birbirine benzer yapıda olmasına genellikle dikkat etmeye çalışılmıştır. Göç eden kişilerin, gittikleri yerlerdeki yerli ahalie uyum içerisinde yaşaması da ayrıca önem verilen hususlar arasında yer almıştır. Yine bu kişilerin bir yerlere iskân edilmesi tek başına çözüm getirmemiş, bunların iâşelerinin ve düzenli geçimlerini sağlayacak iş ortamının da oluşturulması gerekmiştir. Fakat tüm bu iyi niyetli çabalara karşın göç eden kişilerin gittikleri bölgelerdeki yerli halk ile ya da kendi aralarında birtakım nedenlerden dolayı sıkıntılar görülmüştür. Bu gibi durumlar neticesinde devlet, sorun çıkaran veya gittikleri yerlerde kalmak istemeyen kişileri başka yerlere göndermek durumunda kalmıştır.

Devlet, 1923-1929 yılları arasında muhacirlere yönelik olarak geldikleri yerlerde hangi meslek veya bilgiye sahipse ona göre yerleştirilmelerine özen göstermeye dikkat etmiştir. Örneğin muhacirler, geldikleri yerlerde tütüncülükle uğraşıyorlarsa bildikleri işi yapmalarını sağlayacak arazilere, bağcılık tecrübeleri varsa bağlık bölgelere, serbest meslek sahibi veya meslekte yeterince uzman değilse köylere yerleştirilerek geçimlerini buralardan sağlamalarına imkân tanınmıştır. Ayrıca göçmenlere, geçimlerini uzun vadede sağlamaları için tarım arazileri, bağ, bahçe gibi menkuller dağıtılarak onların üretici duruma getirilmesine çalışılmıştır (Baytal, 2017: 1409).

Özellikle Doğu illerine yerleştirilen göçmenlerin bir süre sonra bu bölgeye uyum sağlayamadıkları ve iskân edildikleri yerleri terk ettikleri görülünce iskân için başka kriterlerin de göz önünde bulundurulması gerektiği anlaşılmıştır. Doğu'dan Batı'ya göç eden göçmenler, mevzuata göre iskân hakkından vazgeçmiş sayılarak devletin o zamana kadar kendilerine yapmış olduğu masrafları da iade etmeleri istenmiştir. Bu anlamda göçmenlerin, iskân edildikleri yerlerde tutulması ve oranın canlandırılması devletin öncelikleri arasında olmuştur. İskân ile ilgili bu sorunun yanı sıra Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti yönetimlerinin maruz kalmış olduğu bir başka sorun ise iskân edilen muhacirlerin, yerleştirildikleri bölgelerdeki yerli halklarla yaşamış oldukları problemlerdir. Muhacirler, gittikleri bölgede ani nüfus artışına

neden olmuşlar ve yaşanan bu ani artışların, yerli halkın geçim kaynaklarını kısıtlamış olması nedeniyle zaman zaman yerli halkla muhacirler arasında gerginlikler yaşanmış ve istenmeyen olayların meydana gelmiştir. Bu olayların en büyük nedeni devletin, yerleştirmiş olduğu muhacirlere, yerleştirildikleri bölgenin en verimli ve en değerli topraklarını verirken buna karşılık ülkenin asıl sahibi olan yerli halka ise muhacirlere gösterilen değerin ve yapılan yardımların yeterince yapılmadığı düşüncesidir (Baytal, 2017: 1409).

Göçmenlerin bir arada durmak istemeleri, yerleştikleri coğrafyanın geldikleri yerdeki üretim şekillerine ve iktisadi ortama tamamen zıt olması ve üretici konuma geçememeleri gibi etkenler, mübadillerin yer değiştirmesinde etkili olmuştur. Zaman zaman aile üyelerinin farklı yerlere iskânı da bu yer değiştirmeyi tetiklemiştir. Devlet gerek mübadillerin gerekse mültecilerin iskân bölgesi dışında yerleşmesini engellemeye çalışmış ise de bunda bir ölçüde başarılı olabilmıştır. İç bölgelerden yapılan göçler genellikle akrabalarının bulunmuş olduğu İzmir ve civarı bölgelere olmuştur (Yürektürk, 2018: 1235).

Göçmenlerin bir kısmı yerleştirildikleri bölgelerden ayrıлып başka bölgelerde iskân edilmeyi tercih ve talep etmiştir. Bu nedenle pek çok bölgede uyum sorunları daha başlangıçtan itibaren ortaya çıkmıştır. İskân bölgelerini terk etme nedenleri arasında verilen arazinin yetersizliği, toprağın verimli olmayışı, arazi konusunda yaşanan hukuki anlaşmazlıklar, birçok mübadilin uzun bir süre tapuya kavuşamaması, göçmenlere dağıtılan toprak nedeniyle yerli halkın itirazlarının neden olduğu geçimsizlik, elverişsiz iklim koşulları ile kuraklığın ürün alımını olumsuz etkilemesi gibi durumlar bulunmuştur (Öksüz & Köksal, 2017: 201).

Göçmen, iskân olunduğu ülke halkı ile kültür ve tarihi tecrübe gibi ortak unsurları paylaşıp da genelde birkaç kuşak sürebilen bazı dönemlerde kendini farklı ve psikolojik olarak da kısmen dışlanmış biri olarak hissetmiştir. Göçmen ve göçmen çocukları “dışlanmış” ve “muhacir” olmaktan kurtulmak için, toplum içinde yükselme, mal-mülk ve mevki sahibi olarak böylece toplum içinde saygınlık kazanmaya çalışmışlardır. Aynı zamanda eğitimlerini tamamlamaya gayret eden bu muhacirler, yeni ülkelerine genelde büyük bağlılık göstermişler ve bazen de aşırı milliyetçilik göstermişlerdir. Göçmenlerin bir kısmı, Türkiye’ye geldikten sonra yerleştirildikleri kasaba ve köylerde yerli halk tarafından “Tango, Yaban, Bitli muhacir, Gâvur tohumu, Yarım gâvur” gibi tabirlerle adlandırılıp dışlanmışlardır (Ağanoğlu, 2013: 342-343).

Göçmenler için dil farklılığı, yeni geldikleri vatanlarında dışlanmalarının en önemli sebeplerinden biri olmuştur. Milliyet yerine din esasına dayalı olarak yapılan mübadele sonucu Yunanca, Makedonca, Ulahça konuşan Müslüman mübadiller, Türkiye'ye geldiklerinde devlet dairelerinde, belediyelerde, okullarda hatta sokaklarda büyük sorunlarla karşılaşmışlardır. Kısa süre öncesine kadar Yunan işgalini yaşamış bir toplum arasında, yurda gelen mübadillerin, devlet dairelerinde ya da okullarda Yunanca vb. konuşmaları da büyük tepkiler görmelerine sebep olmuştur (Ağanoğlu, 2013: 343-344).

Dışlanmak, ötekileştirilmek, en sevdiklerini kaybetmek, dil bilmemek, açlık, fakirlik, ölüm, parçalanmış aileler, çıldırmak, intihar, yalnız hissetmek, vatan hasreti, köklerinden koparılma gibi psikolojik sıkıntılar ve hatta ruhi hastalıklar geçirip hala ayakta kalabilmek, hayata tutunabilmek ve başarılı olabilmek mümkün olabilir mi? Evet, mümkün olmuştur. Göçmenlerin birçoğu bütün bu sıkıntılara rağmen başarılı olmuş, tüm olumsuzluklara rağmen hayata tutunup yeni vatanlarına kök salmışlardır (Ağanoğlu, 2013: 351).

28 Ekim 1925 tarihli bir yasa ile gerek kendi istekleriyle ve gerekse bir zorunluluk ve anlaşma dolayısıyla Türkiye'ye gelen ve daha sonra gelecek olan bütün göçmenlerin, yerleştirilecekleri yerde beş yıl boyunca oturmaları zorunluluğu getirilmiş fakat buna rağmen göçmenlerin çoğu, yerlerini terk ederek farklı yerlere göç etmişlerdir. Böylesine bir iç göç olayının sebepleri nelerdir? Göçmenin yerleştirilmiş olduğu yerdeki toprağını, iş olanaklarını ve taşınmaz türdeki diğer mallarını beğenmemesi gibi durumlar en başta gelen sebepler arasındadır. Kimi göçmenler koşulların zorunlu kılması yüzünden kimileri ise mesleki durumlarının yerleştirme programında dikkate alınmayarak sahip olduğu becerilerinin, yeni toplumsal ortamda sürdüremeyeceklerini düşünerek yeni arayışlara yönelmişlerdir. Ayrıca, Yunanistan'daki toplumsal statüsü ve ekonomik gücünü yitiren göçmenlerden bir kısmı da elinde var olan parasal birikimle, bu yeni ortamda yitirdiklerini yeniden elde edeceğine inanarak her türlü hükümet yardımından vazgeçmiş ve kendisi için en uygun olabileceğini düşündüğü yöreye göç etmeyi tercih etmiştir. Bu türdeki göçmenler, yeni bir toplumsal doku içinde, o an için bulundukları toplumsal ve ekonomik düzeyden daha üst bir düzeye sıçramak için yeni arayışlara ve ilişkilere yönelmişlerdir (K. Arı, 1995: 156).

Ancak bu türdeki yer değiştirmelerin gerçek nedeni, göçmenlerin geçim sıkıntısı içine düşmüş olmaları olmuştur. Üstelik yerleştirilme işlemleri uzayan bazı

göçmenler de aile bireylerinin sıkıntılarını görerek sonucun hiç de hoş olmayacağını düşünerek hiç olmazsa kendi parasal olanaklarıyla kendi başlarını kurtarma kaygısına düşmüşlerdir. Kimi göçmenler ise Türkiye'ye geldikten sonra Yunanistan'da terk etmek zorunda oldukları toplumsal çevrenin ve kişisel ilişkilerin Türkiye'de yeniden oluşturulması özlemi içinde olmuşlardır. Bu özlemi gidermek için de her türlü olanaktan vazgeçerek başka bir yöreye yerleştirilmiş olan akrabalarının ya da komşularının yanına göç etmişlerdir (K. Arı, 1995: 156).

Örnek olarak, 1924 yılının Temmuz ayından itibaren İzmir'de ikamet etmekte olan 500 kadar Arnavut'un, Anadolu'nun iç kesimlerine nakline karar verilmiştir. Bu doğrultuda Bornova'da işsiz ve serseri bir halde bulunan 30 hane Arnavut'un da Niğde'ye sevkine karar verilmiştir. Aralık ayında ise Bornova ve Buca'da ikamet eden 15 hane Arnavut'un Burdur vilayetine nakledilerek burada iskân edilmesine karar verilmiştir (Olgun, 2019: 118).

İskân uygulamalarında olumsuz mali ve ekonomik şartlar ile yetkililerin görevlerini titizlikle yerine getirmemeleri sebebiyle yerleşim bölgeleri ile göçmenlerin özellikleri arasında uyum olması durumu göz ardı edilebilmiştir. Örneğin, yayla hayatına alışık göçmenler Çukurova gibi yerlere gönderilebilmişlerdir. Bu durum ise göçmenlerin iskân mahalline sebat etmemesine ve ikinci defa göç etmesine sebep olmuştur (İpek, 2006: 37).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1950-1960 YILLARI ARASI İÇ GÖÇ POLİTİKALARI

1950 sonrasının iskân sorunlarını, Cumhuriyet sonrası dönemden ayıran iki temel özellik olmuştur. Bunlardan birincisi, devletin niteliğinde gerçekleşen değişmedir. Demokratik siyasal süreç ve bunun paralelinde yaşanan refah devleti anlayışı, devlet yapısında hâkim olmaya başlamıştır. Devlet, artık nüfus değiştirmelerin gerekçesini kalkınma ve halkın refahıyla temellendirmek durumunda kalmış ve ayrıca bu değiştirmelerde kişinin seçimlerini de göz önünde bulundurmaya dikkat etmiştir. İkinci özellik ise bu dönemde Türkiye'nin kentleşmesinin hızlanması ve nüfus yer değiştirmelerinde kentlere iskânın öneminin artmış olmasıdır. Kırsal alanda yeniden iskân edilmek isteyen kesimler için yeniden kırsal alana dönmek tek seçenek olmaktan çıkmış ve artık kentlere iskân düşüncesi de bir seçenek haline gelmiştir. Bu dönemde üç tür yeniden yerleştirme sorunu ile karşılaşmıştır. Bunlardan birincisi Türkiye dışındaki Türklerin, XIX. yüzyıldan beri devam eden göçleridir. İkincisi, Türkiye'nin ekonomik kalkınma kararları ya da planları sonucu doğan zorunlu yer değiştirmelerdir. Üçüncüsü ise doğal afetlerin zararlarından korunmak için gerçekleştirilen yer değiştirmelerdir (Tekeli, 2008: 163).

1950 sonrasında Türk Devleti'nin, dış göçmenlerin yerleştirilmesi bakımından karşılaştığı en zor sorunlar Bulgaristan'la ilişkilerinde ortaya çıkmıştır. 10 Ağustos 1950 tarihinde Bulgaristan, verdiği bir nota ile Türkiye'den 1925 yılı anlaşması kapsamında 3 ay içerisinde 250.000 Türk göçmenini kabul etmesini istemiştir. Türkiye, Bulgaristan hükümeti tarafından Türk olmayanların da gönderilmek istenmesi üzerine 15.000 kişinin yurda giriş yapmasından sonra 7 Ekim 1950'de sınırlarını kapatmak durumunda kalmıştır. 8 Kasım 1950 tarihinde Bulgaristan'la yapılan yeni bir anlaşmayla Bulgaristan'ın, Türkiye'nin vize vermediği kimseleri göndermeyeceğini kabul etmesi üzerine sınır yeniden açılmış fakat 8 Kasım 1951'de sınırlar yine aynı nedenle kapanmıştır. Bulgaristan'dan 1950 yılında 52.000, 1951 yılında ise 102.000 göçmen gelmiş ve göçmenleri iskân etme sorumluluğu devlet tarafından yüklenilmiştir. Devlet iskân işleri sorumluluğunu ise yeni oluşturmuş olduğu bir kurum eliyle yerine getirmiştir. 20 Mart 1950'de çıkartılan 5613 sayılı yasa ile Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu uygulamak için Tarım Bakanlığı'na bağlı

olarak kurulan Toprak İşleri Genel Müdürlüğü ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı İskân Genel Müdürlüğü kurulmuştur. İşte göçmenlerin yerleştirilmesi işlemleri bu yeni genel müdürlük tarafından gerçekleştirilmiştir. Devlet göçmenlere, kentte ve köyde iskân edilmelerine göre farklı nitelikte bir ev, ayrıca köyde iskân edilecekler için toprak, çeki hayvanı ve üretim araçları verirken kentte iskân edilecekler için iş kurabilmeleri için belirli miktarda para vermiştir. Gelen göçmenlerin 20.000'i Trakya'ya, 40.000'i Orta Anadolu'ya, 50.000'i Ege bölgesine, 15.000'i Adana'ya ve 5.000'i de Samsun'a yerleştirilmiştir. Bu göçmenlerin bir kısmı var olan köyler çevresine yerleştirilirken 13 tane de yeni köy kurulmuştur. İskân edilenlerin yaklaşık olarak 110.000'ini çiftçi, 40.000'ini ise esnaf ve sanatkârlar oluşturmuştur (Tekeli, 2008: 164).

Göçmenlerin bir kesimi devlet tarafından belirlenen yerlerde kalmamışlardır. Örneğin, başlangıçta İstanbul'da 222 ailenin oturması ön görülmüşken İstanbul'da bu sayının yaklaşık üç katı (6.553) aile toplanmıştır. Devlet bu ailelerden 3.787'sine İstanbul'da iskân sağlamak durumunda kalmış ve bunların 2.034'ü Taşlıtarla'da yapılan evlere yerleştirilmişlerdir. Bu mahalle daha sonra ise Yugoslavya'dan gelen göçmenleri çevresine çekerek tam bir göçmen semti halini almıştır. Bu göçmen nüfus, 1950 sonrasında Türkiye'nin sanayileşmesinde ucuz işçi kaynağını oluşturmuştur (Tekeli, 2008: 165).

1950 sonrasında en önemli iç göç sorunu, büyük barajların yapılmaya başlanmasıyla ortaya çıkmıştır. 1955 yılında çıkarılan 6541 sayılı yasa ile Seyhan, Sarıyar, Demirköprü, Hirfanlı gibi büyük barajların göl sahalarında kalan köylerin başka bölgelere nakledilmesi belli bir plan dâhilinde yapılmıştır Yaklaşık 126 köy (212 yerleşim yeri), yeni yapılacak bu barajların göl sahası içerisinde kalmıştır. 10.000 kişi de baraj yapımı nedeniyle kısmen etkilenirken yaklaşık 20.000 nüfusun ise yerinin değiştirilmesi gerekmiştir (Tekeli, 2008: 165).

Bu dönem içerisinde iç göç uygulamaları ile ilgili olarak yapılan son yasal düzenleme, 1959 yılında Afetler yasasının çıkarılması olmuştur. Bu tarihe kadar her doğal afet olduğunda ya da olabilecek bir doğal afetin etkilerini azaltacak her önlem için ayrı bir yasa çıkarılmıştır. Devlet deprem, heyelan, yangın, su baskını, kaya düşmesi, çığ ve benzeri afetlerde zarar gören ve görmesi olasılıklı yerlerde önlem almakla yükümlüdür. Fakat bu önlemler çoğu kez bu alanlardaki nüfusun yeni bir yere yerleştirilmesi biçiminde olmuştur. Yapılan bu yer değiştirmeler genellikle yakın çevre içinde çözülmeye çalışılmış ve bu bakımdan göçler sonunda ekonomik ve sosyal

uyum sorunları yaşanmamıştır. Afet bölgesi içerisinde çözme olanağı bulunmayan durumlarda ise daha uzak bölgelere iskân yapılması zaruriyet oluşturmıştır. Örneğin, Of ve Sürmene’de sel ve heyelan afetiyle karşılaşan 2.000 hanedeki 12.000 nüfus, 1953 yılı sonrasında Maçka ve Bayburt ilçelerine yerleştirilmiştir (Tekeli, 2008: 167).

Türkiye’deki göç olgusunda, Türkiye’nin yarı-bağımlı oluşunun ve emperyalist sermayenin büyük etkisi olmuştur. Ülkemizin emperyalizme yarı bağımlı olması, emperyalist sermayenin göç konusunda, kentlerin çekiciliğini artırarak nüfus artışlarına neden olmuştur. Ülkemizin emperyalizm ağının en somut olarak itildiği, ülkenin dış zorlamayla kapitalistleştirme istendiği dönem 1950-1960 DP dönemi olmuştur. Bu yıllar arasında kentleşme oranı toplam oranın 2,8 katına çıkmıştır. Kentsel nüfusun artış oranı ise %80,2 olarak gerçekleşmiştir. Ülkemizdeki göç olgusu birazda siyasal yönetimce yaratılmış koşulların sonucunda ortaya çıkmıştır. Hem devlet yatırımları hem de özel girişimin yatırımları belli kent çevrelerine yapıldığı için kırsal kesimin olanakları yok olmaya başlamıştır. Göçler genellikle İstanbul, İzmir ve Ankara üçgeni içerisine olmakla birlikte güneyde Adana ve Kayseri, kuzeyde Zonguldak ve batıda ise Edirne göç alan şehirler arasında yer almıştır (B. Öz, 1978: 58-59).

1950’li yıllara gelene kadar, oluşan nüfus doğal artışları (doğum, ölüm) çoğunlukla olduğu yerde kalmıştır. Bu yıllarda kırsal alanda tarım sürekli geliştiğinden kentlere olan göç az sayıda olmuş ve aynı zamanda bazı kırsal alanlara kentli nüfus gelmiştir. Devletin önderlik ettiği sanayileşme politikası, önemli miktarda göçe ihtiyaç duyulmadan kentlerin, nüfus artışına uygun hızda yeni istihdam alanları meydana getirmiştir. 1950’li yıllara gelindiğinde planlı bir şekilde yapılmış genişleme stratejisi, kır-kent nüfus yapısında değişikliklere neden olan yeni yapılanmalarla son bulmuştur. Hızlanan göçlerle birlikte yaşanan orantısız kentleşme sorunu, ülkenin nüfus dinamiğine hâkim olmaya başlamıştır (Şen, 2014: 236).

Türkiye’de 1950 yılı öncesi iç göçler, mevsimlik göçlerin giderek arttığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde toprağı kıt olan ve toprakların genişletilme imkânı kalmayan köylerde ortaya çıkan toprak parçalanmaları sonucunda topraktan kopmalar yani göçler başlamıştır. Ekonomik hedefler doğrultusunda hızlı nüfus artışı yoluyla gerçekleştirileceği düşünülen Türkiye’nin ilk nüfus politikası, 1923 ve 1950 yılları arasında yapılmış iç ve dış göçlere kolaylık sağlamıştır. 1923 yılında Türkiye nüfusunun %24,22’si kentlerde, %76’sı ise belde ve köylerde yaşamaktayken 1950 yılında kentlerdeki nüfus oranı sadece 0,72 artış göstermiş ve kentleşme oranı

%24,94'e çıkmıştır. Bu dönemde daha çok köylerin modernizasyonu üzerinde durulmuş ve henüz köyden kente göç süreci de tam olarak başlamamıştır. 1950'li yıllarda sanayileşme faaliyetlerinin etkisi ve sonrasında tarımda yaşanan modernleşmeyle birlikte iç göçler, “kırsal alandaki ekonomik ve toplumsal değişim” ile başlamış ve oldukça hızlı bir artış göstermiştir. 1950-1955 yılları arası dönem, aynı zamanda Türkiye’de ilk sanayileşme faaliyetlerinin başladığı dönemdir. Bu dönemde geleneksel toprak sahipliği sistemi değişmiş, topraksızlaşma veya toprağın belli kişilerde birikmesi azalmış ve ulaşım koşullarında yaşanan gelişmeler sonucunda kırsal kesimden kente doğru bir hareket başlamıştır. Bu süreç, 1955-1960 yılları arasında da devam etmiştir. Bu durumu ortaya çıkaran koşullar ise nüfus artışı, tarımda düşük üretkenlik, köylerde oluşan işsizlik ve eğitim nedeni ile kentlere olan yönelmedir (Bostan, 2017: 6).

1950-1960 yılları arasını kapsayan bu dönemde özellikle traktörün tarıma girmesi sonucu, insan gücüne olan gereksinim azalmıştır. Bundan en çok olumsuz etkilenenler ise ilk zamanlarda küçük çiftçiler ve “ortakçıları” olmuştur (Yalçın, 2004: 115). Bu değişim ile köyde toplumsal yapı değişmeye başlamış ve özellikle küçük çiftçiler artık işçi statüsüne geçmişlerdir. Türkiye’de iç göç, batıda olduğu gibi sanayiye bağlı olarak gelişmemiştir. 1950’li yıllarda köyden kente olan yoğun göç yeterli endüstri olmaması nedeniyle kentleşmenin, sanayileşme olmadan gerçekleşmesine ve “kent köylüleri ve yarı kentleşme” kavramlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1945-1950 yılları arasında köyden kente olan iç göç sayısı 214.000 iken bu sayı 1950-1955 yılları arasında %422’lik bir artışla 904.000’e ulaşmıştır. Bu artış, %75 olan 1950 yılı köy nüfus oranının, 1955 yılında %71,21’e gerilemesine sebep olmuştur (Bostan, 2017: 7).

İçduygu vd. (Ahmet İçduygu- İbrahim Sirkeci- İsmail Aydınğün, 1998: 208-209), iç ve dış göçlerin bir ulusun inşası ve toplumsal değişime olan etkisini gösteren tanımını şu şekilde yapmışlardır:

“Modern Türkiye, bir anlamda iç ve dış göçlerle inşa edilmiştir. Ulusal inşa döneminde, yeni ülkenin sınırları dışında kalmış bazı Türk ve Müslüman kökenli topluluklar getirilmiş ve yeni Türk ulusunun temellerine eklenmiştir. Gerek bu toplulukların ülke içindeki yerleşimleri gerekse de sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan kırdan kente göç olgusu, bu topraklarda sürekli bir göç gerçeği ile birlikte yaşama zorunluluğunu getirmiştir. Hızlı bir değişimin sonucu olarak ortaya çıkan göç, paralelinde bir toplumsal değişime de neden olmuştur”.

1950 sayımında Türkiye şehirlerinin nüfusu 5.379.000 kişi iken 1955 sayımında ise bu sayı 6.840.000'e çıkmış ve şehir nüfusu 1.485.000 kişi artmıştır (CHP, 1959: 11).

Şehirlerdeki doğum oranı miktarı genellikle köylerdekinden daha düşük olmuştur. Bu düşüklüğü şimdilik nazara almadan şehirlerimizde de her yıl %3 nispetinde bir nüfus artışı olduğunu farz edersek, iki sayım arasında geçen beş yıl içinde 806.850 kişi artmak suretiyle şehir nüfusu ancak 6.185.850'e çıkmış olmasıdır. Hâlbuki 1955 sayımında bu nüfus, 1.485.000 kişi artmak suretiyle 6.864.000'e çıkmıştır. Şehir nüfusunun kendiliğinden çoğalmasının meydana getireceği 806.850 kişilik fazlalıkla beş sene içindeki 1.485.000 kişilik nüfus artışı arasında 678.000 kişilik bir fark oluşmuştur. Bu halde 1950-1955 sayımları arasında köylerden şehirlere en aşağı 678.000 kişinin göç etmiş olması büyük olasılıktır (CHP, 1959: 11).

Türkiye nüfusunun 1950-1955 yılları arasındaki yıllık artış oranı %3'tür. Buna göre bir şehrin 1955 yılındaki nüfus sayısının %15'i bulunur ve bu rakam, o şehirde beş yıl içinde kaydedilen nüfus artışı sayısından indirilirse, elde edilecek rakam tam bir kesinlik göstermese de o şehre beş yıl içinde dışarıdan gelip yerleşenleri gösterecektir (CHP, 1959: 12). Aşağıda bu doğrultuda listesi oluşturulmuş olan 1950-1955 yılları arasında 17 şehir için genel nüfusları ile bu şehirlere göç edenlerin tahmini olarak miktarı verilmiştir.⁷

Tablo 22:

1950-1955 Yılları Arasında Nüfusu 50.000'den Fazla Olan 17 Şehrin Genel Nüfusu ile Bu Şehirlere Göç Edenlerin Sayısı

Şehirler	1950 Nüfusu	1955 Nüfusu	Beş Yıldaki Artış	Dışarıdan Gelenler
İstanbul*	1.024.624	1.365.363	340.736	135.932
Ankara	288.536	453.160	164.624	121.349
İzmir**	227.578	286.310	58.732	24.592
Adana	117.642	172.465	54.825	37.178
Bursa	103.812	131.336	27.524	11.954
Eskişehir	89.879	122.755	32.876	19.391
Gaziantep	71.887	97.144	25.257	14.772
Konya	64.434	93.125	28.691	18.031
Kayseri	65.488	81.127	15.639	5.814
Erzurum	53.353	69.499	16.146	8.151
Sivas	52.234	66.350	14.116	6.286
Malatya	48.621	64.880	16.259	8.969
Diyarbakır	45.053	63.180	18.127	11.377

⁷ Kaynakta belirtilen notlarda İstanbul nüfusu için *Çatalca, Kartal, Silivri, Şile, Yalova'nın hariç tutulduğu ve verilen nüfusun, asıl İstanbul'u teşkil eden 12 ilçenin merkez ve çevresi olan yerlerinden alındığı belirtilmiştir.

** Diğer bir notta ise İzmir ili için Karşıyaka ilçesinin nüfusunun da dâhil edildiği yazılmıştır.

Samsun	44.019	62.648	18.629	12.029
İzmit	36.037	56.702	20.665	15.265
Mersin	36.463	55.116	19.535	14.195
Adapazarı	35.581	51.251	14.788	6.068
Toplam	2.395.141	3.040.527	887.169	471.353
Türkiye Toplamı	5.379.000	6.840.000	1.485.000	678.000

Kaynak: CHP, 1959: 12.

Bir diğer liste ise 1955 sayımında nüfusu 5.000'den fazla ve 50.000'den az olup beş yılda eski nüfusunun yarısından fazlası oranda kalabalıklaşan şehirler ve bu şehirlere beş yıllık sürede dışarıdan göç edenlerin sayıları hakkında bilgiler veren aşağıdaki tablodur:

Tablo 23:

1950-1955 Yılları Arasında Nüfusu 5.000 ile 50.000 Arasındaki Şehir ve İlçelere Dışarıdan Göç Edenlerin Sayısı

Şehirler	1950 Nüfusu	1955 Nüfusu	Beş Yıllık Artış	Dışarıdan Gelenler
İskenderun	22.872	48.084	25.212	21.777
Kırıkkale	15.750	27.071	11.321	8.966
Söke	13.385	21.465	8.080	6.070
Çorlu	11.325	17.025	5.700	4.005
Polatlı	10.312	16.271	5.959	4.414
Karaköse	10.028	17.022	6.994	5.494
Susurluk	6.701	10.068	3.367	2.362
Babaeski	6.399	11.035	4.636	3.676
Kırıkkhan	6.082	9.631	3.549	2.634
Gölcük	4.135	14.176	10.041	9.326
Yerköy	3.550	5.926	2.876	2.351
Çubuk	3.143	6.013	2.870	2.405
Erdemli	820	5.173	4.353	4.230
Toplam	114.505	203.787	94.958	77.710

Kaynak: (CHP, 1959: 13)

Yukarıdaki tablolarda birçok küçük şehir ile bağlı kasabalarda 1950-1955 yılları arasında çok süratli bir şekilde kalabalıklaşma olduğu ve köylerini terk eden halkın da yerleşmek üzere sürekli büyükşehirlere yönelmedikleri görülmüştür. Her iki tabloda da Trakya ve Orta Anadolu'nun geniş buğday bölgelerini içerisine alan büyüklü küçüklü birçok şehir ve kasaba, nüfusu en hızlı artan yerler arasında olmuştur.

3.1. 1950-1960 Yılları Arasında Görev Yapan Hükümetler

Bu dönem içerisinde 5 hükümet görev yapmış ve tümünde de başbakan olarak Adnan Menderes görev almıştır.

3.1.1. Adnan Menderes Hükümeti (22 Mayıs 1950 – 9 Mart 1951)

Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından T.B.M.M. Başkanlığına yazılan 22 Mayıs 1950 tarihli dilekçede Başbakan İstanbul Milletvekili Adnan Menderes

tarafından Anayasa'nın 44. maddesine göre hazırlanan Bakanlar Kurulu listesinin uygun görüldüğü bildirilmiştir. İskân işleriyle ilgili Tarım Bakanı olarak Çanakkale Milletvekili Nihat İyriboz görev yapmıştır (Dağlı & Aktürk, 1988: 153; Neziroğlu & Yılmaz, 2013b: 748).

3.1.2. Adnan Menderes Hükümeti (9 Mart 1951 – 17 Mayıs 1954)

Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından T.B.M.M. Başkanlığına yazılan 9 Mart 1951 tarihli dilekçede Başbakan İstanbul Milletvekili Adnan Menderes tarafından Anayasa'nın 44. maddesine göre hazırlanan Bakanlar Kurulu listesinin uygun görüldüğü bildirilmiştir. İskân işleriyle ilgili Tarım Bakanı olarak Maraş Milletvekili Nedim Ökmen görev yapmıştır (Dağlı & Aktürk, 1988: 166-167; Neziroğlu & Yılmaz, 2013b: 919).

3.1.3. Adnan Menderes Hükümeti (17 Mayıs 1954 – 9 Aralık 1955)

Reisicumhur Celal Bayar tarafından T.B.M.M. Reisliğine yazılan 17 Mayıs 1954 tarihli dilekçede Başvekil Adnan Menderes tarafından Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 44. maddesine göre hazırlanan İcra Vekilleri Heyeti listesinin uygun görüldüğü bildirilmiştir. İskân işleriyle ilgili Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olarak İzmir mebusu Behçet Uz görev yapmıştır (Dağlı & Aktürk, 1988: 179; Neziroğlu & Yılmaz, 2013b: 1008).

3.1.4. Adnan Menderes Hükümeti (9 Aralık 1955 – 25 Kasım 1957)

Reisicumhur Celal Bayar tarafından T.B.M.M. Reisliğine yazılan 9 Aralık 1955 tarihli dilekçede Başvekil İstanbul Mebusu Adnan Menderes tarafından Anayasa'nın 44. maddesine göre hazırlanan İcra Vekilleri Heyeti listesinin uygun görüldüğü bildirilmiştir. İskân işleriyle ilgili Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olarak Manisa mebusu Nafiz Körez görev yapmıştır (Dağlı & Aktürk, 1988: 201-202; Neziroğlu & Yılmaz, 2013b: 1087).

3.1.5. Adnan Menderes Hükümeti (25 Kasım 1957 – 27 Mayıs 1960)

Reisicumhur Celal Bayar tarafından T.B.M.M. Reisliğine yazılan 25 Kasım 1957 tarihli dilekçede Başvekil Adnan Menderes tarafından Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 44. maddesine göre hazırlanan İcra Vekilleri Heyeti listesinin uygun görüldüğü bildirilmiştir. İmar ve İskân Vekili olarak 10 Temmuz 1958 tarihine kadar Niğde Milletvekili Medeni Berk, bu tarihten 11 Aralık 1959 tarihine kadar Sinop

Milletvekili Server Somuncuoğlu, bu tarihten sonra ise Giresun Milletvekili Hayrettin Erkmen vekâleten görev yapmıştır (Dağlı & Aktürk, 1988: 210-211; Neziroğlu & Yılmaz, 2013b: 1199).

DP Hükümetleri döneminde göç ve iskân işleriyle ilgili yetkili olan bakanlık ile kurumlar ve bakanlık görevinde bulunan şahısların listesi aşağıda yer almaktadır:

Tablo 24:

1950-1960 Yılları Arası Göç ve İskân İşleriyle İlgilenen Bakanlıklar, Kurumlar ve Görevli Bakanlar

İlgili Bakanlık	İlgili Kurum	Görevli Bakan	Görev Süresi
Tarım Bakanlığı	Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü	Nihat İyriboz - Çanakkale	22 Mayıs 1950 9 Mart 1951
Tarım Bakanlığı	Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü	Nedim Ökmen - Maraş	9 Mart 1951 17 Mayıs 1954
Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti	Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü	Behçet Uz - İzmir	17 Mayıs 1954 9 Aralık 1955
Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti	Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü	Nafiz Körez - Manisa	9 Aralık 1955 25 Kasım 1957
İmar ve İskân Vekâleti	İmar, İskân ve Toprak İşleri Genel Müdürlüğü	Medeni Berk - Niğde	25 Kasım 1957 11 Aralık 1959
İmar ve İskân Vekâleti	İmar, İskân ve Toprak İşleri Genel Müdürlüğü	Hayrettin Erkmen - Giresun	11 Aralık 1959 27 Mayıs 1960

Kaynak: Tablo, yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2. Hükümetlerin İç Göç Politikaları Kapsamında Yapmış Olduğu İdari ve Yasal Düzenlemeler

DP Hükümetleri, iç göç ve iskân işlemlerinin başarılı bir şekilde yapılabilmesi amacıyla birçok idari düzenleme yaparken ayrıca çeşitli kanun maddelerini yasalaştırmıştır.

3.2.1. İç Göç Politikalarına Yönelik Yapılan İdari Düzenlemeler

DP dönemi içerisinde göç ve iskân işleriyle ilgili yapılmış olan idari düzenlemeler arasında CHP'nin görevde olduğu son aylar içerisinde Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlükleri'nin birleştirilmesi düzenlemesi yapılırken, bu müdürlüğün faaliyetleri DP'nin iktidara gelmesiyle başlamıştır. Bu nedenle Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü olarak hizmet veren bu kurumun faaliyetleri DP dönemi içerisinde gösterilmiştir. Bundan başka ise iki ayrı düzenleme daha yapılmıştır.

3.2.1.1. Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüklerinin Birleştirilmesi

Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüklerinin birleştirilmesi hakkında 5613 sayılı kanun 24 Mart 1950 Cuma günü kabul edilmiştir (TBMM ZC, D: 8, C: 25, B: 67, s. 519-521).

1. madde: İskân ve Toprak İşleri Genel Müdürlükleri, Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü adıyla genel bütçe içinde Tarım Bakanlığın bağlı bir genel müdürlük halinde birleştirilmiş. Yürürlükte bulunan kanunlarla Sağlık ve Sosyal Yardım ile Tarım Bakanlıklarıyla bu iki genel müdürlüğe ayrı ayrı verilmiş görev ve yetkiler, Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğüne devredilmiştir.

2. madde: Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü merkez teşkilatı, bir Genel Müdürün idaresi altında iki yardımcı ile Hukuk Müşavirliği, Teftiş İşleri Kurulu, Teknik İşler Başkanlığı, uzman müşavirler ile merkez bürosu ile altı şube müdürlüğünden oluşur.

3. madde: Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü merkez teşkilatını görevleri şöyledir:

A- Genel Müdür; toprak ve iskân işlerini ilgilendiren kanun hükümlerini uygular. İskân işleriyle çiftçiyi topraklandırma işlerini birlikte yürütür. İskân edilen veya topraklandırılan şahıs veya ailelerin yetiştirici hale gelmelerini sağlamak için tedbirler alır.

B- Müşavirler; Genel Müdürlük tarafından belirtilen işlerle mülteci ve göçmenlerin 5098 sayılı Kanuna göre doğal afetler nedeniyle yerleştirilecek şahısların kanunun 1. maddesindeki esaslara göre yerleştirilecekleri yerlerin tespit, etüt, yayın ve kurs işlerini yürütür.

Şubelerin görevleri şöyledir:

Birinci Şube; toprak ve iskân kanunları ile ilgili kamulaştırma ve toprak işlerini yapar. İkinci Şube; sınırlarımızdan geçmiş ve geçecek mülteci ve göçmenler ile memleket içerisindeki göçebeler ve gezgin çingenelerin ve 5098 sayılı Kanun'un 8. maddesi gereğince naklen iskân edileceklerin yerleştirilmesi ve bu yerleştirmenin kesinleşeceği ve yetiştirici duruma geçecekleri zamana kadar her suretle bakımlarına ve her türlü kanuni muafiyetlerine ait işleri gerçekleştirir. Üçüncü Şube; topraklandırılan çiftçi aileleriyle yerleştirilen göçmen ve göçebelere, nakledilenlere ve dağıtılan araziye açma ve gerekli kredi ve ihtiyaç duyulan tesisleri verme ve hesaplarını yürütme işlemlerini ifa eder. Dördüncü Şube; toprak ve iskân komisyonlarının sevk ve idaresini, programlarının gerçekleştirilmesini, her türlü ihtiyaçlarının zamanında sağlanmasını yürütür.

Genel Müdürlüğün illerdeki işleri Toprak ve iskân müdürlükleri, toprak komisyonları tarafından yürütülür. Toprak ve iskân müdürlükleri bulunmayan yerlerde Tarım Bakanlığı ziraat kuruluşları görevi yürütürler (T.C. Resmî Gazete, Sayı: 7465).

3.2.1.2. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü ile Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü'nün Başbakanlığa Bağlanması

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü ile Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü'nün Başbakanlığa bağlanmasına dair 5840 sayılı kanun 10 Ağustos 1951 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir (TBMM ZC, D: 9, C: 9, B: 113, s. 902-903).

Kanunla ilgili Meclis görüşmelerinde ilk sözü Niğde Milletvekili Necip Bilge almıştır. Necip Bey, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün hangi sebeple Başbakanlığa bağlandığını anlamak istediğini belirttikten sonra Başbakan'ın bunun sebebi olarak göçmen işlerini göstermesinin konuyu daha da önemli hale getirdiğini dile getirmiştir.

Bütçe adına konuşan Ordu Milletvekili Refet Aksoy ise bu konu hakkında şu sözleri ifade etmiştir:

“Gerek toprak gerekse göçmenlerin yerleştirilmesi hususuna Tarım Bakanlığının bu genel müdürlükle yakından ilgisi olmasına rağmen memleket genelinde hissedilen ihtiyacın bir an önce önlenmesi ve gelen göçmenlerin zamanında mesken ve toprak sahibi olmalarını sağlayıp sıkıntı yaşamalarına engel olmak gerekmektedir. Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü ile Toprak ve İskân İşleri Umum Müdürlüğü'nün Başbakanlığa bağlanmasıyla Başbakanlık bünyesinde bulunan iki devlet bakanından biri özel olarak bu işlerle ilgilenip takip edecektir. Bir bakanın bu işleri üzerine alıp memleketimizin beklediği iyi neticeyi elde etmek üzere sarf edeceği enerji, doğal olarak hepimizin kalbinde taşıdığı hislerin gerçekleşmesini sağlayacaktır. Kanunun sebebi bundan ibarettir ve tasarı bu amaçla kurul önüne gelmiştir”.

Daha sonra kanunla ilgili Devlet Bakanı Manisa Milletvekili Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu söz almıştır. Karaosmanoğlu, bu iki müdürlüğün Başbakanlığa bağlanmasını istemelerinin sebebi olarak memleket içerisinde iç göç ve muhacir işlerinin daha kolay, daha verimli ve daha çabuk sonuçlanmasının yattığını söylemiştir.

3.2.1.3. İmar ve İskân Vekâletinin Kurulması

İmar ve İskân Vekâleti kuruluş ve vazifeleri hakkında çıkarılmış olan 7116 sayılı kanun, 14 Mayıs 1958 Çarşamba günü kabul edilerek yürürlüğe girmiştir (TBMM ZC, D: 2, C: 2, B: 35, s. 621-639).

14.05.1958 tarihli Resmî Gazete' de İmar ve İskân Vekâletinin kuruluşu, vazifeleri, yetkileri, merkez ve taşra kadroları ile çeşitli hükümleri gösteren bilgiler yer almıştır.

Vekâletin vazifeleri 2. madde başlığı altında şöyle yer almaktadır:

“A- Yurdun bölge, şehir, kasaba ve köylerinin harita ve imar planlarını hazırlamak ve hazırlatmak, imar için her türlü tedbirleri almak ve bunların uygulanmasını sağlamak, B- Memleketin bünyesine uygun mesken politikası esaslarını tespit etmek ve uygulanmasını sağlamak, C- Memleketin şartları ve imkânlarına göre en faydalı ve ihtiyaç duyulan yapı malzemelerinin temin edilmesini ve getirilmesini yapmak, D- Bölge planları için ilgili vekâletlerle ortaklaşa araştırmalar yapmak ve bu araştırmalar sonucunda gerekli kanuni ve idari tedbirleri almak, E- Yurdun nüfus yoğunluğu fazla ve toprağı dar olan bölgelerini araştırmak ve bu bölgelerde nüfus yoğunluğu, toprak azlığı ve verimsizliği yüzünden başka bölgelere nakillerini isteyen kişilerle yabancı memleketlerden yurdumuza gelmiş veya gelecek olan göçmen ve mülteciler ile yurt içerisinde özel kanunlara göre yerleştirilecek vatandaşların iskânlarını sağlamak; her türlü afetlerden önce ve sonra gerekli tedbirleri almak ve iskâna dair bütün işlerle ilgilenmek”.

Vekâletin kuruluşu ile ilgili olarak 3. maddede Merkez teşkilatı sırasıyla Müsteşarlık, Hususi Kalem Müdürlüğü, Tetkik Heyeti Reisliği, Teftiş Heyeti Reisliği, Hukuk Müşavirliği, Planlama ve İmar Umum Müdürlüğü, Mesken Umum Müdürlüğü, Yapı Malzemesi Umum Müdürlüğü, Zat İşleri Müdürlüğü ile Levazım ve Evrak İşleri Müdürlüğü olarak gösterilmiştir. Vilayetlerde ise vekâlet tarafından ihtiyaç duyulacak yerlerde Bölge Müdürlükleri, İmar Müdürlükleri ve İmar Şefliklerinden oluştuğu yazılıdır.

4. maddede Müsteşar ile Müsteşar yardımcısının görevleri belirtilmiştir. Buna göre Müsteşar, Vekilin danışmanı ve yardımcısı olup Vekâlete ait işlerin mevzuata göre düzenlenip yürütülmesini yapar. Müsteşar yardımcısı ise, Müsteşar tarafından verilen emirler doğrultusunda görevini ifa eder.

5. maddede Hususi Kalem Müdürlüğünün görevleri açıklanmıştır. Vekâlet makamının resmi ve özel yazışmaları ile şifre ve protokol işlemleri kendisinden sorumludur.

6. maddede Tetkik Heyeti Reisliğinin iskân işleri ile ilgili vazifeleri arasında zelzele, heyelan, su baskını gibi doğal afetlerden önce ve sonra alınacak tedbirleri belirlemek bulunmaktadır. Ayrıca imar, iskân, toprak, mesken, malzeme ve kredi mevzularında ve Vekâleti ilgilendiren diğer mevzularda araştırmalar yapmak da yine vazifeleri arasında yer almıştır.

19. maddede İmar ve İskân Vekâletinin iç göç, göçmen iskânı ve topraksız çiftçiye topraklandırma vazifelerini yapmak üzere 5840 sayılı Kanun’la Başvekâlete bağlanmış olan Toprak ve İskân İşleri Umum Müdürlüğü, bu vekâlete bağlanmıştır.

3.2.2. İç Göç Politikalarına Yönelik Çıkarılan Yasal Düzenlemeler

Bu dönem içerisinde göç ve iskân politikaları ile ilgili yapılan yasal düzenlemelerin sayısı 10 olurken, iç göç politikaları kapsamında çıkarılan 2 kanun

olmuştur. Bunlardan biri kaçakçılığı önlemek için çıkarılmış olan 6829 Sayılı Kanun, diğeri ise 1956 yılında çıkarılmış olan Orman Kanunu'dur.

3.2.2.1. 2510 Sayılı İskân Kanunu Üzerinde Yapılan Değişiklikler

2510 Sayılı İskân Kanunu, 2006 yılında çıkarılan İskân Kanunu'na kadarki süre içerisinde Türkiye toprakları içerisinde yaşanan bütün göç ve iskân işlemlerinin gerçekleştirilmesinde en büyük kaynak konumunda olmuştur. 1934 tarihli bu kanun maddeleri üzerinde görülen ihtiyaçlar çerçevesinde çeşitli değişiklikler yapılmıştır.

3.2.2.1.1. 5826 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: İskân Kanunu'nu değiştiren 5098 sayılı Kanun'un 12. maddesinin değiştirilmesi ve yasaklığı kaldırılan yelere 5227 sayılı Kanun'un 1. maddesinin 4. bendinde söz edilen idareten boşaltılmış bölgelerde köyler teşkili ve halkının yerleştirilmesi hakkında kanun

7 Ağustos 1951 tarihli bu kanun 6 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Bakanlar Kurulu'na aittir.

5098 sayılı Kanun'un 12. maddesi değişikliğe uğramıştır. Kars ili Ilıca, Ağrı ili Tokaltı, Serdarbulak, Karnıyarık, Şehrigerden ve Yukarınıço köyleri doğusundan geçen hattın doğu kısmında kalan ve içinde Küçük Ağrı dağı da bulunan yasak bölgeye ordu ile zabıta kuvvetlerinden başka Bakanlar Kurulu kararı olmadıkça hiçbir kimse giremez.

Yasaklığı kaldırılan ve idareten boşaltılan bölgelerde ihtiyaca göre köy kurulacak olan yerler Tarım, Bayındırlık, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarının tayin edecekleri bir uzman başkanlığında oluşan üç kişilik heyet tarafından tespit edilir.

Yasaklığı kaldırılan ve idareten boşaltılmış bölgeler ahalisinden olup 5227 sayılı Kanun'la tayin edilen ve iki yıllık süre içinde iskânını istemeyenler; düzenlenmiş olan iskân yerlerinde verilen gayrimenkullerini Hazine'ye devrederek eski illerinde veya bu illere yakın illerde iskân edilmiş olanlar; düzenlenmiş olan iskân yerlerinde verilen gayrimenkullerini satmak suretiyle eski illerinde veya bu iller yakınında 2510 sayılı Kanun'unun 15. maddesinin 3. bendi gereğince borçlanma yoluyla ev yeri ve toprak verilenler; düzenlenmiş olan iskân yerlerinde iskân görmemiş ve yasak bölge ile idareten boşaltılmış bölge civarında iskân edilip de iskânına bağlı verilmiş gayrimenkullerini Hazine'ye iade etmemiş olanlar bu kanunla belirlenmiş iskân hak ve yardımlarından faydalanamazlar.

Yasaklığı kaldırılan ve idareten boşaltılan bölgeler ahalisinden olup 3. maddenin kapsamı dışında kalan yardıma muhtaç ve bu kanunun ilan edildiği tarihten itibaren 2 yıl içinde yasaklığı kaldırılan ve idareten boşaltılan bölgelerde iskânını isteyenlerin İskân Kanunları hükümleri içerisinde iskânları yapılır.

Serbest bölge halkından idareten nakledilenlerden 2510 sayılı Kanun'un 27. maddesi gereğince 1 yıl içinde mallarını tasfiye ve istihkak mazbatasını alamayanlar hakkında bu kanunun ilanından önce ödenmiş veya henüz ödenmeyip emanette olan bedellere ait 5618 sayılı Kanun'un 21. maddesinin misle ait hükmü uygulanır. Birinci madde hükmüne göre doğacak bedel farkları Hazine tarafından ödenir (T.C. RG 09.08.1951, S: 7880, s. 1768-1769).

İskân Kanunu'nda zamanla değişiklikler yapılmış ve 1947 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla nakledilmiş olan köylülerin zorunlu oturma mecburiyetleri kaldırılmıştır. Demokrat Parti iktidara geldiğinde ise 1951 yılında İskân Kanunu'nu değiştirmiş ve 5286 sayılı bir yasa ile yasaklı bölgeler (Tunceli, Van, Siirt, Bitlis, Ağrı ve Kars) kaldırılmış, köylüler topraklarına dönmüş ve devlete geçmiş olan yerler sahiplerine iade edilmiştir (Varlı, 2017: 1751).

3.2.2.1.2. 5840 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü ile Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü'nün Başbakanlığa bağlanmasına dair kanun

11 Ağustos 1951 tarihli bu kanun 4 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Bakanlar Kurulu'na aittir.

Bu kanunla Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü ile Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlığa bağlanmıştır (T.C. RG 15.08.1951, S: 7885, s. 1803).

3.2.2.1.3. 6093 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: İskân Kanunu'nun bazı maddelerinin düzenlenmesine ve yeniden bazı hükümler eklenmesine dair 5420 ve 5826 sayılı kanunların bazı maddelerinin değiştirilmesine ve yeniden bazı hükümler ilavesine dair kanun

4 Temmuz 1953 tarihli bu kanun 8 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyeti'ne aittir.

5826 sayılı Kanun'un 2. maddesinin ikinci fıkrası değişikliğe uğramıştır. Yasak ve idareten boşaltılmış olan bölgeler dışında kalan serbest bölgelerden 2510 sayılı Kanun'a göre nakle tabi tutulan kimselerden düzenlenmiş yerlerinde iskân edilmeden eski yerlerine dönenler; düzenlenmiş yerlerinde verilen gayrimenkulleri Hazine'ye

terk edenler; düzenlenmiş yerlerinde iskân görmemiş ve eski yerlerindeki gayrimenkulleri de dağıtılmış olup bedellerini almaktan vazgeçenler toprağı müsait olan yerlerde iskân edilirler. Ancak serbest bölge ahalisinden olup da bu yerlerde gayrimenkulleri bulunmayan ve belirlenmiş yerlerinde verilen gayrimenkullerini de satmak suretiyle ellerinden çıkaranlardan muhtaç durumda olanlara İskân Kanunu'nun borçlandırma usulleri kapsamında toprak ve ev yeri verilir.

5826 sayılı Kanun'un 4. maddesinde değişiklik yapılmıştır. Yasaklığı kaldırılan veya idareten boşaltılan bölgeler halkından olup da 3. maddenin kapsamı dışında kalan yardıma muhtaç kimselerin bu kanunun ilan edildiğı tarihten itibaren 1 yıl içinde iskânlarını istedikleri takdirde bu bölgeler dâhilinde veyahut arazisi müsait başka yerlerde İskân kanunu hükümlerine göre iskânları yapılır.

5826 sayılı Kanun'un geçici maddesi değişikliğe uğramıştır. Serbest bölge halkından olup da idareten nakledilenlerden 2510 sayılı kanunun 27. maddesi gereğince 1 yıl içinde mallarını tasfiye etmeyenlere veya istihkak mazbatası almayanlara ait arazi ve emlakın Hazinece tasfiyesi neticesinde satış bedellerinden bu kanunun ilan edildiğı tarihten itibaren önce ödenen veya henüz ödenmeyip emanette olan miktarları 1944mali yılı vergisine denk gelen miktarın dört misli üzerinden hesaplanarak doğacak farkla birlikte Hazine tarafından ödenir (T.C. RG 08.07.1952, S: 8452, s. 6626).

3.2.2.1.4. 6541 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Baraj inşaatı dolayısıyla sular altında kalacak Kasaba, Köy ve Arazi hakkında kanun

22 Nisan 1955 tarihli bu kanun 13 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyeti'ne aittir.

Seyhan, Sarıyar, Demirköprü, Kemer ve Hirfanlı gibi büyük baraj ve ayrılmış tesislerin inşası dolayısıyla arazi ve evleri ile köylere ait orta malı ve tesisleri tamamen veya kısmen su altında kalacak kasaba ve köylerin başka yerlere nakliye iskânları ve terk ettikleri araziye mukabil mülk sahiplerine arazi tahsis, temlik ve dağıtımı bu kanun hükümlerine tâbidir. Göl sahasının sınırları Nafia Vekâleti tarafından tayin ve tespit edilir.

Nakil ve iskâna tâbi tutulan göl ve emniyet sahası içerisindeki mülk sahiplerine arazileri, köy orta malı ve ev yerleri karşılığı olarak civar mıntıka içerisindeki mülkiyeti Hazine'ye ait ve Hazine'nin hüküm ve tasarrufu altında bulunan arazinin

tahsis, temlik ve dağıtımı ile alakalı Vekâletin göstereceği lüzum ve bilgilere dayanarak Toprak ve İskân İşleri Umumu Müdürlüğü tarafından yapılır. Bunun için gerekli arazi satın alınabilir.

Bu kanuna göre nakledilen köylerde kanunun ilan edildiği tarihten önce en az 1 yıl boyunca aralıksız oturmuş olmak şartıyla meskeni olmayanlardan nakilden itibaren 6 ay içinde isteyenlere Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun koyduğu hükümlere göre Hazinece borçlandırılmak suretiyle birer dönümlük ev verilir (T.C. RG 27.04.1955, S: 8991, s. 11721-11722).

3.2.2.1.5. 6572 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Muhtaç Çiftçilere ödünç tohumluk verilmesi hakkındaki 5254 sayılı kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bazı hükümler eklenmesi ve Göçmenler ile Nakledilenlere ve Muhtaç Çiftçilere tohumluk ve Yemeklik dağıtılması hakkındaki 3242 sayılı Kanun'un 5. maddesinin değiştirilmesine dair kanun

20 Mayıs 1955 tarihli bu kanun 6 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Başvekil, Maliye, İktisat ve Ticaret ile Ziraat vekillerine aittir.

3242 sayılı Kanun'un 5. maddesi değişikliğe uğramıştır. Dağıtım işlemleri ile 3. maddeye göre başlama tarihinden itibaren 2 sene içinde tahsil işlemleri T.C. Ziraat Bankası tarafından yapılır. Bu müddet için borçlarını ödemeyenlerden %7 gecikme faizi alınır (T.C. RG 27.05.1955, S: 9013, s. 11933).

3.2.2.1.6. 7116 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: İmar ve İskân Vekâleti kuruluş ve vazifeleri hakkında kanun

12 Mayıs 1958 tarihli bu kanun 5 bölüm ve 23 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyeti'ne aittir.

Birinci bölüm vekâletin vazifelerini; İkinci bölüm vekâletin merkez kuruluş bilgileri ile bölge ve imar müdürlüklerini; Üçüncü bölüm vekâletin görev ve yetkilerini, Dördüncü bölüm vekâlet kadroları ile gerçekleştirilecek tayinlerini; Beşinci ve son bölüm ise çeşitli hükümleri içermektedir.

Vekâletin iskân işleri ile ilgili görevleri 2. maddede belirtilmiştir. Buna göre, yurdun nüfusu yoğun ve toprağı dar olan bölgelerini araştırmak ve bu bölgelerde nüfus yoğunluğu, toprak yokluğu veya darlığı ile verimsizliği yüzünden başka bölgelere nakillerini talep ve arzu edenlerle yabancı memleketlerden yurdumuza gelmiş ve gelecek göçmen ve mülteciler ile yurt içerisinde özel kanunlara göre yerleştirilecek

vatandaşların iskânlarını sağlamak, her türlü afetlerden önce ve sonra gerekli tedbirleri almak ve iskâna dair diğer bütün işlerle uğraşmak.

19. madde: İmar ve İskân Vekâletinin iç iskân, göçmen iskânı ve topraksız çiftçiyi topraklandırma vazifelerini yapmak üzere 5840 sayılı Kanunla Başvekâlete bağlanmış bulunan Toprak ve İskân İşleri Umum Müdürlüğü, bu vekâlete bağlanmıştır.

20. madde: 3611 sayılı Kanun’la Nafia Vekâletinin görevleri arasında bulunan imar işleri ile doğal afetler nedeniyle özel kanunlarla Nafia Vekâletine verilmiş olan görev ve yetkiler de İmar ve İskân Vekâletine devredilmiştir (T.C. RG 14.05.1958, S: 9906, s. 19305-19309).

3.2.2.1.7. 7269 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Umumi hayata müessir afetler dolayısıyla alınacak tedbirlerle yapılacak yardımlara dair kanun

20 Mayıs 1959 tarihli bu kanun 53 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyeti’ne aittir.

Yer sarsıntısı, yangın, su baskını, yer kayması, kaya düşmesi, çığ ve benzeri afetlerde yapıları ve kamu tesisleri, umumi hayata müessir olacak derecede zarar gören veya zarar görmesi muhtemel olan yerlerde alınacak tedbirlerle yapılacak yardımlar hakkında bu kanun hükümleri uygulanır. Gerçekleşen afetlerin zararının umumi hayata etkisi olup olmadığına İmar ve İskân Vekâletinin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti karar verir. Gerçekleşen afetler hakkında bu kanun gereğince alınması gereken acil tedbirlerin belirlenmesine afetin gerçekleştiği bölgenin valisi yetkilidir.

Afet bölgesi ilan edilen yerlerde yeniden yapılacak, değiştirilecek, büyütülecek veya esaslı tamir görececek resmi ve özel bütün yapıların bağlı olacağı teknik işler İmar ve İskân ile Nafia Vekâletleri tarafından ortak bir talimatname ile tespit edilir.

16. Madde: Umumi hayata etkili afetlerden önce veya sonra kesin lüzum üzerine yerleşik bir topluluğun bir kısmının veya tamamının kaldırılarak başka mahallere toplu veya dağıtılarak yerleştirilmesi Dâhiliye, Maliye, Nafia, İmar ve İskân, Sıhhat ve İçtimai Muavenet, Ziraat, Maarif ve Sanayi Vekâletlerince uzman temsilcilerden oluşan bir komite tarafından araştırıldıktan sonra İcra Vekilleri Heyeti kararıyla İmar ve İskân Vekâleti tarafından yaptırılır.

36. Madde: Afet bölgelerinde yeniden inşa ve tamir edilecek yapılar ile yol, su, elektrik, kanalizasyon tesisleri ve arazi temini ve kadastro gibi imar işleri için fondan

para ayrılması ve afetlerden zarar görenler arasında kimlere ne kadar ve ne şekilde yardım yapılacağı; inşa edilecek binaların yerleri, yapı şartları ile inşa tarzları, tipleri ve adetleri; muhtelif kısımlarının ölçüsü ve diğer hususlar İmar ve İskân Vekâletinin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti tarafından belirlenir.

51. maddenin Muvakkat 1.maddesine göre bu kanunun yürürlüğe girmesinden önce 1958 yılında meydana gelen sel baskınından dolayı zarar gören Çankırı il merkezi ile Kırşehir iline bağlı Kızılca ve Örcün köyleri; 1958 yılında meydana gelen yangında zarar gören Bursa il merkezi; yer kaymasından zarar ören Malatya ili Darende kazasına bağlı Sultanlı köyü; sel baskınından ve toprak kaymasından zarar gören Niğde ili Merkez kazasına bağlı Gümüşler kasabası ile Aksaray kazasına bağlı Çimeli – Uzartuk köyü; yer sarsıntısından dolayı zarar gören Muş iline bağlı Malazgirt kazası hakkında da bu kanun hükümleri uygulanır (T.C. RG 25.05.1959, S: 10213, s. 21695-21699).

3.2.2.1.8. 7299 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Avrupa Konseyi Mili Mülteciler ve Avrupa'daki Nüfus Fazlalıkları İskân Fonu arasında imzalanan mukavele ile eski mektupların onaylanmasına dair kanun

25 Mayıs 1959 tarihli bu kanun 3 madde ile anlaşma hükümlerini gösteren mukaveleden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyeti'ne aittir.

14 Mayıs 1957 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına sunulan ve Türkiye'deki nüfus fazlalıkları ve mili mültecilerin yararlanması için hazırlanan 3 projenin gerçekleştirilmesi için gereken masrafın bir kısmının finansmanının karşılanması talebi, İskân Fonu tarafından olumlu karşılanmış bazı konularda anlaşma sağlanmıştır.

İskân Fonu, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin 14 Mayıs 1957 tarihli talepnameinde bulunan, isimleri yazılı 3 projenin finansmanını karşılamak üzere Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne 372.000 dolar ödünç para verecektir. Bu projeler şunlardır: Niğde ilinde 100 köy evi inşa edilmesi, Tuzla'da mülteciler için ir kabul merkezinin inşa edilip uygun bir biçimde düzenlenmesi, Muş ovasına 100 ailenin iskânının sağlanması.

Anlaşmayı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına İmar ve İskân Vekâleti Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürü Necati Turgay imzalarken İskân Fonu adına ise İskân Fonu Guvernörü Rene Plas imzalamıştır.

Geri ödeme 20 sene içerisinde sabit taksitler halinde ve Amerikan Doları olacak şekilde yapılacaktır (T.C. RG 03.06.1959, S: 10221, s. 21803-21808).

3.2.2.1.9. 7337 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Milli Müdafaa Vekâleti iskân ihtiyaçları için sarfiyat icrası ve bu Vekâlet tarafından kullanılan gayrimenkullerden ihtiyacı kalmayanların satılmasına izin verilmesi hakkındaki 6771 sayılı Kanun'un 3. maddesine iki fıkra ilavesine dair kanun

12 Haziran 1959 tarihli bu kanun 3 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Milli Müdafaa ve Maliye Vekâletlerine aittir.

Bu kanunun kapsamında olan inşaat işlerinden lüzum görülen 2490 sayılı Kanun hükümleriyle bağlı olmaksızın sermayesinin tamamı veya en az yarısı Devlet veya Devlet teşekkül ve müesseseleri tarafından karşılanmak suretiyle Milli Müdafaa Vekâleti tarafından yaptırılır. İnşaatların nitelik ve miktarı ile yapılacağı yerler İcra Vekilleri Heyeti tarafından belirlenir (T.C. RG 15.06.1959, S: 10231, s. 21921).

3.2.2.1.10. 105 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: 2510 sayılı İskân Kanunu'na ek kanun

19 Ekim 1960 tarihli bu kanun 7 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi Bakanlar Kurulu'na aittir.

Madde 1: Dini his veya gelenekleri ile yabancı ideolojileri alet etmek veya zor ve şiddet kullanmak suretiyle ikametgâhının veya maliki olduğu ya da malı kullanma yetkisi kendisinde olan gayrimenkulün bulunduğu mıntıkada yaşayan halkın tamamı ya da bir kısmı üzerinde oluşturmuş olduğu nüfuza bağlı olarak,

A- O mıntika sakinlerini maddi ya da manevi açıdan tehdit ettiği veya onların huzurunu bozacak başka hareketlerde bulunan,

B- Şahısların hakkına hukukuna saldıran veya zorbalık yoluyla haklarını kullanmalarına engel olan,

C- Milli menfaatlere zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunan şahıslardan; bulundukları yerin en büyük idarecisi konumunda olan amirin sorumluluğu altında emniyet makamları tarafından yapılan incelemeler sonucunda bu kişiler ile bunların dördüncü dereceye kadar kan ve evlilik yoluyla oluşan akrabaları arasından tespit edilenler İçişleri Bakanlığı'nın teklifi ve Bakanlar Kurulu kararıyla, o mıntıkaya bir daha gelmemek üzere, yurt içinde başka yerlere bu ek kanun hükümlerine göre nakil ve iskân edilirler. Kanunun verdiği yetkiyi kendi kişisel hesabı için ya da menfaati karşılığı olarak kullanan idare ve emniyet amir ve memurları bir seneden az olmamak üzere ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar.

Madde 2: Nakil ve iskânlarına karar verilen kimselerin İçişleri ile İmar ve İskân Bakanlıkları tarafından ortaklaşa belirlenmiş olan yerlere nakilleri, İçişleri Bakanlığı tarafından; kendi iklim ve yaşayış şartları ile mesleklerine uygun olan köy, kasaba veya şehirlere iskânları ise Sağlık ve Sosyal Yardım ile İmar ve İskân Bakanlıkları tarafından yerine getirilir. Bu kişilere servetleri ile sahip oldukları gayrimenkullerin değeri karşılığında ödenmesi veya borçlandırılması suretiyle ev ve mesleklerine göre gerektiği kadar sermaye ve arazi verilir.

Madde 3: Nakil ve iskânlarına karar verilenler menkul mallarından kullanacakları ev eşyası ile mesleklerine ait araçları kendileriyle götürebileceklerdir. Bunların dışındaki mallar ise Devlet tarafından tasfiye edilir ve borçlarının karşılığı düşüldükten sonra kalanı kendilerine verilir.

Madde 4: Bu kanun hükümlerine göre nakil ve iskân edilenler, o mıntıkada ikamet etmeye mecburdurlar. İskân mahallerinin terk etmemek şartıyla seyahat yapmaları serbesttir. Terk etmiş oldukları eski yerlerine seyahat etmeleri, askerlik ve memuriyet görevinde bulunmaları ise yasaktır. Bu kanun hükümlerine aykırı davranışta bulunanlar bir seneden beş seneye kadara ağır hapisle cezalandırılırlar. Tekrarı halinde ise iki katından az olmamak üzere ceza uygulanır.

Madde 5: Bu kanuna göre yapılacak nakil ve iskânlar ile ikamet ve iâşe bedelleri de Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü bütçesinden karşılanır (T.C. RG 25.10.1960, S: 10638, s. 2405-2406).

27 Mayıs 1960'ta Demokrat Parti'yi devirerek yönetime el koyan ihtilalciler, 2510 Sayılı İskân Kanununa Ek 105 Sayılı Kanun'u kabul ederek, aralarında Şeyh Sait'in yakınlarının da bulunduğu 55 Ağa'yı, Doğu ve Güneydoğu illerinden Batı Anadolu'ya sürmüşlerdir (Mumcu, 2017: 67).

3.2.2.2. Göç Politikaları ile Bağlantılı Çıkarılmış Olan Kanunlar

İskân Kanunu ile ilgili talimatnameler, tefsirler, 105 sayılı kanunun yer aldığı 10638 sayılı Resmî Gazete' de yer almaktadır.

3.2.2.2.1. 6829 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Kaçakçılığın yasaklanması ve önlenmesine dair 1918 sayılı Kanun'un bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesine dair kanun

1 Eylül 1956 tarihli bu kanun 2 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyeti'ne aittir.

Madde 2: Kaçakçılığın yasaklanması ve takip edilmesine dair 1918 sayılı Kanun'a madde eklenmiştir. Buna göre kaçakçılığın yasak edilmiş olduğu ve takibinin yapılması gereken yerlerde İcra Vekilleri Heyeti kararıyla emniyet bölgeleri oluşturulur. Emniyet bölgeleri dâhilinde Hükümet tarafından gerekli engelleme tedbirleri alınır. Gerekliği takdirde genel hükümler kapsamında arazinin kamulaştırılması veya bu bölgelerde oturanların İskân Kanunu hükümlerine göre başka yerlere nakil ve iskân edilmeleri gerçekleştirilir (T.C. RG 07.06.1956, S: 9401, s. 15513-15515).

3.2.2.2.2. 6831 Sayılı Kanun

Kanunun Adı: Orman Kanunu

5 Eylül 1956 tarihli bu kanun 119 maddeden oluşmaktadır. Kanunu icra etme görevi İcra Vekilleri Heyeti'ne aittir.

Madde 13: Devlet ormanları içinde veya kenarında bulunup da civarlarındaki ormanlardan geçimlerinin sağlanmasına imkân olmayan köyler ile dağınık evlerde oturanlardan:

A- Bulundukları yerde bölgenin durumuna göre ve çeşitli sebeplerle kalkındırılmaları mümkün görülenlere, Ziraat Vekâletinin izniyle Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası'ndan kalkınma kredisi kullanılır.

B- Bulundukları yerlerde kalkındırılmasına imkân olmayacağı anlaşılan şahısların, üreticilik yapmalarının daha uygun olduğu yerlere kendi istekleriyle yerleştirilmeleri gayesiyle başka bölgelere gönderilmelerine İcra Vekilleri Heyeti karar verir. Nakil ve yerleştirme işlemleri İskân ve Toprak kanunları hükümlerine göre yapılır. Bu iç iskân meselesi, Devlet ile Ziraat Vekâleti tarafından hazırlanacak ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından onaylanacak plan çerçevesinde yapılır.

Madde 33: Dışarıdan gelecek ve Hükümet tarafından iskâna tâbi tutulacak göçmenler ile Hükümet tarafından memleket içerisinde bir yerden başka bir yere nakledilecek ve toplu olarak köy kuracak veya köylerde yerleştirilecek olanlara; yer sarsıntısı, yangın, heyelan ve el gibi durumlar nedeniyle felakete uğrayan köylerde bu yüzden zarar gören muhtaç köylülere; yapacakları ev, ahır, samanlık ve ambar için bir defaya mahsus olmak üzere Ziraat Vekâleti tarafından müsait olan en yakın ormanlardan parasız olarak kerestelik ağaç ve istedikleri takdirde mevcut kesilmiş ağaçlardan sadece kesme, taşıma ve imal masrafları karşılığında tomruk veya kereste verilebilir (T.C. RG 08.09.1956, S: 9402, s. 15529-15537).

3.3. İç Göç Uygulaması Kapsamında Göç Ettirilen Unsurlar

Bu dönemde üç tür yeniden yerleştirme sorunu ile karşılaşmıştır. Bunlardan birincisi Türkiye dışındaki Türklerin, XIX. yüzyıldan beri devam eden göçleridir. İkincisi, Türkiye'nin ekonomik kalkınma kararları ya da planları sonucu doğan zorunlu yer değiştirmelerdir. Üçüncüsü ise doğal afetlerin zararlarından korunmak için gerçekleştirilen yer değiştirmelerdir (Tekeli, 2008: 163).

3.3.1. Anavatana Dönüş Yapan Göçmenler

Erken Cumhuriyet döneminin homojen nitelikli ulus oluşturma ve Anadolu coğrafyasını da Türk-Müslüman ağırlıklı nüfus etrafında artırma çabalarının başarıyla tamamlanmasından sonra devletin önceliklerinde değişimler yaşanmaya başlamış ve komşu devletlerin iç politikalarına karışma çabalarından uzak durarak bu ülkelerdeki Türk ırkına mensup kişilerin Türkiye'ye göç etmelerine sıcak bakılmazken (Danış & Parla, 2009: 136). Ülke dışındaki soydaşlarımıza yapılan kötü muameleler karşısında hükümet yetkilileri kayıtsız kalamamış ve Türkiye'ye gelmek isteyen göçmenlere kucak açmışlardır.

1950 yılından beri Türkiye'ye muhtelif memleketlerden 81.002 aile halinde 312.529 göçmen gelmiştir. Bu rakam 1960 yılı bütçe görüşmeleri sırasında açıklanan rakamdır. Bu rakama her ay ortalama 1.000-1.500 kişi ilave edilmektedir. Bunların yaklaşık 12 bin kadarı Yugoslavya'dan gelirken geri kalanlarının büyük bir kısmı 1950-1952 yıllarının zoraki göç hareketi esnasında Bulgaristan'dan gelmiş olan Türklerdir (Akis, 1960: 16). Sarınay (2011: 358), karşılıklı nota alışverişlerinin olduğu ve Türk-Bulgar ilişkilerinin sıkıntılı olduğu 1950-1951 yıllarında, Türkiye'ye 154.393 Türk'ün göç ettiğini ifade etmiştir.

Sarınay'a göre 1950-1958 yılları arasında Türkiye'ye gelmiş olan göçmen sayısı 104.373 olarak gerçekleşmiştir (Sarınay, 2011: 360).

1950 yılından itibaren gelen bu göçmenler İcra Vekilleri Heyeti'nce kabul ve tasdik buyurulan iskân planına göre memleketin muhtelif bölgelerinde icra ettikleri sanata göre iskânları yapılmıştır.

1950'den 1954 yılı sonuna kadar 32.661 adet göçmen evi inşa edilmiş ve gelen göçmenler, bu göçmen evlerine yerleştirilmiştir. 1955 yılında ise 1802 göçmen evinden mühim bir kısmının inşaatı da tamamlanacaktır. Yerleştirilemeyen 3.839 göçmen ailesinin evleri de önümüzdeki yıllarda tamamlanacak ve bu suretle iskân edilmemiş göçmen kalmayacaktır.

Göçmen evleri inşaatı, müteahhitlere verilmemektedir. Emanet suretiyle kendi teşkilatımız tarafından inşa ettirilmektedir. Bu inşaat sistemi ile evler hem daha ucuza mal olmakta hem de kalite itibarıyla üstün bulunmakta ve zamanında ikmal edilmektedir.

Çiftçi göçmenlerden 26.258 aileye şimdiye kadar 1.274.117 dönüm toprak tapuya bağlanarak kendilerine verilmiş ve toprak sahibi olan göçmenlerin hepsi müstahsil duruma geçmişlerdir. Şehir ve kasabalarda oturan göçmenler ise kendi sanatları dâhilinde geniş olan iş sahasında çoluk çocuklarıyla birlikte çalışmak suretiyle iyi bir kazanç temin etmişler ve refaha kavuşmuşlardır. Ziraat Bankası'na göçmenlere 25.032.990 lira miktarında kredi açılmıştır (CCA, 030.1.0.0.29.170.16, 1933:7).

Türkistan'dan gelen göçmenlerin⁸ umumi durumları nazarı itibarıyla alınarak bunlar bir müddet İstanbul'da göçmen misafirhanelerinde barındırılmışlardır. Bu müddet zarfında kendilerine ve çocuklarına Türkçe okuyup yazma öğretilmiş ve marangozluk, halıcılık, dikiş ve nakış gibi el sanatları kursları açılmış ve mütehassıs muallimler nezareti altında kendilerine bu sanatlar öğretilmiştir; iskân edilecekleri bölgelerde bu sanatı öğrenenler iş sahasında geçimlerini temin edecek iş bularak çalışmaya başlamışlardır (CCA, 030.1.0.0.29.170.16, 1933:8).

Gelen 542 Türkistanlı göçmen ailesinden 226 aileden 1158 nüfus, aşağıda gösterilen mahallerde iskân edilmişlerdir:

Tablo 25:

Türkistan'dan Gelen Göçmenlerin İskân Edildikleri Yerler

İl	İlçe	Köy	Aile	Nüfus
Kayseri	Develi	Merkez	4	4
Kayseri	Develi	Köyler	100	339
Manisa	Salihli	Merkez	85	287
Sakarya	Adapazarı	Merkez	2	10
Konya	Merkez	İsmil	61	280
Niğde	Ulukışla	Taşlıtepe	74	238
İstanbul Misafirhanelerinde bulunanlar			216	665
Toplam			542	1.783

Kaynak: CCA, 030.1.0.0.29.170.16, 1933:8.

Van mebusu Sait Erdinç'in 1956-1959 yıllarında gelen göçmenlerin miktarı ile nerelere yerleştirildiklerine dair sorusu üzerine yapılan inceleme sonunda gelen göçmenlerin sayısının 116.831 olduğu belirtilmiştir:

⁸ Türkiye'ye gelen Türkistanlı göçmen gruba ait fotoğraf (Ek-5) te gösterilmiştir.

Tablo 26:

1956-1959 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Sayısı

Yıl	Aile	Nüfus
1956	9.257	35.369
1957	9.143	33.290
1958	9.061	30.624
1959	4.957	17.548
Toplam	32.418	116.831

Kaynak: TBMM ZC., D. XI, C. 10, İ. 3, 11.12.1959: 350-351.

Bu 4 sene içerisinde yurdumuza gelen 32.418 göçmen ailesinden 61 aile iskânlı göçmendir. Bunların tertip ve iskân edildiği vilayetler şunlardır: Bursa 7, Konya 11, Kayseri 6, İstanbul 7, Eskişehir 3, Niğde 2 ve Hakkâri 25 aile olarak gerçekleşmiştir (TBMM ZC., D. XI, C. 10, İ. 3, 11.12.1959: 351).

1950-1955 yılları arasında iskanlı göçmen olarak gelenlerin sayısı ise 156.834 olmuştur:

Tablo 27:

1950-1955 Yılları Arası Gelen İskânlı Göçmen Sayıları

Geldiği Yerler	Aile	Nüfus
Bulgaristan	37.351	154.393
Türkistan	542	1.783
Suriye - Bayırucak	114	366
Avrupa kamplarından gelen mülteciler	295	592
Toplam	38.302	156.834

Kaynak: CCA- 30.1.0.0.29.170.16, 1933:7.

Veriler doğrultusunda 1950-1960 yılları arasında Türkiye'ye iskanlı göçmen olarak gelenlerin sayısının 273.665 olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kazgan'ın 1965 yılı sayım sonuçlarına göre elde etmiş olduğu bilgilere göre 1965 yılında Türkiye'de göçmen oranının en yüksek olduğu iller ise şöyle sıralanmıştır:

Tablo 28:

1965 Sayımına Göre Türkiye'de Göçmenlerin Oranının En Yüksek Olduğu İller

Başlıca İller	İl Toplam Nüfusu (bin)	Göçmen nüfusu (bin)	Oran %
Bursa	755.5	83,8	12
Edirne	303.2	35,2	12
İstanbul	2293.8	227,9	10
İzmir	1.234.7	137,7	11
Kırklareli	258.4	38,8	15
Tekirdağ	287.4	38,7	13
Kocaeli	335.5	22,8	7
Eskişehir	415.1	25,7	6

Kaynak: Kazgan, 1970: 331.

3.3.2. Yurt İçerisinde Göçe Tabi Tutulan Unsurlar

3.3.2.1. Afetzedeler

22 Nisan 1955 tarihinde baraj inşaatları dolayısıyla sular altında kalacak olan kasaba, köy ve araziler hakkında 13 maddeden oluşan 6541 sayılı kanun çıkarılmıştır. Buna göre baraj yapımı nedeniyle arazileri evleri, köylere ait orta malı ve tesislerinden su altında kalacak olan kasaba ile köylerin başka yerlere nakledilmesi ve terk ettikleri arazileri karşılığında kendilerine arazi tahsisi edilmesi kararlaştırılmıştır.

29 Mayıs 1959 tarihinde çıkarılmış olan Afetler yasasıyla da yer sarsıntısı, yangın, su baskını, yer kayması, kaya düşmesi, çığ ve benzeri afetler neticesinde zarar görmüş veya zarar görmesi muhtemel olan yerlerde afet sırasında ve sonrasında yapılacak olan yardımların kimler tarafından ve nasıl yapılacağı belirlenmiştir. Bu kanunun yürürlüğe girmesinden önce meydana gelmiş olan afetler için de aynı hükümlerin geçerli olduğu ayrıca ifade edilmiştir.

3.3.2.2. Göçebeler-Yörükler-Aşiretler

Bugüne kadar hayat tarzlarında hiçbir değişiklik yapmadan varlıklarını devam ettirmiş olan konar-göçer aşiretler, şehirleşme sürecinin hızlanmaya başlamış olduğu 1950’li yıllardan itibaren rahat hareket alanı bulamaz duruma gelmişlerdir. Bu süreçte hem tarım alanlarının hem de yerleşim yerlerinin, aşiret gruplarının yüzyıllar boyunca kullanmakta olduğu yaylak ve kışlak yol güzergâhları üzerinde genişlemeye başlaması üzerine Yörük-Türkmen aşiretleri de artık konar-göçer hayat tarzından vazgeçme durumuna gelmiştir. Yaşam koşullarının sıkıntılı bir hâl alması, hayvancılık uygulamalarının artık geniş alanlarda yapılamaması ile birlikte iletişim kanalları alanında yaşanan gelişmeler neticesinde genç nesillerin eğitim ihtiyaçları sonrasında aşiret grupları arasında da yerleşik olma süreci hızlanmıştır.

3.3.2.3. Gayrimüslimler

1955 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan Kıbrıs sorunu, ülkenin iç siyasetine damgasını vurmuştur. Selanik’te, Atatürk’ün evine bomba konulduğu dedikodusu, gayrimüslim vatandaşlara yönelik bir anda Cumhuriyet tarihinin en büyük yağma ve tahrip olaylarının yaşanmasına neden olmuştur. Edirne, Tekirdağ ve İstanbul’da aynı saatte harekete geçen kitleler, başta Rum ahali olmak üzere azınlıklara yönelik yağma ve yıkım hareketlerine başlamışlardır. Daha çok azınlıkların mallarına yönelik bu tahrip eylemleri, tarihe 6-7 Eylül Olayları olarak geçmiştir. Olaylar

sonucunda 4 binden fazla işyeri, 2 bin ev, 73 kilise, 26 okul, 91 lokanta, 26 eczane ve 21 fabrikanın da bulunduğu 5622 yerleşim yeri tahrip edilmiştir. Bu, azınlıkların tarihindeki ikinci büyük yıkım olmuş ve 6-7 Eylül Olayları sonrası binlerce gayrimüslim Türkiye’yi terk etmiştir.

Sosyal açıdan dışlanmalarına karşın o zamanki deyim ile “‘hacıağa”ların büyük kente yerleşmelerine paralel olarak ülkenin ticaret ve sanayisinde o zamana kadar söz sahibi olan gayrimüslimlerin 6-7 Eylül Olayları sonucunda Türkiye’de barınmaları zorlaşmıştır. İstanbullu Rum ve Ermenilerin Türkiye’yi terk etmesi bir nevi, milli burjuvazinin devlet tarafından güçlendirilme politikası olmuştur.

3.4. İç Göç Politikalarının Nedenleri

1950 sonrasında köylülerin toprakta zilyetlik hakkının benimsenmesi ve emeğin bollaşması ile iskân kurumunun uygulamaları da değişmeye başlamıştır. Bir bakıma bu yeni dönemde devletin hem toprak hem de emek üzerindeki eski ve geleneksel denetim gücünü kaybolmuştur. Bir süre sonra devlet, zorunlu göç uygulamalarını doğal afetler, baraj ve benzeri altyapı yatırımları için kamulaştırmalar, göçerlerin yerleştirilmesi ya da “‘milli güvenlik” gerekçeleriyle uygulamaya başlamıştır. Özellikle verimli arazilerde özel mülkiyetin ve zilyetlik hakkının kurulmaya başlamasıyla, devletin denetleyebildiği tarım topraklarının miktarı azalmış ve bu kurum geçici olarak başvuru bir araç haline dönüşmüştür. Bir süre sonra özellikle kentleşmenin hızlanması sonrasında, iç göç uygulamaları “‘toprak-insan” ilişkilerini düzenlemekten çıkarak; köy yapımı, konut yapımı gibi bayındırlık ve inşaat faaliyetlerine dönüşmeye başlamıştır (Erder, 2018: 207-210).

Türkiye’nin kapitalistleşme süreciyle ilgili tartışmalarda özellikle 1950 sonrasında alınan uluslararası kararlara özel önem verilmiştir. Bu dönemde, Türkiye’nin NATO’ya üye oluşu ve çok partili siyasal sisteme geçişi gibi kararlar hem siyasal hem de ekonomik anlamda önemli olmuştur. ABD ile ilişkilerin yoğunlaşması, Marshall Yardımı, özellikle tarımdaki kapitalistleşmeye ve köylülüğün hızla dönüşümüne katkıda bulunmuştur. Bu dönüşüm, bir süre sonra nüfus patlamasıyla birlikte kırdan kente göçün denetlenemez boyuta sıçramasına neden olmuştur. Bu süreç, iskân kurumunun iç göçteki denetiminin kaybolmasına ve devlet kaynaklı zorunlu göçün alanının daralmasına neden olmuştur (Erder, 2018: 220).

Türkiye’de nüfus kütlelerini kırlardan şehirlere doğru harekete getiren başlıca sebepler, kalkınmakta olan ülkelerdeki iktisadi gelişimin ziraata bağlı olması

nedeniyle köylerde ortaya çıkmış olan geçim sıkıntısı ile şehirlerdeki iş imkânlarının yoğun olması olmuştur. Diğer taraftan iç göçlerin şehirlere yönelmiş olmasında etkili olan faktör aynı zamanda şehirlerin iş sahaları haricinde, kültür, eğlence vs. imkânlarının da fazla olmasıdır (Tümertekin, 1968: 88).

Türkiye’de kırsal kesimden kentsel merkezlere doğru yapılan iç göçün nedenlerinden biri de 1950’li yıllarda uygulanmaya başlayan tarım politikaları ve bununla beraber Marshall planının hayata geçirilmesi ile başlayan tarımda modernizasyon dönemi olmuştur (Özdemir, 2008: 39).

İkinci Dünya Savaşı sonrası, birçok ülke gibi Türkiye için de bir kırılma ve dönüm noktası olmuştur. Bu bağlamda Türkiye, uzun yıllar boyunca Batılılaşma politikaları izlemiş, Batı’ya açılma ve Batı ile bütünleşme sürecinin de hızlı ve etkili bir biçimde somutlaşmaya başladığı bir dönem içerisine girmiştir. Bu değişim sadece rejim bazında değil, toplumsal anlamda da kendini göstermiş ve bu süreçte önem kazanan demokrasi ve liberalizm gibi söylemler, Türkiye’nin gündemini teşkil etmeye başlamıştır. Bu durumun en bariz sonucu, çok partili hayata geçiş ve planlı devletçilikten liberalizme geçiş sürecinin başlaması olmuştur. DP’nin kuruluşu ve iktidara gelişi, tek partili dönemin sona ermesi, özel sektörün ön plana çıkarılarak sanayileşme sürecine hız verilmesi ve milli burjuvazi kavramının oluşması bu dönemden itibaren görülmeye başlanmıştır (M. Yıldız, 2018: 22).

1950 yılında Demokrat Parti’nin iktidara gelişi ile birlikte ABD’nin dayattığı liberal görüşler hızlıca uygulamaya geçirilmiştir. Özel sektörün gelişmesi ile başlayan fabrikalaşma, Marshall Yardımları kapsamında traktör sayısının artmasıyla tarımda başlayan makineleşme ile tüketim alışkanlıklarının artarak değişmesi gibi durumlar, şehir hayatının cazibesini artırmıştır. Böylece kırsaldan kentlere doğru göçlerin yapıldığı bir dönem başlamış ve Türkiye’nin, toplumsal hayatında bir kırılma noktası meydana gelmiştir. Kırsal alandaki nüfusun fazlalığı nedeniyle oluşan baskı, köy imkânlarının kısıtlı olmasından kaynaklı mahrumiyet ile yaşanan yoksulluklar, kentlere yapılan göçleri tetikleyen bir diğer faktör olmuştur (M. Yıldız, 2018: 15).

Demokrat Parti iktidarı, tarımda modernleşmeye yönelik bir iktisat politikası yürütmekle birlikte nüfusu kırdan tutmaya çalışmamıştır. Aksine kentlerde, “her mahallede bir milyoner” yaratacakları sloganı ile tarımda biriken sermayeye yön göstermişlerdir. Sanayinin gelişmediği, ulusal pazarların yeni yeni kurulduğu 1950-60 yılları arasında büyük kentlere gelenler, kapitalist ekonominin kentte yerleşmesi için gerekli olan ön koşulları sağlamışlardır. Kente gelen genç erkekler, gecekondularda

yedek işgücü ordusunu oluşturarak ücretlerin yükselmesini engellemiş ve sanayinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca, tarımda DP iktidarının da el vermesi ile önemli bir gelir artışı sağlayan büyük toprak sahipleri de büyük kentlere göç ederek yatırımlarını sanayi ağırlıklı işlerde yoğunlaştırmışlardır. 1950’ler de “hacıağa” olarak nitelendirilen yatırımcılar, en az köyden gelen işçiler ya da yedek işçiler kadar büyük kentlere ve kentsel yaşama yabancıdır. İstanbul halkı, bir süre iki grubu da benimsememiş ve dışlamıştır. Zamanın magazin haberlerinde bu dışlama ile ilgili çok sayıda kanıt vardır (Özbay & Yücel, 2001: 11).

1950-1960 yılları arası dönem, Türk toplumuna, istatistiklerden anlaşılması kolay olmayan bir coğrafi ve toplumsal hareketlilik zihniyeti kazandırmıştır. Aile işletmelerinin sayısının artmasına rağmen tarımdaki makineleşme sonucu eski ortakçılardan bir kısmı şehirlere göç etmek zorunda kalmış ve daha da önemlisi, şehirlerde yeni gelişen iktisadi canlılık daha kazançlı istihdam imkânları yaratmıştır. Bu nedenle şehirlere göç edenlerin arasında toprağı olmayanların yanı sıra aileleri, köydeki tarlalarını sürmeye devam eden genç erkekler de yer almıştır. Traktörlere siparişle iş yaptırmak çok yaygın olduğundan, özellikle toprak genişlemesinin sınırlarına ulaşıldıktan sonra birçok aile, traktör kiralayıp hane halkında çalışanların bir bölümünü şehirlere gönderebilmiştir. Şehre gelen ilk göçmen dalgası içinde yer alanların çoğu, şehirlerde geçici iş bulan eski mevsimlik işçiler olmuştur. Özel konut yapımında ve bayındırlık işlerinde görülen inşaat patlaması, göçün eski yapısını terse çevirmiştir. Yeni göçmenler artık şehirde yaşamaya ve sadece hasat zamanı köye gitmeye başlamışlardır (Keyder, 2019: 169).

1950’lerin ve 1960’ların büyük bölümünde göçmenlerin iktisadi durumu sürekli iyileşme göstermiştir. Merkezin uzağında olsa bile şehir hayatının, kasvetli Anadolu köylerine tercih edilmesi tabii görülmüştür. İlk gecekondu mahalleleri köy yaşam tarzına göre kurulmuşlar aynı köyden gelenler, yan yana yerleşip genellikle devlet arazisi üzerine derme çatma kulübeler kurarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. İlk göçmen dalgasıyla gelenler kısa sürede evlerinin kalitelerini düzeltmeye başlamışlar ve şehirde kazandıklarını yeni evler yapmakta harcamışlardır. Ayrıca her seçim öncesinde, politikacılar yeni yeni büyümekte olan bu semtlere, şehrin bazı konforlarını ve belediye hizmetlerini getirmeyi vaat etmişler ve bu vaatler, bir ölçüde gerçekleşmiştir (Keyder, 2019: 170).

1950 ile 1960 yılları arasında en büyük dört şehrin nüfusu yüzde 75 artmış ve şehir nüfusunun (nüfusu 10.000’in üzerinde olan yerler) toplam nüfus içindeki oranı

yüzde 19'dan yüzde 26'ya çıkmıştır. Bu durum ise (doğal nüfus artışı bir yana bırakılırsa) 1,5 milyon göçmenin kentsel alanlara, 600.000 göçmenin ise en büyük dört şehre gelmiş olması demektir. Yani 1950'li yıllarda her on köylüden biri şehre göç etmiştir (Keyder, 2019: 171).

Türkiye nüfusu, 1950-1955 yılları arasında yılda %2, 1955-1960 yılları arasında ise yılda %2,85'lik bir artış yaşamıştır. DP iktidarı ile tarımda yaşanan dönüşüm ile nüfus artışının hızlanması sonucunda hızlı bir şekilde kırdan kopuş yaşanmış ve kentlerin nüfusunun artışı, yılda %6'lar düzeyine ulaşmıştır. II. Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'de yılda %6 büyüyen tek kent Ankara olmuştur. 1950'li yıllarla birlikte ise Türkiye'nin tüm kentlerinde bu hızda bir kentleşme yaşanmaya başlamıştır (Tekeli, 2021: 46).

Tarım alanında yaşanan gelişmeler sonucunda köyde kullanılamayan emeğe, kentlerde talebin artmasıyla birlikte kentleşme süreci de hızlanmıştır. Türkiye'de 1950'de %25,04 olan şehirli nüfus oranı 1955'te %28,79'a, 1960'ta ise %31,92'ye yükselmiştir (Tekeli, 2021: 47).

1950-1960 dönemi Demokrat Parti milletvekillerinden, Kürt ulusçusu Mustafa Remzi Bucak, Kemalist yönetimin Kürtleri açıktan yok etmeye cesaret edemediği için, isyanları bu amacı gerçekleştirmede bir fırsat olarak kullandığını ileri sürmektedir. Nitekim 1930 Ağrı isyanından sonra Kürt köylüler kitlesel göçe zorlanmış, geleneksel Kürt önderleri, ağalar ve şeyhler sürgün edilmiş ve Kürt gençleri zor alım yoluyla askere alınmıştır (A. Yıldız, 2010: 263).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'ye yönelik göç hareketlerinden bir kısmı da SSCB'nin dağılması sürecinde yaşanmıştır. SSCB kaynaklı göçlerin en büyük nedeni Türk kökenli milletlere yapılan baskı ve zulümler olmuştur (Yücel, 2010: 206-208).

1950 yılı içerisinde Bulgaristan'dan göç etmek zorunda kalan vatandaşlar, yaşadıkları zulmü gözyaşları içerisinde anlatmış ve anavatana kavuşmalarından dolayı yaşadıkları sevinci gazete muhabirine şöyle dile getirmişlerdir:

“Bulgarların bize yaptığı zulmü bütün cihan biliyor... Bizi üzen ve gözyaşı döktüren olay köy muhtarının, karılarımızı ve kızlarımızı Bulgarlara peşkeş çekmek istemesidir. Muhtarın bu davranışlardan vazgeçmesini istediğimiz zaman da Bulgar makamları bizleri şiddetli cezalara çarptırmakla tehdit etmiştir. Kurmuş oldukları kooperatifler, Türk ahalinin mallarını zorla elinden almakta ve mallarını vermek istemeyenler askerler tarafından evlerinden atılmaktadırlar... Çok şükür artık

vatanımıza kavuştuk. Allah, geride kalan kardeşlerimizin yardımcısı olsun” (Son Posta Gazetesi, 6 Aralık 1950: 1-3.).

Bulgar hükümeti Stalin’in emriyle, Kore Savaşı’na ve NATO’ya katılımından dolayı Türk Devleti’ni cezalandırmak amacıyla 1950-1952 yılları arasında 152-156 bin civarında Türk’ü, ülkeden kovarak Türkiye’ye göç etmeye zorlamıştır (Karpas, 2013: 415).

İkinci Dünya Harbi’nden sonra bu memleketlerde komünist rejimler kurulurken, bu rejimler yeni toplumun temellerini atabilmek için milli birliği kurmak zarureti duymuşlardır. Bu bakımdan Türk azınlıklarına karşı takip ettikleri siyaset eski muhafazakâr ve milliyetçi rejimlerin politikasından esasta hemen hemen farksız olmuştur. Bu politikayı “Türk’ü kaçırmak, kaçmadığı zaman da kovmak” politikası olarak özetlemek mümkündür. Bu politikayı yürütmek için eski muhafazakâr rejimler de komünist idareler de aynı usule başvurmuşlardır: Türklere karşı farklı muamele. Komünist idarelerde toplumun bütün unsurları ve bilhassa arazi sahipleri üzerinde umumi olarak artan baskı sadece şiddetlendirici bir unsur olmuştur. Devletin tedbirleri Türklere daha ağır bir şekilde tatbik olunmuştur. Çünkü maksat, Türk olmayan unsurları yeni bir toplum nizamına sokmak olduğu halde, Türkleri bu nizamın dışına atmak ve memleketi terk etmeye zorlamaktır (Akis, 1960: 16).

Vergi komisyonları Türkler aleyhinde çok ağır vergi matrah ve nispetleri takdir etmekte, mükerrer vergileme olaylarına sık sık rastlanmaktadır. Aile meskenine ve kadın kıyafetlerine karışma, kadınların mecburi iş mükellefiyetine tâbi tutulması, okullarda ve gençlik teşekküllerinde gençlere komünist zihniyetinin telkininden ana babaların ürkmesi, Türk erkekleriyle kızlarının Slavlarla evlenmeye zorlanması, mezarların birleştirilmesi, oruç tutanların işten atılması, sadece Türklerle meskun köylere domuzlarıyla beraber Slav köylülerinin yerleştirilmesi, camilerin kapatılıp depo haline sokulması, bazı hallerde Türkiye radyolarının dinlenmesine, Türk müziği çalınmasına ve hatta Türkçe konuşulmamasına izin verilmemesi, dini tatillere saygı gösterilmemesi, Türk milliyeti esasına dayanan azınlık cemiyetlerinin kapatılması ve mensuplarının çok ağır ceza ve işkencelere maruz bırakılması gibi olaylar, göçlerin başlıca sebepleri arasında yer almıştır (Akis, 1960: 16).

3.5. İç Göç Politikalarının Amaçları

3.5.1. Türkleştirme Politikası

1950’li yılların ikinci yarısının hemen başında 1955 yılında başlayan Kıbrıs sorunu, ülkenin iç siyasetine damgasını vurmuştur. İşte o günlerde Selanik’te, Atatürk’ün evine konulan bir bomba söylemi, bir anda Cumhuriyet tarihinin en büyük yağma ve tahrip olaylarına zemin hazırlamıştır. Aynı anda üç kentte ve aynı saatte harekete geçen yığınlar, başta Rumlar olmak üzere azınlıklara dönük yağma ve yıkım hareketine başlamışlardır. Candan çok mala yönelik bu tahrip eylemleri, tarihe 6-7 Eylül Olayları olarak geçmiş ve günün sonunda 4 binden fazla işyeri, 2 bin ev, 73 kilise, 26 okul, 91 lokanta, 26 eczane ve 21 fabrikanın da bulunduğu 5622 meskûn mahal tahrip edilmiştir. Bu, azınlıkların tarihindeki ikinci büyük yıkım olmuş ve 6-7 Eylül Olayları sonrası binlerce gayrimüslim Türkiye’yi terk etmiştir (Akar, 2001: 24).

Sosyal açıdan dışlanmalarına karşın o zamanki deyimi ile ‘‘hacığa’’ların büyük kente yerleşmelerine paralel olarak ülkenin ticaret ve sanayisinde o zamana kadar söz sahibi olan gayrimüslimlerin Türkiye’de barınmaları zorlaşmıştır. Varlık Vergisi, 1948’de Musevilerin İsrail’e göçü, 6-7 Eylül Olayları sonucunda İstanbullu Rum ve Ermenilerin Türkiye’yi terk etmesi ve 1964’te Yunan pasaportu taşıyan Rumların sınır dışı edilmesi olayları bir bakıma milli burjuvazinin devlet tarafından güçlendirilme politikaları olmuştur (Özbay, 2015: 223).

3.5.2. Aşiret Düzenini Kaldırma

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra bazı Kürt aydınları ve aşiret liderleri gözaltına alınmıştır. Toplam 485 kişiden oluşan bu grup, 1 Haziran 1960’da Sivas’ta bir kampa alınarak 4 ay kadar burada tutulmuşlardır. Bu grupta yer alan 55 aşiret ileri geleni veya ağası, çıkarılan bir yasa ile 19 Ekim 1960 tarihinde çeşitli Batı illerine sürgüne gönderilmişlerdir (T. Bozkurt, 2015: 203). Sürgün edilenler arasında Şeyh Sait’in oğulları Ali Rıza Fırat, torunu Melik Fırat, Kamran İnan’ın kardeşi Zeynel Abidin Geylani, Kinyas Kartal’la birlikte Baha Kartal, Hamit Kartal ve kardeşleri, Bucaklardan İsmail Hakkı Bucak, Eczacı Mithat Bucak, Hacı Ali Bucak, Hasan ve Hasan Ali Bucak da yer almıştır (N. Bozkurt, 2000: 60-61). Geriye kalan 430 kişi ise serbest bırakılmıştır (T. Bozkurt, 2015: 203).

55’lerden biri, sürgünlerini ve sürgünlerinin kaldırılması yönündeki çabalarını şöyle anlatmıştır:

“... Biz 55 arkadaş, 1960 yılının Ekim ayının son günlerinde polis nezareti altında, Batıya nakledildik. 105 sayılı kanuna dayanarak çıkarılan bir kararname ile Orta ve Batı Anadolu’da ikamet tesis etmek şartı ile iskân edildik. Mecburi iskâna tabi tutulduğumuz yerlerde 20 arkadaşımız daha önce işledikleri iddia edilen suçlardan yargıldılar. Fakat bunların hiçbiri, isnat olunan suçtan hüküm yemedi. Çoğu beraat etti.” (N. Bozkurt, 2000: 61-62).

3.5.3. Göçebeliğin Ortadan Kaldırılıp Yerleşik Hayatın Özendirilmesi

Göç ve iskân politikalarının ekonomik açıdan başka birde ideolojik nedenleri olmuştur. Bu kapsamda denetim altına alınamamış olan ve Cumhuriyet düşüncesinin kazanımlarından gerektiği kadar faydalanamamış olan nüfus fazlalığı için eksiltme uygulaması izlenmiştir. Bugüne kadar hayat tarzlarında hiçbir değişiklik yapmadan varlıklarını devam ettirmiş olan konar-göçer aşiretler, şehirleşme sürecinin hızlanmaya başlamış olduğu 1950’li yıllardan itibaren rahat hareket alanı bulamaz duruma gelmişlerdir. Bu süreçte hem tarım alanlarının hem de yerleşim yerlerinin, aşiret gruplarının yüzyıllar boyunca kullanmakta olduğu yaylak ve kışlak yol güzergâhları üzerinde genişlemeye başlaması üzerine Yörük-Türkmen aşiretleri de artık konar-göçer hayat tarzından vazgeçme durumuna gelmiştir. Yaşam koşullarının sıkıntılı bir hâl alması, hayvancılık uygulamalarının artık geniş alanlarda yapılamaması ile birlikte iletişim kanalları alanında yaşanan gelişmeler neticesinde genç nesillerin eğitim ihtiyaçları sonrasında aşiret grupları arasında da yerleşik olma süreci hızlanmıştır (Erdal, 2016: 119).

3.6. İç Göç Politikaları Kapsamında Yapılmış Olan Göç Uygulamaları

DP Hükümetleri, her ne kadar ülke dışından gelmek isteyenlerin isteklerine olumsuz karşılık verse de soydaşlarımızın yaşadıkları ülke yönetimleri tarafından çok kötü davranış ve uygulamalara maruz kalması üzerine bu tavrını fazla sürdürememiştir. Özellikle 1950 yılı içerisinde Bulgaristan Devleti’nin 250.000 Türk göçmeni zorunlu olarak Türkiye’ye göndermek istemesi nedeniyle Anadolu’ya dışarıdan yoğun miktarda göçmen gelmiştir.

3.6.1. Ülke Dışından Gelen Göçmenlerin Yerleştirilmesi

DP Hükümetleri, her ne kadar ülke dışından gelmek isteyenlerin isteklerine olumsuz karşılık verse de soydaşlarımızın yaşadıkları ülke yönetimleri tarafından çok kötü davranış ve uygulamalara maruz kalması üzerine bu tavrını fazla sürdürememiştir. Özellikle 1950 yılı içerisinde Bulgaristan Devleti’nin 250.000 Türk

göçmeni zorunlu olarak Türkiye'ye göndermek istemesi nedeniyle Anadolu'ya dışarıdan yoğun miktarda göçmen gelmiştir. 1950-1960 yılları arasında Türkiye'ye gelen göçmenlerin sayısı ve göç ettikleri ülkeler aşağıdaki listede gösterilmiştir:

Tablo 29:

1950-1959 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Geldikleri Yerler ve Sayıları

Yıl	Bulgaristan	Romanya	Yugoslavya	Yunanistan	Türkistan	Diğer Memleketler	Toplam
1950	52.185	0	0	0	0	0	52.185
1951	102.208	0	0	3	0	29	102.240
1952	4	1	73	112	113	307	610
1953	2	0	1.113	200	1.357	637	3.309
1954	9	1	9.728	1.744	429	151	12.062
1955	4	1	17.000	3.041	12	18	20.076
1956	32	0	31.969	3.248	24	93	35.366
1957	0	1	30.162	2.197	22	294	32.676
1958	6	0	30.137	2.208	55	107	32.513
1959	25	1	18.403	2.034	60	64	20.587
Toplam	154.475	5	138.585	14.787	2.072	1.700	311.624

Kaynak: Köse, 2019: 730.

1960 yılında Yugoslavya'dan Türkiye'ye 3.417 haneden toplam 13.304 göçmen gelmiştir (Ağanoğlu, 2013: 394).

Köse, 1952-1958 yılları arası Türkiye'ye gelen göçmenlerin sayısını 136.612 olarak yukarıdaki listede verirken, Cillov'a göre bu yıllar içerisinde ülke dışından gelenlerin sayısı 97.220'dir (Cillov, 1960: 397).

Bulgaristan'dan gelecek göçmenler için Bakanlar Kurulu tarafından 17 Kasım 1950 tarihinde bir kararname çıkarılmıştır. Kararnamede gelen göçmenlerin hızlı bir şekilde yerleştirilmelerinin yapılabilmesi için hükümet ile halkın yapacağı iş birliği neticesinde alınacak tedbirler tespit edilmiştir. Valiliklere gönderilen yazıda alınan kararda “Bugünlerde Bulgaristan'dan memleketimize fazla miktarda gelmesi beklenen göçmenlerin, önümüzdeki aylar içerisinde en iyi ve en uygun bir şekilde barındırılmaları için gerek hükümet gerekse millet olarak iş birliği halinde olunması gereklidir. Bu amaç doğrultusunda illerimizin ekonomik ve sosyal durumları, iklim şartları, sevk imkânları ve uygun durumdaki köy sayılarına göre kış ayları için misafir edebileceği göçmen sayıları belirlenmiş olup ilinizde belirli sayıda göçmen barındırılması kararlaştırılmıştır” ifadesi kullanılmış ve devamında da yazıda belirtilen esaslar çerçevesinde ilinizde barındırılabilmesi mümkün olan göçmen sayısının Toprak ve İskân Müdürlüğü'ne bildirilmesinin gerektiği ifade edilmiştir.

Belirtilen esaslar şöyledir:

1- İlinize bu kış barındırılmak üzere gönderilecek göçmenlerin il merkezine veya bağlı ilçe, bucak ve köylere dağıtılmasında; mevcut miri ya da askeri boş binalar içerisinde toplu halde barındırılmaları konusunda valilik yetkilidir.

2- İlinize gönderilecek göçmenlerin sevk işlerinde izdiham ve karışıklık yaşanmaması için sevk işleri ayrı ayrı yapılacaktır. Fakat her türlü kötü durum yaşanabilme ihtimaline karşılık hazırlıklı olunması gereklidir.

3- Göçmenlerin ilk sevk merkezlerinde dağıtımları yapılırken sanat ve mesleklerine göre belirlenmeleri ve bu doğrultuda yerleştirilme işlemleri yapılmalıdır.

4- Gelecek göçmenlerin kısa bir süre için gerekli olan iâşe, ibate, tedavi, yakacak ve aydınlatma giderleri mümkün olduğunca hükümet yetkilileri tarafından sağlanmalıdır. Göçmenlerin bir an önce kendilerini geçindirebilir duruma getirilmeleri de sağlanmalıdır.

5- Yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda il merkezinde bir göçmen komisyonu; yine il merkezi ile bağlı bucak ve köylerde de göçmenlere yardım komiteleri kurulması gerekmektedir. Göçmenler için toplanacak yardımların da Kızılay şubelerinde veya Ziraat Bankası'nda açılacak özel hesaplarda toplanması lazımdır.

6- Göçmenlerin ihtiyaçlarının giderilmesi için hükümetin 15 günden fazla yardımda bulunamayacağı kendilerine bildirilmeleri ve hepsinin iş sahibi olmaları konusunda gerekenler yapılmalıdır.

Yazının sonunda ise göçmenler konusunda vilayet dahilindeki bütün mülki teşkilatların her türlü imkânından faydalanmak suretiyle gereken bütün tedbirlerin planlı bir şekilde ve zamanında yapılması, göçmenlerin ne olursa olsun sefil bir halde kalmamaları için barındırma işlemleri için üstün gayret gösterilmesi istenmiştir (Zafer Gazetesi, 18 Kasım 1950: 1-4).

1950-1953 yılları arasında yapılan iskân programı, 32.000 ailede 160.000 Bulgaristan göçmeninin kabulüyle birlikte yerleştirilmelerine ve üretici hale getirilmelerine bağlı faaliyetleri içermiştir. Bulgaristan'dan yurdumuza gelmiş olan göçmenler, hudutlarımızdan içeriye girdikten sonra gittikleri her yerde büyük bir coşku ve ilgi görmüşlerdir. Göçmenlerin anayurda ayak bastığı andan itibaren yerleştirilmelerine kadar olan zamanda geçici olarak barındırılmaları, kendilerinin ve eşyalarının geçici veya kesin bir şekilde iskân mahallerine sevk ve nakilleri, sağlık muayenelerinin yapılması, tedavilerinin gerçekleştirilmesi, yedirilmeleri, muhtaç

olanlarının giydirilmeleri, yatma ve aydınlatma ihtiyaçlarıyla yakacaklarının temini gibi geçici bir barındırma ile ilgili alınması gereken tedbirler, programın birinci safhasını teşkil eden hizmetlerdir. Bütün bu gelişmeler, milletçe ve hükümetçe sarf edilen büyük gayretler sayesinde intizam içinde gerçekleştirilmiştir (Demokrat, 1953: 125).

İskân işlerinin en önemli safhası kesin iskân aşamasıdır. Bu aşamada da hükümet ve millet el ele vererek göçmenlerin en kısa bir zamanda yerleştirilmeleri, sanat ve mesleklerinin icrası için bütün imkânlardan faydalanmaları ve müstahsil duruma getirilmeleri hususunda büyük bir gayret sarf etmişlerdir. Kesin iskân işleri için gerekli olan ödeneğin, 1951 yılında sağlanması üzerine başlanmıştır. Sanatkâr göçmenler için şehir veya kasabalarda şehir tipi, çiftçiler için ise köylere ekleme veya serpiştirme yapmak suretiyle veyahut müstakil köyler kurmak suretiyle köy tipi evler inşa ettirilmiş ve 1 Nisan 1953 tarihine kadar göçmenlere 27.226 evin tapusu teslim edilmiştir. Diğer taraftan 16.976 çiftçi göçmen ailesine 858.559 dönüm arazi tahsis ve temlik edilmiş, 1.788 sanatkâr göçmen ailesine 840.950 lira değerinde döner sermaye verilmiştir (Demokrat, 1953: 125-126).

1950-1952 yılları arasında Bulgaristan hükümetinin Türk azınlığa yönelik zorunlu sevk ve göçe zorlama politikaları sonucu 37.851 aileden 154.393 kişi, iskânlı göçmen olarak Türkiye'ye yerleşmiştir. Mevcut iskân mevzuatına uygun bir şekilde yapılan planlamalar doğrultusunda ülke dâhilindeki mevcut şehir, kasaba ve köylere dağınık veya yeni mahalleler oluşturulacak şekilde yerleştirilmişlerdir. Bu göçmenler kısa süre içerisinde üretici konumuna getirilmiştir. Bu dönemdeki bir diğer kitlesel göç hareketi de 1952-1967 yılları arasında Yugoslavya-Makedonya topraklarından yaşanmıştır. Yugoslavya-Makedonya Müslümanlarının göç kararı almalarında itici sebep, etnik tabakalaşma sistemi çerçevesinde azınlık statülerine tabi olmalarıdır. Göç etmek için Türkiye'yi tercih etmelerine yol açan çekici sebep ise kendilerini Türk ve/veya Müslüman, Türkiye'yi anavatan ve/veya Müslüman ülke olarak görmeleri olmuştur. Göçmenlerin çoğu Makedonya'dan, küçük bir kısmı ise Kosova ve Sırbistan'dan göç etmişlerdir (İnan, 2016: 19-20).

Türk idaresinin Balkanlar'dan ayrılması üzerine Yugoslavya Türkleri anayurda doğru göç etmek istese de 1939-1950 yılları arasındaki bu göç taleplerine Yugoslavya hükümeti izin vermemiştir. 1950'den sonra sınırları gayri resmi şekilde açan Yugoslavya, 1953'te Balkan Paktı'nı imzaladıktan sonra da yine resmi göçe izin

vermemiştir. 1950-1958 yılları arasında ise Yugoslavya'dan Türkiye'ye 104.372 göçmen gelmiştir (Altuğ, 1991: 115).

1950-1952 yılları arasında Bulgaristan'ın tehcir ve göçe zorlaması sonucu 37.851 aileden 154.393 kişi iskânlı göçmen olarak Türkiye'ye gelip yerleşmişlerdir. Bulgaristan'dan 1950-1952 yılları arasında gelen ve devlet tarafından yerleştirildikleri için iskânlı göçmen olarak kabul edilen göçmenler, iskân yasasına göre yapılan planlamalar doğrultusunda ülkenin çeşitli il-ilçe ve köylerine dağınık veya mahalleler eklenmek suretiyle yerleştirilmişlerdir (Doğanay, 1997: 197).

1950-1960 yılları arasında toplam 35.496 ailenin yerleşimi gerçekleştirilmiştir. Bu ailelerden 25.583 çiftçi ailesinin büyük çoğunluğu Adana (1.442 aile), Ankara (1.136 aile), Balıkesir (1.474 aile), Bursa (2.185 aile), Konya (1.523 aile), Manisa (1.383 aile), Tekirdağ (1.619 aile) illerine; zanaatkâr ailelerin çoğu ise Bursa (1.356 aile), İstanbul (3.100 aile), Eskişehir (1.116 aile) ve İzmir (1.160 aile) illerinde yerleştirilmişlerdir. İskân için yapılan 36.292 evin 22.761'i köy tipi, 12.219'u şehir tipi ve 1.312'si hazır evdir. Kırsal alanda yerleşmek isteyenler için 13 müstakil köy kurulmuştur. Evlerin %70'i kırsal alana serpiştirilmek suretiyle yapılmıştır. %25'i kentlere eklenen göçmen mahallelerinde inşa edilmiş olup, %5'i müstakil köylerde yapılan evleri kapsamaktadır (Doğanay, 1997: 197,198).

1950 yılında Bulgaristan, Türk aslından 155.000 kişiyi tek taraflı olarak Türkiye'ye tedricen sevk etmiştir. Hükümet, gelen göçmenleri kısa bir zamanda üretici hale getirmek için uğraşmıştır. Yeni gelen vatandaşlarımız ise İstanbul, Balıkesir, Kayseri, İzmir ve Ankara'ya yerleştirilmişlerdir. İstanbul'a yapılan yerleşmelerde Taşlıtarla ile Kartal ilçesinde bulunan Soğanlı köyü ön plana çıkmıştır (Altuğ, 1991: 111). Balıkesir'e yapılan yerleştirme işlemleri içerisinde Susurluk ilçesine 22 Ekim 1950 tarihine kadar 200 haneden fazla göçmenin geldiği bildirilmiştir. Göçmenler için ilk ve acil olan yardımlar Belediye tarafından yapılırken, göçmenler de ilçenin çeşitli köy ve bucaklarına yerleştirilmişlerdir (Akşam Gazetesi, 22 Ekim 1950: 7). Ankara vilayeti dâhilinde barındırılması düşünülen yaklaşık 3.000 Bulgar Türk göçmeni için de Ankara Esnaf Dernekleri Birliği tarafından geniş bir yardım programı hazırlanmıştır. İskân edilecek ırkdaşlarımızın en müsait şartlar altında barındırılmaları için tüm imkânların kullanılmasına karar verilirken kış mevsimi içerisinde bulunulduğu için de bir an önce şehir ve kasabalarda barındırılmalarına yönelik imkânlar aranmıştır (Zafer Gazetesi, 5 Aralık 1950: 1-4). Bursa'ya 16 Aralık 1950 günü gelmiş olan 800 göçmen, peyderpey ilçelere ve Karacabey Harasına

yerleştirilmişlerdir. Bursa Vilayet Göçmenlere Yardım Komitesi tarafından şimdiye kadar 18.300 lira toplanmış olup bu para, göçmenlerin ihtiyaçları için verilmiştir (Son Posta Gazetesi, 18 Aralık 1950: 3).

Edirne'ye 4 Aralık 1950 günü 195 göçmen gelmiştir. Gelen göçmenler, Rusçuk ve civarı kaza ve köylerden göç ederken kendilerine Valilik tarafından yardımlar yapılmıştır. Ayrıca göçmenler için Kızılay tarafından da 2.000 battaniye yardımında bulunulmuştur (Yeni İstanbul Gazetesi, 5 Aralık 1950: 3). Yine Kızılay Genel Merkezi, yurda gelen göçmenler için çeşitli vilayetlere 60 bin lira değerinde bağış makbuzları göndermiştir. Göçmen çocuklar için de Amerikalı hayırseverlerin göndermiş olduğu 21 sandık kutu dağıtılmıştır (Zafer Gazetesi, 7 Aralık 1950: 2).

Suriye'nin Bayır Bucak mevkiinden memleketimize iltica eden ve halen Kırıkhan'da bulunan Türklerin durumları ile hükümetimiz ciddi bir şekilde alakadar olmuş ve Vekiller Heyeti, bunların iskânlı göçmen olarak muamele görmelerini karar altına alarak bu kararı Hatay Valiliği'ne tebliğ etmiştir.

Diğer taraftan Toprak ve İskân Umum müdürlüğü, takriben 1.000 aile kadar olan bu göçmenlerin mesleklerini ve aile şartlarını tetkik etmektedir. Bunların tespitinden sonra bu göçmenler, en kısa zamanda sanat ve durumlarıyla mütenasip yerlere iskân edilecekler, kendilerine toprak ve kredi verilecektir (Akşam Gazetesi, 17 Ocak 1954: 3).

3.6.2. Ülke İçerisinde Gerçekleşen Göç Uygulamaları

1950-1960 yılları arasında ülke içerisinde gerçekleşen göç olayları genellikle ekonomik nedenlerle gerçekleşmiştir. Özellikle ABD'den alınan dış yardımlarla birlikte ekonomik kalkınma gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Tarım endüstrisinde yaşanan büyük değişim ve gelişmeler sonucunda kırsal alanlar başta olmak üzere yine birçok şehirden de göçler yaşanmıştır. Ülke içerisinde gerçekleşen göçlerin diğer nedenleri arasında doğal afetler nedeniyle yapılmış yer değişiklikleri ile yine ülkenin kalkınması doğrultusunda birçok il ve ilçede barajların yapılması da yer almıştır. CHP Hükümetleri zamanında yaşanan iç göçlerin en büyük nedeni arsında olan güvenlik ve asayiş etkisi, DP döneminde neredeyse tüm etkisini yitirmiştir. Güvenlik nedeniyle gerçekleşmiş göçler arasında DP döneminin bitmesinden sonra 1960 yılı içerisinde yaşanmış olan 55 Ağa olayı örneği tek yaşanmıştır.

Akkayan'ın 1950-1960 yıllarını baz alan araştırmasında Türkiye sınırları içerisinde doğduğu ilin dışında yaşayan ve göç etmiş olduğu düşünülen kişilerin sayısı 7.379.609 olarak belirlenirken, bu sayının, genel nüfusa oranı ise % 31.1 olmuştur.

Tablo 30:

1950-1960 Yılları Arasında Türkiye'de Doğduğu İlin Dışında Yaşayanların Miktarı

Yıllar	Milli Sınırlar İçindeki Türkiye Doğumlular Toplamı	Türkiye Doğumlu Olup, Doğduğu İl Dışında Yaşayanların Toplamı ve Yüzdesi
1950	20.180.424	1.692.933 %8,4
1955	23.172.925	2.507.954 %10,8
1960	26.786.180	3.178.722 %11,9

Kaynak: Akkayan, 1979: 29.

Akkayan tarafından yapılan bir diğer değerlendirmede ise doğdukları il dışında yaşayanların kadın ve erkek olarak oranının verilmesi olmuştur. Buna göre 1950-1960 yılları arasında doğduğu il dışında yaşayanların %38.8'i erkek, %23.5'i de kadınlardan oluşmaktadır.

Tablo 31:

1950-1960 Yılları Arasında Türkiye'de Doğduğu İl Dışında Yaşayan Erkek ve Kadın Nüfus Oranları

Yıllar	Erkek % si	Kadın % si
1950	10.4	6.4
1955	13.8	7.8
1960	14.6	9.3

Kaynak: Akkayan, 1979: 30.

DP döneminde yaşanan iç göçlerin nerelere yapılmış olduğu da bir başka konu olmuştur. Akkayan'ın yapmış olduğu araştırmaya göre en çok göç alan il İstanbul olmuştur.

Tablo 32:

1950-1960 Yılları Arasında Türkiye'de En Yüksek Oranda Göç Alan İller ve Göç Alma Yüzdeleri

İller	Yıllar		
	1950	1955	1960
İstanbul	40.0	48.7	50.8
Ankara	25.0	29.8	34.2
İzmir	17.1	22.7	24.2
Kocaeli	12.8	21.2	23.2

Kaynak: Akkayan, 1979: 35.

Pek çok yönden lider şehir statüsünde olan İstanbul şehri, en fazla göçü alan il konumundayken İstanbul'a en çok göç veren iller ise Kastamonu, Rize, Giresun, Trabzon ve Sivas olmuştur:

Tablo 33:

1950-1960 Yılları Arasında Türkiye'de Nüfusunun %20'sini ve Fazlasını Diğer İllere Gönderen Şehirler

Yıllar	İller ve Göç Verme Yüzdeleri
1950	Rize %23,8 - Elâzığ %22,8
1955	Rize %24,8 - Erzincan %20,7 - Gümüşhane %20,3 - Trabzon %19,8

1960 Rize %24,9 - Erzincan %24,6 - Trabzon %21,5 - Gümüşhane %20,4 Bilecik %20,0

Kaynak: Akkayan, 1979: 40.

1950-1960 yılları arasında göç veren illerden yapılan yer değiştirme işlemlerinin en çok hangi illere olduğu da bir başka konuyu oluşturmuştur. Kaynak il olarak seçilen 9 ilden en çok göç olayı İstanbul'a yapılmışken daha sonra ise Ankara şehri gelmiştir.

Tablo 34:

1950-1960 Yılları Arasında Türkiye'de En Yüksek Oranda Göç Veren İllerden Gidenlerin En Çok Gitmiş Oldukları İller ve Bunların Dağılım Yüzdeleri

Kaynak İl	Hedef İl	Hedef İldeki Nüfusun, Toplam İl Dışındaki Oranı		
		1950 %	1955 %	1960 %
Bilecik	Ankara	12.7	9.0	9.0
	Bursa	10.6	11.4	12.4
	Eskişehir	37.0	35.4	34.0
	İstanbul	12.8	14.5	15.3
Çankırı	Ankara	45.7	46.0	46.5
	İstanbul	24.6	24.6	23.5
	Ankara	12.6	15.5	16.1
Erzincan	İstanbul	46.2	49.0	48.0
	İstanbul	42.1	47.3	48.5
Giresun	Samsun	18.4	10.4	9.8
	İstanbul	13.0	22.8	22.8
Gümüşhane	Trabzon	12.5	11.7	10.9
	Ankara	11.1	10.9	10.7
Kastamonu	İstanbul	61.9	59.4	62.3
	İstanbul	39.0	52.6	55.4
Rize	İstanbul	43.1	44.5	46.8
Tekirdağ	İstanbul	43.9	53.1	56.5
	İstanbul	24.3	27.9	27.6
Trabzon	Samsun	22.0	16.9	17.1

Kaynak: Akkayan, 1979: 42.

1935-1960 yıllarını esas alan ve Türkiye'deki bölgelerin kır-kent oranlarının değişimini gösteren araştırmada ise kent nüfus oranlarının yaşamış olduğu büyük gelişme ortaya konulmuştur. DP Hükümetlerinin görev yaptığı yıllar içinde en çok kentsel nüfus artışı 1950 yılı için Akdeniz Bölgesi, 1955 yılı için Karadeniz Bölgesi ve son olarak da 1960 yılı için Marmara ve Ege Bölgeleri olmuştur.

Tablo 35:

1935-1960 Yılları Arasında Türkiye'de Bölgelerin Yıllık Artışlarında Kır-Kent Oranları

Bölgeler		Yıllar					
		1936	1940	1945	1950	1955	1960
Trakya	Kır	63,1	63,1	-21,0	16,8	26,5	29,1
	Kent	23,9	23,9	3,3	16,8	52,6	-8,0

Karadeniz	Kır	14,0	14,0	10,7	17,9	25,6	61,5
	Kent	16,3	16,3	18,2	23,0	77,8	27,4
Marmara ve Ege	Kır	12,5	12,5	9,7	22,0	0,4	18,8
	Kent	19,9	19,9	15,4	17,5	38,1	69,9
Akdeniz	Kır	49,5	49,5	14,5	28,4	24,2	22,5
	Kent	64,3	64,3	20,2	36,9	65,5	62,6
Batı Anadolu	Kır	9,7	9,7	14,4	16,4	13,1	13,4
	Kent	15,7	15,7	19,7	21,8	59,2	54,6
İç Anadolu	Kır	12,2	12,2	11,5	21,6	18,1	16,3
	Kent	23,1	23,1	32,1	30,3	61,9	63,9
Güney Doğu Anadolu	Kır	12,7	12,7	-5,9	26,8	20,0	6,7
	Kent	24,8	24,8	0,3	22,6	47,0	110,6
Doğu Anadolu	Kır	22,4	22,4	10,5	29,6	21,8	23,6
	Kent	54,8	54,8	-1,0	16,6	65,5	45,5

Kaynak: İçduygu & Sirkeci, 1999: 251.

3.6.2.1. Ekonomik Amaçlı Gerçekleştirilen Göçler

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra CHP'nin politikalarında görülen yumuşama ve demokratikleşme çabaları, ülke genelinde olduğu gibi Doğu Anadolu Bölgesi'nde de etkisini hissettirmiştir. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde güvenlik eksenli uygulanan politikalar yerini, 1947 tarihinden sonra özellikle de CHP'nin 7. Kurultay'ı sonrasında ekonomik ve gelişim odaklı politikalara bırakmıştır (Yavaşca, 2016: 580). 18 Haziran 1947 tarihinde çıkarılan 5098 Sayılı Kanun'la da Dersim Olayları sonrasında yerlerinden göç ettirilen kişilerin eski yerlerine dönmelerine izin verilmiştir.

Doğu Bölgesi'ndeki bazı kişi ve aşiretler ile Devlet arasında başlayan yakınlaşma durumu 1950 yılında iktidara gelen DP hükümetleri döneminde daha da yoğun bir hal almaya başlamıştır. DP iktidarının sadece Doğu Anadolu Bölgesi için değil tüm Türkiye'nin ekonomik açıdan geliştirilmesi düşüncesinde olması (Yavaşca, 2016: 581) sonrasında gelişen tarım endüstrisi sanayisi nedeniyle şehirlerde ortaya çıkan emek gücü ihtiyacı, kırsal kesimlerden şehirlere doğru göçlerin yaşanmasına neden olmuştur (Albayrak, 2004: 363).

Şehre göçte iktisadi zaruretler ve köy-şehir arasında ücret farkları bakımından köyün itişisi, ortaya çıkardığı yeni imkânlar itibarıyla şehrin çekişi önemli bir rol oynar. Köyde veya kasabadaki ekonomik durumları iyi olmayanlar göç eder. Ayrıca, köy veya kasabadaki sosyal çevrenin ve şehirdeki tanıdık çevresinin de göçte tesiri vardır (Arı & Tütengil, 1966: 53).

Daha genç yaşta olanlar, erkekler, askerlik yapmış olanlar, tahsili olanlar daha çok göç ederler. Bunlar göçü etkileyen diğer faktörlerdir. Şehirde meskenler daha

elverişlidir. Göç edenler, şehirde elverişli şartları bulunca aile ve müstakbel hayatlarını şehirde kurarlar. Nihai başarısızlığa uğramadıkça da şehirde tutunmaya gayret ederler (Arı & Tütengil, 1966: 53).

3.6.2.2. Doğal Afetler Nedeniyle Gerçekleştirilen Göçler

Toprak kaymaları, heyelan, sel baskınları, kaya düşmesi gibi tabii afetler dolayısıyla evleri yıkılan köylerin başka mahallerdeki sağlam arazi üzerine nakilleri yapılmıştır. 1952-1955 yılları arasında toplam 100 köyde 5.193 hanenin başka mahallere nakledilmeleri gerçekleştirilmiştir. 1956 yılı içerisinde ise 37 köydeki 1.862 ailenin naklinin yapılması planlanmış ve bu nakiller için 1.680.425 lira gerektiği belirlenmiştir (CCA, 030.1.0.0.29.170.16).

Tablo 36:

1952-1955 Yılları Arasında Meydana Gelen Doğal Afetler Nedeniyle Göç Ettirilen Köyler ve Ailelerin Sayısı

Köy Olayları Jeolojik Olaylar İcmal Cetveli			
Yıl	Nakledilen Köy Sayısı	Nakledilen Aile Sayısı	Verilen Ödenek
1952	3	243	288.500
1953	20	1.339	1.352.050
1954	38	1.830	1.646.420
1955	39	1.781	1.142.804
Toplam	100	5.193	4.429.774

Kaynak: CCA, 030.1.0.0.29.170.16.

Merkezi İskân Komisyonu tarafından yapılan tetkikler neticesinde kaya sükutu, heyelan ve sel tehlikesine maruz bulundukları anlaşılan 9 köy halkının uygun yerlere yerleştirilmeleri kararı, İcra Vekilleri Heyeti'nin 17/12/1957 tarihli toplantısında kabul edilmiştir. Nakil kararı alınan köylerin listesi aşağıda yer almaktadır:

Tablo 37:

1957 yılı içerisinde doğal afetler nedeniyle yer değişikliği yapılan köyler

Vilayet	Kaza	Köy	Afet Türü
Erzurum	Hınıs	Bayır	Sel
Manisa	Demirci	Karapınar	Heyelan
"	Alaşehir	Kozluca	"
Edirne	Merkez	Hasanağa	Sel
Adana	Bahçe	Farsak	Kaya Sükûtu
Hatay	Yayladağ	Tıngır	Heyelan
Balıkesir	İvrindi	Kuşdere	Kaya Sükûtu
Denizli	Çivril	Reşadiye	Heyelan
Tekirdağ	Şarköy	Tepeköy	"

Kaynak: CCA, 030.18.01.02/147.62.14.

Merkezi İskân Komisyonu tarafından yapılan tetkikler sonucunda 1958 yılı içerisinde doğal afetler nedeniyle yerleri değiştirilmesi kararı alınan köyler için ise

Haziran ve Ekim ayları olmak üzere 2 kez İcra Vekilleri Heyeti tarafından kararname yayımlanmıştır.

Tablo 38:

23/6/1958 tarihinde 4/10500 Sayılı Kararname ile yer değişikliği yapılması kararlaştırılan köylerin listesi

Vilayet	Kaza	Köy	Afet Türü
Amasya	Taşova	Gemibükü	Seylap
“	“	M. Bükü	“
“	Merkez	Oluz	“
“	“	Kayabaşı	Sel
İzmir	Dikili	Mazılı	Sel
Ankara	Kızılcahamam	Dereneci	Sel
“	Çankaya	Deliler	“
Denizli	Tavas	Ortaköy	Heyelan
Aydın	Germencik	Hıdırbeyli	Heyelan
Rize	Çayeli	Demirhisar	Heyelan
Kayseri	İncesu	Bozca	Kaya Sükûtu
Konya	İlgın	Y. Çığıl	Seylap
“	Akşehir	Elfiraz	“
“	“	Engilli	“
Niğde	Aksaray	Eskinoz	Kaya Sükûtu
“	Merkez	Gösterli	Sel
Erzurum	Hınıs	Şalgam	Seylap
Kars	Sarıkamış	Kalebaş	Heyelan
“	“	Şorlu	“
Nevşehir	Ürgüp	Ayvalı	Kaya Sükûtu

Kaynak: CCA, 030.18.01.02/149.35.01.

Tablo 39:

20/10/1958 tarihinde 4/10902 Sayılı Kararname ile yer değişikliği yapılması kararlaştırılan köylerin listesi

Vilayet	Kaza	Köy	Afet Türü
Afyonkarahisar	Merkez	Kızılbağ	Kaya Sükûtu
Ankara	Keskin	Kürkçüler	Seylap
Aydın	Ortaklar	Kızılcapınar	Seylap
Balıkesir	Burhaniye	Hacıömerli	Kaya Sükûtu
“	“	Balıca	Heyelan
“	Savaştepe	Çukurçayır	“
Bursa	İnegöl	Muzal	Heyelan
Erzincan	Refahiye	Mondolos	Heyelan
“	Kemaliye	Gerişla	“
“	“	Gemürgap	“
Çankırı	Merkez	Kayacık	Heyelan
“	“	Kavak	“
Çorum	Merkez	Bozboğa	Seylap
Gümüşhane	Şiran	Kozveran	Heyelan
İçel	Merkez	Çukurkeşli	Heyelan
Kastamonu	İnebolu	Telyo	Heyelan
Kayseri	Yahyalı	Merkez	Kaya Sükûtu
Malatya	Darende	Ayvalı	Heyelan
“	Akçadağ	Darıca	Seylap
Tokat	Reşadiye	Tilemse	Heyelan
Sivas	Suşehri	Hödücek	Heyelan

Kaynak: CCA, 030.18.01.02/150.54.20.

1959 yılı içerisinde Ankara vilayetinde meydana gelen seylap afetinin, umumi hayat üzerinde etkili olması nedeniyle evleri yıkılan veya ağır hasarlı durumda olan ahalinin toplu olarak veya serpiştirilme usulüyle, belirlenmiş olan uygun yerlere nakillerinin yapılması için İcra Vekilleri Heyeti tarafından 31/8/1959 tarihinde yapılan toplantıda karar alınmıştır (CCA, 030.18.01.02/153.49.5).

3.6.2.3. Güvenlik Nedeniyle Gerçekleştirilen Göçler

Türkiye için 1950’li yıllar başta siyasi ve toplumsal yönler olmak üzere birçok alanda değişim ve dönüşümlerin gerçekleştiği dönem olmuştur. Truman Doktrini ve Marshall Yardımı çerçevesinde ABD’den gelen dış yardımlar, özellikle ekonomik alanda büyük atılımların yapılması için önemli kaynak oluşturmuştur. CHP döneminde 1938 yılı içerisinde Dersim Olaylarının sona erdirilmesi sonrasında bölgedeki asayiş ortamı genel olarak sağlanmasından sonra 1950 yılında iktidara DP’nin gelmesiyle birlikte Kürt hareketi için yeni bir hareket ortamı oluşmaya başlamıştır (Yavaşca, 2016: 565).

Siyasi ve ekonomik olarak güçlenen Kürt Hareketi sonrasında DP Hükümeti’nin iktidardan düşürülmesinden sonra 1960 yılı içerisinde yaşanan tek güvenlik hadisesi “55 Ağa Olayı” olmuştur. Kinyas Kartal, Şeyh Ali Rıza, Faik Bucak ve daha birkaç kişi Devlet Bakanı Ulay ile konu hakkında konuştuklarını belirterek Ulay’ın kendilerine haksızlık yapıldığının anlaşıldığını, haksızlığın telafi edileceğini ve bunu arkadaşları ile konuşacağını söylediğini dile getirmişlerdir (N. Bozkurt, 2000: 62).

Kinyas Kartal, zorunlu sevk kanununun ilgası teklifinin, bizzat Turhan Feyzioğlu ve Kemal Sahir Kurutluoğlu tarafından kaleme alındığını, teklifin CHP grubundan tartışmasız geçtiğini ve Adalet Partililerin de CHP’nin bu teklifi destekleyeceklerini ifade etmiştir. Ağalar meselesi, tıpkı Kayseri affı gibi, partiler üstü bir mesele haline gelmiş ve “‘memlekette huzur ve sükûnun temini” gerekçesiyle, ağaların memleketlerine dönmesine karar verilmiştir (Yön Dergisi, 1961: 5).

3.7. İç Göç Politikalarının Sonuçları

1954 yılında 1.379 Kazak Türkü, Türkiye’ye kabul edilmiş ve İstanbul’un Zeytinburnu, Sirkeci ve Tuzla semtlerine yerleştirilmiştir. Ancak Kazaklar, yerleşik hayata alışkın olmadıkları için Türk hükümetinden hayvancılık yapabilecekleri bölgelere yerleşmeyi talep etmişler ve böylece Manisa, Niğde, Ulukışla, Konya,

Kayseri ve Aksaray'ın çeşitli ilçe ve köylerine yerleştirilmişlerdir. Ancak yerleştirildikleri Niğde'nin Altay köyü gibi yerler verimsiz tarım arazisi, Kazakların da tarım bilmemesi üzerine Kazaklar, tekrar İstanbul'a göç etmişlerdir. Bu durum ilk olmamış ve Türkiye'ye o dönemde ve sonrasında yerleşen diğer Türk toplulukları da yanlış iskân sorunu yaşamıştır. Ayrıca Türkiye'ye gelen diğer göçmenlere gösterilen ilgi ve sağlanan imkânlar Kazak göçmenlere tanınmamıştır. Mehmet Kalkan bu durumu, köklü dış politikaların şekillendirilememesine bağlamış, zira az sayıdaki bir göçmen grubun yerleştirilmesinin çok büyük bir ekonomik güç gerektirdiğini belirtmiştir (Yücel, 2010: 209).

Bulgaristan'daki komünist yönetim tarafından azınlıkta olan Türk vatandaşları üzerindeki baskı ve yıldırma politikaları neticesinde Türk hükümeti, Bulgaristan hükümetiyle bu konu üzerinde girişimlerde bulunmuş ve 31 Mayıs 1947 tarihinde Türkiye'ye dönmek isteyenleri serbest göçmen statüsü ile kabul etme kararı almıştır (Günay, 2019: 185).

1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye 154.393 kişi göç etmiştir (Şimşir, 1986: 227). Türk hükümeti, 16 Nisan 1951'de, Ocak 1950'den itibaren Bulgaristan'dan gelen bütün göçmenleri iskânlı statüsüne alınmış ve bütün göçmenlere devlet yardımı yapılmıştır. Ayrıca göçmenlerin iskânını hızlandırıp kolaylaştırmak için 1950 yılı başından itibaren Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen bütün göçmenlerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı sayılmaları kararı alınmıştır (Günay, 2019: 186). Bulgaristan'dan gelen göçmenler için İstanbul'un Eyüp ve Üsküdar başta olmak üzere birçok ilçesinde yaklaşık 2.000 göçmen evi (Akşam Gazetesi, 20 Eylül 1951:3), Edirne merkezi ve ilçelerinde 348 göçmen evi yapılması kararlaştırılmıştır (Akşam Gazetesi, 26 Eylül 1951: 5).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1960 yılına kadar Balkanlar'dan Türkiye'ye gerçekleşen göçler şu şekilde gerçekleşmiştir: Yugoslavya'dan 152.003, Romanya'dan 55, Yunanistan'dan 23.808, Bulgaristan'dan 154.000 (Muhtaroglu, 2019: 94).

Hükümet gelen göçmenleri, Türk ekonomisine katkı verecek şekilde iskân etmeyi planlamıştır. Göçmenlerin büyük kısmı çiftçi veya yarı vasıflı işçilerden olduğundan göçmenlerin, önceki hayat şartlarına yakın imkânların oluşturulmasına çalışılmıştır. Buğday ekimi yapanlar buna uygun bölgelere, tütün ekimi yapanlar tütün bölgelerine, hayvancılıkla uğraşanlar dağlık bölgelere, ovalarda yaşayanlar da ovalara iskân edilmişlerdir. Genel olarak yerleşim stratejisi olarak göçmenler için ayrı

yerleşim yeri kurmak yerine mümkün olduğunca mevcut yerel koşullara uyum sağlamaları şeklinde olmuştur. Bu politikalar çerçevesinde göçmenlerin çoğu, 63 ilin 44'ünde ve yerleşik halde yaşayan halkın yanına yerleştirilmiştir. Göçmen aileler, mevcut köylerin çeşitli yerlerine dağıtılmış veya yeni inşa edilmiş köy ya da kasaba çevrelerine yerleştirilmişlerdir. Devlet, dağlık bir bölge olması ve Sovyet sınırına yakınlığı nedeniyle Doğu Anadolu'yu iskân bölgesi dışında tutmuştur. Göçmenler, Karadeniz bölgesinde Ordu'dan başlayarak Erzincan, Tunceli, Elâzığ, Malatya ve Maraş'ı içine alan ve güneyde de Hatay'ın doğusundaki Türkiye-Suriye sınırına kadar uzanan bölgenin batısına doğru yerleştirilmişlerdir (Günay, 2019: 186-187).

Maraş iline ait "Muhacir Kayıt Defteri"nde tutulan kayıtlara göre Maraş iline 222 aileden 962 göçmen gelmiş ve bu göçmenlerin tamamı Ocak 1951'de Maraş'a yerleştirilmiştir. Bulgaristan'ın çok farklı bölgelerinden gelen göçmenlerin tamamının anadili Türkçe olarak kaydedilmiştir. Farklı meslek gruplarında olanlar olmuştur da göçmenlerin çoğunun çiftçilikle uğraştığı kayıtlarda yer almıştır (Günay, 2019: 189).

Bulgaristan gelen göçmenlerden 9 Temmuz 1952 tarihine kadar Denizli iline 856 göçmen ailesi yerleştirilmiştir. Bunlardan 291 aile Merkez ilçesine, 62 aile Acıpayam'a, 50 aile Buldan'a, 73 aile Çal'a, 200 aile Çivril'e, 120 aile Sarayköy'e ve 60 aile de Tavas ilçesine gönderilmiştir. Gelen göçmenlerden 1.425'inin çiftçi, 302'sinin ise esnaf ve sanatkâr olduğu kayıtlara geçmiştir (Vatan Gazetesi, 9 Temmuz 1952, 10). Manisa ilinde 23 Temmuz 1952 tarihine kadar göçmenler için 2 milyon 50 bin lira tahsisat ayrılırken 1.229 göçmen evinin inşaatı tamamlanmıştır. Göçmenler için Manisa'da bu tarih kadar 1.547.527 dekar arazi dağıtımı gerçekleştirilmiştir (Vatan Gazetesi, 23 Temmuz 1952: 7).

Bulgaristan'dan gelen göçmenler, iskânlı göçmen sayılmışlardır. Bunlardan çiftçi olanlara memleketin muhtelif bölgelerinde ev, tarla, ziraat aletleri verilmiş; yiyecek, giyecek ve tedavi ihtiyaçları ilk elde Devlet tarafından karşılanmıştır. Sanatkâr olanlar ise şehirlerde iskân edilmişlerdir. Fakat köy bölgelerinde iskân edilenlere ekseriya kötü topraklar verilmiştir. Bazı yerlerde, mevcut köylerin tarla açma sahası diye baktıkları araziler, göçmenlere dağıtılmış ve bu nedenle buralarda iskân edilen göçmen ile yerli köyü arasında türlü ihtilaflar çıkmıştır. Bilhassa 1950 yılından sonra gelen ve köy bölgelerinde iskân edilen göçmenler, nüfus artışının ve zirai verimlerin azalmasının bütün köylüler üzerinde yaptığı baskıyı hissetmişler, geçim derdi onları büyük şehirlere sürüklemiştir. Bugün, toprağın besleyememesi yüzünden şehre akın edip gecekondulu mahalleleri kuran köylüler arasında göçmenler

önemli bir yer tutmaktadır. Ancak bunlar, iskân sahalarını terk ettiklerinden kendilerine Devlet'ten almış oldukları bütün yardımlar ödettirilmek istenmiş ve 10 yıl süreyle başkasına temlik edemeyecekleri arazileri ellerinden alınmıştır (Akis Mecmuası, 1960: 17-18).

Resmi rakamlara göre 1950 yılından beri iskanlı olarak gelen 38.723 aile için 35.139 ev yaptırılabilmiştir. Mevcut kanuna göre bu evlerin yapılmasında bizzat göçmenler çalıştırıldığı halde inşa edilen ev sayısı iskanlı göçmen ailesi sayısından azdır. Bu evlerin büyük kısmı çürük çarıktır ve iskanlı göçmen bir yandan Devlete kredi borcunu ödemek için tasarruf yaparken bir yandan da evini tamir etmek zorunda kalmaktadır. Şehirlerde iskan edilmiş olan göçmenlerin evleri açısından başlıca dertleri bunların tapusunun olmasıdır. İstanbul'da ilk iskan edilen göçmenler için Taşlıtarla'da, belediyenin inşa ettirdiği 2.014 evin, hazinenin sadece %10 hissesini elinde tuttuğu ve geri kalan hisselerine Mazhar Bey, Hakkı Bey ve Çiçekçiler gibi ailelerin sahip olduğu şuyulu arazi üzerine yapıldığı mahkeme kararıyla sabit olmuştur.

Bulgaristan'an gelen göçmenlerden bazıları da Silifke ile Kayseri civarına yerleştirmişlerdir. Göçmenler, toprağı ekip işlemesine rağmen bir türlü mahsul elde edememiştir. Tarım Bakanlığı yetkilileri tarafından yapılan incelemelerde buralardaki toprakların yüksek oranda tuz içerdiği için ürün elde edilemediği ortaya çıkınca göçmenler, bu topraklardan alınarak verimli durumdaki başka arazileer yerleştirilmişlerdir (Akis Mecmuası, 11 Eylül 1954: 11).

Yugoslav göçmenlerinin durumu ise büsbütün kötüdür. Bir kere bu göçmenler, Türkiye'ye gelebilmek için bir akrabalarından Türk Konsolosluklarına kağıt ibraz etmek zorundadırlar. Kağıdı alan konsolosluk, göçmen kişiden, iskan hakkı talep etmeyeceğine dair bir taahhütname almakta ve ancak ondan sonra pasaportunu vize etmektedir. Bu suretle, Türkiye'ye gelen bütün Yugoslav göçmenleri, serbest göçmen durumundadırlar. Bunlardan rençber olanları da şehre yerleşmekte ve işçi olmaktadır. Diğerleri gibi Yugoslav göçmenleri de olağanüstü çalışkan oldukları için kolayca iş bulabilmektedirler. Ayrıca, bütün göçmenler gibi 5 yıllık vergi muafiyetinden istifade ettiklerinden fabrika sahipleri göçmenleri, diğer işçilere tercih etmektedirler (Akis Mecmuası, 1960: 18).

1950'li yıllarda Türkiye'nin, Dünya ile eklemlenmesi hızlanmış; tarımın makineleşmesi ve modernleşmesi, geleneksel toprak sahipliği rejiminin değişmesi, topraksızlaşma ya da toprakların belirli kişilerde toplanması ile ulaşım koşullarındaki

yaşanan gelişmeler neticesinde kırsal alanlarda yaşayan nüfus, kentsel alanlara doğru hareketlenmiş ve böylece 1950'li ve 1960'lı yılların iç göçleri ortaya çıkmıştır (İçduygu & Sirkeci, 1999: 251).

Şehirli nüfusun yıllık artış hızlarında 1927-1945 döneminde görülen yavaş gelişme 1948'den itibaren yerini hızlı bir büyümeye terk etmiştir. II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda nüfusun hızla artmasının temelinde; tarımsal ürünlerdeki fiyat artışına paralel olarak küçük çiftçilerin arazilerini genişletme ve genelde işgücünü oluşturan çocuklarının sayısını artırma çabalarıyla kırlarda görülen çocuk ölümlerindeki azalma bulunmaktadır. Sonuçta kırsal kesimlerde beklenen gelişmenin yavaş gerçekleşmesi ve nüfus artışını dengeleyememesi nedeniyle kırlardan şehirlere doğru bir hareketin başlamasına da neden olmuştur (Avcı, 1993: 255).

1927'de 66 olan şehir merkezi sayısı 1950'de ancak 104 olmuştur. 1950'den sonraki dönemde büyük şehirler, kırlarda yaşayanlar için "taşı toprağı altın yerler" durumunda olmuştur. İlk göç yıllarındaki tüm olumsuz faktörlere rağmen, büyük şehirlerde daha kolay iş bulabilme ve daha rahat yaşam olanaklarının olması, köylünün az gelir getiren veya başkasının adına işlediği tarlaları bırakıp şehre göç etmesinin nedenlerini oluşturmuştur. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi belli merkezler ticaret, sanayi ve hizmet sektörlerinde sürekli büyük iş imkânları sağlamıştır (Avcı, 1993: 258).

İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerin dışında nüfus çeken ve nüfus bakımından yoğun merkezleri oluşturan diğer yerler Ege Bölümü'nde yer alan Büyük ve Küçük Menderesin vadi boyları, tarıma dayalı sanayinin geliştirmiş olduğu Adana çevresi ve maden çıkarım faaliyetleri ile buna dayalı sanayi sonucu gelişen Zonguldak ve çevresidir. Ege Bölümü'ndeki şehirler, çevrelerindeki kırsal kesimin ürünlerinin dağıtımının yapıldığı, özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında demiryolu ulaşımının önemli olması nedeniyle ulaşımına bağlı olarak gelişen merkezler görünümündedirler. Adana ve çevresi, Çukurova'da sulamalı tarımın gelişmesinden sonra bugünkü görünümünü kazanmaya başlamış ve daha sonra tarıma dayalı tesisler kurulmuştur. Bu tesisler özellikle Adana, Tarsus ve Mersin'de yer almıştır. Adana ile başlayan şehirleşme hareketleri, çevresindeki illerde de etkili olmuş ve birçok yeni şehir meydana gelmiştir. Bu hızlı şehirleşmenin temelinde aynı zamanda dıştan bu bölgeye gelen olan göçler etki etmiştir (Kara, 1975: 165). Zonguldak ve çevresi, 1829'da maden kömürünün bulunmasıyla gelişmeye başlamış (Emiroğlu, 1966: 202) ve

Cumhuriyet döneminde de gerek madencilik gerekse yeni sanayi tesislerinin kurulmasıyla nüfus çeken sahalar arasında yer almıştır (Avcı, 1993: 258).

Demokrat Parti'nin 1950-1960 yılları arasındaki liberal ekonomik sistemi, “her mahallede 15-17’şer milyoner yaratma” sloganına dayanmaktadır. Aslında geçmişin “yasakçı devletçilik” zihniyetine karşı bir tez olarak gelişen bu liberal rejim, kısa sürede ülkenin toplum yapısını değiştirerek yeni bir kimlik kazandırmaya çalışmıştır. Büyük kentlerden kırsal alanlara yeni yolların açılması, tarımsal alanda makineleşmeyi yoğunlaşması, kitle iletişim araçlarının kullanılması ve yeni fabrikaların açılmaya başlamasıyla her yönü ile topluma bir dinamiklik kazandırılmaya başlanmıştır. Bu tür bir kapitalistleşme süreci, bir yanda sanayi yatırımlarının daha ziyade tüketim maddeleri ile montaj-sanayi gibi alanlara kaymasına, öte yandan ise sermayenin belirli alanlarda toplanmasına ve adil ve dengeli bir dağılıma engel olmuştur. Bu durum ise bir anlamda, Kemalist sistemin adil ve dengeli kalkınma politikasına ters düşmüştür. Kentleşme ve özellikle tarımsal makineleşme, kısa süre içinde kırsal alanlardan büyük kentlerin varoşlarına doğru göçlerin yığılmalarına yol açmış ve buda gecekondulaşma olgusunu meydana getirmiştir (Türkdoğan, 2013: 162).

1950-1955 dönemi arasında bölge dışına en çok göç veren iller, Karadeniz Bölgesi’nde yer almıştır. Doğu ve Güneydoğu hem daha az göç vermiş hem de göçün yönü, bölge içi şehirlere doğru gerçekleşmiştir. İstanbul, bu dönemde tüm Türkiye için cazibe merkezi konumunda iken Ankara ise daha ziyade Doğu ve İç Anadolu çıkışlı göçlere sahne olmuştur. 1955-1960 yılları arasında Karadeniz, en fazla göç veren bölge olma özelliğini korumuşken buna karşılık Ankara, göç alma oranı bakımından İstanbul’u geçmiştir (Özdemir, 2008: 75).

Demokrat Parti’nin 1950 seçimlerini kazanıp iktidara gelmesinin ardından özellikle İstanbul’a, Anadolu’dan önemli ölçüde göçler yapılmıştır. İstanbul’un ekonomik hayatında yer edinen yeni kentli sınıflar, doğal olarak azınlıklarla aynı ortamlarda yaşamaya başlamışlardır. II. Dünya Savaşı’nın bitimi ve ABD’den alınan Marshall Yardımı çerçevesinde İstanbul’da kurulan fabrikalar, kente göçü tetiklemiş ve Demokrat Parti iktidarının ilk yılında 800 bin civarında olan şehrin nüfusu, 10 yıl içinde ikiye katlanmıştır (Babaoğlu, 2012: 13).

Sosyal açıdan dışlanmalarına karşın o zamanki deymi ile “hacıağa”ların büyük kentlere yerleşmelerine paralel olarak ülke ticaret ve sanayisinde o zamana kadar söz sahibi olan gayrimüslimlerin Türkiye’de barınmalarını zorlaştıran koşullar

da ortaya çıkmıştır. Varlık Vergisi, 1948’de Musevilerin İsrail’e göçü, 6-7 Eylül Olayları sonucunda İstanbullu Rum ve Ermenilerin Türkiye’yi terk etmesi ile 1964’te Yunan pasaportu taşıyan Rumların sınır dışı edilmesi olayları bir bakıma milli burjuvazinin, devlet tarafından güçlendirilmesini sağlamıştır. İstanbul ve İzmir, bu tarihlerden sonra bir kez daha kimlik değiştirmiş ve etnik kimlik olarak biraz daha homojenleşmiştir (Özbay & Yücel, 2001: 11).

1950’den itibaren iktisat politikalarındaki değişme ile kentleşmenin ortaya çıkması sonucunda kent toprakları, gecekondu biçiminde yağmalanmaya başlamış ve hükümetler de bu durum karşısında çözüm üretememişlerdir. Gecekonduları, aynı zamanda oy depoları olarak gören bu popülist yaklaşım daha sonra bütün parti politikalarına da hâkim olmuştur (Özbay & Yücel, 2001: 12).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İKİ DÖNEM İÇERİSİNDE UYGULANMIŞ OLAN İÇ GÖÇ POLİTİKALARI ARASINDAKİ BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR

Osmanlı Devleti zamanında uygulanmış olan göç ve iskân politikalarının izlerini, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren görev yapmış olan hükümetlerin yapmış olduğu uygulamalarda az ya da çok görebilmek mümkündür. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde her şeyin aynı anda ve aynı hızla değişmediği, devamlılıklarla birlikte kesintilerin bir arada yaşandığı bilinmektedir. Kurucu kadro, öncelikle devlet-toplum-toprak ilişkilerini yeniden düzenleyen bir dizi kararlar almıştır. Bu kararların bir kısmı bazı Osmanlı uygulamalarını kabul etmezken bir kısmını ise aynı şekilde devam ettirmiştir. Göç ve iskân meselesi de yeni kurulan Cumhuriyet'in tasarladığı toplumun oluşturulması çabaları içerisinde temel etmenlerden birisi olmuştur (Erder, 2018: 76).

4.1. İç Göç Politikaları Arasındaki Benzerlikler

Tarihteki tüm devletlerin kuruluşları ve yıkılışları süreçlerinde önemli etkileri görülmüş olan göçler gerek Osmanlı Devleti gerek Türkiye Cumhuriyeti için de siyasi, dini ve kültürel alanlar başta olmak üzere birçok sahada önemli değişiklikler yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Osmanlı Devleti bu gelişmeler karşısında çeşitli göç politikaları izlerken, yıkılışı sonrasında Anadolu toprakları üzerinde kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti de bu politikalardan kimisini hiçbir değişiklik yapmadan aynı şekilde uygulamaya devam etmiştir. 1923-1960 yılları arasında Türk siyasi hayatında yer almış olan CHP ve DP Hükümetlerinin izlemiş olduğu göç ve iskân politikaları da yine aynı şekilde birçok konuda tekrar uygulama alanı bulmuştur.

4.1.1. Osmanlı - Cumhuriyet Dönemleri

Cumhuriyet yönetimi, Osmanlı'daki göç ve yerleştirme politikasını bazı değişiklikler yapmış olmakla birlikte düzenin yeniden kurulması için devam ettirmekte fayda görmüştür. Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının ilk işlerinden biri 1923 yılında, İmar ve İskân Kanunu'nu çıkararak Mübadele, İmar ve İskân Vekâletini tesis etmek

olmuştur. Bu vekâletin başına, Mustafa Necati gibi Mustafa Kemal’e yakın birinin getirilmesi kurucu kadroların kuruma atfettiği önemi göstermektedir (Erder, 2018: 76).

Cumhuriyet yönetimi, Osmanlı iskân kurumunu savaşlarla allak bullak olan bu coğrafyada, insan-toprak ilişkilerinin ve düzenin yeniden kurulması için elverişli bir araç olarak görmüş ve ilkelerini aynı şekilde sürdürmeye gayret etmiştir. Devlet, köylüleri toprakta tutmak için onların gönüllü ve rastgele olacak şekilde yer değiştirmelerini engellemiş ve zorunlu göç uygulamalarını sürdürmüştür. Devlet ister şenlendirme benzeri olsun ister sürgün ister mübadil olsun ister mülteci bütün zorunlu göç uygulamalarında köylü ahaliyi köylere, kentlileri ise kentlere yerleştirmeye çalışmıştır. Yönetim, tıpkı Osmanlı’da olduğu gibi farklı etnik ve dinsel cemaatlerin ileri gelenlerini gerek yönetime bağlamak gerekse de cemaat üyelerinden uzaklaştırmak için “başı gövdeden ayırma” uygulamasını sürdürmüş ve farklı etnik cemaatleri karıştırarak yerleştirmeye de özen göstermiştir (Erder, 2018: 77-78).

XIX. yüzyıldan itibaren göç meselesi ile yoğun bir şekilde karşılaşan Osmanlı Devleti de bu meselenin çözümü yolunda birçok çareye başvurmuş ve hukuki alanda önemli tecrübeler kazanmıştır. Cumhuriyet hükümetlerinin göç ve nüfus politikaları, bu tecrübelerin üzerine inşa edilmiş ve bu hususta Osmanlı dönemindeki mevzuata sıkça başvurulmuştur. Bununla birlikte Cumhuriyet Hükümetleri dönemin şartlarına göre kararlar almış; kanunlar, yönetmelikler ve talimatlar yayınlayarak kendi mevzuatını oluşturmuştur. Bu mevzuat çerçevesinde göçmenler, müracaat etmeleri halinde Türk vatandaşlığına alınmışlardır (Uzman, 2018: 27-28).

Osmanlı İmparatorluğu’nun travmatik son asrı, azınlıklara yaklaşımlarda bir kısım sorunlar getirmiş ve onlara karşı bir güvensizlik devrini başlamıştır. Azınlıklar, artık dış güçlerin uzantıları olarak görülmüş ve talepleri güvenlik konsepti içerisinde ele alınmaya başlanmıştır. Özellikle I. Dünya Savaşı öncesi ve sırasında yaşananlar, gayrimüslim azınlıklara güvensizliğin sadece devlet nazarında değil halk nazarında da ciddi boyutlara ulaştığını göstermiştir. Azınlıkların dönemsel durumlarda mensubu oldukları devlete sadakat göstermeyebilecekleri düşüncesi, azınlık sorunlarına sağlıklı yaklaşımların sergilenmesini engellemiştir. Azınlıklara güvensizlik, Osmanlı’nın mirasçısı olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin de devam ettirdiği bir politika olmuştur. Hatta ulus inşası sürecinde ulus-devlet yaklaşımı içerisinde farklılıklar ve bu farklılıkların ifadesi daha sorunlu bir hale gelmiştir (Kaynar & Ak, 2015: 14-15).

4.1.2. CHP – DP Hükümetleri

Osmanlı Devleti’nden iskân ve göç mevzuuyla ilgili işleri fazla bir değişiklik yapmadan almış olan CHP hükümetleri gibi DP hükümetleri de kendinden önce iktidarda bulunan Tek Parti Dönemi’nde tatbik edilmiş olan politikalardan bir kısmını aynı şekilde uygulamaya devam etmiştir.

İki dönem arasında iskân ve göç politikaları arasında devam ettirilmiş uygulamalar arasında ilk sırada merkezi otoritenin sağlanmak istenmesi düşüncesi gelmektedir. Gerek ülke içerisindeki Yörük, aşiret, göçebe grupların düzen içerisinde yaşamasının sağlanması gerekse de yurt dışından gelen göçmenlerin yerli ahali ile sorunsuz bir şekilde hayatlarını idame ettirmeleri fikri çıkarılan kanun, kararname ve yönetmeliklerle sağlanmıştır.⁹

Merkezi otoritenin sağlanması mevzunda CHP döneminde 1937-1938 yılları arasında Tunceli’de yaşanan isyan olayları nedeniyle binlerce kişinin bulundukları yerlerden çıkarılarak ülkenin batı kısımlarına gönderilmesi meselesi ilk sıralarda yer almıştır. Bölgede huzursuzluk yaşanmasına neden olan olaylar sonucunda önce 2.000 kişi, daha sonra da 5.000 kişinin nakledilmesi kararı alınmıştır (CCA, 030.10.0.0/111.748.01).

1925 yılında Cumhuriyet’in ilanına ve laik düzene karşı Kürt aşiretlerin, hilafet yanlısı Şeyh Sait adlı kişinin önderliğinde ayaklanmışlardır. I. Umumi Müfettişlik tarafından yazılan raporda isyan sonrasında bölgedeki bazı yerlerde (Sason, Mutki) eşkıyalık hareketlerinin devam edebileceği ve bu nedenle Devlet otoritesinin istikrarına ve asayişin bozulmasına neden olabilecek şahısların Trakya bölgesine sevk edilmelerinin gerektiği bildirilmiştir. 18/5/1933 tarihinde Dâhiliye Vekâleti tarafından gönderilen yazıda evleri dağınık halde olan 350 hanelik eşkıya ev grubunun Trakya’ya sevk edilmeleri talep edilmiştir (CCA, 030.18.01.02/39.62.13). Yine 1930 yılında Ağrı ili ve çevresinde yaşanan isyan hadiseleri sonucunda bu isyanla ilgisi olan kişilerden, Adana’da yapılan mahkeme neticesinde beraat kararı almış olan ve hapis cezası sonrasında memleketlerine dönüş yapmaları hükümet tarafından sakıncalı görülmüş olanlardan 137 şahıs, İcra Vekilleri Heyeti’nin 21/3/1932 tarihli toplantısında alınan 885 Sayılı İskân Kanunu’nun 3. maddesi kapsamında Sinop,

⁹ 1948 yılında Muhacirler, Mülteciler, Göçebeler ve gezginci Çingenelerin yerleştirilmesine yönelik programın çıkarılmış olduğunu gösteren kararname için (Ek-4)’e bakınız.

Denizli, Burdur ve Çanakkale vilayetleri dâhilinde iskân edilmişlerdir (CCA, 030.18.01.02/112.85.17).

DP döneminde merkezi otoritenin sağlanması amacıyla yapılan uygulamalar arasında ise göçmenler ile yerli ahali arasında yaşanan arazi anlaşmazlığı olayı örnek olarak verilebilir. 1951 yılında Yozgat'a bağlı Sorgu ilçesinin Sarihamzalı, Merkez Kürt köyü ile Pöhrenk köylerine yerleştirilmiş göçmenler ile yerli halk arasında arazilerin ekilmesi ve ekin paylaşımı nedeniyle anlaşmazlık yaşanmıştır. Yozgat'a ani bir şekilde kış aylarına doğru sevk edilmiş olan göçmen ailelerine dağıtılmış olan hazine arazileri, gerçekte yerli halka aitti. Kaymakamlık tarafından göçmenler tarafından ekilen arazilerden elde edilen ürünlerin iki grup arasında yarı yarıya dağıtılması kabul edilmişse de daha sonra yerli ahali bu teklifi kabul etmediklerini ve göçmenlere hiçbir şey vermeyeceklerini bildirmişlerdir. 23 Temmuz 1952 günü konunun çözümü için oluşturulan heyet tarafından alınan karara göre bu üç köydeki bir kısım toprakların ekilmesinde göçmenlere izin verilirken göçmenler üzerine kayıt edilmiş toprakların ise yerli ahali tarafından sürülüp ekilmesine karar verilmiştir. Fakat bu ikinci kısım topraklar üzerinde tartışmalar devam etmiştir.

Göçmenler, aç ve sefil kalacaklarını ileri sürerek tapulu yerlerine ekin eken köylüden haklarını istemişler fakat köylüler ise bu yerlerin önceden beri kendilerine ait olduğunu söylemişlerdir. Bu toprakların göçmenlere verildiğinden haberlerinin olmadığını belirten köylüler, bilmeden bu toprakları ektiklerini ve bu nedenle de hiçbir şey vermeyeceklerini de heyete iletmışlerdir. Bunun üzerine heyet, 2510 sayılı İskân Kanunu'nun 22. maddesi kapsamında alınan karara göre ihtilaflı topraklarda ekilen ürünlerin 2/3'ünün araziye ekenlere verilmesine, geri kalan kısmının da göçmenlere verilmesine karar vermiş ve bu sıkıntılı durum çözüme kavuşturulmuştur (CCA, 030.01.0.0/67.418.02)

Ekonominin belkemiğini oluşturan ve ülkenin tek geçim kaynağı durumunda olan tarım endüstrisinin sürekli desteklenmesi ve bunun sağlanması hususunda yine dış göç – iç göç uygulamalarının yapılması da benzerlik gösteren politikalar arasında yer almıştır. 1936 yılı içerisinde Kars vilayeti sınırları içerisinde ikamet etmekte olan ve Isparta, Denizli, Aydın, Muğla, Manisa, Balıkesir, Bolu ve Afyon illerine nakil ve iskânları kararlaştırılmış olan 30 haneden 268 nüfusa sahip Hamşioğulları, ziraat ve hayvancılıkla uğraşmakta olmalarından dolayı gidecekleri yerlerin vilayet merkezlerinde iskân edilmeleri mümkün olmamıştır. Bu nedenle gönderildikleri vilayetler dâhilinde ziraat ve hayvancılıkla uğraşabilecekleri uygun yerlerde

iskânlarının yapılması İcra Vekilleri Heyeti'nin 5/10/1936 tarihli toplantısında kabul edilmiştir (CCA, 030.18.01.02/68.79.16). DP döneminde ise Bulgaristan gelen ve tarımla uğraşan çiftçi göçmenlerden bir kısmı Silifke ve Kayseri'ye yerleştirilmişlerdir. Yerleştirildikleri arazilerin tarım işleri için uygun olmadığı görülünce bu kişiler daha sonra verimli arazilerin olduğu başka arazilere yerleştirilmişlerdir (Akis Dergisi, 11 Eylül 1954: 11).

İç göç politikaları arasındaki benzerliklere verilecek diğer bir örnek de doğal afetlere maruz kalmış olan halkın, güvenlik nedeniyle başka bölgelere göç ettirilmesi olmuştur. Başka yere göç ettirilen kesimler için öncelik, her iki dönem içinde yaşamış oldukları en yakın bölgelere iskânlarının yapılmak istenmesi olmuştur.

Her sene Göksu nehrinin taşmasıyla sular altında kalan Silifke ilçesine bağlı Tozara köyü halkının, yerleşim yerlerine yakın durumdaki emvali metruke arazisi üzerine yerleştirilmeleri İcra Vekilleri Heyeti'nin 4/10/1931 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır (CCA, 030.18.01.02/23.68.012). Doğal afetler nedeniyle yapılan göçlere diğer bir örnek de yoğun yağmur yağışları neticesinde oluşan seller nedeniyle her sene nüfus ve hayvan zayiatına maruz kalan Alaca kazasına bağlı Dere Yazıcı köyü ahalisinin yerlerinin değiştirilmesidir. Köy halkının sürekli bir tehlike altında olduğu, sağlık ve hayatta kalma endişesi yaşamış oldukları bu durum nedeniyle hükümetten yardım talebinde bulunmaları üzerine başka yere göç etmelerine izin verilmiştir. Evlerini kendileri yapmak şartıyla göçlerine izin verilmiş ahali, bulundukları bölgeye yaklaşık iki saat mesafede yer alan Kıranya çeşmesi civarındaki araziye İcra Vekilleri Heyeti'nin 22/9/1932 tarihli kararıyla sevk ve iskân edilmişlerdir (CCA, 030.18.01.02/31.64.006).

DP döneminde de doğal afetler nedeniyle birçok iç göç hareketi yaşanmıştır. Uzun zamandır heyelan olaylarına maruz kalmış olan ve son olarak 13/8/1951 tarihinde meydana gelen deprem nedeniyle harap duruma gelen Çankırı ilinin Yapraklı bucağına bağlı Bayrakseki köyündeki toplam 64 aileden 244 nüfus, Bakanlar Kurulu'nun 3/11/1951 tarihli kararıyla Merkez ilçesi belediye sınırları içerisindeki Uluyazı adındaki boş sahaya yerleştirilmişlerdir (CCA, 30.18.01.02/123.77.3: 1). Başka bir örnekte ise yine daimî sel tehlikesi altında bulunan ve en son 1951 yılı içerisinde meydana gelen su baskını neticesinde evlerin yarısından çoğunun oturulamayacak duruma gelmiş olduğu Tokat ili Merkez ilçesine bağlı Bula köyü halkı, Bakanlar Kurulu'nun 2/7/1952 tarihli kararıyla bulundukları köy içerisindeki Tepetarla mevkiine yerleştirilmişlerdir (CCA, 30.18.01.02/129.52.18).

Doğal afetler nedeniyle gerçekleştirilmiş olan uygulamalardaki benzerliklerden birisi de hükümetlerin; deprem, heyelan, sel, kaya düşmesi gibi doğal afetlere uğrayan yerlerin halklarını başka bölgelere nakletmek istediğinde genellikle halkın görüşünü önemsememiş olmasıdır. Genel olarak bu doğrultuda hareket edilmesine rağmen bazı durumlarda göç etmek istemeyen ahalinin yerlerinde kalmasına da izin verilmiştir. 21 Mayıs 1952 tarihinde Gördes kasabasının sürekli heyelan tehlikesi altında bulunması nedeniyle 600 hanelik köy halkından 374 hane başka bir yere göç etmeyi kabul ederken, göçü kabul etmeyen 226 hane ise kendi istekleri üzerine yerlerinde bırakılmışlardır (CCA, 030.01.0.0/73.461.02).

Göç ettirilen kişilerin gidecekleri mahallere kadar olan süreç ile yerleştirilmelerinden sonra başlayan ve müstahsil hale gelinceye kadar olan zaman dilimi içerisindeki tüm ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanmış olması hususu da yine iki dönem arasındaki benzer uygulamalara örnek teşkil etmektedir. Yerleştirme işlemleri esnasında halkın görüşünü değerlendirmeye almamış olan hükümetler, felaketzedelerin ihtiyaçlarının karşılanması hususunda ise yapacakları ev, ahır, samanlık ve ambar gibi yapılarda kullanılacak tomruk ve kerestelerin ücretsiz olarak verilmesini sürekli sağlamışlardır.

CHP Hükümetleri zamanında çeşitli nedenlerle göçe tâbi tutulmuş olan şahıslar için yapılan yardımlar arasında geçim sıkıntısı nedeniyle sıkıntı yaşayan ve başka yerlere nakillerini isteyen Posof kazasına bağlı Şuvaskal ve Hırtas köyleri halkından 18 hanede 216 nüfusun Van vilayeti sınırları içerisinde iskân edilmeleri İcra Vekilleri Heyeti'nin 5/11/1933 tarihli toplantısında kabul edilirken kendilerine arazi verilmesi de kararda belirtilmiştir (CCA, 030.18.01.02/40.77.06). Bulundukları yerde geçimlerini sağlamakta güçlük çeken Kars vilayeti Arpaçay kazasına bağlı Kümbet köyünde yaşayan Türk ırkına mensup 21 hanede 138 nüfusun, Van vilayetinin Erciş kazasına yerleştirilmeleri kararı İcra Vekilleri Heyeti'nin 4/12/1933 tarihli toplantısında belirlenmiştir (CCA, 030.18.01.02/41.85.11). Topraklarının az ve üretim güçlüğüne de yoğun olduğu Kars vilayeti Çıldır kazasında ikamet etmekte olan 200 hanenin, yalnız toprak verilmesi şartıyla Muş vilayeti Bulanık kazasına nakilleri yapılmıştır. Daha sonra bu ailelerin hayvanlarının telef olması nedeniyle son zamanlarda çok muhtaç duruma düşmelerinden dolayı kendilerine çift hayvanı ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak için İcra Vekilleri tarafından 13/2/1936 tarihinde 5.000 liralık yardımda bulunulmuştur (CCA, 030.18.01.02/62.11.19).

DP Hükümetleri döneminde de iskân kanunları kapsamında yer değiştirecek ve toplu olarak köy kurmak isteyen Eskişehir ili Tortum kazasına bağlı Eskişor köyünden 28 aile, Hoşutvank köyünden 64 aile ile Sivas ili Suşehri kazasına bağlı Aziz köyünden 14 aile olmak üzere toplam 106 aileye evlerini yaptırabilmeleri için gerekli olan kerestenin verilmesi için İcra Vekilleri Heyeti tarafından 17/8/1953 tarihinde karar alınmıştır (CCA, 30.18.01.02/133.70.06). Heyelana maruz kaldıkları için yerleri değiştirilecek olan Koyulhisar kazası Allar köyüne bağlı Körçetuzla mezarından 18 aileye ev, ahır ve samanlıklarını yeniden yaptırabilmeleri için gerekli tomruğun verilmesi İcra Vekilleri Heyeti tarafından 19/7/1955 tarihinde kabul edilmiştir (CCA, 030.18.01.02/140.69.08).

İki dönem arasında göçmenler için yapılan yardımlar konusunda sağlık alanında yapılmış benzer uygulamalar da olmuştur. CHP döneminin sonu olan 1950 yılı başlarında Orta Anadolu Bölgesi'nde yaşanan kuraklık nedeniyle özellikle Adana ili ve civarına göçmen akını yaşanmıştır. Kadirli ilçesi ile civardaki köylere gelip yerleşen vatandaşlarımızın sayısı 6.000'e yakındır. Gelen göçmen vatandaşlar arasında herhangi bir bulaşıcı hastalığın çıkmasını ve yayılmasını önlemek için 4.561 kişiye tifo ve tifüs aşısı yapılmıştır. Ayrıca 5.860 kişiye de çiçek aşısı uygulanmıştır (Son Posta Gazetesi, 4 Ocak 1950: 6). DP döneminin ilk yılında Bulgaristan'dan gelen ve gelecek olan göçmenlerin sağlık durumlarıyla ilgilenmek üzere Sağlık Müdürlüğü tarafından Edirne ilinde bir sağlık ekibi oluşturulmuştur. Sağlık Müdürü Dr. Faik Yargıcı, Trakya bölgesindeki tetkikleri sonrasında şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Bulgaristan'dan memleketimize gelen göçmenleri, sıhhi vaziyetlerini kontrol etmek amacıyla 4 kişilik bir sağlık ekibi vazifelendirilmiştir. Gelen göçmenlere tifo, tifüs aşısı yapılmakta ve getirmiş oldukları eşyaları da etüvden (temizlik aracı) geçirilmektedir... Son hafta içerisinde memleketimize gelen göçmenler arasında 5 adet doğum vakası olmuştur” (Son Posta Gazetesi, 21 Eylül 1950: 7).

DP Hükümetleri, ülke dışından getirilen göçmenlerin yerleştirilmesi işlemlerinde uygulamış olduğu politikalarda da CHP hükümetlerinin uygulamalarını devam ettirmiştir. Ülkeye gelen göçmenleri, Türk ekonomisine en iyi şekilde katkı verebileceği düzeydeki yerleşim yerlerine iskân edilmişlerdir. Göçmenlerin büyük kısmı çiftçi veya yarı vasıflı işçilerden oluştuğu için bu kişiler geldikleri yerlerdeki yaşam koşullarına benzer iklim ve hayat şartlarına denk olabilecek mahallere yerleştirilmişlerdir. Tütüncülükle uğraşanlar tütün bölgelerine, hayvancılıkla

uğraşanlar dağlık bölgelere, ovalık yerlerde yaşayanlar da ovalık bölgelere iskân edilmişlerdir.

11 Temmuz 1936 tarihli Açık Söz gazetesindeki haberde Söke'ye gelecek olan göçmenlerin yerleştirilecekleri yerlerin, göçmenler için iklim, hava ve ziraat bakımından çok elverişli olduğu belirtilmiştir (Açık Söz Gazetesi, 11 Temmuz 1936: 6). Benzer uygulamanın bir örneği DP dönemi içerisinde de yapılmıştır. Bakanlar Kurulu tarafından valiliklere gönderilen yazıda, Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin yerleştirilecek illerin iktisadi ve sosyal durumları ile iklim şartları açısından barındırılabilen en uygun yerlere yerleştirilmelerinin yapılması istenmiştir (Zafer Gazetesi, 18 Kasım 1950: 1).

Göçmenler için uygulanan politikalar arasında benzerlik gösteren bir diğer uygulama da gelen göçmenlerden bazılarının, akrabalarının yanlarına yerleştirilmesi olmuştur. 1929 yılı içerisinde Bulgaristan'dan peyderpey gelmekte olan mültecilerden bazıları, kendilerinden önce Türkiye'ye göç etmiş ve Balıkesir ile Bursa havalisine yerleşmiş olan akrabalarının yanına gitmek istemişlerdir. Dâhiliye Vekâleti de bu kişilerin, akrabalarının yanlarına gitmelerine ve orada iskân olmalarına izin vermiştir (Akşam Gazetesi, 13 Ağustos 1929: 3). DP döneminde ise 27 Eylül tarihli Son Posta Gazetesi'nde yer alan haberde dün İstanbul'a 150 kişilik bir göçmen kafilesinin gelmiş olduğu bildirilmiş ve gelen göçmenlerin hepsinin serbest göçmen statüsünde olduğu ve bunların, ülkenin çeşitli vilayetlerinde yaşayan akrabalarının yanına yerleşecekleri ifade edilmiştir (Son Posta Gazetesi, 27 Eylül 1950: 7).

İç göç politikaları kapsamında Türkiye getirilen ve gelmiş olan göçmenler için köyler kurulması konusunda da iki dönem içerisinde benzer uygulamalar gerçekleştirilmiştir. 16 Mart 1948 tarihli Ulus Gazetesi'nde yer alan “Yeni İskân Programı” adlı haberde, Bakanlar Kurulu'nun; muhacir, mülteciler ve gezici Çingenelerin Türk kültürüne bağlılık, nüfus, oturuş ve dağılışı itibarıyla tâbi olacakları hükümlere ait iskân programının kabul dildiği bildirilmiştir. Programa göre, dış memleketlerden gelecek olan muhacirler, alışık oldukları iklim şartları ve daha önce iskân edilmiş olan yakınlarının bulunduğu yerler göz önünde tutulmak suretiyle iskân edileceklerdir. Dış memleketlerden toplu bir halde getirilecek veya gelecek muhacirlerden soy ve ana dili Türk olanlar, alışık oldukları iş alanları ve iklim şartlarına göre kendilerine yeni köy kurulmak suretiyle toplu bir halde iskân edileceklerdir. Haberde yeni kurulacak muhacir köylerinin demiryolu ve umumi şoseler ile bunların ilerideki durumlarına göre sağlık, ziraat ve ekonomik bakımdan

uygun olan istasyon, bucak ve ilçelerle iletişimi kolayca yapılabilen yerlerde kurulacağı ifade edilmiştir. Köylerin, imkân olunan yerlerde 100 haneden aşağı olmaması ve birbirleriyle aynı istikamet üzerinde fakat aralarında 15-30 km olacak şekilde kurulmaları gerektiği de ayrıca yer almıştır (Ulus Gazetesi, 16 Mart 1948: 3). DP döneminde Bulgaristan'dan gelen göçmenleri yerleştirmek üzere Muş ve Urfa ovaları ile Dalaman Çiftliği'nde 100 ile 300 haneli köyler tesis edileceği haberleri basına yansımıştır. Tesis edilecek göçmen köylerindeki evlerin 2 odalı olması ve tahmini olarak da maliyetinin 3 bin lira olacağı düşünülmüştür (Son Posta Gazetesi, 13 Ekim 1950: 1).

Göçmen köyleri kurulması düşüncesi bazı durumlarda ve bazı kişi, aşiret ve topluluklar için ise istenmemiş ve bunların, mevcut köylere serpiştirilme usulüyle yerleştirilmelerine her iki dönem politikaları arasında yer verilmiştir. Bu uygulamalardaki amaç hem devletin hem de yaşanan yerin güvenlik ve asayiş bakımından sıkıntı yaşamamasını sağlamaktır. CHP Hükümetleri döneminde Siirt vilayeti dâhilinde oturan Tillo şeyhlerinin bölge halkı üzerinde egemenlik kurmak istemesi nedeniyle halkın huzurunu bozmaları ve bulundukları muhitin asayişini ve emniyetini bozmaları gibi sebeplerden ötürü aileleriyle birlikte Bursa, Kastamonu, Balıkesir ve Manisa vilayetlerine serpiştirilmek suretiyle nakil ve iskânları İcra Vekilleri Heyeti'nin 25/5/1939 tarihli kararıyla onaylanmıştır (CCA, 030.18.01.02/87.47.14). Yine bu dönem içerisinde yaşanan olay, Kars vilayeti Posof kazasına bağlı Ahaşen köyü halkından olan Kürt aşireti üyelerinden en azılı olan 20 kişinin aileleriyle birlikte Manisa vilayetine gönderilmesidir. Yaşadıkları yerde soygunculuk, haydutluk yapan, köylere gelen devlet memurlarına karşı gelen ve fırsat buldukça da civardaki Türk köylere baskınlar düzenleyen bu aşiretin üyeleri gittikleri yerlerde İcra Vekilleri Heyeti tarafından 24/6/1939 tarihinde alınan karar neticesine göre serpiştirilme usulüyle yerleştirilmişlerdir (CCA, 030.18.01.02/87.62.18).

Benzer politika uygulamaları arasında yer alan diğer bir husus da Çingeneler (Kıptiler) konusunda olmuştur. İki dönemde de yurt dışından gelmek isteyen göçmen Çingenelerin ülkeye gelmelerine sıcak bakılmamıştır. 16 Mart 1948 tarihli haberde, Bakanlar Kurulu'nun almış olduğu karara göre gezginci Çingeneler, hiçbir suretle toplu bir halde ve yeniden köy kurulmak suretiyle iskân edilmeyeceklerdir. Ayrıca ülke içerisinde yaşayan göçmenlerin de birbirlerine yakın köylere yerleştirilemeyecekleri bildirilmiştir (Ulus Gazetesi, 16 Mart 1948: 3). DP döneminde

ise Bulgaristan'dan gelen ve genellikle çoğunluğunu Bulgar Çingenelerinin oluşturmuş olduğu vizesiz göçmenlerin ülkeye girişlerine izin verilmemesi için hükümet tarafından Edirne Valiliği'ne telgraf çekilmiştir. Telgrafta yer alan emir gereğince 79 Çingene göçmen, Yunan memurlarına teslim edilerek Sivilingrad'a gönderilmişlerdir (Son Posta Gazetesi, 18 Eylül 1950: 7).

Ülke dışından gelen göçmenler için her iki dönem içerisinde benzer özellikler gösteren uygulamalar arasında göçmenlere vatandaşlık verilmesi hususu da yer almaktadır. Türk veya Müslüman olan göçmenlere vatandaş olma hakkı verilmiştir. 1933 yılında çıkarılan 14900 Sayılı Kararname'yle Bulgaristan ve Romanya'dan göç eden Müslümanların, vatandaşlığımıza alınmaları hususunda engel olmadığı belirtilmiş ve 79 kişinin 1312 Sayılı Kanun kapsamında Türk vatandaşlığına alınmalarına İcra Vekilleri Heyeti'nce 4/9/1933 tarihinde karar verildiği belirtilmiştir (CCA, 030.18.01.02/39.61.19). DP döneminde İcra Vekilleri Heyeti'nin 4/7896 Sayılı Kararname'siyle 920 göçmene 14/01/1957 tarihinde vatandaşlık hakkı tanınmıştır (CCA, 030.18.01.02/145.106.03).

Türkiye'ye gelen mültecilerin önce ifadesi alınarak yapılan incelemeler neticesinde şüpheli bir durumları olmayan kişilerin, askeri garnizonu bulunmayan yerlerden birinde oturmalarına müsaade edilmiştir. Bir müddet zabıta gözetiminde yaşayan mülteciler, haklarında yapılan ayrıntılı tahkikattan sonra mahzurlu bir durumları yoksa vatandaşlığa alınmışlardır. Sonradan mahzurlu bir durumu olduğu tespit edilenler ise vatandaşlıktan çıkarılmıştır. Mesela 29 Temmuz 1930 tarih ve 9786 sayılı kararname ile vatandaşlığa kabul edilen Rus mültecilerinden olup ihtida eden ve Ali İskender adını alan kişinin mahzurlu ve zararlı bir şahsiyet olduğu anlaşıncı 7 Ocak 1931 tarih 10463 sayılı kararname ile vatandaşlıktan çıkarılması sağlanmıştır (Uzman, 2018: 169).

Türkiye'ye gelen göçmenler, DP Hükümetleri döneminde iskânlı göçmen veya serbest göçmen statüsünde kabul edilmişken, CHP Hükümetleri döneminde ise 1934 yılından sonra serbest veya iskânlı göçmen olarak gelmişlerdir. Bu tarihten önce ise mübadil, muhacir ve mülteci olarak gruplandırılarak Türkiye'ye kabul edilmişlerdir. Gelen göçmenlerden çiftçilikle uğraşanlara ev, tarla, ziraat aletleri verilirken sanatkâr göçmenlerin iskânları ise sanatlarını yapabilecekleri şehirlere yapılmıştır.

Mübadele anlaşmasıyla Yunanistan'dan Türkiye'ye gelmiş olan mübadillerin geldikleri yer, tarımda ihtisaslaştıkları ürün ve Türkiye'de yerleştirilmeleri tasarlanan yerleri göstermektedir. Yönetim, mübadilleri ürettikleri ürüne göre “tütüncü, bağcı,

çiftçi ve zeytinci’’ olarak tasnif etmiş, hünelerini kullanabilecekleri yerlere yerleştirmeyi tasarlamıştır (Erder, 2018: 92). Drama ve Kavala’dan gelen tütün yetiştiricisi göçmenler, tütüncülüğün gelişmiş olduğu Samsun ve çevresine yerleştirilmişlerdir (Çiftçi, 2017: 1388).

DP Hükümetleri döneminde de göçmenler ihtisaslaşmış oldukları işlerle iştigal edebilecekleri yerlere yerleştirilmişlerdir. 1955 yılına kadar Türkiye’ye gelmiş olan çiftçi göçmenlerden 26.258 aileye 1.274.117 dönüm arazi verilirken tamamı üretici duruma getirilmişlerdir. Şehir ve kasabalarda oturan göçmenler ise kendi sanatlarını yapabilecekleri iş sahalarında çocuklarıyla birlikte çalışabilecek imkâna sahip olmuşlardır. Ziraat Bankası tarafından kendilerine 25.032.990 lira kredi imkânı sağlanmıştır (CCA, 030.01.0.0/29.170.16: 7).

Benzer politikalar arasında yer alan son husus da göçmenlerin ülkeye gelişlerinde nasıl karşılandıklarına yönelik eylemlerde görölmektedir. 1924 yılı Ocak ayının ilk günlerinde Gülcemal adlı vapurla ülkeye gelmiş olan 667 göçmen, Samsun limanına geldiklerinde şehirdeki eşraf ve halk ile birlikte müftü ve belediye başkanının da yer aldığı topluluk tarafından coşkuyla karşılanmışlardır (Çapa, 1990: 54). Edirne’ye 24 Aralık 1950 tarihinde gelen 850 göçmenden işlemleri tamamlanan 480 kişi, İstanbul’a sevk edilmiştir. Bulgaristan’dan gelmiş olan bu göçmenler, şehrimizde bulunan Tugay bandosuyla karşılanmış ve kendileri için marşlar çalınmıştır (Son Posta Gazetesi, 25 Aralık 1950: 5).

Cumhuriyet döneminde mübadele, serbest ve iskânlı göçmen ile zaman zaman da iltica etmek suretiyle Balkan ülkelerinden Türkiye’ye 1.750.000 civarında göçmen gelmiştir. 1923-1960 yılları arasında yurdumuza çeşitli memleketlerden gelen göçmen, mübadil ve sığınanların (bunlardan sadece yurda yerleşmelerine izin verilenler) toplamı 1.204.205’i bulmaktadır. Gelen göçmenlerin geldikleri ülkelere göre sayıları ve Türkiye’nin nüfusuna oranları ise şöyle olmuştur:

Tablo 40:

1923-1960 Yılları Arasında Göçmenlerin Geldiği Ülkeler ve Gelen Göçmenlerin Genel Nüfus İçerisindeki Oranı

Geldiği Ülke	1923-1933 Yılları Arası Göçler	Yılları Yapılan	Nüfusa Oranı %	1934-1960 Yılları Arası Göçler	Yılları Yapılan	Nüfusa Oranı %
Bulgaristan	101.507		16,3	272.971		47
Romanya	33.852		5,4	87.476		15
Yugoslavya	108.179		17,2	150.922		28,8
Yunanistan	384.000		61,1	23.788		4,1
Türkistan	---		---	2.128		0,3
Diğerleri	---		---	12.345		2,0
Mülteciler	---		---	16.993		2,8

Toplam	627.538	100	576.667	100
---------------	---------	-----	---------	-----

Kaynak: Kazgan, 1970: 331.

Türkiye'ye gelen göçmenlerin yıllara göre dağılışı ile hane ve kişi sayısı bilgileri ise şöyle olmuştur:

Tablo 41:
1923-1960 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Hane ve Kişi Sayısı Bilgileri

Yıllar	Hane Sayısı	Kişi Sayısı	Yıllar	Hane Sayısı	Kişi Sayısı
1923	10.259	96.420	1942*	1.444	1.709
1924	2.221	108.886	1943*	43	1.442
1925	1.815	9.634	1944*	106	1.608
1926	1.201	2.852	1945*	43	1.792
1927	1.805	7.172	1946	17	1.741
1928	10.143	10.570	1947	1.017	1.365
1929	1.785	9.133	1948	1.330	1.245
1930	1.490	3.694	1949	1.112	1.450
1931	1.945	1.648	1950	2.233	2.185
1932	1.905	1.603	1951	5.129	102.240
1933	1.167	5.656	1952	27	1.202
1934	1.282	4.057	1953	88	1.309
1935	3.002	10.719	1954	1.252	2.062
1936	1.518	3.074	1955	1.028	10.076
1937	1.008	6.752	1956	1.260	5.369
1938	1.734	9.678	1957	1.140	2.680
1939	1.728	1.458	1958	1.509	2.539
1940*	1.919	3.318	1959	1.568	10.612
1941*	1.854	1.264	1960	1.309	4.722
Toplam			Toplam	109.230	1.204.205

Kaynak: Geray, 1962: 7.

İskân politikası çerçevesinde 1923-1960 yılları arasında ülkemize gelen mübadil ve göçmenlerin büyük bir bölümü Trakya, Marmara ve Ege bölgesine yerleştirilmişlerdir. En çok göçmen yerleştirilen vilayetler Edirne, Tekirdağ, Kırklareli, İstanbul, İzmir, Bursa, Balıkesir, Kocaeli, Samsun, Çanakkale ve Manisa olmuştur. Göçmenlerin yerleştirildikleri iller ve nüfus miktarları aşağıda yer almaktadır:

Tablo 42:
1923-1960 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Yerleştirildikleri İller

İl	İlin Nüfusu (Bin)		Artış Oranı %	Göçmen Sayısı	Nüfus Artışında Göçmenlerin Payı %
	1927	1960			
Adıyaman	-	235	-	-	-
Afyon	259	460	77,6	2,621	1,3
Ağrı	69	126	11,6	3,411	2,3
Amasya	115	257	123,4	5,182	3,6
Ankara	444	1.317	196,6	10,560	1,2
Antalya	204	418	104,8	7,696	3,5

Aydın	213	470	120,6	12,495	4,8
Balıkesir	421	671	59,3	50,065	20,0
Bilecik	114	146	28,0	7,736	24,1
Bingöl	41	131	219,6	0	-
Bitlis	47	129	174,4	-	-
Bolu	218	354	62,3	1,861	1,3
Burdur	84	104	114,2	1,279	1,3
Bursa	402	695	72,8	63,057	21,5
Çanakkale	182	338	85,7	26,116	16,7
Çankırı	157	242	54,2	219	0,2
Çoruh	121	194	60,3	49	0,1
Çorum	248	448	80,6	17,174	8,5
Denizli	245	426	73,8	4,839	2,6
Diyarbakır	194	401	106,7	10,273	4,9
Edirne	151	270	78,8	84,946	71,3
Elâzığ	154	278	80,5	7,376	5,9
Erzincan	112	244	117,8	1,354	1,0
Erzurum	270	575	112,9	462	0,1
Eskişehir	154	389	152,5	15,099	6,4
Gaziantep	203	438	115,7	1,698	0,7
Giresun	205	332	61,9	6,279	5,2
Gümüşhane	122	243	99,1	504	0,4
Hakkâri	24	68	183,4	-	-
Hatay	17	441	159,4	371	0,1
İçel	210	444	111,3	7,652	3,2
Isparta	144	243	68,7	1,985	2,0
İstanbul	794	1.932	143,3	80,721	7,1
İzmir	526	1.066	102,6	19,996	3,7
Kars	241	545	126,1	21,449	7,0
Kastamonu	337	435	29,0	1,080	1,1
Kayseri	273	482	76,5	17,790	8,5
Kırklareli	109	242	122,0	69,402	52,0
Kırşehir	127	185	45,6	1,332	2,2
Kocaeli	87	297	283,4	39,118	-
Konya	504	987	95,8	16,338	3,3
Kütahya	302	369	22,1	2,378	3,5
Malatya	315	396	25,7	752	0,9
Manisa	374	657	75,6	31,098	10,9
Maraş	187	390	108,5	2,678	1,0
Mardin	183	354	93,4	-	-
Muğla	175	300	71,4	6,381	5,1
Muş	44	167	279,5	4,225	3,4
Nevşehir	-	187	-	1,081	-
Niğde	233	324	39,0	28,032	30,7
Ordu	226	470	107,9	1,490	0,6
Rize	141	250	77,3	-	-
Sakarya	-	362	-	3,338	-
Samsun	274	652	1,349	29,978	7,9
Seyhan	300	763	154,3	25,260	5,4
Siirt	102	233	128,4	-	-
Sinop	170	250	47,0	1,349	1,6
Sivas	375	674	79,7	15,496	5,1
Tekirdağ	131	275	109,9	83,329	57,8
Tokat	263	438	66,5	10,037	5,7
Trabzon	290	523	80,3	609	0,1
Tunceli	63	139	120,6	133	0,1
Urfa	204	401	96,5	435	0,2
Uşak	-	185	-	399	-
Van	75	211	141,2	3,009	2,2
Yozgat	210	402	91,4	15,815	8,2

Zonguldak	269	570	111,8	1,675	0,5
Toplam	13.648	27.810	103,7	889,042	8,5

Kaynak: Geray, 1962: 33-34.¹⁰

1927 ile 1960 yılları nüfus sayımlarını esas alan bu araştırmada göçmenlerin yerleştirildikleri illerin nüfus oranı içerisindeki en büyük pay %283 ile Kocaeli şehri olurken onu sırayla %219 ile Bingöl, %196 ile Ankara, %159 ile Hatay ve %152 ile de Eskişehir illeri izlemiştir.

4.2. İç Göç Politikaları Arasındaki Farklılıklar

Göç politikaları ülkelerin siyasi, askeri, ekonomik, kültürel ve sosyal hedefleri doğrultusunda farklılıklar gösterebilmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi ile yıkılış dönemi arasındaki göç politikalarının farklılık göstermesinde siyasi, ekonomik ve askeri etmenler etkili olurken, 1923-1960 yılları arasındaki CHP ve DP Hükümetlerinin göç politikaları da farklılıklar göstermiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında göç politikalarının belirlenmesinde güvenlik endişesi etkili olmuşken DP dönemi göç politikaları belirlenirken ekonomik etmenler daha etkili olmuştur.

4.2.1. Osmanlı - Cumhuriyet Dönemleri

Osmanlı Devleti, hâkimiyet kurduğu bölgelerde hoşgörüyü dayalı bir yönetim anlayışı benimsemiş ve bunun tezahürü olarak fethettiği bölgelerde yalnızca siyasi ve idari hâkimiyeti önemsemiştir. Bu sebeple gayrimüslimlerin milli/kültürel varlıklarını sürdürmelerinde bir beis görmemiştir. Ortak bir amaç ve kültür dairesi etrafında buluşmayan ve dolayısıyla Osmanlılığı benimsemeyen gayrimüslimlerin, Osmanlı Devleti'nin güç kaybettiği dönemde bağımsızlıklarını elde ettikleri ve aynı sınırlar içerisinde yüzyıllarca birlikte yaşadıkları Müslümanları-Türkleri katletmek ve göçe zorlamak suretiyle yok etmeye çalışmışlardır. Başka bir ifade ile içeride birlik ve beraberliğini kaybeden Osmanlı toplumu dağılmış, Osmanlı Devleti de yıkılmıştır. Bu sebeple Osmanlı'nın son yıllarını bizzat yaşamış ve ders çıkarmış olan başta Mustafa Kemal olmak üzere Cumhuriyeti kuran kadro, yeni devletin milli bir yapıda olmasını

¹⁰ Yazar, nereye yerleştirildikleri bilinmeyen göçmenlerin sayısının 315.163 olduğunu ve 1946 ve 1947 yıllarına ait hiçbir bilginin bulunamadığını belirtmiştir. Bu yıllarda yurda gelenlerin sayısının 59.812 olduğu ve bunların oranının da yerleştirildikleri yerlerin tam olarak bilinmeyenlerin %20'sine tekabül ettiğini söylemiştir.

ve dil ve kültür bakımından toplumsal bütünlüğün sağlanmasını hedeflemiştir. Ancak bu şekilde Türk milletinin yeniden inşası sağlanacak ve milli devlet kurulacaktır (Uzman, 2018: 275-276).

Bugün hala okullarda okutulan resmi tarih anlatılarına göre Atatürk'ün aydın liderliği ve rehberliği altında kadının toplumdaki rolünden giyim kuşama, alfabeden takvime kadar yeni Türk milletinin her yönüyle kuruluşu Osmanlı İmparatorluğu'ndan kesin bir kopuşla mümkün olmuştur. Bu alanlardaki yenilikler radikal biçimde Batılılaşma ve İslami referanslardan kopma ile gerçekleşmiştir. Dil, Arapça ve Farsça terimlerden temizlenmiş, bunların yerine tam da bu amaçla kurulmuş olan Türk Dil Kurumu tarafından yaratılan daha “otantik” Türkçe kelimeler getirilmiştir. Hatta bir süreliğine ezan bile Türkçe okunmuştur. Başkent ile çoğu kırsal olan nüfus arasındaki iletişim zaten kısıtlı olduğundan, bu değişiklikler uzunca bir süredir zaten Batılılaşmış olan kentli nüfusları etkilemiştir (White, 2014: 52-53).

Kemalistlere göre din, toplumu bölen ve yok edilemeyecek bir tehlikeli güçtür ve devletin kontrolü altında tutulması gerekir. Fransa'nın 1905'te yaptığı gibi devlet ile dini biçimsel açıdan ayırmak yerine Kemalistler, din görevlilerini yetiştiren ve denetleyen; camileri, dini okulları ve İslami eğitimi idare eden; hutbeler veren, dini metinleri tercüme eden ve yorumlayan Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kurmuştur (White, 2014: 53).

Milliyetçilik ve laikliğin yanı sıra halkçılık da yeni rejimin temel taşlarından biri haline gelmiştir. Temel fikir Cumhuriyet'in tüm vatandaşlarının sınıf, rütbe, dil, din ve meslek ayrımı gözetmeksizin eşit olduğu kabulüne dayanmıştır. Din ayrımı kaldırılmış ve çekişen sınıfsal çıkarların varlığı inkâr edilerek sosyalist partilerin kurulması ve sendikalar da yasaklanmıştır (Bruinessen, 2018: 401-402).

Cumhuriyet'in yeni toplum hayalinin felsefi temelini pozitivism oluşturmuştur. Batı kültürel gelişme modeline mutlaklık ve evrensellik atfeden pozitivism'e göre insanlık, teolojik ve metafizik aşamalardan geçmiş ve nihayet pozitif evreye ulaşmıştır. Batı uygarlığı bu çizgide pozitif aşamayı temsil etmiştir. İnsanlığın ulaştığı bu pozitif evrede geçerli tek bilgi ve referans kaynağı “bilim” olmuştur. Atatürk'e göre milleti geri bıraktırmış olan “gelenek” ve gelenekselleşmiş ve yanlış yorumlanmış olan “din”dir. Gerçek kurtuluş için öncelikle milleti, bu iki öğenin baskısından kurtarmak gerekmektedir (Söğütü, 2010: 139).

Cumhuriyet seçkinlerinin temel hedefi, Doğulu İslam kimliği yerine laik Batılı kimliğe sahip bir toplum yaratmaktır. Seçkinleri böyle bir tavır alışı sevk eden en

güçlü motivasyon milliyetçilik olmuştur. Devrim fikri, Batı'nın işgali sonrasında Batı karşısında yaşanan eziklik duygusundan kurtulmaya dönük milliyetçi bir refleks olarak gelişmiştir. Milliyetçilik, aynı zamanda toplumu modernleştirme misyonunu üstlenmiş olan seçkinlerin iktidarını meşrulaştırıcı bir işlev görmüştür (Söğütü, 2010: 140).

Tek parti yönetiminin ulus-devlet projesini, Osmanlı'nın millet sisteminden farklı olarak kozmopolit olmayan ya da Müslüman olmayanları hatta Sünni olmayanları dışlayan, Türklüğe ve Türk diline vurgu yapan politikalarla kurmak istediği açıktır. Bu politika, Müslüman olsa da farklı etnik kökene sahip olanları ya da ana dili farklı olan Kürt, Boşnak, Laz, Çerkez, Arnavut, Arap gibi grupları, Aleviler gibi farklı inanca sahip olan ya da farklı mezhepten olan Müslümanları da asimilasyona tabi tutmak istemiştir. Dolayısıyla bu kurum birçok etnik grubu, inanç grubunu ve mezhebi aynı derecede etkilemiş, bazı gruplar sistemle uzlaşarak gönüllü olarak asimile olmuş bazı gruplar ise bu sürece direnmiştir (Erder, 2018: 127). Cumhuriyet hükümetleri, etnik açıdan Türk dili ve ırkına, dini açıdan ise Sünnilik ve Hanefilik mezhebine mensup olan kişilerin Türkiye'ye göç etmelerine izin vermiş ve teşvik etmiştir (Kirişçi, 2000: 3).

Avrupa'da ulus-devlet çağının yaşandığı bir dönemde kurulan yeni Türkiye Devleti, her ulus-devlet gibi kendisini de bir kimlik üzerinden adlandırmaya ihtiyaç duymuştur. Bu kaygıyla hareket eden Cumhuriyet'in kurucu kadrosu, Soyadı Kanunu düzenlemesiyle vatandaş; içtimai üstünlük bildirmeyen, genel ahlaka uygun ve başka milletleri çağrıştırmayan soyadları almaya mecbur kılmıştır. Böylelikle toplumsal yapıda bir ahenk ya da bir uyum tesis etmeye çalışılmış ve yaratmaya çalışılan Cumhuriyet vatandaşını; aşirete ve cemaate dayalı yerel ve dinsel kimliklerinden arındırıp inşasına koyulduğu modern, türdeş ulusa bağlamak istemiştir. Soyadların Türk dilinden alınmasını kanunla zorunlu hale getirerek, dil ve tarih tezleri gibi temel araçlarla kurgulamaya çalıştığı ulusal kimliği pekiştirmeyi amaçlamıştır. Gayrimüslim vatandaşlara Türk dilinden soyadları alıp almamaları hususunda bir serbestlik tanırken, Müslüman etnik ve kültürel unsurlar ise bu serbestliğin dışında tutulmuştur. Bu durum Cumhuriyet iktidarının ulusu, Anadolu coğrafyasındaki tüm Müslüman etnik ve kültürel unsurlar üzerinden inşa etmek istediğini göstermektedir. Ulus tasarımının temel harcını ise Osmanlılığı ve dini dışarıda bırakan seküler karakterli bir Türk kimliği teşkil etmiştir (D. A. Aslan, 2006: 169).

4.2.2. CHP – DP Hükümetleri

Türkiye’de 1950 yılından sonraki kitlesel iç göç hareketleri, göç edenlerin göç etme kararlarını almalarında tedrici nedenlerden ziyade gönüllülük esasına bağlı olmuştur. Bu nedenle DP hükümetleri dönemindeki iç göç politikaları kapsamında yapılmış olan göç hareketleri, genellikle gönüllük esasına göre yapılmıştır. Doğal afetler nedeniyle yapılmış olan göç uygulamaları ise bunun dışında kalmıştır.

Ülke içerisinde yapılan göç hareketlerinde izlenen göç politikaları arasındaki en büyük fark DP dönemiyle birlikte tarımsal alanda yaşanan gelişmelere bağlı olarak tarım sanayisinde görülen büyümeye bağlı olarak iç göçlerin teşvik edilmesi olmuştur. CHP hükümetleri döneminde kırsal alanda yaşamakta olan halkın, kasabalar ile şehirlere göç etmesi nadir olarak görülürdü. Devlet, boş durumdaki arazilerin kullanılmasını istiyordu ve bu nedenle halkın, başka yerlere gitmesine engel olunduğu gibi Yörük, göçebe ve gezer aşiretlerin de tarım alanında hizmetlerde bulunmasını sağlamak için onları yerleşik hayata geçmelerini sağlamaya çalışmaktaydı. 1933 yılında Antalya ili Elmalı kazası nüfus sicillerinde kayıtlı görülen Karahacılar aşiretine mensup 50 hanede 230 kişilik göçebe grubun, belirli yerleri ve yurtlarının olmaması nedeniyle geçim sıkıntısı yaşadıkları ve perişan bir halde oldukları görülmüştür. Ayrıca gezici bir halde olmaları nedeniyle de idari açıdan birçok sıkıntıya yol açabilecekleri kaygısıyla hazineye ait Galip Paşa Çiftliği’nde yerleşik bir konuma geçirilmişlerdir. 885 Sayılı İskân Kanunu’nun 3, 6 ve 9. maddelerine göre yapılan bu yerleştirme işlemi, İcra Vekilleri Heyeti’nin 28/2/1933 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır (CCA, 030.18.01.02/33.09.14). Yine Artvin vilayeti dâhilinde yaz aylarında yaylara çıkarak kış mevsiminde ise ovalara inerek çadır hayatı yaşayan 89 haneden müteşekkil Hemşinli göçebe grupların, sınır bölgelerinde yaşamaları asayiş bakımından uygun görülmezken toprağa bağlanarak yerleşik hayata geçirilmeleri ve göçebeliği bırakmaları amaçlanmıştır. Bu nedenle 885 Sayılı Kanun’un 3. maddesi doğrultusunda iç vilayetlere göç ettirilmeleri kararı İcra Vekilleri Heyeti’nin 5/11/1933 tarihli toplantısında kabul edilmiştir (CCA, 030.18.01.02/40.78.02).

1950 yılına kadar il içi göç ve mevsimlik işgücü göçünün olduğu Türkiye’de, bu yıllarda başlayan ekonomik canlanma ile bölge içi ve bölgeler arası göçler yaşanmaya başlamıştır. 1950 yılından sonra tarım alanında teknolojik gelişmeler yaşanmış, karayolu, liman ve hidroelektrik santralleri inşa edilmiş ve sanayi bölgeleri

oluşturulmuştur. Yeni iş sahalarının ortaya çıkmasıyla birlikte tüm bu gelişmeler, iç göç oranlarında artış meydana getirmiştir (Çelik & Murat, 2014: 3-4).

Türkiye’de, 1950’lerden sonra izlenen liberal ekonomik politikalarla beraber devletçilik politikaları terk edilerek özel sektör girişimleri desteklenmeye başlanmıştır. Ayrıca yeni teknolojilerin uygulanmaya başlanmasıyla birlikte tarımda yeni gelişmeler yaşanmış ve sanayi kuruluşlarının, daha çok büyük kentlerde ve çevresinde kurulması sonucunda ise bu yerlere yoğun olarak iç göçler yaşanmıştır (Çelik & Murat, 2014: 11-12).

Şehirleşme hareketleri, 1950 yılına kadar normal bir oranda artarken, bu tarihten sonra ise birdenbire hızlanmaya başlamıştır.

Tablo 43:
1927-1955 Yılları Arasında Türkiye’deki Şehirleşme Oranı

Genel Nüfus Sayımı Yılları	Sayım Neticeleri	Şehirlerde Oturanların Umum Nüfusa Nispeti
1927	13.648.270	%24,2
1935	16.158.018	%23,5
1940	17.820.950	%24,4
1945	18.790.174	%24,9
1950	20.947.188	%25,6
1955	24.121.978	%28,5

Kaynak: CHP, 1959: 10.

1950’li yıllara gelene kadar, oluşan nüfus doğal artışları (doğum, ölüm) çoğunlukla olduğu yerde kalmıştır. Bu yıllarda kırsal alanda tarım sürekli geliştiğinden kentlere olan göç az sayıda olmuş ve aynı zamanda bazı kırsal alanlara kentli nüfusu gelmiştir Devletin önderlik ettiği sanayileşme politikası, önemli miktarda göçe ihtiyaç duyulmadan kentlerin, nüfus artışına uygun hızda yeni istihdam alanları meydana getirmiştir. 1950’li yıllara gelindiğinde planlı bir şekilde yapılmış genişleme stratejisi, kır-kent nüfus yapısında değişikliklere neden olan yeni yapılanmalarla son bulmuştur. Hızlanan göçlerle birlikte yaşanan orantısız kentleşme sorunu, ülkenin nüfus dinamiğine hâkim olmaya başlamıştır (Şen, 2014: 236).

Türkiye’de 1950 yılından önceki iç göçler, mevsimlik göçlerin giderek arttığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde toprağı kıt olan ve toprakların genişletilme imkânı kalmayan köylerde ortaya çıkan toprak parçalanmaları sonucunda topraktan kopmalar yani göçler başlamıştır (Akşit, 1999). Ekonomik hedefler doğrultusunda hızlı nüfus artışı yoluyla gerçekleştirileceği düşünülen Türkiye’nin ilk nüfus politikası, 1929 ve 1950 yılları arasında yapılmış iç ve dış göçlere kolaylık sağlamıştır (Doğan, 2013: 24). 1923 yılında Türkiye nüfusunun %24,22’si kentlerde, %76’sı ise belde ve köylerde yaşamaktayken 1950 yılında kentlerdeki nüfus oranı sadece 0,72 artış göstermiş ve

kentleşme oranı %24,94'e çıkmıştır. Bu dönemde daha çok köylerin modernizasyonu üzerinde durulmuş ve henüz köyden kente göç süreci de tam olarak başlamamıştır (Bostan, 2017: 6).

1950'li yıllarda sanayileşme faaliyetlerinin etkisi ve sonrasında tarımda yaşanan modernleşmeyle birlikte iç göçler, “kırsal alandaki ekonomik ve toplumsal değişim” ile başlamış ve oldukça hızlı bir artış göstermiştir. 1950-1955 yılları arası dönem, aynı zamanda Türkiye’de ilk sanayileşme faaliyetlerinin başladığı dönemdir. Bu dönemde geleneksel toprak sahipliği sisteminin değişmiş topraksızlaşma veya toprağın belli kişilerde birikmesi azalmış ve ulaşım koşullarındaki gelişmeler sonucu kırsal kesimden kente doğru bir hareket başlamıştır. Bu süreç, 1955-1960 yılları arasında da devam etmiştir. Bu durumu ortaya çıkaran koşullar ise nüfus artışı, tarımda düşük üretkenlik, köylerde oluşan işsizlik ve eğitim nedeni ile kentlere olan yönelmedir (Bostan, 2017: 6).

1950-1960 yılları arasını kapsayan bu dönemde özellikle traktörün tarıma girmesi sonucu, insan gücüne olan gereksinim azalmıştır. Bundan en çok olumsuz etkilenenler ise ilk zamanlarda küçük çiftçiler ve “ortakçıları” olmuştur (Yalçın, 2004: 115). Bu değişim ile köyde toplumsal yapı değişmeye başlamış ve özellikle küçük çiftçiler artık işçi statüsüne geçmişlerdir (Bostan, 2017: 6).

2510 sayılı İskân Kanunu’nun yürürlüğe girdiği 1934 yılından beri, bu kanunun iskân programlarını tetkik ve tespit etmek üzere kurulmasını emrettiği Merkezi İskân Komisyonu, eski yıllarda hiç toplanmamış olduğu halde bu komisyon 1950 yılı Haziran ayından sonra toplanmış, konuyu tetkik etmiş ve gerekli raporunu hazırlamıştır. Bu rapora göre, Bulgaristan’dan gelmekte olan göçmenlerin bakım ve barındırılmalarını sağlamak üzere bir muvakkat barındırma planı hazırlanmış ve tatbikine geçilmiştir. Son defa hududun açıldığı 2/12/1950 tarihinden 28/12/1950 tarihine kadar Bulgaristan’dan yeniden gelen 18.993 göçmen bu plan esasları dâhilinde muhtelif illerimize sevk edilmişlerdir. Bunlar, şayet hükümetten hiçbir yardım istememeyi bu defa ayrıca yazı ile istemiş ve akrabalarının bulundukları yerlere gönderilmeyi talep etmiş değillerse gönderildikleri yerde hükümet eli ve mahalli yardımlarla temin edilen sıcak bir yuva, sıcak bir yemek ve kendilerine bakıp gözeten sıcak bir muhit bulmuşlardır. Akrabalarının yanına ve kendi tercih ettikleri yerlere gitmeyi isteyenlerin ise, hükümet ve mahalli yardıma ihtiyaç hissetmeyen nispeten varlıklı kimseler olduğu anlaşılmaktadır (Zafer Gazetesi, 30 Aralık 1950: 4).

Politikalar arasındaki farklardan biri de azınlıklara yönelik Türkleştirme politikalarında olmuştur. CHP hükümetleri, devletin azınlık vatandaşlarını Türk gibi olmaya ve Türk gibi yaşamaya zorlarken DP hükümetleri ise bunu sadece ekonomi alanında yapmak istemiştir. 6-7 Eylül 1955 Olayları olarak bilinen ve ülkedeki Rum ahalie yönelik olarak gerçekleştirilen olayların en büyük sebebi olarak o dönem ülke içerisindeki ticaret ve sanayi hayatında söz sahibi konumdaki Rumların yerine milli ekonomi ve milli burjuvazi oluşturulmak istenmesi olmuştur.

CHP Hükümetleri zamanında Trakya Olayları, Varlık Vergisi, 20 Kur'a İhtiyat Olayı gibi azınlıklara yönelik gerçekleştirilen olaylar neticesinde binlerce Yahudi vatandaş, bulundukları yerlerden zorunlu olarak göç etmek zorunda kalmışlardır. Türk hayatı, Türk iktisadiyatı, Türk emniyeti ile Türk rejimi ve inkılabı için büyük tehlike arz eden bu gruba karşı ilk olarak 1934 yılı içerisinde Çanakkale, Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinde yaşanan olaylar sonrasında Yahudi ahalinin çoğunluğu İstanbul'a göç ederken bir kısmı da Filistin'e gitmiştir (Bali, 2008). 1923-1950 yılları arasında azınlıklara karşı uygulanan politikalar siyasi, kültürel, ekonomik ve güvenlik eksenli etmenler çerçevesinde yapılmışken DP hükümetleri döneminde gerçekleşen 6-7 Eylül 1955 Olaylarının sebebi ise ekonomik üstünlüğün Türklere geçmesini sağlamak olmuştur.

CHP Hükümetleri döneminde hastalık, eğitim evlilik, asayiş ve casusluk nedenleriyle gerçekleşmiş olan iç göç uygulamalarının örnekleri DP Hükümetleri döneminde görülmemiştir. DP döneminde ülke içerisinde gerçekleşen göçlerin en büyük nedenleri doğal afetler ile baraj yapımı nedeniyle yapılmış olan yer değişikliği hareketleri olmuştur.

Cemil oğullarına mensup olup Ordu vilayeti dâhilinde iskân edilmiş olan ve yakalanmış olduğu hastalığın tedavisinin bulunduğu mahalde yapılmasının mümkün olmadığı Sağlık heyeti raporundan anlaşılan Şevki Yasin oğlu Mustafa Akıncı'nın ailesi ile birlikte İstanbul iline nakil ve iskânları kararı, İcra Vekilleri Heyeti'nin 5/7/1939 tarihli toplantısında kabul edilmiştir (CCA, 030.18.01.02/87.65.04). Hastalık nedeniyle gerçekleşen bir diğer göç uygulaması da aslen Viranşehirli olup 1932 yılında Edirne iline göç ve iskân ettirilmiş olan İbrahim oğlu Abdurrahman'ın akciğer hastalığıdır. Yakalandığı bu hastalığın tedavisinin yaşadığı yerde iyileşmeyeceği düşüncesiyle aile üyeleriyle birlikte Eskişehir'e göç etmelerine izin verilmiştir. İcra Vekilleri Heyeti'nin kararı, 10/08/1940 tarihli toplantısında alınmıştır (CCA, 030.18.01.02/92.78.18).

Eğitim nedeniyle yapılmış olan iç göç uygulamaları arasında daha önce Kastamonu iline göç ve iskân ettirilmiş olan Erzincan eski Mebusu Hüseyin Aksu'nun, çocuklarının lise tahsili için daha müsait olan Kayseri vilayeti merkezine ailesiyle birlikte nakledilmesi isteği yer almaktadır. Hükümetten, hiçbir yardım istememek kaydıyla yapılan iskân talebi, İcra Vekilleri Heyeti tarafından 22/6/1940 tarihli toplantıda uygun görülmüştür (CCA, 030.18.01.02/91.59.04). Burdur vilayetine daha önceden göç ve iskân ettirilmiş olan Urfalı Mehmet Neccar'ın, Diyarbakırlı Cemil oğulları ailesine mensup Besim oğlu Selahattin'in kız kardeşi Mahmure Nevin ile evlenmesinden dolayı hem ticaret yapabilmek hem de Ortaokul tahsil çağındaki çocuklarının okumasını sağlamak amacıyla aile üyeleriyle birlikte İzmir'e gitme talepleri, İcra Vekilleri Heyeti'nin 1940 yılı Mart ayı içerisindeki bir toplantıda kabul edilmiştir (CCA, 030.18.01.02/90.28.01).

İç göç uygulamaları arasında evlilik amacıyla gerçekleşmiş olan yer değiştirme hareketleri de farklı politikalar arasında yer almaktadır. Kars vilayetinden Batı bölgelerine nakilleri yapılarak Tekirdağ ili sınırlarında ikamet ettirilmiş olan Hamşi oğullarından Rahim kızı Nazıma Acar'ın, Manisa ili dâhilinde yaşamakta olan Casım oğlu Feridun Acar ile 21 Ocak 1943 tarihinde evlenmiş oldukları anlaşıldığından Nazıma Acar'ın, kocasının olduğu Manisa iline nakledilmesi kararı, İcra Vekilleri Heyeti'nin 28/5/1943 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır (CCA, 030.18.01.02/102.38.18). Evlilik nedeniyle, yapılması istenen bazı nakil kararları da İcra Vekilleri Heyeti tarafından iptal edilebilmektedir. Süleyman oğlu Ali Yalman'ın kızı Zeliha ile Ahmet oğlu İbrahim Yitik'in evlenmeleri nedeniyle, daha önceden iskân edilmiş oldukları bölgeden kaçmış Zeliha Yalman'ın ailesinin kaçmış oldukları Babaeski kazasına bağlı Cehilli köyüne geri döndürülmesi kararı 11/1/1945 tarihli toplantıda iptal edilmiştir (CCA, 030.18.01.02/94.06).

Farklı iç göç politikaları uygulamaları arasında asayişin sağlanması amacıyla yapılmış olan göç hareketleri de bulunmaktadır. Özellikle sınır boylarında yaşamakta olan bazı aşiretler ile kişilerin buralarda ikametleri emniyet ve asayiş bakımından sıkıntı oluşturabilirdi. Bu nedenle bu kişi veya aşiretlerin sınır bölgelerinden alınarak ülkenin iç kesimlerine göç ettirilmeleri sağlanmıştır. Mardin vilayeti Kızıltepe kazasına bağlı Şalı köyünden mühtedi¹¹ Mehmet Aldemir ile Van vilayeti Erciş kazası İrşad köyünden Ferhat oğlu Bekir Erdinç ve ailesinin Kütahya'ya; Ağrı vilayeti Doğu

¹¹ İslamiyet'i kabul eden kimse.

Beyazıt kazasına bağılı Sürbahan köyünden Mustafa Karaman ile Hallaç köyünden İbrahim oğlu Kaso Akay ve ailesinin Burdur'a; Mardin vilayeti Nusaybin kazası İstiliz nahiyesine bağılı Çalı köyünden Süleyman oğlu Ahmet Yıldırım ile kardeşleri Abdullah, Mehmet ve Abdülmecit ile ailelerinin Denizli'ye; Van vilayeti Erciş kazasına bağılı Karamelik köyünden Şeyh Mehmet Hafit ile ailesinin Isparta'ya göç ettirilmeleri İcra Vekilleri Heyeti'nin 8/7/1943 tarihli toplantısında kabul edilmiştir (CCA, 030.18.01.02/102.54.17).

Casusluk yaptıkları düşünölen kişilerin de gerek sınır boylarında gerekse iç bölgelerde oturmaları hem devletin hem de bölgenin güvenliğini tehlikeye düşürebileceğı endişesiyle de bazı kişilerin hudut mahallerinde oturmaları sakıncalı görölerek başka yerlere göç etmeleri sağlanmıştır. Uzun süre yabancı memleketlerde bulunarak Türk düşmanı kimselerle iletişimi olan ve İran Hükümeti tarafından yurdumuza sınır dışı edilmiş olan Ankara kütüğüne Ortayol oğullarından Viçin oğlu Ohannes adı ile kayıtlı Ahmet Hidayet'in Ankara'da mahzurlu görölerek kendisinin Kastamonu il merkezine göç ettirilmesi ve yerleştirilmesi kararı verilmiştir. İcra Vekilleri Heyeti tarafından 11/5/1936 tarihli toplantıda alınan kararda, kendisinden her türlü fenalığın beklendiğı ifadesi de belirtilmiştir (CCA, 030.18.01.02/64.37.09).

Sınır mıntıklarının emniyet ve selametini temin için sınırdan kaçak olarak gelenlerin sınır bölgesinden yaklaşık olarak 50 km içerde bulunan ve yerleşime uygun olan yerlerde iskân edilmeleri kararlaştırılmıştır. Bu karar 25 Kasım 1937 tarihinde sınır bölgeleri ile sınıra yakın durumdaki Kars, Trabzon, Beyazıt, Erzurum, Van, Rize, Çoruh, Muş, Gümüşhane ve Bitlis valiliklerine bildirilmiştir. İlticaları kabul edilerek sınır bölgelerine yakın yerlere yerleştirilip de sık sık kaçak olarak Rusya'ya giriş yaptıkları tespit edilenler Rusya ile iyi komşuluk ilişkilerini bozacak davranışların engellenmesi adına iç bölgelere nakledilmişlerdir. Yine 3 Kasım 1937 tarih ve 7573 sayılı İcra Vekilleri Heyeti kararına uygun olarak Rusya'dan gelip de Van'da iskân edilmiş olan şahısların, mahzurlu bir durumlarının görölmesi halinde tedbir olarak daha içerde olan Ahlat'a iskân edilmeleri bildirilmiştir (Uzman, 2018: 174).

Aslen Ermeni milletinden olup Diyarbakır vilayeti fişine¹² dâhil olan ve Diyarbakır'da terzilikle meşgul olan Nazif'in, Türkiye dışına göç ettirilmekten kurtulmak için ihtida ettiğı ve bütün varlığıyla Ermeni ölküsüne hizmet eden biri olduğı anlaşılmıştır. Abdülhalim Kemal adındaki çocuğunun da yine amaç

¹² Tek Parti döneminde Ermeni nüfusun ve Müslümanlaştırılmış Ermenilerin isim, adres, anne-baba adı, çocuk sayısı gibi bilgilerinin yer aldığı belgeler.

doğrultusunda yetiştirilmiş olduğu ve 8 yıl önce yasadışı bir şekilde siyasi mülteci olarak Halep'e giderek burada Fransızlar için jandarmalık ve istihbarat memurluğu yaptığı da ortaya çıkmıştır. Abdülhalim'in halen Suriye'de bulunduğu ve bu nedenle babası Nazif ile karısı Tuma, oğlu Sadık, kızı Zekiye, oğlu Murat, Murat'ın karısı Arkist, Nazif'in dul hemşiresi Kumbuş ile oğulları Sabri ve Kafail'in hudut bölgesine yakın yerlerde yaşamaları mahzurlu görülmüştür. İcra Vekilleri Heyeti tarafından 22/9/1936 tarihli toplantıda alınan karar neticesinde bu kişilerin Çorum vilayet merkezine nakil ve iskân edilmeleri uygun görülmüştür (CCA, 030.18.01.02/68.77.09).

CHP Hükümetleri bazı zamanlarda ise göç etmek isteyen vatandaşlara bulundukları yerlerdeki Türk nüfus oranının azalması ve bu durumunun Türk ahali için sıkıntılar doğurabileceği düşüncesiyle göçlere izin vermemiştir. Kıbrıs Adası'ndaki Türk nüfus yoğunluğunu koruma politikası uygulamış ve bu nedenle Kıbrıs'tan gelen göçmenleri kabul etmeyerek geri göndermiştir. Türkiye'nin bu politikası, II. Dünya Savaşı'nın etkilerinin yoğun olarak hissedilmesi ve ekonomik sıkıntıların baş edilemeyecek dereceye çıkması üzerine 20 Nisan 1941'den itibaren değişmiş ve Kıbrıs'tan gelenlerin mülteci statüsünde kabul edilmesine karar verilmiştir. Yine, Dâhiliye Vekâleti tarafından 30 Ocak 1939'da vilayetlere gönderilen talimatnamede, Ege Adalarından gelen mültecilerin kesin olarak kabul edilmemesi istenmiştir. Adalarda Türk mevcudiyetinin ve yoğunluğunun muhafazasının Türkiye için elzem olduğu belirtilmiş ve ilgili birimlerden oradaki Türklere munasip bir şekilde bu durumun anlatılması ve bu hususta aralıksız propaganda yapılması istenmiştir (Uzman, 2018: 218-224).

CHP döneminde hükümetler, herhangi bir sebeple yurt dışına giden ve kalıcı olarak yerleşen ancak bir süre sonra ülkesine dönmek isteyenleri de geri çevirmemiştir. Mesela Ağrı isyanı sırasında isyana destek veren ve isyanın bastırılmasından sonra ceza almamak için Türk vatandaşı oldukları halde İran'a kaçan ve Tebriz'e yerleştirilen birçok aile olmuştur. Hatta bunların bekâr olanları, İran'da aile kurmuşlarsa da ilerleyen yıllarda çektikleri sefalet ve mahrumiyet dolayısıyla aileleriyle birlikte Türkiye'ye dönmek zorunda kalmışlardır. Ağrı isyanı sonrasında İran'a kaçan ve 17 Haziran 1939'da İran'dan Van'a gelen 15 kişilik mülteci kafilesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Yine benzer durumdaki 15 haneden 97 nüfusluk bir başka kafile de hayvanlarıyla birlikte Türkiye'ye iltica etmişlerdir. Muhtelif sebeplerle Irak'a göç eden ancak orada tutunamayarak geri dönenler her zaman kabul

edilmemişlerdir. Mesela 4 haneden 19 kişilik bir kabile Haziran 1939'da beraberlerinde 11 sığır, 14 at ve kısrak, 1 katır, 2 merkep, 2 tay ve irili ufaklı 120 koyun ve keçi ile erzak gibi eşyalarıyla birlikte Türkiye'ye iltica etmiştir. Eski köylerinde iskân edilmek üzere Hanike köyü gümrük muhafaza memurlarına müracaatta bulunmuşlarsa da bu gibilerin yazın hayvanlarını otlatmak için geldikleri ve kışın da geri gidecekleri ihtimali de göz önünde tutularak Irak'a sınır dışı edilmelerine karar verilmiştir. Türkiye, Suriye'den gelen göçleri çoğunlukla kabul etmişse de Hatay'daki Türk nüfusun azınlığa düşmemesi için Hatay'dan yapılan göçlere pek fazla sıcak bakmamıştır. Suriye'den daha çok bireysel göçler yaşanmıştır. Yerleşmek amacıyla gelmeyip de ziyaret veya geçici olarak çalışmak için gelenlere müsamaha gösterilmiştir (Uzman, 2018: 191-208).

CHP döneminde özellikle II. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu ağır koşullar sebebiyle Türkiye'nin göçmen politikasında birtakım değişiklikler olmuş ve Türkiye, gelen göç talepleri karşısında daha temkinli davranmak durumunda kalmıştır. Adakale Türklerinin, Türkiye'ye göç etme istekleri ise Türkiye-Romanya arasındaki anlaşma hükümlerine dâhil olmadıkları gerekçesiyle 630 nüfustan ibaret Adakale ahalisinin, ülkeye göçmen olarak getirilmeleri de mümkün olmamıştır (Uzman, 2018: 141-148).

CHP iktidarı döneminde farklı iç göç politikaları arasında olan başka bir durum da Mustafa Kemal Atatürk hakkında uygunsuz sözler sarf edilmesi neticesinde yapılmış olan bir uygulamadır. Reisicumhur Atatürk'ün irtihalinin radyo ile ilan edildiği sırada Bilecik ilinde yaşayan Mehmet Hilmi Yücel, milli hissiyatı rencide edici bazı sözler söylemiştir. Bunun üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nin 3/1/1939 tarihli toplantısında görüşülen bu durum sonucunda karısı Servet, oğlu Osman Sabit, kızı Emine Reyhan ile birlikte Samsun il merkezine göç ettirilip yerleştirilmelerine karar verilmiştir (CCA, 030.18.01.02/89.105.20).

Hükümetler tarafından verilen bazı kişi, aile ve toplulukların göç ve iskân kararları, daha sonra ortaya çıkan çeşitli nedenlere bağlı olarak İcra Vekilleri Heyeti tarafından değişikliklere uğramıştır. Hüseyin oğlu Mehmet Turnalı ile aile üyeleri için daha önceden alınmış olan nakil kararı, kızı Adile için 18 Haziran 1938 tarihinde amcası oğlu Bedir ile evlenmesi nedeniyle kaldırılmıştır. Bu karar, İcra Vekilleri Heyeti'nin 28/1/1939 tarihli toplantısında görüşülüp karara bağlanmıştır (CCA, 030.18.01.02/85.118.18).

Nakil kararının kaldırılması uygulaması için diğer bir örnek daha önce iskân uygulamasına tâbi tutulmuş olan Gaziantep iline bağlı Arkik köyünden Cuzan

oğullarına mensup Mustafa Ahmet Cuzan ve kardeşleri ile ailelerinin tekrar eski yerlerine dönmelerinde yaşanmıştır. Daha önce Milli Harekât esnasında Elbeyli aşireti reisi Bilal'i öldürmelerinden dolayı Gaziantep'e yerleşen Mustafa Ahmet Cuzan ve kardeşlerinin tekrar Suriye bölgesine geçme isteklerinin o bölgedeki Türk aşiretleri arasında tahrikâta sebep olabileceği düşüncesiyle kendileri Tokat il merkezine göç ettirilmişlerdir. Tokat'ta iâşe ve ibatelerini temin etmekte sıkıntılar yaşayan bu ailenin tekrar eski köylerine dönüş talepleri İcra Vekilleri Heyeti tarafından uygun görülerek haklarında alınmış olan nakil karının kaldırılmasına karar verilmiştir. 01/08/1939 tarihinde alınan bu karar neticesinde 50 kişilik Cuzan ailesinin geri dönüşleri gerçekleşmiştir (CCA, 030.18.01.02/88.76.15).

İki dönem arası farklı olan uygulamalar arasında yer alan başka bir durum da azınlıkların göç ettirilmesi olmuştur. CHP hükümetleri döneminde Ermeniler ve Yahudiler de iç göç politikaları uygulamasına tâbi kalmışlardır. Kayseri vilayeti Gesi nahiyesine bağlı Efker köyünde oturan Ermenilerin, askeri tesisat ve garnizonların bulunduğu yerlerden uzak yerlere göç ettirilmeleri, İcra Vekilleri Heyeti'nin 6/9/1938 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır (CCA, 030.18.01.02/84.79.08). Çanakkale, Edirne, Gelibolu, Uzunköprü ve Lüleburgaz'da yaşamakta olan Yahudi ahali, Türkleştirilme politikalarına maruz kalmaları ve fiili olarak da zarar görmeleri üzerine 1934 yılında buralardan ayrılarak İstanbul'a göç etmek zorunda kalmışlardır (Akşam Gazetesi, 6 Temmuz 1934: 1-2).

Demokrat Parti tarafından çıkarılan ve iktidarının başlamasından kısa bir süre öncesi olan 22 Mayıs 1950 tarihi ile 22 Mayıs 1953 yılları arasında yapılmış olan çalışmaların ortaya konulduğu “*Demokrat Parti Hizmetinde Bulunduğu Türk Milletine Hesap Veriyor - Yeni İktidarın Çalışmaları*” adlı eserde göçmenler için yapılan yardımlar, CHP'nin 1934-1950 yılları arasında yapmış olduğu yardımlar ile karşılaştırılmıştır. Buna göre şöyle bir tablo ortaya çıkmıştır:

Tablo 44:

1934-1953 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Göçmenlere Yapılan Yardımlar

	1934-1950 16 yılda	Senelik Ortalama	1950-1953 3 yılda	Senelik Ortalama
Arazi	2.970,00 dönüm	185.625 dönüm	825.323 dönüm	275.107 dönüm
Kredi	778.000 TL	48.625 TL	21.000.000 TL	7.000.000 TL
Ev	24.624	1.551	26.921	8.640
Araba	1.861	116	9.554	3.185
At	2,028	127	7.059	2.353
Traktör	0	0	130	43

Kaynak: Demokrat, 1953: 127.

İç göç politikaları kapsamındaki farklı uygulamalar arasında iskânlı göçmen olarak Türkiye'ye gelen göçmenlere yapılan yardımlar konusu da yer almıştır. Türkiye'ye iskânlı göçmen olarak gelip yerleştirilmiş olan göçmenlerden yerlerini izinsiz olarak terk edenlere karşı hükümetler yapmış olduğu yardımları sonlandırırken daha önce yapmış olduğu yardımları da geri istemiştir. Geri ödemeyi yapamayacak durumda olan göçmenlerin arazilerine ise hükümetler tarafından el konulmuştur. DP hükümetleri zamanında 1950 yılından sonra gelmiş ve köy bölgelerinde iskân edilmiş olan göçmenler, gittikleri yerlerde nüfus artışının yaşanması ve zirai alanlarda verimlerin azalması nedenleriyle büyük şehirlere göç etmişlerdir. İskân sahalarını terk ettiklerinden dolayı ise kendilerine hükümetler tarafından verilmiş olan bütün yardımlar geri ödettirilmiş ve 10 yıl süreyle başkalarına temlik edemeyecekleri arazileri ellerinden alınmıştır (Akis Mecmuası, 1960: 17-18).

DP döneminde ekonomik kalkınma hamlesiyle birlikte iç göç politika uygulamalarında farklılıklardan biri gelen göçmenlerin geliştirilmesi amacıyla onlar için çeşitli eğitim kurslarının açılması olmuştur. 21 Aralık 1950 tarihli gazetenin haberinde göçmenlere dersler verileceği belirtilmiştir. Vali ve Belediye reisi Prof. Gökay'ın dün sabah ve öğleye doğru Sirkeci ile Zeytinburnu'ndaki göçmen misafirhanelerinin teftiş ettiği yazılan haberin devamında valinin göçmenlerin memleket ile ilgili eksik bilgilerinin olduğunu gördüğünü ve bu nedenle de göçmenlere, misafirhanelerde Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından gönderilecek öğretmenler tarafından konferans şeklinde dersler verilmesini istediğini belirtmiştir (Yeni İstanbul Gazetesi, 21 Aralık 1950: 3).

27 Mayıs 1954 tarihli başka bir gazetenin haberinde de İktisat Fakültesi'nden bir talebe grubunun başlarında Prof. Ziyaeddin Fahri Fındıklıoğlu ile birlikte Sirkeci'deki Göçmen Misafirhanesi'ne giderek orada bulunan göçmenler hakkında bilgiler topladığını belirtmiştir. Görüşmeler sonucunda göçmenlerin eğitim ve öğretim sahasında bilgi ve görgülerinin artırılması ve kendilerine faydalı bilgiler verilmesi amacıyla Vilayet Toprak ve İskân Müdürlüğü tarafından daha önceden açılmış olan okuma, yazma, yurt bilgisi, biçki, nakış, dikiş, örgü ve marangozluk kurslarını gezerek yapılan çalışmalar hakkında bilgiler alıp elde edilen başarıları da takdirle karşılamış olduklarını söylemişlerdir (Vatan Gazetesi, 27 Mayıs 1954: 2).

1950-1955 yılları arasında Türkistan'dan gelen göçmenler Türkiye'ye geldiklerinde bir süre İstanbul'daki misafirhanelerde barındırılmışlardır. Bu süre içerisinde kendilerine ve çocuklarına Türkçe okuyup yazma öğretilirken marangozluk,

alıcılık, dikiş ve nakış gibi el sanatları kursları da açılmıştır. Göçmenler için açılan kurslardaki eğitimler uzman muallimlerin gözetimi altında verilirken, bu sanatları öğrenen göçmenler iskân edildikleri bölgelerde geçimlerini temin edecek işleri bularak çalışmaya başlamışlardır (CCA, 030.01.0.0/29.170.16: 7).

DP'nin ilk dönemi içerisinde Bulgaristan'la siyasi ilişkilerin bozulması üzerine Bulgar Hükümeti, 250 bin Bulgar Türk göçmenini sınır dışı etme kararı almıştır. Bu olay karşısında büyük zorluk yaşayan hükümet, çareyi dış yardım aramakta bulmuştur. Özellikle ABD'den alınan Marshall Yardımları sayesinde göçmenler için bir an önce yardımlar yapılabilmesi sağlanmıştır. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Teşkilatı Başkanı Hans Erinstrah tarafından göçmen çocukları için 1.271 varil içinde 100 bin kilodan fazla süt tozu göndermiştir (Akşam Gazetesi, 19 Mayıs 1951: 5). Yine Hollanda'dan 115 adet battaniye, İsviçre'deki Belçika Yardım Teşkilatı'ndan da 200 battaniye ile çeşitli giyim eşyası yardımı yapılmıştır (Zafer Gazetesi, 7 Aralık 1950: 2).

Bu dönemde Bulgaristan'dan gelen göçmenler arasında yer alan Kıptilerden bazılarının ajan olabileceği endişesi neticesinde farklı uygulamalar yapılmıştır. Bulgarların, her biri birer ajan olan Kıptileri de göçmenlerle birlikte sınırlarımızdan içeriye sokmak için Kapıkule yakınlarındaki Bulgar topraklarına binlerce Kıpti'nin yığmış olduğunu belirten gazete haberinde bu kişilerin de gruplar halinde zaman zaman hudutlarımızdan içeriye sızmaya çalıştıklarını yazmıştır (Son Posta Gazetesi, 27 Eylül 1950: 7).

Cumhuriyet'in kuruluş döneminde Osmanlı ve İslam ile olan tarihi ve toplumsal bağlar mümkün olduğu kadar koparılmaya çalışılmıştır. Genç Cumhuriyet, sadece milli ve laik karakterli bir devletin oluşturulmasına çalışmamış bu özelliklere vakıf toplumsal ve kültürel yapının ortaya çıkarılmasına da büyük önem vermiştir. 1950'li yıllarla birlikte Tek Parti Dönemi yaklaşımlarının tersine değişiklikler ve dönüşümler görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde DP'nin politikaları ile orantılı olarak İslam unsurunun, ulus ve vatandaş kimlikleri arasına yeniden alınmak istenmesi çabaları görülmeye başlanmıştır (Keyman & İçduygu, 1998: 176-178).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsanlık tarihiyle beraber köklü bir geçmişe sahip olan göç olgusu, birçok devletin, milletin, topluluğun, ailenin ve bireyin üzerinde önemli etkiler yaratmış veya yaratmaya da devam etmektedir. Anadolu coğrafyası da iklimi, havası, yer üstü ve yer altı zenginlikleri, bereketli toprakları nedeniyle tarihin her döneminde gönüllü veya zorunlu olmak üzere yoğun göç hareketlerine sahne olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti de kendisinden önce tarih sahnesinde yer almış Türk devletleri gibi kuruluş dönemi içerisinde ve sonrasında büyük göç hareketleriyle karşı karşıya kalmıştır. 1923 yılında Cumhuriyet idaresi kurulmuş olduğunda, sınırları içerisindeki vatandaşlarının önemli bir kısmını da göçmenler oluşturmaktaydı.

Ulus-devlet kavramının ve milliyetçilik duygusunun ortaya çıkmış olduğu XIX. yüzyıla kadar iç göç – dış göç gibi tanımlamalar olmamıştır. Ulus-devletlerin ortaya çıkış süreçleriyle birlikte sadece coğrafi sınırlar değil aynı zamanda siyasal ve sosyal alanlarda da sınırların belirlenmeye başlamasıyla göç olgusu için yeni kavram türleri olarak ulusal – uluslararası olarak bilinen iç göç – dış göç ayrımı literatüre girmiştir. Biz bu çalışmada, iç göç – dış göç türlerinin dışında göç eden bireylerin göç etme nedenleri üzerinde de durarak Türkiye’de 1923-1960 yılları arasında görev yapmış olan hükümetlerin iç göç politikaları konusunda neler yapıldığını ortaya çıkarmaya çabaladık.

Ülke sınırları dışından Türkiye’ye yapılan göçlerin iç göç mü? dış göç mü? olarak değerlendirilmesi gerektiği meselesine girmeden dış göçlerin, ülke sınırları içerisinde iskân kanunları çerçevesinde belirlenmiş olan iç göç politikaları uygulamaları arasında nasıl ve ne kadar yer aldığını belirttik. 1923, 1926 ve 1934 yıllarında göç ve iskân politikaları kapsamında çıkarılmış olan kanunlarla, ülke sınırları dışından gerçekleşen göç hareketleri ile birlikte Türkiye Devleti kara sınırları içerisinde çeşitli nedenlerle gerçekleşmiş olan yer değişikliği uygulamaları belirlenmiştir. 1923-1950 yılları arasında CHP, 1950-1960 yılları arasında ise DP iktidarlarında görev yapmış olan hükümetlerin, ülkenin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmasını gerçekleştirmek amacıyla yapmış olduğu iç göç uygulamaları, nedenleri, amaçları ve sonuçları açısından ele alınmıştır. Her iki dönemde gerçekleştirilen göç uygulamaları kapsamında hükümetlerin, genel bakış açısı açıklanmış ve iki dönem arasındaki iç göç uygulamalarının benzer yönleri ile farklı yönleri ayrıntılı olarak ifade edilmiştir.

1923-1950 yılları arasında iktidarda bulunan CHP döneminde 18 hükümet görev yaparken 1950-1960 yılları arasındaki DP iktidarında 5 hükümet görev almıştır. CHP idaresindeki Türkiye idari yönetiminde Cumhurbaşkanlığı görevini 10 Kasım 1938'e kadar Mustafa Kemal Atatürk yerine getirirken, CHP iktidarının sona erdiği 14 Mayıs 1950 tarihine kadar ise İsmet İnönü üstlenmiştir. 27 yıllık Tek Parti dönemine son veren ve Türk siyasi tarihinde 4. muhalefet partisi ve 2. iktidar partisi durumunda olan DP döneminde ise Celal Bayar, Cumhurbaşkanı olarak 1960 yılı 27 Mayıs'ına kadar olan 10 yıllık süreçte bu görevde bulunmuştur.

CHP iktidarında İsmet İnönü 7 kez; Celal Bayar, Refik Saydam, Şükrü Saraçoğlu ve Hasan Saka 2 kez; Fethi Okyar, Recep Peker ve Şemsettin Günaltay ise 1 kez Başbakanlık görevini üstlenmişlerdir. DP döneminde görev yapan 5 hükümette de Adnan Menderes, bu görevde bulunmuştur.

1923-1960 yılları arasında göç ve iskân işleriyle ilgili olarak 13 Ekim 1923 tarihinde Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurulmuş ve 11 Aralık 1924 tarihine kadar görev yapmıştır. Bu tarihle birlikte göç ve iskân işlerinin idaresiyle ilgili tüm yetki ve görevler Dâhiliye Vekâletine bağlı olarak kurulan İskân Müdüriyeti Umumiyesi'ne devredilmiştir. Bu müdürlük, 18 Kasım 1935 tarihinde Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti bünyesine geçmiş ve faaliyetlerine 24 Mart 1950'ye kadar devam etmiştir.

1934 tarihli İskân Kanunu'nda belirtildiği üzere “Türkiye'ye yerleşmek amacıyla gelenlerin tamamı için göçmen tanımının kullanılacağı” ifadesine binaen ister muhacir ister mübadil ister mülteci olsun dışarıdan göç eden kişiler için bu çalışma içerisinde göçmen ifadesi kullanılmıştır. 1934 yılı öncesinde gelenler için kayıtlarda yer alan muhacir, mülteci ve mübadil tanımlamalarına ise verilen sayısal bilgiler çerçevesinde çalışma içerisinde yer verilmiştir.

XVIII. yüzyılda Rusya ve Avusturya'ya, XIX. yüzyılda ise ulus-devlet düşüncesi içerisinde ortaya çıkan Balkan devletlerine karşı toprak kaybedilmesiyle birlikte ise yüzbinlerce Müslüman-Türk göçmen, Türkiye'nin elinde kalmış tek kara parçası durumundaki Anadolu topraklarına göç edip yerleşmiştir. 1783 ile 1913 yılları arasında Türk-Müslüman özellikli yaklaşık 6 milyon insanın Türk Devleti sınırları içerisine gelmiş olduğu kayıtlara yansımıştır. Kırım Savaşı'yla başlayan geriye dönüş hareketleri, siyasi ve iktisadi hayatta büyük sıkıntılar yaşamakta olan Osmanlı Devleti için önemli bir problem haline gelmiş olmasına rağmen kaybetmiş olduğu topraklardaki vatandaşlarının Anadolu'ya geri dönüşlerine sıcak bakılmış ve genel olarak da Türkiye'ye göç etmeleri teşvik edilmiştir.

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da göçlerin sürekliliği devam etmiştir. 1923-1950 yılları arasında en çok göçmen sırasıyla Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya ve Romanya'dan gelirken 1950-1960 yılları arasında ise bu sıralama Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya ve Yunanistan şeklinde gerçekleşmiştir. Göç edenler genellikle Balkanlar ve Kafkasya bölgelerinden olurken bunun dışında Afganistan, Irak, Suriye ve Türkistan'dan da göç edenler olmuştur. Cumhuriyet'in ilanından 1960 yılına kadar olan dönemde Türkiye'ye gelen göçmenlerin sayısı 1,5 milyon civarında olurken, her yıl ortalama olarak 27.000 kişinin gelmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye'ye göç edenler arasında Bolşevik lider Lev Troçki ile Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı olan Mehmet Emin Resulzade'de yer almıştır. Bu kişilerden başka Zeki Velidi Togan, Yusuf Akçura, Sadri Maksudi Aral gibi Türk siyasi ve kültürü noktasında önemli faaliyetlerde bulunan birçok düşünce ve ilim adamı da Türkiye'ye gelenler arasında olmuşlardır.

İskân kanunları çerçevesinde belirlenen iç göç politikaları kapsamında 1923-1960 yılları arasında Türkiye'ye gelen göçmenlerin büyük bölümü Trakya, Marmara ve Ege bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Göçmenlerin en çok yerleştirilmiş olduğu iller ise Edirne, Tekirdağ, Kırklareli, İstanbul, İzmir, Bursa, Kocaeli, Samsun, Çanakkale ve Manisa olmuştur.

Kurtuluş Savaşı'nın zaferle neticelenmesiyle birlikte ulusal temeller üzerinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti inşa edilmiştir. Ulus-devlet düşüncesi ile Osmanlı Devleti'nin her alandaki izleri ortadan kaldırılmak istenmiş ve bu ideoloji doğrultusunda yeni değerler yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde Kemalizm ile şekillenen milliyetçilik, İttihat ve Terakki Partisi'nin Türkçülük anlayışından farklılık göstermiştir. Türkçülük, Türkiye Türkleri ile sınırlı tutularak daha çok laiklik odaklı batılılaşma hedef alınmıştır. Bu amaç doğrultusunda çağdaşlığı ön plana alan, Türklük ülküsünü öne çıkaran, demografik türdeşliği hedefleyen çok boyutlu siyasi ve sosyal bir proje ortaya konulmuştur. Bu proje, Anadolu'da yaşayan bütün halkların Türklüğünü temel alan bir yapı üzerinde şekillenmiştir.

Ulus-devlet anlayışı temelinde kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türk kültürünün esas alındığı tek ulus, tek dil, tek din ve tek kültür paydaları doğrultusunda hareket ederek özdeş bir toplum yaratma hedefini benimsemiştir. 1923-1960 yılları arasında görev yapmış olan tüm Cumhuriyet hükümetleri de göç ve iskân politikalarını bu amaç doğrultusunda belirlemişler ve ülke dışında yaşayan Türk-Müslüman kimliğine sahip olan göçmenlerin Türkiye'ye gelmesine ve getirilmesine

yönelik uygulamalar da bulunmuşlardır. Gelen göçmenler, bu politika çerçevesinde özellikle Türk ahalinin ve Türk kültürünün az olduğu yerlere yerleştirilirken dikkat edilen bir diğer husus da geldikleri yerlerin iklimi ve havasına uygun olan mahallerin seçilmiş olmasıdır. Göçmen grupların yerli ahaliyle kaynaştırılması noktasında yerleştirilecekleri yerlerdeki halkın nüfusunun %5 veya %10'una tekabül olunacak sayıda olmasına dikkat edilmiştir. Anadolu'ya göç eden Türk olmayan Müslüman kesimlerin yerleştirilmeleri işlemlerinde dil ile kültürlerini unutmaları ve Türk kültürüyle kaynaşmalarını sağlamak amacıyla Türklerin yoğunlukta olduğu yerler seçilirken gelen Türk göçmenlerin iskân uygulamalarında ise hükümetlerin önceliği, dil ve kültürlerini koruyabilecekleri yerlerin belirlenmesi olmuştur.

Ülke sınırları içerisinde gerçekleştirilen iç göç uygulamalarında da yine aynı amaç doğrultusunda hareket edilmiş ve Türk kültürüne sahip olmayan veya bunun için gayret göstermeyen kişi, aile ve topluluklar yaşadıkları yerlerden çıkarılıp Türk kültürünün yoğun olarak yaşandığı bölgelere göç ettirilmişlerdir. Ayrıca ülke sınırları içerisinde merkezi otoritenin sağlanmak ve korunmak istenmesi, yine güvenlik ve asayiş ortamının sağlanarak tüm halkın huzurlu ve güvenli bir ortam içerisinde hayatlarını sürdürmeleri için çeşitli kişi, aile ve aşiretler de bu kapsamda zorunlu göçe tâbi tutulmuşlardır. Yine ülke güvenliği açısından casus olabilecek kişilerin de sınır bölgelerinde veya risk oluşturabilecek yerlerde ikamet etmelerine izin verilmemiştir. Anadolu coğrafyasının doğal afetler noktasında çeşitli olayların yaşanmasına neden olan durumu başta deprem olmak üzere heyelan, sel ve kaya düşmesi gibi durumların çok sayıda yaşanmasında etkili olmuştur. Bu nedenle 1923-1960 yılları arasında bu nedenlere bağlı olarak çok sayıda göç uygulaması da yaşanmıştır. DP hükümetleri dönemi uygulamaları arasında farklı olarak devlet tarafından bazı yerlerde baraj yapılmak istenmesi amacıyla göç hareketleri yapılmıştır.

Ülke dışından yapılan göçler; gelen kişilerle olan ırki akrabalık, dinsel bağlar, dilsel ve kültürel benzerlikler, ortak tarih ve cemaat duygusu ile birlikte Türk halkı tarafından olumlu karşılanmıştır. Türk Devleti'nin ve Türk halkının gönüllü yardım sorumluluğu neticesinde dışarıdan gelen ırkdaş ve dindaş grupların özümsemi süreci de kolay olmuştur. Devlet tarafından göçmen gruplara, kentlerde veya köy ve kasabalarda iskân edilmelerine bağlı olarak farklı niteliklere sahip evler verirken köylerde ve kasabalarda iskân edilecekler arazi, gerekli zirai alet ve edevat ile çeki hayvanı yardımı da yapmıştır. Kentlere yerleştirilen sanatkâr göçmenler için ise sanatlarını yapabilecek işyerlerini kurmaları amacıyla belirli miktarda nakdi

yardımlarda bulunmuştur. Kırsal alanlara yerleştirilen göçmenler için genellikle yeni köyler kurulması amaçlanırken bunun mümkün olmadığı yerlerde ise mevcut köylerin çevresine yerleştirilmişlerdir.

Toplumlarda siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel değişimlere yol açma özelliğine sahip olan göç olgusu, devletlerin ve hükümetlerin göç uygulamalarına yönelik çeşitli politikalar belirlemesine neden olmuştur. Gerek iç politika gerekse dış politika bağlamında ele alınabilecek göçlere yönelik politikaların belirlenmesinde ulusal çıkar, tarihsel geçmiş, devletin devamlılığı gibi kavramlar ön plana çıkmış ve bu nedenle göçlere yönelik farklı uygulamalar yapılmıştır. Osmanlı Devleti zamanında uygulanmış olan göç ve iskân politikaları ve uygulamaları, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilmesinden sonraki süreç içerisinde kimi zaman benzer kimi zaman da farklı uygulamalar olarak görülmeye devam etmiştir. 1923-1960 yılları arasında Türkiye Cumhuriyet'inde iktidar görevinde bulunan CHP ve DP Hükümetlerinin iç göç politikaları arasında da bazı benzer uygulamalar görülürken dönemsel koşullara bağlı olarak farklı göç hareketleri de gerçekleşmiştir. 1923-1950 yılları arasındaki iç göç politikalarının belirlenmesinde ana etmen yeni kurulan devletin sınırlarının ve hâkimiyetinin sağlanabilmesinin gerçekleşmesi için “güvenlik” eksenli olurken 1950-1960 yılları arasındaki iç göç politikalarının belirleyici unsuru ise “ekonomik kalkınma” olmuştur.

İki dönem arasındaki uygulanan politikalar bağlamında benzerlik gösteren uygulamalar arasında ilk sırada merkezi otoritenin mutlak surette devamının sağlanmak istenmesi yer almıştır. Bunun için de ister dışarıdan gelen göçmenlerin isterse de ülke sınırları içerisindeki ahalinin yer değişiklikleri yapılırken güvenlik ortamının sağlanmasına, toplumun huzur içerisinde yaşamını sürdürmesine ve göçmenler ile yerli ahalinin birbirleriyle iyi ilişkiler kurmasına yönelik çalışmalar da bulunulmuştur. Devletin hâkimiyetinin, laik düzenin korunmasının ve millet egemenliğinin sürdürülmesinin ve ekonomik hayatın devamının sağlanmasına yönelik bu doğrultuda birçok göç hareketi zorunlu olarak hükümetlerce gerçekleştirilmiştir.

İki dönem içerisinde benzerlik gösteren diğer uygulamalar arasında tarımın ve tarım endüstrisinin devam ettirilmesi, doğal afetlere maruz kalan halkın, güvenli bölgelere göç ettirilmesi, göçmenler ile ülke içerisinde göç ettirilen ahalinin hem göç sürecinde hem de sonrasında çeşitli yardımlar yapılarak iskânlarının yapılması işlemleri de yer almıştır. Ayrıca Türkiye'ye gelen göçmenler için askerlik ve vergi konularında çeşitli muafiyetler tanınırken kendilerine Türk vatandaşlığını alma hakkı

da verilmiştir. Türkiye'ye gelen göçmenler, Türk yöneticiler ve Türk halkı tarafından da son derece iyi karşılanmışlardır.

İki dönem arasındaki iç göç politikaları doğrultusunda yapılmış olan uygulamalar arasında farklılık gösteren durumlar da bir hayli fazladır. CHP ve DP hükümetlerinin iç göç politikaları arasında en büyük fark CHP dönemindeki iç göçlerin genellikle zorunlu olarak gerçekleşmesine karşılık DP dönemindeki göçlerin ise hükümetler tarafından desteklenip teşvik edilmesi olmuştur.

CHP Hükümetleri, kırsal alanda yaşayan halkın şehirlere göç etmesine tarım arazilerinin boş kalabileceği, üretim eksikliği oluşabileceği ve devletin gelir kaybına uğrayabileceği düşünceleriyle müsaade etmemiştir. Yine tarımın sürdürülebilmesi ve geliştirilmesi doğrultusunda göçebe halde yaşamakta olan aşiretler ile Yörüklerin yerleşik hayata geçirilmesini sağlamışlardır. 1950 yılında iktidara DP'nin gelmesiyle birlikte devletin, iç göç hareketlerine bakışı değişmiş ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla kırsal alanlardan şehirlere doğru yapılmak istenen göçler, büyük destek görmüştür.

Azınlıkların Türkleştirilmesine yönelik iç göç politikaları arasında da farklılık bulunmaktadır. CHP hükümetleri, azınlık gruplarını siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanların tamamında değiştirme ve dönüştürme uygulamaları gerçekleştirirken DP dönemindeki uygulamalar ekonomik Türkleştirme doğrultusunda yapılmıştır.

CHP döneminde yapılan ülke içerisindeki yer değiştirme işlemlerindeki farklı uygulamalar arasında hastalık, eğitim, evlilik, asayiş ve casusluk nedeniyle yapılan iç göç uygulamaları bulunmaktadır. Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün radyolardan duyurulması esnasında Bilecik ilinde yaşayan bir kişi de milli hissiyata zarar verici sözlerde bulunması nedeniyle zorunlu göç uygulamasına tâbi tutulmuştur. DP dönemindeki iç göçlerin en büyük nedeni doğal afetler ve baraj yapımı nedeniyle yapılan yer değişiklikleri olmuştur.

Hükümetler tarafından çeşitli kişi, aile ve aşiretler hakkında çeşitli nedenlere bağlı olarak verilmiş olan göç ve iskân edilmeleri kararları, bunlar hakkında daha sonraki süreç içerisinde ortaya çıkan bazı durumlardan dolayı İcra Vekilleri Heyeti tarafından alınan kararlara binaen uygulanma imkânı bulamamıştır.

Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti, nüfusun coğrafi dağılımı üzerinde düzenlemeler yaparken kimlerin devlet bütünlüğüne ve ulus oluşumuna daha elverişli olduğunu göz önüne alarak hareket etmiş ve bu doğrultuda da yapılmış olan bütün iç göç uygulamalarında halkın dini, dili, ırkı, yaşam biçimi ve yerel özelliklerini dikkate

almıştır. Fakat yapılan göçler; o dilden, o dinden, o ırktan, o kültürden olduğu için değil, devletin bütünlüğünü ve halkın güvenliğini bozacak özellikte olup olmadığına göre gerçekleştirilmiştir. Türk Devleti, yöneldiği amaçlar yönünden zararlı bulduğu unsur ister Kürt ister Arap ister Ermeni ister Yahudi ister Türk olsun, onları, aynı uygulamaya tâbi tutmuştur. Devlet gerek dışarıdan gelen göçlerde gerekse ülke içerisinde yapmış olduğu göç uygulamalarında göç edenler için hem göç esnasında hem de yerleştirildikleri andan itibaren gerekli olan ulaşım, yiyecek, barınma ve diğer tüm ihtiyaçlarının karşılanmasında ne gerekiyorsa yerine getirmeye çalışmıştır.

KAYNAKLAR

A. Arşiv Belgeleri

1. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (COA)

COA, 030.18.1.1/16.77.6, 1340.

COA, 030.18.1.1/13.30.9, 1341.

2. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CCA)

CCA, 030.10.0.0/81.530.13, 1929.

CCA, 030.10.0.0/740.23.19, 1929.

CCA, 030.10.0.0/81.530.18, 1930.

CCA, 030.18.01.02/09.16.06, 1930.

CCA, 030.18.01.02/15.76, 1930.

CCA, 030.10.0.0/81.530.19, 1931.

CCA, 030.10.0.0/116.808.17, 1931.

CCA, 030.18.01.02/9.20.38, 1931.

CCA, 030.18.01.02/22.52.16, 1931.

CCA, 030.18.01.02/22.57, 1931.

CCA, 030.18.01.02/23.63.19, 1931.

CCA, 030.18.1.2/23.68.12, 1931.

CCA, 030.18.1.2/23.68.15, 1931.

CCA, 030.18.1.2/23.69.7, 1931.

CCA, 030.18.1.2/23.69.20, 1932.

CCA, 030.18.1.2/25.1.14, 1932.

CCA, 030.18.1.2/25.2.1, 1932.

CCA, 030.18.1.2/25.2.2, 1932.

CCA, 030.18.1.2/26.12.15, 1932.

CCA, 030.18.1.2/27.21.17, 1932.

CCA, 030.18.1.2/28.32.1, 1932.

CCA, 030.18.1.2/28.38.20, 1932.

CCA, 030.18.1.2/30.53.1, 1932.

CCA, 030.18.1.2/31.61.8, 1932.
CCA, 030.18.1.2/31.64.1, 1932.
CCA, 030.18.1.2/31.64.6, 1932.
CCA, 030.18.1.2/31.65.19, 1932.
CCA, 030.18.1.2/32.72.13, 1932.
CCA, 030.18.1.2/36.39.4, 1932.
CCA, 030.18.1.2/112.85.17, 1932.
CCA, 030.10.0.0/124.885.4, 1933.
CCA, 030.18.1.2/33.02.20, 1933.
CCA, 030.18.1.2/33.09.14, 1933.
CCA, 030.18.1.2/36.39.1, 1933.
CCA, 030.18.1.2/36.39.10, 1933.
CCA, 030.18.1.2/38.53.17, 1933.
CCA, 030.18.1.2/40.77.6, 1933.
CCA, 030.18.1.2/40.77.20, 1933.
CCA, 030.18.1.2/40.79.12, 1933.
CCA, 030.18.1.2/33.02.20, 1933.
CCA, 030.18.1.2/33.38.52.17, 1933.
CCA, 030.18.1.2/39.62.13, 1933.
CCA, 030.18.1.2/40.78.2, 1933.
CCA, 030.18.1.2/41.81.11, 1933.
CCA, 030.18.1.2/41.85.11, 1933.
CCA, 030.18.1.2/41.88.6, 1933.
CCA, 030.18.1.2/40.79.12, 1933.
CCA, 030.18.1.2/44.25.19, 1933.
CCA, 030.18.1.2/113.16.15.30, 1933.
CCA, 030.18.1.2/113.31.3, 1933.
CCA, 030.18.1.2/42.7.20, 1934.
CCA, 030.18.1.2/43.17.9, 1934.
CCA, 030.18.1.2/45.31.6, 1934.
CCA, 030.18.1.2/45.36.20, 1934.
CCA, 030.18.1.2/45.37.3, 1934.
CCA, 030.18.1.2/46.49.4, 1934.
CCA, 030.18.1.2/48.64.12, 1934.

CCA, 030.18.1.2/48.64.13, 1934.
CCA, 030.18.1.2/50.83.12, 1934.
CCA, 030.18.1.2/51.2.4, 1934.
CCA, 030.18.1.2/88.77.4, 1934.
CCA, 030.10.0.0/26.148.1, 1935.
CCA, 030.10.0.0/115.804.12, 1935.
CCA, 030.18.1.2/56.56.19, 1935.
CCA, 030.18.1.2/56.56.20, 1935.
CCA, 030.18.1.2/56.57.1, 1935.
CCA, 030.18.1.2/56.59.20, 1935.
CCA, 030.18.1.2/56.60.3, 1935.
CCA, 030.18.1.2/57.61.9, 1935.
CCA, 030.18.1.2/57.62.13, 1935.
CCA, 030.18.1.2/57.62.14, 1935.
CCA, 030.18.1.2/57.66.1, 1935.
CCA, 030.18.1.2/57.66.15, 1935.
CCA, 030.18.1.2/62.11.19, 1935.
CCA, 030.18.1.2/63.21.7, 1936.
CCA, 030.18.1.2/63.21.12, 1936.
CCA, 030.18.1.2/63.28.1, 1936.
CCA, 030.18.1.2/64.37.9, 1936.
CCA, 030.18.1.2/65.45.13, 1936.
CCA, 030.18.1.2/65.47.8, 1936.
CCA, 030.18.1.2/66.51.20, 1936.
CCA, 030.18.1.2/66.57.1, 1936.
CCA, 030.18.1.2/68.77.9, 1936.
CCA, 030.18.1.2/68.79.16, 1936.
CCA, 030.18.1.2/69.86.6, 1936.
CCA, 030.18.1.2/113.34.8, 1936.
CCA, 030.18.1.2/113.34.9, 1936.
CCA, 030.18.1.2/113.34.10, 1936.
CCA, 030.10.0.0/111.748.1, 1937.
CCA, 030.10.0.0/116.805.6, 1937.
CCA, 030.10.0.0/740.23.19, 1937.

CCA, 030.10.0.0/740.23.20, 1937.
CCA, 030.18.1.2/71.2.10, 1937.
CCA, 030.18.1.2/71.3.8, 1937.
CCA, 030.18.1.2/72.19.20, 1937.
CCA, 030.18.1.2/74.38.19, 1937.
CCA, 030.18.1.2/75.48.18, 1937.
CCA, 030.18.1.2/76.55.5, 1937.
CCA, 030.18.1.2/76.57.6, 1937.
CCA, 030.18.1.2/76.60.3, 1937.
CCA, 030.18.1.2/78.77.5, 1937.
CCA, 030.18.1.2/78.80.1, 1937.
CCA, 030.18.1.2/79.89.5, 1937.
CCA, 030.18.1.2/79.89.7, 1937.
CCA, 030.18.1.2/79.89.7, 1937.
CCA, 030.18.1.2/79.89.10, 1937.
CCA, 030.18.1.2/79.89.11, 1937.
CCA, 030.18.1.2/80.91.2, 1937.
CCA, 030.18.1.2/80.92.5, 1937.
CCA, 030.18.1.2/80.97.10, 1937.
CCA, 030.18.1.2/80.97.10, 1937.
CCA, 030.18.1.2/80.97.19, 1937.
CCA, 030.18.1.2/80.99.5, 1937.
CCA, 030.18.1.2/81.104.10, 1937.
CCA, 030.18.1.2/81.104.16, 1937.
CCA, 030.10.0.0/116.805.24, 1938.
CCA, 030.18.1.2/82.9.10, 1938.
CCA, 030.18.1.2/82.28.14, 1938.
CCA, 030.18.1.2/82.29.3.2, 1938.
CCA, 030.18.1.2/83.32.7, 1938.
CCA, 030.18.1.2/83.32.19, 1938.
CCA, 030.18.1.2/84.62.19, 1938.
CCA, 030.18.1.2/84.79.8, 1938.
CCA, 030.18.1.2/85.102.2, 1938.
CCA, 030.18.1.2/85.104.8, 1938.

CCA, 030.18.1.2/85.107.16, 1938.
CCA, 030.18.1.2/106.68.1, 1938.
CCA, 030.18.1.2/113.34.8, 1938.
CCA, 030.18.1.2/113.34.13.2.14, 1938.
CCA, 030.18.1.2/113.34.13.2.17, 1938.
CCA, 030.10.0.0/81.532.1, 1939.
CCA, 030.18.1.2/85.114.7, 1939.
CCA, 030.18.1.2/85.118.18, 1939.
CCA, 030.18.1.2/85.119.4, 1939.
CCA, 030.18.1.2/86.25.2, 1939.
CCA, 030.18.1.2/87.47.14, 1939.
CCA, 030.18.1.2/87.62.18, 1939.
CCA, 030.18.1.2/87.65.4, 1939.
CCA, 030.18.1.2/87.74.14, 1939.
CCA, 030.18.1.2/88.76.15, 1939.
CCA, 030.18.1.2/89.105.20, 1939.
CCA, 030.18.1.2/113.16.15, 1939.
CCA, 030.18.1.2/113.34.8, 1939.
CCA, 030.18.1.2/90.13.13, 1940.
CCA, 030.18.1.2/90.28.1, 1940.
CCA, 030.18.1.2/91.59.4, 1940.
CCA, 030.18.1.2/92.78.18, 1940.
CCA, 030.18.1.2/92.98.04, 1940.
CCA, 030.18.1.2/93.115.8, 1940.
CCA, 030.18.1.2/93.115.9, 1940.
CCA, 030.10.0.0/118.834.21, 1941.
CCA, 030.10.0.0/118.834.27, 1941.
CCA, 030.18.1.2/94.19.11, 1941.
CCA, 030.18.1.2/94.36.6, 1941.
CCA, 030.18.1.2/94.39.6, 1941.
CCA, 030.18.1.2/95.52.18, 1941.
CCA, 030.18.1.2/99.80.19, 1942.
CCA, 030.18.1.2/113.30.20, 1942.
CCA, 030.18.1.2/101.17.20, 1943.

CCA, 030.18.1.2/102.38.18, 1943.
CCA, 030.18.1.2/102.54.12, 1943.
CCA, 030.18.1.2/102.54.17, 1943.
CCA, 030.18.1.2/103.72.15, 1943.
CCA, 030.18.1.2/103.72.16, 1943.
CCA, 030.18.1.2/103.80.16, 1943.
CCA, 030.18.1.2/106.62.20, 1943.
CCA, 030.18.1.2/113.16.16, 1943.
CCA, 030.18.1.2/106.60.19, 1944.
CCA, 030.18.1.2/109.78.6, 1944.
CCA, 030.18.1.2/113.16.7, 1944.
CCA, 030.18.1.2/02.94.6, 1945.
CCA, 030.18.1.2/109.53.8, 1945.
CCA, 030.18.1.2/113.34.8, 1946.
CCA, 030.1.0.0/54.328.2, 14.08.1946.
CCA, 030.10.0.0/183.265.22, 1949.
CCA, 030.18.1.2/123.77.3, 1950.
CCA, 030.1.0.0/67.418.2, 1952.
CCA, 030.1.0.0/73.461.2, 1952.
CCA, 030.1.0.0/136.64.12, 1954.
CCA, 030.18.0.0/29.170.16, 1955.
CCA, 030.1.0.0/114.720.7, 1960.

B. Resmi Yayınlar

1. Zabıt Cerideleri

TBMM Zabıt Ceridesi, 14.4.1923, De: 1, C: 29, B: 24.
TBMM Zabıt Ceridesi, 13.10.1923, De: 2, C: 2, B: 35.
TBMM Zabıt Ceridesi, 18.10.1923, De: 2, C: 2, B: 38.
TBMM Zabıt Ceridesi, 1.11.1923, De: 2, C: 3, B: 46.
TBMM Zabıt Ceridesi, 8.11.1923, De: 2, C: 3, B: 50.
TBMM Zabıt Ceridesi, 13.3.1924, De: 2, C: 7, B: 11.
TBMM Zabıt Ceridesi, 16.4.1924, De: 2, C: 8, B: 39.
TBMM Zabıt Ceridesi, 22.4.1924, De: 2, C: 8, B: 44.
TBMM Zabıt Ceridesi, 11.12.1924, D: 2; C: 11, B: 20.

TBMM Zabıt Ceridesi, 28.11.1925, D: 2; C: 19, B: 16.

TBMM Zabıt Ceridesi, 1.11.1935, D: 5, C: 6, B: 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 8.11.1935, D: 5, C: 6, B: 3.

TBMM Zabıt Ceridesi, 6.12.1935, D: 5, C: 7, B: 13.

2. Tutanak Dergisi

TBMM Tutanak Dergisi, 17.3.1950, D: 8, C: 25, B: 67.

TBMM Tutanak Dergisi, 11.4.1951, D: 9, C: 6, B: 63.

3. Resmî Gazeteler

T.C. Resmî Gazete, 23 Nisan 1925, Sayı. 96.

T.C. Resmî Gazete, 24 Ocak 1926, Sayı. 279.

T.C. Resmî Gazete, 29 Mart 1926, Sayı. 334.

T.C. Resmî Gazete, 22 Nisan 1926, Sayı. 353.

T.C. Resmî Gazete, 1 Temmuz 1926, Sayı. 409.

T.C. Resmî Gazete, 12 Nisan 1927, Sayı. 583.

T.C. Resmî Gazete, 4 Nisan 1927, Sayı. 624.

T.C. Resmî Gazete, 16 Temmuz 1927, Sayı. 634.

T.C. Resmî Gazete, 12 Aralık 1927, Sayı. 759.

T.C. Resmî Gazete, 21 Mayıs 1928, Sayı. 894.

T.C. Resmî Gazete, 30 Mayıs 1928, Sayı. 902.

T.C. Resmî Gazete, 30 Mart 1929, Sayı. 1154.

T.C. Resmî Gazete, 11 Haziran 1929, Sayı. 1213.

T.C. Resmî Gazete, 24 Mayıs 1930, Sayı. 1501.

T.C. Resmî Gazete, 28 Mart 1931, Sayı. 1759.

T.C. Resmî Gazete, 11 Haziran 1933, Sayı. 2424.

T.C. Resmî Gazete, 3 Ocak 1934, Sayı. 2595.

T.C. Resmî Gazete, 25 Mart 1934, Sayı. 2662.

T.C. Resmî Gazete, 14 Haziran 1934, Sayı. 2727.

T.C. Resmî Gazete, 21 Haziran 1934, Sayı. 2733.

T.C. Resmî Gazete, 15 Temmuz 1934, Sayı. 2752.

T.C. Resmî Gazete, 29 Aralık 1934, Sayı. 2892.

T.C. Resmî Gazete, 31 Ekim 1935, Sayı. 3144.

T.C. Resmî Gazete, 21 Kasım 1935, S. 3162.

T.C. Resmî Gazete, 21 Kasım 1935, Sayı. 3162.
T.C. Resmî Gazete, 2 Ocak 1936, Sayı. 3195.
T.C. Resmî Gazete, 18 Şubat 1937, Sayı. 3537.
T.C. Resmî Gazete, 24 Haziran 1937, Sayı. 3639.
T.C. Resmî Gazete, 2 Mayıs 1938, Sayı. 3896.
T.C. Resmî Gazete, 5 Temmuz 1939, Sayı. 4250.
T.C. Resmî Gazete, 11 Temmuz 1939, Sayı. 4255.
T.C. Resmî Gazete, 12 Temmuz 1939, Sayı. 4256.
T.C. Resmî Gazete, 16 Aralık 1940, Sayı. 4687.
T.C. Resmî Gazete, 13 Haziran 1941, Sayı. 4833.
T.C. Resmî Gazete, 12 Kasım 1942, Sayı. 5255.
T.C. Resmî Gazete, 22 Temmuz 1944, Sayı. 5753.
T.C. Resmî Gazete, 15 Haziran 1945, Sayı. 6032.
T.C. Resmî Gazete, 24 Haziran 1947, Sayı. 6640.
T.C. Resmî Gazete, 6 Temmuz 1948, Sayı. 6950.
T.C. Resmî Gazete, 8 Haziran 1949, Sayı. 7227.
T.C. Resmî Gazete, 23 Mart 1950, Sayı. 7464.
T.C. Resmî Gazete, 24 Mart 1950, Sayı. 7465.

4. Raporlar

CHP. (1939). *Cumhuriyet'in 16. Yıl Dönümünde Hitabeler ve Konferanslar*.
Ankara:Ulus Basımevi.
CHP. (1948). *25 Yıl*. Ankara: Ulus Basımevi.
CHP. (1959). *Şehirlere Akın ve Mesken Davası*. 8, CHP Araştırma ve
Yayın Bürosu (Düz.), Rüzgârlı Matbaa.
CHP. (1963). *Millet Hizmetinde Kırk Yıl*. Ankara Basım ve Cilt Evi.
DP. (1953). Demokrat Parti Hizmetinde Bulunduğu Türk Milletine
Hesap Veriyor. *Yeni İktidarın Çalışmaları 22/5/1950-22/5/1953*.

C. Süreli Yayınlar

1. Ulusal Gazeteler

Açık Söz, 11 Temmuz 1936, 6.
Açık Söz, 4 Ağustos 1936.
Akşam, 31 Aralık 1939, .

Akşam, 6 Temmuz 1934, 1-2.

Akşam, 9 Ocak 1940, .

Akşam, 22 Ekim 1950, 7.

Akşam, 20 Eylül 1951, 3.

Akşam, 26 Eylül 1951, 5.

Akşam, 17 Ocak 1954, 3.

Anadolu

Cumhuriyet

Haber Akşam Postası.

Hâkimiyet-i Milliye

İkdam

İnkılap

Kurun

Milliyet

Politika

Son Posta, 4 Ocak 1950, 6.

Son Posta, 18 Eylül 1950, 7.

Son Posta, 27 Eylül 1950, 7.

Son Posta, 13 Ekim 1950, 1.

Son Posta, 6 Aralık 1950, 1-3.

Son Posta, 18 Aralık 1950, 3.

Son Posta, 25 Aralık 1950, 5.

Tan

Ulus, 24 Temmuz 1935, .

Ulus, 7 Ocak 1940, .

Ulus, 8 Ocak 1940, .

Ulus, 10 Ocak 1940, .

Ulus Gazete Eki, 25 Ekim 1938, 91-92.

Vakit

Vatan, 9 Temmuz 1952, 10.

Vatan, 23 Temmuz 1952, 7.

Vatan, 27 Mayıs 1954, 2.

Yeni Asır

Yeni İstanbul, 5 Aralık 1950, 3.

Yeni İstanbul, 21 Aralık 1950, 3.

Zafer, 18 Kasım 1950, 1-4.

Zafer, 5 Aralık 1950, 1-4.

Zafer, 7 Aralık 1950, 2.

Zaman

2. Yerel Gazeteler

3. Dergi ve Mecmualar

Akis Mecmuası, 11 Eylül 1954, 11.

Akis Mecmuası, 1960, 17-18.

Ülkü Halkevleri Dergisi.

Yön Dergisi, 1961, 5.

D. Kitaplar, Kitap Bölümleri ve Makaleler

1. Kitaplar ve Kitap Bölümleri

Ağanoğlu, H. Y. (2013). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi: Göç*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Ahmad, F. (2014). *İttihatçılıktan Kemalizme*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Akar, R. (2001). Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları. N. Aksoy & M. Ulagay, *Modernleşme ve Çok Kültürlülük*: (ss. 16-35). İstanbul: İletişim Yayınları.

Akekmekçi, T. & Pervan, M. (2011). *Dersim Harekatı ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1936-1950)*. Tarih Vakfı Necmeddin Sahir Silan Arşivi, Cilt.4, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akekmekçi, T. (2010). *"Doğu Sorunu" Necmeddin Sahir Silan Raporları (1939-1953)*. Tarih Vakfı Necmeddin Sahir Silan Arşivi, Cilt. 1, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akın, F. (2006). *Türkiye'de Azınlık Politikaları & 6-7 Eylül Olayları*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Akkayan, T. (1979). *Göç ve Değişme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Aksu, H. (1999). *Bilgi - Planlama İmar ve İskan Reformu*. Ankara: Çağdaş Çözüm Yayınları.

Aktar, A. (2010). *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Arı, K. (1995). *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Arslan, H. (2001). *16. yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskan, Göç ve Sürgün*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Aslan, M. (2019). *CHP ve Kürtler*. İstanbul: Panama Yayıncılık.
- Babuş, F. (2006). *Osmanlı'dan Günümüze Göç ve İskan Siyaseti ve Uygulamaları*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Bali, R. N. (2008). *1934 Trakya Olayları*. İstanbul: Kitabevi.
- Baş, Ş. (2016). *Atatürk Dönemi Dahiliye Vekaleti İle Mülki ve Mahalli İdareler (1923-1938)*. İstanbul: Beykoz Lojistik Meslek Yüksekokulu Yayınları.
- Bila, F. (1999). *CHP 1919-1999*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Bozarslan, H. (2008). *Türkiye'de Kürt Milliyetçiliği: Zımnî Sözleşmeden Ayaklanmaya (1919-1925)*. E. J. Zürcher (Yaz.), *İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye'de Etnik Çatışma* içinde (ss. 89-122). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozkurt, N. (2000). *Denizi Kurutmak Düünden Bugüne Zorunlu Göç ve İskan Politikası*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Bozkurt, T. (2015). *Atatürk'ün Doğu Politikası ve Kürt İsyanları*. İstanbul: Yılmaz Kitabevi.
- Bruinessen, M. V. (2018). *Ağa, Şeyh, Devlet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Canpolat, H. & Arıner, H. O. (2012). *Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi*. 22, Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Cillov, H. (1960). *Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları*. İstanbul: Sermet Matbaası.
- Cillov, H. (1972). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Sermet Matbaası.
- Dağlı, N. & Aktürk, B. (1988). *Hükümetler ve Programları*. Cilt. I, 1920-1960. Ankara: T.B.M.M. Basımevi.
- (2010). *Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik Dersim-Sason (1934-1946)*. Tarih Vakfı Necmeddin Sahir Sılan Arşivi, Cilt. 2, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Duru, B. (2009). *1941: Kıtık Yılında Milli Korunma Kanunu Uygulamaları*. Birgül

- Ayman (Yaz.), *Açıklamalı Yönetim Zamandizini: 1940-1949 içinde* (ss.159-224). Ankara.
- Dündar, F. (2008a). *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası (1913-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dündar, F. (2008b). *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erder, S. (2018). *Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye Türkiye'de Değişen İskan Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Geray, C. (1962). *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı 1923-1960*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Güriz, A. (1975). *Türkiye'de Nüfus Politikası ve Hukuk Düzeni*. Ankara: Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları.
- Halaçoğlu, A. (1995). *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Halaçoğlu, Y. (2012). *Osmanlı Kimliği ve Aşiretler*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Heper, M. (2010). *Devlet ve Kürtler*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Hepkon, Z. & Aydın, S. & Aslan, Ş. (2013). *Dersim'i Parantezden Çıkarmak Dersim Sempozyumu'nun Ardından*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İçduygu, A. & Sirkeci, İ. (1999). Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri. Oya Köymen (Yaz.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere içinde* (ss. 249-255). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- İpek, N. (2006). *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*. Trabzon: Serander Yayınları.
- Kaplanoglu, R. & Kaplanoglu, O. (2013). *Bursa'nın Göç Tarihi*. Bursa: Nilüfer Belediyesi.
- Kara, M. A. (2017). *Göç Yazıları Kuramdan Alana Türkiye'de Göç*. İstanbul: Kırmızı Çatı Yayınları.
- Karpat, K. H. (2003). *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2013). *Etnik Yapılanma ve Göçler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keyder, Ç. (2019). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyman, F. & İçduygu, A. (1998). Türk Modernleşmesi ve Ulusal Kimlik Sorunu: Anayasal Vatandaşlık ve Demokratik Açılım Olasılığı. *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru içinde* (ss. 169-180). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

- Koçak, C. (2016). *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Komsuoğlu, A. & Örs, B. (2011). Kimliği Unutulmayanlarla Kurgulamak: Anadolu Ermenilerinin Cumhuriyet Dönemi'nde İstanbul'a Göçü. L. Neyzi (Yaz.), *Nasıl Hatırlıyoruz: Türkiye'de Bellek Çalışmaları* içinde (ss. 217-246). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kökdemir, N. (1936). *İskan Tarihçesi*. İstanbul: Hamit Matbaası.
- McCarthy, J. (1998). *Müslümanlar ve Azınlıklar*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Mumcu, U. (2017). *Kürt Dosyası*. UM AG Vakfı.
- Neziroğlu, İ. & Yılmaz, T. (2013a). Hükümetler - Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri. Cilt. 1, (24 Nisan 1920 – 22 Mayıs 1950). Ankara: TBMM Basımevi.
- Neziroğlu, İ. & Yılmaz, T. (2013b). Hükümetler - Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri. Cilt. 2, (22 Nisan 1950 – 20 Kasım 1961). Ankara: TBMM Basımevi.
- Nuri, H. (1934). *İskan ve Muhaceret Milli Kültür - Nüfus İşleri*. İstanbul: Tecelli Matbaası.
- Oral, M. (2016). *Kemalist Cumhuriyet'in İnşası*. Yeni İnsan Yayınları.
- Öğün, T. (2004). *Vilayat-ı Şarkîye Mültecileri (1915-1923)*. Ankara: Babil Yayıncılık.
- Öz, B. (1978). *Türkiye'de Göç Olgusu, Sorunları ve Çözümü*. İstanbul: Gençlik Basımevi.
- Öz, İ. (2020). *Müksüzleştirme ve Türkleştirme Edirne Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbay, F. (2015). *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus*. Ankara: İletişim Yayıncılık.
- Öztürk, S. (2008). *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*. Ankara: Doğan Kitap.
- Özyakışır, D. (2013). *Göç Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tekeli, İ. (2008). *Göç ve Ötesi*. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toker, Y. (2010). *Atatürk'ün Kürt Politikası*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Toprak, Z. (2012). *Darwin'den Dersime Cumhuriyet ve Antropoloji*. Doğan Kitap.
- Tümerterkin, E. (1968). *Türkiye'de İç Göçler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Türkdoğan, O. (2013). *Türk Ulus-Devlet Kimliği*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Uzman, N. (2018a). *Türkiye'nin Mülteci ve Muhacir Politikaları (1923-1947)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

- Uzman, N. (2018b). Türkiye'nin Göçmen Politikalarını Belirleyen Etkenler (1923-1947). A. Güneş & Halil Şıvgın & Saim Koca & İ. Durmuş (Düz.), *Prof. Dr. Vahdet Keleş Armağanı Bilim Uğrunda 30 Yıl içinde* (ss. 271-282). Ankara.
- Üngör, U. Ü. (2016). *Modern Türkiye'nin İnşası Doğu Anadolu'da Ulus, Devlet ve Şiddet (1913-1950)*. A. İ. Dalgıç (Çev.), Ankara: İletişim Yayıncılık.
- White, J. (2014). *Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler*. F. Güllüpınar & C. Taştan (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yavaşca, K. (2016). Şark Meselesi'nden Doğu Sorununa: Ellili Yıllarda Kürt Sorunu. Mete Kaan Kaynar (Haz.), *Türkiye'nin 1950'li Yılları içinde* (ss. 565-590). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeğen, M. (2015). *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*. Ankara: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, T. (2011). *Kürt Sorunu ve Devlet Tedip ve Tenkil Politikaları (1925-1947)*. Tarih Vakfı Necmeddin Sahir Silan Arşivi, Cilt. 3, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yıldız, A. (2010). *Ne Mutlu Türküm Diyebilene; Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*. Ankara: İletişim Yayınları.
- Yıldız, M. (2018). 1950-1960 Dönemi Köyden Kente Olan Göçlerin Türk Siyasal Hayatına Olan Etkileri. E. Yılmaz & S. A. Sulak (Düz.), *Human Society and Education in the Changing World içinde* (ss. 14-23). Konya: Palet Yayınları.
- Zaim, S. (1973). *Siyasi, İktisadi ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Nüfus Meselesi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Zelytu, R. (2014). *Yeni Arşiv Belgeleriyle Dersim İsyanları – Seyit Rıza Gerçeği*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2015a). *Bir Ulusun İnşası Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine*. L. Yalçın (Çev.), Ankara: Akılçelen Kitaplar.
- Zürcher, E. J. (2015b). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Y. Saner (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

2. Makaleler

- Akçam, T. (2008). Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler. Tanıl Bora (Yaz.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt. 4 - Milliyetçilik içinde (53-62). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akın, V. (2019). Edirne'nin Kirişhane Mahallesi'ne İskan Edilen Mübadiller (1923-1928). Gölen, Z. & Temizer, A. (Düz.), *VII. Uluslararası Balkan Tarihi*

- Araştırmaları Sempozyum: (129-154). Ankara: Gece Kitaplığı.*
- Akkurt, M. (2019). 1961-1971 Yılları Arasında Türkiye’de Kürtçülük. *Selçuk Üniveristesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (42), 323-340.
- Aksoy, E. (2016). 1919-1955 Yılları Arasında Türkiye'nin Nüfus Yapısı ve Uygulanan Nüfus Politikaları. *Türkiyat Araştırmaları* (Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü) (24), 27-44.
- Alaca, E. (2018). Cumhuriyet Dönemi'nde Laik-Ulusçuluk Düşüncesinin Oluşumunda Şeyh Sait ve Menemen Ayaklanmaları. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9 (16), 1191-1211.
- Altuğ, Y. (1991). Balkanlardan Anayurda Yapılan Göçler. *Belleten*, 109-120.
- Andrews, P. A. (1996). Muhacirler. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 515-520.
- Arı, O. & Tütengil, C. O. (1966). İstanbul’a Göç ve Çalışma Hayatına İntibak Araştırması. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 25 (4), 44-86.
- Arslan, A. (2014). Atatürk Dönemi'nde Romanya'dan Türk Göçleri ve Göçmenlerin Türkiye'de İskanları. *Turkish Studies*, 9 (4), 31-50.
- Arslan, E. (2008). Türkiye'de Irkçılık. Tanıl Bora (Yaz.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* Cilt. 4 - Milliyetçilik içinde (409-426). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arslan, Z. (2016). Tek Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikasına Bakışı. Duygu Türker Çelik (Düz.). *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi. 55-80.
- Asan, H. (2016). Devlet, Aşiret ve Eşkiya Bağlamında Osmanlı Muhacir İskan Siyaseti (1860-1914). *Göç Araştırmaları Dergisi*, Ocak-Haziran: 34-61.
- Aslan, D. A. (2006). Modern Türkiye'de Ulusal Kimliğin İnşasında Soyadı Kanunu'nun Rolü. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 155-172.
- Attar, A. (2004). Ulus Devlet'e Geçiş Süreci ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Üniter Yapısı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XX (60): 643-657.
- Avcı, S. (1993). Türkiye'de Şehir ve Şehirli Nüfusun Dağılışı (1927-1990). *Türk Coğrafya Dergisi*, (28): 249-269.
- Aydın, S. (1996). Türkiye'de Etnik Yapı. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 496-514.
- Bakar, B. (2007). İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'dan Anadolu'ya Göç. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (12): 1-35.

- Baran, T. A. (2017). Cumhuriyet Sonrası Göç Olgusu ve İskan. Osman Köse (Düz.), *Geçmişten Günümüze Göç*. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları. 1393-1400.
- Barkan, Ö. L. (1954). Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 209-237.
- Barker, Z. N. (1939). Cumhuriyet'in 16. Yıl Dönümünde Hitabeler ve Konferanslar. *T.C. 1923-1939*. Ankara: Ulus Basımevi, 63-70.
- Baytal, Y. (2017). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Muhacir ve Mültecilerin İskan ve İşe Sorunları (1923-1930). Osman Köse (Düz.), *Geçmişten Günümüze Göç*. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 1401-1414.
- Bostan, H. (2017). Türkiye'de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu Değişimler, Meydan Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Coğrafya Dergisi* (İstanbul Üniversitesi), (35): 1-16.
- Boyraz, B. (2016). 1923 Yunanistan-Türkiye Nüfus Mübadelesi, Millileştirme Politikaları ve Güncellenen Türk Resim Sanatı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5 (8): 2707-2741.
- Çağaptay, S. (2002). Kemalist Dönemde Göç ve İskan Politikaları. *Toplum ve Bilim*, (93): 218-241.
- Çağaptay, S. (2008). *Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite*. Tanıl Bora (Yaz.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt. 4 - Milliyetçilik* içinde, (245-262). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çağlayan, E. (2016). Tek Parti Dönemi'nde Malatya'da Nüfus ve Demografik Yapı (1927-1950). *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 8 (1 (15)): 36-53.
- Çakmak, F. (2009). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Gelişmeler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII (18-19): 89-115.
- Çakmak, Z. (2008). Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk Göçü (1878-1938). *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (36): 201-223.
- Çapa, M. (1990). Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskanı. *Atatürk Yolu Dergisi*, 2 (5): 49-69.
- Çelik, N. & Güven, M. 2014. Türkiye'de İç Göç Sorununa Yeni Bir Yaklaşım: Stratejik İç Göç Yönetimi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 25 (76): 1-23.
- Çiftçi, A. (2017). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Mübadillere ve Göçmenlere Yönelik

- İskan Politikasında Gdlen Siyasal Amaçlar. Osman Köse (Düz.), *Geçmişten Günümüze Gç*. Samsun: Canık Belediyesi Kültür Yayınları. 1385-1392.
- Danış, D. & Parla, A. (2009). Nafile Soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri rneğinde Göçmen, Dernek ve Devlet. *Toplum ve Bilim*, 114: 131-158.
- Doğanay, F. (1997). Türkiye'de Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi. *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplum ve Gç*. Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. 194-205.
- Duman, . (2017). Cumhuriyet Dönemi'nde Göçler ve Göçmenlerle Dayanışma: Samsun rneği (1923-1960). Osman Köse (Düz.), *Geçmişten Günümüze Gç*. Samsun: Canık Belediyesi Kültür Yayınları. 2155-2160.
- Durmaz, E. (2017). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Trakya Umum Müfettişliği. Osman Köse (Düz.), *Geçmişten Günümüze Gç*. Samsun: Canık Belediyesi Kültür Yayınları. 233-244.
- Efe, H. (2018). Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'de Yaşanan Göçler ve Etkileri. *Sosyal Bilimler Metinleri*, (1): 16-27.
- Erdal, İ. (2016). Atatürk Dönemi Nüfus Politikasına Göre Konar-Göçer Aşiretlerin İç İskan Uygulamaları. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 14 (21): 109-121.
- Erdoğan, M. & Coşkun, V. (2008). Türkiye'nin Kürt Meselesi. *Liberal Düşünce Dergisi*, 13 (50): 5-18.
- Eryılmaz, B. (2017). Lozan Perspektifinden Türkiye'de Azınlık Politikaları (1923-2016). *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 25-50.
- Gelekçi, C. (2014). Türkiye'de Nüfus Yapısı ve Temel zellikleri (1938-1960 Dönemi). *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (2): 127-137.
- Goularas, G. B. (2012). 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması. *Alternatif Politika*, 4 (2): 129-146.
- Gök, S. (2010). Tek Parti Dönemi'nde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya Yönelik İskan Politikaları. *Tarih Dergisi*, (50): 171-220.
- Güler, İ. (2000). XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus Hareketleri Olarak "İç Göçler". *Tarih Dergisi*, (36): 155-212.
- Günay, N. (2019). 1950-1951 Yılında Bulgaristan'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler ve Maraş'a İskan Edilen Göçmenler. Zafer Glen & Abidin Temizer (Düz.), *VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*. Ankara: Gece Kitaplığı. 181-193.
- Gürboğa, N. (2015). 1923 Nüfus Mübadelesi ve Mübadil Romanlara Yönelik

- İskan ve Denetim Politikaları. *Toplumsal Tarih* (Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi) (263): 36-43.
- Güriz, A. (1971). Türkiye'de Siyasi Partilerin Nüfus Politikası Konusunda Görüşleri. *Ankara Hukuk Fakültesi*, 28 (1): 13-40.
- Haçın, İ. (2014). 1939 Erzincan Büyük Depremi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 30 (88): 37-70.
- Halaçoğlu, Y. (1999). Kolonizasyon ve Şenlendirme. *Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, 4: 581-586.
- İçduygu, A. & Sirkeci, İ. & Aydınğün, İ. (1997). Türkiye'de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi. *Türkiye'de İçgöç: Türkiye'de İçgöç, Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı*. Bolu: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 207-244.
- İlyas, A. (2014). Tek Parti Dönemi'nde Aşiretleri Kontrol Altına Almak İçin Çıkarılan Kanun ve Hazırlanan Raporlar. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (28): 329-348.
- İnan, C. E. (2016). Türkiye'de Göç Politikaları: İskan Kanunları Üzerinden Bir İnceleme. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2 (3): 10-33.
- Kaynar, M. K. & Ak, G. (2015). XIX. Yüzyılda Çokkültürlü İmparatorluktan Ulus-Devlete Geçişte Sürgün ve Göç: Malakanlar Örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10 (2): 1-22.
- Kazgan, G. (1970). Milli Türk Devletinin Kuruluşu ve Göçler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 30 (1-4): 313-331.
- Keyder, Ç. (2009). Türk Tarımında Küçük Köylü Mülkiyetinin Tarihsel Oluşumu ve Bugünkü Yapısı. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (İletişim Yayınları) 5: 1254-1272.
- Kirişçi, K. (2000). Disaggregating Turkish Citizenship and Immigration Practices. *Middle Eastern Studies*, 36 (3): 1-22.
- Kocacık, F. (1999). Rumeli'den Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Sonuçları. Güler Eren (Yaz.), *Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi* Cilt - Toplum içinde (655-660). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kocaoğlu, B. (2007). Ulus-Devletin İnşası Sürecinde Bir Türk(çe)leştirme Politikası CHP Hars Komitaları (1937-1938). *Muhafazakar Düşünce*, 3 (12): 23-46.
- Koç, Y. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı (1300-1900). *Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi* Cilt - Toplum içinde (535-550). Ankara: Yeni Türkiye

Yayınları.

- Koçak, Y. & Terzi, E. (2012). Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (3): 163-184.
- Mermertaş, B. (2015) . «Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Ulus İnşası, Nüfus Sayımları ve Etnik Coğrafya.» *Sosyal Bilimler (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)* (12): 181-187.
- Oktay, E. Y. (2014). Türkiye'de Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Uygulan Nüfus Politikaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, (7): 31-54.
- Olgun, S. (2019). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Anadolu'ya Gelen Arnavut Göçmenler (1912-1927). Zafer Gölen & Abidin Temizer (Düz.), *VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*. Edirne: Gece Kitaplığı. 91-128.
- Öksüz, H. & Köksal, Ü. (2017). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Balkanlardan Türkiye'ye Gelen Göçmenlerde Sosyal ve Kültürel Uyum. *Göç Konferansı 2017 Seçilmiş Bildiriler*. Transnational Press London. 197-213.
- Özbay, F. & Yücel, B. (2001). Türkiye'de Göç Hareketleri, Devlet Politikaları ve Demografik Yapı. *Nüfus ve Kalkınma*, 1-51.
- Özkaya, Y. (1981). Osmanlı İmparatorluğu'nda XVIII. Yüzyıl'da Göç Sorunu. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14 (25): 171-210.
- Sağlam, N. (2017). Arşiv Belgelerine Göre Canik'te Çerkes Muhacirler ve İskanları. Osman Köse (Düz.), *Geçmişten Günümüze Göç*. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları. 1365-1384.
- Sarc, Ö. C. (1940). Türkiye Nüfusunun Tabii Artış Nisbeti. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* (2): 70-85.
- Sarı, M. (2011). Atatürk Dönemi'nin İskan Politikasında İç İskana Yönelik Çalışmalar (1923-1938). *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7 (14): 87-113.
- Sarınay, Y. (2011). Cumhuriyet Dönemi'nde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXVII (80): 351-388.
- Söğütlü, İ. (2010). Cumhuriyet'in Pozitivist Ütopyası: Yeni Bir Toplum Yaratmak. *Muhafazakar Düşünce*, 6 (24): 133-148.
- Şakacı, B. K. (2020). Türkiye'nin Göç ve İskan Politikaları: 1934 Tarihli 2510 Sayılı İskan Kanunu İncelemesi. *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 1 (3): 36-57.
- Şen, M. (2014). Türkiye'de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi.

- Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 1 (40): 231-256.
- Taş, Y. (2017). Son Dönem Osmanlı'da Göç ve İskan Sorunlarına Yaklaşım Bağlamında Suriyeli Mülteciler. *Route Educational and Social Science Journal*, 4 (4): 100-115.
- Tekeli, İ. (2021). 1950'li Yıllar: Kendini Yeniden Üretemeyen Popülist Modernleşme. R. Funda Barbaros ve Erik Jan Zürcher (Düz.), içinde (33-57). Efil Yayınevi.
- Toprak, Z. (2010). Doğu Sorunu ve Necmeddin Sahir Sılan'ın Raporları. *Toplumsal Tarih* (Yapı Kredi Yayınları) (195): 48-56.
- Tunçay, M. (1995). Din-Devlet İlişkileri/Laiklik. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (İletişim Yayınları) 2-3: 570-578.
- Turan, E. V. (2018). Türkiye'nin Göç Politikalarının Analizi. *Balkanlar'da Türk Kültürü*, 6-7.
- Türkmen, İ. (2017). Doğu İllerinde Asayişin Sağlanmasına Yönelik İskân Siyaseti ve Uygulamalarına Dair Bir Değerlendirme (1934-1936). Osman Köse (Düz.), *Geçmişten Günümüze Göç*. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları. 1415-1428.
- Varlı, A. (2017). Cumhuriyet Dönemi'nde Devletin Mülkiyete Müdahale Biçimleri: İskan Kanunu. *Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. İzmir: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. 1737-1770.
- Yeğen, M. (2008). Türk Milliyetçiliği ve Kürt Sorunu. Tanıl Bora (Yaz.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* Cilt. 4 - Milliyetçilik içinde (880-892). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, H. (2019). Romanya Göçmenlerinin Çorum'da İskanı (1936). Zafer Gölen & Abidin Temizer (Düz.), *VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*. Ankara: Gece Kitaplığı. 155-180.
- Yıldırım, S. (2016). Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikaları Çerçevesinde Göç ve Göç Politikaları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (24): 274-302.
- y.y. (1961). Ağalar. *Yön Dergisi* (1): 4-5.
- Yürektürk, G. (2018). Atatürk Dönemi İç İskan Siyaseti, Bolvadin'de İç İskan Faaliyetleri (1923-1938). *Uluslararası Bolvadin Sempozyumu*. Konya: Eğitim Yayınevi. 1214-1251.

D. Doktora ve Yüksek Lisans Tezleri

1. Doktora Tezleri

- Emgili, F. (2011). *Bosna-Hersek'ten Türkiye'ye Göç (1878-1934)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Günşen, H. B. (2012). *Orman Köylerinde İç Göçleri Etkileyen Faktörler (Bartın-Kastamonu Örneği)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bartın Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü Orman Mühendisliği, Bartın.
- Kalaycı, İ. (2014). *Ortadoğu'dan Türkiye'ye Yapılan Göçler 1923-200 (Irak ve Suriye Göçleri)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Elazığ Fırat Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Köse, R. (2019). *CHP ve DP Hükümetleri Dönemlerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikaları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Nergiz, B. (2019). *Devletin Kürt Politikası ve Kürt Hareketi (1945-1960)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pustu, Y. (2020). *XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Ankara'da Göç ve İskan (1856-1918)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sarıgül, C. E. (2012). *Türkiye Cumhuriyeti'nin İskan Siyaseti*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Malatya İnönü Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

2. Yüksek Lisans Tezleri

- Ağanoğlu, H. Y. (1999). *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meselesi (Balkan Harbi Sonrası Örneği 1912-1914)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Babaoğlu, R. (2012). *6/7 Eylül 1955 Olaylarının Türkiye Rumları Üzerindeki Etkileri (1955-1959)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Bilecen, T. (2004). *Balkan Savaşları Sonrasında Yaşanan Göç Hareketlerinin Osmanlı İç Siyasetine Yansımaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

- Buğday, F. (2018). *Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Kimliğinin İnşasına Yönelik İskan Uygulamaları (1923-1938)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Fırat, H. (2018). *Demokrat Parti İktidarında Kürt Sorunu: Devlet Politikasındaki Değişim ve Devamlılıklar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Günaçtı, Y. (2017). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Trabzon'a Göçler: Göç, Demografik Hareketlilik ve Değişim Üzerine Bir Kent Örneği (1877-1930)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Kırlı, E. (2001). *XIX. ve XX. Yüzyılda Eskişehir'e Yapılan Göçler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Muhtaroglu, E. (2019). *1950'li Yıllarda Göç Politikaları ve Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti'nden Türkiye'ye Serbest Göçler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Özdemir, M. (2008). *Türkiye'de İç Göç Olgusu, Nedenleri ve Çorlu Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Yıldırım, A. (2004). *Cumhuriyet Dönemi İskan Politikaları (1923-1952)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Yücel, K. (2010). *Yeni Türkiye ve Dış Göçler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

E. İnternet Kaynakları

<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/> Ankara Üniversitesi Gazeteler Veri Tabanı

<https://www.gastearsivi.com/>

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/> İstanbul Üniversitesi Gazeteden

Tarihe Bakış Projesi

EKLER

Ek-1: 368 Sayılı Mübadele, İmar ve İskân Kanunu

— 132 —

Mübadele, imar ve iskân kanunu

No.

368

BİRİNCİ MADDE — Mübadele, imar ve iskân vekâleti mübadelei ahali mukavelesine tevfikân ahalinin nakil, ibate ve iskânlarına ve bunlardan ihtiyacı tahakkuk edenlerin iskele ve yollarda ve iskânlarından itibaren âzami iki ay olmak üzere mahallerinde iâşelerine ve 1328 senesindenberi iskân muamelesi görmemiş olan muhacir ve mültecilerle aşâirin ve badema Hükûmetçe kabul edilecek muhacirinin ve tahrip edilmiş mahaller ahalisinden meskenleri ihrak ve hedmedilmiş olanların iskân ve terfihlerine ve iskân nuntakalarının tâyinine ve memleketin harap olan mahallerinin imarı vesailini ihzar ve temine memurdur.

İKİNCİ MADDE — Mübadele, imar ve iskân umuruna müteallik kâffei hususatta İmar vekâleti indelhace mülkî ve askerî vesait ve teşkilâtı umumiyei Devletten âzami surette istifadeye salâhiyettardır.

Mübadele, imar ve iskân hususâtına müteallik İmar vekâleti tarafından vâkı olacak tebliğâtı her işe tercihan ifaya bilûnum mülki ve askerî memurini Devlet mecburdur. Bu bapta tekâsül veya taallül gösterenler İmar vekâletinin vekâleti aidesinden talebi üzerine işten el çektirilerek tahtı muhakemeye alınır ve mütecasirleri hakkında temas ettiği madde kanuniyedeki en ağır ceza tatbik olunur.

ÜÇÜNCÜ MADDE — Mübadele, imar ve iskân vekâleti vezaifinin ifası hususunda icap eden yerlerde memurini mahalliye ile idare ve belediye âzalarından veya sair icap edenlerden mürekkep olmak üzere lüzumu kadar tâli heyetler intihap ve teşkiline salâhiyettardır.

DÖRDÜNCÜ MADDE — Şimdiye kadar Sıhhiye ve muaveneti içtimaiye ve kâletine merbut bulunan İskân müdiriyeti ilga edilmiştir. Bu müdiriyetin vâ mülga Dahiliye nezaretine merbut İskân aşâir ve muhacirin müdiriyeti umumiyesinin bütün hidemat ve vesaikı ile levazımı Mübadele, imar ve iskân vekâletine devredilmiştir. Muaveneti içtimaiye bütçesinin işbu teşkilâta karşılık olarak kanunun tarihi neşrinde mevcut bulunan bakiye muhassasatı mevkuf tutulacaktır. Bu tarihe kadar iskân umuruna ait olarak ifa edilmiş olan hidematı mukabili mezkûr mevkufattan tediye olunur.

BEŞİNCİ MADDE — Mübadele, imar ve iskân vekâleti tarafından bütçesin mahsuben talep olunacak mebalîğ Hazinei maliyece nakden ve defaten vekâlet mezkûre emrine olarak avans suretiyle tevdi olunur. Bu maksatla Maliye vekâleti üç milyon liraya kadar icap ettikçe müessesatı maliyede avanslar akdi ne mezundur.

ALTINCI MADDE — Mübadele, imar ve iskân vekâletinin tahsisatında vukubulacak taahhüdât ile verilecek avanslar bilâhare usulü dairesinde hesap Divanı muhasebata verilmek üzere Usulü muhasebei umumiye kanununun 13, 32, 34 neü maddeleri ahkâmından müstesnadır.

YEDİNCİ MADDE — Maaş ve masrafları mübadele, imar ve iskân masarfi umumiyesi faslından verilmek üzere mübadele, imar ve iskân umuru içi lüzumu kadar mütehassıslar celp ve istihdamına ve indelhace bu bapta tetkiki

İskân kanunu

(Resmî Ceride ile neşir ve ilân : 1/VII/1926 - Sayı : 409)

No.
885

BİRİNCİ MADDE — Türkiye Cumhuriyeti memaliki dahilinde tavattun etmek maksadile hariçten münferiden veya müctemian gelmek isteyenlerin Hükûmetçe müttehas kararlara tevfikân kabulleri ve iskân mahallerinin tayini ve bu mahallere sevki Dahiliye vekâletine aittir.

İKİNCİ MADDE — Türk harsına dahil olmıyanlarla sirayet devrindeki firengililer, cüzûama meptelâ eşhas ve aileleri, ceraimi siyasiye ve askeriye müstesna olmak üzere cinayetle mahkûm olanlar, anarşistler, casuslar, çingeneler ve memleket haricine çıkarılmış olanlar kabul edilmezler.

ÜÇÜNCÜ MADDE — Dahil memleketteki seyyar aşiretlerle alelûmum göçebelilerin ve sıhî esbap dolayısıyla nakli icabeden veya ormanlar dahilinde vasıtai maişetten mahrum bulunan köylerin münasip ve müsaid mahallere nakil ve iskânları ve evleri çok dağınık olan bazı köylerin münasip merkezler etrafında teksifi ve casusluklarından şüphe edilen eşhasın hudutlardan uzaklaştırılması, İcra Vekilleri Heyeti karârile Dahiliye vekâletince icra edilir.

DÖRDÜNCÜ MADDE — Bir muahedei mahsusaya binanen Türkiyeye mecburî olarak gelenler muahedei vâkia ahkâmına ve Hükûmetçe müttehas kararlara tevfikân kabul ve iskân edilirler.

BESİNCİ MADDE — Türk tabiiyetinde bulunan çingeneler münasip mahalde ikamet ettirileceği gibi eenebi tabiiyetinde bulunanlar da hudut dışarısına çıkarılırlar

Muavenet

ALTINCI MADDE — İşbu kanun mucibince kabul ve iskân şeraitini haiz bulunanlardan köylerde ikamet edecek m ihtacine ve ledilhace iskân edilecek aşiretler ve göçebelere ve yerlilerden mahalli ikametleri tebdil edileceklerle, bedelleri borçlanma kanunu mucibince istifa edilmek şartile, mesken olarak müstemilâtı lâzimesile bir hane ve bundan başka aynı şartla içlerinden çiftçi olanlara lüzumu miktar arazi ve sanayi erbabına bir dükkân veya arsa ve munhasıran muhtaç olanlara çiftçi iseler çift hayvanatı, alât ve edevatı ziraiye, tohumluk ve sanayi erbabına alât ve edevat ve mevaddı iptidaiye ve ayak satıcılarile çerçilere sermaye verilir.

Şehir ve kasabalarda sakin olacak muhtaç erbabı sanayi ile ufak esnafa da, köylerde ikamet eden hem meslekleri gibi muamele olunur.

YEDİNCİ MADDE — İşbu kanun mucibince hariçten kabul veya üçüncü madde mucibince nakilleri icra edileceklerden muhtacı muavenet olanların masarifi nakliyeleri ve mahalli iskânlarına kadar yollarda ve iskân olununcaya kadar geçecek zaman zarfında ve badeliskân azamî iki ay müddetle işeleri meccanen ve iki aydan sonra işeleri zürradan iseler ilk sene mahsulünü idrak edinceye kadar ve sunufu saireden iseler azamî altı ay müddetle borçlanma kanununa tevfikân istifa olunmak şartile karzan icra ve ledelicap kendilerine yine aynı şartla mahrukat ve levazımı iksaiye ita edilir.

İskân kanunu

(Resmî Gazete ile neşir ve ilânı : 21/VI/1934 - Sayı : 2733)

No.
2510

Kabul tarihi
14 - VI - 1934

Mukaddeme

İskân muntakaları

BİRİNCİ MADDE — Türkiyede Türk kültürüne bağlılık dolayısıyla nüfus oturuş ve yayılışının, bu kanuna uygun olarak, İcra Vekillerince yapılacak bir programla göre, düzeltilmesi Dahiliye vekilliğine verilmiştir.

İKİNCİ MADDE — Dahiliye vekilliğince yapıp İcra Vekilleri Heyetince tasdik olunacak haritaya göre Türkiye, iskân bakımından üç nevi muntakaya ayrılır:

1 numaralı muntakalar: Türk kültürlü nüfusun tekâsüfî istenilen yerlerdir.

2 numaralı muntakalar: Türk kültürüne temsili istenilen nüfusun nakil ve iskânına ayrılan yerlerdir.

3 numaralı muntakalar: Yer, sıhhat, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibat sebepleriyle boşaltılması istenilen ve iskân ve ikamet yasak edilen yerlerdir.

Yukarıda yazılan iskân muntakalarının tasdikli haritasında, zamanla ortaya çıkacak ihtiyaca göre değişiklikler yapılması Dahiliye vekilliğinin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti kararına bağlıdır.

Fasıl: I

Muhacirlerin ve mültecilerin kabulü

ÜÇÜNCÜ MADDE — Türkiyede yerleşmek maksadile dışarıdan, münferiden veya müctemian, gelmek isteyen Türk soyundan meskûn veya göçebe fertler ve aşiretler ve Türk kültürüne bağlı meskûn kimseler, işbu kanunun hükümlerine göre Dahiliye vekilliğinin emrile kabul olunurlar. Bunlara (muhacir) denir. Kimlerin ve hangi memleketler halkının Türk kültürüne bağlı sayılacağı İcra Vekilleri Heyeti kararla tesbit olunur.

Türkiyede yerleşmek maksadile olmayıp bir zaruret ilecasile muvakkat oturmak üzere sığınanlara (mülteci) denir. 4 üncü maddede yazılı sebepler bulunmayan mülteciler, Türkiyede yerleşmek isterler ve bunu yazı ile bulundukları yerin Hükûmetine bildirirler ise muhacir muamelesi görürler. Öbür mülteciler için vatan-daşlık kanunu hükümleri tatbik olunur.

Dahiliye vekilliği muhacirlerin ve mültecilerin alınma yollarını gösterir bir talimatname hazırlar.

DÖRDÜNCÜ MADDE — A : Türk kültürüne bağlı olmayanlar,

B : Anarşistler,

C : Casuslar,

Ç : Göçebe çingeneler,

D : Memleket dışına çıkarılmış olanlar Türkiyeye muhacir olarak alınmazlar.

Bulaşık hastalıklılar doğrudan doğruya Hükûmet hastanelerine gönderilip orada parasız tedavi olunurlar.

BEŞİNCİ MADDE — Hususî bir ahit dolayısıyla Türkiyeye mecburî olarak ge-

Ek-4: 1948 Yılında Muhacirler, Mülteciler, Göçebeler ve Gezginci Çingenelerin Ülke İçerisinde Yerleştirilmesi Amacıyla Çıkarılmış Programı Gösteren Karar

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü

KARAR

Karar sayısı

3

6992

Muhacir ve mültecilerle göçebelerin ve gezginci çingenelerin yurt içinde ilişik programa göre yerleştirilmeleri, İçişleri Bakanlığı'nın uygun görüşüne dayanan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının 10/9/1948 tarihli ve 257/205 sayılı yazısıyla yapılan teklifi üzerine, 5098 sayılı kanunun birinci maddesine göre, Bakanlar Kurulunun 5/2/1948 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

[Signature]

Başbakan *[Signature]* **Devlet Bakanı** *[Signature]* **Devlet Bakanı** *[Signature]* **Adalet Bakanı** *[Signature]* **Millî Savunma Bakanı** *[Signature]*
İçişleri Bakanı *[Signature]* **Dışişleri Bakanı** *[Signature]* **Maliye Bakanı** *[Signature]* **Millî Eğitim Bakanı** *[Signature]*
Bayındırlık Bakanı *[Signature]* **Ekonomi Bakanı** *[Signature]* **Sa. ve So. Y. Bakanı** *[Signature]* **Gümrük ve Tekel Bakanı** *[Signature]*
Tarım Bakanı *[Signature]* **Ulaştırma Bakanı** *[Signature]* **Ticaret Bakanı** *[Signature]* **Çalışma Bakanı** *[Signature]*

030	18	01		115	31	5
-----	----	----	--	-----	----	---

Kaynak: CCA, 030.08.01.02/115.91.05.

Ek-5: 1954 yılında Türkiye'ye Gelen Türkistanlı Göçmen Gruba Ait Fotoğraf

Kaynak: Vatan Gazetesi, 27.06.1954: 6.

